

ઉપકાર પત્ર. ૬૨

આ પુસ્તક ઓછી કિંમતે આપવા અને જ્ઞાનનો ઝાડોળો ફેલાવો. એવા માટે ભાષિક સદ્ગૃહસ્થોએ, ઘણા ઉત્સાહપૂર્વક રકમો ભરાવી છે, તેઓને હું ધન્યવાદ આપવાની સાથે કહીય કે, હજી જૈનસમાજમાં એવા ઘણા જ્ઞાનપ્રેમી બંધુઓ છે કે જેઓ પોતાની ન્યાય નીતિથી ઉત્પન્ન કરેલી લક્ષ્મી આવા જ્ઞાન ખાતાઓમાં વાપરી લેવાવો લઇ મનુષ્યજન્મ સફળ કરે છે.

ઓછી કિંમતે પુસ્તક આપવા માટે જે જે સદ્ગૃહસ્થોએ મદદ આપી છે, તે તે સદ્ગૃહસ્થોનું નામવાર લીસ્ટ આ નીચે આપવામાં આવે છે.

રૂચિઆ.	સદ્ગૃહસ્થોનાં નામ.	ગામ.
૨૦૦	એક સદ્ગૃહસ્થ તરફથી હા. દેવીદાસ લક્ષ્મીદાસ ઘેવરીયા	પોરબંદર
૧૦૦	શાહ જેયંદભાઈ ઠાલીદાસ	ધાંગધા
૧૦૦	એક સદ્ગૃહસ્થ તરફથી મદદ	અમદાવાદ
૧૦૦	ભાવસાર છગનલાલ શામળદાસભાઈ (અમદાવાદ)	સરસપુર
૧૦૦	દોશી કસ્તુરચંદ હરચંદ હા. દેવજીભાઈ	વઢવાણ કેમ્પ
૬૫	શાહ મોહનલાલ રતનચંદ	ખંભાતબંદર
૫૧	પટેલ અંદરજી ઘેસાભાઈ	સરપદડ
૩૫	મકાણી કીરચંદ કચરાભાઈ	રાજકોટ
	૨૦ પોતાના, ૧૦ મહેતા મુલચંદ જોડાલાલ, ૫ મિ. ચીનુભાઈ ઝવેરીના	
૩૦	શાહ ઓધવજી વીરપાળ હા. છગલભાઈ	અરણીટીંગા
૩૦	દંડતરી કાળીદાસ રાજપાળ	મોરળી
૨૫	શાહ પોપટલાલ મગનલાલ હા. મોતીભાઈ	અરણીટીંગા
૨૫	દોશી મુળજી રામજી હા. પ્રભુદાસ	રાજકોટ
૨૫	સંઘવી ચત્રભુજ કચરા	વાંકાનેર
૨૫	મહેતા પોપટ કુલચંદના ધર્મપત્ની બાઈ સંતોષ	”
૨૫	ગાંધી હરવા પદ્મોત્તમ હા. સંઘજીભાઈ	હડમતીયા
૨૫	શાહ મંગળજી પ્રભુદાસ	ધાંગધા
૨૫	ચેક ભદ્રવજી મગનલાલ	વઢવાણકેમ્પ
૨૫	શાહ ઉજ્જવશી કચરાભાઈ હા. મુલચંદભાઈ	” ચહેર

પ્રસ્તાવના,

નાળં ચ દંસણં ચેવ ચરિતં ચ તથો તદ્વા ।

एस मगेति पन्नतो जिणेहि वरदंसिहि ॥

અર્થાત્—ચાર કારણ સંયુક્ત જ્ઞાન દર્શનના લક્ષણે કરી સહિત મોક્ષ માર્ગનું સ્વરૂપ છે, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, અને તપ એજ મોક્ષનો માર્ગ છે, એવું શ્રી જીનેશ્વરે કહ્યું છે.

ઉપર્યુક્ત ચાર માર્ગ પૈકી સમ્યગ્ જ્ઞાનની આવશ્યકતા જોનેતર ધર્મીઓ પણ માને છે, સંચિત, ક્રિયમાણ અને પ્રારબ્ધ આ ત્રણે પ્રકારનાં કર્મબંધનમાંથી આત્માને મુક્ત કરવાના ઉપાયોમાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનને ઉપદેશ આપતાં કહ્યું છે કે:—જ્ઞાનાગ્નિઃ સર્વકર્માણિ ભસ્મસાત્કુરુતેર્જુન । જ્ઞાન રૂપી અગ્નિ સર્વ કર્મોને બાળીને ભસ્મ કરે છે. આજ્ઞાન તે આત્મ સ્વરૂપનું જ્ઞાન મહાત્માઓનો આશ્રય કરવાથીજ પ્રાપ્ત થાય છે. જૈન શાસ્ત્રોનો અર્થ પણ સુરુગમ્યજ છે, તેથી સ્વતંત્રપણે એકલો ન્યાય તર્ક કે વ્યાકરણના બળથી તે યથાર્થ રીતે કોઈથી કરી શકાતો નથી.

આ દેહના નિર્વાહ માટે શુદ્ધ હવા, શુદ્ધ પાણી, શુદ્ધ ખોરાક અને સ્વચ્છ કપડાંની જોટલી આવશ્યકતા છે તેટલીજ બડકે તેથી પણ અધિક આવશ્યકતા આત્મિક જીવન ટકાવવા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપની છે. પદમં નાળં તથો દયા પહેલું જ્ઞાન અને પછી દયા એ વીરવાક્ય એમ પ્રજોષિ છે કે:—સમ્યગ્જ્ઞાન એ જ આત્મોત્તતિનું પહેલું પગથીઉ છે. હસ્તર સંસાર-સાગર તરવા માટે સમ્યગ્જ્ઞાન એ વહાણ છે અનંત કરુણાના નિધાન શ્રી મહાવીર ભગવાને આગમ વાણીનો પ્રકાશ કરી સંસાર સમુદ્રમાં દુગતા જીવોને મોક્ષનો માર્ગ દેખાડી મહદુપકાર કર્યો છે. વીરવાણી અર્થાત્ જીનાગમો એ જ્ઞાનામૃતનો મહાસાગર છે. એમાંથી પીવાય એટલું અમૃત પીવું અને થવાય તેટલું પિપાસુઓને પાવું એજ માનવ જીવન સાફલ્યનો સર્વોત્કૃષ્ટ ઉપાય છે.

મહારા પરમોપકારી અને પૂજ્ય ગુરુવર્ધ શ્રી મોહનલાલજી મહારાજ દે જેઓ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા અને જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવા ઘણાં વર્ષોથી સતત ઉત્કૃષ્ટ રહે છે, જેમની જીનાગમો ઉપર અચળ શ્રદ્ધા છે, સૂત્રોનાં અતિ ગૂઢ રહસ્યોનો ઉકેલ કરવામાં જેમની કુશળ બુદ્ધિ આશ્ચર્યજનક છે અને

શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનભાળા-ઉત્તરાર્ધ લાગ ૧ લા ની

વિષયાનુક્રમણિકા.

૪૪૪૪૪૪

લાગ ૧ લા.

પૃષ્ઠ ૩ થી ૩૯ સુધી.

વિષય.	પ્રશ્નાંક.	વિષય	પ્રશ્નાંક
નવકાર મંત્રનાં પાંચ પદ તથા		૪૫ લાખ જ્ઞેજનના સિદ્ધ-	
નવપદની સમજણ	૧-૫	ક્ષેત્રમાં અનંતા સિદ્ધ કેરી	
પાંચ પદમાં, પહેલા અરિહં-		રીતે સમાણા?	૫૪-૫૬
તાણું પદમાં દ્રવ્યભાવ અરિહંત-		મુક્તિમાં શુભ નિરંતર જાપ	
ની સમજણ અથવા દ્રવ્યભાવ		અને સંસાર ખાલી થાય નહિ,	
વેરીની ઓહખાણુ	૬-૨૩	આ વાક્ય પરસ્પર વિરુદ્ધ કેમ	
સિદ્ધપદ મોહું કે અરિહંતપદ મોહું?	૨૪	ન પડે?	૬૦
ગણધરે પહેલો અરિહંતને નમ-		સિદ્ધને ત્યાં કરવાનું શું? ...	૬૧
સ્કાર કર્યો તેનું શું કારણ? ૨૫		સિદ્ધનું સ્વરૂપ કેનું હશે? ...	૬૨-૬૯
શ્રી ઉત્તરાધ્યયનના ૨૦ મા		સાત રાજ રહેલા સિદ્ધ આપણું	
અધ્યયનની પહેલી ગાથામાં		કલ્યાણ કેવી રીતે કરી શકે? ૭૦-૭૧	
ગણધરે જોઈ પદને નમસ્કાર		મુક્તિ વરવાની ઇચ્છા કેને	
કર્યો તેમાં અરિહંતને કયાપદમાં		ન હોય?	૭૨
ગણ્યા?	૨૬-૩૧	તમામ મતવાળા મુક્તિને વરવાના?	૭૩
સિદ્ધને રહેવાનું સ્થાન કયું?	૩૨-૩૮	મુક્તિ સુંદરીનો સ્વર્ગવર મુક્તિ	
મનુષ્યક્ષેત્ર અને સિદ્ધક્ષેત્ર વચ્ચે		સુંદરી કેને વરમાળા નાખશે?	૭૪-૭૮
અંતર કેટલું? ૩૯		મોક્ષ પામેલા તે પાછા આવે	
સિદ્ધને સિદ્ધ ક્ષેત્રમાં જવાનો		ખરા કે કેમ?	૭૯-૮૦
કાળ વિષે.	૪૦	નમોદ્યુષ્ટ કેટલા કહેવા ધરે? ...	૮૧-૮૨
એકસમયની સિદ્ધની ગતિમાં		સામાજિક કોની આજ્ઞાએ લેવી?	૮૩-૧૦૦
પોતાનું જ આત્મજગ કે કોઈ		અરિહંતના શુભ કેટલા? ...	૧૦૧
પદાથની પ્રેરણા ખરી? ...	૪૧-૮૨	સિદ્ધ ભગવંતના શુભ કેટલા? ૧૦૨-૧૦૩	
જીવને કમ' પ્રકૃત્ય કરવાને		આશ્ચર્ય પદ કેને જાણુ છે? ...	૧૦૪
સ્વભાવ છે તે મુગના સ્વભાવને		ગણધરના કેટલા શુભો? ...	૧૦૫
છાડીને સિદ્ધ કેરી રીતે યાપ? ૪૩-૪૪		ઉપાધ્યાયજીમાં કેટલા શુભો?	૧૦૬
સિદ્ધમાં સુખ શું? ૪૫-૪૬			

શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનભાણા-ઉત્તરાર્ધ લાગ ૧ લા ની વિષયાનુક્રમણિકા.

ૐ ૐ ૐ ૐ ૐ

લાગ ૧ લા.

પૃષ્ઠ ૩ થી ૨૯ મુધી.

વિષય.	પ્રશ્નાંક.	વિષય	પ્રશ્નાંક
નવકાર મંત્રનાં પાંચ પદ તથા		૪૫ લાખ જોજનના સિદ્ધ.	
નવપદની સમજણ	૧-૫	ક્ષેત્રમાં અનંતા સિદ્ધ કેવી	
પાંચ પદમાં, પહેલા અરિહં-		રીતે સમાણા?	૫૪-૫૬
તાણું પદમાં દ્રવ્યભાવ અરિહંત-		મુક્તિમાં શુર નિરંતર જાપ	
ની સમજણ અથવા દ્રવ્યભાવ		અને સંસાર ખાલી થાય નહિ,	
વેરીની ઓક્ષખાણુ	૬-૨૩	આ વાક્ય પરસ્પર વિરુદ્ધ કેમ	
સિદ્ધપદ મોહું કે અરિહંતપદ મોહું?	૨૪	ન પડે?	૬૦
ગણધરે પહેલો અરિહંતને નમ-		સિદ્ધને ત્યાં કરવાનું શું? ...	૬૧
સ્કાર કર્યો તેનું શું કારણ? ...	૨૫	સિદ્ધનું સ્વરૂપ કેવું હશે? ...	૬૨-૬૯
શ્રી ઉત્તરાધ્યયનના ૨૦ મા		સાત રાજ રહેલા સિદ્ધ આપણું	
અધ્યયનની પહેલી ગાથામાં		કથ્યાણુ કેવી રીતે કરી શકે?	૭૦-૭૧
ગણધરે બેજ પદને નમસ્કાર		મુક્તિ વરવાની ઇચ્છા કેને	
કર્યો તેમાં અરિહંતને કયા પદનાં		ન હોય?	૭૨
ગણ્યા?	૨૬-૩૧	તમામ મતવાળા મુક્તિને વરવાના?	૭૩
સિદ્ધને રહેવાનું સ્થાન કયું?	૩૨-૩૮	મુક્તિ સુંદરીનો સ્વર્ણવર મુક્તિ	
મનુષ્યક્ષેત્ર અને સિદ્ધક્ષેત્ર વચ્ચે		સુંદરી કેને વરમાળા નાખશે?	૭૪-૭૮
અંતર કેટલું?	૩૯	મોક્ષ પામેલા તે પાછા આવે	
સિદ્ધને સિદ્ધ ક્ષેત્રમાં જવાનો		ખરા કે કેમ?	૭૯-૮૦
કાળ વિષે.	૪૦	નમોદ્યુલું કેટલા કહેવા ઘટે? ...	૮૧-૮૨
એકસમયની સિદ્ધની ગતિમાં		સામાજિક કેની આત્માએ લેવી?	૮૩-૧૦૦
પોતાનુંજ આરમ્ભજ કે કોઈ		અરિહંતના ગુણ કેટલા? ...	૧૦૧
પદાયની પ્રેરણા ખરી?	૪૧-૪૨	સિદ્ધ ભગવંતના ગુણ કેટલા? ...	૧૦૨-૧૦૩
અને કમ' મહાણુ કરવાને.		આર્યપદ કેને લાગુ છે? ...	૧૦૪
સ્વભાવ છે તે મુળના સ્વભાવને		મહાવરના કેટલા ગુણો? ...	૧૦૫
ઠાડીને સિદ્ધ કેવી રીતે થાય?	૪૩-૪૪	ઉપાધ્યાયજીમાં કેટલા ગુણો?	૧૦૬
સિદ્ધમાં મુખ મું?	૪૫-૪૬		

વિષય	પ્રશ્નાંક
જૈનમતનું જ્ઞાન વ્યાકરણાદિકથી થતું નથી ગુરુગમ્યથી થાય છે, એમ ગંભીરવિજયજી તથા દિ-ગંબર શાસ્ત્ર જણાવે છે ...	૯-૧૨
વ્યાકરણ જાણ્યા વિના શુદ્ધ ઉપદેશ દ્વં શક્યનોથી સૂચ-ગાંગજી મૂતનો દાખલો ...	૧૩
સંસ્કૃત ભણવા વિશે આપેલા મૂતનો દાખલાનો શાસ્ત્રયુક્ત ઉત્તર ...	૧૪-૧૮
સંસ્કૃતાદિકથી સમ્યક્ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી ભાષા જ્ઞાન અને તત્વજ્ઞાનનો મુકાબલો ...	૧૯
પૂર્વાચાર્યો વ્યાકરણના ભણેલા હતા કે નહિ તેની સમજૂતી ભાષા શુદ્ધિ માટે વ્યાકરણની જરૂર નથી ...	૨૦-૨૨
શ્રી પત્રજણજીમાં કહેલા ચાર પ્રકારની ભાષાનું યથાતથ્ય સ્વરૂપ ...	૨૩
શ્રી પત્રજણજીમાં કહેલા ચાર પ્રકારની ભાષાનું યથાતથ્ય સ્વરૂપ ...	૨૪-૨૭
દ્રવ્ય ભાષા પંડિતનું સ્વરૂપ ...	૨૮-૪૧
સમજૂત અને મિથ્યાશ્રુત વિશે સમજૂતી ...	૪૨-૪૩
શ્રી પ્રશ્ન વ્યાકરણ તથા શ્રી પત્ર-જણજી મૂતમાં જણાવેલ ભાષાનું સ્વરૂપ ...	૪૪-૫૧
શ્રી પ્રશ્ન વ્યાકરણાદિ મૂતમાં દસ પ્રકારે કહેલાં સત્યનું સ્વરૂપ ...	૫૨-૬૨
શ્રી પ્રશ્ન વ્યાકરણમાં કહેલી બાર પ્રકારની ભાષા તેનું સ્વરૂપ ...	૬૩
મૂતની ભાષા વિશે ...	૬૪-૬૫
શ્રી પ્રશ્ન વ્યાકરણમાં કહેલા સોળ પ્રકારનાં વચનનું સ્વરૂપ ...	૬૬-૮૫

વિષય	પ્રશ્નાંક
ભાષાની જાતિનું સ્વરૂપ ...	૮૬-૮૪
ભાષાના પુર્જનનું કારણપૂર્તમાં પાડવાપણું કેવી રીતે થાય છે તે સંબંધે ખુલાસાવાર સમજૂતી ...	૮૫-૧૦૪
શ્રોતેન્દ્રિયનો વિષય કટલો ? તે વિશે ...	૧૦૫
પર્યાપ્તિ અપર્યાપ્તિ ભાષા વિશે ...	૧૦૬
ભાષાની ઉત્પત્તિ વિશે ...	૧૦૭
સ્વસમયનું જ્ઞાન મેળવ્યા બાદ પરસમયનું જ્ઞાન મેળવવા વિશે તથા બીજી પ્રશ્ન ...	૧૦૮
ભાગ ૪ થો.	
૫૪ ૧૮૧ થી ૧૮૦ સુધી.	
શ્રીઆચારંગાદિ મૂતની કઇ ભાષા સમજી ? ...	૧-૨
મૂતની ભાષાને સંસ્કૃતમાં બનાવવાના અભિપ્રાયની સિદ્ધસેન દિગકરનો દાખલો ...	૩
મૂતની ભાષા કઇ સમજી ? ...	૪-૫
મૂતની ભાષાના અપમાન વિશે ...	૬-૭
મૂતની ભાષાનો નિર્ણય મૂતથી થાય તે વિશે ...	૮-૯
પ્રાકૃત અને સંસ્કૃત ભાષાની ઉત્પત્તિ વિશે હંટરસાહેબ આદિ ત્રણે દાખલા સાથે આત્મારા-મજૂનો અભિપ્રાય અને અર્થ ...	૧૦-૧૩
પહેલા તીર્થ કરથી છેલ્લા તીર્થ કર સુધીના મૂતની રચના સરખી અને અર્થ પ્રાકૃત ભાષામાં આત્મારામજી ...	૧૪-૧૫
અભિપ્રાય ...	૧૬-૧૭
મૂતને પ્રાકૃત ભાષામાં માનવાથી થતા ફેરો ...	૧૮-૧૯

વિષય	પ્રશ્નાંક
અનેકે બોધ અને બુદ્ધ બેઠી ક્યારે હોય? તેની સમજુતી	૧૨-૧૩
સાધુના ૭ પ્રકારની કલ્પની સ્થિતિનો અધિકાર ...	૧૪-૨૦
પાંચમા આરામાં કેટલા કલ્પ હોય? તે વિષે ...	૨૧
એકલવિહારી વિષે...	૨૨-૨૩
પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્રની સમજુતી ...	૨૪-૨૭
જનકદિપ કયા કયા તીર્થ કરના વારે હોય? અને કાશ્ય થઇ શકે?	૨૮
પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્રની સ્થિતિ અને આંતર? તે વિષે ...	૨૯-૩૦
જનકદિપની ગતી વિષે ...	૩૧-૩૨
જનકદિપ અને પડિમાધારી સાધુમાં શો તફાવત? ...	૩૩-૩૪
અધકલ્પએ બાર પડિમા આદરી એકલા વિચર્યા નથી? તે વિષે	૩૫
કેટલા ગુણો ધણી એકસો વિચરી શકે? તે વિષે ...	૩૬-૩૭
ન્યા કાગમાં, આણેને શાઓકત ગુણવાળા એકલવિહારી હોઇ શકે કે કેમ? તે વિષે ...	૩૮-૪૧
પાંચમા આરામાં જિન કલ્પનો નિષેધ...	૪૨
એકલવિહારી જિનકલ્પ અથવા પડિમાધારીન હોય કે બીજા પણ હોય ખરા?	૪૩
પાંચમકાળમાં આઠ અવગુણ- વાળા એકલવિહારી વિષે ...	૪૪-૪૮
શી ઉત્તરાધ્યયનજીના ૩૨ મા અધ્યયનની ત્રીજી, ચોથી અને પાંચમી આરામાં કેટલા એકલ- વિહારીને ખુદસો તે વિષે ...	૪૯-૫૪

વિષય	પ્રશ્નાંક
સુશિષ્યને ગુરુકૃતવાસ વસવાથી થતા ગુણ? તે વિષે ...	૫૫
સ્વચ્છંદાચારી એકલવિહારીનાં મુખમાંથી નીકળતાં વાક્ય...	૫૬-૫૮
પાંચ સુમતિ ત્રણ ગુણમાં ઉ- ત્સર્ગને અપવાદ વિષે ...	૬૦
બહુસત્રી બનવાનાગાએ દુર્યુષ્ણ- ને તજ સદ્યુષ્ણને ગૃહ્ય કરવા વિષે શી ઉત્તરાધ્યયનના ૧૧ મા અધ્યયનનું સ્વરૂપ ...	૬૧-૬૫
સંપૂર્ણ સૂત્રનું જ્ઞાન યવાનો કાળ તે વિષે ...	૬૬
જનકદિપ તથા પડિમાધારી પણ ગુરની આજ્ઞાએ એકલા વિચરી શકે? તે વિષે ...	૬૭
લિલુની પડિમા અંગીકાર કર- નાર જાતીશ ખોલ સહિત વિચરે	૬૮
લિલુની બાર પડિમાના કાળ વિષે	૬૯
સાધુને એકલા ફરવાની સૂત્રથી મનાઇ ...	૭૦
આ જમાનામાં એકલવિહારી યવાની ૭ કારણો ...	૭૧
પડિમાધારી સાધુને કેટલી ભાષા બોલવી કલ્પે? ...	૭૨
પડિમાધારી સાધુ ત્યાં જાય ત્યાં કેટલું રહે? ...	૭૩
પડિમાધારી સાધુ ઉપદેશ દર્શ શકે કે કેમ? ...	૭૪
આવકને પડિમામાં ઉપદેશ દેવાય કે નહિ? ...	૭૫
પડિમાધારી આવકને ગમે ગામ વિચરવાનું કયાં કહ્યું છે? ...	૭૬

વિષય	પ્રશ્નાંક	વિષય	પ્રશ્નાંક
અભિધાન સૂત્રમાં બંધકને અધિકાર કહેલા જ્ઞાન, દર્શન અને આરિતના પર્વા સંબંધી ભવ્ય અભવ્યને લાગુ થતા પર્વાની સૂત્રોક્ત સમજૂતી ..	૩૦-૪૧	અભવીને જ્ઞાનાવર્ણિય કર્મના આવરણ સંબંધીની સમજૂતી	૬-૧૨
સર્વ જીવ સત્તાએ સરખા છે, અને સિદ્ધ સમાન છે, અને અનંત શક્તિ છે, તો અભવીને કેવળજ્ઞાન ને કેવળદર્શન હોય કે નહિ? ...	૪૨-૪૯	જ્ઞાન અજ્ઞાન અને કર્મનું સ્વરૂપ અભવીનો આત્મા કેવળ સ્વરૂપી ને સિદ્ધ સમાન માનવા વિષે	૧૧-૧૭
અભવીને કેવળ જ્ઞાનાવર્ણિય કેવળ દર્શનાવર્ણિયના બંધ સંબંધી	૫૦-૫૧	ભવી અને અભવીના જ્ઞાન અને અજ્ઞાન વિષે વધારે ખુલાસો?	૧૬-૨૪
શ્રી દાણાપાંગણમાં કહેલા એજે આવા સંબંધી ...	૫૨	ભવ્ય અને અભવ્યને ગુણદાણા કેટલા? તે વિષે ...	૨૫
જીવ સંબંધી એકાંત અને અનેકાંતનું સ્વરૂપ ...	૫૩	ભવ્ય અને અભવ્યમાં ચરમ અચરમ વિષે ...	૨૬-૨૭
જાક આત્માનું સ્વરૂપ ...	૫૪-૫૮	ભવ્ય અભવ્ય અને સિદ્ધના જીવની અનંત શક્તિ વિષે	૨૮-૨૯
અત્તમા સો પરમાત્મામાં અભવી લાગુ થાય કે કેમ? તે સબંધે ત્રણ આત્માનું સ્વરૂપ ...	૫૯-૬૫	સર્વ જીવના સમયે મુકાબલામાં અભવી જીવ ગણાય કે કેમ?	૩૦
અત્તમા તેજ જ્ઞાન અને જ્ઞાન તેજ આત્મા તે વિષે ...	૬૬-૬૭	સર્વ ભવ્ય જીવની મોક્ષ ગતિ નહિ તે વિષે સમજૂતી ...	૩૧
જીવ દ્રવ્યના દ્રવ્ય ગુણને પર્વાવ અને લક્ષણનું સ્વરૂપ ભવ્ય અભવ્ય અને સિદ્ધનાં જીવની સમજૂતી સહિત...	૬૮-૧૦૮	જૈન અને અન્યની વાકયો અને માન્યતામાં તફાવત તે વિષે	૩૨
લાગ સત્તામો.		ભવ્યજીવ અને અભવ્યજીવમાં તફાવત માટે પત્યરની ખાણ અને સ્ત્રી પુરુષનું દ્રવ્યંત ...	૩૩-૩૪
૫૯ ૨૬૨ થી ૨૮૭ સુધી.		મોક્ષની ધુણ ભવ્ય જીવને થાય તેમ અભવ્ય જીવને થાય કે નહિ? તેમ છું ભવી છું કે અભવી? એવો વિચાર થાય કે નહિ? ...	૩૫-૩૮
ઉપયોગ લક્ષણ સંબંધી ...	૧-૩	ભવ્ય અભવ્ય અને સિદ્ધના જીવ કેમ અપેક્ષાએ સરખા હોય કે કેમ? તે વિષે ...	૩૯-૪૨
અભવીને મોક્ષ સંબંધીની ચંકા વિષે ...	૪	શ્રુત ધર્મની પેઠે આરિત ધર્મની સાંગ કળા વિષે...	૪૩-૪૫
અભવીના ભવી અને ભવીના અભવી થાય કે નહિ તે વિષે	૫	ભવ્ય અને અભવ્યમાં આરિતની સાંગ કળા વિષે...	૪૬-૪૭

વિષય	પ્રશ્નક
દિગંબર મતના અભિપ્રાય પ્રમાણે	
પંચમ આરાનું સ્વરૂપ ...	૧૭-૧૪
અન્ય જીવને મોક્ષની પ્રાપ્તિ નહિ	
થવાનું કારણ મિથ્યાત્વ છે	
તે વિષે ...	૧૫
સમત દર્શીન દરેક પાવ—	
સમકિત દ્રષ્ટિ પાપ કરે નહિ	
એમ શ્રી આચારાંગજી સૂત્રનું	
વાક્ય છે તે વિષે શું સમજાવું?	૧૬-૧૯
શ્રી આચારાંગજી સૂત્રમાં દ્રવ્યદિ-	
શીને ભાવદિશીનું સ્વરૂપ ...	૨૦
આકૃતિને નજીવી પ્રીતિને પાપ	
કરે તે કેવી રીતે છુટે તે વિષે.	૨૧
શ્રી આચારાંગજી સૂત્રમાં કહેલા	
છ મોક્ષમાં સદાય જીવની ઉ-	
ત્પત્તિ કહી છે? તે વિષે ...	૨૨
સાધુને નિર્દોષ ઉપાશ્રય મળવો	
સુધર્મ કે દુર્લભ? તે વિષે	૨૩
ધર્મ સંબંધે કપટ સહિત	
કરણી કરવાથી શું ફળ?	
તે વિષે ...	૨૪
નારકીમાં લોહી, પદ્મ ને અગ્નિ	
હોય કે કેમ? ...	૨૫
ધર્મથી તથા મોક્ષાર્થે વનરપતિ	
તથા અગ્નિના આરંભથી માંદાં	
ફળ વિષે ...	૨૬
ગૃહસ્થાવાસમાં કેવળની ઉત્પત્તિ	
વિષે ...	૨૭
આત્મા કર્મનો કર્તા નથી આ-	
ત્મા સદા મોક્ષ સ્વરૂપી છે એમ	
માની આરંભમાં પ્રવર્તે તે	
મોક્ષથી વિમુખ કદાચ તે વિષે	૨૮
જ્ઞાન આપનાર ગુરુનું નામ	
એજવે તેનું શું ફળ? તે વિષે	૨૯

વિષય	પ્રશ્નક
સંવત્સર તપને વિષે મદ કરે	
તેનું શું ફળ? ...	૩૦
સાધુ ગર્વ સહિત શ્રાધાનોકામી	
તેને શું ફળ? ...	૩૧
પોતે ગુણી અને પ્રતાપંત છનાં	
બીજાને પ્રાપ્તવે તેનું શું ફળ?	
તે વિષે ...	૩૨
ત્રણસે ને ત્રેશઃ મતનું સ્વરૂપ?	૩૩
પાંચ સમવાયંગ એટલે કાળવાદિ	
આદિ પાંચવાદીનું સ્વરૂપ	
તે વિષે ...	૩૪-૩૬
જોતેને કર્મવાદિ મનાય કે કેમ	
તે વિષે ...	૪૦
ક્રિયાવાદીના ૧૮૦ મતનું સ્વરૂપ?	૪૧
અક્રિયાવાદીના ૮૪ મતનું સ્વરૂપ?	૪૨
અચાનવાદીના ૭૭ મતનું સ્વરૂપ?	૪૩
વિનયવાદીના ૭૨ મતનું સ્વરૂપ?	૪૪
ચાર દિશામાં બે દિશા પવિત્ર	
અને બે દિશા અપવિત્ર કહી	
તેનું શું કારણ? ...	૪૫
સાધુને સામાયક કહી તે વિષે	૪૬
કેવળને બે પ્રકારની આરાધના	
કહી તે વિષે ...	૪૭
વૈક્રિય સપ્તદ્વાત વિષે ...	૪૮
દેવતાને પારિચરણ વિષે ...	૪૯
લોકાંતિક દેવને મનુષ્ય લોકમાં	
આવવાનાં કારણ... ..	૫૦
પોશાવાગાને શ્રી દાક્ષાંજલ સૂત્રમાં	
સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં ઉપજાવું	
કન્યું છે તે કેમ? ...	૫૧
શિષ્યને દિશા આપવાના ત્રણ	
કદમ વિષે ...	૫૨-૫૪
ગોશાળાના શિષ્યોને શોભનનપ	
વિષે ...	૫૬

વિષય	પ્રશ્નક
નિહનની ગતિ નવગ્રીવવેયમ	
સુધીની કહી છે ને જાણી છે	
દેવલોકે કિલિયી થયો તે વિશે	૧૭
નારદ પુત્ર અને નિષંકી પુત્રમાં	
મોટું કાણુ તે વિશે ...	૧૮
પૃથ્વીકાયનું ઔદારિક શરીર	
પ્રયોગબદ્ધ કાળથી કેટલો કાળ	
હુવે? તે વિશે ...	૧૯
પ્રસાદભરનો અર્થ શું? તે વિશે	૨૦
છન્નરથને કેવળ મંથમાર્દ	૪
ચાર ભોલ કલા તે વિશે...	૨૧
સમીકાય ક્યાં વરસે છે? તે વિશે	૨૨-૨૪
પૃથ્વ ક્યાં સુધી કહિયે? તે વિશે	૨૫
નારકી તથા દેવનામાંથી અવધી	
લાઇને નીકળે તે તિયંકરજ?	
કે અનેરા નીકળે તે વિશે...	૨૬
જીવ ઉપજવા જતા કેટલા સમાની	
વિગ્રહ ગનિ કરે? તે વિશે ...	૨૭-૨૮
ગોશાળાએ પોતાના મતાનુસારે	
કાળની કલ્પના કહી બતાવી	
તે વિશે ...	૨૯
ગોશાળે પોતાના ભવાંતર કેવી	
રીતે જણાવ્યા તે વિશે ...	૩૦
ગોશાળાનાં પ્રૌઢ પ્રહાર વિશે...	૩૧-૩૨
ગોશાળે આઠ ચરમ પ્રજ્ઞા	
તે વિશે ...	૩૩-૩૪
પ્રણીત ભૂમિ કષ્ઠ ભૂમિ કહી છે	
તે વિશે ...	૩૫
ભવસિદ્ધ અને અભવસિદ્ધનાં	
ચરીમ અચરીમ તે વિશે ...	૩૬
ચક્રેંદ પૂર્વે કાણુ હતા અને	
ત્યારે થયા? તે વિશે ...	૩૭
અંગદ દેવને દેખી ચક્રેંદ આગ્યા	
તે અંગદ થયા? તે વિશે...	૩૮

વિષય	પ્રશ્નક
અમિના જીવ વિશે ...	૩૯
નારકી તિયંચ ગચ્છેંદ્રીયમાં	
ઉપજે તે કયા આવખાને વેદે?	
તે વિશે ...	૪૦
દેવનાનાં વૈદિક્ય વિશે ...	૪૧
પૃથ્વીકાયના જીવ પ્રાણાતિપાતાદિ	
પાપ કરે? તે વિશે ...	૪૨
પૃથ્વ્યદિકને વિશે એક શરીરે	
કેટલા જીવ ઉપજે ને એકી	
સાથે કેટલા આહાર લીધે?	
તે વિશે ...	૪૩
પૃથ્વીકાયના જીવનું શરીર કેવળું?	
તે વિશે ...	૪૪
પૃથ્વીકાયને દુરસવાથી તે જીવને	
કાંઇ દુઃખ થાય? તે વિશે ...	૪૫-૪૬
જૈન સૂત્રોમાં પહેલી યાવર	
કાયની દયા બતાવી પણુ પેહેલી	
મનુષ્યની દયા નહિ બતાવવાનું	
શું કાણુ? તે વિશે ...	૪૭
ગોશાળાએ બે સાધુને બાળ્યા	
ત્યારે બીજા સાધુએ પરાક્રમ	
કેમ ન ફોરબું? તે વિશે...	૪૮
સાત શ્રેણિનું સ્વરૂપ? તે વિશે	૪૯
વિગ્રહ ગતિને અધિકાર કલો	
તે શી રીતે? તે વિશે ...	૫૦
શ્રી મહાવીરનાં રાગગરીના થાદ	
ચોમાસા વિશે ...	૫૧
લોકાંનિક દેવનાચિયાન સંખ્યાતા	
જ્ઞેજનનાં કે અમંખ્યાતા	
જ્ઞેજનનાં છે? તે વિશે ...	૫૨
ભરત ક્ષેત્રથી મેર પર્વત ઉતરે	
છે તેમ ઐરટન ક્ષેત્રથી તથા	
પૂર્વપશ્ચિમ મદા વિદેહથી કષ્ઠ	
દિશાએ મેર પર્વત છે? તે વિશે	૫૩

વિવેચ	પ્રશ્નોક
અધિકારીને બારમી પડીમા	
આદરી તેમાં ગુણ મોહિયો ગુણ	
ન થયો તેનું શું કારણ? તે વિષે	૯૦
સૂત્રમાં મરે નહિ તો તેની	
ક્રિયા કેમ લાગે? તે વિષે ...	૯૧
અવસ્થા તિમિસ ગુણમાં ૪૬	
સાંકળા કરે છે? તે વિષે ...	૯૨
ચત્રીનાં પ્રતિક્રમણમાં ૫૨૫	
આણુ શેના કરવા તે વિષે ...	૯૩
ચત્રીનાં પ્રતિક્રમણમાં કાઉસગ	
ચેત્તે કરવો? તે વિષે ...	૯૪-૯૫
મજ્જુસો ૫૨૫આણુ નહિ કરતાં	
અવિસ્તીપણામાંજ લાભ માને	
છે તેનું કેમ? તે વિષે ...	૯૬
ગુર્વાદિકની હાજરી હોય ને	
વંદણા કરવી તે તો ઠીક પણ	
ગુર્વાદિકની ગેરહાજરીયે શી	
રીતે કરવું? તે વિષે ...	૯૭
આવકને સઠાઈ કરાના નિયમ	
વિષે ...	૯૮
અધ્યાયારીને નાગર વેલનાં પાન	
અચાપ કે કેમ? તે વિષે ...	૯૯
નરનોકપાપની સમજણ? તે વિષે	૧૦૦
અંદ્ર સૂપને ગૃહણ કોણુ કરે	
છે? તે વિષે ...	૧૦૧
ધરીવારવીના મિત્રજમી દુક્કાં	
કેટલા? તે વિષે ...	૧૦૨
છવને જથ્થા ઉપયોગ કેટલા ને	
કષ વખતે હોય? તે વિષે	૧૦૩
દેવતાને નિદ્રા આવે કે નહિ?	
તે વિષે ...	૧૦૪
છવ ઉપજતી વખતે પ્રથમ	
સથળે કયા યોગથી આહાર	
થીયે? તે વિષે ...	૧૦૫

વિવેચ	પ્રશ્નોક
પાંચ સમકિત કયાં કયાં છે?	
તે વિષે ...	૧૦૬
સમુદ્ધિમ મનુષ્ય એક સમયે	
કેટલા ઉપજે? તે વિષે ...	૧૦૭
છવ ગલમાં મરે તો કેટલા	
દેવલોક અને કષ નક સુધી	
ગાય? તે વિષે ...	૧૦૮

ભાગ ૧૦ દશમો.

૫૪ ૪૧૮ થી ૫૦૧ સુધી.

કેટલાક એવી શંકાઓ કરે છે	
કે જૈનના સાધુઓ આગળ	
માંસાહારી હતા તે શંકાનું	
સમાધાન માટે નીચેનાં પ્રશ્નો	૧
જૈનના સાધુને એકદિવના અચેત	
પુદ્ગળનાં આહાર વિષે ...	૨-૯
જૈન સાધુને મધ માંસના ત્યાગ	
વિષે ...	૧૦
સૂત્રમાં નવ વિગય કહી તેમાં	
ચાર મહા વિગયનો નિરેદ્ધ	
ખાંડીના ભાંગા? તે વિષે ...	૧૧-૧૩
શ્રી ઉત્તરાધ્યયનજી સૂત્રમાં માંસ	
ના ખાવાવાગાને કેવા કલા છે	
ને તેને શું કળ? તે વિષે...	૧૪-૧૬
શ્રી સૂયંગડગિજી સૂત્રમાં માંસ	
ખાવાવાગાને થના દોષો તે વિષે	૧૭-૨૦
પાપ તો હિંસાના કરનારને લાગે	
છે, તૈયાર પણ ખાનારને દોષ	
ચાનોએમ બે:સતા પ્રત્યે સાત્ર શું	
કહે છે? તે વિષે ..	૨૧
થી આચારાંગજી સૂત્રમાં માંસ	
મન્ડ વિષે ઉક્તી શંકાઓના	
સમાધાન માટે ...	૨૨-૨૩

વિષય	પ્રશ્નાંક
સમકિત દષ્ટિ, મંદિરા, માંસ	
ખાપ નહિ તે વિષે ...	૬૮
માંસાહારથી યતા નુકસાનો તે	
વિષે	૬૯
માંસાહારીની નરકની ગતિ વિશે	
સૂત્રોના દાખલા ...	૭૦-૭૨
અનાજના ખોરાકમાં થતી હિંસા	
થી માંસના ખોરાકમાં વિશેષ	
હિંસા અને પાપ કહેલ છે	
તે વિષે	૭૩-૭૭
માંસના ત્યાગ વિષે ઉત્તમ ગતિ	
અને શુભ ફળ વિષે ...	૭૮-૭૯
ચતુર્થે યતા પશુ વધ તથા તે	
સંબંધે માંસાહારનો શાસ્ત્રોક્ત	
નિરોધ તે વિષે	૮૦-૮૩
મુસલમાનના શાસ્ત્રમાં પ્રાણી	
હિંસા અને માંસાહારનો નિ-	
રોધ તે વિષે	૮૪-૮૫
જૈન સૂત્રોમાં દયા માટે જાણીને	
શું કહ્યું છે? તે વિષે ...	૮૬
પારસીશાસ્ત્રોનાં પુસ્તકમાં પ્રાણી	
હિંસા અને માંસ ખોરાકનો	
નિરોધ તે વિષે	૮૭-૮૮
અંગ્રેજના બાઈબલમાં પ્રાણી	
હિંસા અને માંસાહારના નિરોધ	
વિષે	૮૯
જૈન સૂત્રોમાં સ્પર્ધુને ખાવન	
અનાયરણમાં રાજપિંડના	
શબમાં માંસ મદિરાદિ ચારે	
બેડનો સમાવેશ થાય છે	
માટે રાજ પિંડ વિષે ...	૧૦૦-૧૦૧
મદિરાના નિરોધ વિષે ...	૧૦૨-૧૦૩
મવ અને માખણના નિરોધ	
વિષે	૧૦૪-૧૦૫

વિષય	પ્રશ્નાંક
દેવ દેવીને નામે ઘેટાં બેસકાં	
ત્રિગેરેના યતા વધ વિષે ...	૧૦૮
ભાગ ૧૨ અગિયારમો.	
પૃષ્ઠ ૫૦૪ થી ૫૦૮ સુધી.	
પ્રાચીન જૈન ધર્મ વિષે, જૈન-	
ધર્મ અનાદિ છે, વેદ પહેલાનો	
જૈન ધર્મ છે, ઋગ્વેદેવ	
સ્વામીથી ચાલ્યો આવે છે,	
વેદ અને પુરાણના પુષ્કળ	
દાખલાઓ ...	૧-૧૮
ગૌતમે જૈનધર્મ ચક્રાચ્યો	
નથી પશુ ગૌતમ મહાવીરનો	
શિષ્ય થયા છે તે વિષે પુરા-	
ણના દાખલાઓ ...	૧૯-૨૬
જૈન ધર્મ બૌદ્ધ ધર્મમાંથી	
નીકળ્યો નથી પશુ શ્રી મહા-	
વીર અને બૌદ્ધનું સંબંધનપણું	
હોવાના સંબંધે જૈનેતર દ્રષ્ટિએ	
જૈન અંથમાં મોટા મોટા	
વિદ્વાનોનાં તથા હર્મન જેકામી	
ના દાખલાથી સહ કરેલ છે	
તે વિષે	૨૭-૪૯
જૈન ધર્મ ઋગ્વેદેવ ભગવાનથી	
ચાલ્યો આવે છે તે વિષે	
જૈનેતર દ્રષ્ટિએ જૈન અંથમાં	
વિદ્વાનોના દાખલાઓ ...	૫૦-૫૨
જૈન ધર્મની પ્રાચીનતા વિષે	
પરમહસનો દાખલા ...	૫૩
ભગવંત રાખ્દને, અર્થ શું? ...	૫૪
ગિનરાજનો અર્થ શું? ...	૫૫
અલખનો અર્થ શું? ...	૫૬
ચિદ્ધનનો અર્થ શું? ...	૫૭
ચિદ્ધરનો અર્થ શું? ...	૫૮
નિરંજનનો અર્થ શું? ...	૫૯

શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનભાળા પૂનાઈ પુસ્તક ૨ લા ના અભિપ્રાય પત્રો.

તત્ત્વજ્ઞાનનો ઉત્તમ ખજાનો.
શાસ્ત્રજ્ઞાનના હજારોમાં માટે અપૂર્વ તક

શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનભાળા. (પૂનાઈ-નવ ભાગમાં.)

પ્રયોજક:-પંડિત પ્રવર પૂજ્ય શ્રી મોહનલાલજી મહારાજ.

વર્તમાન સમયે જૈન સાહિત્ય યુગે વર્તતાં સુષુપ્તિ કાળમાં છેલ્લા ઘણાં વર્ષથી તત્ત્વજ્ઞાનનો આવો અમૂલ્ય અંથ બહાર પડેલો જાણવામાં નથી, આ અંથમાં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર. તપ, દ્રવ્ય, શુભ, પ્રયાય, કર્મ શુભ સ્થાન, નવતત્ત્વ, ધ્યાન વગેરેનાં સ્વરૂપો, તેના વિધ વિધ ભેદી, આત્મ શક્તિના વિકાસના અનેક વિધ ઉપાયો, અનેક શંકાઓ અને કુતર્કોના યુક્તિ પુરઃસર સમાધાનો એ વગેરે કુલ હજાર વિષયોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. તત્ત્વ હજારોમાં માટે આ અંથ અમૂલ્ય ઉપયોગી અને અનંત ઉપકાર છે.

વીશ વર્ષનો અવિદ્યાન્ત પરિગ્રમ.

વિશ્વ વિખ્યાત અધ્યાત્મજ્ઞાની ગચ્છાધિપતિ શ્રી ગોપાલજી સ્વામીના પદ શિષ્ય પૂજ્ય શ્રી મોહનલાલજી મહારાજ કે જેઓ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા અને જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવા ઘણાં વર્ષથી સતત ઉચ્ચ રહે છે, જેમની જિનાગમો ઉપર અચળ શ્રદ્ધા છે, સૂત્રોનાં શુદ્ધ રહસ્યોનો ઉદ્ધેશ કરવામાં જેમની કુશળ શુદ્ધિ આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેવી છે અને જેઓ બહુ સૂત્રોના વિશેષજ્ઞને સર્વથા યોગ્ય છે, તેમણે ભવ્ય હોવાના ઉપકાર નિમિત્તે તેમને

વિદ્વાન મુનિશ્રી તિલોકચંદ્રજી મહારાજ.

લુણી—૪૨૭થી સં. ૧૯૮૦ ના ભાદ્રપદ ૧૬ ૦)) ના પત્રમાં લખાવે છે કે:—

“પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળાનું પુસ્તક મળ્યું; સદરહુ પુસ્તકમાં નિર્વચ. પ્રવચનના કેટલીક બાબતના અચૂતના ખુલાસાઓ ઘણાજ સારામાં સારા મળે છે અને તે પૂજ્ય મહારાજના હૃદયગી પર્યંતના અથાગ પરિશ્રમનું ઉચ્ચામાં ઉચ્ચ ફળ છે. સાધુમાર્ગી (સ્થાનકવાસી) જૈનોમાં અત્યાર સુધી પ્રસિદ્ધ થયેલા પુસ્તકોમાંથી આ એક પુસ્તક ઘણુંજ સુંદર અને ઉચ્ચ સ્થાન લોગવવા પામશે. સિદ્ધાંત રસિકોને એમાંથી ઘણુંજ જાણવા સમજવા અને હૈયામાં ધારવાનું જરૂર મળશેજ અને એ બધા પૂજ્ય મહારાજશ્રીનો ઉપકાર હૃદયગી પર્યંત માનશે.”

શ્રી નંદલાલજી માડે—છેદાર.

તા. ૩૦-૯-૨૪ ના પત્રમાં લખે છે કે:—

“આપકી મેજી હુદ્દા એક પ્રત” શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા કીઆઈ. વહ દેલી. પુસ્તક અત્યંત આવશ્યક વ મહત્વકી હૈ. મુનિ શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી દોલતજીપિઝી મહારાજને મીં इसकी अच्छी तारीफकी है। इसलिये हमे भी इसकी आवश्यकता मालूम हुई।”

બાલ બ્રહ્મચારી પં. શ્રી અમોલક નરપિણ કરમાલાથી વીર સં. ૨૪૫૦ ના આસો શુ. ૧૫ ના પત્રમાં લખાવે છે કે:—

“પુસ્તક માંહેનો કેટલોક ભાગ પઠન કરી બહુ ખુશી થયા, આવા જ્ઞાનસાગર, સૂક્ષ્મ જ્ઞાનના સ્પષ્ટીકરણરૂપ પુસ્તકોની બહુ આવશ્યકતા છે. તેની ખોટ આ ગ્રંથથી બહુ ભાગે ઓછી થઈ છે.

પૂજ્ય શ્રી હાથીજી મહારાજ કડીથી દરિયાપુરી સંપ્રદાયના શાસ્ત્ર વિચારક પૂજ્ય શ્રી હાથીજી મહારાજ સં. ૧૯૮૧ ના પોષ વ. ૪ ના પત્રમાં લખાવે છે કે:—

પરિશ્રમ લઈ આવી સરળ ભાષામાં પુસ્તક રચીને આપે મહાન ઉપકારક-
કર્મ કરેલ છે. ઉત્તરાદિ સંસ્કૃત બહાર પાડવા કૃપાવંત થયોજી.

મુનિશ્રી વિનયચંદ્રજી મહારાજ (ગરવાળા સંપ્રદાય.)

વીરમગામથી સ્વ. પૂજ્યશ્રી ઉમેદચંદ્રજી મહારાજના શિષ્ય મુનિશ્રી
વિનયચંદ્રજી મહારાજ લખાવે છે કે:—

મહારાજશ્રીએ પુસ્તક ઘણું સારું રચેલ છે, જીન ધર્મના રહસ્યનું
તત્ત્વ તેમાં ઘણું સારું ગોઠવેલું છે, પુસ્તક જોઈ અમોને ઘણો સંતોષ
થયો છે.”

શેઠજી હરખચંદભાઈ વેલજી.

પોરબંદરથી જ્ઞાન પ્રેમી સુત્ર શેઠજી શ્રી હરખચંદભાઈ વેલજી
તા. ૧૯-૯-૨૪ ના પત્રમાં લખે છે કે:—

“ગુણવંત પુણ્યના ભંડાર પૂજ્ય મહારાજ સાહેબ શ્રી મોહનલાલજી
મહારાજે રચેલ “પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળ” નું પુસ્તક ઘણું જ સરસ તથા જન-
સમાજને જરૂરીઆત પુરી પાડે તેવું છે, વાંચતા ઘણો આનંદ આપે છે.
ઘણા ખુલાસા થાય છે, ઘણા પ્રશ્નો ચર્ચવા ઠીક પડે છે, ઘણાજ ઉપકાર થયો.”

દફતરી શ્રી વનેચંદ પોપટભાઈ (ગોરળી).

મોરળીથી તા. ૧૪-૯-૨૪ ના પત્રમાં લખે છે કે:—

અનેની લાઇબ્રેરીમાં ‘પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા’ નામનું પુસ્તક ભેટ
મળ્યું છે. તે વાંચી જોતાં મહારાજશ્રીનું સૂત્રનું બહોળું જ્ઞાન તથા પરિશ્રમ
હાય તેમ સાબીત થાય છે. આવો ગ્રંથ જૈન સ્થાનકવાસી મુનિઓમાં
વાગ્યેજ બહાર પડેલ જણાય છે. આ ગ્રંથ અવલોકન કરતાં તેમાં જે
સુદ્ધિ તથા શક્તિ વાપરી છે તે મહારાજશ્રીની અથાગ મહેનતને આભારી છે

ઉપોદ્ધાત.

અર્હન્તો ભગવન્ત્ત્વંદ્રમાહિતાઃ સિદ્ધાશ્વસિદ્ધિસ્થિતાઃ
આચાર્યા જિનશાસનોન્નતિકરાઃ પૂજ્યાઽપાધ્યાયકાઃ ।

શ્રી સિદ્ધાંતસુપાઠકામુનિવરા રત્નત્રયારાધકાઃ
પદ્મૈતે પરમેષ્ઠિનઃ પ્રતિદિનં કુર્વન્તુ વો મંગલમ્ ॥

- અર્થ—(૧) ઇન્દ્ર મહારાજે પૂજેલા અરિહંતપ્રભુ;
(૨) સિદ્ધિમાં રહેલા સિદ્ધ પ્રભુ;
(૩) જીનશાસન ઉત્તંતિ કરનારા આચાર્યજી મહારાજ;
(૪) પૂજવા યોગ્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજ;
(૫) જ્ઞાન, દર્શન, આરિત્ર ત્રણે રત્નોના આરાધક મુનિરાજ
આ પાંચે પરમેશ્વરો તમારું કલ્યાણ કરો.

પ્રથમ ભાગ.

પ્રથમ પંચ પરમેષ્ઠિનું, વર્ણન અતિ રસાળ;
પ્રથમ ભાગમાં ગોઠવી, શુંથી મોહનમાળ.

આ પ્રત્યેક ભાગ મોહનમાળાના પ્રથમ ભાગમાં પંચ પરમેષ્ઠિને માટે
જગતના અનેક જીવોને ઉદ્ધવતા અટપટા પ્રશ્નોનું સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં
આવ્યું છે. જૈન તથા જૈનેતર માનવીઓની શંકાઓનું સંપૂર્ણ સમાધાન
કરી ૧૦૮ પ્રશ્નો મૂકી તેનો ખુલાસો કરવામાં આવેલ છે, દાખલા દર્શાવેલો
અને ન્યાયથી યથાર્થ સ્વરૂપ બતાવવામાં આવ્યું છે, એ રીતે પ્રથમ ભાગ
પૂર્ણ કરી આ મોહનમાળાનું આદિ સ્વરૂપ ખિલવ્યું છે, આ ભાગ વિદ્યાર્થી
જીવનને જ્ઞાનાભિમુખ કરવા, મનુષ્ય જીવનની જિજ્ઞાસા પોષવા અને સુમુક્ત-
ઓની ઇચ્છા તૃપ્ત કરવા આભાવવૃદ્ધ સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા, અને
અન્ય માતાપિતાઓ એ સર્વને સદા ઉપયોગી છે.

દ્વિતીય ભાગ.

દ્વિતીય ભાગ જી જ્ઞાનનો, ગૂઢાર્થે ધર્મ રસાળ;
પ્રશ્નચારી ત્યાગી તણે, શુંથી મોહનમાળ.

અગિયારમો ભાગ.

જૈન ધર્મ અનાદિ છે, સ્વતઃ સિદ્ધ અરિહંત;
વેદ પુરાણો સાબદે, ઋષભ દેવ ભગવંત.

કેટલાક કહે છે કે જૈન ધર્મ વેદમાંથી નીકળ્યો છે, કોઈ કહે છે કે
બૌદ્ધ ધર્મમાંથી ઉત્પન્ન થયો છે, એમ કેટલાક કહે છે કે ગૌતમ આ ધર્મ
ચલાવ્યો છે, એમ જુદા જુદા અવાજો નીકળતા સાંભળી તેની શંકાનું
સમાધાન કરવા આ પ્રશ્નોત્તર મોહનમાગાનો અગિયારમો ભાગ રચવામાં
આવ્યો છે. જૈન ધર્મ અનાદિ છે, ઋષભદેવ ભગવાનથી શરૂ થઈ અદ્યાપિ
પર્યંત ચાલતો આવ્યો છે, એવું વેદ, પુરાણો અને અન્ય પ્રાચીન ગ્રંથોના
દાખલાઓ આપી સિદ્ધ કર્યું છે. જૈન ધર્મ કોઈપણ મતમાંથી નીકળ્યો
નથી, પરંતુ અનાદિ છે, એમ શાસ્ત્રાધારે અનેક દાખલાઓ વડે સિદ્ધ કર્યું
છે. આ ભાગમાં ઉપર્યુક્ત બાબત સંપૂર્ણપણે સાબીત કરી બતાવી છે,
આ ભાગથી જૈન ધર્મ અનાદિ છે, તે સિદ્ધ કરી સર્વેના ઉપર મહાન
ઉપકાર કર્યો છે, આ ભાગ સર્વેને અતિ ઉપયોગી છે.

એકાદશ આ ભાગની, મનહર મોહનમાગ;
વાંચે ત્રિચારે આચરે, કૃપા પામે તત્કાળ.

લી. સંઘ સેવક,

માસ્તર ભાણુજી અભયચંદ.

શ્રીમદ્ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી અધ્યાત્મા—મણિકો ૮ મો.

પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી તત્ શિષ્ય
મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત.

શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા
ઉત્તરાર્ધ ભાગ ૧ લો.

શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા

ઉત્તરાર્ધ ભાગ ૧ લો.

પ્રશ્ન ૧ જી—નવકારમંત્રનાં કેટલાક પાંચ પદ કહે છે ને કેટલાક નવ પદ કહે છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—મગવતીજી વગેરે સૂત્રમાં પ્રથમજી શરૂઆતમાં પાંચ પદ કહ્યાં છે અને કોઈ આચાર્યે એ પાંચ પદની સાથે એક ગાથા ઉમેરી નવ પદ કર્યાં છે એમ પણ કેટલાક કહે છે.

પ્રશ્ન ૨ જી—એ ગાથા કોઈ સૂત્રની તો નથી કે ?

ઉત્તર—કોઈ સૂત્રમાં જોવામાં આવતી નથી.

પ્રશ્ન ૩ જી—એ ગાથા કહેવાનો હેતુ શો છે ?

ઉત્તર—હેતુ તો માત્ર એ છે કે મૂળનાં પાંચ પદ છે તેનું માહાત્મ્ય જણાવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૪ જી—પાંચ પદનું માહાત્મ્ય કેવી રીતે જણાવ્યું છે તે ગાથા સહિત જણાવશો.

ઉત્તર—તે ગાથા આ પ્રમાણે છે. સાંભળો—એસો પંચ નમુક્ષરો, સંવ પાવં પણાસણો, મંગલાણું ચ સંવેસિ, પદમં હવઈ મંગલં. ૧ આમાં એમ જણાવે છે કે—નમો અરિહંતાણું, જાવ સંવ સાહુણું, એસો પંચ એ પાંચ નમુક્ષરો નમોકાર, નમસ્કાર કરવાનાં એ પાંચ પદ, સંવપાવપણાસણો સર્વ પાપનો નાશ કરનારાં છે. અને મંગલાણું ચ સંવેસિ, સર્વ મંગલમાં પદમં હવઈ મંગલં, આ પ્રથમ મંગલ છે. એટલે હુનિયામાં વર્તાતાં સર્વ લૌકિક મંગલોમાં આ લોકોત્તર મંગલરૂપ પાંચ પદનું સ્મરણ તેજ પહેલું અને મહામંગલ છે.

આનો પરમાર્થ એ છે કે—લૌકિક મંગલના અનેક લેહ છે, પણ તે મંગલનું અમંગલ કોઈ વખત યાય, પરંતુ લોકોત્તર મંગલ આ ભવ અને પરભવ સદાય મંગલકારીજી હોય છે. માટે ગણધર દેવ જેવા મહાદાની-એણે પણ મંગલાચરણમાં નમો અરિહંતાણું વગેરે પાંચ પદનું સ્મરણ કરેલ છે. જેવી રીતે ગીતા માહાત્મ્ય સિત્ત છે તેવીજ

પ્રશ્ન ૭ સુ—કર્મને કર્તા જ્યારે આત્મા છે તો આત્મા આત્માનો
વેરી થયો એમ કહી શકાય કે કેમ?

ઉત્તર—તેમ કહેવાને કાંઈ વાંધો નથી. કેમકે ક્ષાય આત્મા, જોગ
આત્મા (અશુભ જોગ આત્મા) અને અજ્ઞાન આત્મા તે આત્માના વેરીજ
છે. સંસારમાં પરિભ્રમણ કરાવનારા, નરક નિર્ગોદાધિકારી દુઃખના આપનારા
આત્મકાર્થનો વિનાશ કરનારા છુપા થતુ તો એજ છે. શ્રી સૂયગકાંડગી
સૂત્રના છઠ્ઠા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે—કોઈં ચ મર્ણ ચ તેદેવ માયં લોમં ચત્વર્યં
અકલ્પત્ય દોષા; ક્રોધ, માન, માયા ને લોભ આ ચારે ક્ષાય આત્મા છે
તે દ્રવ્ય આત્માના સાથે મળી જઈને મૂળ આત્માનો સ્વભાવ જે જ્ઞાન,
દર્શન, ચારિત્ર અને તપ તેનો છુપી રીતે કે પ્રગટ રીતે પલ્લુ નાશ કરે છે,
એટલે નિર્મળ આત્માને દોષિત બનાવે છે. આઠે કર્મને ઉત્પન્ન કરનાર
આ ચાર ક્ષાયરૂપી ચંડાળ ચોકડી છે.

પ્રશ્ન ૮ સુ—કર્મને ઉત્પન્ન કરનારાં કર્મનાં બીજ તો રાગ અને
દ્વેષ એ બેજ કહાં છે તે કેમ?

ઉત્તર—રાગ દેવ ક્રોધ કે ક્ષાય ક્રોધ તે એકજ છે. ક્ષાયના ચાર
લોક જે ક્રોધ, માન, માયા, ને લોભ તેમાં બે પ્રકૃતિ, રાગની છે, ને બે
પ્રકૃતિ દેવની છે. ક્રોધ અને માનનો દેવમાં અને માયા તથા લોભનો રાગમાં
સમાવેશ થાય છે. રાગદેવ એ બેજ કર્મનાં બીજ છે અને દ્રવ્ય તથા ભાવે
આત્માને હાની કરનારાં છે.

પ્રશ્ન ૯ સુ—ક્રોધાદિ ચારે જોલ દ્રવ્યે અને ભાવે હાની કેવી રીતે
કરે છે તે જણાવયો?

ઉત્તર—સાંભળો દશવૈકાલિક સૂત્રના ૮મા અધ્યયનમાં ગાથા ૩૮ મી
કોહો પીઠં પળાસેદ મણો વિનય નાસળો; માયા મિત્તાણિ નાસેદ, લોભો સઙ્ગ
વિનાસળો ૩૮.

અર્થ—ક્રોધ જે છે તે દ્રવ્યે ને ભાવે પ્રીતિનો નાશ કરે છે. દ્રવ્યથી
સંબંધીઓ સાથે અને ભાવથી ધર્મ સાથે પ્રીતિ યવા દે નહિ ને હોય તો
નાશ કરે. માન જે છે તે પલ્લુ દ્રવ્યે અને ભાવે વિનયનો નાશ કરે છે.
દ્રવ્યે માતા પિતા અને વડીલોનો વિનય યવા ન દે, અને ભાવથી ગુર્વાદિકનો
વિનય યવા ન દે. માયાથી દ્રવ્યે અને ભાવે મિત્ર ભાવનો નાશ થાય છે.
દ્રવ્યે સંસાર વ્યવહારનાં કામ સંબંધી મિત્ર ભાવ યવા ન દે અને ભાવે
સર્વ પ્રાણીઓમાં નાતમવત્તુ બુદ્ધિરૂપ મૈત્રી ભાવના યવી જોઇએ તેનો

પ્રાપ્તિ ન થાય ત્યાંસુધી તેવાઓનો આત્મા ખેદાકુલ રહ્યા કરે, તેના વિરૂદ્ધની વાત ગમે નહિ પણ ઉલટો દ્રેષ કરે લોભી માણસને માનની ઇચ્છા વિશેષ રહે છે. પણ ઉલટો માનનો ભંગ થવાથી દ્રેષની કથાયની વૃદ્ધિ થાય છે. લોભી માણસને વસ્તુ મેળવવા માયા (કપટ) નું સેવન વિશેષ કરવું પડે છે. તેથી પ્રીતિનો વિનયનો અને મિત્રતાનો નાશ થવા સાથ તમામ દોષોનો શાળીદાર લોભી માણસ ગણાય છે. માટે આ ચંડાળ ચોકડી અકંદરે આત્માને અહિતનીજ કરનારી છે. ધર્મને અને મોક્ષને અટકાવનારી આ ચોકડી છે.

પ્રશ્ન ૧૪ મું—આત્માના હિતચિતક પુરૂષ શું કરવું?

ઉત્તર—તે વિશે દશવૈકલિક સૂત્રના ૮ મા અધ્યયનની ૩૭ મી આયામાં સારો ખુલાસો આપ્યો છે. સાંભળો.

કોહં માણં ચ માયં ચ, લોભં ચ પાવવદ્ધુણં ।
વમે ચત્તારિ દોષાંઈ, ઇચ્છંતો હિય મંપ્પણો ॥ ૩૭ ॥

અર્થ—ક્રોધ, આન, માયા ને લોભ આ ચારે પાપનાજ વધારવા-
વાળા છે, માટે આત્માનું હિત ઇચ્છનારા જનોએ એ ચારે દોષોને
આત્માનું અહિત કરનારા બાણીને તેને ત્યાગ કરવો.

પ્રશ્ન ૧૫ મું—ઉપર કહેલા ચારે કથાયનો ત્યાગ કરવાનો કોઈ
અકસીર ઉપાય છે? હોય તો ઉપકાર બુદ્ધિએ બતાવો.

ઉત્તર—અકસીર ઉપાય મહાવીર પરમાત્માએ પોતેજ અનુભવ
કરીને બતાવ્યો છે. સાંભળો. શ્રી દશવૈકલિક સૂત્રના ૮ મા અધ્યયનની
૩૮ મી ગાથા.

ઉવસમેણ હણઈ કોહં, માણં મહવયા જિણે ।

માયં અજ્ઞવ માવેણં, લોભં સંતોસઓ જિણે ॥ ૩૯ ॥

અર્થ—ઉપશમરૂપી ક્રાંતી ભરવાથી ક્રોધરૂપી મહાદરદનો નાશ થાય
છે. એટલે ક્રોધને હણનાર માત્ર ક્ષમાજ છે. માનનો નાશ કરનાર માર્દવ-
પણ એટલે નિરભિમાનપણ છે અર્થાત્ અભિમાન રહિત, થવાથી માનનો
નાશ થાય છે. માયાનો (કપટનો) ત્યાગ કરવો હોય તેણે આજ્ઞવપણ
એટલે સરલપણ ધારણ કરવું. અને જો લોભ છૂટવો હોય તેણે સંતોષ
ધારણ કરવો. સંતોષીને લોભ પરાભવ કરતો નથી.

અહિયાં એમ જણાવે છે. કે આઠ કર્મ જે છે તે સંકલ્પ લેવને એટલે સર્વ લેવને વેરી ભૂત શત્રુ તુલ્ય છે; તે કર્મરૂપી વેરીને હણીને જેણે અરિહંતપદ ધારણ કર્યું છે તેને અરિહંત કહેવા તે પદને પ્રથમ નમસ્કાર કરવામાં આવ્યો છે.

પ્રશ્ન ૧૯ મું—અહિયાં એક તર્ક ઉત્પન્ન થાય છે કે શત્રુને હણવામાં કષાયની જરૂર પડે છે; કષાય વિના શત્રુનો નાશ થતો નથી તો પછી કર્મરૂપી શત્રુનો વિના કષાયે કેવી રીતે નાશ કર્યો ?

ઉત્તર—તમારી શંકા વિચારવા જેવી છે, તેનું સમાધાન આ પ્રમાણે છે. અગ્નિ બે પ્રકારનો છે એક તેજસકાયનો અગ્નિ અને બીજો હીમનો અગ્નિ. તેજસકાયના અગ્નિથી વણુ વગેરે બળેલું વળતે પાકીવે છે, પણ હીમરૂપ અગ્નિથી બળેલું વણુ વગેરે ફરી પાલવતું નથી. દ્રવ્ય શત્રુને હણવામાં કષાયરૂપ અગ્નિ પ્રજ્વલિત થવાનો સંભવ છે; પરંતુ ભાવ વેરીને હણવામાં તો ક્ષમારૂપ ઠંડી અગ્નિની જ આવશ્યકતા છે. કર્મરૂપી શત્રુને હણવાને ક્ષાંત્યાદિ શુભોજ શાસકારે જણાવ્યા છે. સૂત્રમાં કહ્યું છે કે સ્વમા મુરા અરિહંતા એવો કયો શૂર પુરૂષ છે કે કર્મરૂપી શત્રુને હણ્યા ? ઉત્તરમાં ક્ષમાવાન એવા અરિહંત ભગવાન કે જેને ઘણા ઘણા પરિસહ ઉપસર્ગો પ્રાપ્ત થતાં પણ એવી ક્ષમા ધારણ કરી દીધી કે જેનું એક રૂંવાડું પણ પ્રજ્વલિત નહિ થતાં તેજ ક્ષમાવડે જેણે કેવળજ્ઞાનને કેવળ દર્શન પ્રગટ કર્યું એજ શૂરામાં શૂરા ક્ષમાવાન અરિહંત ભગવાન કહ્યા છે.

પ્રશ્ન ૨૦ મું—ક્ષમારૂપ ઠંડી અગ્નિથી કર્મનો નાશ થાય તે વાત હીક છે પણ બીજાનો નાશ થવાને કાંઈ બીજો ઉપાય હોવો જોઈએ.

ઉત્તર—બીજો ઉપાય એ કે બીજને અગ્નિમાં શેકીને દગ્ધ કરી દીધા પછી વાવે તો તેનો અંકુરો કુટે નહિ, તેમ કર્મને દગ્ધ કરી નાખવાથી તેના બીજને બાળી નાખવાથી ભવરૂપી અંકુરો પ્રગટ થતો નથી એમ ભગવતીજની ટીકામાં કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૨૧ મું—ભગવતીજની ટીકામાં શી રીતે કહ્યું છે તે જણાવશો ?

ઉત્તર—હાજી, સાંભળો. પહેલાજ પદના અર્થમાં આવતા અધિ-કારમાં કહ્યું છે કે :-

દાઘવીજે યયાત્યંતં પ્રાદુર્ભવતિ નાંકુરઃ

કર્મ્મં વીજે તથા દગ્ધે, ન રોહંતિ મવાંકુરઃ ॥ ૧ ॥

સિદ્ધપદ મોટું છે. વળી અરિહંત તીર્થંકર મહારાજ દીક્ષા લેતી વખતે પણ સિદ્ધાણં નમો કિચા સિદ્ધ ભગવંતને નમસ્કાર કરે છે એમ આચારાંગ સૂત્રનું વાક્ય છે માટે અરિહંત પદથી સિદ્ધ પદ મોટું છે.

પ્રશ્ન ૨૫ મું—તો પછી ગણધર દેવ જેવા મહાપુરુષોએ પ્રથમ સિદ્ધને નમસ્કાર નહિ કરતાં અરિહંતને નમસ્કાર કર્યો તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર—સિદ્ધને ઓળખાવનારા અરિહંત ભગવંત છે. ગણધર દેવના શુરૂ પણ અરિહંત છે. જ્ઞાનના દાતા અરિહંત છે વગેરે કારણોને લઇને શિષ્યે શુરૂનું માહાત્મ્ય પ્રગટ કરવા ગણધર દેવે પ્રથમ નમસ્કાર અરિહંત ભગવંતને કર્યો હોય એમ જણાય છે. અન્ય મતમાં પણ કહ્યું છે કે—

શુરૂ ગોવિંદ દોનું ખડા, કિસકું લાશું પાય ;
ગોવિંદસે શુરૂ ખડા, કે જેણે ગોવિંદ દિયા ખતાય. ૧

પ્રશ્ન ૨૬ મું—તો પછી ઉત્તરાધ્યયનના ૨૦ મા અધ્યયનમાં પ્રથમ મંગળાયરણમાં ગણધર દેવે સિદ્ધને નમસ્કાર કરીને પછી લાવથી સંયમીને નમસ્કાર કર્યો તેમાં અરિહંતને કયા પદમાં ગણ્યા ?

ઉત્તર—અહિંયાં ગણધર દેવે બહુજ વિવેકથી બે પદની ઘટના કરી છે. આ બે પદમાં ઘણા અર્થનો સમાવેશ થાય છે.

પ્રશ્ન ૨૭ મું—એ બે પદ અને તેનું સ્વરૂપ કેવા પ્રકારનું છે તે જણાવશો ?

ઉત્તર—હા, ૭ સાંમળો.—સિદ્ધાણં નમ્મો કિચા, સંજયાણં ચ માવઓ ગણધર મહારાજે પ્રથમ સિદ્ધને નમસ્કાર કરી અને સંયમીને લાવથી નમસ્કાર કર્યો એ પહેલો ભાંગો.

૨. બીજો ભાંગે—સિદ્ધ શબ્દમાં અરિહંતને સાથે ગણીને સિદ્ધ અને અરિહંત બંનેને સાથે નમસ્કાર કરી પછી તમામ સંયમીઓને લાવથી નમસ્કાર કર્યો.

૩. ત્રીજો ભાંગે—સિદ્ધને નમસ્કાર કરીને સંયમી તીર્થંકરથી માંડી જમામ સંયમીને નમસ્કાર કર્યો.

૪. ચોથો ભાંગે—સિદ્ધ અને લાવથી સંયમ શુણે વર્તતા તમામ સંયમીને નમસ્કાર કર્યો.

પ્રશ્ન ૨૮ મું—પહેલે ભાંગે સિદ્ધને નમસ્કાર કર્યો તે તો ડીક પણ સંયમીને લાવથી નમસ્કાર કર્યો તે શી રીતે ?

પ્રશ્ન ૩૩ મું—લોકાચ ભાગ કેઈ દિશાનો લેવો ?

ઉત્તર—ઉર્ધ્વ દિશાનો લેવો.

પ્રશ્ન ૩૪ મું—ઉર્ધ્વ દિશાનો લોકાચ કેટલો છે ને સિદ્ધ કેટલામાં ને કયાં રહ્યા છે ?

ઉત્તર—ઉર્ધ્વ દિશાનો લોકાચ એક રાજમાં છે ને સિદ્ધના છવ મનુષ્ય લોકની અડી દ્વીપની સીધી લીટીએ અડી દ્વીપના જેટલાજ વિસ્તારવાળા પ્રદેશમાં એટલે કે ૪૫ લાખ જોજનની હેઠમાં ચૌદ રાજલોકની ઉપરની ટોચે રહ્યા છે.

પ્રશ્ન ૩૫ મું—સિદ્ધશિલા, મુકિતશિલા સૂત્રમાં સાંભળી છે ને તે ઉપર સિદ્ધ રહ્યા છે. એમ સાંભળીએ છીએ તે કેમ ?

ઉત્તર—એ વાત ખરી છે, પણ મુકિતશિલાના ઉપલા તળીયા ઉપર રહ્યા છે એમ ન સમજવું. પણ મુકિતશિલાના ઉપલા તળીયાથી એક જોજન છેટે લોકાચ છે એટલે લોકનો અથ ભાગ છે અર્થાત્ લોકનો અંત છે ત્યાં સિદ્ધ ભગવંત રહ્યા છે.

પ્રશ્ન ૩૬ મું—સિદ્ધને ત્યાંજ રહેવાનું શું કારણ ?

ઉત્તર—ઉપર અલોક છે માટે ત્યાં અટક્યા એમ પત્રવણાજી સૂત્રનું બીજું પદ તથા ઉત્તરાધ્યયનનું ૩૬ મું અધ્યયન જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૩૭ મું—ઉપર કહ્યા સૂત્રમાં શી રીતે કહ્યું છે તે જણાવશો ?

ઉત્તર—સાંભળો; પ્રથમ ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્ન કર્યું છે કે—કહિં પઢિહયા સિદ્ધા ! કહિંસિદ્ધા પઢિટ્ટિયા !; કહિં બોન્દિચરણં ! કત્થ મંતૂણ સિજ્ઝહ ! ઉત્તં અધ્યં ૩૬ ગા. ૫૬ મી.

અર્થ—અહો પૂત્ર્ય ! અહો ભગવન્ ! અર્હિથી સિદ્ધ ગતિને પ્રાપ્ત થયેલા સિદ્ધ ભગવંત તે કયાં પ્રતિહત થયા ? કયાં અઘાણા ? કયાં અટક્યા ? અર્થાત્ કયાં ગયા તે સિદ્ધ કયાં પ્રતિષ્ઠ્યા ? કયાં રહ્યા ? કયાં શરીરને છાંડ્યું અને કયાં જઇને સિદ્ધ થયા ? આ પ્રમાણે ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્ન કર્યા બાદ ભગવંત મહાવીર દેવે કહ્યું કે હે ગૌતમ ! સાંભળ.

જલોપ પઢિહયા સિદ્ધા, લોયગે ચ પઢિટ્ટિયા;

હં બોન્દિ ચરણં, તત્થ મંતૂણ સિજ્ઝહ. ડ. અ. ૩૬ ગા. ૫૭ મી.

તુંબડીને માટીનો લેપ અને કાથીના લીકાનું દ્રણંત આપી જણાવ્યું છે કે-
તુંબડીને આઠ માટીના લેપ અને આઠ કાથીના લીકા વડે ભારે થયેલી
તુંબડીને જળાશયના તળે જઈને બેસવાનો સ્વભાવ છે. લેપ અને લીકાથી
સુક્ત થયેલી તુંબડીને સ્વભાવેજ ઉચી જળને અગ્રભાગે રહેવાનો સ્વભાવ
છે તેમ ચાર ગતિરૂપ સંસાર સમુદ્રમાં આઠ કર્મના લેપે મિથ્યાત્વાદિ
નિવડ ગાંઠયોના ભારે કરી આત્મા તળે જઈ બેસે છે તેજ આત્મા જ્યારે
કર્માદિકથી નિર્લેપ થાય છે ત્યારે તુંબડીની પેઠે લોકાગ્રે જઈ ઠરે છે. અર્થાત્
કર્મ રહિત આત્માની નિર્લેપ તુંબડીની પેઠે ઉર્ધ્વગતિજ હોય છે. વગેરે
ભગવતીજ સૂત્રમાં સિદ્ધ પરમાત્માની ઉર્ધ્વ ગતિને માટે અનેક ન્યાય
દર્શાવેલા આપ્યાં છે.

પ્રશ્ન ૪૩ સુ—જીવનો કર્મ અહણ કરવાનો સ્વભાવ છે તે મૂલના
સ્વભાવને છોડીને સિદ્ધ કેવી રીતે થાય ?

ઉત્તર—જીવનો અને કર્મનો જો કે મૂલનો (અનાદિ) સંબંધ છે
તોપણ તથા પ્રકારની સામગ્રી મળવાથી કર્મ અહણ કરવાનું છોડીને જીવ
શિવપણું પામી સિદ્ધ થાય છે.

પ્રશ્ન ૪૪ સુ—આ સંબંધી કાંઈ દર્શાવેલો છે ?

ઉત્તર—હા જી, સાંભળો. પારાનો મૂળ સ્વભાવ ચંચળ અને
અગ્નિમાં અસ્થિર રહેવાનો (ઉડી જવાનો) છે, પણ તંયા પ્રકારની ભાવના
દેવાથી પારો વહ્નિમાં સ્થિર રહે છે. અગ્નિમાં દાહકતાનો મૂલ સ્વભાવ છે,
પણ તથા પ્રકારના પ્રયોગથી મંત્રયોગ અથવા ઔષધિ વડે બાંધવાથી
અગ્નિમાં પ્રવેશ કરનારને અગ્નિ દહન કરતો નથી, તથા સત્ય શિયલના
પ્રભાવે પણ અગ્નિ દહન કરતો નથી. આગનું લક્ષણ કરનાર ચક્રોર પક્ષીને
અગ્નિ પોતાનો સ્વભાવ બદલી જવાથી દહન કરતો નથી. તેમજ અબ્રક,
સુવર્ણ, રત્ન કંબલ અને સિદ્ધ પારાને અગ્નિ દહન કરતો નથી. એવે
વખતે અગ્નિમાંની મૂલ દાહકતા કયાં જાય છે ? લોકચુમ્બક પાપાણુમાં લોહ
અહણ કરવાનો સહજ સ્વભાવ છે, પણ જ્યારે અગ્નિથી તે મૃત (મરતીમૃત)
થાય છે, અથવા તેના દર્પ (પ્રભાવ) ને હરણ કરનારી બીજી ઔષધિથી
તેને સંયુક્ત કરવામાં આવે છે ત્યારે તેનો લોહ અહણ કરવાનો સ્વભાવ
નષ્ટ થાય છે. તેજ પ્રભાવે સિદ્ધામાં કર્મ અહણ કરવાનો યોગ સ્વભાવ
જતો રહે છે. ધાન્ય પ્રમુખનું બીજ બ્યાંસુધી તેના મૂલ સ્વભાવમાં વિકાર
એવો હોતો નથી, ત્યાંસુધી ધાન્યાંકુરની ઉત્પત્તિ કરે છે, પણ જ્યારે તે
બીજ જની જાય છે ત્યારે અંકુરોત્પત્તિ થતી નથી. તેવીજ રીતે સિદ્ધ

જન્મ સંબંધથી મરણના અંત સુધીમાં આંધિ, વ્યાંધિ ને ઉપાધિ તથા રોગ, જ્વરા, પરવશપણ આદિ દુઃખોની સંસારને અંગે રહેલા જીવોની કાંઈ સીમા હોતી નથી. એમાંનાં કોઈપણ પ્રકારનાં દુઃખ સિદ્ધમાં નથી. એજ સિદ્ધનું સુખ. આ ઉપરાંત આપણી કલ્પનામાં પણ ન આવી શકે તેવું અકલ્પ્ય, અકલ્પ્ય, અગમ્ય, અતીન્દ્રિય અને અનિર્વચનીય એવું આત્માનું સ્વાભાવિક અનંતસુખ સિદ્ધ ભગવંતને હોય છે.

પ્રશ્ન ૪૮ સુ—સંસારમાં રહેલાં ચાર પ્રકારનાં તથા બીજાં અનેક પ્રકારનાં દુઃખ જણાવ્યાં તે માંહેલું દુઃખ સિદ્ધમાં નથી તે તો ઠીક. પણ ત્યાં તેમને કરવાનું શું ? જેમ સંસારમાં દુઃખ ઘણાં છે, તેમ સુખ પણ ઘણાં છે. ભલે સિદ્ધમાં દુઃખ નથી, પણ ખાત્રાં, પીવાં આનંદ મોજશોખ ઉઠાવવો, રમત ગમતમાં આત્માને આનંદમાં રાખવો વગેરે સુખોમાંનું સુખ સિદ્ધમાં હોવું તો જોઈએ અને તે જ્યારે ન હોય ત્યારે સુખ શાનું ?

ઉત્તર—હે ભાઈ ! એ સુખ તો બધા દેહધારીને માટે છે. સિદ્ધ ભગવંત દેહધારી નથી. સંસારી જીવ સક્રિય છે, સિદ્ધના જીવ અક્રિય છે. જે સક્રિયને કરવાનું છે તે અક્રિયને કરવાનું નથી. વ્યવહાર માત્ર સક્રિયને છે, અક્રિયને કોઈ પ્રકારનો વ્યવહાર નથી. આચારાંગ સૂત્રનું વાક્ય છે કે અક્ષમસ્સ વ્યવહારો ન વિજ્ઞઃ જેને આપણે સુખ માનીએ છીએ તે વ્યાવહારિક સુખ છે તે પૌદ્ગલિક સુખ છે. જે પ્રકારે જે વસ્તુના લોગ વડે, માનેલું સુખ તે કોઈ વખત દુઃખરૂપ થઈને ઉભું રહે છે. દુધપાક, ખામુંદી કે શીખંડ વગેરે મિષ્ટ લોગન જમતાં જેટલો આનંદ થાય છે, તેટલોજ આનંદ ખલકે તેથી વિશેષ દુઃખરૂપ તેજ સમય તે વસ્તુનું વમન કરતાં થાય છે. અને જ્યારે તે વિક્રિયા રૂપે પ્રગમે છે ત્યારે તેનાં દુઃખની સીમા રહેતી નથી. તો પછી સહુભરનું સુખ કે સહુ માત્રનો આનંદ શા કામનો ? કામ લોગને આશ્રિત સાંસારિક સુખ તે તો પામ (ખસ) વાળાને ખરજ ખલુવાથી થતી મીઠાઈ તુલ્ય છે.

કામ લોગ પ્યારા લગે, ફલ કિપાક સમાન;

મીઠી ખાજ ખુબવતાં, પીછે દુઃખડી ખાણ. ૧

આ સુખ તે સુખ નથી પણ એકાંત દુઃખજ છે. જ્યારે આવાં મુત્રિમ અને કલ્પિત મુખમાં સારી પુરવો પણ આનંદ માનતા નથી, તો પછી સિદ્ધમાં તો એવો ખોટો આનંદ હોયજ ક્યાંથી ? માટે સિદ્ધનું સુખ તો અવિનાશી બીજાજ પ્રકારનું છે.

નથી. એજ પ્રમાણે સિદ્ધોમાં ઇન્દ્રિયોના વિષયો અને ક્રિયાઓ વિના અનંત સુખ છે. તેમના સુખભરને તેઓજ જાણે છે. જ્ઞાની તે કહેવાને સમર્થ નથી કેમકે તે નિરૂપમ છે.

નૈનતત્ત્વ સાર.

પ્રશ્ન ૫૧ મું—અનંત જ્ઞાની તીર્થંકર મહારાજે તો સિદ્ધનાં સુખનું સ્વરૂપ જાણ્યું હશે, તો તેવા જ્ઞાની પુરૂષોના કથનથી સિદ્ધનાં સુખનાં સ્વરૂપનો કાંઈક પણ પ્રકાશ હોવો જોઈએ. તો તે વિષે સૂત્ર કાંઈ જણાવે છે ખરું?

ઉત્તર—સૂત્ર એમ જણાવે છે કે:—મનુષ્ય લોકમાં કે દેવલોકમાં એવો કોઈ પદાર્થ નથી કે તેની ઉપમા દહને સિદ્ધનાં સુખને અનંત જ્ઞાની તીર્થંકર મહારાજ પણ બતાવી શકે ?

પ્રશ્ન ૫૨ મું—સિદ્ધના સુખના સુકાળલાભાટે લોકમાં કોઈ એવો પદાર્થ નથી કે ઉપમા દહ અનંત જ્ઞાની પણ સમજાવી શકે તે સમજાવું પણ જે સુખ જોવામાં આવે તે કહી શકે તો ખરા કે ?

ઉત્તર—વનવાસી ભીલને રાત્રીએ પોતાના મહેલમાં છ મહિના રાખી તેના કર્ણપુટપર કાંઈ પણ અવાજ નહિ પડવા દેતાં અનેક પ્રકારનાં રસ વ્યંજન સહિત મિષ્ટ લોજનો, પુષ્પની શય્યા અને અરીસાભુવનની અંદર નેત્રને ગમતા અનેક પદાર્થોથી લેવાતો આનંદ આ તમામ સુખના અનુભવવાળો ભીલ જ્યારે પોતાના કુટુંબને મળે ત્યારે તેને કોઈ પૂછે કે ભાઈ તું આટલો વખત ક્યાં રહ્યો, તેં શું ખાધું પીધું અને તેં શું કર્યું ? વગેરે પૂછતાં તે ભીલ શું ઉત્તર દઈ શકે ? એક વાહ ! વાહ ! સીવાય કાંઈ કહી શકે નહિ. તેમ મહાવીર જેવા અનંતજ્ઞાની પુરૂષે પણ ગૌતમના સિદ્ધના સુખના પૂછેલા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં એજ ઉત્તર આપ્યો કે, સિદ્ધનું સુખ હું જાણું દેખું છું, અનુભવું છું, પણ કહેવાને શક્તિવાન નથી. જેમ મુંગાને અલૌકિક સ્વપ્ન આવે તે શું કહી શકે ? તેમ જ્ઞાની પુરૂષો સિદ્ધનાં સુખને જાણવા શક્તિવાન છે, પણ કહી શકવા શક્તિવાન નથી.

પ્રશ્ન ૫૩ મું—તો હવે હુંકામાં સિદ્ધનું સુખ જાણી શકીએ તેવો કોઈ દાખલો છે ?

ઉત્તર—શાસ્ત્રમાં ન્યાય દાખલા તો ઘણા હોય પણ આપણે એક હુંકાજ દાખલાથી સમજી શકીએ તેવો ન્યાય શ્રી પત્તરાણી સૂત્રના બીજા દાણ પદમાં જણાવ્યો છે. તે અત્રે દાખલ કરીએ છીએ.

નવિ જાતિ માણુસ્સાણં, તેં સોક્કલં નિવિસન્ન દેવાણં;

અં સિદ્ધાણં સોક્કલં, અન્નાનાહં ઉવગમાણં.

॥ ૧૩ ॥

ઉત્તર—ઉપરના કહેલ અધિકારમાં ઠહું છે કે—ગાથા—

જત્યય જ્ઞો સિદ્ધો, તત્યજંતા મવક્લય વિમુક્તા ।

અળ્લોળ્લા સમોગાદા પુદ્ધા સર્વેવિ લોગંતે ॥૯॥

કુસદ્ અર્જંતે સિદ્ધે, સર્વ વર્ણસેહિં નિયમ સો સિદ્ધા ।

તેવિ અસંસેજ્જ ગુણા, દેસવર્ણસેહિં જે પુદ્ધા ॥૧૦॥

અર્થ—જ્યાં એક સિદ્ધ હોય ત્યાં અનંત સિદ્ધ હોય. સિદ્ધ એટલે ભવજનમણુરૂપવિનાશ તેથી રહિત તથા જન્મ મરણરૂપમવનો ક્ષય કરી, સર્વ કર્મથી, મુક્ત થયેલા એવા સિદ્ધ પરમાત્મા અન્યોન્ય-પરસ્પર એક બીજામાં મળેલા લોકના અંતને સ્પર્શીને રહ્યા છે. ૯

પોતાના આત્માના સર્વ પ્રદેશમાં એક સિદ્ધ, અનંત સિદ્ધના આત્માનો સ્પર્શ કરીને રહ્યા છે. એકેક સિદ્ધને અસંખ્યાતા આત્મપ્રદેશ છે તે સર્વ દેશથી વા પ્રદેશથી સ્પર્શી રહ્યા છે. ૧૦

આનો પરમાર્થ એ છે કે ૪૫ લાખ જોગનની માંહેલી કોર અનંતા સિદ્ધનો સમાવેશ આ પ્રમાણે થાય છે કે—જ્યાં એક સિદ્ધ ત્યાં અનંતાસિદ્ધ અને જ્યાં અનંતાસિદ્ધ ત્યાં એક સિદ્ધ, એટલે અન્યોન્યસિદ્ધના જીવે ફરસીને રહેલા છે. માટે સમાવેશનો વાંધો આવતો નથી.

પ્રશ્ન ૫૫ મું.—એકેક સિદ્ધને રહેવાની જગ્યા કેટલી હોય ?

ઉત્તર—જે મનુષ્ય અહિંથી સિદ્ધ થાય તેનાં શરીરનાં પ્રમાણમાંથી ત્રીજો ભાગ બાદ કરતાં બાકીના બે ભાગના જેટલી, એક સિદ્ધ જગ્યા રોકે.

પ્રશ્ન ૫૬ મું.—થોડામાં થોડી અને ઘણામાં ઘણી કેટલી અવધેણાવાળા સિદ્ધ થાય ?

ઉત્તર—થોડામાં થોડી બે હાથની, અવગાહનાવાળા અને મધ્યમ સાત હાથની, અને ઉત્કૃષ્ટી પાંચસેં ધનુષ્યની અવગાહનાવાળા સિદ્ધ થાય. પાંચસેં ધનુષ્યની, અવગાહનાવાળાનો સિદ્ધ ક્ષેત્રમાં ત્રણસેં તેત્રીશ ધનુષ્યને બત્રીશ આંગુલનો અને બે હાથની અવગાહનાવાળાનો એક હાથને આઠ આંગુલનો ધન પડે. એટલે બે હાથથી, માંડીને પાંચસેં ધનુષ્ય સુધીની અવધેણાવાળા મનુષ્યો સિદ્ધ ગતિને પ્રાપ્ત થાય છે. તો તેની હદમાં રહેલા મધ્ય અવગાહનાવાળાનો પણ જે જીવ સિદ્ધ થાય તેનો ત્રીજો ભાગ બાદ કરતાં શરીરના બે ભાગ જેટલી જગ્યા સિદ્ધ ક્ષેત્રમાં સિદ્ધના જીવની અવગાહના રહે.

૬, પ્રશ્ન: ૬૦. સુ—મુક્તિ માર્ગનો પ્રવાહ નિરંતર ચાલતો રહે અને સંસાર ખાલી થાય નહિ. આ વાક્ય પરસ્પર વિરુદ્ધ કેમ ન પડે ?

ઉત્તર—આ વિષે પૂર્વાર્થના ૪ થી ભાગમાં ૩૧ માં પ્રશ્નમાં ઘણા મુલાસો કરવામાં આવ્યો છે. તોપણ વિશેષ મુલાસાને માટે સાંભળો. ખનંતે જાની ભગવંતે જે સાવ બંધુયા તેજ પ્રકાશ્યા. ભગવંતનું એ વચન ખસત્ય નથી, પણ અદ્ય બુદ્ધિવાળા જીવોના ચિત્તમાં તેના વિચારમાં તે જોતે બેસે નહિ. એ સ્વાંભાવિક છે. એ ઉપર અલૌકિક દૃષ્ટાંત છે, તે સાંભળતાં જ જોતાં જોનાનું મન સ્થિર થાય તેમ છે. નદીઓનાં જીલ (મૂળ)માંથી (દ્રહમાંથી) નદી પ્રવાહ નીકળીને સદાકાળ સમુદ્ર બણી વહે છે, તોપણ જીલ (દ્રહા) ખાલી થતાં નથી. નદી પ્રવાહ બંધ થતો નથી, અને સમુદ્ર કંઠી પૂર્ણ થતો નથી. તેવીજ રીતે સંસારમાંથી નીકળીને ભવ્ય જીવો મુક્તિમાં ભવ્ય છે, તોપણ સંસાર ખાલી થતો નથી, ભવ્ય જીવો ખૂટતાં નથી, અને મુક્તિ જારાતી નથી. આ દૃષ્ટાંત અને દાદાન્ટિકનું સામ્ય-સરખાપણ સમ્યક્ પ્રકારે અવલોકન કરનારની અહુદ્ધયનમાંજ પ્રતીતિ થશે, અન્યત્ર નહિ.

બીજું પણ એક લાગુ પડતું દૃષ્ટાંત પ્રમાણના બાલુકારોએ એ સાંભળવા યોગ્ય છે. કોઈ બુદ્ધિશાળી જન્મથી માંડીને મરણ પર્્યંત ત્રણ સોડના સર્વ-શાસ્ત્રોનું હિંદુઓના ૫૬ (૭) દર્શન અને યવન શાસ્ત્રોનું, આત્મ-શક્તિથી ધકન કરતો અસંખ્ય આયુષ્ય નિર્વહન કરે, તોપણ તેના અધ્યાન્ત પાઠથી તેનું (હૃદય) કદી શાસ્ત્રાક્ષરોથી પૂર્ણ થાય નહિ. શાસ્ત્રાક્ષરો ખૂટે નહિ અને શાસ્ત્રો ખાલી થાય નહિ. તેવીજ રીતે સંસારમાંથી ગમે તેટલા જીવો મુક્તિમાં ભવ્ય તોપણ મુક્તિ પૂરાય નહિ. ભવ્યો ખૂટે નહિ અને સંસાર ખાલી થાય નહિ. અર્થાત્ મુક્તિ માર્ગ અંતરાય વિના વહેતો રહેશે. આ દૃષ્ટાંત અને દાદાન્ટિકની ભાવના વિજ્ઞો (બાલુકારો) એ સ્વચિત્તમાં ચિન્તવી સેવી અને એવા અનેક દૃષ્ટાંતો યોજવાં. (નૈનતત્ત્વસાર.)

પ્રશ્ન ૬૧ સુ—સિદ્ધ પરમાત્માને ત્યાં કરવાનું શું ?

ઉત્તર—કેવળજ્ઞાન દર્શનના ઉપયોગની રમણતામાં—આનંદમાં રહેવા રીતિયા બીજું કંઈ કરવાનું નથી. શ્રી પત્તવણી સૂત્રનાં બીજાં પદમાંથી ૧૨ મી આયામાં કહ્યું છે કે:—

કેવલજ્ઞાણ વરણ, જાણંતિ સન્નમાવ ગુણમાવે;

પાસંતિ સન્નઓ સન્ન, કેવલ દિટ્ટી દિનંતાદિ ॥૧૨॥

અર્થ—સિદ્ધતા જીવ, કેવળજ્ઞાનના ઉપયોગવડે સર્વ દૃવ્ય ધંદાર્યોના દૃવ્ય સુધુ પર્યાપ્તે બાલે છે, તેમજ કેવળ દર્શનવડે સર્વ ભાવને રેખી રક્ષા

નિરંજન દેવ દેવાં છે ? તો કે તેમને કાયા (પાંચ શરીરમાંનું શરીર) નથી, મન નથી, રૂપ નથી, મોટા કચીશ્વર તે પણ રૂપને કળી શક્યા નથી. ઇચ્છા નથી, મોહ નથી, સંસાર વિષે ફરી આવવું નથી, દ્રેષ નથી, વેષ નથી, મહ નથી, માન નથી.

સિદ્ધાન નાર્યો ન નરોનક્લીલાઃ વત્કૃત્વયોગા ન ચલાતસંતિ;

ન શ્રેષ્ઠિ સંહાર કૃદોન દૃશ્યા, મોગાર્થિનોના કૃતિ પારકાનઃ ॥ ૫ ॥

અર્થ:—સિદ્ધ તે સ્ત્રી વેદે નથી, પુરૂષ વેદે નથી, નપુંસક નથી, વાત કરવા યોગ નથી, એટલે આપણે મુખે કહી શકીયે તેવા નથી, અથવા મન, વચન, કાયાના યોગ નથી, ત્યાંથી ચળવાવાળા નથી, અથવા ચલન સ્વભાવ નથી, શ્રેષ્ઠી સંહાર કરતા નથી, દ્રષ્ટિગોચર આવે એવા નથી. લોગના અર્થી નથી, આકારવંત નથી, આવા નિરંજન દેવ સિદ્ધ સ્વરૂપી રહ્યા છે.

પ્રશ્ન ૬૫ મું—જેને આપણે નિરંજન કહીએ છીએ. સિદ્ધ કહીએ છીએ. તેને અન્યમતમાં ઇશ્વર કહે છે. તો અન્યમતના શાસ્ત્રમાં ઇશ્વરનું સ્વરૂપ કેવું કહ્યું છે ?

ઉત્તર—ઇશ્વરના સ્વરૂપ માટે વેદાંત મતમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે—

નમૂર્મિર્નચાપોનવાહિનવાયુ, નચાકાશ માસ્તેનનિદ્રાનતંદ્રા;

નમ્રીત્મો નશીતો નદ્વેષો નવેષો, નયસ્યાસ્તિમૂર્તિર્લિપ્તસ્વમીડે ॥ ૧ ॥

અર્થ—ઇશ્વરનું સ્વરૂપ તે ભૂમિ-પૃથ્વીરૂપ નથી, પાણીરૂપ નથી, અગ્નિરૂપ નથી, વાયુરૂપ નથી, આકાશરૂપ નથી, નિદ્રારૂપ નથી, તંદ્રારૂપ નથી, ઉષ્ણ નથી, શીત નથી, દ્રેષમય નથી, વેષરૂપ નથી, કોઇ પ્રકારની મૂર્તિ કે ત્રિમૂર્તિરૂપ ઇશ્વર નથી.

પ્રશ્ન ૬૬ મું—તો હવે ઇશ્વર કેવા છે ? તે સ્વરૂપ નાણવું જોઇએ.

ઉત્તર—ઇશ્વર અજંશાધતંકારણમ્ કારણાનામ શિવંભાવકં ફૈવલં ભાષકા નામઃ તુરિયંતમઃ પારમાર્થંતહીનં, પ્રપચે પરંપાવન દ્વૈતહીનં ॥૧॥

અર્થ—ઇશ્વર અજન્મ છે, જન્મ લેતા નથી, શાશ્વતા છે, કારણનું પણ કારણ છે એટલે આપણે જેની ઉપાસના કરીએ છીએ, તે પણ તેમની ઉપાસના કરે; શિવસ્વરૂપી કૈાદ્યસ્વરૂપી જ્ઞાતીઓજ તેમનું સ્વરૂપ કહી શકે. ત્રણ પ્રકારની વચ માંહેલી વચ નથી. આદિ અંતરહિત પરમપદને પ્રાપ્ત થયેલા પવિત્રમાં પવિત્ર અદૈન એકજ ઇશ્વર સ્વરૂપે છે.

ભાષાન્તર—મુક્ત જીવોને જણાવવા માટે કોઈ ઉપમા છે જ નહિ. તેઓની અરૂપી હયાતી રહેલી છે. તેમજ તેઓને કયો પણ અવસ્થા વિશેષ છે નહિ, માટે તેમને જણાવવા માટે કોઈ શબ્દની પણ શક્તિ નથી. (૩૩૩)

કેમકે તેઓ નથી શબ્દરૂપ, નથી સ્પર્શરૂપ, નથી રૂપરૂપ, નથી ધરૂપ અને નથી રસરૂપ. (અને, પામ્ય વસ્તુના વિશેષ તો માત્ર એ જાદાઈક પાંચ ગુણજ છે તે મુક્ત જીવોમાં છે નહિ, માટે તેઓ પામ્ય છે. (૩૩૩))

સિદ્ધ પરમાત્માની વ્યાખ્યા ઉપર કહ્યા પ્રમાણે સૂત્રમાં કહી છે તે જાણપાક સાથે જણાવી. પ્રશ્ન ૭૦ મુ—સિદ્ધ લગ્નવંત મનુષ્ય દ્વેષથી એટલે આપણાથી માન રાજ છેટે રહ્યા છે. તો એટલે છેટેથી તે આપણું કંઠ્યાણું કેવી રીતે કરી શકે ?

ઉત્તર—આપણું કંઠ્યાણું તો આપણે જ કરવાનું છે. એટલે જે રસ્તે પરમાત્માએ મુક્તિ મેળવી, સિદ્ધ પદ ધારણ કર્યું છે; તે રસ્તાને આપણે પકડશું; તે પંથને વિષે ચાલશું, તો આપણે પણ તે પદને ધારણ કરી શકશું. એટલે જ્યારે સિદ્ધ સમાન આપણે આત્મા શક્તિવાન થશે ત્યારે તે આપોઆપ પોતેજ મુક્તિ પદ મેળવી શકશે, માટે આપણું કંઠ્યાણું તો આપણે જ કરવા શક્તિવાન છીએ. તોપણ સાત રાજ રહ્યા—સિદ્ધ પરમાત્મા પણ આપણા આત્માનું કંઠ્યાણું કરવાને શક્તિવાન છે. તે વાત કાઢી નાખવા જેવી નથી.

પ્રશ્ન ૭૧ મુ—શું ન્યાયથી તે આપણું કંઠ્યાણું કરી શકે છે ?

ઉત્તર—એક તો એ કે—તેમના ધ્યાનના પ્રભાવથી આપણે આત્મા નિવૃત્તિ પામે છે. બીલું કારણ નીચેના ન્યાયથી જાણીએ. પ્રશ્ન પ્રકાશમાં કહ્યું છે કે:—

યથાગ્નિ તાપઃ સુત્તં દોજનાનાં, શીતં સદા હંતિ ન શંસયોસ્તિ ; શ્રી સિદ્ધ જાયોદિ તથા ચરેયં, પાપં પ્રકૃપં ચ ક્ષિમત્ર ચિત્રં

અર્થ:—યથા દ્વાંતે—જેમ અગ્નિનો તાપ દૂર રહ્યા મનુષ્યોને સુખ રૂપ થાય છે. એટલે તાદૃશી પરાલભેલા મનુષ્યોની શીતને હજીવાને સદાચ અગ્નિ શક્તિવાન છે. એ દ્વાંતે સિદ્ધ પરમાત્માના સ્મરણ વડે ઘટ્ટાં પાપના સમુદ્ધનો નાશ થાય તેમાં શું આશ્ચર્ય? અર્થાત્ સિદ્ધ પરમાત્મા સાત રાજ

અર્થે.) શ્રાંશાંડરૂપી મંડપને ટોચે રહી અદશ્યપણે પોતાને વરના મળેલા શુભોનાં નિરીક્ષણ કરતી, તેમજ સુમતિ દાસી દરેક પંથના સેવન કરનારાની મામ હકીકત જણાવતી એક બીજા પંથનું અર્થાત્ મતનાદીઓનું ઉલ્લંઘન કરતી નિરીક્ષણ કરતી આદી જાય છે.

પ્રશ્ન ૭૬ મું--સુક્રિત સુંદરી કેવાં શુભવાળાને વરવાની ઇચ્છા કરાવતી હશે ?

ઉત્તર--જે શુભો વડે પોતે જે પદ મેળવ્યું છે. તેવાજ શુભવાળા એટલે પોતાના બરાબરી શુભોવાળાને વરવાની ઇચ્છા ધરાવે છે, અને તેનેજ યોગ્યતા કરે છે. અર્થાત્ પોતાની દીવ્ય દષ્ટિ વડે તેને જુએ છે.

પ્રશ્ન ૭૭ મું--સુક્રિત સુંદરીને કેવા શુભોવાળા પુરૂષો જોઈએ છીએ તે તે જણાવો ?

ઉત્તર--દયો, જુઓ સાંભળો--

પંચાસવ પરિભ્રાયા; તિગુણસુસંજયા; પંચનિગહણા ધૈરા,
નિગંધાઝ્ઞુદંસિણો. ॥૧૧॥ ૬૦ અં ૩ ॥ હૃદયસંજણ, પાયસંજણ, વાયસંજણ
સંજણ ઇન્દ્રિયસ્સ; અઙ્ગપ્પરણ સુસમાહિઅપ્પા, સુતત્થં ચ વિઆણહજેસમિક્કલુ
॥ ૬૦ અં ૧૦ ગાં ૧૫ ॥ તવોગુણ વ્વહાણસ્સ, ઝ્ઞુમહસ્સંતિ સંજમરયસ્સ;
પરીસદ્દે જિણંતસ્સ, સુતહા સોગઈત્તારિસગસ્સ. ॥ અં ૪ ગાં ૨૭ ॥

અર્થ--(સુક્રિત સુંદરી આવા પુરૂષોની શોધ કરે છે)

હિંસાદિ પાંચે આશ્રયનાં ત્યાગી, મન આદી ત્રણે શુભિએ શુભા, ચટકાય-પૃથ્વીઆદિ છકાયના રક્ષક, પાંચે ઇન્દ્રિયોના નિગ્રહ કરવાવાળા, બાવીસ પરિસદ્દ ઉત્પન્ન થયે, ધૈર્ય ધારણ કરવાવાળા, માયા કપટરૂપ અન્ય રહિત, સંયમ સામી જેની દ્રષ્ટિ છે (એવા નિઃશય કે, જેના) હાથ, પગ, વચન અને ઇન્દ્રિયો એકંત સંયમ રૂપજ હોય તથા 'અઘવાત્તમરતઃ' પ્રથસ્તધ્યાના સંક્રાન્ત-શુભ ધ્યાનમાં જે આસક્ત હોય, જેનો આત્મા સદાય સંમાધિમાં હીન હોય. સૂત્ર અને અર્થનો વિજ્ઞાન સહિત યથાતથ્ય જાણ હોય, એવો હોય તેને હું ખરો સિદ્ધ કહું છું ॥ (તે સિદ્ધ) તપના શુભે કરી પ્રધાન, કપટ રહિત-સરલ, મતિવંત, ક્ષમાવંત, અને સંયમને વિષે રમણતા કરવાવાળા અને પરિસદ્દાને જીતવાવાળાને, સુગતિ (ભાક્ષની પ્રાપ્તિ-સુક્રિત સુંદરી જતી) સુલભ છે.

અર્થ—જે પદને સૂર્ય, ચંદ્રમા કે અગ્નિ પ્રકાશ કરી શકતા નથી અને જે પદને પામીને ફરી યોગીઓ પાછા આવતા નથી તે મંદિ ઉત્તમ ધામ છે. ૬.

તેમજ પ્રજા પ્રકાશમાં પણ કહ્યું છે કે—નિરંજન પદ પામ્યા પછી ‘પુનરાગમોન’ આ સંસારમાં ફરી આગમન તેમનું હોતું નથી.

પ્રશ્ન ૮૧ સુ—ભગવતીજી વગેરે સૂત્રોમાં જ્યાં નમોઽથ્યુષોનો પાઠ આવે છે ત્યાં પહેલું નમોઽથ્યુષ સિદ્ધ ભગવંતનું, બીજું અરિહંત તીર્થંકર મહારાજનું ને ત્રીજું ધર્મ શુરનું એમ ત્રણ નમોઽથ્યુષ કહેવામાં આવે છે. તેમાં એક સવાલ ઉઠે છે કે—પહેલું નમોઽથ્યુષ સિદ્ધ ભગવંતનું છે ને તેમાં શુભ તો બધા તીર્થંકરના આવે છે તેનું કારણ શું ?

ઉત્તર—નમોઽથ્યુષ તો સિદ્ધ ભગવંતનું જ છે, પણ જે તીર્થંકરે જોક્ષણતિને પામીને સિદ્ધ થયા તે તીર્થંકરનાં શુભોનું વર્ણન કરીને સિદ્ધનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૮૨ સુ—જ્યારે પહેલા નમોઽથ્યુષમાં તીર્થંકર અને સિદ્ધ બંનેનાં શુભોનો સમાવેશ થાય છે, તો પછી બીજું તીર્થંકરનું જુદું પાઠવાનું શું કારણ ?

ઉત્તર—બીજું નમોઽથ્યુષ વર્તમાન તીર્થંકરને માટે એટલે કેવળપ તીર્થંકર હયાતી ધરાવતા હોય તેને માટે કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૮૩ સુ—તીર્થંકર હયાતી ન ધરાવતા હોય તો ?

ઉત્તર—તીર્થંકરની હયાતી ન હોય તો સિદ્ધનું તો ખરું જ અને શુરની હયાતી હોય તો શુરનું.

પ્રશ્ન ૮૪ સુ—તીર્થંકર અને શુરની હયાતી ન હોય તો ?

ઉત્તર—એક સિદ્ધનું જ નમોઽથ્યુષ સૂત્રના ન્યાયથી જણાય છે.

પ્રશ્ન ૮૫ સુ—સૂત્રના મૂળ પાઠથી ઉપરના પ્રશ્નોનો ખુલાસો થાય તેમ છે ?

ઉત્તર—હા, જી. મૂળ પાઠમાંજ તમામ ખુલાસો છે.

પ્રશ્ન ૮૬ સુ—અમારા સાંભળવામાં તો ત્રણ નમોઽથ્યુષ કહેવાં એમ પારણામાં છે તો ત્રણ નમોઽથ્યુષ કહેવાનું કોઈ સૂત્રમાં છે ? હાય તો તે જણાવશો ?

ઉત્તર—મહાવીરના શાસનમાં લગ્યા તે દેશી સ્વામી અને રાજા દેશીને ખુલ્લ્યા તે દેશી સ્વામી બંને જુદા છે. (તેનો ખુલાસો સંવિસ્તરે થયો હોય તો જુઓ પૂર્વાર્ધ ભાગ ૬૬૦ પ્રશ્ન ૮૯ થી ૯૬ સુધી) એટલે દેશી રાજાને બાધ દેનાર તે દેશી સ્વામી પહેલા થયા છે. તે વખતે મહાવીરની હથાતી હતી કે નહિ તે સંબંધે સૂત્રમાં કંઈ ખુલાસો જણાતો નથી. પણ પ્રદેશી રાજાએ તીર્થંકરનું નમોદ્યુષ્ટું નથી કીધું, તે તો સૂત્ર દ્વારા જાણી આવે છે.

પ્રશ્ન ૯૧ સુ—અર્હતક શ્રાવકના વખતમાં મહિનાથ હતા નહતાં તેમનું નમોદ્યુષ્ટું કેમ કહેવામાં આવ્યું નહિ હોય ?

ઉત્તર—તે વખતે મહિનાથ ભગવાન સંસારમાં હતા, અનતીપણે હતા—અર્હતક શ્રાવક બારે મેત્ર ધારી પાંચમાં ગુણસ્થાનવાળા, સંસારમાં રહેલા તીર્થંકરને નમોદ્યુષ્ટું કહ્યું નથી. તે ઉપરથી એમ નિશ્ચય થાય છે કે પાંચમાં ગુણસ્થાનવાળા ચોથા ગુણસ્થાનવાળાને નમસ્કાર ન કરે.

પ્રશ્ન ૯૨ સુ—જે શાસનના અધિકારી તીર્થંકર મહારાજ મોક્ષ ગયા પછી તેમનું નમોદ્યુષ્ટું તે શાસનના તીર્થંકર કહેવામાં આવતું નથી, પણ મહાવિદેહમાં તો સદાય તીર્થંકર હોયજ. તેમનું બીજું નમોદ્યુષ્ટું કહે તેમાં શો વાંધો ?

ઉત્તર—જો વાંધો ન હોત તો અરણ્યક શ્રાવક તથા પરદેશી રાજા કહેત, પણ તે તો કંઈ છેજ નહિ. માટે દરેક શાસનના અધિકારી તીર્થંકરનેજ નમોદ્યુષ્ટું લાગુ થતું હોય એમ સૂત્રના ન્યાયથી જણાય છે.

પ્રશ્ન ૯૩ સુ—હાલની સ્થાનકવાસીની પ્રવૃત્તિમાં સામાયિકાદિ ઉચ્ચરતાં શ્રીમંધરસ્વામીની આજ્ઞા લેવામાં આવે છે તે વિષે શું સમજવું ? સૂત્રના ન્યાયે આ પ્રવૃત્તિ ઠીક લાગે છે કે કેમ ?

ઉત્તર—આ જમાનામાં ઠીક અઠીકતું કંઈ જોવાનું નથી. તેમાં આ વર્ગને માટે તો જેને જે ઠીક લાગ્યું તેજ ઠીક, એમ માની લેવામાં આવે તેનો ઉત્તર કંઈ હોયજ નહિ. પણ સૂત્રના ન્યાય પ્રમાણે આ વાત લાગુ થાતી નથી. દાખલા તરીકે—રાજકોટમાં રહેલી રાજકોટની વસ્તી ગોંડલ કે મોરબીના રાજાની આજ્ઞામાં રહેવાની ઇચ્છા ધરાવે તે વાત ઉચિત ગણાય ! અહિંયાં ન્યારે બાદશાહી રાજ્ય હતું ત્યારે તેની આજ્ઞા મનાતી. હાલ ત્યારે મુરોપિયનની સત્તા પ્રવર્તે છે, ત્યારે તેની આજ્ઞા આખા દિંદુસ્તાનમાં મનાય છે, છતાં કંઈ જર્મન કે ફ્રેન્ચની આજ્ઞા ચિંતવે તે શા ક્રમની ?

પ્રશ્ન ૯૭ મું—ત્યારે કોઈ એમ કહે કે—સાધુજી હોય તો તેમની આજ્ઞાએ સામાયિકાદિ ઉચરીએ છીએ તે ન હોય તો સ્થાપનાચાર્ય કરી પંચિદિયો ભણી સામાયિક ઉચરીએ છીએ.

ઉત્તર—પંચિદિયો ભણનારા તેનો હેતુ જાણતા હોત તો સ્થાપનાચાર્ય કરવાની જરૂર રહેત નહિ. પંચિદિયો ભણી આજ્ઞા માગવાનો પૃથા જો મૂળથી હોત તો બીજા વર્ગને આચાર્યની આજ્ઞા માગવામાં વાંધો આવત નહિ.

પ્રશ્ન ૯૮ મું—પંચિદિય એટલે શું—ને તેનો હેતુ શું ?

પંચિદિય એટલે આચાર્યના ૩૬ શુભની જે ગાથાએ.

તેમાં પહેલા પદમાં પંચિદિય શબ્દ આવે છે. તે ઉપરથી પંચિદિય કહેવામાં આવે છે. તેનો હેતુ સામાયિકાદિ વ્રત ઉચરતી વખતે કહેવાનો.

પ્રશ્ન ૯૯ મું—સામાયિકાદિ વ્રત, ઉચરવાના સંબંધમાં પંચિદિય કેવી રીતે કહેવામાં આવે છે ?

ઉત્તર—સાંભળો ગાથા—

પાંચદિય સંવરણો, તહ નવવિહ બંમચેર ગુચિધરો;

ચંચવિહ કંસાયમુકો, ઇજમદ્વારસ્સ ગુણેહિં સંજુતો ॥ ૧ ॥

પંચ મહાવ્યજુતો, પંચવિહાર પાલણ સમચ્ચો;

પંચસમિત તિગુતો, છર્તીસ ગુણો ગુરુમજ્જ ॥ ૨ ॥

આમાં એમ જણાવે છે કે પાંચ ઈન્દ્રિયના સંવરવાવાળા, તેમજ નવવિધે પ્રત્યયર્થની ગુપ્તિના ધારક, ચાર પ્રકારના ક્ષાયથી મુક્ત એ અદાર શુદ્ધ કરી સંયુક્ત, પાંચ મહાવ્રતને વિષે જુનેલા, પાંચ મહાવ્રત મુક્ત પાંચ પ્રકારના આચાર પાળવાને વિષે સમર્થ. પાંચ સમિતિએ સુમતા ત્રણ ગુપ્તિ એ ગુપ્ત એ છત્રીય શુદ્ધ કરી સ્થિત હોય તે મારા ગુરુ છે.

આટલું કહીને એટલે ઉપરની જે ગાથા કહીને ઇચ્છામિ ખમાસમણો ઇત્યાદિ પાઠ બોલીને વંદણા—નમસ્કાર કરીને સામાયિકાદિકની આજ્ઞા માગે આનો પરમાર્થ એજ છે કે:—ઉપર કહેલા શુભવાળા ગુરુ આચાર્ય ગમે ત્યાં હોય પણ આ જે ગાથા બોલીને તેમની આજ્ઞાએ સામાયિકાદિ વ્રત ઉચરવાને જરા પણ વાંધો નથી. જેમ તીર્થંકરની આજ્ઞા સર્વત્ર વર્તે છે. તેમ ગુરુ આચાર્યની આજ્ઞા પણ સર્વત્ર વર્તે અર્થાત્ શિષ્ય ગમે ત્યાં વિચરે પણ ગુરુની આજ્ઞા તો તેની સાથેજ હોય તેમ ચારે તીર્થને, મટે ગુરુ-

આ આઠ પ્રતિહાર આ રીતે પણ કહે છે:—

અશોક વૃક્ષઃ સુરપુષ્પ વૃદ્ધિ, દિવ્યધ્વનિધ્વામરમાસનં ચ ।

મામણ્ડલં દુંદુભિરાત્પત્રં, સત્પ્રાતિદાર્યાણિ જિનેશ્વરાણામ્ ॥

ન્યાં ન્યાં તીર્થંકર મહારાજનું ખીરાજનું થાય ત્યાં અશોક વૃક્ષ ની આવે. ૧ દેવકૃત, પુષ્પની વૃદ્ધિ થાય. ૨ દિવ્યધ્વનિ. ૩ ચામર. ૪ ટુંદાસન. ૫ લામંડલ. ૬ દુંદુભી. ૭ અને છત્ર. ૮ એ આઠ પ્રાતિદાર્ય તીર્થંકર મહારાજના પુન્ય પ્રતાપે બની આવે છે. આઠ એ અને ચાર ટુંદાતિથય-તે અપાયાપગમાતિથય* ૧ જ્ઞાનાતિથય ૨ પુખ્તિથય, ૩ યાનાતિથય, ૪ મળી ૧૨ ગુણ અરિહંત, ભગવંતના જાણવા.

પ્રશ્ન ૧૦૨ સુ—સિદ્ધ ભગવંતના ગુણ કેટલા અને કયા કયા ?

ઉત્તર—સિદ્ધ ભગવંતના આઠ ગુણ કહ્યા છે તે એ કે:—

નાર્ણવ દંસણં ચેવ, ઇન્દ્રાવાહં તદેવ સમ્મતં;

અક્ષયઠિદ્ધિમરુદ્ધ, અગુરુલ્હુ વીરીયં હવદ્ ॥ ૧ ॥

કેવળજ્ઞાન ૧, કેવળદર્શન ૨, અવ્યાગ્રાધ સુખ ૩, ક્ષાયકસમક્રિત ૪, અસૂય સ્થિતિ ૫, અરૂપીપણું ૬, અગુરુ લઘુ ૭, અનંત આત્મિક શક્તિ ૮, ૮ એ આઠ ગુણ સિદ્ધ ભગવંતના જાણવા.

પ્રશ્ન ૧૦૩ સુ—ઉત્તરાધ્યયનના ૩૧ મા અધ્યયનમાં એક બોલથી માંડી ૩૩ બોલની વ્યાખ્યા કરી છે. તેમાં ૩૧ મા બોલ; સિદ્ધાદ્ ગુણ સિદ્ધના ગુણનો કહ્યો છે. અને આવશ્યક સૂત્રમાં ૬ ગતિ સાથે સિદ્ધાદ્ ગુણોર્દિ કહેલ છે એટલે સિદ્ધના ૩૧ ગુણ કહ્યા તે કયા ?

ઉત્તર—(૫) સંકાલ (૫) વર્ણ (૫) રસ (૨) ગંધ (૮) સ્પર્શ (૩) વેદ, એમાંનું સિદ્ધમાં કાંઈ નથી. એ ૨૮ બોલ અને (૨૬મો) અશરીરપણું (૩૦મો) અસંગપણું, અને (૩૧મો બોલ) જ્ઞાનાવરણી, આદિક આઠ કર્મ બપાવ્યા છે. તે કુલ એકત્રીશ સિદ્ધના ગુણ જાણવા. આચારાંગજીમાં પણ સિદ્ધના એજ ગુણ કહ્યા છે.

પ્રશ્ન ૧૦૪ સુ—‘નમો અરિહંતાય’ અને ‘નમો સિદ્ધાય’ એ બે પદની સમજાવતી ટો બરાબર થઈ, હવે ત્રીજું પદ ‘નમો આપરિયાય’ આ પદની વ્યાખ્યા શી રીતે છે ?

*અપાયાપગમાતિથયનો અર્થ પૂર્વદિના ૭ ભાગમાં-૭૬ માં પ્રસૂતી જાણવું.

કોઈ મુનિ અદીદીપ બહાર ગયા હોય તેને માટે અથવા કોઈ દેવે સાધુનું અપહરણ કરી અદીદીપ બહાર મૂક્યા હોય તેને માટે અથવા નહિ તીર્થ-કર પદમાં કે નહિ સિદ્ધ પદમાં એવા વર્તતા સામાન્ય કેવળી અથવા નહિ આચાર્યપદમાં કે નહિ ઉપાધ્યાય પદમાં સ્વયંબુદ્ધ, પર્યેક બુદ્ધાદિ, તથા નહિ સ્વલિંગમાં-એટલે સાધુપણના વેશમાં નહિ એવા ગૃહસ્થલિંગી, અથવા અન્યલિંગી, ભાવચારિત્રે વર્તતા એ બધાનો સમાવેશ કરવાને એટલે સર્વ સાધુલું શબ્દ કહ્યો હોય એમ જણાય છે. ‘તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય.’

પ્રશ્ન ૧૦૮ મું—સાધુજીના કેટલા ગુણ ને કયા કયા ?

ઉત્તર—‘સત્તાવીસાએ અણુગાર ગુણેહિ’ અણુગાર સાધુના સત્તાવીસ ગુણ કહ્યા છે તે એ કે :—

છન્વય છકાય રકરવા, પંચિદિય લોહ નિગહોલતી,

માવ વિસોહી પહિલેહનય, કરણે વિસુદ્ધીય ॥ ૧ ॥

સંયમ જોણ જુતોમ, કુસલ મળ વયળકાય સંરોહી,

સીયાદ પિંડ સહણં, મરણ ઉવસગસહંચ ॥ ૨ ॥

છ મત ૬ છકાયની રક્ષા ૧૨, પાંચ ઇંદ્રિય અને લોહનો નિગ્રહ કરવો ૧૮ સમા ૧૯, ભાવની વિશુદ્ધિ કરવી. ૨૦. વિધિએ પહિલેહણ કરવું ૨૧, કરણ વિશુદ્ધિ શુદ્ધ ક્રિયા કરવી ૨૨, સંયમને વિષે ભોગને જોડવા ૨૩, કુશલ શુભ મન, વચન, કાયાના ભોગને સંહરવા અર્થાત્ ત્રણ ભોગને ગોપવવા ૨૩, સીતનો પરીસહ સહન કરવો ૨૫, ક્રુધાનો પરીસહ સહન કરવો ૨૬, અને મરણનો ઉપસર્ગ સહન કરવો ૨૭ એ સત્તાવીસ ગુણ સંયુક્ત સાધુ મુનીરાજ હોય.

ઇતિશ્રી પરમપૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામીતત્ શિષ્ય મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત “શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનભાગા ઉત્તરાર્દ” ભાગ ૧ લો સમાપ્ત.

શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.

ઉત્તરાર્ધ ભાગ ૨ નો.

પ્રશ્ન ૧ હું—શિષ્ય—કેટલાક કહે છે કે,—જીનના સાધુની કરણી આચાર વિચાર ; પ્રગેરે તમામ ધર્મના ત્યાગીઓથી ચડીઆતાં છે, પરંતુ એક બાબતમાં તેઓ પશ્ચાત્ રહે છે. તેનું શું કારણ હશે ?

ઉત્તર—કઇ બાબતમાં પશ્ચાત્ રહે છે, તે ખુદલા શબ્દોમાં જણાવ્યો.

પ્રશ્ન ૨ હું—બાબત તો એક એજ છે કે—જીનના સાધુ ન્હાતા નથી, તદનુ મત્તીન રહે છે, તેથી તે હુનીયાના ત્યાગીઓની, અપેક્ષાએ અપવાદમાં ગણાય છે. માટે તે વિષે જીન શાસ્ત્રથી તથા અન્ય શાસ્ત્રથી ખુલાસો થવો જોઇએ.

ઉત્તર—જો જીનના સાધુ બીજા તમામ ત્યાગીઓથી ક્રિયાકાંડમાં ચડીઆતા મનાતા હોય તો આ (નહિ ન્હાવાની) ક્રિયા અપવાદમાં કેમ આવે ? તે ક્રિયા પણ ચડીઆતીજ હોવી જોઇએ. જો ત્યાગીઓમાં તક્ષવત તો ત્યાગમાં પણ તક્ષવત અને ત્યાગમાં તક્ષવત તો ક્રિયાકાંડમાં પણ તક્ષવત એ બધાં તક્ષવત અહિંને અર્ગ છે. પણ સુક્તિ માર્ગમાં તક્ષવત નથી. સુક્તિને માર્ગે ચાલવાવાળાને માટે તો એકજ રસ્તો છે, અને તે રસ્તો પણ ઋષભદેવ ભગવાનથી માંડી મહાવીર પરમાત્મા સુધીના તમામ તીર્થંકર મહારાજનું એકજ વાક્ય છે કે—

જસસદ્ધાણ કિરદ નગ્ગાભાવે મુંડમાત્રે અન્હાણયં અદંતધુવણયં અચ્છત્તયં
અળોવાહણયં મૂમિસેજ્ઞા ફલહસેજ્ઞા કટ્ઠસેજ્ઞા કેસલોઓવંમંચરવાસો પરપરપ્પવેસો
લદ્ધાવલદ્ધો ઉચાવયા ગામકંટણા નાવીસં પરીસહોવસગ્ગા અહિયાસિઝ્ઝહ તમહં
આરોહેદ્દ જાવ સન્વ દુસ્કપ્પહીણે ॥

એટલે જે ત્યાગીઓએ મોક્ષને અર્થે કરવાનું હતું તે કરીને મોક્ષ ગતિ પ્રાપ્ત થયા. તો મોક્ષના સાધનને માટે રનાનની આવશ્યકતા બીલકુલ નથી, આ વાત સિદ્ધ થઇ.

જીનના સાધુ જો મોક્ષના સાધનને માટે ન્હાતા ન હોય તો પછી પ્રશ્નકર્તાને શું કહેવાપણું છે ?

મસ્તક મુઠેલ, અને ભાવથી. મન મુઠેલ, વળી જેનાં રોમ-(કદાદિકના)
અને નખ દીર્ઘપણાને પામેલા હોય, અને મૈથુનવૃત્તિ. જેની ઉપશાંત થયેલ
હોય અર્થાત મૈથુનથી ઉપશમ્યા હોય, એવા ચોગીએને સ્નાનાદિક વિભૂષાનું
શું કાર્ય ? જેને શરીરની દરકાર નથી તેવા ચોગી, તેવા ત્યાગી પુરુષને
વળી સ્નાનાદિક વિભૂષાની જરૂર હોયજ. શાની ? અર્થાત-નજ હોય. એટલેથી
નહિ અટકતાં ખરે ત્યાગી. ગમે તે મતનો હોય તે સ્નાનાદિ-વિભૂષાનાં કૃષ્ણ
માઠાંજ જાણો.

પ્રશ્ન ૬ હું—સ્નાનાદિકનો અર્થ તો. આપણે સમજીએ છીએ કે
ન્હાવું, પણ વિભૂષાનો અર્થ એજ છે કે-ખીજે કાંઈ થાય છે ?

ઉત્તર—ઘણે ભાગે ખજેનો એકજ અર્થમાં. સમાવેશ થાય છે.
વિભૂષા શબ્દમાં સ્નાન પહેલુંજ હોય છે. સ્નાન કર્યા પછી તેના અંગે
શરીરની થતી ક્રિયા ચંદનાદિકના (વસ્ત્રેપનાદિક તે વિભૂષા કહેવાય છે. તે ગાથા-

સિણાળંહ અદુવા કક્કં લોદ્ધં પડમગ્ગણિય; ।

ગાયસુ વટ્ટણઢાપ નાયરંતિ કયાહિ ॥૬૬॥

સ્નાન અથવા અનેક પ્રકારનાં દ્રવ્યોથી શરીરનું ઉવટણું કરવું અથવા
શરીરને ઉગટવાને અર્થે-શરીરને દીપાવવાને અર્થે, અનેક પ્રકારનાં દ્રવ્યો
લગાવવાં અથવા સ્નાન કર્યા પછી ચંદનાદિકે શરીરને દીપાવવું-આનું નામ
વિભૂષા કહેવાય છે. તે ત્યાગી પુરુષો અચારે નહિ. કદાચિત કોઈ વખત પણ
તેનો સ્વીકાર કરે નહિ. આનો પરમાર્થ એ છે કે-સ્નાન અને શરીરની
સેવા વિભૂષા શબ્દમાં સમાઈ જાય છે.

પ્રશ્ન ૭ મું—વિભૂષા કરવાવાળાને શું કૃષ્ણ પ્રાપ્ત થાય છે ?

ઉત્તર—સાંભળો—

વિમૂસા વિત્તિયં મિકલુ કમ્મં વંવહ વિક્કળં;

સંસારસાયરે ધોરે જેણં પડહિ દુરુણે ॥ ૬૬ ॥

જે કોઈ ભિક્ષુ વિભૂષાને વિષે વગળ્યા રહે છે. અર્થાત વિભૂષામાંજ
તેની વૃત્તિ સદાકાળ રહ્યા કરે છે. એવા ભિક્ષુ-સાધુને ચીકણાં કર્મોના બંધ
થાય છે. એવા નિવડ કર્મોના બંધને લઈને સંસારરૂપ ધોર સમુદ્રમાં પડેલા
જીવને તરીને પાર પામવું દુષ્કર હોય છે. એમ અનંત જ્ઞાની વીર્યંકર
મહારાજનું કહેવું છે.

પ્રશ્ન ૮ મું—કોઈ એમ કહે કે, આ વાત જૈનશાસ્ત્રની છે. અને
જૈનના સાધુ. સ્નાન કરતા નથી. તે કારણ પણ સમજાયું કે શાસ્ત્ર જ્યારે

કરોડ રહી શકે તેવું “અનુમાન ક્રેંચ શાસ્ત્રીએ કયું” છે. મહાવીર “પરમાત્માએ એક જળનાં બિંદુમાં અસંખ્ય જીવ સ્થાવર અપકાયના કે જે આપણી દ્રષ્ટિએ ન આવે તેવા પોતાને પ્રાપ્ત થયેલા કેવળ જ્ઞાન વડે પ્રકાશેલા તેને ઉપરના લેખો દેકો આપનાર થઈ પડે છે. બસ આ જ પુરાવાપર પુરતો લક્ષ એવવાનો છે.

પ્રશ્ન ૧૧ સુ—આ સવાલ માટે તમે શું કહેવા માગો છો ?

ઉત્તર—અમે એ કહેવા માગીએ છીએ કે—સ્નાન સંબંધીમાં લોગીની વાત અલગ રાખો ; પણ ત્યાગી પુરૂષો દયા ધર્મ પાળે છે કે કેમ ? દરેક ધર્મના ત્યાગીઓ જીવની હિંસાથી નિવર્ત્યા છે કે કેમ ? જે દયા ધર્મ પાળતા હોય, જીવની હિંસાથી નિવર્ત્યા હોય તો તેવા ત્યાગીઓને ઉપરના લખાણ પ્રમાણે વિચાર કરી તેના પર દ્રષ્ટિ દે તો એક પછી જળનાં બિંદુથી ન્હાવાનો અધિકાર તેને ઘટતો નથી.

બ્યારે એક બિંદુ જળમાં છત્રીસ હજાર ચારસેં ને પચાસ અને એક પોણી ટીકીટ પર સમાય એટલા જળનાં બિંદુવામાં અઢી કરોડ હાલતા ચાલતા-હરતા ફરતા જીવની સંખ્યા કહી તો તેના પ્રમાણમાં સ્નાન કરવાવાળા પોતાના શરીર પર કેટલા જીવોના લોહી માંસનું લેપન કરી પવિત્રપણું કેવી રીતે માનતા હશે ? એ જરા વિચાર કરવા જેવું છે.

પ્રશ્ન ૧૨ સુ—ત્યારે કોઈ કહે કે—અમારા શાસ્ત્રમાં તો ન્હાવાથીજ પવિત્રપણું જણાવે છે. આવી બાબતો કોઈ બહારમાં લાવતું નથી. તેમ અમારા ધર્મગુરુઓ પણ અમને આવા દોષો જણાવતા નથી, પરંતુ અમારા ધર્મગુરુઓ પોતેજ એમ માને છે, અને અમને પણ એમ જણાવે છે કે જેમ જેમ વધારે વાર નાહીયે તેમ તેમ તપની વિશેષ વૃદ્ધિ થાય છે. એથી અમારા આત્મા નિર્મળો થાય છે. અને તેથી અધીક લાભ મુતા જળને જગાડવામાં માનીયે છીએ. એટલે-સ્થિર પડેલા જગમાં પડેલા સ્નાન કરે તેને વધારે લાભ માનવામાં આવે છે. એમ અમારા ધર્મગુરુઓ બતાવે છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—દિવસને રાત્રિના ચોવીસ કલાકમાં ન્હાવાનો ભાગ દેટલા કલાકનો લેતા હશે ? ને કે ચોવીસે કલાકનો વખત ન્હાવા ખાતે લેતા નથી. પણ તમારી માન્યતા પ્રમાણે ચોરીયે કલાક બન્ને જાણી જાણી જળમાંજ રહેનારા મઝા કચ્છાદિકના તપનું શું કહેવું ? તમારા કહેવા પ્રમાણે તમારાથી પણ તેનો આત્મા વિશેષ નિર્મળો માનતા હશે કેમ ?

રાત્રિના સ્થિર પડેલા જગમાં જગાશિત અસંખ્ય જીવો જગની અંદર રહેનારા અને જગના અગ્રભાગે સ્થિર થયેલા ઉડત્યા જીવો, તેના

આહિ કોઇ પંથુ જીવની કંઠોપિ પંથુ હિંસા ન કરવી, જે ભારી હિંસા-
મોરો વિનાશ નહિ કરે તેનો હું પંથુ વિનાશ નહિ કરું.

આનો પરમાર્થ એ છે કે-નિષ્ણ શબ્દે જીવ સંમળવા. એટલે જળ,
સ્થળ વગેરે તમામ ઠેકાણે આખા પ્રાંતમાં જીવ ભરેલા છે. તે હું જ છું.
એમ જાણીને કોઇ જીવને હણ્યો નહિ.

તો જળના જીવોને હણતાં વિપ્લુને હણનારા ગણાયો કે કેમ ?
આમાં તમોને ન્હાવાની જગ્યા કયા ઠેકાણે રહી ?

પ્રશ્ન ૧૬ મું—તો શું અમારા શાસ્ત્રમાં જળથી દેહની શુદ્ધિ અને
દેહથી મનની અને મનથી આત્માની શુદ્ધિ કહી છે તે ખોટી ?

ઉત્તર—તે ખોટી તમારી જાણેજ કહો છો. અને શાસ્ત્ર તો મૂળેથીજ
ખોટી કહે છે.

પ્રશ્ન ૧૭ મું—એવો અમારા શાસ્ત્રનો એક તો દાખલો જતાવે.

ઉત્તર—હો, સાંભળો,—તમારા મનુસ્મૃતિમાંજ અધ્યાય-૫ મે-શ્લોક
૧૦૬ મો-કહ્યું છે કે-

આદિર્ગાત્રાણિ શુદ્ધયન્તિ, મનઃ સત્યેન શુદ્ધયતિ;

વિદ્યા તપોમ્યાં મૂતાત્મા, બુદ્ધિજ્ઞાનિન શુદ્ધયતિ ॥૧૦૯॥

પાણી વડે ગાત્રો (શરીરના અવયવો) શુદ્ધ થાય છે. સત્ય વચ્ચે
વડે મન શુદ્ધ થાય છે, પ્રજ્ઞાવિદ્યા અને તપ વડે જીવાત્મા શુદ્ધ થાય છે,
અને જ્ઞાન વડે બુદ્ધિ શુદ્ધ થાય છે.

જળ શુદ્ધિથીજ થયેલા દેહવડે મન શુદ્ધિ અને આત્મ શુદ્ધિ
માનવી તે તો ભ્રમણા છે. શાસ્ત્ર તો ખુલ્લા શબ્દોમાં કહે છે કે-સત્ય વડે
મનની શુદ્ધિ અને જ્ઞાનને તપ વડે આત્માની શુદ્ધિ કહી છે. આ શિવાય
શુચી અશુચી વગેરેની વ્યાખ્યા તથા સ્નાનાદિક કોને લાગુ છે. અને કોને
દોષિત છે વગેરે જ્ઞેન શાસ્ત્રો અને અન્ય શાસ્ત્રો તમામ ખુલાસા આપે તેમ છે.

પ્રશ્ન ૧૮ મું—એક તર્ક ઉત્પન્ન થાય છે કે-જ્ઞેનના સાધુને માટે
ઉપર જણાવેલા પાણીના દેવાને માટે-એટલે અસંખ્ય જીવોના રક્ષણને
અર્થે જો ન્હાવાનો નિષેધ છે તો જેમ પોને પીવામાં ઉચ્ચ જળથી નિભાવ
કરે છે તેમ ઉચ્ચ જળથી ન્હાઇને સાફ રહેવાને શો વાંધો આપે તેમ છે ?

ઉત્તર—અરે ભાઈ ? જેને ત્યાગ પાગવો છે-જેને પ્રજ્ઞાચર્ચન
પાગવું છે તેને માટે શાસ્ત્રકારે બહુજ ધ્યાન રાખવું પડે છે. જ્ઞેનના સાધુને

ઘણા જીવોની વિરાધના કરવાવાળો થાય. કારણકે સ્નાન કરવાથી તે જીવો પાણીના પ્રવાહ સાથે તણાઈને મરી જાય, તેથી સાધુપણનો-સંયમનો નાશ થાય. એટલા માટે નિર્દોષ જળથી-ઠરેલા પાણીથી કે ઉષ્ણ-ગરમ પાણીથી પણ સાધુ સ્નાન કરે નહિ. એવું જલ જીવ પર્યંત-ત્યાંસુધી જીવે ત્યાંસુધી અસ્નાન રૂપ ધોર મત જૈનના સાધુ ગ્રહણ કરે છે.

પ્રશ્ન ૨૦ સુ—આહા હા હા ??? કેવો ખ્યાલ ? ત્યારે અન્ય ધર્મના ત્યાગીઓ-સાધુઓ અને બ્રહ્મચારીઓ સ્નાન કરવામાંજ તપ અને મત માને છે, ત્યારે જૈન ધર્મના સાધુઓ અસ્નાનને ધોરમત ધારણ કર્યું માને છે; એટલે આકરામાં આકરું મત માને છે. આ તે કેવું આશ્ચર્ય ? આનો તો નિર્ણય કેવી રીતે થાય ?

ઉત્તર—હે ભાઈ ! નિર્ણય તો શાસ્ત્ર કરી આપશે. તમે મુંઝાઓમાં સાંભળો, પ્રથમ બ્રહ્મચારીઓને કેવી રીતે વર્તવું બેઠ્યે તે નીચેના શ્લોકોથી જણાઈ આવશે.

સ્નાન મુદ્ધર્ચનામ્બંગ, નલ કૈશાદિ સક્તિયા;

ગંધમાલ્યં પ્રદીપં ચ, ત્યજંતિ બ્રહ્મચારિણઃ ॥૧॥

સ્નાન, ઉવટણ (શરીરને સાણુ પ્રસુએ ઉગટવું) તેલાદિકથી અભ્યંગન કરવું, નખ, અને કેશાદિકને સમારવા, સુગંધી પદાર્થો, પુષ્પની માળા અને દીવો. એટલાં વાનાં બ્રહ્મચારીએ તજવાં.

મુલશય્યા નવં વસ્ત્રં, તાંબૂલં સ્નાન મંડનં;

દંતકાષ્ઠં સુગંધં ચ, બ્રહ્મચર્યસ્ય દૂષણાઃ ॥૨॥

પથકાદિક સધ્યામાં સૂવું, સૂક્ષ્મ-ઝીણું અને નવાં વસ્ત્રનું પહેરવું, તાંબુલ, સ્નાન, અને શણગાર, કાષ્ઠનું દાટણ, અને સુગંધી પદાર્થો, આટલાં વાનાં બ્રહ્મચારીને દૂષણ ઉપજાવનારાં છે એમ પુરાણસારની હુંડીમાં કહ્યું છે.

કહો, ભાઈ, અહિંયાં બ્રહ્મચારીને કેણ કેણે સ્નાન કરવાનો સંબંધ જણાય છે ? સ્નાનાદિ ઘણા પદાર્થો દૂષણ ભરેલા હોવાથી તજવા કહ્યા છે.

પ્રશ્ન ૨૧ સુ—ગંગા વગેરે તીર્થના સ્થળને માને છે કે કેમ ?

ઉત્તર—ગંગા વગેરે તીર્થનાં સ્થળને તીર્થરૂપે કેટલાક માને છે એમ અમે જાણીએ છીએ.

પ્રશ્ન ૨૨ સુ—ગંગાદિક તીર્થમાં સ્નાન કરવાથી અમારાં પાપોનો નાશ થાય છે. અને અમારો આત્મા પવિત્ર થાય છે. અર્થાત્ અમારા આત્માનો મોશ થાય છે, તેમાં તમે શું કહી શકે તેમા છે ?

ઉદ્દહારી અહેસીતે સદા ઉદક માતેરિ ।

સચ્ચાનં દંડભયં મીતા વાચાંદોસં મમદ્વિતા ॥

કસ્ત્રા બ્રાહ્મણત્વં મીતોં સદા ઉદક માતેરિ ।

વેધ માનેદિ ગતેદિ સૌતં વંધયસે મુસં ॥

આ ટાઢમાં લિધુણી સંઘના લયથી (મને દોષ આપશે એવાં લયથી) પાણી લરવા હું આ પાણીમાં ઉતરું છું. પરંતુ હે બ્રાહ્મણ! તારા આ ઠંડીથી અકળાર્થ ગએલાં ગાગથી તું આ પાણીમાં ઉતરે છે તે દોના લયથી ? ઠંડીથી તું અકળાર્થ ગએલો જાગે છે.

બ્રાહ્મણે કહ્યું—“હું પુણ્ય કર્મ કરું છું અને પાપનો નિરોધ કરું છું.” એ જાણવા છતાં હે પુણિકા તું આ પ્રશ્ન કેમ પૂછે છે ? જે કોઈ વૃદ્ધ કે તરૂણ પાપ કરે છે તે પ્રાતઃ સ્નાનથી તે પાપથી મુક્ત થાય છે (એ તને ખબર નથી શું ?)

પુણિકા બોલી—૧ હે બ્રાહ્મણ! સ્નાનથી પાપમુક્ત થવાય છે એ તું અજ્ઞાનને લીધે કહે છે.

૨ દેહકું, કાચબો, સાપ, મગર, ઇત્યાદિ પાણીમાં રહેનારાં સર્વ પ્રાણીઓ સ્વર્ગેજ જવાનાં છે કે શું ?

૩ ઝકરા મારનારા, ડુકર મારનારા, માછલા મારનારા—કોળી, પારાધી, ચોર, ફાંસીની શિક્ષા થઈ હોય તે માણસો અને બીજા પાપી લોકો સ્નાન કર્યાથી પાપ કર્મથી મુક્ત થશે કે શું ?

૪ હે બ્રાહ્મણ! આ નદીઓ જે તારું પાપ વહીને લઈ જશે તો તે સાથે પુણ્ય પણ લઈ જશે, એટલે તારું પુણ્ય પણ જશે.

૫ માટે હે બ્રાહ્મણ! જે પાપના લયથી તું નિત્ય આ પાણીમાં ઉતરે છે તેજ પાપ તું કરીશ નહિ. અમરતો ઠંડીથી તારાં શરીરને દુઃખી થા માટે કરે છે ?

પુણિકાનો આ ઉપદેશ સાંભળીને બ્રાહ્મણ સંતુષ્ટ થયો અને એક વસ્ત્ર લઈને તેની પાસે આવ્યો, અને તેને કહ્યું ‘હે પુણિકા! તેં મને કુમાર્ગેથી સુમાર્ગે વાળ્યો માટે આ વસ્ત્ર હું તને આપું છું’

પુણિકા બોલી—૧ હે બ્રાહ્મણ! તારું વસ્ત્ર તરી પાસેજ રહેવા દે, હું તે લેવા ઇચ્છતી નથી. તું જે દુઃખથી બહીતો હોય, તને દુઃખ અગ્રિય હોય, તો એકાંતમાં કે લોક સમુદ્ધમાં તું પાપ કર્મ કરીશ નહિ.

તેમ અંતર્ગત મલિન ચિત્ત પણ તીર્થના સ્નાનથી શુદ્ધ ન થાય.
 ર ભાર માટીએ સાફ કરી સેંકડા ગમે જળના ઘડાથી ઘાવે તોપણ,
 મહિરાનો ઘડો અંદર શુદ્ધ થતો નથી—ઘડાની અંદરથી વાસના જતી.
 તેમ દુરાચારી મનુષ્યો તીર્થનાં જળમાં સેંકડા વાર સ્નાન કરે તોપણ
 શુદ્ધ થતાં નથી.

પ્રશ્ન ૩૨ સુ—કોઈ કહે કે અમારા તીર્થના મહાત્મ્યમાં કંઈ છે.
 ગમે તેવા કૃત્યના કરવાવાળા અપરાધી જીવો હોય, તે ગંગાદિ તીર્થોમાં
 ન કરવાથી શુદ્ધ થાય છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—એ વિષે તીર્થાધિકારમાં ઠીક કંઈ છે. સાંભળો:—

આરંભે વર્તમાનસ્ય, મૈથુનેપુરતસ્ય ચ;

કુતઃ શૌચ મહે તસ્ય, બ્રાહ્મણસ્ય યુધિષ્ઠિરઃ ॥૧॥

કામરાગો મદોન્મત્તો, જે સ્ત્રીય વશવર્તિનઃ;

ન તે જલેન શુદ્ધન્તિ, સ્નાન તીર્થે શતૈરપિ ॥૨॥

નઃ ગંગા ન ચ કેદારં, ન પ્રયાગ ન પુષ્કરં;

ન જ્ઞાનં ન ચ હોમશ્ચ, ન તપઃ ન જપઃ કુર્યાત્ ॥૩॥

જે આરંભને વિષે વર્તેલા એટલે જીવની હિંસાના કરનારા, અને મૈથુનને
 વે રક્ત-આસક્ત, તે કેવી રીતે શૌચ થાય? શ્રીકૃષ્ણ મહારાજ કહે
 કે-હે યુધિષ્ઠિર! ઉપર કહેલી વૃત્તિવાળા બ્રાહ્મણ હોય, તોપણ તે શૌચ-
 અવિત્ર કહેવાતા નથી. જે પુરૂષ કામ ભોગને સંગે કરીને મદોન્મત્ત-ઉન્મત્ત
 રહેલો-જેની વૃત્તિ સ્ત્રીને વિષે વર્તે છે, તેવા પુરૂષો જળ વડે તો શુદ્ધ
 થતા નથી પણ તીર્થના સ્નાન વડે પણ તે શુદ્ધ થતા નથી. એટલે ગંગા,
 કેદાર, પ્રયાગ અને પુષ્કરાદિકના તીર્થ તથા જ્ઞાન, હોમ, તપ અને જપ
 કરવાથી ઉપરોક્ત પુરૂષો શુદ્ધ થતા નથી.

પ્રશ્ન ૩૩ સુ—તીર્થના સ્નાનથી શુદ્ધ ન થવાનો કોઈ દ્વંદ્વોત્ક
 પુરાવો છે?

ઉત્તર—એમ સાંભળીએ છીએ કે જ્યારે પાંચ પાંડવોએ મહાભારત
 શુદ્ધ કર્યું, ઘણાં માણસોના શુદ્ધમાં શય થયો, કુટુંબનો સંહાર કર્યો વગેરે
 પાપ લાગવાથી તે પાપનું નિવારણ કરવા અડસઠ તીર્થ કરી તે પાપથી
 મુક્ત થવા તીર્થ કરવા જવાનો નિશ્ચય કરી પાંચે પાંડવો શ્રીકૃષ્ણ મહારાજ
 પાસે આવ્યા. શ્રીકૃષ્ણ મહારાજે આગમનનું કારણ પૂછતાં પાંડવોએ

પ્રથમ હું તમને તીર્થનું સ્વરૂપ જણાવું છું. પાપ કર્મથી મુક્ત ને ખરું તીર્થ આ પ્રમાણે છે. સત્ય તે પ્રથમ તીર્થ (૧) ખીનું તપ તીર્થ (૨) ત્રીનું ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરવો તે તીર્થ (૩) અને ચોથું તીર્થ ભૂત પર દયા કરવી તેજ. આ ચાર તીર્થનેજ હું તીર્થ કહું છું.

પ્રશ્ન ૩૬ મું—આ ચાર તીર્થમાં સ્નાન કરવાનું તો કાંઈ જણાયું છે કે આ પ્રકારે સ્નાન કરવાથી આત્મા શુદ્ધ થાય છે, તે પણ જણાવવું જોઈએ.

ઉત્તર—તેના ખુલાસો પણ પાંડવો પ્રત્યે શ્રીકૃષ્ણ મહારાજે કહી શકે છે કે સાંભળો. શ્લોક:—

આત્માનદી સંયમ તોય પૂર્ણા, સત્યા દહા શીલંતટા દયોર્મિઃ ;
તત્રામિષેકં કુરૂ પાંડુપુત્રાઃ ન વારિણા શુદ્ધયતિ ચાંતરાત્મા. ॥ ૧ ॥

इति महाभारते.

આત્મારૂપ નદીને વિષે સંયમરૂપ પૂર્ણ ભરેલું પાણી, સત્યરૂપ પાણી આવવાનો) પ્રવાહ, શીલરૂપી (નદીના બંને તરફના) તટ-કાંઠાં, ચારૂપ (પાણીમાં ચરતી) ઉર્મિ-ઉર્જાળા, હીલોળા, (એવી જ્ઞાનરૂપી ગંગા) તેને વિષે અહો પાંડુ પુત્રો ! અભિષેક કરો કે તમારાં પાપ કર્મોના નાશ થાય. પરંતુ, રાયુનઃ અંતરાત્મા વારિણા નશુદ્ધયતિ—એટલે પાણી વડે અંતરાત્મા શુદ્ધ નહિ થાય. અર્થાત્ જ્ઞાનાત્મારૂપ ગંગા નદીમાં, સંયમરૂપ પાણીમાં સ્નાન કરવાથી અંતરાત્મા શુદ્ધ થાય છે, પણ પાણીથી શુદ્ધ થતો નથી. એમ મહાભારતમાં-તિર્થાધિકારે કહેલ છે. (પુરાણ સાર હુંડીમાં).

પ્રશ્ન ૩૭ મું—તીર્થાદિ કરવાવાળાને કાંઈક તો ફળ હોવું જોઈએ કે નહિ ? શું અમારા પૂર્વાચાર્યો તીર્થનું માહાત્મ્ય વૃથા કહી ગયા હશે ?

ઉત્તર—તે વિષે ભાગવતમાં દશમ સ્કંધમાં સાઝું કહ્યું છે સાંભળો શ્લોક:—

यस्यात्म बुद्धिं कृण्वे त्रिषातुके स्वधीः कलत्रादिषु भौमइज्ययिः ;

यस्तार्थबुद्धिः सलिलेन कर्हचिन्, जनेष्वभिज्ञेषु स एव गोस्वरः ॥ ૧ ॥

ત્રણ ધાતુ (વાત, પિત્ત અને કફ) નું બનેલું જે શરીર તેને વિષે જેની આત્મબુદ્ધિ છે, સ્ત્રી પુત્રાદિકને વિષે જેની મારાપણાની બુદ્ધિ છે, અને પૃથ્વીાદિક પૃથ્વીથી ઉત્પત્ત થયેલા પદાર્થોને વિષે જેની પૂજનની બુદ્ધિ છે, અને નદી આદિ જગત્પ્રથમે વિષે જેની તીર્થ બુદ્ધિ છે. આવી બુદ્ધિવાળા મનુષ્યો જ્ઞાની પુરોહિતોના વૃંદમાં કેવી ચોલા પામે છે ? તો કે

ઉત્તર—અશુચિ પણ ચાર પ્રકારે કહી છે તે એ કે શ્લોક:—

અશુચિ કરુણાહીનં, અશુચિ નિત્ય મૈથુનં;

અશુચિ પરદ્રવ્યેષુ, અશુચિ પર્ણિદા ભવેત્ ॥૧॥

દયાહીન-દયા રહિત પુરુષ ૧ નિત્ય મૈથુનના સેવાવાળા ૨ પર દ્રવ્યના હુંટારા-યા પર દ્રવ્યના ઈચ્છનારા ૩ અને પારકી નિંદાના કરનારા ૪ આ ચારે પુરુષો સદાય અશુચિમય-અપવિત્રજ છે.

પ્રશ્ન ૪૨ મું—શૌચ કેટલા પ્રકારે થાય છે તે જણાવશો ?

ઉત્તર—શૌચ પાંચ પ્રકારે કહ્યું છે તે સાંભળો શ્લોક:—

સત્ય શૌચં તપઃ શૌચં, શૌચંમિદ્રિયનિગ્રહં;

સર્વમૂતદશા શૌચં, જલ શૌચં તુ પંચમં ॥ ૧ ॥

ઈતિતીર્થાધિકારે (પુરાણસાર હુંડી) (૧) સત્ય, (૨) તપ, (૩) ઈન્દ્રિયોનો નિગ્રહ, અને સર્વ પ્રાણી-ભૂતપર દયા (૪) અને પાંચમું જળ શૌચ, આ પાંચ પ્રકારના શૌચમાં પહેલા ચાર ભાવ શૌચ છે, ને પાંચમો જળ શૌચ કહ્યો તે દ્રવ્ય શૌચ છે.

પ્રશ્ન ૪૩ મું—દ્રવ્ય શૌચ અને ભાવ શૌચમાં શો તફાવત ?

ઉત્તર—સાંભળો-દ્રવ્ય શૌચ અને ભાવ શૌચ નીચે પ્રમાણે છે. શ્લોક

જલસ્નાને મલસ્ત્યાગો મંત્રસ્નાને સદા શુચિ

તપસ્નાને કર્મધૃતિ જ્ઞાનસ્નાને પરં પદઃ ॥૧॥

જળના સ્નાન વડે માત્ર શરીર ઉપરના મેલનોજ ત્યાગ થાય છે, ભગવત્ સ્મરણરૂપ-પરમેષ્ઠિના ધ્યાનરૂપ મંત્રના સ્નાન વડે બાહ્યભૂતર સદાશુચિ-સદા પવિત્રજ હોય છે, તપરૂપી સ્નાન કરવાથી કર્મોનો નાશ થાય છે. અને જ્ઞાનરૂપી સ્નાન વડે પરમપદની પ્રાપ્તિ થાય છે. જળ સ્નાન તે દ્રવ્ય સ્નાન છે. બાહ્ય સ્નાન છે તેથી તો શરીર ઉપરના મેલનોજ ત્યાગ થાય છે, તેથી કાંઈ આત્મા પવિત્ર થતો નથી. આત્માની પવિત્રતા માટે તો ભાવ સ્નાન કે જે ભગવત્ સ્મરણ મંત્ર સ્નાન (કોઈ શ્લોકમાં મંત્ર ને કોઈએ ઈશ્વર સ્નાન પણ કહે છે) તપ સ્નાન અને જ્ઞાન સ્નાન એજ આત્માને શુદ્ધ કરનાર-પવિત્ર કરનાર- નિર્મળ કરનાર કહ્યો છે. દ્રવ્ય સ્નાન તે કર્મ બંધનો હેતુ છે. અને ભાવ સ્નાન તે કર્મ બંધની શુદ્ધિ યજ્ઞનો હેતુ છે. દ્રવ્ય શૌચ અને ભાવ શૌચમાં આટલો તફાવત છે.

ક્ષૌરં મજ્જનં ચારું ચીરં તિલકં ગાત્રં સુગંધા ચિનં, ..
 કર્ણે કુંડલ મુદ્રિકા ચ મુકુટં પાદૌ ચ ચર્મોચિતૌ;
 હસ્તે સ્વર્ણ પટંબરે કટી છૂરો વિદ્યાવિનોદે મુલં,
 તાંત્રૂલં મતિ શીલતા ચતુરતા શૃંગાર તેષોઢપઃ ॥૨॥

આ પ્રકારે પુરુષના સોળ શૃંગાર કહ્યા છે. તેમાં એટલું જ જણાવાતું છે કે સ્ત્રી અને પુરુષના સોળ શૃંગારમાં આગેવાનપણામાં સ્નાન મુખ્યત્વે કહેલું છે, તો સ્નાનથી માંડી સોળે શબ્દગાર મદને ઉત્પન્ન કરનાર અને કામને દીપાવનાર-દીપ્ત કરનાર, જેમ અગ્નિમાં ઘૂત નાખવાથી અગ્નિ પ્રદીપ્ત થાય છે તેમ વિષયાશક્ત સ્ત્રી પુરુષને સ્નાનાદિ સોળે શબ્દગાર કામરાગને, વિષયને પ્રદીપ્ત કરે છે, માટે યતિ-સાધુ-ત્યાગી-બ્રહ્મચારીને સ્નાન સર્વથા વર્જિત છે.

પ્રશ્ન ૫૧ મું—સ્નાનથી કામ દીપ્ત થાય છે. મદને ઉત્પન્ન કરે છે. એવો શાસ્ત્રોક્ત દાખલો હોય તો જણાવશો ?

ઉત્તર—જુઓ, જૈન સૂત્ર સૂચકાંગણ અધ્યયન ૭ મે ગાથા ચૌદમીની દીકામાં—આયુવાળા છાપેલ પાને ૩૩૯ મે કહ્યું છે કે—

યતીનાં પ્રજ્ઞચારિણા મુદકસ્નાનં દોષાયૈવ ॥

તથા ચોક્તં સ્નાનં મદ દર્પકરં કામાંગં પ્રથમં સ્મૃતં;

તસ્માન્કામં પરિત્યજ્ય ન ચ સ્નાતિ દમે રતાઃ ॥૧॥

યતિ-સાધુ અને બ્રહ્મચારીને ઉદક-જળ સ્નાન જે છે તે દોષ ભરેલું છે. કારણકે સ્નાન તે કામ અને મદને દીપ્ત કર્તા છે. કામનાં સોળ અંગ છે તેમાં સ્નાન પહેલું અંગ કે જે કામની સ્મૃતિને કરનાર છે, તેટલા માટે કામને તજવાવાળાએ નયસ્નાન સ્નાન કરવું નહિ, પરંતુ ઇન્દ્રિયોને દમવામાં રકત રહેવું. કહો હવે કાંઈ કહેવાનું છે ? ત્યાગીઓને કે બ્રહ્મચારીને સ્નાન કરવું કોઈ પ્રકારે ઉચિત ગણાય તેમ છે ? જૈનધર્મના ત્યાગીઓ અને અન્ય ધર્મના ત્યાગીઓ, બ્રહ્મચારીઓ, બ્રહ્મચર્ય વ્રતના પાળવાવાળા ગમે તે મતના હોય તેને સ્નાન દ્રવ્યે અને ભાવે દોષિત કર્તા છે, એમ બંને પક્ષના શાસ્ત્રોથી સિદ્ધ થાય છે, તમામ ધર્મનાં શાસ્ત્રો સ્નાનનો નિષેધ કરે છે. એમ આપણે ઘણા દાખલા-દલીલોથી નિર્ણય કર્યું, તો પણ પ્રશ્નકારને જે શંકા હોય તે પ્રગટ કરવી.

લાયણાદિ ધર્મ લક્ષણોમાં સાધુ હોય તેને અતાદિ પદાર્થ આપવા અને તેમની પાસેથી વિદ્યા લેવી ઇત્યાદિ તીર્થ કહેવાય છે.

ઇતિ સત્યાર્થ પ્રકાશઃ ॥ એકાદશ સમુદ્દાસઃ ॥

પ્રશ્ન ૫૪ મું—ખડું તીર્થ કયું માનવું ?

ઉત્તર—ખડું તીર્થ અને ખડું સ્વરૂપ પૂર્વે સારી રીતે વિસ્તારથી કહેવાય ગયું છે, તોપણ ખડું તીર્થ જાણવાની ઇચ્છા હોય તો પ્રથમ તમારાજ મતના આધારે “અતિત્ય પુરાણ” માં જે પ્રમાણે કહ્યું છે તે પ્રમાણે અહિંયાં જણાવું છું. સાંભળો શ્લોકઃ—

જંગમં સ્થાવરં ચૈવ, દ્વિવિધિ તીર્થં મુચ્યતે;

જંગમં ઋષય સ્તીર્થં, સ્થાવરં તં નિષેવતે ॥ ૧ ॥

અહિંયાં જે પ્રકારે તીર્થ કહેવામાં આવ્યાં છે. એક જંગમ તીર્થ અને બીજું સ્થાવર તીર્થ. જંગમ તીર્થ તે ઋષિઓ પોતે; અને સ્થાવર તીર્થ તે ઋષિઓ જેનું સેવન કરે છે તે.

પ્રશ્ન ૫૫મું—જંગમ તીર્થનું સ્વરૂપ જણાવશો ?

ઉત્તર—સાંભળો—આવા ગુણવાળાને જંગમ તીર્થ કહેવામાં આવે છે.—શ્લોક—

અહિંસા સત્ય મસ્તેયં, વ્રહ્મચર્યં સુતંયમઃ ।

મિશ્રાવૃત્તિ રતાયે ચ, તં તીર્થં જંગમં સ્મૃતં ॥ ૨ ॥

અહિંસા, સત્ય, અદત્તમત્ત, બ્રહ્મચર્ય, ઉત્તમ પ્રકારનો સંયમ અને મિશ્રાવૃત્તિને વિષે રક્ત આટલા ગુણવાળા હોય તેને જંગમ તીર્થ કહીયે.

પ્રશ્ન ૫૬મું—સ્થાવર તીર્થનું સ્વરૂપ શું ?

ઉત્તર—

અગાધ વિમલે શુદ્ધે સત્ય શીલ સમં હૃદે;

સ્થાતવ્યં જંગમ સ્તીર્થં, જ્ઞાનાર્જવદયાવૈ :

જંગમ તીર્થના હૃદયરૂપી દ્રહમાં અગાધ નિર્મળ અને શુદ્ધ સત્ય, શીલ, સમ, જ્ઞાન; આર્જવ અને દયારૂપી સંપુર્ણ જળે સ્થાતવ્યં કહેતાં ભરેલ તેને સ્થાવર તીર્થ કહીયે.

એટલે જંગમ તીર્થ તે ઋષિ અને તેમાં રહેલા ગુણો તે સ્થાવર તીર્થ, અર્થાત્ સત્ય, શીલ, સમદમ, જ્ઞાનાર્જવ અને દયારૂપ જગમ્

ઉત્તર—સાંભળો. શ્રી સાતાજી સૂત્ર અધ્યયન પ મે શ્રી થાવર થા
અણુગાર પ્રત્યે સુકદેવ પરિવાજકે પ્રશ્ન ક્યું કે જતામેમંતે
પૂજ્ય તમારે યાત્રા છે ? ત્યારે સ્થાવરયા પુત્રે અણુગારે ઉત્તર આપ્યો કે—

સુર્યોજ્જાવિમે—હે સુક ! અમારે યાત્રા છે એમ ઉત્તર દીધો :—

તણં સે સુણ થાવચ્ચા પુત્તં एवं वयासी सेकितं मंते जत्ता ! सुया जणं
न णाणे दंसण चरित्त तव संजम माइएहिं जोएहिं जयणा सेयं जत्ता.

ત્યાર પછી તે સુક પરિવાજકે થાવરયા પુત્ર અણુગારપ્રત્યે એ
કારે પૂછ્યું કે હે પૂજ્ય તમારે કય યાત્રા છે ? તમે કેવા પ્રકારની યાત્રા
નો છો ? ત્યારે થાવરયા પુત્ર અણુગારે કહ્યું કે હે સુક ! જે અમારે
ન, દર્શન, આશિષ, તપ, સંયમ ઇત્યાદિકને ચે.ગે કરી યતન કરવું.
ચંકાયની યતના કરવી તેને અમે યાત્રા કહીએ.—જેન સૂત્રોમાં ઉપર કહ્યા
માણે યાત્રા કહી છે. આ ભાવયાત્રા જૈન થા જૈનેત્તર ગમે તે કરે તેને
પ્રત્મા નિર્મળ થાય છે.

પ્રશ્ન ૬૧ મું—જૈન સૂત્રમાં તીર્થ સંબંધી કાંઈ જણાવ્યું છે ?

ઉત્તર—હા, જી, સારી રીતે જણાવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૬૨ મું—તમે તીર્થ કોને કહો છો ?

ઉત્તર—તીર નામ કાંઠો. થ નામ ત્યાં રહેલા તે તીર્થ.

પ્રશ્ન ૬૩ મું—ચેનો કાંઠો ? નદીનો, કુવાનો, સરોવરનો કે સમુદ્રનો ?
એને કાંઠે ઘણા જીવો રહેલા હોય, ઘણા પદાર્થો રહેલા હોય એ બધાને
તીર્થ માનવા ?

ઉત્તર—તીર્થ જે પ્રકારનાં છે. એક દ્રવ્ય તીર્થ અને બીજું ભાવ તીર્થ.

પ્રશ્ન ૬૪ મું—દ્રવ્ય તીર્થ કોને કહો છો ?

ઉત્તર—ઉપર કહેલા નદી, કુવા, કુંડ, વાવ, સરોવર ને સમુદ્ર કે
તે તીર્થ રૂપે મનાય છે તે દ્રવ્ય તીર્થ છે તે તીર્થ આત્માને મલીન કરતાં
છે. તે તીર્થને કાંઠે રહેલા નદી પ્રમુખમાં પડેલા તણાઈને મૃત્યુ પામેલા
જના મોટા ઘણા જીવો નાશ પામતા લેઈએ છીએ અને સાંભળીએ પણ
છીએ, તે તીર્થ તો કુતીર્થ કહેવાય.

પ્રશ્ન ૬૫ મું—તો પછી ભાવ તીર્થ કોને કહો છો ? તે સ્વરૂપ
જણાવો, તે જાણીએ તો ખરા.

ઉત્તર—સાંભળો. શ્રી સાતાજી સૂત્ર અધ્યયન ૫ મે શ્રી થાવર ચા
અલુગાર પ્રત્યે સુકદેવ પરિવાજકે પ્રશ્ન કયું કે જતામેમંતે
પૂજ્ય તમારે યાત્રા છે ? ત્યારે સ્થાવરચા પુત્ર અલુગારે ઉત્તર આપ્યો કે—

સુયોજતાવિમે—હે સુક ! અમારે યાત્રા છે એમ ઉત્તર દીધો :—

તર્ણ સે સુઘ થાવચ્ચા પુત્તં एवं वयासी सेकितं मंते जता : मुया जणं
મ જાણે દંસણ ચરિત્ત તવ સંજમ માંદણ્હિ જોણ્હિ જયણા સેયં જતા.

ત્યાર પછી તે સુક પરિવાજકે થાવરચા પુત્ર અલુગારપ્રત્યે એ
કારે પૂછ્યું કે હે પૂજ્ય તમારે કય યાત્રા છે ? તમે કેવા પ્રકારની યાત્રા
માને છો ? ત્યારે થાવરચા પુત્ર અલુગારે કહ્યું કે હે સુક ! જે અમારે
જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, સંયમ ઇત્યાદિકને ચેગે કરી ચતન કરવું.
અંધકાયની ચતના કરવી તેને અમે યાત્રા કહીએ.—જૈન સૂત્રોમાં ઉપર કહ્યા
પ્રમાણે યાત્રા કહી છે. આ ભાવયાત્રા જૈન યા જૈનેત્તર ગમે તે કરે તેને
આત્મા નિર્મળ થાય છે.

પ્રશ્ન ૬૧ સુ—જૈન સૂત્રમાં તીર્થ સંબંધી કાંઈ જણાવ્યું છે ?

ઉત્તર—હા, જી, સારી રીતે જણાવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૬૨ સુ—તમે તીર્થ કોને કહો છો ?

ઉત્તર—તીર નામ કાંઠો. થ નામ ત્યાં રહેલા તે તીર્થ.

પ્રશ્ન ૬૩ સુ—થેનો કાંઠો ? નદીનો, કુવાનો, સરોવરનો કે સમુદ્રનો ?
એને કાંઠે ઘણા જીવો રહેલા હોય, ઘણા પદાર્થો રહેલા હોય એ જાણને
તીર્થ માનવા ?

ઉત્તર—તીર્થ બે પ્રકારનાં છે. એક દ્રવ્ય તીર્થ અને બીજું ભાવ તીર્થ.

પ્રશ્ન ૬૪ સુ—દ્રવ્ય તીર્થ કોને કહો છો ?

ઉત્તર—ઉપર કહેલા નદી, કુવા, કુંડ, વાવ, સરોવર ને સમુદ્ર કે
એ તીર્થ રૂપે મનાય છે તે દ્રવ્ય તીર્થ છે તે તીર્થ આત્માને મલીન કરતાં
છે. તે તીર્થને કાંઠે રહેલા નદી પ્રમુખમાં પડેલા તણાઈને મૃત્યુ પામેલા
જના મોટા ઘણા જીવો નાશ પામતા બેઠાએ છીએ અને સાંભળીએ પણ
છીએ, તે તીર્થ તો કુતીર્થ કહેવાય.

પ્રશ્ન ૬૫ સુ—તો પછી ભાવ તીર્થ કોને કહો છો ? તે સ્વરૂપ
જણાવો, તે જાણીએ તો ખરા.

ઉત્તર—સાધ! અમારા સૂત્રમાં જે પ્રકારની નાવ કહી છે. એક છિદ્રવાળી નાવ, અને બીજી છિદ્ર વિનાની નાવ. તેમાં જે છિદ્રવાળી નાવ સમુદ્રમાં પાર ગામી ન થાય, ને છિદ્ર વિનાની નાવ તે પાર પામે.

પ્રશ્ન ૭૦ મું—સંસારરૂપ સમુદ્રને પાર પામવામાં વળી છિદ્રવાળી નાવ કઈ સમજાવી?

ઉત્તર—મિથ્યાત્વ, અનત, પ્રમાદ, કષાય અશુભ જોગ, જીવહિંસા, અસત્ય ભાષણ, અદત, ચોરી, મૈથુન, અપ્રહસ્યર્થ, અને પરિગ્રહની તીવ્ર ઇચ્છા, તથા નિંદા, ઝેર, વેર, ઈર્ષ્યા વીગેરે સુક્ષ્મની પ્રાપ્તિ કરનાર મનુષ્યના શરીરરૂપ નાવ તે છિદ્રરૂપ છે. એવા છિદ્રોવાળા નાવ પાર તો ન પામે, પણ નાવ તેનો ચલાવનાર નાવિક અને અંદર નાવમાં બેઠેલા ઉતારોનો સર્વ સમુદ્રના તળે જઈ બેસે, એમ સૂયગડાંગ સૂત્ર જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૭૧ મું—સૂયગડાંગસૂત્ર નાવ વિષે શું જણાવે છે ?

ઉત્તર—સાંભળો. સૂયગડાંગસૂત્રના પહેલા અધ્યયનના બીજા શ્લોકની ૩૧-૩૨મી ગાથામાં કહ્યું છે કે:—

જહા અસ્તાવિર્ણિ નાવં, જાહ અંધો દુસ્તહિયા

ઈચ્છઈ પારમાગંતું, અંતરાય વિસીયઈ ॥ ૩૧ ॥

एवं तु समणा एगे, मिच्छदिट्ठि अणारिया ;

સંસાર પાર કંસી તે સંસારં અણુપરિવટ્ટંતિ તિવેમિ ॥ ૩૨ ॥

અર્થ—જેમ છિદ્ર સહિત એવી નાવ, તેને વિષે બલિ અંધ એટલે જન્માંધ પુરૂષ ચડીને પાર પામવા વાંછે પરંતુ પાર પામે નહિ, કિંતુ અંતરાયે એટલે વચમાંહે જતે છુટી બાય ઇત્યર્થ : ॥ ૩૧ ॥ હવે એ દૃષ્ટાંત દર્શનીઓ સાથે મેળવે છે. જેમ સંછિદ્ર નાવે ચડયો થકો અંધ પુરૂષ પાર પહોંચે નહિ તેની પેરે દોઢ એક થમલુ (સાધુ નામ ધરાવનારા) તે મિથ્યા દૃષ્ટિ એટલે જેન પ્રણિત ધર્મ ચઢી વિપરીત દ્રષ્ટિ તથા અનાચારી તે પોતાના દર્શનને અનુરાગે (અનેક પ્રકારના આદ્યો એવતા,) સંસારનો પાર પામવાને વાંછે છે. પરંતુ તે સંસાર મંહેજ જન્મ જરા મરણાદિ અનેક ગતિને વિષે કલેશ અનુસવતો અનંત કાળ સુધી તે પરિશ્રમલુ કરે.

તે મોક્ષ મુખને તો પામેજ દયાંધી ? એમ જ્ઞાની પુરૂષો કહી ગયા છે. આનો પરમાર્થ એ છે કે ધર્મરૂપી પાટીયાથી રહેવ શરીરરૂપ નાવ અને

શરીરરૂપી નાવ છે, જીવરૂપી નાવિક છે. જીવ તે નાવનો ખેલણું હાર છે, અને સંસાર (જીવ-જમણ) રૂપ સમુદ્ર છે; એવા સંસાર સમુદ્રને મહર્ષિઓના તરી શકે છે, અને તેવી નિરાશ્રયી નાવમાં બેઠેલા મહર્ષિઓના આશ્રિતો પણ સંસાર સમુદ્રને પાર પામી મુક્તિપુરીએ દાખલ થાય છે.

પ્રશ્ન ૭૪ મું—સંસાર સમુદ્ર તરવાને નાવનું સ્વરૂપ બરાબર બતાવ્યું પણ હજી તીર્થ સંબંધીની વાત અધર છે તો જ્યારે તમે તીર્થ માનવું કબુલ કરો છો તો તમારે એવું તીર્થનું કયું સ્થળ છે કે જેમાં ન્હાવાથી કર્મ મળે તે ત્યાગ થાય આત્મા પવિત્ર થાય, એવું તીર્થ બતાવો.

ઉત્તર—સાંભળો, એવું તીર્થ બતાવીએ. જોકે પ્રથમ તીર્થ સંબંધી જૈન ધર્મના અને અન્ય ધર્મના પુણ્ય દાખલા અપાઈ ગયા છે તોપણ વિશેષ જાણવાની ઇચ્છા જણાવવાથી જૈન ધર્મમાં તીર્થનું સ્વરૂપ કેવી રીતે કહ્યું છે તે જણાવીએ છીએ. જૈન ધર્મના શ્રી ઉત્તરાધ્યયનજી સૂત્રમાં ૧૨મા અધ્યયનમાં યક્ષેસેવિતમાતંગમુનિ હરિકેશી અણુગારને પ્રાશ્નણે તીર્થ સંબંધીની પુછા કરી છે અને તેનો ઉત્તર હરિકેશી મુનિએ બહુ સારો આપ્યો છે.

પ્રશ્ન ૭૫ મું—પ્રાશ્નણે મું પૂછ્યું છે અને માતંગ ઋષિએ શો ઉત્તર આપ્યો છે તે પણ જણાવશો.

ઉત્તર—હરિકેશી મુનિ પ્રત્યે પ્રાશ્નણ પૂછે છે કે—હું મુનિ ?

કે તે હરણ કેય તે સંતિ તિથ્યે, કહં સિણ્દાઓ તરયં જહાંસિ; ।

આરુણે સંજય ચસ્ત્વપૂઙ્ગા, ઇચ્છામુ નાઓ મવઓ સગાસે ॥ ૪૫ ॥

હે યક્ષપૂજિત ઋષિ ! ઠાણુ ત્હારે દ્રહઃ ? કવણુ તુમ્હારે પાપ દૂર કરવાનું તીર્થ. કિહાં ન્હાતાં-સ્નાન કરતાં કર્મરૂપ મેલ ટળે ? કર્મરૂપી મેલ ટાળવાને આપ કેવી રીતે સ્નાન કરો છો ? એ સર્વ આપની પાસેથી જાણવાને અમે ઇચ્છીએ છીએ. એ સાંભળીને માતંગમુનિ ઉત્તર આપે છે.

પમ્મે હરણંમે સંતિ તિથ્યે, ઇણાવિલે અત્ત પસન્ન હેસે ;

જહિં સિણ્દાઓ વિમલો વિશુદ્ધો, મુસીઈં મુઓ વજહામિ દોસં ॥ ૪૬ ॥

અહો પ્રાશ્નણો ! અત્હારે ધર્મરૂપ દ્રહ છે, એટલે અહિંસારૂપ દયા મૂલ વિલુપમૂલ જે ધર્મ તે રૂપ દ્રહ છે. કર્મ મેલનો ત્યાગ કરવાને પ્રદાનાન પ્રદાયર્થ શાંતિ તીર્થ છે, તે તીર્થ કેવું છે. તોફિ—આત્માને સદા શાંત મિથ્યાત્વાદિક મેલ રહિત નિર્મળ કરનાર પ્રથસ્ત બહી—(તેજુ, પદ,

મુક્ત્યુપાયો મવેતીર્થ," સંસારસે પાર કરનેવાલે ઔર મોક્ષ કે કારણ સમ્યગ્ દર્શન સમ્યગ્ જ્ઞાન અને સમ્યક્ ચારિત્ર તીર્થ કહલાતેહૈ.

પ્રશ્ન ૭૮ મું—શિષ્ય-બહો મહારાજ આપે તીર્થ સ્નાન વિષે પુષ્કળ બ્યાખ્યા જણાવી ઉપકાર કર્યો હવે કાંઈ આ વિષે જણાવનાં જેવું હોય તોપણ જણાવશો.

ઉત્તર—શુર-બહો હે વત્સ ? તીર્થ વિષે એક અધ્યાત્મ કવિતા તને સંભળાવું તે સાંભળ. આત્મહિતોપદેશને વિષે અધ્યાત્મ ગીતામાં કંઈ છે કે—

ચોપાઈ.

તીર્થ નાવાને ઇચ્છા કરે, કલેશ તણા કારણ નવી હરે ;
ધર્મ તીર્થ શરીરમાં રહ્યો, સર્વ તીર્થથી અધોડો કહ્યો. ૧
તીર્થ તીર્થ શોધતો તું પ્રીરે, છતું તીર્થ હૃદયે નથી ધરે ;
એ તીર્થ દેખાડશું જેહ, તે પણ આગળ ભણશું તેહ. ૨

દોહરા.

શુરખ પ્રાણી તે સહી,	તીર્થ નાવા ભય ;	
ગંગા માતા કરીને પડે,	ઉલટો દોષે ભરાય.	૩
તું તીરથ જાણે નહિ,	કુ શુર તણે પ્રમંગ ;	
અંતરભાવ જાણે નહિ,	બાહ્ય તીર્થ ભણે ગંગ.	૪
અંતરભાવ કહીશું હવે,	તીરથની જે વાત ;	
ભાવ તીરથ જોતાં થકાં,	ધર્મરૂચિ વિખ્યાત.	૫
કુશુર કુદેવ કુમંગથી,	ભવોભવ ભમીયા જેહ ;	
મિથ્યાત્વતણા જે તીર્થ છે,	પાપતણા ધર એહ.	૬
દેવ દેવી આરાધતાં,	તીરથ કરતા એહ ;	
હોમ વિધાન કરે ઘણાં,	પાપ વધારણ તેહ.	૭
જીવ હિંસા તિહાં બહુ કરે,	ચાહે સુખ અનંત ;	
જગત કરાવે જે વળી,	તે સવિ નરક પડંત.	૮
જે તીરથ હિંસા ઘણી ;	ઉત્તમ તે ન કરંત ;	
જાણપણ વિચ્છે જે કરે,	ભવોભવ મરણ કરંત.	૯
એમ સંસાર વધારણ,	પાપ તીર્થ કરે જેહ ;	
આત્મ તીર્થ ભણ્યા વિના,	ધર્મ ખપે નહિ તેહ.	૧૦

પ્રશ્ન ૮૧ સુ—ગંગામાતાને જૈનશ્રી કેવા સ્વરૂપે માને છે તે કાંઈ અમે જાણતા નથી, તો તે ખુદશા શબ્દોથી જણાવશો કે જૈનશ્રી ગંગા-માતાને માને છે ખરા.

ઉત્તર—ગંગા માતાને જૈનના સાધુ માતા સમાન માને છે. માતાની પેઠે રક્ષણ કરે છે, પોતાના પગના તળાંને જોમ માતાને સ્પર્શ ન થવા દે તેમ ગંગા માતાને પોતાના પગનો સ્પર્શ ન થવા દે. અર્થાત્ ગંગા સ્વરૂપી જળાશ્રય નદી નાળાં પ્રમુખમાં નાઇલાને પગ મૂકવો પડે. પગનાં તળાંને ગંગા સ્વરૂપી જળનો સ્પર્શ થાય તો જૈનમુનિઓને પ્રાયશ્ચિત લેવું પડે, તેને માટે દીલગીરી જણાવવી પડે, માતાનો અપરાધ થયેલની માફી માગવી પડે વગેરે ગંગા માતાનું રક્ષણ કરવા રૂપ ત્રત જૈનના સાધુ જે પ્રમાણે ખાળે છે તેવો એક પણ ગંગા માતાનો પુત્ર બતાવો? ગંગા માતા ગંગા માતા કહીને વૃથા પોકારનાં પાડવાવાળાં તેમાં સ્નાન કરી પવિત્રતા માનવાવાળાં ઉલટા ધોંગામસ્તી કરી માતાને લાત પાટુ મારી માતા સાથે બથોડા ભરી અનેક પ્રકારે દુઃખ દેનારાં માતાના અપરાધી થયેલાં કેવી રીતે પવિત્ર થયાં ગણાશે? અર્થાત્ નહિજ ગણાય. પવિત્ર તો રક્ષણ કરે તેજ ગણાય; માટે ગંગા માતાનું રક્ષણ કરવાવાળા જૈનના સાધુ છે એમ ચોક્કસ માનો.

પ્રશ્ન ૮૨ સુ—અમારા શાસ્ત્રમાં તો ગંગાનું સ્નાન કરવાથી આત્મા શુદ્ધ અને પવિત્ર થાય છે. તો તમારે શુદ્ધ-પવિત્ર થવાને કોઈ બીજી ગંગા છે ?

ઉત્તર—હાજી, સાંભળો—અમારી પવિત્ર અને શુદ્ધ થવાની ગંગા. ‘ગં’ નામ જ્ઞાની-પરમબ્રહ્મ-અનંતજ્ઞાની-કેવળી ભગવંતનાં મુખમાંથી નિકળેલી ‘ગા’ નામ જ્ઞાન તે જ્ઞાનરૂપી ગંગા, એટલે અનંત જ્ઞાનીના મુખમાંથી નીકળેલી જ્ઞાનરૂપી ગંગામાં સ્નાન કરવાથી સદાય પવિત્ર અને શુદ્ધ થવાય છે તે ગંગામાં જૈનના સાધુ સ્નાન કરી સદાય શુદ્ધ ને પવિત્ર રહે છે.

પ્રશ્ન ૮૩ સુ—અમારી તીર્થપલ્લે મનાવી ગંગા હિમાલયમાંથી નીકળી છે. તમારી ગંગા કયા હિમાલયમાંથી નીકળી ?

ઉત્તર—સાર્થ અમારી ગંગા તો મહા હિમાલયમાંથી નીકળી છે. હિમ નામ શીતળતા-શાંત-શમા, તેનું અલય નામ ઘર એટલે શીતળતા-શાંતતા શમાનું ઘર અરિહંત ભગવાન છે. હમાનુરા અરિહંત અમારી જ્ઞાનગંગા તીર્થસ્વરૂપ હિમાલયના મુખમાંથી નીકળી છે.

કારણ સિવાય દ્રવ્ય શૌચનો નિષેદ છે. વ્યવહાર શુદ્ધિ તે વ્યવહાર શૌચ છે. દ્રવ્ય શૌચ છે; તેથી કાંઈ આત્માની મલિનતા ટાળી નથી. આત્માની મલિનતા ટાળવાને માટે તો લાવ શૌચની જરૂર છે. એક માણસ મરણ પથારીએ પડેલા હોય તેનું શરીર ધીછાનું અને વસ્ત્ર તદ્દન અપવિત્ર અને અશુદ્ધ હોય તોપણ તેના આત્માની પવિત્રતાને માટે તેને અંત સમય સુધારવાને માટે દ્રવ્ય અશુચીની દરકાર નહિ કરતા તેને ભગવંતનું નામ યાદ કરવા સુગ્રવીએ છીએ. તેના કર્ણપટ પર આપણે ભગવંતના નામના અવાજો માટે સ્વર નાખ્યાં છે છીએ. તેમજ તેના આત્મ કથ્યાણને માટે ધર્મના શબ્દો પણ સુભાવીએ છીએ. ત્યાં કોઈ પ્રકારની દ્રવ્ય અશુચી અટકાયત કરતી નથી માટે આત્માને પવિત્ર કરવાને લાવ શૌચ એજ ખરું શૌચ છે.

પ્રશ્ન ૮૭ મું—સાવશૌચનું સ્વરૂપ શુ ? તે જણાવશો.

ઉત્તર—સાંસળો—“સદ્ગુણ પ્રાપ્તિનો ઉપાય” એ પુસ્તકમાં પાને ૬૯મે શૌચ વિષે કહ્યું છે કે:—

શૌચ એટલે—મન, વચન અને કાયાને પવિત્ર રાખવાં.

મનથી હુદ ચિંતન કરવું નહિ, વચનથી હુદ વચન નહિ બોલવું, અને શરીરથી હુદ કામ નહિ કરવું.

પ્રશ્ન ૮૮ મું—કેટલાક શરીર શુદ્ધિ, શરીરની પવિત્રતાનેજ ધર્મ માને છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—તેના માટે પણ “સદ્ગુણ પ્રાપ્તિના ઉપાયમાં” પાને ૬૮મે જણાવે છે કે:—

દરેક ધર્મ કરણી કરતાં આપણાં હૃદયમાં વિશુદ્ધ લાભ રાખવો.

ધર્મ શબ્દની વ્યાખ્યા કરતાં શ્રીમાન્ હરિભદ્ર સૂરિએ ‘હૃદયની પવિત્રતા’ નેજ ધર્મ તરીકે ગણી છે. તેમણે ધર્મનું આ પ્રમાણે લક્ષણ આપ્યું છે કે—ગુણિ શુદ્ધિમત્ ચિત્તધર્મઃ અર્થાત્ પવિત્ર વિચારોના જોરથી મજબુત થયેલું અને પાપિષ્ઠ વિચારો દૂર થવાથી વિશુદ્ધ બનેલું જે અંતઃકર્ણ તેજ ધર્મ છે.

પ્રશ્ન ૮૯ મું—આત્માને ઉદાર થવાનો ખરો રસ્તો કયો ?

ઉત્તર—ઉપર કહેલાં પુસ્તકમાં પાને ૧૧૪મે કહ્યું છે કે:—

“સુખર્મે લાભ ભગવત્મે પુરી, ભજત ભક્તે પણ દાનત પુરી.”

પ્રમાણ કરશે, પરંતુ અન્ય જનો એ વાત માને નહિ; જેમ તે ભસ્મ કરણે સરખા તો મંત્રે કરી શું વિશેષ છે.

પ્રશ્ન ૯૨ મું—કોઈ એમ કહે કે યજ્ઞના હવનમાં જે વસ્તુ હોમ કરવામાં આવે છે, એટલે અમારા શાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે યજ્ઞમાં પશુ વગેરેનો અગ્નિહોત્ર મંત્રાદિકે કરવામાં આવે છે. તેણે કરી તેનાં કર્મોનો નાશ થવાથી તે મોક્ષને યા સ્વર્ગને પામે છે, એમ અમારા વેદવેદા પણ જણાવી ગયા છે.

ઉત્તર—આ વિષે દયાનંદજી પોતાના સત્યાર્થ પ્રકાશમાં જણાવી ગયા છે કે વેદમાં પશુ વધ યજ્ઞ છેજ નહિ, વગેરે ઘણું લખી ગયા છે.

પ્રશ્નનિષ્ઠ સ્વામી શ્રી આત્માનંદજી—બ્રમનાશક પરમાર્થ દર્શનમાં પાને ૧૯૪ મેં કહી ગયા છે કે—“તીર્થેષુ પશુ યજ્ઞેષુ” જે મનુષ્ય તીર્થવા પશુ હિંસક યજ્ઞ કરે છે. તે નરા મૂઢ ચેતસા તે મહા મૂર્ખ છે. (અર્થાત્ પશુ વધ યજ્ઞ કરનારની ચેતના મૂઢ બની ગઈ છે.)

હવે જ્યારે કોઈ એમ કહે છે કે—યજ્ઞમાં પશુ હોમ કરવાથી તે અમારા મંત્રના બળે મોક્ષ યા સ્વર્ગને પામે છે. આમ બોલનારાને પોતાને મોક્ષની કે સ્વર્ગની ઇચ્છા નથી કે શું? પોતાના કુટુંબીઓ સહચારિઓ અને આશ્રિતોને મોક્ષ યા સ્વર્ગ મોકલવાને કેમ પશ્ચાત્ રહેતા હશે? શું પશુ જેટલી દયા પોતાના કુટુંબાદિક ઉપર નથી? પોતાનાં યજ્ઞેલા યજ્ઞ વડે પોતાના મંત્રના બળે પોતેજ સુક્રિત મેળવે તેમાં કોણ અટકાયત કરે છે? જો તમને અગ્નિમાં બળી મરવાથી ધરચરાટ છૂટતો હોય તો પશુઓને માટે પણ એમજ સમજો. એ પણ આપણા જેવા પ્રાણી છે માટે “આત્મવત્ સર્વ મતેષુ” આ વેદ વાક્યને આગળ કરી પોતાના બરાબર સર્વ પ્રાણીઓને માને તેમાં મોક્ષને સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ છે.

પ્રશ્ન ૯૩ મું—અમારા ધર્મશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે :—પ્રજ્ઞાએ સૃષ્ટિમાં પશુઓને યજ્ઞ માટે ઉત્પન્ન કર્યાં છે. જુઓ મનુસ્મૃતિ અધ્યાય ૫ મો શ્લોક ૩૯ મો.

યજ્ઞાર્યં પશવઃ સૃષ્ટાઃ સ્વયમેવ સ્વયં મુવા;

યજ્ઞસ્ય મૃતૈ સર્વસ્ય, તસ્માદગ્ને વષોઽવધઃ ॥ ૩૯ ॥

પ્રજ્ઞાએ પોતેજ યજ્ઞને માટે પશુઓને સરજ્યાં છે. અને તે યજ્ઞ સર્વ જગતની આબાદાની માટે છે; તેથી યજ્ઞમાં પ્રાણીનો જે વધ કરવામાં આવે છે તે વધ ગણાતો નથી.

પશુ વધા સઘે વેયા, જટું ચ પાવકમ્મુણા ;

ન તં તાયંતિ દુસ્સીલં, કમ્માણિ વલંબંતિહં ॥ ૩૦ ॥

(જ્યારે તમે કહો છો કે અમારા વેદ શાસ્ત્રમાં અશ્વમેધાદિ યજ્ઞ કરવા કહેલ છે.) તો જૈન શાસ્ત્ર એમ જણાવે છે કે—વેદ પશુ વધ કરી યજ્ઞ કરવાનું કહે છે પણ તે પાપના કારણરૂપ છે ; તેઓ દુઃશીલનું (પાપ કર્મ કરનારનું) રક્ષણ કરી શકતા નથી (હીણાચારી પુરૂષને નર્કે પડતાં શક્તી શકતા નથી) કારણકે કરેલાં કર્મ અતિ બળવાન છે, (અર્થાત્ કર્મથી બચાવનાર કોઇ નથી.) (ભાષાન્તર).

પ્રશ્ન ૯૫ મું—આ પ્રમાણે અમારું શાસ્ત્ર કાંઈ બતાવે છે ?

ઉત્તર—હા, છ, સાંભળો :—ભારતના શાંતિ પર્વે કહ્યું છે કે :—

યદિ પ્રાણિ વધે ધર્મો (યજ્ઞો) સ્વર્ગશ્ચ સ્વલ્લ જાયતે,

સંસાર મોચકાનાં તુ, કુતઃ સ્વર્ગો વિધ્યાસતે ॥ ૧ ॥

(પુરણ સાર)

જ્યારે પ્રાણીવધ યજ્ઞ કરવાથી ધર્મ થાય છે અને તે યજ્ઞના કરવાવાળા સ્વર્ગે જાય છે તો જે સંસાર થકી મુક્ત થયેલા તે કયા સ્વર્ગમાં જાય ? પ્રાણી વધના કરવાવાળા જ્યારે સ્વર્ગે જાય ત્યારે પ્રાણી વધની હિંસાથી નિવૃત્ત થયેલા સ્વર્ગગામી ત્યાગીઓ વળી કયા સ્વર્ગે જાય ? તો અહો બંધુઓ વિચાર કરો કે—

યૂપં કૃત્વા પશુન હત્વા, કૃત્વા રુધીર કર્દમ્મ ;

યદ્યેવં ગમ્યતે સ્વર્ગે, નરકે કેન્ ગમ્યતે ॥ ૧ ॥

યજ્ઞને વિષે પશુ વધ કરનારા અને રૂધીરનો કર્દમ મચાવનારા એવા જ્યારે સ્વર્ગે જાય ત્યારે નર્કે જવાવાળા કોણ ગોતવા ? તે માટે શાસ્ત્ર કહે છે કે—

શોણિતેનાદ્રતં વસ્ત્રં, શોણિતે નૈવ શુદ્ધતિ,

શાણિતા દ્રંતુ યદ્વસ્ત્રં, શુદ્ધં ભવતિ વારિણા ॥ ૧ ॥

રૂધીરે ખરડાયેલું વસ્ત્ર, રૂધીરના કુંડમાં ધોવાથી શુદ્ધ થાય નહિ, પરંતુ રૂધીરે ખરડાયેલું વસ્ત્ર તો જળ વડેજ પાણીમાં ધોવાથીજ શુદ્ધ થાય છે.

પૂર્વકૃત પાપ કર્મને ટાળવાને માટે જોડું અધર્મ મહા હિંસા કરી આત્માને શુદ્ધ કરવા ધારે તે કેવી રીતે શુદ્ધ થાય ? અર્થાત્ દરી શુદ્ધ ન થાય પણ ઉલટો મહા મલીન થઈ અધોગતિને પામે છે.

યાલે ત્યારે તે અનાથ લોકો એમ જણાવે કે—મુઓ આના શરીરમાં માતાએ પ્રવેશ કર્યો છે, એમ કહી લોગા લોકોને સમજાવે પણ પેલા બીચારા નિરપરાધી અનાથ છોડે પરવશ પડેલા સામા થઇ શકે નહિ તેવાઓના પ્રાણ ઉપર તરાપ મારનારા માંસ લોહીના લોહુપી, અમારી દેવી અમારી માતા આટલા જીવનો લોગ માગે છે, તે પણ શક્તિહીનનેજ ગોતે છે. ને વાધ, સિંહ કે ચિત્તા જેવાનો લોગ માતાએ માગ્યો હોત તો માતાના ભક્તો માંસાહારીને ખબર પડત કે અમારી લીલા કેટલી આગળ વધે છે અને કેટલી વીચે સો થાય છે, તે વિષે શાસ્ત્રકારો ઘણું કહી ગયા છે પણ જમિતો પાસે કાંઈ કામ આવતું નથી.

પ્રશ્ન ૯૯મું—શાસ્ત્રમાં શું કહ્યું છે તે તો જણાવો ?

ઉત્તર—અતિત્ય પુરાણમાં જે કહ્યું છે તે સાંભળો.

ન સિંહો ન ચ શાર્દૂલો, ન વ્યાઘ્ર શરભો ન ચ ;

બજાપુત્રોર્વલિ દયાત્, દેવો દુર્બલ ધાતકઃ ॥ ૧ ॥

ઇતિ અતિત્ય પુરાણે. (પુરાણ સાર).

બલિદાનના દેવાવાળા (ધરના જીવને ધરના પાવણીયા), ને બલિદાનના દેવાવાળા દેવી દેવતાઓ, કેમ કોઈ સિંહ, વાધ, સાવજ, દીપડા, ચિત્તા, શાર્દૂલ કે અષ્ટપદનો લોગ માગતા નથી ? દેવો પણ બિચારા-ગરીબ, રાંક અને દુર્બલ એવા અન્ન પુત્ર-વેટાં, બેઠકાની ધાતનાજ ઇચ્છક થાય છે.

દોહરો.

હોમ હવનમાં હોય છે, નિર્બલ કેરી ધાત ;

માગે નહિ કદી વાધનો, લોગ ભવાની માત.

બલિદાનના દેવાવાળા કંગાજ જીવોના ધાતકી બને છે. પણ યાદ રાખજો કે એજ દશા પોતાની થવાની છે.

એક બકરાને પૂર્વ ભવનું જ્ઞાન થવાથી, તેણે જણાવ્યું કે—

અમે સુસલમાન અવલકા, આપ કરત ઉપદેશ ;

શિર કાટયાં ચો કટાઉગા, દેખો દાદી કેશ ॥ ૧ ॥

બસ, આ ધટા તમામ હિંસકોને લેવાનો છે.

પ્રશ્ન ૧૦૦ મું—આ વિષે શાસ્ત્ર કાંઈ જણાવે છે ?

ઉત્તર—હા, જી, આ વિષે શિવપુરાણ એમ જણાવે છે ?

ઉત્તર—સાંભળો. અહિંસાત્મક ભાવ યજ્ઞ કેવી રીતે કરવો? એમ યુધિષ્ઠિરે શ્રીકૃષ્ણ મહારાજને પૂછતાં શ્રીકૃષ્ણ મહારાજ અહિંસાત્મક ભાવ યજ્ઞનું સ્વરૂપ ધર્મરાજ પ્રત્યે જણાવે છે કે:—

इन्द्रियाणि विशुद्ध कृत्वा वेदी कृत्वा तपोमई,

अहिंसा माहुतं कृत्वा, आत्म यज्ञं वदाम्यहं ॥ ૧ ॥

હે યુધિષ્ઠિર—સાંભળ. હું તને ભાવયજ્ઞનું સ્વરૂપ જણાવું. ઇન્દ્રિયો-રૂપી પશુ કરવા, અને તપરૂપી વેદિકા કરવી, ને અહિંસારૂપ આહુતિ દેવી, આ રીતેનો અહિંસાત્મક ભાવયજ્ઞ હું કહું છું.

પ્રશ્ન ૧૦૪ મું—અગ્નિહોત્ર કેવી રીતે કરવો?

ઉત્તર—અગ્નિહોત્ર પણ એજ ઠેકાણે યજ્ઞની સાથે શ્રીકૃષ્ણ મહારાજે જણાવ્યું છે કે:—શ્લોક

ध्यानाग्नौ, जीव कुंडस्थे, दम मारुत दीपते;

असत्कर्म समीपं क्षेपे, अग्निहोत्रं कुरुवमः ॥ ૨ ॥

જીવરૂપ કુંડને વિષે ધ્યાનરૂપી અગ્નિ, ઇન્દ્રિયોના દમનરૂપ વાયરે કરી ધ્યાનરૂપી અગ્નિને દીપ્ત કરવો. અસત્કર્મરૂપ લાકડાં ધૃતાદિક પ્રક્ષેપવાં-નાખવાં. આ પ્રકારનો અગ્નિહોત્ર ઉત્તમ ક્ષત્રી-તમે કરો.

આ પ્રમાણે લારત માંહી શાંતિ પર્વના પહેલા પાયામાં કહેલ છે. (એમ પુરાણ સારમાં લખ્યું છે.)

પ્રશ્ન ૧૦૫ મું—યજ્ઞ વિષે જૈન શાસ્ત્ર શું જણાવે છે?

ઉત્તર—ઉત્તરાધ્યયનના ૧૨મા અધ્યયનમાં બ્રાહ્મણોએ યજ્ઞ પૂજીત માતાંગ મુનિ હરિકેશી અણગાર પ્રત્યે પૂછ્યું છે કે:—

फहं चरेमिहावुवयं जयामो, पावाहं कम्माहं पणोल्लयामो,

अवस्ता दिणो संजय जरुख पूइया, फह सुजहं कुसला पर्यति ॥૪૦॥

હે સાધુ? અમારે કેવી રીતે વર્તવું? કેવી ક્રિયા કરવી? અને પાપ કર્મથી કેવી રીતે દૂર રહેવું? હે યજ્ઞ પૂજિત, જીતેન્દ્રિય સાધુ? કેવે પ્રકારે કરેલા યજ્ઞને પંડિત પુરૂષો ઉત્તમ કહે છે? આ પ્રકારે બ્રાહ્મણોએ પૂછેલા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં હરિકેશી મુનિ કહે છે કે—

उज्जीवकाय असमारंभता, मोसं अदवं च असेवमाणा;

परिगटं हृदिषओ माण मायं, एयं परिताय चरंति देवा ॥ ૬૧ ॥

ઉત્તર--તત્ત્વજ્ઞાનની અપેક્ષાએ જ્ઞાની પુરુષોની દ્રષ્ટિએ તો એકજ--
તત્ત્વ આવીને ઉભું રહે તેમાં કાંઈ ભેદ ભાવ હોતો નથી, તે નીચેના ન્યાયથી
આત્રી થાશે. ઉપરના તમામ પ્રશ્નોનો સાર નીચેનાં ટુક લખાણ પરથી
જાણી લેશો. સત્યાર્થ-સાગરમાં કહ્યું છે કે:-

“ ન મોક્ષં ઋમતે તીર્થ, મોક્ષં હંદ્રિય નિમ્મહઃ ”

તીર્થમાં ભ્રમવાથી મોક્ષ નથી, પણ મોક્ષ તો હંદ્રિયોનો નિમ્મહ
કરવામાં છે. એટલે હંદ્રિયોનો નિમ્મહ કરવાથી મોક્ષ મળે છે. યજ્ઞી તેજ
અંથમાં કહ્યું છે કે:-

શીલ તીર્થ સંયમ યાત્રા, શુભલેસ્યા જલ ન્હાય,

દયા જમ પૂજા કહી, જિનવર સૂત્રા માંહ ॥ ૧ ॥

શીલ પ્રહ્લ્યાચર્યરૂપી તીર્થ, સંયમરૂપ જાત્રા, શુભ લેસ્યારૂપી જળમાં
સ્નાન કરવું, દયારૂપી જરા અને પૂજા સૂત્રમાં તીર્થ કર મહારાજે કહેલ છે.

અને પ્રશ્ન વ્યાકરણ સૂત્રમાં પહેલા સંવર દ્વારમાં દયાનાં નામ કહ્યાં છે
તેમાં બોલ ૨૬ મે વિસુદ્ધી વિશેષે શુદ્ધિ-બોલ ૪૭ મે જળો એટલે યજ્ઞ-
બોલ ૫૫ મે ચોક્કવા ચોખાઈ બોલ ૫૬ મે પવિત્રા પવિત્રતા-આ સર્વે
દયાનાં નામ છે.

તસ યાવર સત્ત્વ મૂય સ્થેમ કરી એસા ભગવતી અહિંસા.

દયા-અહિંસા કેવી છે તો કે ત્રસ, સ્થાવર સર્વ પ્રાણી ભૂતની-
રોમની રક્ષાની કરનારી એવી અહિંસા ભગવતી તીર્થ કર મહારાજે કહી છે.

આનો પરમાર્થ એ છે કે-અહિંસા એજ જરા એજ તીર્થની
પવિત્રતા વગેરે કહેલ છે.

અને ઇતિહાસ પુરાણમાં પણ એજ કહ્યું છે કે:-શ્લોક-

અહિંસા પરમો ધર્મ સ્તથાહિંસા પરમો તપઃ;

અહિંસા પરમ જ્ઞાનં, અહિંસા પરમં પદં ॥ ૧ ॥

અહિંસા પરમં દાનં, અહિંસા પરમો દમઃ,

અહિંસા પરમો યજ્ઞ, સ્તથાહિંસા પરમં પદં ॥ ૨ ॥

અહિંસા એજ પરમ ધર્મ છે, પરમ તપ છે, પરમ જ્ઞાન છે, પરમ
પદ પણ અહિંસાજ છે. અહિંસા એજ પરમ દાન, પરમ દમ અને પરમ
યજ્ઞ પણ અહિંસાજ છે, અહિંસાથીજ પરમ પદની પ્રાપ્તિ થાય છે. (અસ

આવી જગોએ હું ધર્મ ક્રિયા માટે પવિત્ર થાઉં છું, સ્વચ્છ, ચોંકખો અને તદ્દન શાંત થાઉં છું અને નીંદામાંથી એટલે મલીનતામાંથી મુક્ત થાઉં છું.

Quoted from Victor Hugo's "*Les Misérables*" Page 169. Extract from II the obedience of Martin Verga.

The Bernardines-Benedictines of this obedience fast all the year round, abstain from meat, fast in Lent and on many other days which are peculiar to them rise from their first sleep from one to three o'clock in the morning to read their breviary and matins, sleep in all seasons between serge sheets and on straw, make no use of the bath, never light a fire, scourge themselves every Friday, observe the rule of silence, speak to each other only during the recreation hours which are very brief, and wear drugget chemises for six months in the year from September 14th which is the Examination of the Holy Cross until Easter. These six months are a modification. The rule says all year, but the drugget chemise in the intolerable the heat of summer, produced fever and nervous spasms. The use of it had to be restored. Even with this pollution, when the nuns put on the chemise on the 14th September they suffer from fever; for three or four days. Obedience, poverty, chastity, preservance in their seclusion—these are their views which the rule greatly aggravates.

વીકટર હ્યુગો નામે પ્રસિદ્ધ ફ્રેન્ચ નવલકથાકારના “લામીઝરેબલ”

નામે નવલકથાના “ઓળીડીઅન્સ ઓફ માર્ટીન વરગા” નામે

વિષયનું પાને ૧૬૯ મે જે બીયાન કરેલ છે તેનું ટાંચણુ:—

“બરનારડાઇન્સ બેનેડીક્ટાઇન્સ” આ ફરમાનદારી મઠવાળા આખું વર્ષ લગભગ ઉપવાસ કરે છે, માંસાહારનો ત્યાગ કરે છે. “લેન્ટ” નામે પર્વમાં અને બીજા ઘણા દીવસો કે જે તેમની ગણતરીમાં હોય છે ત્યારે નીરાહારી રહે છે. પોતાની પહેલી નિદ્રામાંથી પ્રાતઃકાળે એકથી ત્રણ વાગતા સુધીમાં જાગત ઘડને નિત્ય નિયમનું વાચન કરે છે અને ઇશ્વર સ્તવનનાં પ્રભાવીયાં ઝીણું સ્વરે લલકારે છે. બધી ઋતુઓમાં પરાગ ઉપર ગરમ ટાપડની ચાદર નાંખી તેની વચ્ચે નિદ્રા લીએ છે. સ્નાન કરતા નથી. અગ્નિ સજાગવતા નથી. દર શુક્રવારે પોતાના શરીરને ચાગખાથી ફટકાવી કાઢે છે. મૌનવ્રત પાળે છે. અવકાશના સમય તે પલ્લ ઘણા ટુંકા હોય છે ત્યારેજ એકબીજી વચ્ચે વાર્તાલાપ કરે છે; અને વર્ષમાં સપ્ટેમ્બર માસની તા. ૧૪ મીથી ઉજવાતા પવિત્ર દોષ્ટના ઉત્સવથી એપ્રિલ માસના

શ્રીમદ્ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી ગ્રંથમાળા—મણકોં ૮ ભો.

પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી તત્ શિષ્ય

મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત.

શ્રીપ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા

ઉત્તરાર્ધ ભાગ ૩ જો.

ઈંદ્રિયી ભાષાઓ વાંધેરી ગયા છે. પોતાનો વર્ગ વ્યાકરણ ભણેલો છે. એમ જણાવવાને અને સૈદ્ધાંતિકોને હલકા યાદવાને એવા અભિમાની વાકયો વ્યંધારા એવામાં આવે છે કે તે વાંચવાથીજ ખાતરી થઈ જાય છે કે-કેટલે દરજ્જે તેમની ભાષા સમિતિ સચવાણી હશે? અને વ્યાકરણના સંજ્ઞાનારની ભાષા શુદ્ધિ કેવી છે તે પણ તરતજ જણાઈ આવશે.

જૈન અને જૈનેતરોના ગ્રંથો પર તથા કેટલાક લખાણો પરથી સૈદ્ધાંતિકો તેનું અનુકરણ લઈ સિદ્ધાંતનો અભ્યાસ બંધ પાડી વ્યાકરણનું જ્ઞાન મેળવવા લઈ મન્યા હોય એમ જણાય છે. એટલે એમ પણ વ્યાકરણના ભણેલા છીએ એમ કહેવરાવવાને એ છુંડ ઉપાડયો છે. એમ “જૈન સમાચાર”-પુસ્તક ૨ ભું-અંક ૨૯ મો-અમદાવાદ-સોમવાર તા. ૯ મી સપ્ટેમ્બર-૧૯૦૭-વીર સંવત્ ૨૪૩૩ ભાદ્રપદ શુદ્ધ ૨ ના પેપરમાં “મુનિ-રાજે સંસ્કૃતાદિનો અભ્યાસ કરી શકે કે?” એવા નામનો લેખ એક સૈદ્ધાંતિક મુનિના તરફથી સૂચાયેલો છે તેમાં ઉપરનો સ્લોક વગેરે કેટલીક વ્યાખ્યા કરી સિદ્ધાંતના દાખલા આપી વ્યાકરણ ભણવાની આવશ્યકતા બતાવી છે.

પ્રશ્ન ૩ ભું-આગળના સાધુઓ વ્યાકરણના ભણેલા હતા એમ કોણ નાકળુલ કરે તેમ છે?

ઉત્તર-આગળના સૈદ્ધાંતિક મુનિઓ પંડિતના વર્ગમાં ગણાયેલા વ્યાકરણના ભણેલા હતા ખરા, પણ તે પ્રથમ પોતાનું-જૈન ધર્મનું પુષ્કળ જ્ઞાન મેળવીને પછી વ્યાકરણનું જ્ઞાન મેળવતા હતા. તેનું કારણ કે વ્યાકરણ જ્ઞાન અભિમાની હોવાથી જૈન ધર્મનું જ્ઞાન એટલે સ્વસમયનું જ્ઞાન પ્રથમ મેળવ્યા બાદ તે જ્ઞાન જો મેળવાય તોજ તે જીરવી શકાય એમ તેઓ માનતા હતા.

આજકાલના મુનિઓ દીક્ષા લીધી કે તરતજ તેવા તાજા શિષ્યોને સિદ્ધાંત શાસ્ત્ર કે ચોક્કસ વગેરે જૈન ધર્મનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરાવ્યા વિના વ્યાકરણ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરાવવા મંડી પડે છે. હજી પોતાના ધર્મનું જ્ઞાન તો બીલકુલ હોવાજ નહિ તે પહેલાં બ્રાહ્મણીયા જ્ઞાનના અભ્યાસમાં સ્ત્રી રહેવાથી ધર્મશાસ્ત્રના જ્ઞાનના અભ્યાસને લઈને ઘણાક અવગે રસ્તે ચડી ગયેલા એવામાં આવે છે. તેનું કારણ કે ટીકા વગેરે અન્ય મતીઓનાં શાસ્ત્ર ઉપર તેમનું વધારે લક્ષ્ય મેંચાય છે, એમ પ્રત્યક્ષ અનુભવાય છે. રોતાના ધર્મશાસ્ત્રની અપૂર્ણતાને લીધે અન્ય ધર્મિઓનાં શાસ્ત્રો વાંચવાથી રોતાના ધર્મની ઘટ્ટા-આસ્ત્રા ઘણીજ ઓછી રહે છે. ટીકા વગેરે વાંચવાથી

જૈનશાસ્ત્ર અને અન્ય શાસ્ત્રમાં ઉપર કહેલાં તમારાં વાક્યોથી બીજું જ જોવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૬૬—કોઈ કહે કે—અમારાં વૈયાકરણ મતના કહેલા શ્લોકના અર્થપ્રાપ્તથી બીજા શાસ્ત્રો એથી બીજું શું કહેવા સમર્થ છે ?

ઉત્તર—સાંભળો—જૈન શાસ્ત્રમાં તો ચોક્કસ કહ્યું છે કે—જ્ઞાન વિનાનો આંધળો અને ક્રિયા વિનાનો પાંગળો. એમ મહા નિશીથ સૂત્ર જણાવે છે તે ગાથા નીચે પ્રમાણે છે.

હતં જ્ઞાન ક્રિયા હીનં, હતં અજ્ઞાણ ઓ ક્રિયા;
પાસંતો પંગુલો દિદ્ધો, ધ્યાયમાણોય અંબલો ॥ ૧ ॥

અર્થ—જ્ઞાનવાન છે અને ક્રિયા નથી તથા ક્રિયાવાન છે અને જ્ઞાન નથી. એટલે જ્ઞાનવાન તે દેખતો છે, પણ ક્રિયા વિનાનો પાંગળો છે અને ક્રિયાવાન પગવાળો છે, પણ જ્ઞાન વિનાનો આંધળો છે. એટલે જ્ઞાન વિનાનો આંધળો અને ક્રિયા વિનાનો પાંગળો, એમ જૈનશાસ્ત્ર જણાવે છે.

જૈનશાસ્ત્રના ન્યાય જોતાં ભગવાંતના ભાષેલા શ્રુત જ્ઞાન વડે ઇયાં સમિતિ જોયા વિના ચાલનારો આંધળો કહેવાય અને નિર્વચ્ય પ્રવચન નહિ સાંભળનારો બહેરો ગણાય. સૂત્રમાં કહેલી સંયમાદિ ક્રિયા વિનાનો પંચુ (પાંગળા) અને નિર્વચ્ય ભાષા નહિ જોલનાર મુંગો ગણાય છે. એવો સિદ્ધાંતનો ન્યાય છે તે મૂકીને અવળે રસ્તે ચાલવું તે જૈનીનું અનુકરણ નથી.

પ્રશ્ન ૬૭ મું—શિષ્ય—ઉપરના અધિકારને લગતા શાસ્ત્રોક્ત કોઈ બીજા દાખલા છે ? હોય તો બતાવશો.

ઉત્તર—સાંભળો—“જૈનધર્મ પ્રકાશ” પ્રગટ કર્તા જૈનધર્મ પ્રસારક સભા—ભાવનગર—પુસ્તક ૨૬ મું—અંક ૫ મો—શ્રાવણ ૧૯૬૬ ના અંકમાં લખ્યું છે કે—

શ્રીમત્ ચિદાનંદજીકૃત—પ્રશ્નોત્તર રત્નમાળા. વિવેચન સમેત. (લેખક સન્નિવૃત્ત કર્પૂરવિજયજી) એ નામના લેખમાં—પાને ૧૫૪ મે—પ્રશ્ન ૭૫ મે—કહ્યું છે કે—

જે નવિ મુલુત સિદ્ધાંત વખાણુ, બધિર પુરૂષ જગમેં તે જાણુ.—

જે સર્વજ્ઞ—વીતરાગ પ્રણીત સિદ્ધાંત વચન યવલે સાંભળતોજ નથી, અથવા સાંભળ્યું તે નહિ સાંભળ્યા જેવું કરે છે. તે બધિર (બહેરો) જાણુવો.

જૈનશાસ્ત્ર અને અન્ય શાસ્ત્રમાં ઉપર કહેલાં તમારાં વાક્યોથી બીજું જ
જોવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૬૬—કોઈ કહે કે—અમારાં વૈયાકરણ મતના કહેલા શ્લોકના
અભિપ્રાયથી બીજા શાસ્ત્રો એથી બીજું શું કહેવા સમર્થ છે ?

ઉત્તર—સાંભળો—જૈન શાસ્ત્રમાં તો ચોક્કસ કહ્યું છે કે—જ્ઞાન વિનાનો
આંધળો અને ક્રિયા વિનાનો પાંગળો. એમ મહા નિશીથ સૂત્ર જણાવે છે
તે ગાથા નીચે પ્રમાણે છે.

હતં જ્ઞાન ક્રિયા હીનં, હતં અજ્ઞાન ઓ ક્રિયા;
પાસંતો પંગુલો દિહો, ધ્યાયમાણોય અંધલો ॥ ૧ ॥

અર્થ—જ્ઞાનવાન છે અને ક્રિયા નથી તથા ક્રિયાવાન છે અને જ્ઞાન
નથી. એટલે જ્ઞાનવાન તે દેખતો છે, પણ ક્રિયા વિનાનો પાંગળો છે અને
ક્રિયાવાન પગવાળો છે, પણ જ્ઞાન વિનાનો આંધળો છે. એટલે જ્ઞાન વિનાનો
આંધળો અને ક્રિયા વિનાનો પાંગળો, એમ જૈનશાસ્ત્ર જણાવે છે.

જૈનશાસ્ત્રના ન્યાય જોતાં ભગવંતના ભાષેલા શ્રુત જ્ઞાન વડે ઇયાં
સમિતિ જોયા વિના ચાલનારો આંધળો કહેવાય અને નિર્ઝંથ પ્રવચન નહિ.
સાંભળનારો બહેરો ગણાય. સૂત્રમાં કહેલી સંયમાદિ ક્રિયા વિનાનો પંચુ
(પાંગળો) અને નિર્વંધ ભાષા નહિ બોલનાર મુંગો ગણાય છે. એવો સિદ્ધાં-
તનો ન્યાય છે તે મૂકીને અવળે રસ્તે ચાલવું તે જૈનીનું અનુકરણ નથી.

પ્રશ્ન ૭ મું—શિષ્ય—ઉપરના અધિકારને લગતા શાસ્ત્રોક્ત કોઈ બીજા
દાખલા છે ? હોય તો બતાવશો.

ઉત્તર—સાંભળો—“જૈનધર્મ પ્રકાશ” પ્રગટ કર્તા જૈનધર્મ પ્રચારક
સભા—શાવનગર—પુસ્તક ૨૬ મું—અંક ૫ મો—શ્રાવણ ૧૯૬૬ ના અંકમાં
લખ્યું છે કે—

શ્રીમત્ ચિદાનંદજીકૃત—પ્રશ્નોત્તર રત્નમાળા. વિવેચન સંગ્રહ. (લેખક
સન્મિત્ર કર્પૂરવિજયજી) એ નામના લેખમાં—પાને ૧૫૪ મે—પ્રશ્ન ૭૫
મે—કહ્યું છે કે—

જે નવિ મુલત સિદ્ધાંત વખાણ, બધિર પુરૂષ જગમે તે જાણ.—

જે સર્વજ્ઞ—સ્વીતરાગ પ્રલીત સિદ્ધાંત વચન યવલે સાંભળતોજ નથી,
અથવા સાંભળ્યું તે નહિ સાંભળ્યા જેવું કરે છે. તે બધિર (બહેરો) જાણવેલ.

ઉત્તર—સૈદ્ધાંતિક-જૈન સિદ્ધાંતનો અર્થ વૈયાકરણીયજ કરી શકે એમ હી બનવા સંભવ નથી. છતાં કોઇ એવું અભિમાન ધરાવતું હોય કે ગમે તેવો જૈન સિદ્ધાંતનો પાઠ હોય તેનો વ્યાકરણ ભણેલો યથાર્થ અર્થ કરી શકે. તેના માટે એટલુંજ કહેવાનું છે કે-જૈન સિદ્ધાંતના અનુભવ, એવા પંકાતા વિદ્વાન સંસ્કૃતના પારંગતી પાસે નીચેનાં બે પદનો અર્થ કરાવી એવો. તો તરતજ માલૂમ પડશે કે તે કેવી રીતે અર્થ કરી શકે છે ?

પ્રશ્ન ૧૦ મું—એવાં બે પદ કયાં અને કયા સૂત્રનાં છે કે વૈયાકરણીય તેનો અર્થ ન કરી શકે ?

ઉત્તર—પ્રશ્નકારને ઉપરના લખાણ ઉપર પૂરતું ધ્યાન રાખવાનું છે કે, અહિંયાં જૈનશાસ્ત્રના બધા એવા વૈયાકરણીયને માટે એ સવાલ નથી, પરંતુ જૈન શાસ્ત્રના અનુભવ એવા વૈયાકરણીયને માટે નીચેનાં બે પદનો અર્થ કરાવવાનો છે. તે પદ એ છે કે-દશ વૈકલ્પિક સૂત્રના ૯ મા અધ્યયનના ૩ બા ઉદ્દેશાની ૧૧ મી ગાથાના પહેલાજ બે પદ કે—

ગુણેર્હિ સાહ અગુણેર્હિ સાહ, ગિંન્દાહિ સાહ ગુણમુચ્ચ સાહ ;

બસ, આ બે પદનો અર્થ વૈયાકરણીયો કરી શકે તો એવું પરિ-
માણ બંધાય કે જૈન સૂત્રોના અર્થે વ્યાકરણાદિ જ્ઞાનવાળા યથાર્થ કરી શકે છે.

આ વિષે આ એકજ દાખલો છે એમ માનવાનું નથી પણ આવા અનેક પાઠ રહ્યા છે કે જૈન સૂત્રોના બધા અને વ્યાકરણના ભણેલાને પણ ગોથાં ખાવાનો ધખત આવે છે.

ઉપરનાં બે પદનો અર્થ દીકાવાળા તથા ભાષ્યવાળા પણ જેવો બોધ્યે તેવો કરી શક્યા નથી. તો પછી જૈનશાસ્ત્રના અનુભવ એવા વૈયાકરણીયોને માટે તો કહેવાનુંજ શું ?

પ્રશ્ન ૧૧ મું—કોઇ એમ કહે કે એવું જૈનશાસ્ત્રનું કેવું અધર્મ જ્ઞાન હશે કે વૈયાકરણીયો પણ તેનો અર્થ ન કરી શકે ?

ઉત્તર—“જૈન ધર્મપ્રકાશ” પુસ્તક ૧૫ મું અંક ૩ બે મિતિ ૧૬૫૫ના ત્રીજા સુદ ૧૫ પૂર્ણિમા ૪૧ મધ્યે.

પન્થાસજી ગંભીરવિજયજીએ પ્રેદિસર જેઠાબીના જવાગમાં લખેલ છે કે—

પ્રથમ તો જૈનશાસ્ત્રનો અર્થ ગુરુગમ્યને આધીન રહેતો છે તેથી સ્વતંત્રપણે એકલા ન્યાય કે વ્યાકરણના બગધી યથાર્થ કોઇથી બની શકતો નથી એજ.

ઉત્તર—સૈદ્ધાંતિક-જૈન સિદ્ધાંતનો અર્થ વૈયાકરણીયનું કરી શકે એમ હી બનવા સંભવ નથી. છતાં કોઇ એવું અભિમાન ધરાવતું હોય કે ગમે તોય જૈન સિદ્ધાંતનો પાઠ હોય તેનો વ્યાકરણ ભણેલો યથાર્થ અર્થ કરી શકે. તેના માટે એટલું જ કહેવાનું છે કે-જૈન સિદ્ધાંતના અભાવે, એવા પંકાતા વિદ્વાન સંસ્કૃતના પારગામી પાસે નીચેનાં બે પદનો અર્થ કરાવી નેશો. તો તરતજ માલૂમ પડશે કે તે કેવી રીતે અર્થ કરી શકે છે ?

પ્રશ્ન ૧૦ સું—એવાં બે પદ કયાં અને કયા સૂત્રનાં છે કે વૈયાકરણીય તેનો અર્થ ન કરી શકે ?

ઉત્તર—પ્રશ્નકારને ઉપરના લખાણ ઉપર પૂરતું ધ્યાન રાખવાનું છે કે, અહિંયાં જૈનશાસ્ત્રના બાળ એવા વૈયાકરણીયને માટે એ સવાલ નથી, પરંતુ જૈન શાસ્ત્રના અભાવે એવા વૈયાકરણીયને માટે નીચેનાં બે પદનો અર્થ કરાવવાનો છે. તે પદ એ છે કે-દશ વૈકલ્પિક સૂત્રના ૯ મા અધ્યયનના ૩ લા ઉદ્દેશાની ૧૧ મી ગાથાના પહેલાં જ બે પદ કે—

ગુણેર્હિ સાહ અગુણેર્હિ સાહ, ગિન્દાહિ સાહ ગુણમુચ્ચ સાહ ;

બસ, આ બે પદનો અર્થ વૈયાકરણીયો કરી શકે તો એવું પરિભાષા બંધાય કે જૈન સૂત્રોના અર્થે વ્યાકરણાદિ જ્ઞાનવાળા યથાર્થ કરી શકે છે.

આ વિષે આ એક જ દાખલો છે એમ માનવાનું નથી પણ આવા અનેક પાઠ રહ્યા છે કે જૈન સૂત્રોના બાળ અને વ્યાકરણના ભણેલાને પણ ગોથાં ખાવાનો ધખત આવે છે.

ઉપરનાં બે પદનો અર્થ ટીકાવાળા તથા ભાષ્યવાળા પણ જેવો જોઇએ તેવો કરી શક્યા નથી. તો પછી જૈનશાસ્ત્રના અભાવે એવા વૈયાકરણીયોને માટે તો કહેવાનું જ શું ?

પ્રશ્ન ૧૧ સું—કોઇ એમ કહે કે એવું જૈનશાસ્ત્રનું કેવું અધર્મ જ્ઞાન હશે કે વૈયાકરણીયો પણ તેનો અર્થ ન કરી શકે ?

ઉત્તર—“જૈન ધર્મપ્રકાશ” પુસ્તક ૧૫ સું આંક ૩ બે મિતિ ૧૯૫૫ના જ્યેષ્ઠ સુદ ૧૫ ૫૫ ૪૧ મધ્યે.

પન્થાસજી ગંભીરવિજયજીએ પ્રેક્ષિતર નેદાળીના જવાબમાં લખેલ છે કે—

પ્રથમ તો જૈનશાસ્ત્રનો અર્થ ગુરુગમ્યને આધીન રહેલ છે તેથી સ્વતંત્રપણે એકલા ન્યાય કે વ્યાકરણના બગથી યથાર્થ કોઇથી બની શકતો નથી એજ.

પ્રશ્ન ૧૪ મું—વૈયાકરણીય—શ્રી હાણ્યાગણ સૂત્ર ઠાણે ૭ મે તથા અનુયોગદ્વાર સૂત્રમાં મુનિને સંસ્કૃત ભાષા ભણવી પ્રશસ્ત કહી છે તે કેમ ?

ઉત્તર—સૈદ્ધાંતિક-મુનિને ભણવા માટે-સંસ્કૃત ભણવાને પ્રશસ્ત કહેલ નથી. પણ તે ઠેકાણે સાત સ્વરના અધિકારમાં સંસ્કૃત પ્રાકૃત ભાષાના શ્લોક ગાતાં-તેનો સ્વર ઉચ્ચારતાં સાંભળનારને પ્રિયકારી લાગવાથી સ્વર મંડલમાં તે બે ભાષા ભગવંતે પ્રશસ્ત એટલે ભણી કહી છે. જેમ કોઈ મધુર સ્વરવાળો વસંતતિલકામાં ભક્તામર સ્તોત્ર સંસ્કૃત ભાષાનું કે પ્રાકૃત ભાષાનું (ગુજરાતી ભાષાનું) યા (દેશી ભાષાનું) ગાતો હોય ત્યારે સાંભળનારને અત્યંત પ્રિયકારક થઈ પડે છે. તેમ સ્વર મંડળમાં તે બે ભાષા પ્રિય લાગવાથી પ્રશસ્ત કહેલ છે. તેને અવળા અર્થમાં દોરી મુનિને તે બે ભાષા ભણાવી પ્રશસ્ત કહેલ છે એમ ઠોકી બેસાડવું તેજ વૈયાકરણીયેના અવળા અર્થ કરવાની સહી નાણી છે.

પ્રશ્ન ૧૫ મું—વૈયાકરણીય-ઉપરોક્ત પેપરમાં (પહેલા સવાલમાં) જે બે ગાથા અને અર્થ લખ્યો છે તે શું ખોટો છે ?

ઉત્તર—સૈદ્ધાંતિક-ગાથા ખરી છે, પણ અર્થમાં તફાવત છે.

પ્રશ્ન ૧૬ મું—વૈયાકરણીય-શ્લોક તફાવત છે તે જણાવશો ?

ઉત્તર—સૈદ્ધાંતિક-સાંભળો-ગાથા ને અર્થ બન્ને ગાથા-

સંક્ષયા પાયયા ચેવ, મર્ણિર્જો હોંતિ દોળિ વા ;

સરમંડલંમિ ગિજ્જંતે, પસત્યાસિ માસિઆ. ॥ ૧ ॥

જો અનુયોગદ્વાર સૂત્ર-બાણુવાળા છાપેલ પાને ૩૧૭મે લખેલ છે. તેની ભાષા પાને ૩૨૦મે નીચે પ્રમાણે છે.

સંકળયા શ્લોક એક સંસ્કૃત, બીજા પ્રાકૃત એ ભણતાં કહેતાં-ભાષા શ્રી તીર્થંકર ગણધરે કહી, સ્વર મંડળ કહેતાં-પદ્મલલિત સ્વર સમૂહે ગ્રાધ, તાનને વિષે પસત્યા ભણી શ્રી મહાત્મજિની ભાષી.

અહિં મુનિને ઉપરની બે ભાષા ભણવી પ્રશસ્ત કહી છે એવો અધિકાર નથી, પરંતુ સાત સ્વરના અનેક લેહ બતાવ્યા છે, તેમાં તીર્થંકર ગણધરે (એવા મહાત્મજિએ) સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત એ બે ભાષા સ્વર સમૂહે ગીત (ગાવા) તાનને વિષે પ્રશસ્ત ભણી કહી છે.

પૂર્વે કહેલો જે તમારો અર્થ સંસ્કૃત પ્રાકૃત ભાષા સ્વર મંડળે સ્પષ્ટી ભણી, મહાત્મજિને માટે એમ ભજવાને ભાંખ્યું.

ઉત્તર—સંસ્કૃતાદિ ભણવા વિષે જે વ્યાકરણને લગતા પાઠના દાખલા મેળવવાના તથા પ્રશ્ન વ્યાકરણના આપવામાં આવે છે તેથી સાધુને અવરજી વ્યાકરણ ભણવું જોઈએ એવો નિશ્ચય થતો નથી. એ તો લૌકિક શાસ્ત્રના અભિપ્રાયની શબ્દશુદ્ધિની વ્યાખ્યા કરી છે. એટલે એકવચન દ્વિવચનાદિ શબ્દજ્ઞાન બતાવવા માટે છે, અને તે પ્રમાણે બોલવાથી શબ્દશુદ્ધિ ઉચ્ચારણ જ્ઞાન થયું એમ કહી શકાય, પણ તેથી ભાષા શુદ્ધ થઈ એમ કહી શકાય નહિ. સત્ય ભાષણ વિના ભાષા શુદ્ધ થતી નથી. વ્યાકરણના ભણવાવાળા અને તેને લગતા તમામ શાસ્ત્રના પારગામી તેમજ સ્વરસંધિ આદિ વિસંક્રિત સહિત શુદ્ધ ઉચ્ચારના કરવાવાળા શું અસત્ય ભાષી નથી હોતા? અર્થાત્ ઘણાં જોવામાં આવે છે.

... વ્યાકરણના નહિ ભણેલા તત્ત્વજ્ઞાની ભાષાસમિતિવાળા શુદ્ધ ઉચ્ચારના કરવાવાળા સત્યભાષી શું નથી હોતા? અર્થાત્ તે પણ ઘણાં જોવામાં આવે છે. તો પછી આત્મશુદ્ધિ કે સત્ય ભાષા બોલવામાં વ્યાકરણાદિની શી જરૂર રહી?

પ્રશ્ન ૧૯ મું—કોઈ એમ કહે કે—વ્યાકરણાદિ શાસ્ત્રજ્ઞાન મેળવ્યા વિના મગજ શક્તિ ખીલતી નથી, અને મગજ શક્તિ વિના ધર્મ સંબંધી કાર્ય બની શકતાં નથી; માટે સંસ્કૃતાદિ જ્ઞાનની જરૂર છે. તેનું કેમ?

ઉત્તર—“સદ્ગુણ પ્રાપ્તિનો ઉપાય” તેના પાને ૭૨મે કહ્યું છે કે—ધર્મ સંબંધી સમ્યક્જ્ઞાન કંઈ સંસ્કૃત કે પ્રાકૃત ભાષા બોલવાથી અથવા વ્યાકરણ કોષ કે ન્યાય ભણી જવાથી આવી શકતું નથી. ભાષા જ્ઞાન અને તત્ત્વજ્ઞાન એ બે જુદીજ વાતો છે. ઘણાં જોવામાં આવે છે. ઘણાં જોવામાં આવે છે, પણ તત્ત્વથી તદ્દન અજાણ્યા હોય છે, અને માત્ર ભાષા પણ શુદ્ધ બોલી ન બોલનારમાં કોઈ વળત તત્ત્વજ્ઞાનનો ભંડાર જોવામાં આવે છે. ભાષાજ્ઞાન કે ગોળણીયા સૂત્રજ્ઞાનવાળા ઘણાં જોવામાં આવે છે. ધર્મને નામે હિંસા ઉપદેશી છે. અને અભણ દેખાતા ઘણાં જોવામાં આવે છે. ‘પરમ હંસો’ એ (એટલે પવિત્ર આત્મજ્ઞાનીઓએ) ઉચ્ચતમ પ્રકારની દયાનો પ્રચાર કર્યો છે. માટે મગજ શક્તિ કરતા હૃદય શક્તિ ધર્મમાં પહેલા નંબરની જરૂરીઆત ધરાવનારી ચીજ છે.

બસ, તત્ત્વજ્ઞાન અને ભાષા શુદ્ધિને માટે હૃદય શક્તિની જરૂર છે. તેમાં વ્યાકરણ, ન્યાયશાસ્ત્ર કે તર્કશાસ્ત્રાદિકની આવશ્યકતા નથી એમ ઉપરના લખાણથી સિદ્ધ થાય છે.

ભણવાનું હવું નહિ, એમ કેટલાક જૈનશાસ્ત્રના ન્યાયથી જણાઇ આવે છે. બાળુરાજા છાપેલા ઉત્તરાધ્યયનના પાને ૨૨૧ મેં કહ્યું છે કે—

માકૃત સંસ્કૃતા ચા વડ્ભાષા અથવા અન્યા અપિ દેશવિશેષાત્.

માના રૂપા માષા વા પાપેભ્યો દુઃસેભ્યો ન ત્રાયન્તે ન રક્ષન્તે.

એટલે પ્રાકૃત સંસ્કૃત આદિ વંડ ભાષા અથવા ખીજી પણ અનેક પ્રકારની દેશ ભાષા તે આ છાવને પાપ થકી દુઃખ થકી મુકાવવા રક્ષણ કરવા સમર્થ નથી, એમ કહ્યું છે અને સૂત્રની ભાષા બોલતાં ઘણા કર્મની નિર્જરા થાય છે એમ પણ સૂત્રમાં ઘણું ઠેકાણે કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૨૩ મું—ભાષાની શુદ્ધિ માટે વ્યાકરણાદિકની જરૂર પડે કે નહિ ?

ઉત્તર—ભાષાની શુદ્ધિને માટે ભગવંતે દશ વૈકલ્પિક સૂત્રના ૭મા અધ્યયનમાં અચ્છી તરેહની વ્યાખ્યા કરી છે. કે-મુનિને આવા પ્રકારની ભાષા બોલવી, અને આવા પ્રકારની ભાષા ન બોલવી. વગેરે ઘણાં સૂત્રમાં ભાષા સમિતિના અધિકાર છે, અને ભગવંતે તેવી ભાષા સમિતિના બોલવાવાળાને આરાધક કહ્યા છે. તે વ્યાકરણાદિના નહિ ભણેલાને પણ એ ભાષા શુદ્ધિના જ્ઞાન વડે આજ્ઞાના આરાધક કહ્યા છે. એમ ઘણાં સૂત્રોના ન્યાય બેતાં ભાષાની શુદ્ધિ માટે વ્યાકરણાદિકની જરૂર જણાતી નથી.

પ્રશ્ન ૨૪ મું—કોઇ એમ કહે કે-પન્નવણાજીના ભાષા પદના અધિકારમાં પણ ચારે પ્રકારની ભાષા ઉપયોગ સહિત બોલતાં આરાધક કહ્યું છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—તેનો પરમાર્થ એ છે કે સત્ય તથા અસત્ય ભાષા વગેરે ચાર પ્રકારની ભાષાનું સ્વરૂપ જાણનાર ઉપયોગવંત તે સત્ય ને સત્ય અને અસત્ય ને અસત્ય વગેરે એટલે જેવી ભાષા હોય તેવી ભાષા કહેતાં આરાધક છે, એમ કહ્યું છે. પણ એમ કહ્યું નથી કે ઉપયોગથી ચારે ભાષા બોલતો એટલે અસત્ય કે મિથ્ય ભાષા બોલતો પણ આરાધક હોય એમ કહી હોયજ નહિ.

પ્રશ્ન ૨૫ મું—ત્યારે કોઇ એમ કહે કે—તે ઠેકાણે તો એમ કહ્યું છે કે—ચાર ભાષા ઉપયોગ સહિત ભાષાનાં આરાધક કહ્યો છે, તે વિરાધક હોય નહિ, એમ કહ્યું છે. એટલે ઉપયોગથી ચારે ભાષા બોલતો આરાધક હોય. એમ કોઇ કહે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—સાધુને માટે તો દશ વૈકલ્પિક સૂત્રના ૭ મા અધ્યયનમાં
આથા મંડાતાંજ કહ્યું છે કે—

ચતુર્દ્ધં સ્વલુ માસાણં, પરિસંસ્થાય પત્રવં ;

દોષદ્ધં તુ વિણયં સિક્તે, દોન માસેજ્જ સન્નવસો ॥ ૧ ॥

અહિયાં તો એમ કહ્યું કે—ચાર ભાષાનું સ્વરૂપ જાણીને પ્રત્યંવાન
સાધુ તે સત્ય અને વ્યવહાર એ બે ભાષા બોલવાનો વિનય શીખે. અને
સાધુને મિશ્ર એ બે ભાષા તો સર્વથા બોલે નહિ. તેમાં પણ સત્ય ભાષા
કેવી બોલે તે વિષે એજ અધ્યયનમાં તથા સૂચ્યગંગાસૂત્રના છઠ્ઠા
અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે—સચ્ચેસુ યા અણવજ્જં વયંતિ એટલે સત્ય ભાષા પણ
નિર્વંધ ભાષા બોલવી.

તો અન્ય મતનાં શાસ્ત્રો તથા જૈન ધર્મનાં શાસ્ત્રો ટીકા ગ્રંથ વગેરે
સંસ્કૃત ભાષાનાં રચેલાં તેમાં જીવ હિંસાનો બોધ હોય તેવાં શાસ્ત્રો અને
તેવાં શાસ્ત્રોના રચનારા, તથા તેવાં શાસ્ત્રોના પ્રરૂપક, વિમુક્તિ આદિ જ્ઞાનેથી
ઉચ્ચારના કરવાવાળાને સત્ય ભાષી કેમ કહેવાય ? અર્થાત્ નજ કહેવાય.

પ્રશ્ન ૨૮ શુ—અહિયાં કોઈ કહે કે—વ્યાકરણ ભણ્યા વિના પંડિત
કેમ કહેવાય ? માટે વ્યાકરણ ભણી પંડિત બનવું તે સાધુનું કામ છે ?

ઉત્તર—વાહજી, વાહ, હવે વ્યાકરણ ભણી પંડિત બનો. બસ,
પંડિતપણું તો હવે વ્યાકરણમાંજ આવી સમાઈ છે કે શુ ? હા ખરી
વાત છે. પેલા સુધરેલાનો પણ એજ મત છે અને તેનો પણ એજ અવાજ
છે, સુધરેલા પણ એજ પ્રમાણે કહે છે કે સાધુઓ ! હવે અંગ્રેજી ભણો.
તમારાં શાસ્ત્ર હવે અંગ્રેજીમાં છપાવાં માંડ્યાં છે, હવે તમારી પાસે અમારે
બોધ લેવાની જરૂર નથી, એમ પણ કહેવા લાગ્યા છે, અને તે ખાતરી
પૂરી પાડવાને કેટલાક સાધુઓ સાવધ થયા છે તો પછી વ્યાકરણનું
તો કહેવુંજ શુ ?

હમણા માતૃ જ્ઞાન—સૂત્ર અભ્યાસની જરૂર ઘણી થોડી જણાય છે.
હમણા તો પંડિત બનવાને અને દુનિયામાં વાહ વાહ કહેવરાવવાને (જાહેર
ભાષણો આપવાને) તેવાજ પ્રકારનું જ્ઞાન મેળવવાની આશયકતા વિશેષ
એવામાં આવે છે. આ ઉપરથી એવો નિર્ણય થાય છે કે—થોડા વખતમાં
સત્ર જ્ઞાન લોપ રવાની એ નિશાની છે.

જૈન શાસ્ત્રમાં આર્થ ભાષા ને સૂત્રની ભાષા ભલુવાની આજ્ઞા છે, અને
અન્ય શાસ્ત્રમાં તો ત્યાંબુધી કહ્યું છે કે—

ઉત્તર—હાજી સાંભળો—શ્રી મહાભારતનો ૩૨માં અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે—

આત્મજ્ઞાન સમારમ્મ, સ્તિતિક્ષા ધર્મે નિત્યતા ;

યમયાનાપકર્ષન્તિ, સર્વેઃપણ્ડિત : મુચ્યન્તે ॥ ૧ ॥

નિષેવતે પ્રશસ્તાનિ, નિન્દિતાનિ ન સેવતે ;

અનાસ્તિકઃ શ્રદ્ધધાન, પૂતત્ત્વપણ્ડિતલક્ષણમ્ ॥ ૨ ॥

નાપાપ્યમભિવાન્નુછન્તિ, નષ્ટં નેચ્છન્તિ શોચિતુષ્ ;

આપસુ ચ ન મુહ્યન્તિ, નરાઃ પણ્ડિતબુદ્ધયઃ ॥ ૩ ॥

અર્થ—જેનો આત્મા જ્ઞાન, સમ્યક્, આરંભ, અર્થાત્ જે નકામા આગસુ કદી ન રહે, સુખ, દુઃખ, હાની, લાલ, માન, અપમાન, નિંદા, સ્તુતિમાં હર્ષ શોક કદી ન કરે, ધર્મમાં નિત્ય નિશ્ચિત રહે, જેના મનને ઉત્તમ ઉત્તમ પદાર્થે અર્થાત્ વિષય સંબંધી વસ્તુ આકર્ષણ ન કરી શકે તે પંડિત કહેવાય છે. ॥ ૧ ॥ સદા ધર્મ યુક્ત કર્મોનું સેવન, અધર્મ યુક્ત કામોનો ત્યાગ, સત્યાચારની નિંદા નહિ કરવાવાળા, આસ્તિક, શ્રદ્ધાળુ હોય, એજ પંડિતનું લક્ષણ છે. ॥ ૨ ॥ અપ્રાપ્ત વસ્તુની ઇચ્છા કદી ન કરે, નષ્ટ થયેલા પદાર્થો પર શોક ન કરે, આપતકાળમાં મુંઝાય નહિ તે બુદ્ધિમાન પંડિત બોલે. ॥ ૩ ॥

એ પ્રમાણે દરેક શાસ્ત્રમાં ઉત્તમ ગુણવાળાને પંડિત કહ્યા છે. અને ગુણ રહિત એવા કદી બ્રાહ્મણ શાસ્ત્રાદિ ચારવેદના ભણનારા હોય તેથી શું થયું ?

પ્રશ્ન ૩૨ મું—શું ચાર વેદના ભણવાવાળા પંડિત ન કહેવાય ?

ઉત્તર—નીતિ દર્પણ અધ્યાય ૧૫ માં શ્લોક ૧૨ મેં કહ્યું છે કે—

પઠંતિ ચતુરો વેદાન્, ધર્મશાસ્ત્રાણ્યનેકશ : ;

આત્માને નૈવ જાનેંતિ, દર્શી પાક રસં યથા ॥ ૧ ॥

અર્થ—ચારે વેદ અથવા અનેક ધર્મ શાસ્ત્ર પઢે છે, પરંતુ આત્મ જ્ઞાનને નહિ બ્રાહ્મણારો જેમ કડકી, પાકના રસના સ્વાદને બાલુતી નથી તેમ બાલુયું પગી ભાગવતાદિ શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે—

ન શબ્દશાસ્ત્રામિરતસ્ય મોક્ષો; ન લોકચિત્તમદ્વજે રતસ્ય ।

હે મુધિહર ॥ શબ્દશાસ્ત્રમાં (બ્રાહ્મણમાં) આસક્ત થયેલાને, તથા લોકોના મન રંજન કરવામાં તદ્દલીન થયેલાને, કંઈ મોક્ષ મળતો નથી.

પ્રશ્ન ૩૩ મું—વેદના ભણેલા પંડિત વિષે દિગમ્બર મત કંઈ જણાવે છે ?

જવાના તેમના નિશ્ચયને શુંએ તેનો જ્ઞાન ગર્વ માન્યો અને તેમને
 ધ બહિષ્કૃત કર્યા.

અત્યારે એથી પણ વધારે ગર્વિષ્ઠ ઘણાએ જેવામાં આવે છે. તે
 એટલે સુધી કે હુનિઆમાં ગણુતા એવા કેટલાક વિદ્વાન મુનિઓ સંસ્કૃત
 જ્ઞાનના અભિમાની થકા પવિત્ર એવી સૂત્રની અર્ધ માગધી ભાષાને
 મા,ગધી. એવા શબ્દથી બોલતા સાંભળ્યાં છે. એવાઓને શિશ્ના દેવા કેણુ
 પ્રમર્થ છે? આગળ તો સિદ્ધસેન જેવા જખરજસ્ત આચાર્યને પણ સંધ
 મહાર કરતાં આંચકો ખાવામાં આવેલો નહોતો, અત્યારે તો સંધ તો શું
 પણ તીર્થંકર મહારાજ જેવાથી પણ નહિ ડરનારા મનમાની ભાષાના
 બોલનારા આગળ પડતા સૂત્રની ભાષાને, મા,ગધી એવા શબ્દથી
 અપમાન કરનારા-સૂત્રની ભાષાને હલકી પાડનારા, માતૃ ભાષાની
 અવહેલના કરવામાં આંચકો નહિ ખાનારા, એવાઓને પોતાનાં માનેલા
 પ્રાણલ્પીયા વ્યાકરણાદિ જ્ઞાનનું અભિમાન નહિ તો બીજું શું?

પ્રશ્ન ૩૫ મું—પ્રાચીન જૈનનું મૂળ જ્ઞાન કયું છે?

ઉત્તર—જૈનશાસ્ત્રની શૈલી જેતાં પ્રાચીન આચાર્યો જે કે વ્યાકરણ
 આદિ જ્ઞાનના કદાપિ અભ્યાસી હશે, પરંતુ પોતાના શાસનની-મૂળ શૈલીનો
 સોપ નહિ કરતા સૂત્રની (માગધી) ભાષાને અવલંબી રહેલા હતા, એમ
 પૂર્વાચાર્યોના બનાવેલા અથો પરથી ખાત્રી થાય છે. પૂર્વાચાર્યોના બનાવેલા
 પ્રાચીન અથો માગધી ભાષામાં રચેલા ઘણાએ જેવામાં આવે છે. કાળાંદરે
 જેમ જેમ વ્યાકરણાદિનો અભ્યાસ વધતો ગયો તેમ તેમ સંસ્કૃત ભાષામાં
 અથો રચાતા ગયા, તેવા અંચના રચવાવાળા પણ એમ લખતા ગયા હોય
 છે કે-માગધી ભાષા ઉપરથી એ સંસ્કૃતમાં રચેલ છે. એમ ઘણા અથો
 પરથી સાબીત થાય છે કે પ્રથમના આચાર્યોના બનાવેલા અથો માગધી
 ભાષામાંજ હતા, અને હજી પણ કેટલાક અથો પૂર્વાચાર્યના બનાવેલા
 માગધી ભાષાના મોજુદ છે. એ ઉપરથી નિશ્ચય થાય છે કે જેમ
 જૈન ધર્મના સિદ્ધાંતો ભગવંતની વાણી યુક્ત માગધી (અર્થ માગધી)
 ભાષામાં રચાયા છે, તેમજ કેટલાક અથો પણ માગધી ભાષામાં રચાયા
 છે. એટલે જૈન ધર્મની મૂળ પ્રવૃત્તિ માગધી ભાષાનીજ છે. અને અન્ય
 ધર્મના પુસ્તકો સંસ્કૃતમાં છે. એ વાત જગમહેર છે. છતાં પોતાનાં ધર્મ-
 સાક્ષીનું અપમાન કરવું અને અન્ય ધર્મીઓના શાસ્ત્રનું અતુકરણ કરવું
 તે સમ્યક્ત્વ દષ્ટિનું કર્તવ્ય નથી.

પ્રશ્ન ૩૬ મું—પરિવૃત્ત દશક સૂત્રમાં શી રીતે જણાવ્યું છે?

ઉત્તર—ઉપરોક્ત ગ્રંથમાં જણાવે છે કે—જે લૌકિક પંડિત છે તે સંસારી જીવને સંસાર થકી છોડવી મોઢે જવા ન દે; શા માટે જે એના સમજવામાં એમ છે કે આપણો વાડો તૂટી જાય અને આપણા મતની માન વૃદ્ધિ ન થાય અને સર્વે આત્મ જ્ઞાની અર્થ જાણે તેવારે આપણો મત કેમ ચાલે માટે હરેક રીતે આપણા વાડામાંથી નીકળવા દેવો નહિ, જેમ મોહ રાજને કોઈ જીવ-સ્વચ્છ મળે તે વારે મહા સંતાપ થાય જે આપણું નાટક તૂટી જશે એમ જાણી ધણો શોચમાં પડે છે. તેમ લૌકિક પંડિત છે, તે પણ કોઈ જીવ આત્મજ્ઞાન પામ્યાની ખબર સાંભળે તેવારે તેના જીવને કેવું થાય છે કે જેમ કોઈ ઘરમાંથી અત્યંત વસ્તુલ વસ્તુને નાશ થાય તેનું જેટલું દુઃખ વેદે તેથી અનંતગણું દુઃખ વેદે છે. તે માટે એ લૌકિક પંડિત કહીએ, ને લૌકિક પંડિત એ વાડાના-મતના ચલાવનારા તેના થકી જ્ઞાન માર્ગ ઘણો દૂર છે. તે થકી કોઈ જીવ ધરમ પામી શકે નહિ.

તથા લોકોત્તર પંડિત તે તો (પોતે આત્મ સ્વરૂપના જાણનારા અને બીજા જીવોને) એક આત્મ સ્વરૂપનું જોળખાણ કરાવે અને ધર્મ પમાડી મોઢે પહોંચાડે. (ઇતિ-જ્ઞાનપ્રકાશ પ્રકરણ સંગ્રહ-જ્ઞાન ભૂખણ વાક્ય.)

પ્રશ્ન ૩૬ મું—વર્તમાનકાળના પંડિતોનું સ્વરૂપ કેવા પ્રકારનું છે? તે જણાવશો?

ઉત્તર—વર્તમાનકાળે, દુનિયામાં કહેવાતા પંડિતો માત્ર વાક્યા-તુરીથી લોકોનું મન રંજન કરવા અને લોકો પાસે પોતાનો વાહવાડનો પોકાર પડાવવા શાસ્ત્ર અને ધર્મ વિરૂદ્ધ વાનો કરી દુનિયાને ગમતો બોધ આપનારા અર્થાત્ સંસાર સુધારાનો બોધ આપવાથી પોતાનું સર્વસ્વ માનનારા, અને એમ પણ ખુટતી રીતે જોડનારા કે સંસાર સુધારવાની ધર્મશુરને જરૂર છે. વગેરે વાતોથી તથા ભાષણોથી સંતોષ માનનારા એવા પંડિત નામ ધરાવનારા એટલું પણ જાણતા નથી કે પાશુકું આંગણું વાળી સુધારતાં પોતાના ઘરમાં રજ ભરાય છે. જે ઉપદેશ સંપુર્ણ દેવો ઘટે નહિ તેવા ઉપદેશ અથવા ભાવ ઉપદેશ અથવા ગુરુ વિરૂદ્ધ ઉપદેશ કરવાથી પોતાનો આત્મ કર્મ રજે મડીન થાય છે. તેની દસ્તક નહિ નાખનારા માટે ‘મહા પુરુષોના સિદ્ધાંતો’ એ નામના પુસ્તકમાં ‘ક’ ના પાને પહેલે કાનું છે કે—

ઉત્તર—એક પંડિત સહેલગાહ કરવાને નાવની અંદર બેસી સમુદ્રમાં મધ્ય દરીએ ફરવાને માટે નીકળ્યો, હોડીમાં બેઠેલા પંડિતે હોડીનાં ખેડનાર નાવડીયાને પૂછ્યું કે ચાર ? કાંઈ વ્યાકરણ કે તર્કશાસ્ત્ર ભણ્યા છે ? નાવડીએ કહ્યું “નાહ” ત્યારે પંડિતે કહ્યું “તારી પા ઉમર અલેખે ગઈ” ફરી પંડિતજી બોલ્યા “ભાઈ ? કાવ્ય કોષ કે ન્યાયશાસ્ત્ર જાણે છે ?” નાવડીએ કહ્યું “નાહ” ત્યારે પંડિતજી બોલ્યા, “તારી અધે ઉમર ખરબાદ ગઈ” આમ વાર્તાલાપ કરતા દરિયાની અંદર તોફાન થવાનું ચિહ્ન નાવડીયાના બેનામાં આવ્યું ને જણાયું કે હમણાંજ ભયંકર તોફાન થશે તેમ જાણી પંડિતજીને પૂછ્યું, “પંડિતજી ? કાંઈ સમુદ્રમાં તરવા ઉપવાનું જાણે છે ? પંડિતજી કહે “નાહ” ફરી પૂછ્યું કે પંડિતજી ? સમુદ્રમાં હમણાંજ તોફાન જાગશે માટે ખચવાનું શાસ્ત્ર જાણે છે ? પંડિતજી ગભરાતા ગભરાતા બોલ્યા કે ના, ભાઈ તોફાન શાનું ? નાવડીએ કહે “પંડિતજી ? મારી તો અર્ધી ઉમર ખરબાદ ગઈ, પણ આપની તો આખી ઉમર ખરબાદ ગઈ. એમ માની લ્યો. જુઓ, આ સમુદ્રની અંદરનું તોફાન હમણાંજ આ હોડીને ઉછાળીને ઉધી નાખી દેશે. આપણે બન્ને સમુદ્રના તળીયાને સ્વાધીન થઈશું. પંડિતજી ? તમારા ઇષ્ટદેવને સંભારો ! આમ બોલતાંજ તોફાન નજીક આવ્યું અને હોડીને એકદમ ઉછાળી ઉધી પાડી કે પંડિતજી અને નાવડીએ સમુદ્રને સ્વાધીન થયા. નાવડીએ તરીને કાંઠે પહોંચ્યો અને પંડિતજી સમુદ્રની સહેલગાહ કરવા સમુદ્રમાં ગયા.

આનો પરમાર્થ એ છે કે સંસાર સમુદ્ર તરવાનું જ્ઞાન જાણ્યા વિના અર્થાત્ સ્વસમય જાણ્યા વિના-વ્યાકરણ, તર્કશાસ્ત્ર, ન્યાયશાસ્ત્ર કે કાવ્ય કોષમાં જીંદગી ગુમાવવી તે નિરર્થક નીવડે છે. અર્થાત્ પરસમય સંસાર સમુદ્રથી તારી શકતા નથી.

પ્રશ્ન ૪૨ મું—વૈયાકરણીય—નંદીજી સૂત્રમાં—કહ્યું છે કે—સમ્યક્દષ્ટિ મિથ્યા શ્રુત વાચે ભણે તે સમશ્રુત કહેવાય. પ્રાક્ષણીયા વ્યાકરણાદિ શાસ્ત્ર વાંચવા ભણવા તે લેન મુનિને સમશ્રુત છે.

ઉત્તર—સૈદ્ધાંતિક—તે વાત ખરી છે પણ તે ક્યારે કે—પ્રથમ સમશ્રુત એટલે સિદ્ધાંતનું જ્ઞાન મેળવ્યા પછી અર્થાત્ લેનશાસ્ત્રનું જ્ઞાન નિવડે ક્યાં પછી ગમે તે શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરે તેને માટે એ વાક્ય છે. પરંતુ લેનના શાસ્ત્રની તો ગંધ પણ ન હોય તે પહેલાંજ “અધિ” ભણ્યા મંદી પડે એટલે દીક્ષા લીધી કે તરતજ શિષ્યને પંડિત બનાવવા માટે ગુરુ વ્યાકરણાદિ જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરાવવા મંદી પડે અને દેહલીક ઉમરનો લોગ

જ્ઞાન ને પુષ્ટી કરતા અન્ય શાસ્ત્રોથી તેનું સૌંચન કરી તે વૃક્ષને મનપ્રુત
બનાવનારને તેનાં ફળ કેવાં ચાખવાં; પહે છે તે અનુભવ થયેલાને જણાયું હશે.

અન્ય તીર્થીનો પરિચય કરવાથી સમકિતને મલીન કરે છે એમ
જ્યારે જૈન સિદ્ધાંત કબુલ કરે છે ત્યારે તેનાં બનાવેલાં શાસ્ત્ર સમકિતને
પુષ્ટિ કર્યા કેમ થશે? અર્થાત નહિજ થાય. માટે જૈન શાસ્ત્રમાં શું કહ્યું
છે તેનો વિચાર કરો.

પ્રશ્ન ૩૪ મું—જૈન શાસ્ત્રમાં શું કહ્યું છે તેનો જણાવો?

ઉત્તર—સાંસળો-ઉત્તરાધ્યયનના પહેલા અધ્યયનની ૮ મી ગાથાનાં
પહેલાં બે પદ-તેમાં ચોકબું કહ્યું છે કે-અઠ્ઠ જુતાણિ સિવિસજ્ઞા, નિરઘ્રાણિ
ઉ વજ્જણ ॥ ૮ ॥—અર્થયુક્ત સૂત્ર શીખવાં, એટલે જૈને વિષે ભગવંતના
પ્રરૂપેલા અર્થ રહ્યા છે એવા સૂત્ર (દ્વાદશાંગી પ્રમુખ) શીખવાં
અને તે સિવાયના નિરર્થક-ભગવંતના લાખ્યા અર્થ વિનાના વ્યાકરણાદિ)
તમામ શાસ્ત્ર વર્જવાં.

ભગવંતે તો ઉપર દહ્યા પ્રમાણે ભણવાની, શીખવાની આજ્ઞા આપી
છે. હાલના પ્રાદેશીયા શાસ્ત્રમાં તથા ઇંગ્લીશ જ્ઞાનમાં ભગવંતના પ્રરૂપેલા
અર્થનો સમાવેશ થઈ શકતો નથી. તે વાક્ય તો ફક્ત સિદ્ધાંતમાંજ છે,
અને સિદ્ધાંતમાં કહેલાં વાક્યોનું જ્ઞાન સિદ્ધાંતથીજ પ્રતિપાદન થાય છે.
છતાં અન્ય શાસ્ત્રો ભણવા કે વાંચવાની આવશ્યકતા હોય તો પ્રથમ જૈન
સિદ્ધાંતનું પુષ્કળ જ્ઞાન મેળવી લીધા પછી તેમ કરવાને અટકાયત હોવા
સંભવ નથી. એમ જૈન શાસ્ત્રના કેટલાક ન્યાય ઉપરથી જણાઈ આવે છે.

પ્રશ્ન ૪૪ મું—શિષ્ય-ભાષાના સંબંધમાં કેટલાક પ્રશ્નવ્યાકરણ
તથા પત્રવણ સૂત્રનો દાખલો આપે છે તો તેમાં શી હકીકત છે તે જણાવયો?

ઉત્તર—પ્રશ્નવ્યાકરણ, પત્રવણાજી તથા આચારાંગ એ ત્રણે સૂત્રમાં
મુનિને ભાષા દેવી રીતે બોલવી, કઈ ભાષા બોલવી ને કઈ ભાષા ન
બોલવી વગેરે બહુ સમજૂતિથી જ્ઞાની પુરૂષોએ પ્રકાશ કરેલા છે. તેમાં
પ્રશ્નવ્યાકરણમાં વધારે વિસ્તારથી જણાવ્યું છે પણ તેમાં અનેક ભેદ અને
રહેલો છે તે બધા વિના સિદ્ધાંત વાંદે અભિપ્રાય આપી દેવો તે
કરતાં વિચાર યુક્ત સૂત્ર ન્યાયથી અભિપ્રાય આપવો તે વધારે ચોગ્ય ગણાય.

પ્રશ્ન ૪૫ મું—પ્રશ્નવ્યાકરણ સૂત્રમાં ભાષા સંગ્રંધી રહેલા ભેદ
અને તેમાં રહેલા રહસ્યનું સ્વરૂપ જણાવયો ?

(૧) પહેલું તો એ કે-વ્યાકરણ શાસ્ત્ર તો નંદીજી વગેરે સત્રમાં નિયેધ છે.

(૨) બીજું કારણ-ઉત્તરાધ્યયનના ચોથા અધ્યયનમાં સંસ્કૃત ભાષા નિયેધી છે, અને છઠ્ઠા અધ્યયનમાં સંસ્કૃત ભાષા ત્રણ શરણ નથી એમ પણ કહ્યું છે.

(૩) ત્રીજું કારણ-૬૦૪ શુભને પર્યાયનું સ્વરૂપ જાણીને સિદ્ધાંતને અનુસારે ઉપરના કહેલા તમામ બોલ જૈન સૂત્રના આધારેજ હોવા જોઈએ.

(૪) ચોથું કારણ-ઉપરના પાઠમાં નિષાતાદિ જે બોલ કહ્યા છે તે વર્તમાનકાળમાં જૈન સૂત્રની શૈલી પ્રમાણે નહિ જોવામાં આવતાં અન્ય મતનાં સંસ્કૃત ભાષાની પ્રવૃત્તિના જોવામાં આવે છે.

(૫) પાંચમું કારણ-ઉપરના પાઠમાં દશ પ્રકારનાં સત્ય, બાર પ્રકારની ભાષા અને સોળ પ્રકારનાં વચન કહ્યાં છે તેનું સ્વરૂપ અહિંયાં જણાવ્યું નથી.

(૬) છઠું કારણ-છેવટમાં લખ્યું છે કે-અરિહંત ભગવંતે-તીર્થંકર મહારાજે એવી આજ્ઞા દીધી છે કે, ઉપરની કહેલી તમામ ભાષા ચારિત્રી-ચાએ કાળ અવસર દેખીને આલોચીને-અવસરે બોલવું.

આ ઉપરથી કોઈને કહેવું હોય તો એમ પણ કહી શકે કે-સૂત્રની પાંચ પ્રકારની સજ્જાતી પેઠે વારંવાર પઠન કરવાને ઉપરના પાઠમાં શહેલી હકીકત લાગુ થતી નથી.

પ્રશ્ન ૪૭ મું—શ્રી નંદીજીસૂત્રમાં વ્યાકરણનો નિયેધ કેવી રીતે કરવામાં આવ્યો છે ?

ઉત્તર—જુઓ-કાલાવાળા છપાયેલ નંદીજીસૂત્રના પૃષ્ઠ ૧૫૫ એ કહ્યું છે કે—

સે કિં તં મિચ્છત્રુયં ? મિચ્છત્રુયં જં હમં અળ્લાણિણ્હિ મિચ્છદિટ્ઠિણ્હિ સચ્છંદવુલ્લિમ્મંભિગ્ગિયં વંજહા—મારહં, રામાયણં + + + વાગરણં માગવયં + + + વાયરિ ફલ્લઓ, વચારિ વેવા, સંગોવગાણ્ણાં મિચ્છદિટ્ઠિસ મિચ્છ-વરિગાહિયાં મિચ્છમુવં.

અર્થ—અહો ભગવન્ ! મિથ્યાયુત કિસે કહતે હે ? અહો ગૈત્તમ ! એ મિથ્યાત્વ હિ અત્તાનીયોને અપને સ્વછન્દી બુદ્ધિ-મતિ રૂપના કર બનાયે દુવે ત્રેય તલ્લયા - ૧ ભારથ, ૨ રામાયણ, + + + ૨૨ વ્યાકરણ,

માવોવુક્તવન્તો, યથા વા- 'ઉક્તાંનિ પ્રતિષિદ્ધાનિ, પુનઃ સંભાવિતાંનિ ચ' સાપેક્ષનિરપેક્ષાણિ, ઋષિવાંક્યાન્યનેકશઃ' ૧ ॥

ઇતિવચનાદ્વચન નિષેધનસંભવાદિ ભિરુપસ્કૃત સ્મૃત્યાદિ શાસ્ત્રામન્વાદયઃ, અતએવ 'તુચ્છ' તિતુચ્છા યદૃચ્છામિધાયિતયાનિઃ સારાઃ 'પરપ્પવાઈ' તિ પરેષતે સ્વતીર્થિક વ્યતિરિક્તતયા પ્રવાદિનશ્ચ પર પ્રવાદિનઃ, તે કિમિત્યાહ- 'પેજ્જદોસાણુગયા' પ્રેમદ્વેષાભ્યામનુગતાઃ પ્રેમદ્વેષાનુગતાઃ, તથાહિ-સર્વથા સંવા- દિનિ ભગવદ્વચસિ નિરન્વયો ચ્છેદૈકાન્તનિત્યત્વાદિ કહરનં વચન નિષેધનસંભા- વનાદિ વા ન રાગદ્વેષાભ્યાં વિનેતિ ભાવનીયમ્, અતએવ ચ 'પરજ્ઞ' તિ દેશી- પરત્વાત્પરવશા રાગદ્વેષમદ્વેષમાનસતયા ન તે સ્વતન્ત્રાઃ, યદિતએવં વિવાસ્તતઃ કિમિત્યાહ 'ષ્ટે' ઇતિ અર્હન્મતવાદ્યાઃ, અધર્મ હેતુત્વાદધર્મઃ, 'ઇતિ' ત્યમુનો સ્ત્રેષ્ઠેન 'દુગુછમાણો' તિ જુગુપ્સમાનઃ ઝન્માર્ગાનુયાયિનોઽમી ઇતિ તત્સ્વરૂપમવ- ધારયન્, નતુનિન્દન્, નિન્દાયાઃ સર્વત્ર નિષેધાત્, તદેવં વિષયશ્ચ કિં કુર્યાદિત્યાહ 'કાઠેત્' અભિલષેત્ 'ગુણાન્' સમ્યગ્દર્શનચારિત્રાત્મકાન્ ભગવદાગમાભિહિતાન્, કિં નિયતકાલમેવોતાન્યથેત્યાહ-યાવચ્છરીરાત્-ઔદારિકાત્તચ્ચપકારાદ્વામેદઃ- પૃથગ્ભાવઃ શરીરભેદો, મરણંવિમુક્તિર્જિતિયાવદ્, અનેનેહૈવસમુત્થાનં કામપ્રહાણાદિ ચ તત્ત્વતઃ, અન્યત્ર તુ સંવૃત્તિમિત્યુક્તમ્, એવં ચ કાઢાત્મકસમ્યક્ત્વાતિચાર- પરિહારામિધાનતઃ સમક્ત્વશુદ્ધિર્જેતિસૂત્રાર્થઃ ॥ ૧૨ ॥ ઇતિ પરિ સમાપ્તૌ. ॥

સંસ્કૃતાદિક અન્યમતના શાસ્ત્રને માટે ઉત્તરાધ્યયનના ચોથા અધ્ય-
ાની ૧૩ મી ગાથાને માટે ટીકાકારે ઉપર પ્રમાણે કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૫૧ શું—ટીકામાં શું કહ્યું છે તે સૌ કોણ સમજી શકે તેવી
૧- મી ગાથાને સ્પષ્ટ અર્થ જણાવશે ?

ગા. ઘેરામાઇ કોશી તરફથી છપાઇ બહાર પડેલું.

૧ ૧૩ મી ગાથાના-ભાવાર્થમાં લખ્યું છે કે-

અમણ અને સંસ્કૃત ભાષાના બેલગરહાર

સ્વતીર્થ થકી અનેનાં ટીકાં શાસ્ત્રના

સાગદેશને વશે પોકાત્યા થકા પરવશ

ના હેતુ એવા મિત્રચાત્કાદિકને તણ

તુ ઇચ્છે. (અર્થાત્) કોણ સંસ્કૃત

શુદ્ધ કરી રહીત અનેનાના કહેલા

ભાવોબુક્તવન્તો, યથા વા- ‘ઉક્તાંનિ પ્રતિષિદ્ધાનિ, પુનઃ સંભાવિતાંનિ ચ’
સાપેક્ષનિરપેક્ષાણિ, ક્ષણિકાન્યાન્યનેકશઃ’ ૧ ॥

इतिवचनाद्वचनं निषेधनसंभवादि भिरुपस्कृत स्मृत्यादि शास्त्रामन्वादयः,
अतएव ‘तुच्छ’ चितुच्छा यदृच्छामिधायितयानिः साराः ‘परम्पवाइ’ चि
परेचते स्वतीर्थिक व्यतिरिक्ततया प्रवादिनश्च पर प्रवादिनः, ते किमित्याहः
‘पेज्जदोसाणुगया’ प्रेमद्वेषाभ्यामनुगताः प्रेमद्वेषानुगताः, तथाहि-सर्वथा संवा
दिनि भगवद्भक्तिस निरन्वयो च्छेदैकान्तनित्यत्वादि कल्पनं वचन निषेधनसंभा-
वनादि वा न रागद्वेषाभ्यां विनेति भावनीयम्, अतएव च ‘परज्ज’ चि देशी
परत्वात्परवशा रागद्वेषप्रवृत्त मानसतया न ते स्वतन्त्राः, यदि तएवं विद्यास्ततः
किमित्याह ‘एते’ इति अर्हन्मतवाद्याः, अधर्म हेतुत्वादधर्मः, ‘इति’ त्वमुनो
लेखेन ‘दुगुछमाणो’ चि जुगुप्समानः उन्मार्गानुयायिनोऽमी इति तत्स्वरूपमव-
धारयन्, नतुनिन्दन्, निन्दायाः सर्वत्र निषेधात्, तदेवं विषय किं कुर्यादित्याह
‘काङ्क्षेत्’ अभिलषेत् ‘गुणान्’ सम्यग्दर्शनचारित्रात्मकान् भगवदागमाभिहितान्,
किं नियतकालमेवोक्तान्यथेत्याह-यावच्छरीरात्-औदारिकात्तत्त्वपकाराद्वाभेदः—
पृथग्भावः शरीरभेदो, मरणविमुक्तिर्भेदित्यावद्, अनेनेहैवसमुत्थानं कामप्रहाणादि
च तत्त्वतः, अन्यत्र तु संवृत्तिमित्युक्तम्, एवं च काङ्क्षात्मकसम्यक्त्वातिचार-
परिहाराभिधानतः समवत्वशुद्धिर्भेदिसूत्रार्थः ॥ १३ ॥ इति परि समाप्तौ. ॥

સંસ્કૃતાદિકે અન્યમતના શાસ્ત્રને માટે ઉત્તરાધ્યયનના ચોથા અધ્ય-
યનની ૧૩ મી ગાથાને માટે ટીકાકારે ઉપર પ્રમાણે કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૫૧ શું—ટીકામાં શું કહ્યું છે તે સૌ કોઇ સમજી શકે તેવી
રીતે ૧૩ મી ગાથાને ૨૫૯ અર્થ જણાવશે ?

ઉત્તર—કાકટર જીવરાજ યેજામાઇ દેશી તરફથી છપાઇ ગહાર પહેલું.
ઉત્તરાધ્યયનના ચોથા અધ્યયનની ૧૩ મી ગાથાના-ભાવાર્થમાં લખ્યું છે કે—

ભાવાર્થ—જે કોઇ તરવની અજાણ અને સંસ્કૃત ભાષાના ભેદજહાર
અને સમકિર્તાદિક શુભે કરી કાઢા સ્વતીર્થ થકી અનેકાંનાં ધીમાં શાસ્ત્રના
પ્રસ્પરહાર એવા તે મિથ્યાત્વદષ્ટિ રાગદેવને વધે પોટાટ્યા થકા પરવચ
પડ્યા છે એ પૂર્વેકિત દક્ષા તે અધર્મના હેતુ એવા મિથ્યાત્વદષ્ટિને તજી
જ્ઞાનાદિક શુભને જાણીવ શુધી સાધુ બને. (અર્થાત્) કોઇ સંસ્કૃત
ભાષાના બોલનાર છે પણ સમકિર્તાદિક શુભે કરી રહીત અનેકાના કહેલા.

પાશોવુક્તવન્તો, યથા વા- ‘ઉક્તાંનિ પ્રતિષિદ્ધાનિ, પુનઃ સંભાવિતાંનિ ચ’
તપેક્ષનિરપેક્ષાણિ; ઋષિવાક્યાન્યનેકશઃ ૧ ॥’

इतिवचनाद्वचन निषेधनसंभवादि भिरुपस्कृत स्मृत्यादि शास्त्रामन्वादयः,
अतएव ‘तुच्छ’ चित्तुच्छा यदुच्छामिधावितयानिः साराः ‘परम्पवाइ’ चि
परेवते स्वतीर्थिक व्यतिरिक्ततया प्रवादिनश्च पर प्रवादिनः, ते किमित्याह
‘पेज्जदोसाणुगया’ प्रेमद्वेषाभ्यामनुगताः प्रेमद्वेषानुगताः, तथाहि-सर्वथा संवा
दिनि भगवद्वचसि निरन्वयो च्छेदैकान्तनित्यत्वादि कलरनं वचन निषेधनसंभवा-
वनादि वा न रागद्वेषाभ्यां विनेति भावनीयम्, अतएव च ‘परज्ज’ चि देशी
परत्वात्परवशा रागेद्वेषग्रहग्रस्त मानसतया न ते स्वतन्त्राः, यदि तएवं विचास्ततः
किमित्याह ‘एते’ इति अर्हन्मतवाद्याः, अधर्म हेतुत्वादधर्मः, ‘इति’ त्यमुनो
ह्लेखेन ‘दुगुछमाणो’ चि जुगुप्समानः उन्मार्गानुयायिनोऽमी इति तत्स्वरूपमव-
धारयन्, नतुनिन्दन्, निन्दायाः सर्वत्र निषेधात्, तदेवं विषयश्च किं कुर्यादित्याह
‘काङ्खेत्’ अभिलषेत् ‘गुणान्’ सम्यग्दर्शनचारित्रात्मकान् भगवदागमाभिहितान्,
किं नियतकालमेवोतान्यथेत्याह-यावच्छरीरात्-औदारिकात्तत्त्वपकाराद्वाभेदः—
पृथग्भावः शरीरभेदो, मरणविमुक्तिर्नेतियावद्, अनेनेहैवसमुत्थानं कामप्रहाणादि
च तत्त्वतः, अन्यत्र तु संवृत्तिमित्युक्तम्, एवं च काङ्क्षात्मकसम्यक्त्वातिचार-
परिहाराभिधानतः समक्त्वशुद्धिर्नेतिसूत्रार्थः ॥ १३ ॥ इति परि समाप्तौ. ॥

સંસ્કૃતાદિક અન્યમતના શાસ્ત્રને માટે ઉત્તરાધ્યયનના ચોથા અધ્ય-
યનની ૧૩ મી ગાથાને માટે ટીકાપાઠે ઉપર પ્રમાણે કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૫૧ મું—ટીકામાં શું કહ્યું છે તે ચો કોઇ સમજી શકે તેવી
રીતે ૧૩ મી ગાથાને સ્પષ્ટ અર્થ જણાવયો ?

ઉત્તર—કાકટર છવરાજ યેજ્ઞમાજ દેશી તન્કથી છપાઇ બહાર પડેલું
ઉત્તરાધ્યયનના ચોથા અધ્યયનની ૧૩ મી ગાથાના-ભાવાર્થમાં લખ્યું છે કે—

ભાવાર્થ—જે કોઇ તત્ત્વના અભાવ અને સંસ્કૃત ભાષાના બેલગદાર
અને સમક્રિતાદિક ગુણે કરી દાલા સ્વતીર્થ થકી અનેકાંનાં કીધાં શાસ્ત્રના
પ્રસ્પષ્ટાર એવા તે મિથ્યાત્વદષ્ટિ રાગદેષને વશે પોહોત્યા થકા પરવશ
પડયા છે. એ પુરોક્ત કદા તે અધર્મના હેતુ એવા મિથ્યાત્વાદિકને તથા
જ્ઞાનાદિક ગુણને ભગજીવ સુધી સાધુ ઇચ્છે. (અર્થાત્) કોઇ સંસ્કૃત
ભાષાના બેલગદાર છે પણ સમક્રિતાદિક ગુણે કરી રહીત અનેકાના કદેલા.

કહેવત છે કે—“બાર કોષી ભાષા બદલે.” એટલે બાર બાર ગાઉએ ભાષાનું બદલાવું થાય છે. એમ પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે છે. જેમકે શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષામાં—કળસો, થાળી, ગોળી, કેળા, માળો વગેરે શબ્દો વપરાય છે, ત્યારે હાલાર પ્રાંતમાં, મધ્ય કાઠો તથા હળવદ વગેરેના ગામોમાં કરસો, થારી, ગોરી, કેરા, મારો વગેરે શબ્દો બોલાય છે. અને “મળવા આવવા” ને બદલે “મરવા આવવા” નું વપરાય છે. કપાટ—“આળીયા” ને બદલે “આરિયા” કહેવું તે શુદ્ધ ભાષા માને છે. એટલે જે દેશમાં જે ભાષા બોલાતી હોય તે ભાષા તેને સૂત્રમાં જનપદ સત્ય કહે છે. તે ભાષા બોલતાં અસત્ય લાગે નહિ.

પ્રશ્ન ૫૪ મું—બીજું સંમત સત્ય તે શું ?

ઉત્તર—(બોલાવણીમાં સરખાપણું) અરવિંદ સો પંકજ.

પ્રશ્ન ૫૫ મું—સ્થાપના સત્ય કોને કહીએ ?

ઉત્તર—ત્રીજું સ્થાપના સત્યસો—ક્રીસીકો ક્રીસી નામસે સ્થાપના. જૈસે કાષ્ટ (પાષણાદિક) કો ચિત્રિત કર સ્થાપના કરના. (કાંઈ દેવના નામની મૂર્તિ ચિત્રાદિ—દેશ પ્રમુખનું સ્થાપન કરી દુનિયા તે દેવને નામે બોલાવે, તેમ બોલાવતાં અસત્ય લાગે નહિ તે સ્થાપના સત્ય. જેમ બાળકે લાકડીનો ઘોડો માન્યો, તેને કાંઈ કહે તારો ઘોડો આવો રાખ. તેમ કહેતાં અસત્ય લાગે નહિ.)

પ્રશ્ન ૫૬ મું—ચોથું નામ સત્યનું સ્વરૂપ શું ?

ઉત્તર—નામ સત્ય તે—જૈસા નામ રખનેમે આયા હોવે સો—કુલવર્ધન નામ વાલેકો કુલવર્ધન કહના શ્રીર ચાહે કુલ બદતા હોવે યા નહિ. એટલે નિર્ધન છતાં કુલવર્ધનનું નામ હોય, બાઈનું નામ લક્ષ્મી હોય ને એક દિવસનું ખાવા ન હોય તોપણ તે નામે બોલાવતાં અસત્ય લાગે નહિ.

પ્રશ્ન ૫૭ મું—પંચમું રૂપ સત્ય તે કોને કહીએ ?

ઉત્તર—રૂપ સત્યસો—સાધુના રૂપ (રેપ) ધારણ કર્યા પરંતુ શુદ્ધ નહિ હૈ તો ભીડસે સાધુ કરના (અસત્ય નહિ). અર્ધાચારિત્રાદિ શુદ્ધ રહિત સાધુના રૂપે (રેપે) રહેવાને સાધુ કહેતા અસત્ય લાગે નહિ એમ કહ્યું.

પ્રશ્ન ૫૮ મું—છઠું પ્રવીત સત્ય તે શું ?

ઉત્તર—પ્રવીત સત્ય તે—અન્ય વસ્તુના આશય લેકર પ્રવીતિ કરનાસો પ્રવીત સત્ય જૈસે અનામિકસે દનિષ્ટ અંશુકી છે.તી હૈ વા વર્જની બની હૈ.

કહેવત છે કે—“ બાર કોષી ભાષા બદલે. ” એટલે બાર બાર ગાઉએ ભાષાનું બદલાવું થાય છે. એમ પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે છે. જેમકે શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષામાં—કળસો, યાળી, ગોળી, કેળા, માળો વગેરે શબ્દો વપરાય છે, ત્યારે હાલાર પ્રાંતમાં, મધ્ય કઠો તથા હળવદ વગેરેના ગામોમાં કરસો, ચારી, ગોરી, કેરા, મારો વગેરે શબ્દો બોલાય છે. અને “ મળવા આવવા ” ને બદલે “ મરવા આવવા ” નું વપરાય છે. કપાટ—“ આળીયા ” ને બદલે “ આરિયા ” કહેવું તે શુદ્ધ ભાષા માને છે. એટલે જે દેશમાં જે ભાષા બોલાતી હોય તે ભાષા તેને સૂત્રમાં જનપદ સત્ય કહે છે. તે ભાષા બોલતાં અસત્ય લાગે નહિ.

પ્રશ્ન ૫૪ મું—બીજું સંમત સત્ય તે શું ?

ઉત્તર—(બોલાવણીમાં સરખાપણું) અરવિંદ સો પંકજ.

પ્રશ્ન ૫૫ મું—સ્થાપના સત્ય કોને કહીએ ?

ઉત્તર—ત્રીજું સ્થાપના સત્યસો—ક્રીસીકો ક્રીસી નામસે સ્થાપના. જૈસે કાષ્ટ (પાપાણાદિક) કો ચિત્રિત કર સ્થાપના કરના. (કાંઈ દેવના નામની મૂર્તિ ચિત્રાદિ—ફોટા પ્રમુખનું સ્થાપન કરી દુનિયા તે દેવને નામે બોલાવે, તેમ બોલાવતાં અસત્ય લાગે નહિ તે સ્થાપના સત્ય. જેમ બાળકે લાકડીનો ઘોડો માન્યો, તેને કાંઈ કહે તારો ઘોડો આથો રાખ. તેમ કહેતાં અસત્ય લાગે નહિ.)

પ્રશ્ન ૫૬ મું—ચોથું નામ સત્યનું સ્વરૂપ શું ?

ઉત્તર—નામ સત્ય તે—જૈસા નામ રખનેમે આયા હોવે સો—કુલવર્ધન નામ વાલેકો કુલવર્ધન કહના શ્રીર ચાહે કુલ બદલા હોવે યા નહિ. એવલે નિર્ધન છતાં કુલવર્ધનનું નામ હોય, બાઈનું નામ લક્ષ્મી હોય ને એક દિવસનું ખાવા વ હોય તોપણ તે નામે બોલાવતાં અસત્ય લાગે નહિ.

પ્રશ્ન ૫૭ મું—પંચમું રૂપ સત્ય તે કોને કહીએ ?

ઉત્તર—રૂપ સત્યસો—સાધુના રૂપ (રેપ) ધારણ ત્રિયા પરંતુ શુદ્ધ નહિ હૈ તો ભીડસે સાધુ કહના (અસત્ય નહિ). અર્ધાયા આરિત્રાદિ શુદ્ધ રહિત સાધુના રૂપે (રેપે) રહેલાને સાધુ કહેતા અસત્ય લાગે નહિ એમ કહું.

પ્રશ્ન ૫૮ મું—છઠું પ્રતીત સત્ય તે શું ?

ઉત્તર—પ્રતીત સત્ય તે—અન્ય વસ્તુના આશ્રય લેકર પ્રતીતિ કરનાસો પ્રતીત સત્ય જૈસે અનામિકસે દનિદ અંશુકી છે.તી હૈ વા વર્જની બની હૈ.

પ્રશ્ન ૬૫ મું—સૂત્રની અર્ધ માગધી લાખા કેમ કહેવાણી ?

ઉત્તર—ઉપર કહેલી છ લાખા માંહેલી જે માગધી લાખા કહી
એટલે માગધી અડધી અને અડધીમાં પાંચ લાખા એમ છ લાખાનું મિશ્રણ
કરી સૂત્રની લાખા રચાણી છે એ ઉપરથી અર્ધ માગધી લાખાનાં જેન
સૂત્ર કહેવાય છે.

પ્રશ્ન ૬૬ મું—પ્રશ્ન વ્યાકરણમાં સોળ પ્રકારનાં વચન કયાં તે શી
રીતે ? ને કયાં કયાં ?

ઉત્તર—પ્રશ્ન વ્યાકરણમાં તો આટલોજ પાઠ છે કે—વચનં પિય હોદ્
સોલસ વિદં. પણ આચારંગ તથા પત્રવજ્રાણ સૂત્રમાં તથા પ્રશ્ન વ્યાકરણની
ટીકામાં વિસ્તારથી જણાવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૬૭ મું—સોળ પ્રકારનાં વચન સમુચયે શી રીતે છે ? તે પ્રથમ
જણાવશો ?

ઉત્તર—સાંભળો—પ્રશ્ન વ્યાકરણની ટીકામાં—

તથાહિ-વચનંતિયં ૩ લિંગતિયં ૩ કાલતિયં ૩ તંહ પરોક્ત પચક્ત્વં ૨
ઉવળીયાદ ચ ઉક્તં ૪ અજ્ઞત્યં ચેવ સોલસમં ૧ ॥ ૧ ॥

ત્રણ પ્રકારનાં વચન ૩, ત્રણ લિંગ ૩, ત્રણ કાળ ૩, પરોક્ષ વચનને
પ્રત્યક્ષ વચન ૨, ઉપનીત વચનાદિ ૪, ને અધ્યાત્મ વચન ૧ મળી ૧૬
પ્રકારનાં વચન કયાં.

પ્રશ્ન ૬૮ મું—આચારંગણ તથા પત્રવજ્રાણ સૂત્રમાં સોળ પ્રકારનાં
વચન વિષે મૂળ પાઠમાં શી રીતે કહ્યું છે ?

ઉત્તર—પત્રવજ્રાણના એકાદશમાં લાખા પદમાં લાલાજવાળા
છપાયેલ પાને ૬૮૧મે મૂળ પાઠ—

ક્રતિવિદેજ મેતે ! વચને વચ્ચતે ! ગોયમા ! સોલસવિદે વચને વચ્ચતે
તૈ જટા ઇગવચને, દુવચને, બહુવચને, દ્વિતીયવચને, પુનવચને, જપુંમગવચને,
અજ્ઞત્યવચને, ઉવળીવચને, અવળીવચને, ઉવળીવચવચને, અવળીવ-
ચવચને, તીયવચને, વજુરજગવચને, અગાગતવચને, પચક્ત્વચને, પરોક્ષ-
વચને ।

અર્થ—અહો ભગવન ! વચન કે કિતને લેદ કહે હે ! અહો ગૌતમ !
સોલસ પ્રકારના વચન કે વચન કહે હે :—

ઉત્તર—પ્રથમ શું કહ્યું શ્રીર અવશું કહે-જેસે થક સી રૂપવંતી
પરંતુ વ્યભિચારિણી હૈ વગેરે-૩ (૧૦)

પ્રશ્ન ૭૬ મું—અવનીત ઉપનીત વચનનું સ્વરૂપ શું ?

ઉત્તર—પહિલે દુર્ગન કહ કર શ્રીર શું કહે. જેસે થક સી રૂપ હૈ
પરંતુ સુશીલા હૈ-૪ (૧૧)

પ્રશ્ન ૮૦ મું—અતીત વચન તે કોને કહેવું ?

ઉત્તર—ભૂતકાળકા જેસે તીર્થંકર હુએ. (અકરોત-તથા અમુક થઈ
ગયું, હો તથા-ઇત્યાદિ ૧. (૧૨)

પ્રશ્ન ૮૧ મું—પ્રત્યુત્પન્ન વચન તે શી રીતે ?

ઉત્તર—વર્તમાનકાળકા વચન-જેસે શ્રી સીમંધર સ્વામી હૈ (કરોતિ-
ચાય છે-વગેરે.) ૨ (૧૩)

પ્રશ્ન ૮૨ મું—અનાગત વચન તે શું ?

ઉત્તર—ભવિષ્યકાળકા વચન-જેસે પદ્મનાભ સ્વામી તીર્થંકર હોગા
(કરિષ્યતિ-આવતો કાળ-હોશે, થાશે-વગેરે-) ૩ (૧૪)

પ્રશ્ન ૮૩ મું—પ્રત્યક્ષ વચન તે કોને કહીએ ?

ઉત્તર—જે દ્રષ્ટિ સામને હોય (નજરે દેખીએ તે પ્રત્યક્ષ) (યથાર્થ
એષ:-પ્રત્યક્ષ વચન તે જેમ દેખવામાં આવે તેમ બોલે. નટ પુરૂષ સી
વેશ પહેર્યો હોય તેને સી કહી બોલાવે તે). ૧ (૧૫)

પ્રશ્ન ૮૪ મું—પરોક્ષ વચન તે શી રીતે ?

ઉત્તર—વિના દેખાતી વસ્તુમા કહના. (પરોક્ષ યથાર્થ તથા પરોક્ષ
વચન તે નજરે નોયા વિના અમુક વેશ્યા છે, અમુક શ્રીમંત છે વગેરે. ૨ (૧૬)

ઇત્યાદિ સોગ વચનનું સ્વરૂપ:—

एवं जरहंत मणुणाय समावित्तये संजएण फालं भिय वत्तव्वं ॥

સ્ત્યાદિ સ્વરૂપ અવધારીને, અરિહંતની આજ્ઞાને બાણીને, બુદ્ધિ
પડે આલોચીને, સંયમી કાળ અવસરને બાણીને બોલે. નતુ જીન અણ
આજ્ઞાએ, વળી આલોચ્યા વિના, કાળ અવસર બાણ્યા વિના ન બોલે.
અર્થાત નિપુણ બુદ્ધિએ કરી બોલે. બંને લોકની પરચુદ્ધિને અર્થે પરને
અથ ઉપજે તેવી અથવા પીડાદારી વચન ન બોલે. ઇત્યર્થ:-એમ પ્રશ્ન
વ્યાકરણની ટીકામાં કહ્યું છે.

ભાષા મેંસે ઉપયોગ રચકર યથોક્ત જોલનેવાલા આરાધક હોતા હૈ; પરંતુ વિરાધક નહિ હોતા હૈ. ઉસસે અન્યથા પ્રકારકો જોલતા હુવા અસંયતિ, અવિરતી, વ પ્રત્યાખ્યાનસે પાપ કર્મકા નાશ નહીં કરનેવાલા હૈ. વહ પ્રીરે ચાહે સત્ય ભાષા જોલે, મૃષા જોલે, સત્ય મૃષા (મિથ્ર) ભાષા જોલે, યા અસત્ય મૃષા (સત્ય નહિ-મૃષા નહિ-વ્યવહાર) ભાષા જોલે વહ આરાધક નહિ પરંતુ વિરાધક હૈ. ॥ ઇતિ લાલાવાળા છાપેલ પત્રવણા પદ ૧૨ મે.''

પ્રશ્ન ૮૮ મું—અહીં ઉપયોગ સહિત ચારે ભાષા જોલવાવાળાને આરાધક કહ્યા તે ઉપયોગ કયો અને તેના સ્વામી કોણ ?

ઉત્તર—મૂળ પાઠમાં કોઈ સ્વામી જણાવ્યા નથી. પણ પ્રશ્ન-વ્યાકરણના લખાણ ઉપરથી સ્વામીત્વ સાધુપણાનું જણાય છે અને દશ વૈકલિક સૂત્રમાં ૪ થા અધ્યયનમાં સાધુને ચાલતાં, ઉભા રહેતાં, બેસતાં, સૂતાં, સોજન કરતાં અને ભાષણ કરતાં-જોલતાં એ છ જોલમાં જતના પ્રધાન કહી છે. જતના અને ઉપયોગનો અર્થ એક હોવા સંભવ છે. જતના કહો કે ઉપયોગ કહો. ઉપયોગ સહિત જતનાએ જોલતાં પાપ કર્મને બંધ થતો નથી. માટે મુનિને જતના સહિત કહો કે ઉપયોગ સહિત ભાષા જોલતા આરાધક કહ્યો છે.

પ્રશ્ન ૮૯ મું—જતનાએ-ઉપયોગ સહિત ચારે જાતિની ભાષા જોલતાં આરાધક માનવો? અસત્ય અને મિથ્ર ભાષા જોલતાં આરાધક કેમ હોય? અને ધ્રી પત્રવણાજી સૂત્રમાં ઉપયોગથી ચારે ભાષા જોલતાં આરાધક કહ્યા છે તે વિષે શું સમજવું?

ઉત્તર—શ્રી દશવૈકલિકજી સૂત્રના ૭મા અધ્યયનમાં ચારે પ્રકારની ભાષાનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે, તેમાં મુનિને માત્ર સત્ય અને વ્યવહાર બેજ ભાષા તે પણ નિર્વંધ ભાષાજ જોલવી કહી છે, અને દેવટની ગાયમાં ભાષા સંમિત વિચારીને જોલે તેને આરાધક કહ્યો છે.

આને પરમાર્થ એ છે કે-શ્રી પત્રવણાજી સૂત્રમાં ચારે ભાષા ઉપયોગથી જોલતાં આરાધક કહ્યો. તે ચારે ભાષાનું સ્વરૂપ ઉપયોગથી-ચતનાયુક્ત-વિચારીને શ્રી દશવૈકલિકજી સૂત્રમાં કહ્યા મુજબ જણાવતાં ઉપદેશ દ્વારાએ જોલતાં, સત્ય ને સત્ય, અસત્ય ને અસત્ય, મિથ્ર ને મિથ્ર, અને વ્યવહાર ને વ્યવહાર. યથાતથ જેવું હોય તેવું કહેતાં ભગવંતે આરાધક કહ્યો છે. ઉપયોગવંતને ચારે ભાષા જોલવાની અજ્ઞા હોય નહિ. કારણ-અસત્ય અને મિથ્ર એ બે ભાષાને માટે તો ભગવંતે ચોકપું કર્યું

પીજ હોય; અર્થાત્ સમકિતી જીવ પશુ સત્ય અને વ્યવહાર ભાષાજ
બોલે અને સ્વરૂપ ચારે ભાષાનું જાણે.

પ્રશ્ન ૯૩ મું—બેઈદ્રી, તેઈદ્રી, ચૈરેદ્રી, ચાર માંહેડી કંઈ ભાષા બોલે ?

ઉત્તર—ત્રણ વિગતે દ્રિય એક વ્યવહાર ભાષા બોલે. શાળ શ્રી
પત્રવણાજીની.

પ્રશ્ન ૯૪ મું—તિર્યંચ પચેંદ્રિય ચાર ભાષા માંહેડી કંઈ કંઈ
ભાષા બોલે ?

ઉત્તર—શ્રી પત્રવણાજી સૂત્રનાં પદ ૧૧ મે લાલાજીવાળા છાપેલ
પાને ૬૬૪ મે—ભાષા પદમાં કહ્યું છે કે તિર્યંચ પચેંદ્રિય એક વ્યવહાર
ભાષાજ બોલે એટલે તિર્યંચને એક વ્યવહાર ભાષા કહી અને બાકીની
ત્રણ ભાષાની ના કહી છે.

જળજલ સિક્તા પુલ્લંગ ઉત્તરગુણ લલ્લિ વા પદુચ્ચ સચંપિ માસં મામંતિ
મોસંપિ માસં માસંતિ, સચ્ચામોસંપિ માસંમાસંતિ અસચ્ચામોસંપિ માસં માસંતિ.

પશુ એટલો વિશેષ કે—શુક, શારીકાદિકને ભણાવવાથી તથા જાતિ સ્મરણ
પ્રમુખ તથા ઉત્તર ગુણની લખિધથી ચારે ભાષા બોલે એમ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૯૫ મું—કેટલાક કહે છે કે—ભાષાનાં પુર્જન નીકળે તે લોકને
અંતે પહોંચી અલોકને અથડાઈ પાછાં આવી શ્રોતંદ્રિયમાં પ્રવેશ કરે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—ભાષાનાં પુર્જન લોકના અંત સુધી પહોંચે જરાં પણ તે
પાછાં આવી કર્ણપુટમાં પડે ને પછી સંભળાય એવો સંભવ નથી; પણ
ભાષા પદમાં કહ્યું છે કે—ભાષાનાં પુર્જન બે પ્રકારે નીકળે છે. એક લેદાણાં
પુર્જન નીકળે છે ને બીજાં અભિન્ન અખંડ પુર્જન નીકળે છે. તેમાં લેદાણાં
લેદ પામેલાં પુર્જન લોકના અંતે ફરશે અને અભિન્ન પુર્જન નીકળે તે
સંખ્યાતા જોગન જાહેને વિવંશને પામે—નાશ થાય.

પ્રશ્ન ૯૬ મું—ભાષાનાં પુર્જન ભિન્ન અભિન્ન નીકળે તે કેવી રીતે ?
ભિન્ન પુર્જન કોને કહેવાં અને અભિન્ન કોને કહેવાં ? તે લોકનાં અંતને
ફરશે અને સંખ્યાતા જોગને વિનાશ પામે એમ બે લેદ પડવાનું કારણ શું ?

ઉત્તર—સુદસાસર બોલે તે પુર્જન લેદાણાં નીકળે અને ધીમે ધીમે
બોલે તે અભિન્ન—લેદારાં વિના પુર્જન નીકળે તે વિષે મૂળ પદમાં પણ
કહ્યું છે કે—

અર્થ—અહો ભંગવન! ભાષાકી આદિ કહાં હૈ, કહાંસે ઉત્પત્તિ સ્થાન હૈ, ભાષાકા સ્થાન કયા હૈ, ઐર પર્યવસાન કહાં હૈ? અહો ગૌતમ ભાષાકી આદિ જીવસે હૈ. શરીરસે ઉત્પન્ન હુઇ હૈ, વજ્રકા સ્થાન હૈ, ઐર લોકાંતમે પર્યવસાન હૈ. ॥

અહિંયાં તો ભાષાનાં પુદ્ગળને લોકના અંતે ઠરવાપણું કહ્યું પણ પાછું વળવાનું કહ્યું નથી.

પ્રશ્ન ૯૯ મું—ભાષાનાં પુદ્ગળ કર્ણપુટમાં ક્યારે પડે ને ક્યારે સંભળાય ?

ઉત્તર—શ્રી નંદીજી સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—શ્રોતેન્દ્રિય વ્યંજનાવચક તે કાને કરી શબ્દ સાંભળે—તે ઉપર બે દૃષ્ટાંત આપેલાં છે કે—વહિવોહગ દિઢ્ઠેતેજં મસ્તગ દિઢ્ઠેતેજં એટલે પડિબોધક કહેતાં બોલવાનો દૃષ્ટાંત, બીજો મસ્તગ કહેતાં ધાવવાનો દૃષ્ટાંત.

પ્રશ્ન ૧૦૦ મું—પડિબોધક દૃષ્ટાંત તે શી રીતે ?

ઉત્તર—સાંભળે—વહિવોહગ દિઢ્ઠેતેજં—કહેતાં જેમ કોઈક પુરૂષ સૂતો છે, તેહને તેવામાં કોઈક પુરૂષે બોલાવ્યો જે હે દેવદત્ત! એમ બોલાવતાં થકાં તે પુરૂષે બગીને ઉત્તરમા હું કહ્યું. એમ કહે ત્યારે, શિષ્ય પૂછે છે કે—સ્વામી! તે પુરૂષે હુંકારો દીધો તે શું એક સમયનાં તે શબ્દનાં પુદ્ગળને અહે? કે બે સમયનાં પુદ્ગળને અહે? કે ત્રણ સમયનાં, એમજાવત્ સંખ્યાતા સમયનાં, કે અસંખ્યાતા સમયનાં તે શબ્દનાં પુદ્ગળને અહે? એમ શિષ્ય પૂછ્યે થકે, હવે શરૂ કહે છે—એક સમયનાં નહિ, બે સમયનાં નહિ, જાવત્ સંખ્યાતા સમયનાં નહિ. અસંખ્યાતા સમયનાં પ્રવિષ્ટ પુદ્ગળને અહે એમ શરૂએ કહે થકે તોહી પણ શિષ્યને સમજણ પડી નહિ.

પ્રશ્ન ૧૦૧ મું—બીજું મસ્તગનું દૃષ્ટાંત શી રીતે છે ?

ઉત્તર—ત્યારે શિષ્યને પહેલા દૃષ્ટાંતથી સમજણ પડી નહિ ત્યારે હવે બીજું મસ્તગ દૃષ્ટાંત આપી સમજાવે છે.

મસ્તગ દિઢ્ઠેતેજં કહેતાં ધાવવાનો દૃષ્ટાંત કહે છે—જેમ કુંભારના ઘરનું સરાવડું નીભાડામાંથી તરતનું કાઢયું કોરું તેમાંહી એક જગ બિંદુ મૂકયું તે સમાધ ગયું, એમ બે જગ બિંદુ, ત્રણ જગ બિંદુ એમ સંખ્યાતા સહસ્ર ગમે જગ બિંદુ મૂકયાં તે પણ સમાધ ગયાં; તે વારે સરાવડું પૂરું બિંભાળે એક જગ બિંદુ માંડે કરે, એમ પા સરાવડું, અર્ધ સરાવડું,

તેમજ, અંતોમુહુર્તિવચન, વિચાર ક્રિયે અર્થકા નિશ્ચય કરનેમે
શી અસંખ્યાત સમયકા અંતર મુહુર્ત લગે. (એટલે અવાયનો કાળ પણ
અંતરમુહુર્તનો કહ્યો.

અને, ધારણા સંલિજં વા કાલં, અસંલિજં વા કાલં. એર ૪થા
નિશ્ચય ક્રિયા કોઇ અર્થ સંખ્યાત કાળ તક યાદ રહે કોઇ અસંખ્યાત કાળ
(સાગરપટ્ટોપમતક તથા જાતિ સ્મરણાદિ કર પરભવ તક) યાદ રહે. એટલે
ધારણાનો કાળ, સંખ્યાત કાળ તથા અસંખ્યાત કાળ કહ્યો.

યોં અવગ્રહકી એક સમયકી, ઇહા એર અવાયકી અસંખ્યાત સમયકે
અંતર મુહુર્તકી, એર ધારણાકી સંખ્યાત અસંખ્યાત કાળકી સ્થિતિ
જાનના ॥ (શ્રી નંદીજી સૂત્રનાં પાને ૧૩૬ મેં.)

પ્રશ્ન ૧૦૪ મું—જાળક ભાષા બોલે તે પોતે જાણે કે હું આ
ભાષા બોલું છું ?

ઉત્તર—શ્રી પત્રવજાજી સૂત્રના ભાષા પદમાં કહ્યું છે કે—તેને મને
કરી જાણવાનું જ્ઞાન અધુરું છે તથા શ્રુતજ્ઞાનનો ક્ષયોપશમ પણ મંદ છે.
તેથી તે જાણે નહિ કે હું શું બોલું છું. પરંતુ સંસી પચેન્દ્રિયપણી
સંનંની પ્રવૃત્તિ પાકી થયેથી તથા અવધિ જ્ઞાનવંત તથા જાતિ સ્મરણ
જ્ઞાનથી જાણી શકે.

એમજ આહાર સંબંધી તથા માતા પિતા સંબંધી તથા સ્વામી
કુળ સંબંધી તથા રક્ષક સંબંધી એ ચારે જોડ ઉપર પ્રમાણે જાણવા.

પ્રશ્ન ૧૦૫ મું—શ્રોતેન્દ્રિયનો વિષય કેટલો ? કેટલે દૂરથી શબ્દ
સંભળાય ?

ઉત્તર—શ્રી પત્રવજાજી સૂત્રનાં પદ ૧૫ મેં—ઇન્દ્રિય પદમાં કહ્યું છે કે—
શ્રોતેન્દ્રિયનો વિષય જઘન્ય આંશુલનો અસંખ્યાતમે ભાગઅને ઉત્કૃષ્ટો વિષય
જાર જોજનનો કહ્યો છે. તે અછિન્ન ઉદાણા વિનાના, શ્રોતેન્દ્રિયે દૂરસેવા,
શ્રોતેન્દ્રિયમાં પ્રવેશ થયેલા એવા શબ્દો સંભળવામાં આવે.

પ્રશ્ન ૧૦૬ મું—કોઇ કહે કે—હું અપર્યાપ્તિ ભાષા બોલું છું તો
અપર્યાપ્તિ ભાષા કઇ અને પર્યાપ્તિ ભાષા કઇ ?

ઉત્તર—શ્રી પત્રવજાજી સૂત્રનાં પદ ૧૧ મેં જે પ્રકારની ભાષા કહી
છે. એક પર્યાપ્તિ અને બીજી અપર્યાપ્તિ તેમાં સત્ય અને મૃયા એ બે ભાગ
પર્યાપ્તિ કહી છે અને મિથ્યને વ્યવહાર એ બે ભાષા અપર્યાપ્તિ કહી છે

આમ છતાં કોણ વ્યાકરણાદિકનો એકાંતપક્ષે આગ્રહ કરે તેને નીચેના પ્રશ્નો પૂછી સૂત્રનાં આધારે જવાબ માગવો.
પ્રશ્નો—

પ્રશ્ન ૧ લું—સિદ્ધાંતમાં આર્ય ભાષાં કેને કહી છે ?

પ્રશ્ન ૨ લું—એક પણ આર્ય ધર્મ સાંભળીને છત્ર મોક્ષનો અભિલાષી થાય એમ શ્રી ભગવતીજી વગેરે સૂત્રમાં કહેલ છે, તે આર્ય ધર્મનાં શાસ્ત્ર કયાં ?

પ્રશ્ન ૩ લું—જે શાસ્ત્રમાં માંસાદાર, યુદ્ધાદિ કરવામાં ધર્મ યજ્ઞાદિ અર્થે પશુ વધાદિકમાં ધર્મ માનનારા તથા પશુઓને યજ્ઞને અર્થે—તથા મનુષ્યોના ખોરાકને અર્થે ઇત્યરે પેદા કર્યા છે, એવા લખાણવાળાં શાસ્ત્રો તેને તમે કેવાં શાસ્ત્ર માનશો ? અને તે શાસ્ત્રની ભાષાને કઈ ભાષા માનશો ?

પ્રશ્ન ૪ થું—આર્ય ધર્મના પ્રરૂપનાર કોણ ? અને આર્ય ભાષાનાં બોલનાર કોણ ?

પ્રશ્ન ૫ મું—દીક્ષા લીધા પછી ૧૧ અંગના ભજુનારનાં નામ સિદ્ધાંતમાં આપ્યાં છે તેવી રીતે વ્યાકરણાદિ ભજુનારનાં નામ ખુદલી રીતે કયા સૂત્રમાં આપ્યાં છે ?

પ્રશ્ન ૬ હું—વ્યાકરણ ભજુનું એમ ખુદલું કયા સૂત્રમાં કહ્યું છે અને વ્યાકરણ શાસ્ત્ર કેનું રચેલું સૂત્રમાં કહ્યું છે ?

પ્રશ્ન ૭ મું—અંગ ઉપાંગાદિક સૂત્રને ભજુવે કરી સમકિતની પ્રાપ્તિ થાય, એમ સૂત્ર રૂચીથી સમકિત પામે એમ કયું છે. તેમ વ્યાકરણાદિ ભજુવાળી રૂચીથી શું પ્રાપ્ત થાય ? સૂત્રના આધારથી કહેવું.

પ્રશ્ન ૮ મું—સૂત્રમાં કહેલી દશ રૂચીમાં વ્યાકરણ ભજુનું કઈ રૂચીમાં છે ?

પ્રશ્ન ૯ મું—આઠ પ્રવચનના ભજુનારને સૂત્રમાં આરાધક કહ્યા છે તેમ વ્યાકરણાદિ શાસ્ત્રના ભજુનારને આરાધક કયા સૂત્રમાં કહ્યા છે ?

પ્રશ્ન ૧૦ મું—આઠ પ્રવચનમાં દ્વાદશાંગીનો સમાવેશ થાય છે, એમ સૂત્રમાં કયું છે, તેમ વ્યાકરણાદિમાં કેટલા સૂત્રનો સમાવેશ થાય છે ?

પ્રશ્ન ૧૧ મું—એક વ્યાકરણ ભજુ અને પ્રવચન આરાધે નહિ, અને એક પ્રવચન આરાધે અને વ્યાકરણ ભજુ નહિ એ બંનેમાં જુનારા કોણે પાળી કહેરાય ?

પ્રશ્ન ૧૨ મું—સંસ્કૃત પ્રાકૃતાદિ ભાષાનું જ્ઞાન પાપ યદી તથા દુઃખ યદી રક્ષણ કરવું નહીં એમ થી ઉત્તરધ્યયનજી સૂત્રની દીક્ષામાં કયું છે, અને

તેથી હૃદય શુદ્ધિ, ને તેથી આત્મ શુદ્ધિ ને તેથી મોક્ષ ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે આમ બોલતા પ્રત્યે કહેવું કે-જ્યન્ય નવ વર્ષની ઉમરવાળાને મોક્ષ ગતિ કહી છે, અને શ્રી અંતગડછ સૂત્રમાં કેટલીક આર્યાઓ અંતગડ દેવળી થઇ મોક્ષે ગયાં છે તે બધાને જ્યન્ય આઠ પ્રવચન મળતા અને ઉત્કૃષ્ટા અગ્યાર અંગના ભણનાર કહ્યા છે તો તેણે ઉપરનું જ્ઞાન ક્યારે મેળવ્યું હશે? અને તે જ્ઞાન વિના ભાષા શુદ્ધિ આદિ મોક્ષ ગતિની પ્રાપ્તિ થાય કે નહિ?

પ્રશ્ન ૨૧ મું—મુનિને સંસ્કૃત ભાષા અને પ્રાકૃત ભાષા ભણવી પ્રશસ્ત કહી. તે ગાથામાં તેજ પ્રમાણે અર્થ નીકળે છે? કે-મહા રૂપિ એવા તીર્થંકર ગણધરે સ્વર મંડળમાં એ ભાષા પ્રશસ્ત કહી છે એમ અર્થ નીકળે છે?

પ્રશ્ન ૨૨ મું—સ્વર શાસ્ત્ર મુનિને ભણવાં કે કેમ? પાપ શાસ્ત્રમાં સ્વર શાસ્ત્ર ગણાય કે નહિ?

પ્રશ્ન ૨૩ મું—શ્રી અનુયોગદ્વારછ સૂત્રની ગાથામાં જે ભાષા પ્રશસ્ત કહી છે તે મુનિને ભણવા માટે કહી છે કે ઉચ્ચારમાં પ્યારી લાગવાથી ભટ્ટીનેમાટે પ્રશસ્ત કહી છે?

જો મુનિને માટે પ્રશસ્ત હોય તો માગધી તથા અર્ધ માગધી ભાષાને કેવી કહેવી? તે વિષે તો તે શ્લોકમાં કંઈ જણાવ્યું નથી. માટે કેમ તેને અપ્રશસ્ત કહી શકાય?

પ્રશ્ન ૨૪ મું—શ્રી ઉત્તવાઈછ સૂત્રનો પાઠ બતાવી, સાધુ સર્વ ભાષાના બળ કહ્યા તે પાઠ સર્વ સાધુને લાગુ થાય છે કે ગણધરશ્રદ્ધિ ચાદ પૂર્વેને લાગુ થાય છે?

પ્રશ્ન ૨૫ મું—એક વચન, દ્વિ વચન, બહુ વચન આદિ તદ્વિત, સમાસ, રૂપિ વગેરે તથા ધાતુ-સ્વર-વિભક્તિ વગેરે શ્રી પત્રવણાછ તથા શ્રી પ્રશ્ન વ્યાકરણછ તથા શ્રી આચારાંગછ તથા શ્રી અનુયોગદ્વારછ વગેરે સૂત્રોમાં કહેલા વ્યાકરણોનાં નિયમોથી ભાષા શુદ્ધિ કહી તો-તે નિયમોનાં શાસ્ત્ર જન શાસ્ત્રની શૈલીમાં છે કે હાલના વર્તતા પ્રાદ્યક્ષીયા જ્ઞાનનાં જે વર્તે છે તેજ છે? તે ખુલાસાચાર જણાવવું જોઈએ.

પ્રશ્ન ૨૬ મું—જન મુનિઓનાં જ્ઞાન માટે જન શાસ્ત્ર અને તેને લગતા શાસ્ત્રની જરૂર પડે કે-જન સૂત્રમાં જેનો નિર્વેધ કરેલો હોય તેની જરૂર પડે?

શ્રીમદ્ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી ગ્રંથમાળા—મણુકો ૮ મો.

પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી તત્ શિષ્ય

મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત.

શ્રીપ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા

ઉત્તરાર્ધ ભાગ ૪ થો.

મોટા તિરસ્કાર સાથે તેને ગરુડ ખઢાર મૂક્યા હતાં. તેનું કારણ બીજું કંઈ નહિ પણ એજ જણાય છે કે સૂત્રની ભાષા પ્રાકૃત નહિ હોવા છતાં પ્રાકૃત ભાષામાં સૂત્ર છે એમ માનવાથી પહેલો દોષ એ, અને બીજો દોષ એ કે—વ્યાકરણના પારગામી, ચર વેદના જાણુ એવા સુધર્મ ગણધરનાં સ્વેલાં સૂત્રને પ્રચલિત કરી સંસ્કૃતમાં બનાવવા એવું વ્યાકરણ જ્ઞાનનું અભિમાન અને સૂત્રનું—અર્ધમાગધી ભાષાનું અપમાન કરવાથી તથા ગણધર મહારાજની આચારતા કરવાના હેતુથી તેને ગરુડ ખઢાર મૂક્યા હતા.

પ્રશ્ન ૪ થું—શિષ્ય—તો પછી સૂત્રની ભાષા ખરી કંઈ સમજ્યી ?

ઉત્તર—શુદ્ધ-ઘણા સૂત્રના ન્યાય જોતાં અર્ધમાગધી ભાષા સમજાય છે.

પ્રશ્ન ૫ થું—તો પછી મોટા મોટા વિદ્વાનો સંસ્કૃત ભાષાના પારગામી સૂત્રની ભાષાને પ્રાકૃત ભાષામાં કહે છે તેનું શું કારણ હશે ?

ઉત્તર—કોઈ કોઈ વ્યાકરણના લલ્લેલાનાં મગજમાં એમ ઠપાય છે કે સર્વોત્તમ સંસ્કૃત ભાષા છે, અને બીજે નંબરે પ્રાકૃત ભાષા છે. એટલે સંસ્કૃતમાંથી પ્રાકૃત, પ્રાકૃતમાંથી માગધી, માગધીમાંથી અર્ધ માગધી ભાષા બીકળી છે. એટલે માગધી તથા અર્ધ માગધી ભાષાને ઉતરતી ગણી સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષાને માન્ય ગણી સૂત્રની ભાષા પ્રાકૃત કહે છે.

પ્રશ્ન ૬ થું—શિષ્ય—કેટલાક એટલે સુધી કહે છે કે—કોઈપણ સૂત્રમાં શુનિને માગધી ભાષા ઉત્સર્ગ માર્ગે જોલવી ચાલી નથી. તે ઉપરથી સૂત્રની ભાષાને એવા રૂપમાં જોલાવે છે કે—“મા, ગદ્દો”—એટલે સૂત્રની વાણી માતા તુલ્ય માનનારા સૂત્રની ભાષાને કોઈ માગધી ભાષા કહે તે ભાષાને આજ રૂપમાં જોલાવે મા, ગદ્દો કહે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—હે ભાઈ? આવી ભાષા કોઈ ડાઘાં માણસ તો જોડે નહિ. પરંતુ કોઈ વ્યાકરણના મદે-અભિમાને જોડે તો તે ભાષા તેનેજ બંધન કર્યા છે. કારણકે માગધીની માતા પ્રાકૃત અને પ્રાકૃતની માતા સંસ્કૃત છે એવી માન્યતાવાળા તે પોતાની માનેલી પ્રાકૃત અને સંસ્કૃતને કેવી અનયે ? તે વિચાર પહેલો કરવો જોઈએ.

જે અલંકાર જેને દેવામાં આવે છે તે અલંકાર તેની માતાને તથા તેની દીકરીને લાગુ પડે છે. માગધી ભાષાને મા-ગદ્દો કહીએ તો માગધીની માતા પ્રાકૃત, પ્રાકૃતની માતા સંસ્કૃત, અને માગધીની દીકરી અર્ધ માગધી. તે વમામને ઠરી જાળો શબ્દ લાગુ થાય તો તેને કેટલા પ્રકારની આચારતા આવે તે પણ વિચારવું જોઈએ.

શાસ્ત્રકાર કહે છે કે, કહે પ્રાણ પહેલે ત્યાંમુધી પલ્લુ તે ભાષા બોલવી નહિ. બ્યારે એવી ભાષા બોલવાને કેટલાક મતવાળા નિર્ણય છે તેા સિદ્ધાંતના માનવાવાળાએ સિદ્ધાંત સિવાય વ્યાકરણાદિ શાસ્ત્ર વગેરે ગમે તેવા શાસ્ત્રના યા તેા ગમે તેવાં પંડિતોના દાખલા આપી સૂત્રની ભાષા પ્રાકૃત કરાવવી તે તદ્દન નકામુંજ છે.

પ્રશ્ન ૯ મું—શિષ્ય-ભાષાની ચર્ચા ઉઠાવનારે સંસ્કૃતમાંથી પ્રાકૃત-પ્રાકૃતમાંથી માગધી વગેરે કહેલ છે, તે વ્યાજ્ઞી છે કે કેમ ?

ઉત્તર—વ્યાજ્ઞી તેા સૂત્રના આધારથી જે વાત સિદ્ધ થાય તેા બાકી વ્યાજ્ઞી ગેરવ્યાજ્ઞી તેા, જેના મગજમાં ઠસાણું તે વ્યાજ્ઞી, અને પોતાના મતને વિરુદ્ધ પડે તે ગેરવ્યાજ્ઞી. કેમકે એક પંડિત કહે કે સંસ્કૃત ભાષા પહેલી છે અને પ્રાકૃતાદિ ભાષા તેમાંથી ઉત્પન્ન થઇ છે. બીજે પંડિત કહે કે પ્રાકૃત ભાષા પહેલી છે ને સંસ્કૃતાદિ તેમાંથી ઉત્પન્ન થઇ છે, હવે આમાં કોનું વ્યાજ્ઞી ને કોનું ગેરવ્યાજ્ઞી સમજવું ? તે તેા આપણે વાંચનારની સુખત્યારી ઉપર રાખીશું.

પ્રશ્ન ૧૦ મું—શિષ્ય-પ્રાકૃત ભાષાજ પહેલી અને તેમાંથી સંસ્કૃતાદિ ભાષા નીકળી એવું વળી કોનું માનવું છે ?

ઉત્તર—ગુરુ-તેવું પલ્લુ વાંચવામાં આગ્યું છે ખરું. સાંભળો-આત્મારામજી પીતાંજીની બનાવેલો “તત્ત્વ નિર્ણય પ્રાસાદ” નામનો ગ્રંથ સંવત ૧૯૫૮ની સાલમાં છપાયો છે. તેના પ્રથમ સ્તંભ પાને ૧૦મે-૧૧મે કહ્યું છે કે:—

હંતર સાહેબ અપને રચે સંક્ષિપ્ત હિંદુસ્થાનકે ઇતિહાસમે લિખતે હું કિ, હિંદુસ્થાનકો મૂળ ભાષા પુરાણી પ્રાકૃત હૈ.

રૂઢત પ્રણીત કાવ્યાલંકારકી ટિપ્પણી કરનેવાલે લિખતે હું કિ, પ્રાકૃત ભાષા પ્રથમ થી. તિસ્સેહિ સંસ્કૃત બનાઇ ગઇ હૈ. જ્યાર સંસ્કૃત થઇ બે શબ્દ હૈ, સો બી યહી જાપન કરતા હૈ કિ, અસંસ્કૃત શબ્દો કેા વળ સમારકે રચે, તિસકા નામ અસંસ્કૃત હૈ.

પ્રાકૃતેતિ સકલ જગજંતૂનાં વ્યાકરણાદિભિરના દિત સંસ્કારઃ સદ્ જો વચનવ્યાપારઃ પ્રકૃતિઃ । તત્ર મયં સૈવં વા પ્રાકૃતવ્ । “વારિસ વયળે સિદ્ધં દેવાજં અદ્દમાગદા યાળી” इत्यादिवचनाद्वાપ્રાકૃર્વૃત્તં પ્રાકૃતં ચાલમદિલાદિપુ શોષં સકલ ભાષા નિવંધનમૂતં વચનમુચયતે । મેષ નિર્ણય જરૂર મિલેલ સ્વરૂપં

આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે સૂત્રમાં અનેક દેશોના શબ્દ રહ્યા છે, અને અર્ધ-માગધી ભાષામાં પણ સર્વ દેશની ભાષા આવે છે. અને આત્મા-રામણએ પણ તેજ ગ્રંથમાં “ચતુસ્થિશસ્ત્રલઃ” માં પાને ૬૩૫ મેં લખ્યું છે કે—“અઠારહ દેશી ભાષા એકત્ર મિલી, હુઇ બોલી, બાતી હૈ, સો અર્ધ માગધી ભાષા હૈ.”

માટે સૂત્રની અર્ધ માગધી ભાષા છે એમ નિશ્ચય થાય છે. કારણકે સૂત્રમાં સર્વ દેશની ભાષા રહેલી છે.

પ્રશ્ન ૧૨ મું—ઉપરના લખાણનો મૂળ હેતુ શું છે ?

ઉત્તર—ઉપરના લખાણનો મૂળ હેતુ એમ નીકળે છે કે—કેટલાંક વિદ્વાનો મૂળ ભાષા સંસ્કૃત અને તેમાંથી પ્રાકૃત નીકળેલી માને છે. ત્યારે કેટલાંક વિદ્વાનો મૂળ ભાષા પ્રાકૃત અને તેમાંથી સંસ્કાર કરેલી સંસ્કૃત ભાષા માને છે. ત્યારે કોઇ કોઇ વિદ્વાન બંને ભાષાને માન આપવા જોને સૂત્રોને બંને ભાષામાં માને છે, અને વળી અર્ધ માગધી ભાષામાં પણ માને છે. માટે તેઓ કયા નિર્ણય ઉપર આવેલા હોય તે કાંઇ સમજતું નથી.

પ્રશ્ન ૧૩ મું—શિષ્ય—જેન સૂત્ર, કોઇ માગધી ભાષામાં, કોઇ અર્ધ માગધી ભાષામાં તથા કોઇ પ્રાકૃત ભાષામાં માનતા સાંભળ્યા છે. પણ સંસ્કૃત ભાષામાં જેન સૂત્રો છે એમ બોલનારા જણ્યા નથી. તે શું સંસ્કૃત ભાષામાં કોઇ સૂત્ર માને છે ?

ઉત્તર—કેટલાંક વિદ્વાનો દહીં હૂયમાં પણ રાખવાની પેઠે પોતાનાં વિરોધોના તરંગોને જાહેરાતમાં મૂકી પોતાના સૂત્રોને અપમાન થાય ત્યાં મુધીની હાલ સૂચવે અને પોતાની પંડિતાઈને પ્રકાશમાં લાવે તે કેટલું ચોચનીય છે ? કેમકે આત્મારામણ જેવા વિદ્વાનો તેજ ગ્રંથના “પેલા સ્તંભમાં” કહી ગયા છે કે—ચૈદ પૂર્વ પ્રથમ સંસ્કૃતમાં રચ્યાં હતાં ને ત્યાર પછી દશ પૂર્વધારીએ પ્રાકૃતમાં સૂત્ર રચ્યાં, અને જોનાં સૂત્ર પ્રાકૃતમાં છે, એમ તેઓ કેટલાંક ટાંગ કરી ગયા છે. પણ પોતે પોતાની ભાષાથીજ તથા તેમના મનાતા પ્રચોથી વિરુદ્ધ પડે છે કે નહિ તેનું જાન રહ્યું હોય એમ જણાતું નથી. કેમકે—કચ્છાણ મંદિરના બનાવનારા સિદ્ધસેન દીપાકરે ત્યારે સૂત્રની ભાષાને જાહેરી સંસ્કૃતમાં સૂત્ર રચવા આગ્રહ કર્યો, ત્યારે તેના ગુરુએ તેને શા માટે તિરસ્કાર કર્યો હશે ? કેમકે ત્યારે ચૈદ પૂર્વ સંસ્કૃતમાં પૂર્વે રચાયા હતાં તે પછી આ વિદ્વાનને સૂત્ર સંસ્કૃતમાં રચ્યાં મું દોષ ઉત્પત્ત થયો કે જેને ગરુડ જહાર મૂકતામાં આવ્યા ?

અરૂપણા કરી છે, એમ સૂત્ર પાઠ સાબીત કરી આપે છે. એમ અર્ધ આગધી ભાષા સિવાય બીજી ભાષામાં જીનનાં સૂત્ર નથી. એમ કહેવું પણ કમુલ કયા વિના ચાલશે નહિ.

પ્રશ્ન ૧૬ મું—કદાપિ કોઇ જીન સૂત્ર પ્રાકૃત ભાષામાં માને તેમાં એ વાંધો છે ?

ઉત્તર—પ્રાકૃત ભાષામાં જીન સૂત્ર માનીએ તો તેમાં અનેક દોષ ઉત્પન્ન થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૭ મું—પ્રાકૃત ભાષામાં સૂત્ર માનવાથી વળી દોષ ઉત્પન્ન થાય તેવું શું કારણ છે ?

ઉત્તર—સાંભળો—પ્રાકૃત ભાષામાં જીન સૂત્ર દ્વાદશાંગી પ્રમુખ માનવાથી નીચેના દોષો ઉત્પન્ન થાય છે.

(૧) એક તો એ કે પ્રાકૃત ભાષા દેશી ભાષા છે. (અને જીન ચાત્ર-જીન સૂત્ર દેશી ભાષામાં નથી પણ સર્વ ભાષામાં છે.)

(૨) પ્રાકૃત ભાષાના બોલવાવાળા મૂર્ખ લોક અને સ્ત્રી વર્ગ કહેલ છે. (જીન સૂત્રના પ્રકાશક મહાવિદ્વાન ગણધરાદિ આચાર્ય પ્રમુખ છે.)

(૩) પ્રાકૃત ભાષા અનાદિ સિદ્ધ છે. (આપણું જીનસૂત્ર તીર્થંકર મહારાજ તથા ગણધર દેવથીજ પ્રગટ થાય છે અને તીર્થંકર મહારાજ ‘અર્ધમાગધી’ ભાષાએજ પ્રરૂપણા કરે છે, તે વાત સૂત્રથી સિદ્ધ છે.)

માટે જીનધર્મનાં સૂત્ર પ્રાકૃત ભાષામાં નથી એમ ઉપરનાં કેટલાક લેખોથી સાબીતી આવી મળે છે.

પ્રશ્ન ૧૮ મું—સંસ્કૃત-પ્રાકૃત-અને માગધી આ ત્રણ ભાષામાં પહેલી ભાષા કયું હશે ?

ઉત્તર—કોઇ કોઇ વિદ્વાન સંસ્કૃત ભાષાને પહેલી કહે છે એટલે મૂળ ભાષા સંસ્કૃત માને છે. તેમ કોઇ વિદ્વાન પ્રાકૃત ભાષા તેજ મૂળ ભાષા કહે ; તેમજ માગધી ભાષાને પણ કેટલાક વિદ્વાનો મૂળ ભાષા કહે છે.

પ્રશ્ન ૧૯ મું—કોઇ સંસ્કૃત ભાષાને યા કોઇ પ્રાકૃત ભાષાને પહેલી કહેનારાનું તો વાંચનામાં આવ્યું છે પરંતુ માગધી ભાષાને પહેલી ભાષા માનનારો કયો વર્ગ છે તે પણ જણાવશો ?

એમ માનીએ કે-ગમે તે ભાષા કહેતાં બાધ નથી, તો જેમ તીર્થંકર
નહારાજની પ્રરૂપેલી અર્ધ માગધી ભાષા કબુલ કરીએ છીએ તેમ સૂત્રની
ભાષા પણ અર્ધ માગધી છે એમ કહી નાખીએ એટલે બસ.

પ્રશ્ન ૨૩ મું—પૂર્વપક્ષી-તીર્થંકરની વાણી અર્ધ માગધીમાં છે,
એવું તો સિદ્ધાંતમાં છે, પણ કોઈ સૂત્રમાં એવું નીકળતું નથી કે જૈન
સૂત્ર અર્ધ માગધી ભાષામાં છે ?

ઉત્તર—ત્યારે પ્રાકૃત ભાષામાં જૈન સૂત્ર છે એમ કહો છો તે ક્યા
સૂત્રના આધરથી ?

પ્રશ્ન ૨૪ મું—પૂર્વપક્ષી-અનુયોગદ્રારમાં તથા ઠાણુંગ સૂત્રમાં કહ્યું
છે કે ઋષિને સંસ્કૃતને પ્રાકૃત એ બે ભાષા બોલવી પ્રશસ્ત છે. એ આધારથી
એમ માનીએ છીએ કે સૂત્ર પ્રાકૃત ભાષામાં હોવાં જોઈએ.

ઉત્તર—એમ માનનારની સમજમાં તફાવત છે. કેમકે સૂત્રમાં ઉપર
કહ્યા પ્રમાણે કહ્યું નથી. અને સૂત્રમાં જે પાઠ છે તેનો અર્થ પણ તે
પ્રમાણે નથી.

પ્રશ્ન ૨૫ મું—પૂર્વપક્ષી-ખરે અર્થે શી રીતે છે તે કહો ?

ઉત્તર—સાંભજો-સૂત્ર પાઠ સુદ્ધાં બાબુવાળા છાપેલ અનુયોગદ્રાર
પાને ૩૧૭ મે-કહ્યું છે કે-ગાયા-

સંકયા પાયયા ચેવ, મણિર્હો હોતિ દોળિ વા;

સરમંડલંમિ ગિજ્જંતે, પસત્યા હસિ માસિઆ. ॥ ૧ ॥

અર્થ—ભાષા પાને ૩૨૦ મે-સંકયા-શ્લોક એક સંસ્કૃત, બીજા
પ્રાકૃત એ ભણતિ કહેતાં-ભાષા શ્રી તીર્થંકર, ગણધરે કહી, સ્વર મંડલ
કહેતાં-પદ્મનદિક સ્વર સમૂહે ગાઇ, તાનને વિષે પસંત્યા લક્ષી શ્રી મહા
ઋષિની ભાષી.

અહીં ઋષિને ઉપરની બે ભાષા બોલવી, એવો અધિકાર નથી.
પરંતુ સાત સ્વરના અનેક લેહ બતાવ્યા છે. તેમાં તીર્થંકર ગણધરે સંસ્કૃત
અને પ્રાકૃત એ બે ભાષા સ્વર સમૂહે ગીત (ગાવા) તાનને વિષે પ્રશસ્ત કહી છે.

અર્ધ માગધી ભાષા, જૈન સિદ્ધાંત (ધર્મ પુસ્તક) સિવાય બીજે
કોઈ વપરાવાના હેતુથી તથા સ્વરશાસ્ત્ર લૅગિક પદ્ધતિને લઈને પાપ ગ્રાસ્ત્રમાં
ગળ્યાં છે, ઇત્યાદિક કસોટીથી અર્ધ માગધી ભાષા સ્વર મંડળમાં ઠાણલ
સ્વર નથી.

વળી ભગવતીજી શતક ૧ લે-ઉદ્યે ૭ મે-કહું છે કે—

જગમવિ આરિયવવળં સુવળયં સોચા ધમ્મકામણ પુણ્ણકામણ મોક્ષકામણ
સમગકામણ.

એક પણ આર્ય વચન સાંભળવેથી તે જીવ ધર્મનો કામી, પુણ્યનો કામી, મોક્ષનો કામી, અને સ્વર્ગનો કામી થાય છે. એવાં મહા ક્ષણદાયક આર્ય વચન (સૂત્ર વચન) ભગવંતે કહ્યાં છે.

પ્રશ્ન ૩૦ મું—જ્યારે આર્ય એવાં સૂત્ર વચન સાંભળવાથી મહા લાભ કહ્યો તો તેનો અભ્યાસ કરવાથી સૂત્ર ભણવાથી શો લાભ થાય ?

ઉત્તર—સાંભળો-ઉત્તરાધ્યયન અધ્યયન ૨૮ મે-આથા ૨૧ મી-તેમાં કહું છે કે-ગાથા—

જોસુત્ત મંહિ કંતો, સુણ્ણ ડંગાહરૂડ સમ્મતં ;

એમણ વાહિરેણ વ, સોસુત્તરૂદ્ધિયં નાયવો । ૨૧

અર્થ:—ભગવંત કહે છે કે ગૌતમ ! જેને સૂત્રની રૂચિ છે એટલે સૂત્રનો રૂચિવંત તે અંગે ઉપાંગાદિ સૂત્ર ભણે અને તેનાં સૂત્ર ભણવે સમકિતની પ્રાપ્તિ થાય છે.

પ્રશ્ન ૩૧ મું—સૂત્ર ભણવાથી સમકિતની પ્રાપ્તિ ઉપરાંત કાંઈ લાભ થાય ખરો ?

ઉત્તર—સૂત્રના ભણવાવાળાંને પાંચ પ્રકારે અભ્યાસ કરતાં સજાય કહી છે. જુઓ ઉત્તરાધ્યયન અધ્યયન ૩૦ મું-ગાથા ૩૪ મી.

વાયણા પુચ્છણા જેવ, તદેવ પરિવટ્ટણા ;

અણુપ્પેહા ધમ્મકહા, સજ્ઞાડ પંચહા મવે ॥૩૪ ॥

અર્થ:—સૂત્રની વાંચણી લેવી, પ્રશ્ન પૂછવા, તેમજ વારંવાર પર્યટન કરવું-ગત્તવું, અર્થની ચિંતવણા કરવી, ધર્મકથા કરવી, એ પાંચ પ્રકારની સજાય કરવી કહી.

પ્રશ્ન ૩૨ મું—સૂત્રની સજાય કરવાથી શો લાભ થાય ?

ઉત્તર—ઉપર કહેલ પાંચે પ્રકારની સજાય કરવાવળાને બાર પ્રકાર માંડેલો દશમો અઘ્યંતર તપ કહ્યો છે અને સૂત્રની સજાય કરવાથી શિવ સર્વ સંસારથી મુક્ત થાવું કહ્યું છે.

વળી ઉત્તરાધ્યયનના ૨૬ મા અધ્યયનની ૧૦ મી ગાથામાં કહું છે કે—
સજ્ઞાણ વા નિડવેજં, સવ્વદુક્કસ વિમોક્કસજં. સજ્ઞાયને વિયે આત્માને જ્ઞેનારો

ચાઓ પકરેઈ. તિલ્લાણુભાવાઓ મંદાણુભાવાઓ પકરેઈ, बहुपयेसगाओ अप्प-
पएसगाओ पकरेई, आउयंकम्मं सिय बंधई सिय नौबंधई, सायावेयणिज्जं चणं
कम्मं भुज्जो भुज्जो उवचिणाई, अणाइयंचणंअणवदगं दीहमद्ध चाउरंत संसार-
कंतरं सिष्णामेव बीतीवयई.

અર્થ:—સૂત્ર અર્થ ચિંતવતાં આયુષ્ય વર્ષોને સાત કર્મની પ્રકૃતિ આકરે
અંધને બાંધી હોય, તે શિથિલ બાંધન બાંધ કરે, દીર્ઘ કાળની સ્થિતિ
હોય તે અદ્ય કાળની સ્થિતિ કરે, તીવ્ર ભાવ છે, તે મંદ ભાવ કરે, ઘણા
પ્રદેશ હોય તે અદ્ય પ્રદેશ કરે, આઉષુ કર્મ કદાચિત્ બાંધે કદાચિત્ ન
બાંધે, શાતા વેદનીય કર્મ વારંવાર બાંધે, જે કાળની આદિ અંત નથી
એવો ચાર ગતિ રૂપ સંસાર અટવીને તે શીઘ્ર ઉલ્લેખે. અર્થાત્ જેની
આદિ અંત નથી એવો ચાર ગતિ રૂપ સંસાર અટવીને માર્ગ તેને શીઘ્ર
પાર પામે, એટલે થોડી મુદતમાં મોક્ષ ફળ મળે (બોલ ૨૨ મો.)

પ્રશ્ન ૩૮ સુ—ધર્મ કથા કરતો થકો જીવ શું ફળ ઉપરાજે ?

ઉત્તર—ધમ્મકહાણં નિજ્જરં જણવઈ ધમ્મકહાણં પવયણં પમાવેઈ,
પવયણપમાવેણં જીવે આગમેસસ મહ્ત્તાણ કમ્મંનિવંદહ.

ધર્મ કથા કહેતાં જીવ નિર્જરા કરે—કર્મનો ક્ષય કરે, ધર્મ કથા
કહે સિદ્ધાંત પ્રગટ કરે—સિદ્ધાંતનો પ્રભાવ વધારે, સિદ્ધાંત દીપાવતાં જીવ
આવતે ભવે—આવતા કાળને માટે શુભ કર્મ ઉપરાજે—બાંધે. (બોલ ૨૩ મો.)

પ્રશ્ન ૩૯ સુ—સૂત્રની આરાધના કરવાથી શું ફળ થાય ?

ઉત્તર—સુયસસ આરાદણાણ અજ્ઞાણં સવેઈ નય સંકિલ્લિસઈ.—ધુત આ-
રાધતાં અજ્ઞાનપણું રાજે, સંકલેશ (મહીન) પ્રણામ ન થાય. (બોલ ૨૪ મો.)

ઇત્યાદિ મહાફળ કદાં તે અરિહંત ભગવંતના પ્રરૂપેલા અર્ધ
માગથી ભાગ્યે અર્ધ રૂપે દ્વાદશાંગી વાણી આદિ સૂત્ર જે ગણધર મહારાજે
તેજ મૂત્ર, તેજ ભાગ્યે, તેજ અર્થને શુદ્ધિમાં લીધેલા, જે હાલ વતે
છે તેજ મૂત્રની સગાય આદિ કરવાનાં ફળ કદાં છે.

આ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે—સંસ્કૃત પ્રાકૃત આદિ ભાષાઓ
જાતમાને કલ્યાણકારી નથી. આત્માને કલ્યાણકારી તો સૂત્રનીજ ભાષા કહી,
માટે તે ભાષા બીજી નહિ પણ અર્ધ માગથી તેજ છે—અને તે વિષે થી
નંદીજ સૂત્ર તથા ઉવવાયજ તથા સમવાયાંગજ વગેરે સૂત્ર સાદો ખુલાસો
આપે છે.

માગહા માસા તેસિ સઘેસિ આયરિય મળાયરિયાણં અપ્પણો સં માસાણ પરિણા-
મેણં પરિણમંતિ.

અર્થ:—સર્વ અક્ષરની સંધિ યથાયોગ્ય મેળવીને, સંપૂર્ણ રાગે કરીને, સર્વ લાભાને મળતી, ઘણી મીઠી એવી વાણીએ યોજન પ્રમાણે સંભળાય એવે સ્વરે, અર્દ્ધ માગધી લાખાએ પરમેશ્વરે ધર્મકથા કહી (લાખણ કર્યું) તે અર્દ્ધ માગધી લાખા આર્ય અનાર્ય પોતપોતાની લાખામાં સમન્વ્યા. અને છેવટે ઘણા જીવોને મહાકૃપાની પ્રાપ્તિ થઇ.

પ્રશ્ન ૪૨ મું—શ્રી સમવાયાંગજી સૂત્રમાં શું કહ્યું છે ?

ઉત્તર—સંભળો—શ્રી સમવાયાંગસૂત્રમાં ચોત્રીશ અતિશય અધિકારે ૨૨-૨૩ મા અતીશયમાં કહ્યું છે કે—મૂળ પાઠ—

મગવં ચળં અદ્દમાગહાણ માસાણ ધમ્મ માહસ્સહ ૨૨- સ્તા વિયણં
અદ્દમાગહા માસા માસિજ્જમાણી તેસિ સઘેસિ આયરિય મળાયરિયાણં દુપ્પય
ચડપ્પય મિય પલ્લિ સરિસિવાણં અપ્પપ્પણો હિય સિવસૂહ દેસમાસત્તાણ
પરિણમહ ॥ ૨૩ ॥

અથ ટીકા—અદ્દમાગહી એતિ । પ્રાકૃતાદીનાં ષણં માવાવિશેષાણં
મધ્યે યા માગધા નામ માપા રસૌલ શૌ માગધ્યા મિત્યાદિ લક્ષણવતી અસમા-
શ્લિત સ્વકીય સમગ્ર લક્ષણાર્દ્ધમાગધા ત્યુચ્યતે ॥ તથા ધર્માસ્ત્યાતિ તસ્યાણ્વાતિ.
કોમલત્વાદિ દ્વાવિજઃ માસિજ્જમાણીતિ મગવતા મિદ્ધાયમાના આયરિયમળાય
રિયાણં આર્યાનાર્પદેશેત્વન્નાનાં દ્વિપદા મનુપ્યા શ્વતુપ્પદા ગવાદયઃ મૃગા આટવ્યાઃ
પશ્વયો ગ્રામ્યાઃ પક્ષિણઃ પ્રતીતાઃ સરોચ્ચપઃ ઊરપરિસર્પ્યાઃ મૂચ્ચપરિસર્પ્યાશ્ચતિ તેષાં
કિમાત્મન અનાત્મનઃ આત્મીયયા આત્મીયયેત્યર્થઃ માપા તયા માપામાયેન પારિણા-
મિતીતિ સંવંધઃ કિ મૂતાસૌ માપયેત્યાહઃ હિતમશ્વુદયઃ શિવં મોક્ષઃ શ્રુતં શ્રવણ
કાલોદ્ભવમાનં દદાતીતિ હિતશિવસુલ્લંકારિ પ્રયોર્વિંશઃ ॥૨૨। ૨૩ ॥ ઇતિ ટીકાયાં—

એ પ્રમાણે મૂળ પાઠ તથા ટીકામાં કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૪૩ મું—શિષ્ય—આપે મૂળ પાઠ તથા ટીકાથી જણાવ્યું પણ તેમાં તેા સમજનારા સમજે પણ મારા જેવા યોદી બુદ્ધિવાળા કેવી રીતે સમજી શકે ? માટે અમે સમજી શકીએ તેવી રીત જણાવયો.

ઉત્તર—સંભળો—સાવાર્થ:—શ્રી તીર્થંકર ભગવંતે અર્દ્ધ માગધી લાખા એ ધર્મ પ્રરૂપે છે. તે અર્દ્ધ માગધી લાખા પ્રાકૃત આદિ પર ભાષા

ને પ્રશ્નવ્યાસરણસૂત્રમાં બાર પ્રકારની ભાષા પળું કહી છે. તે તમામ ભાષાનું સ્વરૂપ બાજુવું જોઈએ.

તેમાં સંસ્કૃત ભાષાના ત્રણ પ્રકાર કહ્યા. સંસ્કૃત, સમસંસ્કૃત ને મહાસંસ્કૃત.

પ્રાકૃતના બે લેહ, પ્રાકૃત ને અતિપ્રાકૃત.

માગધીના પળું બે લેહ, માગધી ને અર્ધમાગધી.

એટલી ભાષાનું સ્વરૂપ અવશ્ય બાજુવું જોઈએ.

પ્રશ્ન ૪૫ સું—શિષ્ય-સંસ્કૃતના ત્રણ પ્રકાર શી રીતે સમજવા ?

ઉત્તર—સાંભળો—સંસ્કૃત ભાષાના ભાગવતાર્થ ૧૮ પુરાણ, કાવ્ય, ય વગેરે ઘણાં શાસ્ત્ર સંસ્કૃતમાં છે. કે જેની ટીકા વિના સમજવું મુશ્કેલ છે છે-સમસંસ્કૃત તે સંસ્કૃતમાં પ્રાકૃત ભાગવાથી સરલપણે સમજાય તેવા ધ પદ અને મહાસંસ્કૃત તે વેદનું સંસ્કૃત કહેવું છે તે સમજવું ઘણું જ ટીન હોય છે.

પ્રશ્ન ૪૬ સું—પ્રાકૃત ભાષાના બે લેહ શી રીતે છે ?

ઉત્તર—પ્રાકૃત ભાષા તેના બે પ્રકાર છે. જૈન સૂત્ર વિના એટલે ધીર્ય કરના ભાંખેલા અર્થના સમાવેશ વિના તેવીજ ભાષામાં કોઈ આચારે મળપદમાં બનાવેલા ગ્રંથ તેને પ્રાકૃત ભાષા માને છે.—અતિ પ્રાકૃત તે ચાલુ દેશ ભાષા—જેવી કે હિંદુસ્તાની, ગુજરાતી, મરાઠી વગેરે કહી છે, અને કેટલાક શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષાને પણ પ્રાકૃત ભાષા કહે છે.

અન્યમતનાં શાસ્ત્ર જે યાજ્ઞવલ્ક્ય સ્મૃતિ મિતાશ્રય ટીકામાં જે સ્થાને છે તે સંસ્કૃત મૂળ લખેલ છે, અને નીચે અર્થ છે તે પ્રાકૃત મૂળ લખેલ છે.

ધર્મસિંધુ ગુજરાતી ભાષાંતરની પ્રસ્તાવના પાને ૧-૩-જે ગુજરાતી ભાષાંતરને પ્રાકૃત કહેવું છે. (અંધનું નામ દરેક પાને મધ્યે ધર્મસિંધુઃ પ્રાકૃત ભાષાંતર સહિત) એ પ્રમાણે કહેવું છે.

મહાભારત (અદારે ૫૧) ગુજરાતી ભાષામાં રચેલું છે તેમાં અદિપર્વમાં ગાથા ૫ મીથી નીચે પ્રમાણે લખેલ છે.

મહામારત ઉપરથી લઈ, સારસાર નિરધાર ;

પ્રાકૃત ભાષામાંથી રચેલું, ૫૫૫૩૦ વિસ્તાર ૧

અથ: ભાષા-ભાષાના બારડું લેઈ જાણવા, વચન પુણુ હોઈ સોજે પ્રકારે જાણવો એણી પરે તીર્થ કરે અનુસારી હીધી છે. આલોચીને આચરિત્રીયો અવસરે જોલવો.

પ્રશ્ન ૪૯ મું—શિષ્ય—આ ઉપરના પાઠ ઉપરથી કોઈ એમ કહે કે—માગધી ભાષા મુનિને ઉત્સર્ગ માર્ગે જોલવી ચાલી નથી તેનું કેમ ?

ઉત્તર—એમ કોઈ જોલે તેના જવાબમાં એટલું જ કહેવું બસ છે કે—તમોએ સૂત્રની ભાષાને પ્રાકૃત ભાષા માની છે. તો તે પણ જાણવું ફેરવવું, વારંવાર પઠન કરવું, પૂર્ણ શક્તિ ફેરવવી, ઉપદેશ કરવો વગેરે તમામ બધ પડશે. તમારાથી સૂત્રની સઝાય વારંવાર થાશે જ નહિ, તે ઉપરાંત બ્યાકરણ આદિ જાણી શકશે જ ક્યાંથી ? તમારું વાક્ય : તમને જ બંધન-કર્તા થયું.

સૂત્રને મતે તે છએ ભાષા લૌકિક પક્ષની છે, અને લૌકોત્તર પક્ષની તો એક અર્ધ-માગધી ભાષાજ છે. માટે અર્ધ-માગધી ભાષાના સૂત્ર ઉત્સર્ગ માર્ગે વારંવાર જાણવાં ફેરવવાં ઉપદેશ પણ ધોઈ માર્ગે કરવો અને તેનાં મહાકૃત્ર પણ જાણવંતે કથાં છે. માટે સૂત્રની ભાષા સિવાય સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, માગધી વગેરે છએ ભાષા ઉત્સર્ગ માર્ગે જોલવી નહિ એમ ક્યું. કદાપિ કોઈ અવસરે જોલવું પડે તો મુનિએ કાળ અવસરનો વિચાર કરીને આલોચીને જોલવું. એવી જાણવંતની આજ્ઞા છે. માટે અર્ધ માગધી ભાષાનાજ સૂત્રની જાણવંતે ઉત્સર્ગ માર્ગે આજ્ઞા આપી છે. અને સૂત્ર અર્ધ માગધી ભાષામાં છે. એમ આ ઉપરના પાઠથી સિદ્ધ થાય છે.

પ્રશ્ન ૫૦ મું—પૂર્વપક્ષી—જાણવંતે અર્ધ માગધી ભાષામાં પ્રરૂપણા કરી, એવો તો સૂત્રનો પાઠ છે, પણ જ્યારે ગણધર મહારાજે સૂત્ર શુદ્ધાં ત્યારે અર્ધ માગધી ભાષામાંજ શુદ્ધાં એવો પાઠ કોઈ સૂત્રમાં જાણતો નથી તેનું કેમ ?

ઉત્તર—પ્રાકૃત ભાષામાં સૂત્ર ગણધર મહારાજે શુદ્ધાં એવો કયા સૂત્રનો પાઠ છે તે કહો ?

પ્રશ્ન ૫૧ મું—પૂર્વપક્ષી—એવો પણ પાઠ નથી.

ઉત્તર—તો થયું. સૂત્રમાં જે હોય તે કબુલ કરો. એકે અર્ધ માગધી ભાષામાં સૂત્ર શુદ્ધાંનો પાઠ નથી, પણ સૂત્રના જ્ઞાપયથી સૂત્ર અર્ધ માગધી ભાષામાંજ છે, અને તીર્થ કરે મહારાજના પ્રરૂપણાં વચન તેમાંજ રહ્યાં છે.

અલંકાર પલ્લુ ગોઠવ્યા, એટલે ભગવંતના પ્રરૂપેલા અર્થ ગોઠવતાં તેની સંધિ મેળવવા ગણુધર મહારાજને પલ્લુ કેટલીક પૂર્ણ કરી હોય તે પલ્લુ સૂત્રજ કહેવાય, જેવી ભાષા ભગવંત બોલે તેવીજ ભાષા ગણુધર મહારાજ બોલવા સમર્થ છે, એમ ઠાણુંગ સૂત્ર તથા ઉવવાઈ સૂત્ર જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૫૫ મું—ઠાણુંગ તથા ઉવવાઈ સૂત્રમાં શું કહ્યું છે ?

ઉત્તર—સાંભળો-ઠાણુંગ સૂત્ર તથા ઉવવાઈ સૂત્રમાં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે કે:—

દુવાલસંડગિજો સમત્ત ગણિપિંડગધરા સવ્વંકલર સંણિવાંદ્દના, સવ્વ-
માસાણુગામિજો, અજિણાજિણસંકાતા, જિણા દ્વ અવિતહં વાગરેમાણા.—

અહિંયાં-ગણુધર દેવને માટે કહ્યું છે કે-જાર અંગના જાણનાર, સમસ્ત આચાર્યને સિદ્ધાંતરૂપ પટારો તેહના ધરણુહાર, સર્વ અસરના મેલણુહાર-એટલા કરીને ઉચરવા સમર્થ, સર્વ ભાષા આર્ય અનાર્ય દેવતા દેવીના તથા સંસ્કૃત પ્રાકૃતાદિ ભાષાના પારખામી, રાગ દ્રેષ જીત્યા નથી. પણ જીત્યા એહવા જિન વીતરાગ સરિખા છે, જિન વીતરાગની પરે યથા તથ્ય બોલનારા. અર્થાત્ ઉત્તર પ્રત્યુત્તર કરનારા તથા યથા તથ્ય ભાષાના બોલનારા એવા ગણુધર મહારાજને કહ્યા છે.

એ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે ગણુધર મહારાજને જે જે સૂત્ર શું થયા છે તે તીર્થંકર મહારાજની પ્રરૂપેલી અર્ધમાગધી ભાષાએ અર્થરૂપે તેજ તે સૂત્ર છે. કુલ અને કુલના હારના ન્યાયવત્-આ વિષે પંડિત લાલન પણ સારો અભિપ્રાય આપે છે.

પ્રશ્ન ૫૬ મું—પંડિત લાલન આ વિષે શું જણાવે છે ?

ઉત્તર—સાંભળો-“જેન માર્જ પ્રવેશિયા.” જેન ધર્મ પ્રશ્નોત્તર-ચોજક લાલન-વીરાત્ ૨૪૩૧-સને ૧૯૦૫ માં-મુંબાઈ છપાયું છે.-તેના પાને ૨ ને-૫૪ ૩ ને-પ્રમાણુ અંથો-સાગ ૧ લો-તેમાં સવાલ-૭ મે-વળે છે કે-જેન ધર્મનું મૂળ શું છે ? તેના જવાબમાં લખે છે કે-જેન ધર્મનું મૂળ તેનાં મૂત્રો છે, તેમાં રહેલી બીના જિન ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામીએ દહી બતાવી, તે સાંભળીને તેમના શિષ્ય શ્રી યુધર્મ સ્વામીએ સદોમા ગોઠવી. (એમ લાલનનું કહેવું છે.) અને ઠાણુંગથ પત્ર સૂત્રના એ લેહ દહે છે.

પ્રશ્ન ૫૭ મું—ઠાણુંગથ સૂત્રના એ લેહ દેવી રીતે જણાવ્યાં છે ?

કરે, આપ સમાન સમર્થ પુરૂષને અમે વધારે કહેતા અસમર્થ છીએ. આ સાંભળી સિદ્ધસેને વિચાર કરી જણાવ્યું કે ત્યારે તો હવે હું મૌન ધારણ કરી, બાર વર્ષનું પારાંચિક પ્રાયશ્ચિત લઈ, ગુપ્ત રીતે મુળવસિકા, રત્નો હરણાદિ લિંગ રાખી, અવધૂત રૂપ ધારણ કરી ફરીશ. એ પ્રમાણે કહી ગયેનો ત્યાગ કરી અનેક નગરમાં ચિચરવા લાગ્યા. આ ઉપરના લખાણને ચારિત્રવિગ્રહણ પુરનો ટેકો આપે છે.

પ્રશ્ન ૬૦ મું—આ વિષય ઉપર ચારિત્રવિગ્રહણ શું જણાવે છે ?

ઉત્તર—તેમજ વળી “જૈન” પત્ર-પુસ્તક પમું-મુંબાઈ-રવિવાર-તા. ૪થી ઑગષ્ટ સને ૧૯૦૭-અસાડ વદ ૧ વીર સંવત ૨૪૩૩ (અંક ૧૮મો) તેમાં પાને પમે-મુનિ વિચાર મુનિ મહારાજ શ્રી ચારિત્રવિગ્રહણ વ્યાખ્યાન, (એ નામનો લેખ) તેમાં કોલમ ૨ જે કહ્યું છે કે—

સિદ્ધસેન દિવાકર વિક્રમના સમયમાં ઘર્ષ ગયા તે બહુ ભણેલા હતા. વિદ્યાના ગર્વને લીધે તેમને દુકૃત નવકારનાં પાંચ પદને સંસ્કૃત રૂપમાં ફેરવી નાખ્યા અને પીસ્તાલીસે આગમ સંસ્કૃત ભાષામાં ફેરવી નાખવા ઇચ્છા દર્શાવી. માગધી ભાષાને ન્યૂન ગણી સંસ્કૃતમાં ફેરવી નાખવાના તેમના નિશ્ચયને ગુરૂએ તેનો જ્ઞાન ગર્વ માન્યો અને તેમને સંઘ બહિષ્કૃત કર્યા. (ઇતિ)

એમ હોય તોજ ગણુધર મહારાજ ખીજી ભાષાને હાથ નહિ ધરતાં બહુ માગધી ભાષામાંજ સૂત્ર રચ્યાં એમ સિદ્ધ થાય છે. આ વિષે શ્રી ભગવતીજીની પ્રસ્તાવના સારો ખુલાસો આપે છે.

પ્રશ્ન ૬૧ મું—શ્રી ભગવતીજી સૂત્રની પ્રસ્તાવનામાં શું કહ્યું છે ?

ઉત્તર—શ્રી ભગવતીજીની પ્રસ્તાવનામાં પાને ૩-૪ થે કહ્યું છે કે ચોવીસમાં તીર્થંકર મહારાજે જૈસા કહા ઉનકે પાંચમે ગણુધર આર્ય મુધર્મ સ્વામીને શ્રી શ્રમણ સંઘ ઔર આપની સન્નતિકે લિયે સૂત્ર રૂપસે સંકલિત કિવા હે—(ઇતિ.)

એટલે જેમ સાંકળના કડાં લુદાં લુદાં હતાં તે તેને એક ખીખમાં ગોઠવી સાંકળ બનાવી, પરંતુ સાંકળ ને સાંકળનાં કડાં લુદાં નહિ. તેમ શ્રી ભગવંતની ભિન્નભિન્ન વાણીને ગણુધરે સંકલિત કરી, સૂત્ર ગુપ્ત્યાં, તે ગણુધરની મુપણને ભગવંતની વાણી ભુલી નહિ.

પ્રશ્ન ૬૨ મું—શ્રી ભગવંતની વાણી અને ગણુધરનાં રચેલાં સૂત્રને અદ્વયમાં ફેરી રીતે ગણુધર ?

પ્રશ્ન ૬૫ સુ—સૂત્રમાં કોઈ એવો દાખલો છે કે આ નિર્ઋય પ્રવચન-હાલ ને વર્તે છે તેજ સાચાં છે ?

ઉત્તર—હા, જી, સાંભળો—આવશ્યક સૂત્રમાં ચોક્કસ કહ્યું છે કે—
ઉત્તમાદ મહાવીર વજ્જવસણાણં ઇણમેવ નિર્ગત્થં પાવયણં સચ્ચં.

ઋષભદેવ આદિ તીર્થંકરથી માંડી મહાવીર ચર્મ તીર્થંકર પર્યંત દ્વાદશાંગી સૂત્ર ને નિર્ઋય પ્રવચન તે સાચાં છે. એટલે મહાવીર દેવના શાસનના છેડા સુધી ને સૂત્ર રહેશે તે નિર્ઋય પ્રવચન કહેવાશે એમ સૂત્ર સાચી આપે છે. એટલુંજ નહિ પણ પહેલા તીર્થંકરના શાસનથી માંડી છેલ્લા તીર્થંકરના શાસનના છેડા સુધીમાં ને ને સૂત્રનો વિચ્છેદ જવાનો અધિકાર ચાલ્યો છે, તે પણ કાળ માન સાથે લગવતીજ સૂત્રમાં દાખલ કરેલ છે.

જે આ સૂત્ર લગવંતનાં પ્રરૂપેલાં ન હોત તો તે પણ સૂત્રમાં દાખલ હોત, પણ તે વાત તો છેજ નહિ. માટે અંતર દૃષ્ટિથી વિચારીયું તોજ સમજશે.

પ્રશ્ન ૬૬ સુ—પૂર્વપક્ષી-હાલ ને બત્રીશ સૂત્ર વર્તે છે તેજ તીર્થંકરનાં પ્રરૂપેલા અને ગણધરનાં ગુરૂત્વાં અને તેમાં લગવંતના પ્રરૂપેલા અર્થ છે એવી શી ખાતરી થાય છે ?

ઉત્તર—વાહ જી વાહ ! હવે એટલું સમજાય એટલે બસ છે ના ? ડીક લ્યો સાંભળો—અનુયોગદ્વાર સૂત્ર ખાખુત્રાણા છાપેલ પાને ૩૩૦ ને—કહ્યું છે કે—સૂત્ર પાઠ.—

અમ્મુઓ રસો જહા, અમ્મુ અત્તર મિદ્દણ્તો અન્નં કિંઅલ્લિં જીવ સોગંમિ; જં જિણવયણે અલ્લા, તિક્કાલજુચા મુણિજ્જંતિ. ॥ ૭ ॥

અથ શાખા-છહ કહતાં એ જીવ લોકને વિષે અહ્મુત રસ અહ્મુતતર અત્યન્ત આશ્ચર્યકારક વસ્તુ એ તો કહેતાએ શ્રી જિન વચનથી કિમન્ય-રસિ કિસ્યું અનેરા છે એટલે નાસ્તીત્યથાઃ કિસ્યા લક્ષીજ્ઞ કહેતાં ને લક્ષી શ્રી જિન વચનને વિષે અર્થ કહેતાં જીવાદિક પદાર્થઃ સૂક્ષ્મ દૂરા તરિત અવિન્દ્રિયાદિક રૂપ તથા અતીતાનાગત વર્તમાન રૂપ ત્રિકાલ યુક્ત પણ મુવિજ્જંતિ જાણીએ.

એટલે એવા અહ્મુત રસ જિન વચન—અર્થને વિષે મુનિ ત્રણે કાલ જણા છે, એમ કહ્યું. માટે વિચાર કરો કે તે અર્થ રૂપે ત્રિધાંત નહિ તો વીજું છું ક્ષીજું કે ત્રણે કાળ મુનિ જુઝા રહે ? અર્થાત્ ત્રણે કાળ મુનિ

પ્રશ્ન ૭૩ મું—પાંચમે બોલે શાસન-કર્તુઃ તેનો એ અર્થ ?

ઉત્તર—(૫) પાંચમે બોલે સાસન-શાસન તે મિથ્યાત્વ અવિરતિ કપાયાદિકે પ્રવર્તતા જીવને શિખવાથી શાસન કહિયે તથા “વચનં એહવો પાઠાન્તર” તેહનો એ અર્થ કહેતાં પ્રશસ્ત અથવા પ્રથમ જે વચન તે પ્રવચન કહિયે. ॥ ૫ ॥

પ્રશ્ન ૭૪ મું—છઠ્ઠે બોલે આજ્ઞાસિ એટલે શું ?

ઉત્તર—(૬) છઠ્ઠે બોલે આજ્ઞાસિ-આજ્ઞાસિ તે મોક્ષના અર્થ ભણી જીવને આજ્ઞા દીજે તેણે કરી તે ભણી આજ્ઞાસિ કહીયે. ॥ ૬ ॥

પ્રશ્ન ૭૫ મું—સાતમે બોલે વચન તે શું ?

ઉત્તર—(૭) સાતમે બોલે વચન-વચન તે બોલવો તે ભણી વચન કહિયે એટલે વચન યોગ એ ભાવ. ॥ ૭ ॥

પ્રશ્ન ૭૬ મું—આઠમે બોલે ઉપદેશ તે શી રીતનો ?

ઉત્તર—(૮) આઠમે બોલે ઉપદેશ-ઉપદેશ તે હિતાહિતની પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિના ઉપદેશ દેવા યદ્રી ઉપદેશ કહીએ. ॥ ૮ ॥

પ્રશ્ન ૭૭ મું—નવમે બોલે પ્રજ્ઞાપના તે કેને કહિયે ?

ઉત્તર—(૯) નવમે બોલે પત્રવળા-પ્રજ્ઞાપના તે યથાવસ્થિત જીવાદિકે પદાર્થ પ્રરૂપવાથી પ્રજ્ઞાપના કહિયે. ॥ ૯ ॥

પ્રશ્ન ૭૮ મું—દશમે બોલે આગમનો અર્થ શું ?

ઉત્તર—(૧૦) દશમે બોલે આગમેય-આગમ તે આચાર્ય પરંપરાએ આપે તે ભણી આગમ કહિયે અથવા આગૂ કેવળીનો વચન તે ભણી આગમ કહિયે. ॥ ૧૦ ॥

“મુતે”-સૂત્રને વિષે એટલા (દશ પ્રકારે) એકાર્થ પર્યાય શબ્દ જાણવા એમ ભાવામાં કર્યું છે. અને મૂળ પાઠમાં પણ એજ પ્રમાણે છે. (ધૃતિ)

ઉપરની ગાથા ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે ભગવંતે અર્ધ માગધી ભાષાએ અર્થરૂપે પ્રરૂપેત્રી વાણી અને તેજ ગણપદે ગુણેકા દાદયાંગી આદિ સૂત્ર એકજ છે કે જે સૂત્ર હાલ વર્તે છે, તેજ સૂત્ર એજ છે. અને ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર પણ એજ સાબિત કરી આપે છે.

પ્રશ્ન ૭૯ મું—ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં શું કર્યું છે તે જણાવ્યો ?

સાંભળો—સૂત્ર તમને તે પણ ખુલાસો કરી આપશે. પરંતુ તે વિષે અમારું એક પ્રશ્ન છે કે—હાલ જે બીજીય સૂત્ર વર્તે છે, તેને તમે આર્યસૂત્ર કહેશો કે તે સિવાય બીજું કંઈ કહેશો ?

પ્રશ્ન ૮૧ મું—પૂર્વપક્ષી—એકે અવાજે હજાર વાર આર્યસૂત્રજ કહેશું. તેમાં તમે શું કહેવા માગો તેમ છો ?

ઉત્તર—જો તમે આ સૂત્રને આર્યસૂત્ર કહેવા કબુલ કરતા હો તો તે સાથે એટલો સવાલ છે કે—આર્ય ભાષા કઈ ? અને આર્ય ભાષાના પ્રરૂપક કોણ ? તથા આર્ય ભાષાના બોલનાર કોણ ? અને કેવળ કઈ ભાષા બોલે ? અને કઈ ભાષા બોલતા વિશિષ્ટ સર્વોત્તમ ભાષા કહી ? તે કહે.

પ્રશ્ન ૮૨ મું—પૂર્વપક્ષી—તમેજ કહેાની ?

ઉત્તર—સાંભળો—અમે કહીએ છીએ. ઉત્તરવાદી તથા સમવાયાંગી સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—અદ્વમાગદ્વા માયાયે માસંતી બરહા. અર્ધ માગધી ભાષાએ અરિહંત ભગવંત ભાષા બોલે છે અર્થાત્ પ્રરૂપે છે. એટલે અર્ધ માગધી ભાષા જે છે તે આર્ય ભાષા છે એમ પત્તવણી સૂત્ર જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૮૩ મું—પત્તવણી શું જણાવે છે તે તો કહેા ?

ઉત્તર—સાંભળો—પત્તવણી પદ ૧ લે કહ્યું છે કે—સેકિં તં માસારિયાઃ માસારિયા જેણ અદ્વમાગદ્વા માસંતિ. ગૌતમ કહે હે ભગવંત ! આર્ય ભાષા કઈ ? ભગવંત કહે હે ગૌતમ ! જે અર્ધ માગધી ભાષાએ બોલે તે આર્ય ભાષા. (ધર્તિ.)

અહીં ભગવંતે અર્ધ માગધી ભાષા તેજ આર્ય ભાષા કહી છે. સંસ્કૃત પ્રાકૃત ને આર્ય ભાષામાં ગણી નહિ તેનું શું કારણ ? તે ગંભીર દૃષ્ટિએ વિચાર કર્યો. તેમજ સૂત્ર સિવાય અર્ધ માગધી ભાષા આર્ય ભાષામાં કઈ ગણ્યો ? તેનો પણ વિચાર કર્યો.

આ પત્તવણી સૂત્રના પાઠ ઉપરથી સાર્થીત કરી આપે છે કે—ઋષભદેવ અરિહંતે પોતે અર્ધ માગધી ભાષાને આર્ય ભાષા માનવાથી બ્રાહ્મીલિપિને અર્ધ માગધી ભાષાએજ પ્રકાશ કર્યો છે. અને તેની મજબુતીને માટે આત્મારામજી પણ એમજ કહે છે.

પ્રશ્ન ૮૪ મું—આત્મારામજી શું કહે છે તે જણાવ્યો ?

ઉત્તર—આત્મારામજી પોતાના બનાવેલા “તત્ત્વ નિર્ણયપ્રાસાદ” અનુશ્રિંશઃ સ્તંભ:-પાને ૬૩૫ મે લખે છે કે—

અથ ટીકા-દેવાણંમિત્યાદિ ॥ વિસિસ્સંહિતિ ॥ વિશિષ્યતે વિશિષ્ટો
અવતી તીર્થઃ ॥ અદ્વમાગહતિ ॥ માયા કિલ પદ્મવિષા મવતિ યદાહ-પ્રાકૃત
સંસ્કૃત માગધે, પિશાચ માયા ચતૌરસેની ચ; પથોત્ર મૂરિ મેદો, દેશ વિશેષાદપ-
ચ્ચંચઃ ॥ તત્ર માગધ માયા લક્ષણં કિચ્ચિત્ કિચ્ચિત્ પ્રાકૃત માયા લક્ષણં યસ્મા
નસ્તિ સાદ્દં માગધ્યા ઇતિ વ્યુત્પત્ત્યર્ધમાગધોતિ ॥

સૂત્રપાઠાર્થ-ગૌતમ ભગવંતે પ્રત્યે કહે છે પૂજ્ય ? દેવતા કઇ ભાષાએ
બોલે અને કઇ ભાષા બોલવા થકી વિશિષ્ટ શ્રેષ્ઠ કહેવાય ? ભગવંતે કહે છે
ગૌતમ ! દેવતા અર્ધ માગધી ભાષાએ બોલે, તે પણ અર્ધ માગધી ભાષા
બોલી થકી વિશિષ્ટ-શ્રેષ્ઠ-સર્વોત્તમ હોય છે-અને ટીકામાં પણ એજ પ્રમાણે
કહ્યું છે. અને વળી આત્મારામજી પણ પોતાના ગ્રંથમાં એજ જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૮૭ સુ-આત્મારામજી પોતાના ગ્રંથમાં શું જણાવે છે ?

ઉત્તર-આત્મારામજીએ પોતાના જનાવેલા “તત્ત્વ નિર્ણયપ્રાસાદ”
પાને ૧૦ મે કહ્યું છે કે-“આરિસવયને સિદ્ધ દેવાણં અદ્વમાગહા વાળી.”

અહીં તો સૂત્રમાં તથા ટીકા વગેરેમાં દેવતા અર્ધ માગધી ભાષાએ
બોલે છે એમ કહ્યું, અને તેજ ભાષા વિશેષે શ્રેષ્ઠ કહી માગધી ભાષા
મિશ્રિત કાંઇક કાંઇક પ્રાકૃત ભાષાને અર્ધ માગધી ભાષા ટીકાકારે કહેવ છે.
વળી કોઇ આચાર્ય એમ પણ કહે છે કે-અર્ધમાં માગધી અને અર્ધમાં
ગાંધીની પાંચ ભાષાનું મિશ્રણ (મિશ્રચર) કરવાથી તેનું નામ અર્ધ માગધી
ભાષા અપાયેલ છે.

પ્રશ્ન ૮૮ સુ-શિષ્ય-આ ચાલત-હાલ વર્તતા જૈન સૂત્રમાં ઉપર
કહેલી છેએ ભાષા છે એવો કોઇ દાખવો છે ?

ઉત્તર-હા, જી, સાંમજો-આવા હેતુને એક લેખ “જૈન સમાચાર”
પુસ્તક ૧ ભાગ-અંક ૩૨ મે-પૃષ્ઠ ૪ થે-“સૂત્રની ભાષા કય ?” એ નામના
લેખમાં જણાવે છે કે-

‘જૈન સમાચાર’ ના અધિષ્ઠિત જોગ-અન્ને કુંડલાના ભંડારમાં
અંતગત સૂત્રની જુની પ્રત છે તેને છેલ્લે પાને કોઇ વિદ્વાન મુનેએ સૂત્રની
ભાષા સંબંધી ઉદાહરણ સહિત લખેલ છે તે અમોએ વાંચીને સર્વને જાણ
સ્વા માટે લખાવેલ છે અને તે મૂળ ઉદાહર પ્રમાણે લખાવેલ છે.

“શ્રી પ્રશ્ન વ્યાસરણ મેં “દુર્વાલસંવિદા” ભાષા કહા છે તામે
સંસ્કૃતમાં જ ભાષા ગવ-પથ ભેદમાં બાર ભાષા ભેદ કહે સો બિનાગમામે

ઉત્તર—અર્ધમાગધી ભાષા અરિહંત લગવંતે જાર જતની પ્રખ્યાત મધ્યે પ્રરૂપેલ તે, તથા ગણધર મહારાજને શ્રુત આપેલ તે, તેમજ ગૌતમબૈદ્ધ ગણધર પ્રમુખના પૂછેલા પ્રશ્નોના ઉત્તર કરેલ તે તમામ અર્ધમાગધી ભાષાએ અર્થરૂપે પ્રકાશેલ છે. શ્રી નંદીજી પ્રમુખ સૂત્રમાં કહેલી દ્વાદશાંગી વાણી કે જે તીર્થંકર મહારાજની પ્રરૂપેલી અને તેજ ગણધર મહારાજે અર્ધમાગધી ભાષામાંજ સૂત્રરૂપે ગુચેત છે, તેજ આર્ય સુધર્મ ગણધરે આર્ય જંબુ અણુગારે વાંચનારૂપે આપેલ તેજ પરંપરાએ અદ્યપિ વર્તે છે, તે તમામ સૂત્ર અર્ધમાગધી ભાષામાંજ છે.

પ્રશ્ન ૯૧ સુ—આર્યપણું કેટલે કેટલે વપરાય છે ?

ઉત્તર—લગવંત પોતે આર્ય, લગવંતનું તીર્થ આર્ય, લગવંતની વાણી આર્ય, નિર્ઐય પ્રવચન આર્ય, ગણધરની ગુંથણી પણ આર્ય, કે જેમાં આર્ય અર્ધમાગધી ભાષા વપરાણી છે તે, આર્ય ભાષાના બોલવા વાળા દેવતાદિક પણ આર્ય એ તમામ આર્યપણું એક તીર્થંકર મહારાજની પ્રરૂપેલી અર્ધમાગધી ભાષાને આશ્રીનેજ છે. માટે ગણધર મહારાજે સૂત્ર આર્ય અર્ધમાગધી ભાષામાંજ રચ્યાં છે. નિઃસંદેહ.

પ્રશ્ન ૯૨ સુ—ગણધરે અર્ધમાગધી ભાષામાં સૂત્ર રચ્યાં એવો કેઈ ન્યાય યુક્ત પુરાવો છે ?

ઉત્તર—સંભળો—પ્રીત્તી ધર્મના ઇસુએ જ્યારે ઇંગ્લીશ ભાષા માન્ય કરી ત્યારે તેના પાઠરીએ તેના ધર્મ પુસ્તકો બાઈબલ ઇંગ્લીશ ભાષામાં રચ્યાં. તેમજ મુસલમાનના પેગંબરે મુસલમાની ભાષામાં કુરાન બનાવ્યાં. તેમજ બ્રહ્માના મુખવી ચાર વેદ નીકળ્યા છે. અને તે સંસ્કૃત ભાષામાં છે, એમ માનનારા તેઓના આચાર્યે તેમનાં ધર્મ પુસ્તકો સંસ્કૃતમાં રચ્યાં, તો પછી આપણા પરમાત્મા તીર્થંકર મહારાજે અર્ધમાગધી ભાષામાં સૂત્ર પ્રરૂપ્યાં—ઉપદેશ કર્યો એમ માનીશું તો ગણધર મહારાજે પણ અર્ધમાગધી ભાષામાંજ સૂત્ર ગુચ્યાં એમ માનવું તે વીર પરમાત્માએ જન્મ આપેલા વંશ વારસોની નિયાની છે, જે કુળમાં ઉત્પન્ન થાય તે કુળની ભાષા તેજ બાળકો શીખે તે વાસ્તવિક છે.

પ્રશ્ન ૯૩ સુ—પૂર્વપરી—ઉપરના કેટલાક ન્યાય જોતાં એમ તો સમજાય છે કે—ગણધર મહારાજનાં રચેલાં સૂત્ર અર્ધમાગધી ભાષામાં છે પરંતુ હાલ જે સૂત્ર પ્રવર્તે છે તે ગણધર દ્વિત દોષ એમ સમજાતા નથી. દેવંદ્ર દામા દમણે લખતી વખતે એ કે ભગવંતના પ્રરૂપેલા અર્થ તને

અર્ધભાગથી લાપા કહેવાણી છે, તે ઘણા ભાગ ભાગથીને હોવાથી. સૂત્રમાંથી ભુદી કોઈકજ ક્રેકાણે પડે. પણ સૂત્રની લાપાથી અંસ્કૃત અને પ્રાકૃત લાપા ભુદી પડતી જણાય છે.

પ્રશ્ન ૯૬ મું—સૂત્રની લાપાથી બીજી લાપાઓ કેવી રીતે ભુદી પડે છે તે તો જણાવો ?

ઉત્તર—ખાણુવાળા છાપેલ અનુયોગદ્વાર સૂત્ર પાને ૨૩મે-કહ્યું છે કે—

સે કિં તં આવસ્સયં તિહા સે શબ્દ માગધી માપાપસિદ્ધ અથવા આવસ્સયંતિ પ્રાકૃત શૈલીયે આવાસક હમવળ થાઈ. ઇતિ લાપા-અને ટીકામાં આવસ્સયંતિ પ્રાકૃત શૈલ્યાં આવસકં. ઇતિ ટીકા.—

સૂત્રપાઠ.	સંસ્કૃત.	પ્રાકૃત.
આવસ્સયં.	આવશ્યકં.	આવાસકં (આવાસક).

તેમજ વળી અનુયોગદ્વારમાં એજ પ્રકારનો બીજો દાખલો છે.

પ્રશ્ન ૯૭ મું—અનુયોગદ્વારમાં બીજો દાખલો કેવી રીતે છે ?

ઉત્તર—ખાણુવાળા છાપેલ અનુયોગદ્વાર પાને ૩૪૩ મે-સકુલિ આ શબ્દ વિષે નીચે પ્રમાણે છે.

સૂત્રપાઠ.	સંસ્કૃત.	પ્રાકૃત.
સકુલિઆ.	શકુનિકા.	સડલિઆ.

પ્રશ્ન ૯૮ મું—સૂત્રમાં માગધી લાપા વિષે કોણે શબ્દની સમભુતી છે ?

ઉત્તર—ભગવતીજી વગેરે સૂત્રમાં ‘સરશવ’ વગેરે શબ્દોને માટે-શાદ્ધવિધિ લાપાંતર પાને ૨૨૩ મે-કહ્યું છે કે—

“સરિસવવ” આ માગધી શબ્દ છે. “સદશવવ” અને સર્વવ એ બે સંસ્કૃત, શબ્દનું માગધીમાં “સરિસવવ” એવું રૂપ થાય છે. સદશવવ એટલે સદષી ઉપાનો અને સર્વ એટલે સરશવ—

એમ સૂત્રમાં માગધી ભાષા સંઘાતે બીજી ઘણી ભાષાઓનો સમાવેશ થવાથી ભગવતે તેને અર્દ્ધમાગધી ભાષા કહી છે.

પ્રશ્ન ૧૦૫ મું—શ્રી ગણધર મહારાજે જે સૂત્ર શુંથણામાં લીધાં છે તેજ સૂત્ર દેવદિં ક્ષમા શ્રમણે લખાણમાં લીધાં છે કે કાંઈ ફેરફાર કરવામાં આવ્યો હશે ખરો ?

ઉત્તર—દેવદિં ક્ષમા શ્રમણે જે સૂત્ર લખ્યાં છે તે પ્રાકૃત ભાષામાં નહિ પણ આર્ય અર્દ્ધમાગધી ભાષામાં જેવા ગણધર મહારાજે શુંથ્યાં છે તેજ સૂત્ર લખાણમાં લીધાં છે. તેમાં એટલો વિશેષ છે કે—લખતી વખતે વિસ્તારવાળા અધિકારને સંકેતમાં લખ્યાં છે. કેટલાક સૂત્રમાં એક બીજાની ભલામણ આપી ટુંકામાં સમાવેશ કર્યો છે, અને જે સૂત્ર પહેલાં લખાણું તેની સાક્ષી પાછળનાં સૂત્ર લખાણું તેમાં પણ આપવામાં આવી છે, અને ચરિતાનુવાદ એક ઠેકાણે વિસ્તારવાળી હોવાથી બીજે ઠેકાણે ભલામણ આપી ટુંકામાં સમજાવ્યું છે. એ તમામનું કારણ પાછળના ભવ્ય જીવના આધારને માટે—ચારે તીર્થના હિતને અર્થે પોતાની આયુધ્યની હદમાં ધારેલા લખાણની કોશીય પૂરી પાડવા માટેની હોય એમ જણાય છે. પરંતુ સૂત્ર તો પૂર્વોક્ત પરંપરાએ ચાલ્યું આવેલું મુજે સૂત્રરૂપે હતું તે લખાણમાં લીધું તે અર્દ્ધમાગધી ભાષામાંજ છે, પરંતુ પ્રાકૃતમાં નથી એ વાત સિદ્ધ છે.

અને શતાવધાની પંડિત શ્રી રત્નચંદ્રજીએ આ ચાલતા-વર્તતા સૂત્રનો કોય કર્યો છે તેનું નામ પણ અર્દ્ધમાગધી ભાષાનો શબ્દ કોય આપેલ છે.

પ્રશ્ન ૧૦૬ મું—પૂર્વપક્ષી-આ વિષે હજી કાંઈક પણ વધારે જાણવાની જરૂર છે. માટે જાણવાયોગ્ય હોય તો જણાવશો ?

ઉત્તર—ભલે આથી વધારે જાણવાને માગતા હો તો સાંભળો—હવે તમને છેવટનું વાક્ય એટલુંજ કહેવાનું છે કે—શ્રી નંદીજીમાં ૧૪ પ્રકારના શ્રુત કદમાં છે તે એકે-સૂત્ર પાઠ—

સે કિં તં મુદનાણં પરોક્તં? મુદનાણં પરોક્તં ચટ્ઠસ વિદં વપતં તંત્રદા અસ્તરમુયં૧, અપસ્તરમુયં૨, સત્તિમુયં૩, અસત્તિમુયં૪, સમ્મમુયં૫, મિચ્છમુયં૬, સાદયં૭, અપાદયં૮, સપગ્ગવસિયં૯, અપગ્ગવસિયં૧૦, ગમિયં૧૧, અગમિયં૧૨, અંગવિઠં૧૩, અંગવિઠં૧૪.

ଶ୍ରୀମତ୍ ପୂଜ୍ୟ ଶ୍ରୀ ଗୋପାଳଜୀ ସ୍ବାମୀ ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା—ଭଣ୍ଡାରୀ ମୋ.

ପରମ ପୂଜ୍ୟ ଶ୍ରୀ ଗୋପାଳଜୀ ସ୍ବାମୀ ତତ୍ ଶିଷ୍ୟ

ସୁନି ଶ୍ରୀ ଗୋପାଳଜୀ ଶ୍ରୀ.

ଶ୍ରୀମତ୍ପ୍ରଶୋତ୍ତର ଗୋପାଳଜୀ.

ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଭାଗ ୫ ମୋ.

ઉત્તર—સ્થિતિ કદપમાં પાંચે ચારિત્ર લાભે, અને અસ્થિતિ કદપમાં સામાયક, સૂક્ષ્મસંપ્રસાય અને જઘાખ્યાત ૩ એ ૩ ચારિત્ર લાભે. છેદે-પ્રસ્થાપનીય અને પરિહાર વિશુદ્ધ એ ૨ ચારિત્ર ન હોય.

પ્રશ્ન ૬ હું—અસ્થિતિ કદપમાં છેદોપસ્થાપનીય અને પરિહાર વિશુદ્ધ એ બે ચારિત્ર નહિ હોવાનું શું કારણ ?

ઉત્તર—એવી અનાદિ કાળની સ્થિતિ છે. જે જે તીર્થંકરના વારામાં અથવા જે જે ક્ષેત્રમાં જે જે કદપની પ્રવૃત્તિ સૂત્રમાં કહી છે તેજ પ્રમાણે સદાકાળ પ્રવર્ત્યા કરે, તેનું બીજું કારણ જણાતું નથી.

પ્રશ્ન ૭ મું—સ્થવિર કદપી કેને કહેવાય ?

ઉત્તર—સ્થવિર કદપી એવીશે તીર્થંકરનાં વારે હોય. સંપ્રદાયના આંધારાળાને જે જે કદપ તે સ્થવિર કદપી કહેવાય.

પ્રશ્ન ૮ મું—જિન કદપી કોણ હોય ?

ઉત્તર—જિન-છદ્મસ્થ તીર્થંકરના જેવો આચાર પાળે તે જિન-કદપી કહેવાય.

પ્રશ્ન ૯ મું—કદપાતીત કોણ કહેવાય ?

ઉત્તર—કદપાતીત છદ્મસ્થ તીર્થંકર તથા કેવળી ભગવાન તે કદપથી અતીત થયેલા હોય એટલે બીજા સાધુઓની પેઠે તેમને કદપ કાયદા ન હોય માટે કદપાતીત કાયદા કલમ વસ્તીને માટે હોય; રાજાને માટે નહોય. તીર્થંકર રાજા સમાન છે. બાકીના તમામ સાધુ વસ્તીરૂપ છે. તીર્થંકરને માથે કોઇની આજ્ઞા નથી સ્વતંત્ર છે, આગમ વ્યવહારી છે. ઉત્કૃષ્ટા આચારી છે, જિન કદપી જેવાને નકલ લેવા યોગ્ય છે. અને તમામ કદપવાળાને તીર્થંકરની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવાનું છે. માટે છદ્મસ્થ તીર્થંકર તથા કેવળી ભગવાન કદપાતીત હોય.

પ્રશ્ન ૧૦ મું—પ્રત્યેક બોધને કયા કદપમાં ગણવા ?

ઉત્તર—પ્રત્યેક બોધ પૂર્વાધિક જ્ઞાનવાળા હોય કોઇ અવધી જ્ઞાની હોય કે કોઇ ભતિ સ્મરણ જ્ઞાનવાળા હોય તે એકદાજ વિચરનારા હોય તેનો કદપ ધણું કરી જિન કદપીને લગતો હોય.

પ્રશ્ન ૧૧ મું—સ્વયંબુદ્ધ કયા કદપમાં ગણાય ?

ઉત્તર—સ્વયંબુદ્ધ બે પ્રકારના હોય છે. એક તીર્થંકર અને બીજા પૂર્વાધિક જ્ઞાનવાળા તેમાં તીર્થંકર તો કદપાતીતજ હોય. અને પૂર્વાધિક

ચારિત્રનો કદપ જાવજીવ સુધીનો છે, અને પહેલા છેલા તીર્થ કરના સાધુને સામાયિક ચારિત્રનો કદપ ત્રણ પ્રકારનો એક ૭ દિવસનો, બીજો ચાર માસનો ને ત્રીજો છ મહિનાનો. એટલે પ્રથમ સામાયિક ચારિત્ર ઉચર્યા બાદ સાત દિવસે ચાર મહિને, અને છેવટે છ માસે તો અવશ્ય છે- દોપસ્થાપનીય ચારિત્ર અદરાવવું જોઈએ, એ પહેલા છેલા તીર્થ કરના સાધુનો કદપ.

આ વિષે ઠાણુંગળને ઠાણે દેહે-ખાખુવાળા છાપેલ પાને ૪૩૦ મે ટીકામાં કહ્યું છે કે:-

કવ્ય ઠિર્ઠ્યાદિ ॥ કલ્પસ્ય કલ્પાલુક્તસાધ્વા ચારસ્ય સામાયિક ક્ષેદો પસ્થાપનિયાદેઃ સ્થિતિ મર્યાદા કલ્પસ્થિતિસ્તત્ર સામાયિક કલ્પ સ્થિતિઃ સિજ્ઞાયર પિંડેયા ૧ ચાડજ્ઞમેય ૨ પુરિસજેદ્દેય ૩ કિદ્કમ્નસસય કર્ણે ૪ ચત્તારિ અવદ્વિયાકપ્પા ॥ ૧ ॥ સામાયિક સાધુનાં અવશ્ય ભાવિન इत्यर्थ आचेलकु १ हेसिय २ सपडिकमणेय ३ रायपिंडेय ४ । मासं ५ पज्जोसवणा ६ छप्पे अणवद्विया कप्पा ॥ १ ॥ नावश्यं भाविन इत्यर्थः

અહિંયાં સામાયિક ચારિત્રના જે લેદ પાડયા. એક અવસ્થિત કદપ-વાળા અને બીજા અનવસ્થિત કદપવાળા તેમાં અવસ્થિત કદપવાળા વચલા બાવીસ તીર્થ કરના સાધુનો સામાયિક ચારિત્રનો કદપ અવસ્થિત-કાયમનો ટીકામાં કહેલા ચાર જોડ સહિત અવશ્યનો કહ્યો.

અને બીજા અનવસ્થિત કદપવાળા સામાયિક ચારિત્રીયા પહેલા છેલા તીર્થ કરના સાધુ ટીકામાં કહેલા છ જોડ સહિત પણ અવશ્ય ભાવિ નહિ-તેને સાત દિવસે-ચાર માસે-કે છેવટે છ માસે છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર અવશ્ય આદરવું જોઈએ, માટે એ બીજો લેદ કહ્યો.

એ પ્રમાણે સામાયિક ચારિત્રની કદપ સ્થિતિના જે લેદ કહ્યા.

પ્રશ્ન ૧૭ મું—છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રની કદપ સ્થિતિ કેવી રીતે હોય ?

ઉત્તર—તે પણ ઉપરની ચાલતી ટીકામાં કહ્યું છે કે—

છેદોપસ્થાપનીય કલ્પસ્થિતિઃ આચેન ૧ પુદ્દેસિય ૨ સેજ્ઞાયર ૩ રાયપિંડ ૪ કિર્દકમે ૫ વપ ૬ જેટ્ટ ૭ પડિકમણે ૮ માસં ૯ પજ્જોસવગ-કપ્પે ૧૦ ॥ ૧ ॥ एव निच तृतीयाध्ययनदत् ज्ञेयानि ॥

એ પ્રકારે ત્રણ જોડ સહિત છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રની કદપ સ્થિતિ કહી. અને ત્રીજા અધ્યયન પ્રમાણે જાણવું હતું તે પણ કરી દર્શાવવાનું

ઉત્તર—છ પ્રકારની કલ્પ સ્થિતિ કહી, તેમાં પાંચમાં આરામાં જન્મેલાને તો ત્રણ પ્રકારની કલ્પ સ્થિતિ હોય છે. એટલે પાંચમા આરામાં સામાયિક ચારિત્ર, છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર, અને સ્થવિર કલ્પ એ ૩ કલ્પ લાભે અને પરિહાર વિશુદ્ધતા એ કલ્પ અને જિન કલ્પ એ ત્રણનો આ કાળમાં વિચ્છેદ ગયેલ છે.

પ્રશ્ન ૨૨ મું—એકલ વિહારીપણું કોઈ સાધુને અંગીકાર કરવું હોય તો તે થઈ શકે કે કેમ ?

ઉત્તર—તેનાં અનેક કારણો છે. (૧) એક જિન કલ્પી એકલ વિહારી (૨) બીજા પડિમાધારી એકલવિહારી તથા અભિગ્રહધારી એકલ વિહારી. આ બન્ને સૂત્રના ન્યાયે એકલા વિચરી શકે.

પ્રશ્ન ૨૩ મું—જિન કલ્પી તથા પડિમાધારી એકલ વિહારીમ શો તક્ષવત ?

ઉત્તર—જિન કલ્પીપણું જેને અંગીકાર કરવું હોય તેને પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર અંગીકાર કરવું. જોઈએ. એટલે સ્થવિર કલ્પીમાંથી એટલે સંપ્રદાયમાંથી ગુરૂની આજ્ઞા માગી નવ જણા નીકળી એકને આચાર્ય સ્થાપે, ચાર જણા તપશ્ચર્યા કરે, ચાર વૈયાવચ્ચ કરે. એ પ્રમાણે છ મહિના સુધી તપશ્ચર્યા કર્યા બાદ તે વૈયાવચ્ચમાં જોડાય, અને વૈયાવચ્ચવાળા છ મહિના તપશ્ચર્યામાં જોડાય, અને તેમની હદ પૂરી થયે આચાર્યજી તપશ્ચર્યામાં જોડાય. એ પ્રમાણે ૧૮ મહિનામાં પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્રનો તપ કાળ પૂરો કરે.

પ્રશ્ન ૨૪ મું—પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્રનો શો અર્થ ?

ઉત્તર—છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રનાગ ગચ્છમાં રહેતાને ઉત્કૃષ્ટી કરણી કરવાની ઇચ્છા થયે પ્રથમ પોતાનો અભિપ્રાય ગુરૂને જણાવી ગુરૂની આજ્ઞાએ ગચ્છનો પરિહાર-ત્યાગ કરી ચારિત્ર નીર્મળ કરતા નવ સાધુની મંડળી નીકળી સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે ત્રણ ભાગે અઢાર મહીનાનો તપશ્ચર્યાનો કાળ પૂરો કરે તે પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર કહીએ.

પ્રશ્ન ૨૫ મું—પરિહાર વિશુદ્ધનો તપ કાળ કેટલો અને તે કેવી રીતની તપશ્ચર્યા કરે ?

ઉત્તર—ઉપર કાળે જ્યન્ય ૧ ઉપવાસ, મગ્ગમ છડ, અને ઉત્કૃષ્ટો અઢમ તપ કરે રીતકાળે જ્યન્ય ૭૬ મઠ અઢમ, અને ઉત્કૃષ્ટ ચાર ચાર

ઉત્તર—એક વચન (એક જીવ) આથી જ્યન્ય અંતર સુદૃઢનું ઉત્કૃષ્ટ અર્થે પુદ્ગળ દેશે ઉભું બહુવચન આથી જ્યન્ય ૮૪૦૦૦ ચોરાશી હંબાર વર્ષનું ઉત્કૃષ્ટ ૧૮ કોંકોકોડ સાગરનું એ પ્રમાણે ભગવતીજમાં સંન્યાના અધિકારે કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૩૧ મું—જિન કહ્મીની ગતિ કઇ હોય ?

ઉત્તર—જિનકહ્મીની ગતિ ચાલી હોય એમ જણાતું નથી. પણ પરિહારવિશુદ્ધ ચારિત્રની ગતિ ઉત્કૃષ્ટી આઠમા દેવલોક સુધીની ભગવતીજમાં કહી છે. તે ઉપરથી જિનકહ્મીની ગતિ આઠમા દેવલોક સુધીની કહેવામાં આવે છે. કારણકે-જ્યાં સુધી તે જિનકહ્મી પણામાં વિચરે ત્યાં સુધી તે પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્રીઓ ગણાય એ અપેક્ષાએ આઠમા દેવલોક સુધીની કહેવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૩૨ મું—જિનકહ્મીનો આચાર તો ઉંચો છે છતાં આઠમા દેવલોક સુધીનીજ ગતિ કેમ હોય ? ઘણા લોકો શંકા કરે છે કે તેની ગતિ તો મોક્ષનીજ હોવી જોઇએ તેનું કેમ ?

ઉત્તર—મોક્ષની ગતિ એકે કહ્મમાં છેજ નહિ, એમ ભગવતજ સૂત્ર જણાવે છે પણ કહ્મપાતીતનીજ ગતિ મોક્ષની કહી છે, તો જિનકહ્મી ગચ્છમાં આવ્યા પછી સ્થવિર કહ્મીમાંથી ગુણસ્થાનકની શ્રેણીને ચડતા કહ્મપાતીત-પણાના ભાવને પામીને કેવળજ્ઞાન પ્રગટ કરી મોક્ષ લાવે તેવી રીતે જિન-કહ્મીપણામાં બનવા સંભવ નથી-કારણકે પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્રીયા (જિનકહ્મી) ને માટે કેટલાક એવી શંકાઓ ધરાવે છે કે તેને એવો ઉચ્છક લાવ રહે છે કે ચોકખું ચારિત્ર અમેજ પાળીએ છીરો છત્યાદિ ઉચ્છક ભાવને કદાપી કેવળીએ જાણ્યા હોય તો કેમ ના કહી શકાય. જો એમ હોય તોજ શ્રી ભગવતીજના પચીસમાં શતકના સાતમા ઉદ્દેશમાં પાંચ પ્રકારના ચારિત્રની વ્યાખ્યામાં પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્રની ઉત્કૃષ્ટી ગતિ આઠમા દેવ-લોક સુધીનીજ કહી છે. એ ઉપરથી જિનકહ્મીની ગતિ પણ આઠમા દેવલોક સુધીની કહેવામાં આવે છે. તત્તર કેવળી ગચ્છ.

પ્રશ્ન ૩૩ મું—જિનકહ્મી અને પટિમાધારી સાધુમાં શો તફાવત ?

ઉત્તર—જિનકહ્મી યત્તાવાગા ઉદોપસ્થાપનીય ચારિત્રમાંથી પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર અંગીકાર કરીને પછી જિનકહ્મી થાય તે પણ ઉપર કહેલા અધિકારશાળાજ થાય, અને પટિમાધારી તો ગમે ત્યારે પણ થઇ શકવા સંભવ છે. પટિમાધારી સાધુનો કદાચ સ્થવિરજર દયામુવસ્થા સૂત્રમાં કહેલ

દ્વિવંત ૩, બહુશ્રુત ૪, શક્તિવંત ૫, અંદપાધિકરણી ક્રોધાદિ રહિત ૬, સંતોષવંત ૭, વીર્યવંત ૮, એ આઠે બોલ પુરૂષ જાતિના લેવા.

પ્રશ્ન ૩૭ મું—ઉપરના પાઠ અને ભાષ.માં તે સમુચે વાત કહી શકે વિસ્તારથી તેનો અર્થ કાંઈ સમજી શકાય તેવો છે ?

ઉત્તર—ટીકાવાળાએ વિસ્તારથી જણાવ્યું છે પણ તે પાઠ આ સ્થળે જાણનાં અંત વધી જવાથી ભાનાર્થરૂપે ટુંકામાં નીચે પ્રમાણે જણાવવામાં આવે છે.

ભાવાર્થ—આઠ શુભ યુક્ત સંપૂર્ણ અણગાર પ્રતિભાધારી એકલ વિહારી સાધુ જ્ઞાનકંડેથી યોગ્ય હોય તે એકલ વિહારી પણ આમાનુષામ પ્રત્યે વિચરી શકે, તે નિશ્ચે પ્રતિભાવંત અભિગ્રહ ધારી એકલ વિહારની પડિમા જ્ઞાનકંડેથીની પડિમા માસિકાદિક ભિક્ષુની પ્રતિમા તેમની ઉપસંપદા, (તેમનો આચાર) અંગીકાર કરીને એકાકી પણ વિચરી શકે તે આઠ શુભનો ધણી હોય તે કહે છે.

(૧) શ્રદ્ધાવંત પુરૂષ-તત્ત્વની શ્રદ્ધા, આસ્તિક, સમ્યક્ત્વ ચારિત્રવંત પુરૂષ જાત, (સો જાત નહિ) (તમામ પદે એમ સમજવું).

(૨) સત્યવાદી-જેવું બોલે તેવું પાળે.

(૩) બુદ્ધિવંત, -શ્રુત ગ્રહણ શક્તિ મર્યાદાવંત.

(૪) બહુશ્રુત, -જઘન્ય નર પૂર્વની ત્રીજી આચાર વસ્તુ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટા કંઈક ઉભા દશ પૂર્વ સુધી ભણે.

(૫) શક્તિવંત, -સમર્થ-જ્ઞાનકંડેથી તુલ્ય તપશ્ચા, સત્યપણું, શ્રુત, (જ્ઞાન), એકલ વિહાર અને જગ, પરાક્રમ ઇત્યાદિ જ્ઞાનકંડેથીના બરાબર પડિમને અંગીકાર કરી વિચરે.

(૬) અંદપાધિકરણી, -અંદપ અધિકરણ. નિષ્કલક્ર ક્રોધાદિ રહિત.

(૭) પૃતિમંત, -અનુકૂળ પ્રતિદૂગ પરિચ્છેદ ઉપસર્ગ સહે, અથવા સંતોષવંત

(૮) વીર્યવંત, -ચરીર તથા આત્મ શક્તિવંત

આ આઠ શુભનો ધણી હોય તે જ્ઞાનકંડેથી તથા પડિમાધારી સાધુ એકલ વિહારી પણ વિચરી શકે.

પ્રશ્ન ૩૮ મું—આણેને-આકાશમાં ઉપરના શુભ યુક્ત એકલ વિહારી સાધુ હોવા સંભવ ખરો કે કેમ ?

આનો પરમાર્થ એ છે કે જિન કંઠથી સાધુ તથા પઠિમાધારી પ્રતિજ્ઞાવંત એક વંશ કે એક પાત્ર રાખે તે પણ અપવાદ માર્ગે રાખે ઉત્સર્ગે તો તેનો પણ નિષેધ.

પ્રશ્ન ૪૧ મું—ઉપર કહેલા પાંચ બોલનો ધણી એકલ વિહારી થઈ શકે તેમાં બીજો બોલ જે ‘જુગવં’ કહ્યો તેનો શો અર્થ ?

ઉત્તર—તેનો અર્થ ટીકાકાર એ પ્રમાણે કરે છે કે—

‘જુગવં’ તિયુગં-સુપમ-દુષ્પમાદિઃ કાલ વિશેષ સ્તત્ પ્રશસ્તં વિશિષ્ટ બલદેતુ મૂતં યસ્યાસ્ય સૌ યુગવાન્.

આનો પરમાર્થ એ છે કે—જુગવં યુગવાન યુગમાં જન્મેલો એટલે યુગ શબ્દે ત્રીજો ચોથો આરો લેવો એટલે ચોથા આરાનો જન્મેલો હોય તે એકલ વિહારીની જિનકંઠથી પ્રમુખની પ્રતિજ્ઞા અંગીકાર કરી શકે. પાંચમા આરાના જન્મેલાનો એકંદ્ય નથી.

પ્રશ્ન ૪૨ મું—જિનકંઠથી પાંચમા આરામાં નહોય એવો કેાંઈ દાખલો છે ?

ઉત્તર—એ વિષેનો પ્રથમ દાખલો સૂત્રના ન્યાયથી અપાઇ ગયો છે કે—પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર, તીર્થંકર યા તીર્થંકરના હસ્તદીક્ષિતના શિષ્યોથીજ અંગીકાર થાય છે. તે અપેક્ષાએ ચોથા આરાનો જન્મેલો ચોથા આરામાં અથવા પાંચમા આરામાં જિનકંઠથી એકલ વિહારી થઈ શકે. તે અપેક્ષાથી શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—ભરત ક્ષેત્રમાં પાંચમ કાળમાં જંબુ સ્વામી પછે ૧૦ બોલ વિચ્છેદ ગયા તે કહે છે.

૧ પરમાવધિજ્ઞાન, ૨ મનઃ પર્યવજ્ઞાન, ૩ કેવળજ્ઞાન, ૪ પુણ્યકનિયંત્રો, ૫ આહારક લગ્નિધ, ૬ ક્ષાયક સમકિત, ૭ જિનકંઠથી સાધુ, ૮ પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર, ૯ સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્ર, ૧૦ યથાશક્ત ચારિત્ર.

એ દશ બોલ જંબુ સ્વામી પછી વિચ્છેદ ગયા તેનું કારણકે તે ચોથા આરાના જન્મેલા પાંચમા આરામાં હયાતી ધરાવતા હોય ત્યાંમુખી રહેવા સંભવ છે. પછી વિચ્છેદ લાય એમ શાસ્ત્રથી જણાય છે.

પ્રશ્ન ૪૩ મું—એકલ વિહારી જિનકંઠથી અથવા પઠિમાધારીજ હોય કે બીજા પણ હોય ખરા ?

ઉત્તર—બીજા હોવાનો સંભવ છે. પ્રત્યેક ભુદ્ધ એકલ વિહારી હોય. નમિરાજ ઋષિ કરકંડુ પ્રમુખ તેમજ કેાંઈ અવધિજ્ઞાની તથા જાત્રિ કર્મરૂ

(અભણ, અગીતાર્થ, અને સૂત્રાર્થમાં નિશ્ચય વિનાના મુનિને એકલા ફરવામાં ઘણા દોષ થાય છે.) તે સૂત્ર પાઠ.

ગામાણુ ગામં દુઃજ્જ માણસ્સ દુજ્જાતં દુપ્પરિ કંતં મવતિ અવિય-
ત્તસ્સમિ કલુણો । (૩૦૪)

વયસાવિ એગે ચોદ્ધા કુપ્પંતિ માણવા । ઉત્તય માણેય ણેરે મહત્તા
મોહેણ મુજ્જાતિ । સંઘાહા વહવો મુજ્જો દુરતિ કમા અંજાણ તો અપાસતો । એવં
તેમા હોડ । એવં કુસલ્લસ્સ દંસણાં (૩૦૫)

અર્થ—સામર્થ્યહીન (વય તથા જ્ઞાનની યોગ્યતાથી રહિત) મુનિ એકલો થઇને ગામો ગામ ફરતો તેનું તે ફરવું તથા જવું અસુંદર ગણાય છે, કેટલાએક મનુષ્યો માત્ર વયનોથી સારી શીખામણ આપતાં નાખુશ થાય છે. એવા અભિમાની પુરો (અજ્ઞાનથી) મહા મોહથી વિવેક વિકલ બની ગચ્છથી ભુટા પડે છે. તેવા અભણ અને અતત્ત્વદર્શી પુરોને અનેક આવી પડતી પીડાઓ દુર્લ્ભનીય થાય છે. હે મુનિઓ, એવું તમારા માટે નહિ બનો એવું કુશળ પુરુષ (વીર પ્રભુનું) દર્શન છે. (૩૦૫)

પ્રશ્ન ૪૭ મું—ઉપરના લખાણથી કેટલીક હકીકત એકલ વિકારી સંબંધી જાણવામાં આવી પણ અવિયત્તસ્સમિકલુણો એટલે સામર્થ્યહીન (વય તથા જ્ઞાનની યોગ્યતાથી રહિત) વગેરે લખાણ છે તો ઉક્ત પાઠનો સમજીતી પડે તેવો સવિસ્તર ખુલાસો હોય તો જણાવશો.

ઉત્તર—ઘણા અર્થના ટબાવાળા આચારાંગ સૂત્રમાં ઉપર લખેલા પાઠનો અર્થ ઘણા વિસ્તારથી કર્યો છે. તે વિશેષ સમજીતી માટે નીચેના લખાણથી જાણશો.

ઇહાં એક ચરને મુનિને અભાવ તેહને દોષ એહવે ભાવ કહે છે. અબદુદ્યુત સાધુને ગામાણુ ગામં દુઃજ્જ માણસ્સ, આમાનુયામે વિચરતાં એકાગ્રી સાધુને, દુઃજ્જાતં, હૃદ્ય ગમન થાય જતા અનુદ્યુત પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગને ઉપજવે અરહન્ટની પરે ભલો ન થાય, તથા દુપ્પરિ કંતં, હૃદ્ય પતાકમનો સ્થાનક એકાગ્રીને મવંતિ થાય, એતા વતા એકાગ્રી સ્થાન ન પામે, યુલ્લદને અમર્યે વેસ્થાને ઘરે ગયા સાધુની પરે એમ સમસ્તને ન હોય, કિંતુ જેહવાને હોય તે કહે છે. અવિયત્તસ્સ મિકલુણો, અવિયત્તસ્સ મિખખૂણો કેતા અવ્યક્ત જે મુતે કરી અવ્યક્ત તથા વયે કરી અવ્યક્ત મુતે કરી અવ્યક્ત તે દહિએ જેણે આચારાંગ સૂત્રાર્થ યદી પૂરો ભણ્યો, ન હોય.

સુઝને માં. મહુવો પૃથ્વિ કુસલસઃ સંસર્ગ. એ. પૂર્વેજી કહ્યો તે શ્રી વર્ધમાન
સ્વામીનો દર્શન અભિપ્રાય જાણવો.

હવે આચાર્ય—શુર સમીપે શિષ્યને કેવી રીતે પ્રવર્તવું તે ચાલતા
અધિકારથી તથા ભાષાંતરની કલમ (૩૦૬ ક્રી તથા ૩૨૩ મી કલમથી જાણવું)

પ્રશ્ન ૪૮ મું—ઉપરની કહેલી બન્ને કલમમાં શું કહ્યું છે? તે
જાણવો.

ઉત્તર—ઉપરની કલમોમાં એકલા ફરનાર સાધુને ઘણા દોષ કહ્યા
છે માટે મુનિએ હમેશા શુરની નજર આગળ રહીને શુરએ જતાવેલી,
નિઃસંગતાથી, શુરના બહુ માનપૂર્વક, અને શુર પરની શ્રદ્ધાથી, શુર સમીપ
નિવાસ કરતાં થકાં યતનાપૂર્વક શુરના અભિપ્રાયને અનુસરીને માર્ગના
અવલોકન સાથે જીવ જંતુને જોતાં થકાં ભૂમંડળ પર ભમતા રહેવું એટલુંજ
નહિ પણ જતાં, આવતાં, બેસતાં, ઉઠતાં, વગતા, અને પ્રમાજન કરતાં
સર્વદા શુરની આજ્ઞા લઈ વર્તવું. (૩૦૬)

હવે અધ્યયન પાંચમાના છઠ્ઠા ઉદેશમાં કહ્યું છે કે—કેટલાએક
જિનાજ્ઞાથી વિપરીત પ્રવૃત્તિમાં ઉઘમી વર્તે છે. કેટલાએક જિનાજ્ઞાનું કુળ
પ્રવૃત્તિમાં નિરૂઘમી છે. એ બન્ને વાત હે મુનિ, તારે મ થાઓ, એમ
કુશળ (વીર પ્રભુ) નું દર્શન છે.

માટે જે પુરૂષ હમેશાં શુરની દૃષ્ટિમાં વર્તેતો હોય, શુર પ્રદર્શિત
મુક્તિ સ્વીકારતો હોય, શુરનું બહુ માન કરતો હોય, શુર પર શ્રદ્ધા ધરતો
હોય, શુર કુળવાસ કરતો હોય, તે પુરૂષ કર્મોને જીતીને તરવ જોઈ શકે
છે અને એવો મહા પુરૂષ કે જેનું મન લગાર પણ સર્વજ્ઞોપદેશથી બાહેર
જતું નથી તે કોઈનાથી પણ પરાજીત ન થતાં નિરાલંબનતારૂપ ભાવનાને
ભાવવા સમર્થ થાય છે (૩૨૩).

પ્રશ્ન ૪૯ મું—કોઈ કહે છે કે—પોતાના બચાબર અગર પોતાથી
અધિક શુભવાળો સખાયો ન મળે તો તે એકલો વિચરી શકે એમ
ઉત્તરાધ્યયનના ૩૨મા અધ્યયનની પાંચમી ગાથામાં કહ્યું છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—એ વાત ખરી છે, પણ તે કોના માટે સૂતકારે એ વાક્ય
મૂક્યું છે? તે પ્રથમ જાણવું જોઈએ.

પ્રશ્ન ૫૦ મું—જો તો એમ જાણીએ છીએ કે શુર કે એકો
સરખા શુભવાળો કે અધિક શુભવાળો ન મળે તો પોતાની મેળે પાંચ
મહાત્મ્ય અંગીકાર કરી સાધુ બની એકલો વિચરી શકે.

પ્રશ્ન ૫૩ મું—પાંચમી ગાથામાં શું કહ્યું છે ? તે જણાવશો.

ઉત્તર—પાંચમી ગાથામાં તે ત્રિપે સારો ખુલાસો કર્યો છે. સાંભળો ગાથા.

નવા લમેજ્ઞા નિરૂણં, સહાયં, ગુણા દિયંવા ગુણમો સમંવા, एको वि
‘‘વાવદં વિવજ્ઞયંતો, વિહરેજ્ઞ કામેસુ અસજ્ઞમાગો ॥ ૫ ॥

અર્થ :—નિપુણ સહાયો, શુભે અધિક અથવા સરિખો એકલો
શિષ્ય લાભે નહિ તો, પાપે કરીને રહિત કામને ત્રિપે અસજ્ઞ માન, થકો
એકલો વિચરે, એમ કહ્યું છે.

અહિયાં તો સાધુપણામાંજ ગુરૂની, ગેરહાજરી, એ સખાયા શબ્દે
શિષ્યનેજ જાતવો કહ્યો છે તે એકલા નહિ રહેવાને માટે કારણકે સાધુને
એકલા રહેવાની, ભગવંતની આજ્ઞા નથી.

આનો પરમાર્થ એ છે કે :—અહિયાં સખાયા તરીકે ગુરૂ કહેલ
નથી. સખાયાનો અર્થ તો શિષ્યજ થાય માટે સખાયા શબ્દે શિષ્યને બદલે
ગુરૂનો અર્થ કરવો તે ઉત્સૂત્ર પદ્મ્યું કહેવાય માટે જેને સુશિષ્યપણું ધારણ
કરવું હોય તેણે સ્વછંદપણું છાંડી, ગુરૂકલ વાસ કરવો.

પ્રશ્ન ૫૪ મું—ઉપરની પાંચમી ગાથા ઉપરથી એમ જણાય છે કે
ગુરૂની ગેરહાજરીએ પોતાના બરાબર કે અધિક ગુણવાળો શિષ્ય ન મળે
તો તે એકલો વિચરી શકે એમાં બાધક નહિ.

ઉત્તર—સૂત્રના આધારે એકલા વિચરનારને વાંધા છેજ નહિ.
પાંચમી ગાથાના આધારે એકલા વિચરનારને માટે પણ ચોક્કસ કહ્યું છે
કે—તને જે જોઇતો સખાયો ન મળે ને એકલું વિચરવું થાય તો અદાર
ભાવતા એક પણ પાપનું સેવન કરીશ નહિ અને કામ ભોગમાં તારી
ગુત્તિને દોડાવીશ નહિ તો ભલે એકલો વિચરજ નહિ તો છેક સૂત્રના
આધારે કેણ પણ આચાર્ય યા સાધુના આશ્રયે વિચરી પોતાના સંયમનો
નિર્વાહ કરે પણ ઉદ્ધતાઇથી કે અહંભાવથી પોતાની મેળે સાધુપણું અંગી-
કાર કરી, પોતાની મેળે સાધુ બની, એકલા વિચરવાની, અર્થાત્ આગંધા-
પણે એકલા ફરવાની, ભગવંતની આજ્ઞા નથી.

પ્રશ્ન ૫૫ મું—ભગવંતની આજ્ઞા શી છે ?

ઉત્તર—ભગવંતની આજ્ઞા ગુરૂકલ વાસ વસીને શિષ્યે ગુરૂની આજ્ઞા
પ્રમાણે ચર્તિ સંભાર્જનો નિર્વાહ કરવા કહેલ છે અને ગુરૂકલ વાસે
અણુવણ સ્વછંદાચારીને પણ અવશ્યક રહેલ છે.

માની હું કેવળી છું તેથી શું તેને કેવળી કહેવો ! અને જો એમ માનીએ તો બધા જીવને તેજ પ્રમાણે માનવા જોઈએ; તો પછી કેવળજ્ઞાન વિનાનો જીવ કેવળ કોણ ? તો પછી સૂત્રકારને સંસારી જીવોના ભેદાનભેદ અને સંસારનું પરિજ્ઞમણ શામાટે કહેવું જોઈએ ? તેમજ જ્યાં જ્યાં સૂત્રમાં મુનિનો દીક્ષા લેવાનો અધિકાર આપ્યો છે ત્યાં તો સ્થવિરની પાસે જઘન્ય આઠ પ્રવચન, માતા અને ઉત્કૃષ્ટ અગ્યાર અંગ અથવા દ્વાદશાંગીનું જ્ઞાન મેળવવાનોજ અધિકાર આપ્યો છે.

પ્રશ્ન ૫૮ મું—તો પછી ચોવીશમાં અધ્યયનમાં આઠ પ્રવચનમાં દ્વાદશાંગીનો સમાવેશ થવાનું કહેવાનું શું કારણ ?

ઉત્તર—તે કારણ ન્યાયવાચું છે એનો પરમાર્થ એ છે કે—જેણે આઠ પ્રવચનની આરાધના કરી તેણે દ્વાદશાંગીની આરાધના કરી એટલે બાર અંગનો ધણી તો ઉત્કૃષ્ટી આરાધનાવાળો હોયજ અને તે મોક્ષગામી પણ હોયજ; તેના માટે તો કાંઈ શંકા કરવા જેવું છેજ નહિ. પરંતુ જઘન્ય પદે આઠ પ્રવચન માતાની ઉત્કૃષ્ટી આરાધના કરવાવાળાની અને દ્વાદશાંગીની આરાધના કરવાવાળાની બંનેની સરખી ભાવના હોવાથી આઠ પ્રવચનમાં દ્વાદશાંગીનો સૂત્રકારે સમાવેશ કર્યો છે તે ન્યાયયુક્ત છે પણ તેથી તે બહુ સૂત્રી કહેવાય નહિ. બહુ સૂત્રી તો ઉત્તરાધ્યયનના ૧૧ માં અધ્યયનમાં કહેલા શુભવાળો સંપૂર્ણ સૂત્રનો પારગામી થાય તેજ કહેવાય અને ટીકાના મતે જઘન્ય નવમા પૂર્વની ત્રીજી આચાર વસ્તુ અને ઉત્કૃષ્ટ દેશે ઉણું ચૌદ પૂર્વનું જ્ઞાન મેળવે તેજ બહુ સૂત્રી કહેવાય એમ કાલ્યાણજી સૂત્ર જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૫૯ મું—ઉપર દર્શા પ્રમાણે બહુસૂત્રીના શુભ તથા જ્ઞાન નથી. અર્થાત્ બહુ સૂત્રી નથી અને પોતે પોતાની મેળે બહુસૂત્રીનું નામ ધરાવે તેને માટે સૂત્રકાર કાંઈ જણાવે છે ?

ઉત્તર—તેના માટે સૂત્રકાર સારો પ્રહાસો આપે છે—સાંભળો—જો કોઈ અબહુસૂત્રી થકો બહુસૂત્રી નામ ધરાવે તો તેને મહામોહની ઠમ્ બાંધવાના સમવાયંગ સૂત્રમાં ત્રીસ સ્થાનક દર્શાવે છે તે માંહેડું એક સ્થાનક આ પણ કાઢું છે તે ગાથા—

અવહુસુરય જ્ઞેદ્, સુરજ પવિ કલ્પદં;

સવગાય વાયં વપદ, મદ્રા મોદં પકુપદ ॥ ૨૬ ॥

અને દ્વિતી લમી ગાથા સુધીમાં ઉપર કહેલા દોષ ઉપરાંત, અવિનીતપણાના દોષને લઇને નિર્વાણ પદ પણ મળી શકતું નથી. તે અવિનીતપણાના ૧૪ બોલ વારંવાર કોષ કરે ૧ દીર્ઘ કાલ કોષ રાખે ૨, મિત્રની શિખામણ માને નહિ ૩, શાસ્ત્ર ભણીને (જ્ઞાનને) મદ કરે ૪, પારકાના છિદ્ર બોલે ૫, પોતાના મિત્ર ઉપર પણ કોષ કરે ૬, પોતાના ગાઠ મિત્રનું પછવાડેથી છુટું બોલે સુખે મીઠું બોલે ૭, અવિચારી ભાષા બોલે ૮, મિત્રાદિકનો દ્રોહ કરે ૯, અહંકાર કરે ૧૦, રસાદિમાં લુબ્ધ રહે ૧૧, ઇન્દ્રિય નિગ્રહ ન હોય ૧૨, અસંવિભાગી હોય ૧૩, અપ્રીતિ કરે ૧૪, એવો સાધુ અવિનીત કહેવાય.

ઉપર કહેલા દોષવાળા બહુસૂત્રીનું નામ ધરાવવા લાયક નથી.

પ્રશ્ન ૬૩ સુ—કેવા ગુણવાળો હોય તે બહુસૂત્રી કહેવાય અને બહુસૂત્રીનું નામ ધરાવી શકે?

ઉત્તર—ગાથા ૪થી તથા ૫ મીમાં કહ્યું છે કે—આઠ પ્રકારે સાધુ શિક્ષારીલ ગણાય છે. તે એ પ્રકારે કે—હાસ્ય તેજવાથી ૧, ઇન્દ્રિય નિગ્રહથી ૨, પારકી નિંદા ન કરવાથી ૩, અશીલ વર્તવાથી ૪, આચાર વિરૂદ્ધ ન વર્તવાથી ૫, અતિ લોભ ન કરવાથી ૬, કોષ ન કરવાથી ૭, અને સત્ય ઉપર પ્રેમ રાખવાથી ૮, એ આઠ ગુણવાળોને બહુશ્રુતપણું પ્રાપ્ત થાય છે તેની સાથે નીચે કહેલા વિનીતતા ગુણો પણ હોવા જોઈએ.

પ્રશ્ન ૬૪ સુ—નીચેના ગુણો કયા તે જણાવશો?

ઉત્તર—સાંભળો. ગાથા ૧૦ થી ૧૩ મી સુધીમાં કહ્યું છે કે—નમ્ર ૧, ચપલતારહિત ૨, માયા (કપટ) રહિત ૩, કતુકલ રહિત ૪, કોઈને કઠોર વચન ન કહે ૫, દીર્ઘરોષી ન હોય ૬, મિત્રની શિખામણ માને ૭, શાસ્ત્ર ભણીને (જ્ઞાનને) મદ કરે નહિ ૮, પારકી નિંદા કરે નહિ ૯, મિત્ર ઉપર કોષ કરે નહિ ૧૦, ખરાગ મિત્રનું પણ તેની પીઠ પાછળ છુટું બોલે નહિ ૧૧, કલહ (કળ્યા ટંટા) કરે નહિ ૧૨, ગુરૂની સદા સેવા-ભક્તિ કરે ૧૩, લજ્જાવંત હોય ૧૪ અને સ્વભાવે શાંત હોય ૧૫ એવો સાધુ અવિનીત કહેવાય.

ઉપરના ગુણયુક્ત સાધુ શરદ્વવાત્તી હોય તેને બહુસૂત્રીના ગુણો લાગુ થાય છે. તે ગાથા—

વસે મુરુકુલે નિષં, ઝોગવં. ટવ હાલવં;

વિરંદે. પિવંદ, સેવિસ્સં લપુ મરદદ ॥૧૬॥

અહુસૂત્રી પદ મેળવી, જિનકલ્પીપણું ધારણ કરી, એકલા વિચરવાની આજ્ઞા મારે. ગુરૂ આજ્ઞા આપે તો ગુરૂની આજ્ઞાએ એકલો વિચરે.

પ્રશ્ન ૬૭ મું—ઉપરના તમામ લખાણ પરથી એમ નિશ્ચય થાય છે કે-એકલ વિહારીપણું તો જિનકલ્પી અને પડિમાધારી પ્રતિજ્ઞાવંત સાધુ-મેજ માટે નિર્માયિત હોય એમ જણાય છે. તો તે ગુરૂની આજ્ઞાએજ એકલ વિહારીની પ્રતિજ્ઞા અંગીકાર કરી શકે એવો કોઈ સૂત્રનો દાખલો છે ?

ઉત્તર—હા, સાંભળો-કાલ્યાણગણ કાણે ૭ મે બાણુવાળા છાપેલ પાને ૪૩૬ મે કહ્યું છે કે—

સાત પ્રકારે કારણ વિશેષે ગુરૂને પૂછી ગચ્છમાંથી નીકળવો તેમાં સાતમું કારણ એ કહ્યું છે કે—

इच्छामिणं भवे एगलविहार पद्विमं उव संपज्जित्तणं विहरितप्. इतिपाठ.

શિષ્ય ગુરૂ પ્રત્યે કહે છે ભગવન હું વાંચજા કરું છું એકલો વિહાર કરવાનો ભાવ અંગીકાર કરી 'વિચરૂં' એમ કહો ગુરૂ આજ્ઞા આપે ત્યારે વિહાર કરે. જય ટીકા—

इच्छामिणं भवे एगलविहार पद्विम मित्यादि पृच्छा ॥ इच्छामिणं मदंत ॥
धर्माचार्य एकाकिनो गच्छनिर्गतत्वा जिजन कहरिकोदि तयायो विहारा विचरणं
तस्यया प्रतिमा प्रति पतिः प्रतिज्ञा सा एकाकि विहार प्रतिमा तामुपसंपद्याह्वी
कृत्य विहर्तुमिति ॥

અહિયાં તો જિનકલ્પી પ્રમુખ પ્રતિજ્ઞાધારી સાધુને ગુરૂની આજ્ઞાએ એકલા વિચરવાને ભગવંતે આજ્ઞા કહી, અન્યથા નિષેધ એટલે ગુરૂની આજ્ઞા વિના એકલા વિચરવાનો ભગવંતે નિષેધ કર્યો છે.

પ્રશ્ન ૬૮ મું—લિસુની પડિમા અંગીકાર કરનારને બાવીસ બોલ સહિત વિચરવું કહ્યું તે શી રીતે ?

ઉત્તર—દશાધ્યુત સ્કંધજી સૂત્રમાં અધ્યયન સાતમે કહ્યું છે કે—
एग माक्षीवा भिक्षु पद्विमा-એટલે એક માસની લિસુની પડિમા-પ્રતિજ્ઞા તેમાં એક દાતી અતની, એક દાતી પાણીની, ૨૨ બાવીસ બોલ સહિત હોય તે ૨૨ બોલ કહે છે.

૧. પેહલે બોલે રંચના મનુષ્ય અને તિર્થંચના દીધા પરિસહા સહે.

૨. બીજો બોલે, એક દાતી અતની, એક દાતી પાણીનો. એક નીમિત્તે દીપેલ અથવા એક છપતો હોય, તે પછી એક પગ ઉભરા બાહિરે

૧૯. એગણીસમે બોલે, સચીત. ૨૪. પ્રમુખે : ખરડયા, પગાદિકે ચરી કરવી કંઈ નહિ.

૨૦. વીસમે બોલે, હસ્તાદિક પાણીએ ધોવા નહિ શોભા અર્થે.

૨૧. એકવીસમે બોલે, દુષ્ટ અધ્યાદિક હસ્તિ પ્રમુખ સાહમા આવે કુના ભય માટે ભાગવું ખસવું ન કંઈ.

૨૨. બાવીસમે બોલે, ટાઢથી તડકે તડકેથી છાંયે સાતા નીમિત્તે ભાવવું જવું કંઈ નહિ.

એ બાવીસ બોલ, સહિત પ્રથમ લિસ્ટની પડિમા આદરે.

પ્રશ્ન ૬૯ મું—લિસ્ટની બાર પડિમા આદરતા કેટલો કાળ લાગે? અને દરેક પડિમાનો કેટલો કાળ કહ્યો છે?

ઉત્તર—એક માસીયા ૧, દો માસીયા ૨, ત્રીમાસીયા ૩, ચાર્વત માસીયા ૭, પઠમા સતરાઈદીયા ૮, દોઢા સતરાઈદીયા ૯, તથા સતરાઈદીયા ૧૦, અહોરાઈદીયા ૧૧, એગરાઈદીયા ૧૨. આનો કાળ કેટલોક ૨૬ મહિનાનો કહે છે. પણ તે વાત સંભવતી નથી.

ભાગવતીજીમાં ખંધકને પડિમા આદરવાના અધિકારે અર્થમાં કહ્યું છે કે—પેટી એક માસની, બીજી એક માસની, ત્રીજી પણ એક માસની. એમ યાવત સાતમી એક માસની.

આનો પરમાર્થ એ છે કે—સાતે પડિમા એકેક માસની, તેમાં તકાવત એટલો કે—પેટીમાં એક દાત અન્નની એક દાત પાણીની, બીજીમાં એ દાત અન્નની, બે દાત પાણીની એમ દાતે ચડતાં સાતમીએ સાત દાતા અન્નની સાત દાત પાણીની, ૭, આઠમી, ૯ ની ને ૧૦ મી સાત સાત દિવસની એકમાં એકાંતર ઉપવાસ—પારણે આંગેલ, નિતી ને ભરેલાણે ને મળે તે ૧૧ મી છઠ ઉપવાસ કરી એક દિન રાત્રી—આઠ પહોરનો ગમે ત્યાં કાઉસગ કરે, ૧૨ મી અઠમ કરી ત્રણ દિવસમાં ગમે ત્યારે એક રાત્રી ચાર પહોરનો સ્મશાનમાં જઈ કાઉસગ કરે એમ બારે પડિમાનો કાળ ૮ માસનો થાય. એટલે શિયાળાને ઉનાળાના કાળમાં પડિમા પૂરી કરી, શુક્રની પાસે આવી, શુક્ર વાસ રહે એમ જણાય છે. તરત દેવગો ગમ્ય.

પ્રશ્ન ૭૦ મું—સાધુને એકલા નહિ વિચરવું એવું ખુદશા શાસ્ત્રમાં કયે કહેલું કયું છે?

ઉત્તર—૧૬૮૬૫ સ્તવના ૧ લા ઉદેશમાં સાધુને એકલા ફરવાની સત્ત્વંતની મના છે. તે સૂત્ર પાઠ—

૩ કેટલાક, શુર કાળાંગત થઇ ગયેલા એ શિષ્યાદિક ભેગવાઇ વિના પણ એકલા ફરે.

૪ કોઇ કોઇ શુર વિના એટલે માથે કોઇ શુર (સ્મૃતિમની પેઠે) આપેજ ઉત્પન્ન થયેલા (પૂર્વાધિત જ્ઞાન વિના) પોતાની ભેગે સાધુપણ અંગીકાર કરી આ દુનિયામાં કોઇ સાધુ નથી. હુંજ સાધુ છું. એમ પોતાને વિષે માનનારા સાધુઓના શત્રુ બની નિંદકોનું ખીરૂદ ધરાવનારા સાધુ શ્રાવકમાં લેદ પાડનારા માત્ર જડ કિયાના ડોળ વડેજ દુનિયામાં પૂજતા, એવા પણ ડોળઘાણુ એકલા ફરનારા હોય છે.

૫ કોઇ સમુદાયમાં રહ્યા છતાં-આચાર વહેવાર કે શ્રદ્ધાની પ્રતિ-કુલતાને લઇને શુદ્ધ વર્તણૂક ચલાવવા એકલા વિચરવું સ્વીકારે. એકલ-પણાના દોષો પોતે જાણતા ગાહુ કાળજીથી ઉંચ કોટિના એકલવિહારીની ભાવનાયે વર્તે તોપણ સૂત્રના કથન પ્રમાણે ભૂલ થઇ જાય. તે પણ પોતે વાળી શકે એવા ઉપયોગવાળા એકલવિહારી કોઇ વીરલા પણ કોઇ કોઇ જોવામાં આવે છે.

૬ કેટલાએક સાધુના પેથે શ્રાવકપણાનું નામ ધરાવી એકલા ફરનારા અને સાધુપણે પૂજતા જોવામાં આવે છે. પરંતુ તેઓની શ્રદ્ધા અને ચારિત્રો વિચિત્ર હોવા છતાં-એટલે સૂત્રથી વિરૂદ્ધ હોવા છતાં પણ માત્ર મલીનાંબરમાં અંતરૂં ગયેલા સૂત્ર સંબંધી એક અક્ષરનું જ્ઞાન નહિ હોવાવાળા પાસે જો કોઇ સાધુઓની નિંદા કરનારો અથવા તેવા પ્રકારનો ઉપદેશ દેનારો મળી આવે કે આજે કોઇ સાધુ છેજ નહિ, આ કાળમાં સાધુપણ પાળી શકાતું નથી. અત્યારે કોઇ ખરો સાધુ જોવામાં આવતો નથી. એવું અંતઃકરણમાં સદૃઢ રાખી અભિમાનથી કોઇ સાધુને નમસ્કાર કરવો નહિ. સાધુને નમસ્કાર કરવાથી સમક્ષિતનો નાશ થાય એવું માનનારા સજ્જડ જોવાને કોઇ નમસ્કાર કરે ત્યારે તેને હું શ્રાવક છું એમ કેમ જણાવતા નથી. તેમ તમને વાંદવાથી તેના સમક્ષિતનો નાશ નહિ થાય એવી શી ખાતરી છે? વળી તમારી શ્રદ્ધા પ્રમાણે મને આદારાદિક આપ-વાળી પાપ થાયે એમ નહિ જણાવતા દાતારના રોટલા લટી તેને પાપ વળગાડવું, ને પોતાની આજીવકા માટે દાતારને દુભાવવા એ કેના ધરને આપ છે? આવા શ્રદ્ધાબ્રુ દુનિયામાં ન હેવ તો શી ખાતરી આવે. દત્તારિ સુત્ર વિરૂદ્ધ વર્તણૂક કરનારા અજ્ઞાત અને શ્રદ્ધા બ્રુ વળીકેના શુરપદે પૂજના નાસ્તિકો પણા જ્ઞાનેને ભ્રમીત અને નાસ્તિક બનાવનારા માત્ર પોતાની આજીવકા ચલાવનારા રોઝપાણુ એકલા ફરતા એકલે જીવે.

ઉત્તર-એટલે મહાવીરના દર્શનથી પટેલાને અધર્મ પક્ષમાં
 ગ વગેરે સૂચના રેત્ર સલે ચોખું હોય પણ પ્રવચનના વિરાધિક થવાથી
 નીનાજી ગામ ન્યા એટલે અમૃત નેવો દૂધપાક પુરીના ભોજનમાં
 જન પણ એરૂપજ થાય તેમ ચોખા ચારિત્રમાં
 પણ મિથ્યાત્વ થયું તે ચારિત્ર આરાધિકમાં
 રિત્રના આરાધિકપણને લઇને નવગ્રીવેયક સુધી
 છે છતાં જમાડી કિલમિધી થયો તે પણ
 ધિક કહેવાય.

તે વ.

કુંકતીમાં કે

નિહિત અને નિંદક નિહિતમાં કનિષ્ઠ

અને કેટલાક યા

મામાં રહીને) કાતો સહે,

અથ નિંદક નિહિતનો આત્મા

ન આવે; કેમકે ઘરમાં આવે તો

પ્રવચન નિહિત તો મા

ન ચોતાની નિંદા થાય અને લોકો કહે

પ્રવચનને ઉપાપના

થી બ્રહ્મ થઇને ઘરમાં આવી બેઠા. તેટલા વાસે

અતુર્વિધ, સંઘ (સાં

તેમજ ઉપાશકાદિ સૂચનામાં

સહિત અવલું

પડિમા આદરી અને પડિમાને અતે સંધારો

પરુણું છું તે

પ્રશ્ન ૭૮ મું—દસાશ્રુત સ્કંધ સૂત્રમાં

ક તથા તેના

કરવાનો કાળ જગન્ય, ૧-૨-૩ દિવસનો

ત્રમાં કિ

કરવાનો કાળ જગન્ય, ૧-૨-૩ દિવસનો

ત્રમાં કિ

ઉત્તર—એનું કારણ એમ જણાય છે કે

કે-આવકને

નજીકમાં આવી જણાય તો એક દિવસ

યા બે દિવસ

પડિમા આદરી, સંધારો કરી ચોતાના

આત્માનું સુધારે

૧-૨-૩ દિવસનો કાળ સુધ્યો હોય એમ

જણાય છે.

પ્રશ્ન ૭૯ મું—સાધુ જેમ પાંચ મહાવ્રત

અંગીકાર કર્યા

પાતાદિ પાંચે બોલેનો નવે કાટિયે

પચ્ચખાણુ કરે છે તેમ

કરે ત્યારે પણ પ્રાણાતિ પાતાદિ પાંચે

બોલેનો સર્વથા નવે કાટિયે

ખાણુ કરે છે તેહને સાધુ નહિ કેહતાં

સૂત્રમાં આવક કેમ દેવા?

ઉત્તર—સાધુપણું અને આવકપણું

બોલની કર્મની પ્રતિષ્ઠાના

પરમ ઉપર છે. અગ્યાર પ્રતિષ્ઠાના

દાયોપરમથી આવકપણું

પ્રતિષ્ઠાના દાયોપરમથી સાધુપણું

કર્ષું છે. માટે આવકને

પચ્ચખાણુ તો સર્વથા કદા પણ

પ્રતિષ્ઠાના દાયોપરમ તો

હોય, તેથી હેલા સમય મુખી

આવકને ગૃહસ્થજી કહીને સૂત્રમાં

બોલેલા

બોલેલા

દેસણુ વાવણુગાને એટલે મહાવીરના દર્શનથી પડેલાને અધર્મ પક્ષમાં ગણ્યા છે. તેનું ચારિત્ર ભલે ચોખ્ખું હોય પણ પ્રવચનના વિરાધિક થવાથી મિથ્યા ભાવને પડી વર્ત્યા એટલે અમૃત જેવો દૂધપાક પુરીના લોજનમાં રતીભર જેર ભળે તે લોજન પણ એરૂપજ થાય તેમ ચોખા ચારિત્રમાં મિથ્યાત્વ ભળવાથી ચારિત્ર પણ મિથ્યાત્વ થયું તે ચારિત્ર આરાધિકમાં ગણાય નહિ તેના મતના ચારિત્રના આરાધિકપણાને લઇને નવગ્રીવેયક સુધી જાય, એમ નિહવને માટે કહ્યું છે છતાં જમાડી કિલમિષી થયો તે પણ ઉપરના ન્યાયે ચારિત્રનો વિરાધિક કહેવાય.

પ્રશ્ન ૮૪ મું—પ્રવચન નિહવ અને નિંદક નિહવમાં કનિષ્ઠ કોણ કહેવાય ?

ઉત્તર—કનિષ્ઠ તેા જોતે ગણાય પણ નિંદક નિહવનો આત્મા વિશેષ મલીનપણાને પામેલો હોયો જોઇએ પ્રવચન નિહવ તેા માત્ર સૂત્ર વચનનોજ ઉદાપ હોય; પરંતુ નિંદક નિહવ પ્રવચનને ઉદાપવા સાથે પ્રવચન અને તેના પડપક કેવળી, ધર્માચાર્ય, ચતુર્વિધ, સંઘ (સાંભળનારા) અને સાધુ એ સર્વથી માયા ભાવે વરતી કપટ સહિત અવર્ણવાદ જોલે, નિંદા કરે, પોતાની બડાઇ કરે, હું કહું છું—હું પડપું છું તે ખરું છે. સૂત્રવચન જોડાં છે વગેરે સૂત્ર વચન અને તેના પડપક તથા તેના સાંભળનાર વગેરેની નિંદા કરે તેને ઉત્તરાધ્યયન તથા ભગવતીજ સૂત્રમાં કિલમિષીપણાની ભાવનને ભાવતો કહ્યો છે.

પ્રવચન નિહવની ગતિ નવગ્રીવેયક સુધીની કહી છે અને નિંદક નિહવની ગતિ કનિષ્ઠ માકનિષ્ઠ કિલમિષીપણાની કહી છે અને ભગવતીજમાં અનંતો સંસાર પરિજનમણુ કરવો કહ્યો છે.

દુહો—આચારે અધિકો કહ્યો, નિંદક નિર્જ્ઞાન બલુ;

પંચમ અંગે ભાંખીએ, છે પહલે શુચુ કાલુ. ૧

આનો પરમાર્થ એ છે કે સાધુ સાધવી આદિનો નિંદા અવહેલણા અપયથ જોલવાથી સુર્વાદિકથી ઉદ્ધત બની મિથ્યા ભાવે વર્તવાથી એટલે શરૂનું વચન તથા સૂત્ર વચન ઉદાપવાથી નિર્જ્ઞાનપણું અને સુર્વાદિકનો નિંદા કરવાથી કિલમિષીપણું પ્રાપ્ત થાય છે.

પ્રશ્ન ૮૫ મું—માયા સહિત નિંદાતું સ્વરૂપ મું ? તે સૂત્ર પાઠની જણાવ્યો.

દેસંબુ વાવણુગાને એટલે મહાવીરના દર્શનથી પહેલાંને અધર્મ પક્ષમાં જણ્યા છે. તેનું ચારિત્ર ભલે ચોખ્ખું હોય પણ પ્રવચનના વિરાધિક થવાથી મિથ્યા ભાવને પડી વળ્યાં એટલે અમૃત જેવો દૂધપાક પુરીના લોજનમાં સ્તીભર ઝેર ભણે તે લોજન પણ ઝેરરૂપજ થાય તેમ ચોખ્ખા ચારિત્રમાં મિથ્યાત્વ ભળવાથી ચારિત્ર પણ મિથ્યાત્વ થયું તે ચારિત્ર આરાધિકમાં ગણાય નહિ તેના મતના ચારિત્રના આરાધિકપણાને લઇને નવગ્રીવેયક સુધી જાય, એમ નિહ્વને માટે કહ્યું છે છતાં જમાવી કિલ્લમિધી થયો તે પણ ઉપરના ન્યાયે ચારિત્રનો વિરાધિક કહેવાય.

પ્રશ્ન ૮૪ મું—પ્રવચન નિહ્વ અને નિંદક નિહ્વમાં કનિષ્ઠ કોણ કહેવાય ?

ઉત્તર—કનિષ્ઠ તો બન્ને ગણાય પણ નિંદક નિહ્વનો આત્મા વિશેષ મલીનપણાને પામેલો હોવો જોઈએ પ્રવચન નિહ્વ તો માત્ર સૂત્ર વચનનોજ ઉધાપ હોય; પરંતુ નિંદક નિહ્વ પ્રવચનને ઉધાપવા સાથે પ્રવચન અને તેના પડપક કેવળી, ધર્માચાર્ય, ચતુર્વિધ, સંધ (સાંભળનારા) અને સાધુ એ સર્વથી માયા ભાવે વરતી કપટ સહિત અવર્ણવાદ જોલે, નિંદા કરે, પોતાની બડાઇ કરે, હું કહું છું—હું પડપું છું તે ખરું છે. સૂત્રવચન જોડાં છે વગેરે સૂત્ર વચન અને તેના પડપક તથા તેના સાંભળનાર વગેરેની નિંદા કરે તેને ઉત્તરાધ્યયન તથા ભગવતીજ સૂત્રમાં કિલ્લમિધીપણાની ભાવનાને ભાવતો કહ્યો છે.

પ્રવચન નિહ્વની ગતિ નવગ્રીવેયક સુધીની કહી છે અને નિંદક નિહ્વની ગતિ કનિષ્ઠ માકનિષ્ઠ કિલ્લમિધીપણાની કહી છે અને ભગવતીજમાં જનંતો સંસાર પરિભ્રમણ કરવો કહ્યો છે.

દુહો—આચારે અધિકો કહ્યો, નિંદક નિહ્વ નાણ;

પંચમ અંગે ભાંખીએ, છે પહલે શુભ કાણ. ૧

આનો પરમાર્થ એ છે કે સાધુ સાધવી આદિનો નિંદા અવહેલણા અપયય જોલવાથી ગુર્વાદિકથી ઉદ્ધત બની મિથ્યા ભાવે વર્તવાથી એટલી શરૂ વચન તથા સૂત્ર વચન ઉધાપવાથી નિહ્વપણું અને ગુર્વાદિકનો નિંદા કરવાથી કિલ્લમિધીપણું પ્રાપ્ત થાય છે.

પ્રશ્ન ૮૫ મું—માયા સહિત નિંદાનું સ્વરૂપ શું ? તે સૂત્ર પાકથી જણાવેલ.

અશ્ન ૮૮ મું—નિહ્વ અને પાસત્યો આ બેમાં વિશેષ નુકસાની કોને ?

ઉત્તર—નુકસાની તો બન્નેને છે, પણ વિશેષ નુકસાની નિહ્વને જણાય છે. નિહ્વ કદિ ગતિનો આરાધિક થાય પણ સમકિતનો તો વિરાધિક હોય. નિહ્વ, નવચીવેચક સુધી જાય પણ સમકિતની નાસ્તિ અને સંસરની વૃદ્ધિ હોય અને પાસત્યો ગતિનો વિરાધિક હોય, પણ સમકિતનો આરાધિક હોવા સંભવ, સાખ જ્ઞાતાશ્રી, પાર્શ્વનાથ ભગવાનની, ણસેને છ આર્યાને પાસત્યાચારી કહેલ છે મરી બીજા દેવલોકે દેવાસાપણે ઉત્પન્ન થઈ છે પરંતુ સમકિતની આરાધિક હોવાથી, દેવાસાનો ભવ પુરો કરી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થઈ મોક્ષ જાયે. એમ સૂત્ર દ્રરમાવે છે.

આનો પરમાર્થ એ છે કે—નિહ્વની શ્રદ્ધા બ્રહ્મ થવાથી પોતે અભિ-નીવેશિક મિથ્યાત્વને સેવતો બીજા અનેક જીવોને અભિનીવેશિક મિથ્યાત્વ પકડાવતો અને જીવોને શ્રદ્ધા બ્રહ્મ કરતો પોતા સહિત અનેક જીવોના આત્માને અધોગતિમાં નાખે અને પાસત્યો માત્ર પોતાનાજ આત્માની નુકસાની કરે, પોતાના કૃતવ્યોને પોતે નિદે પણ ખરો, અને શ્રદ્ધા ચોક્ષી હોય તો ઉપદેશ પણ ચોક્ષો હીએ બીજા લોકો તેની હીલણા કરે તો પોતાના આત્માનો દોષ દેખે નિહ્વ સૂત્ર વચનને ઉચાપતો તીર્થંકરથી અથવા તીર્થંકરના શાસનથી અથવા ગુર્વાદિકથી વિરૂદ્ધ પડી નોખું તડું બાંધે તેમ પાસત્યો કરે નહિ. પાસત્યો શાસન છોડે નહિ, ને શાસન સામું નોખું તડું બાંધે નહિ. શાસનમાં રહ્યો થકો અપવાદના અનેક પરિસહા સહન કરે. નિહ્વને પ્રાયશ્ચિત જણાતું નથી તે તો અંત સમે આલોચે પોતાનું કૃતવ્ય મિથ્યા જાણે તોજ આરાધિક થાય. પાસત્યાને સૂત્રમાં પ્રાયશ્ચિત, આશ્ચું છે, પોતાના કૃતવ્યોને ગુરૂ પાસે આલોચવાથી અથવા પોતાના આત્મા સાથે આલોચવાથી અથવા પોતાનું પાપ પ્રગટ કરવાથી અથવા પોતાના કૃતવ્યોને દૂર દરવાથી અથવા મુશિધ્યના યોગે પોતાનો પ્રમાદ છાંટવાથી અથવા ગુરૂની શિખામણુ ધારવાથી પાસત્યપણું દૂર થાય છે. નિહ્વ એકજ નયને પકડવાથી ઉત્સૂત્રની પ્રરૂપણા કરતો એકાંતવાદને વરતો મિથ્યાત્વપણુને પડિવચ્ચતો કરતો છે. તેમ પાસત્યાને કહ્યો નથી. પાસત્યો સાતે નયનું સ્વરૂપ જાણતો અનેકાંત વાદને પ્રરૂપતો ધનુ જીવોને સૂત્રની શ્રદ્ધા કરાવતો વખતે પોતાના આત્માને પણ વાગી સુધારા પર લાવી શકે વચેરે સૂત્રન્યાયે વિચારતા પાસત્યાથી નિહ્વને વિશેષ નુકસાની જણાય છે.

અશ્ન ૮૯ મું—નિહ્વ અને પાસત્યામાં સાધુપણની અસ્તિ સંભવે કે કેમ ?

જિ: લગવતીજીમાં કહ્યું છે કે—જીવ-તેર કારણે કરી કાંક્ષા મોહની કમ-
વેદ છે તેમાં જ્ઞાન જ્ઞાનમાં અંતર દેખી, દર્શન. દર્શનમાં અંતર દેખી,
ચારિત્ર ચારિત્રમાં અંતર દેખી, જીવને શંકા કંખા. ઉત્પત્ત થાય, ખસાને
ખોટા માને, ખોટાને ખરા માને તો મિથ્યાત્વ મોહનીનો ઉદય થયો એમ
સૂત્ર વચન કહે છે.

કોઈ પાસત્યા હોં કે આચારી હોં, કોઈમાં થોડા શુભ હોય કે ઝાઝા
શુભ હોય, તેનો લાભ કે હાનિનો લોગવટો તેનેજ લોગવવાનો છે; પરંતુ
તેવી ખટપટમાં જો આપણે ઉતરીએ અને કોઈ વખત ખસાને ખોટો માન
વાની દૃષ્ટિ થઈ જાય તો ચોક્કસ માનવું કે પોતાનો પાવડો તરતજ ઉપડ્યો
એવી નુકશાનીમાં શામાટે ઉતરવું જોઈએ. ભેંસના શિંગડા ભેંસને ભારે.
જો તારામાં ડાહ્યાપણ હોય તો તું તારો પોતાનોજ વિચાર કર કે હો આત્મા!
તારામાં તો કાંઈ દોષ નથી કે, પણ એમ તો જણાય છે કે દોષો દોષનેજ
ભાળે. જેની આંખમાં કમજો હોય તે જગતને પીળુંજ ભાળે. અને જોડે
પણ એમજ કે આખી દુનિયા પીળી છે. એક કવિએ કહ્યું છે કે—

દુહો—દુર્જન કેરી આંખમાં, કમજા કેરો રોગ;

પીળું દિસે પર વિષે, રોગ તણા સંજોગ. ૧.

આ કહેવત જોટી નથી. કેહારમાં ઘઉં, જીર, બાજરા કે બટી, જે
ભરેલ હોય તેજ બાહિર નીકળે તેમ હૃદયમાં જે ખજીનો ભરેલો હોય તેજ
પ્રકારના ઉદગારો બાહિર નીકળે, જેણે લસણ ખાધું હોય તેને આંખાનો
ઝોડકાર કયાંથી આવે? કદી નજ આવે. તેમ દુષ્ટ જનોની દૃષ્ટિએ પાસત્યા
પાસત્યાને પાસત્યાજ આવ્યા કરે, લહે કોઈ સાધુ શુણીયલ, સુધાચારી,
જ્ઞાની કે આત્માર્થી હોય તોપણ, દોષીતની દૃષ્ટિએ તો દોષીતજ જોવામાં
આવે, તેની પણ નિંદા કરવા ચુકે નહિ, પણ યાદ રાખવું કે નિંદાનું ફળ
માહું છે. આ વિષે પૂર્વે ઘણું લખાણ થઈ ગયું છે. અહિંયાં તો માત્ર
એટલું સમજવાનું છે કે—પોતાની દૃષ્ટિ દોષવાળી હોય તો દુનિયા દોષમય
જોવામાં આવે અને નિર્દોષ દૃષ્ટિ હોય તો દુનિયા નિર્દોષજ છે. તમામ
આધાર પોતાની દૃષ્ટિ ઉપરજ છે.

પ્રશ્ન ૯૧ ચું—શું દોષીતને દોષીત ન દેહવે? એમ તમારું કહેવું છે?

ઉત્તર—હા જી, સૂત્ર તો એમજ દુરમાયે છે કે આંધળાને આંધળો,
કાણે કાણો ન દેહવે. જુઓ—સુખગદાગ સૂત્ર-શુભકથ ૧ હે. અધ્યયન

આવાળ મઠં સ્વલ્લંચયિતા, અસાહુળો તેહહ સાહુમાળી, માયણિ પ્રસંતિ
અળંત્રણતં. ॥ ૪ ॥

અર્થ—તે સ્વાચ્છી પુરૂષ તે વિશોધિત શુદ્ધ નિર્દોષ માર્ગ તેને
આચાર્યની પરૂપણા થકી ઉત્થાપિને કહે, એટલે જે પોતાના બાવે એટલે
સ્વછંદ બોલે, તે અહાછંદપણા થકી ઘણા શુભા જે સ્નાનાદિક તેનો
આ સ્થાન થાય કેમકે એ સ્વાસિતિ વેશ મિથ્યાત્વના લાવ થકી કરીને
જે જ્ઞાન શંકા એટલે શ્રી જિનાગમને વિષે શંકા લાગીને મુખા બોલે,
સ્વકલ્પિત જેવો રૂચે તેવો બોલે તેણે કરીને ઘણા શુભાનો આ સ્થાન
એટલે કુસાગ્રન થાય ॥ ૩ ॥ જે કોઇ પુછે જે તમે કોની પાસેથી લણ્યા
છો તે વારે પોતાના આચાર્યનું નામ ગોપવીને બીજનું નામ કહે, તે
નિશ્ચે થકી આત્માર્થ જે મોક્ષનો અર્થ તેને વચે છે એતાવતા તે સુકિતને
ન પામે, પરમાર્થ થકી તે અસાધુ થકો પશુ આ જગતને વિષે પોતામાં
સાધુપણું કરી માને તથા બીજાઓને કહીને પોતામાં સાધુપણું મનાવે તે
માયાવી સાધુ આ સંસારને વિષે અનંત ઘાત પામે એટલે અનંતકાળ
પર્યંત સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે. ॥ ૪ ॥

પ્રશ્ન ૯૪ મું—ઉપકારી ગુરૂ, આચાર્યાદિકની નિંદા અવહેલણા કરે
તેને ખબર પાડે તેનું શું ક્ષણ ?

ઉત્તર—તે મહા મોહની કર્મ બાંધે એમ સમવાયંગ સૂત્રમાં ૩૦
મહા મોહનીના સ્થાનકમાં કહ્યું છે. જુઓ ગાથા ૨૪ મી, ૨૫ મી.

આચરિય ડવજ્ઞાપીંહ, સુયં વિગયંચ ગાહિર;

તે ચેવ સિંસર્હં બાલે, મહા મોહં પકુલ્લર્હં. ॥૨૪॥

ભાષા:—જેણે આચાર્ય ઉપાધ્યાયે શ્રુત શાસ્ત્ર તથા ૧૬૦૫ ચારિત્ર
અધિ વાડયો શિખાર્યો તેહીજ આચાર્યને ખોસે નિંદે બાળ અજ્ઞાની તે
મહા મોહનીય કર્મ કરે. ૨૪.

આચરિય પુવજ્ઞાવાળં, સમ્મં નો પઢિત્ત્વહ;

અલ્પહિ પૂવળ યદ્દે, મહા નોહં પકુલ્લર્હં ॥૨૫॥

ભાષા:—જે કોઇ આચાર્ય ઉપાધ્યાયને શ્રુત દાનાદિકના મહા-
ઉપકારીને સ્તુત્ય પ્રકારે તપ્પે નહીં. (ગાંઠે નહિ—ઉપકારો આલે) ઉપકાર ન
કરે, તથા તે આચાર્યની પૂજા સન્માન ન કરે, એવો સ્તુત્ય અભિમાની
તે મહા મોહનીય કર્મ કરે. ૨૫.

ઉત્તર—આ અવશર્પિણિને હું ઠાઅવશર્પિણી કહેલ છે તે અનંતકાળે આત્મે તેમાં આવેલો પાંચમો આરો હુઃખમ આરો તે પણ આકરો. હુઃખમ આરો કે જેમાં ધાર્યા વરસાદ વરસે નહિ, હુઃકાળ ધણુ પડે, અકાળે વરસે સાધુના વેશે અસાધુ પૂજાય, સારા અને આત્માર્થી સાધુ સીદાય, ખટપટી અને નિંદકો મનાય, શુરૂ અથવા શુરૂથી અધિક ઉપકાર કરવાવાળા—રક્ષણ કરવાવાળા હિતચિંતક તેનાથી કપટ લાવે વર્તે પોતાનો સ્વર્થ સાધી મિથ્યા લાવે વર્તનારા—ત્યાં ત્યાં વાંકાના બોલનારા—નિંદા અવહેલણના કરનારા—શુરૂ-ઉપકારીના મનને હુઃખવનારા—ખોટા મનના ધણી, મોઢે મીઠું મીઠું બોલી પાછળથી વાદી નાખનારા—અથવા કઠોર વચને હુઃખ દેનારા એવા માઠાં મન વચનના ધણી એકાંત અશાંતિના ઉત્પન્ન કરનારા, શુરૂ ઉપકારીના મનને વચનને હુઃખવનારા એવા જીવો આ હુગાઠ પંચમકાળમાં ઘણા હોય, એજ આ કાળની ખુબી. આવા પ્રકારની પ્રવૃત્તિ સારી પુરૂષે જાણીને આ પંચમ આરાતું નામ એગાઠ હુષમાં કાળ કહ્યો.

પ્રશ્ન ૯૭ મું—શુરૂ-ઉપકારીને મને કરી વચને કરી હુઃખવનારા—માઠા મનના ધણીને શું કળ મળે ?

ઉત્તર—આ હુષમ કાળમાં શુરૂથી મિથ્યાલાવે પડી વર્તનારા મને કરીને વચને કરીને હુઃખ દેનારા—શ્રી કાજંગજીના ૭ મે કાણુ—ખાણુવાળા છાપેલ પાને ૪૫૭ મેં કહ્યા છે, તે જણાવે છે.

ગુરુ હિં જળો મિચ્છં પઢિવત્તો મળો દુહયા વદ દુહયા—ટીકાઃ—ગુરુ માતા પિતૃ ધર્માચાર્યેષુ ॥ મિચ્છં ॥ મિદયામાવં વિનય બ્રંશ મિત્યર્થઃ પ્રતિવજ્ઞ આધિતઃ ॥ મળો દુહયંતિ ॥ મનસો મનસા વા દુઃસિતા દુઃસિતત્વં દુઃસક્ષારિવં વા દોહકત્વં વા एवं વય દુહયેત્વપિ વ્યાખ્યેય મિતિ ॥

ભાષાઃ—શુરૂ સાથે લોક મિથ્યાત્વ પ્રતિપત્ત છે, ખોટા ચાલે છે, મનનાં હુઃખ ધણાં, વચનનાં હુઃખ ધણાં.

એવા વિનય રહિત, શુરૂના દ્રોહી, માઠા મનના ધણી, કઠોર વચનના બોલવાવાળા, અંદરો અંદર લેદના પાડવાવાળા, ફાટકુટ કરાવનારા, “હિદ્વેદિ,” હિદ્ગંધેથી એવા સાધુને મોટે કાજંગજીના પાચમા કાજામાં “પાસંચિત” દોષનો પગી દર્શો છે. એટલે ભગવંત કહે છે કે—એવા હટ સ્વભાવીને પાસંચિત કરતા આત્મા અતિક્રમે નહિ.

પ્રશ્ન ૯૮ મું પાવન દંતનાગં નિવૃદ્ધ એ વાકયનો ભાવાર્થ શું ?

કાલે, વિષુવે, બહુ માને લાવ્યું કહ્યું છે છતાં તે બોલો વિરાધે ૧, બીજો દર્શન કુશીલ તે નિસ્સંકિયં નિઃકંબીયં ઇત્યાદિક આઠ પ્રકારે દર્શના ચારને વિરાધે તે, ૩ ત્રીજો ચારિત્ર કુશીલ તે પશ્ચિદાલુ ભોગ ભુતા ઇત્યાદિક આઠ ચારિત્રાચાર વિરાધે તથા મંત્ર જંત્ર અને તંત્ર કરે તે ચારિત્ર કુશીલ સમજવો.

પ્રશ્ન ૧૦૭ સુ—સંસતો કેટલા પ્રકારે અને તેનું સ્વરૂપ શું ?

ઉત્તર—સંસતાના બે ભેદ. તે એક સંકલીષ્ટ ૧, અને બીજો અસંકલીષ્ટ ૨.

પ્રશ્ન ૧૦૮ સુ—સંકલીષ્ટ અને અસંકલીષ્ટ સંસતાનું સ્વરૂપ શી રીતે ?

ઉત્તર—૧ પહેલો સંકલીષ્ટ સંસતો તે પાંચ આધ્રવને વિષે આસક્ત હોય, ત્રણ ગારવે કરી પ્રતિબદ્ધ હોય, કોઈ ગૃહસ્થ ગૃહસ્થણી અને તેના છોકરા છોકરીની ચિંતા કરે, અને તેઓના દુઃખે દુઃખી અને તેના સુખે સુખી થાય તે.—બીજો અસંકલીષ્ટ સંસતો તે કોઈ પાસત્યો મળે તો પોતે પણ તેના જેવો બની જાય, અને સંવેગી મળે તો તેની ભેડે સંવેગી જેવો બની જાય. એવી રીતે જેવો મળે તેની સાથે સ્ફટિક મણિની પેઠે અથવા તેલની પેઠે તેવો થઈ જાય તે અસંકલીષ્ટ સંસતો કહેલ છે. ઇત્યલં.

ઈતિ શ્રી પરમપૂજ્ય શ્રી ગોપાલજી સ્વામી. તત્ શિષ્ય મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત શ્રી “ પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા ”—ઉત્તરાર્ધ—ભાગ પમો સમાપ્ત.

શ્રીમદ્ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી ગ્રંથમાળા—મણુકો ૮ મો.

પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી તત્ શિષ્ય
મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત.

શ્રીપ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.
ઉત્તરાર્ધ ભાગ છ ફો.

॥ રાગ—પ્રભાત ॥

- વિમળ વિમળ થઈ જેહની, સોળે સુખ ધારી;
તેહ કહું વિસ્તારથી, સુણજો મન ધારી. વિં ૧
- ચેતનની જે ચેતના, કળા તેહને કહીયે;
અક્ષર ભાગ અનંતમે, પ્રકાશે લહીયે. વિં ૨
- પ્રથમ કળા તો એ કહી, વળી બીજી જાણો;
જ્યા પ્રવૃત્તિના જોગથી, પરણામે આણો. વિં ૩
- અર્પુ કહું સુદગર થકી, હણીએ ધન ગ્રંથી;
ત્રીજી કળા એવરો, લહસે શિવ પંથી. વિં ૪
- અનિવૃત્તિ આત્મ આદરે, દળ મિથ્યા વેચે;
તુરિય કળા જે પામશે, તે શિવપુર પહોંચે. વિં ૫
- સમકિત થદા જે થઈ, અરહા ઉપદેશે;
કળા કારણ સુણ જાણીને, પરિચય જે કરશે. વિં ૬
- એ કળા કહી પાંચમી, હવે છઠી જાણો;
વિરતિ કરે દેશે કરી, વળી સંવરિત આણો. વિં ૭
- સર્વાકાશ પ્રદેશને, અનંત સુણ કરીયે;
તેહ બરોબર મતના, પર્યાય લહીયે. વિં ૮
- સંજમ યાનક જે ધન, એ દીઠો વિતરાગે;
ભાષ્ય કટ્ય માટે કહ્યો, તે જાણજો રાગે. વિં ૯
- એહ થકી પલ્લ મે ઘણા, ચારિત્ર પર્યાયા;
પ્રગટપણે ત્યારે થયા, ત્યારે સુનિપદ પાયા. વિં ૧૦
- કળા કહીએ સાતમી, આઠમી હવે કહીયે;
જેહ યોગીશ્વર ધ્યાનમે, આત્મપદ લહીયે. વિં ૧૧
- નવમી કળા તે કહી, જેહથી રસ પાવી;
સુણ શ્રેણી સુણ સંકમે, ત્યજિત બાધા પાતિ. વિં ૧૨
- એહ કારણ પાંચે કરી, સુણ શ્રેણી વરિયા;
તે યોગીશ્વર જાણજો, જે ભયોદધિ તરિયા. વિં ૧૩
- દશમી કળા એ વળી, વમે વેદ વિકાસ;
ધ્યાન સુકલ આરંભને, હેદ જ્ઞાનકા ચારિ. વિં ૧૪

કળા—૧ હી-ચેતનની ચેતના-અક્ષરનો અનંતનો ભાગ ઉઘાડો તે.
કળા—૨ જી-યથા પ્રવૃત્તિ કરજી-ચડતા પરિણામની ધારા અંતો
કોડકોડની હદમાં આવે.

કળા—૩ જી-અર્પણ કરજી-ગંદી લેદ કરે તે.

કળા—૪ થી-અનિવૃત્તિ કર્ણ-મિથ્યાત્વ ટાળે.

કળા—૫ મી-શુદ્ધ શ્રદ્ધા-સમકિતની પ્રાપ્તિ.

કળા—૬ ઠી-દેશ વિરતિપણું પામે.

કળા—૭ મી-સર્વ વિરતિ આરિત્ર શુભ પ્રગટે.

કળા—૮ મી-ધર્મ ધ્યાનની ધારા પ્રગટે.

કળા—૯ મી-શુભ શ્રેણી-ક્ષપક શ્રેણીએ ચડે.

કળા—૧૦ મી-અવેદી થઈ-શુકલ ધ્યાનની ધારાએ ચડે.

કળા—૧૧ મી-સર્વથા લોભનો ક્ષય થાય-આત્મ જ્યોતિ પ્રગટે.

કળા—૧૨ મી-ધનધાતી કર્મનો ક્ષય થાય.

કળા—૧૩ મી-કેવળજ્ઞાનનો પ્રકાશ થાય.

કળા—૧૪ મી-શૈલેશી કરજી-યોગ રૂપન ધ્યાન.

કળા—૧૫ મી-ભાવ અજોગી-સકળ કર્મનો ક્ષય.

કળા—૧૬ મી-સિદ્ધપદની પ્રાપ્તિ-સંપૂર્ણ સોળે કળા.

શ્રી ઉત્તરાધ્યયનજી સૂત્રના અધ્યયન ૯ માની ગાથા ૪૪ મી ના
ઉલ્લા પદમાં ૧૬ કળાનો શબ્દ છે; તે ઉપરથી કોઈ વિદ્વાન પુરૂષે ઉપર કહ્યા
પ્રમાણે સોળે કળાનું સ્વરૂપ યથા તથા કહી બતાવ્યું, તે અદ્વિયાં પ્રગટ
દરવામાં આવ્યું છે.

પ્રથમ પ મું—અત્યાર સુધી સૌ કોઈ એમ માને છે કે-કેવળ જ્ઞાન
પ્રગટે એટલે સોળે કળા પ્રગટી અને કેવળની પહેલી કળા કોઈ સમકિત
માને છે, અને કોઈ અક્ષરનો અનંતનો ભાગ ઉઘાડો ને છે તે માને છે.
તો તે વિષે મું સમજવું.

ઉત્તર—ઉપર કહેલી સોળ કળામાં તો સંપૂર્ણ સોળે કળા ઉપાડી
તો સિદ્ધની કહી છે. અને કેવળ જ્ઞાનનો પ્રકાશ તો તેરમી કળાએ થાય છે.
સમકિતની પ્રાપ્તિની કળા પાંચમી કહી છે. એ અપેક્ષાએ કેવળની નવમી
કળા થાય છે. કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયે પશુ અધાની ચાર કર્મ, યોગની પ્રવૃત્તિ

ઉત્તર—શ્રી નંદીજીમાં સર્વ જીવને અક્ષરનો અનંતમો ભાગ જે ઉધાડો કહ્યો છે તે શુદ્ધ જ્ઞાનનો ઉધાડો કહ્યો છે અને શુદ્ધતાએ ભેદ કહ્યો છે એક સમશુદ્ધ અને ખીજું મિથ્યાશુદ્ધ. તેના પશુ અનેક ભેદ કહ્યા છે તે આગળ પર કહેવાશે. પરંતુ અસતીનું શુદ્ધ અનાદિ અનંત કહ્યું છે અને સતીનું શુદ્ધ સાદિસાંત કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૧૧ મું—અસતી તથા સતીના શુદ્ધ વિષે સૂત્રમાં મૂળ પાઠમાં શ્રી રીતે કહ્યું છે તે જણાવશો ?

ઉત્તર—શ્રી નંદીજી સૂત્ર બાબુવાળા છાપેલ પાને ૨૬૮ થી ૩૦૪ સુધીમાં એ વિષે ઘણો અચિકાર છે. ત્યાં કહ્યું છે કે-મૂળપાઠ-

ભવસિદ્ધિયસ્ત મુયં સાદ્યંસપ્જજવાસિયં ચ અમવાસિદ્ધિયસ્ત મુયં અણાર્યં
અપ્જજવાસિયં.

ભવ્યસિદ્ધિકનો શુદ્ધ જ્ઞાન છે તે સાદિ અંત છે. તે જ્યારે મિથ્યાત્વ પ્રીટીને સમ્પ્રકૃત આવે ત્યારે આદિ છે. અને કેવળ જ્ઞાન ઉપરે ત્યારે શુદ્ધ જ્ઞાનનો અંત છે તે ભણી આદિ છે અને અંત પશુ છે. શેષ ૩ ભાગા નથી, મિથ્યાત્વ અનાદિ છે પણ ભવ્યને અંત છે. (અ શબ્દથી એમ પણ સંભવે છે કે-એકેક ભવ્યજીવેનું શુદ્ધ અનાદિ અનંત પશુ છે. એટલે મોક્ષ પ્રાપ્ત ભવસિદ્ધિયાનું શુદ્ધ જ્ઞાન આદિ અંત સહિત છે. અને સંસારસ્થ ભવસિદ્ધિયાનું શુદ્ધ અજ્ઞાન આદિ અંત રહિત છે. એમ બે ભાગા પણ સંભવે છે.) અને અમગ્ધ્ય સિદ્ધિયાનો મતિ શુદ્ધ અનાદિ અનંત છે.

પ્રશ્ન ૧૨ મું—અમગ્ધ્ય જીવના શુદ્ધ જ્ઞાન વિષે શાસ્ત્ર કાંઈ વિશેષ જણાવે છે ?

ઉત્તર—અમગ્ધ્યના શુદ્ધ જ્ઞાન ઉત્કૃષ્ટાનો વિચાર શ્રી નંદીજી સૂત્રમાં કહ્યો છે તે અત્ર જણાવીએ છીએ.

(જમગ્ધ્ય તો અક્ષરનો અનંતમો ભાગ ઉધાડો કહ્યો તે, અને ઉત્કૃષ્ટો તે) અમગ્ધ્ય જીવ જે ભણે તે ૧૦ પૂર્વ કાંઈ એક ઉણો ભણે, તે ઉણો કેમ ભણે તે કહે છે. જે દશ પૂર્વ ભણ્યાનો ધર્મી નિશ્ચય સમક્ષિત પામીને પાઠો પઢે તોપણ તે શુદ્ધ પક્ષી થાય, (અને ધણો સગ સ્ટેડો) રહે ઉણો અર્ધપુષ્પક સંસારમાં સ્ટેડ અને દશ પૂર્વ ભણે તે તો નિશ્ચય ભવજીવજ દોષ.) અને અમગ્ધ્યજાતી-દશ પૂર્વ ઉણો ભણે તે સમક્ષિત દશ પાઠો પઢે તે કૃષ્ણપક્ષીપણે રહે તે ભણે

પણ આભલાને મેહનો સમુદ્ધે કરીને આસ્છાદિત હુવે તોહિ, પણ ચંદ્રમાની સૂર્યની પ્રભા તેજ રહે. ઉંપેરે અને નીચે અધિકાર ન હોય તિમ જીવ પ્રીતીને અજીવ ન થાય. તે એ આદિ છે અને અંત પણ છે તે ભણી સાદિક સપર્થવસિક કહીયે, તે એ આદિ નથી, અંત નથી તે માટે. જે અનાદિક અપર્થવસિક કહીયે. ઇતિ ભાષા—

પ્રશ્ન ૧૫ મું—જેને અનાદિ અનંત મિથ્યાત્વ હોય, જે જીવને આદિ અંત સહિત મતિ શ્રુત અજ્ઞાન હોય તેવા જીવોને કોઈ પણ વખત પાંચ જ્ઞાન મોહેલું જ્ઞાન સંભવે ખરું કે કેમ ?

ઉત્તર—શ્રીનંદીજીમાં તો તમામ જીવને અક્ષરનો અનંતમો ભાગ ઉધાડો કહ્યો તે અક્ષર શબ્દે તો શ્રુત જ્ઞાન લઈને એટલે ભવ્ય સિદ્ધિ યા જીવનું શ્રુત જ્ઞાન તો આદિ અંત સહિત કહ્યું અને અભવ્ય જીવનું શ્રુત અજ્ઞાન અનાદિ અનંત કહ્યું. તે ઉપરથી એમ જણાય છે કે—તેને જ્ઞાનનો સદાય અભાવજ હોવો જોઈએ. જ્યાં સમકિત નથી ત્યાં જ્ઞાન નથી. એ વાત નિશ્ચય છે. સત્તાએ સમકિત અને જ્ઞાનના અભાવવાગાને ઋદ્ધિએ કરીને કેવળ જ્ઞાનદર્શન રૂપ સિદ્ધ સ્વરૂપી કહી શકાય નહિ.

અભવીને આડે કર્મનું જે આવરણ રહેલું છે તે તેના મતિ શ્રુતાદિ અજ્ઞાનરૂપી ઋદ્ધિને આવરણ કર્તા છે તેની પર્યાયને પ્રગટ થવા દે નહિ, વગેરે અધિકાર વિસ્તારથી આગળ પર કહેવાયે.

પ્રશ્ન ૧૬ મું—શ્રીનંદીજી સૂત્રમાં ભવ્ય સિદ્ધિમાં જીવનું શ્રુત આદિ અંત સહિત કહ્યું તો, અભવ્યની હારના ભવ્ય જીવ ત્રણ કાળમાં મોક્ષ નહિ જવાવાળાનું શ્રુત આદિ અંત સહિત કેમ કહેવાય ? જો તે ભાંગે તેને લાગુ થાય તો મોક્ષ જવાવાગાને તેમાં તકાવત શો સમજવો ?

ઉત્તર—આ પ્રશ્નકારનો તકે ખરો છે પણ સૂત્રની રચના ચોર છે. સૂત્રમાં જ્યાં જ્યાં ગૌતમાદિકે પૂછેલા પ્રશ્નમાં અને ભગવંતે આપેલા ઉત્તરમાં મોક્ષ જવાવાગા ભવ્ય જીવનાજ ઉત્તર આવે છે, અને જ્યાં ભાંગા પડે છે ત્યાં ભવ્યને અભવ્યનાંજ ભાંગા પડે છે, તેમાં સંસારરથ ભવ્ય જીવની વ્યાખ્યા આવતી નથી. શ્રીમત્તમાયંજી સૂત્રમાં પત્ર ૨૬મા અને ૨૮મા સમવાયંજમાં અભવ્ય અને ભવ્યનું નામ પુરૂષ પાટ્યું છે પણ ૨૭મા સમવાયંજે કહેણ કવા જીવ છે તે સૂત્રકારે મોક્ષતામાં રાખી જ્યાંનીશમાં સમવાયંજે અથે ગયાલું ભવ્ય જીવ કવા તેથી કેટલેએક

પ્રશ્ન—આમલાને મેહનો સમુદ્ધે કરીને આસ્છાદિત હુવે તોહિ, પણ ચંદ્રમાની સૂર્યની પ્રભા તેજ રહે. ઉપરે અને નીચે અધિકાર ન હોય તિમ જીવ શ્રીકૃષ્ણને અજીવ ન થાય. તે એ આદિ છે અને અંત પણ છે તે ભણી આદિક સપર્થવસિક કહીયે, તે એ આદિ નથી, અંત નથી તે માટે જે અનાદિક અપર્થવસિક કહીયે, ઇતિ ભાષા—

પ્રશ્ન ૧૫ મું—જેને અનાદિ અનંત મિથ્યાત્વ હોય, જે જીવને આદિ અંત સહિત મતિ શ્રુત અજ્ઞાન હોય તેના જીવોને કોઈ પણ વખત પાંચ જ્ઞાન માંહેલું જ્ઞાન સંભવે અર્થ કે કેમ ?

ઉત્તર—શ્રીનંદીજીમાં તો તમામ જીવને અક્ષરનો અનંતમો ભાગ ઉઘાડો કહ્યો તે અક્ષર શબ્દે તો શ્રુત જ્ઞાન લઈ એટલે ભવ્ય સિદ્ધિ યા જીવનું શ્રુત જ્ઞાન તો આદિ અંત સહિત કહ્યું અને અભવ્ય જીવનું શ્રુત અજ્ઞાન અનાદિ અનંત કહ્યું. તે ઉપરથી એમ જણાય છે કે—તેને જ્ઞાનનો સદાય અભાવજ હોવો જોઈએ. જ્યાં સમકિત નથી ત્યાં જ્ઞાન નથી. એ વાત નિશ્ચય છે. સત્તાએ સમકિત અને જ્ઞાનના અભાવવાળાને ઋદ્ધિએ કરીને કેવળ જ્ઞાનદર્શન રૂપ સિદ્ધિ સ્વરૂપી કહી શકાય નહિ.

અભવીને આઠે કર્મનું જે આવરણ રહેલું છે તે તેના મતિ શ્રુતાદિ અજ્ઞાનરૂપી ઋદ્ધિને આવરણ કર્તા છે તેની પર્યાયને પ્રગટ થવા દે નહિ, વગેરે અધિકાર વિસ્તારથી આગળ પર કહેવાયે.

પ્રશ્ન ૧૬ મું—શ્રીનંદીજી સૂત્રમાં ભવ્ય સિદ્ધિમાં જીવનું શ્રુત આદિ અંત સહિત કહ્યું તો, અભવ્યની હારના ભવ્ય જીવ ત્રણ કાળમાં મોક્ષ નહિ જવાવાળાનું શ્રુત આદિ અંત સહિત કેમ કહેવાય ? જો તે ભાંગે તેને લાગુ થાય તો મોક્ષ જવાવાળાને તેમાં તદ્દાવત થો સમજવો ?

ઉત્તર—આ પ્રશ્નકારનો તર્ક ખરો છે પણ સૂત્રની રચના એમ છે. સૂત્રમાં જ્યાં જ્યાં જ્ઞાતમાદિકે પૂછેલા પ્રશ્નમાં અને ભગવતે આપેલા ઉત્તરમાં મોક્ષ જવાવાળા ભવ્ય જીવનાજ ઉત્તર આવે છે, અને જ્યાં ભાંગા પડે છે ત્યાં ભવ્યને અમવ્યનાંજ ભાંગા પડે છે, તેમાં સંસારસ્થ ભવ્ય જીવની વ્યર્જના આવતી નથી. શ્રીસમવાયંજીજી સૂત્રમાં પદ્મ ૨૬મા અને ૨૮મા સમવાયંજીમાં અમવ્ય અને ભવ્યનું નામ પુરતું પાડ્યું છે પણ ૨૭મા સમવાયંજી કહેલ કદા જીવ છે તે સૂત્રકારે જોવામાં રાખી ભાગ્યેયમા સમવાયંજી અથે તથાજ ભવ્ય જીવ કદા તેથી કેટલેએક

મળ્યા-આમલાને મેહનો સમુદે કરીને આસ્છાદિત હુવે તોહિ પણ ચંદ્રમાની સર્વની પ્રભા તેજ રહે. ઉપરે અને નીચે અધકાર ન હોય તિમ જીવ શ્રીશ્રીને અજીવ ન થાય. તે એ આદિ છે અને અંત પણ છે તે ભણી સાદિક સપર્થવસિક કહીયે, તે એ આદિ નથી, અંત નથી તે માટે. જે અનાદિક અપર્થવસિક કહીયે. ઇતિ ભાષા—

પ્રશ્ન ૧૫ મું—જેને અનાદિ અનંત મિથ્યાત્વ હોય, જે જીવને આદિ અંત સહિત મતિ શ્રુત અજ્ઞાન હોય તેના જીવોને કોઈ પણ વખત પાંચ જ્ઞાન માંહેલું જ્ઞાન સંભવે ખરું કે કેમ ?

ઉત્તર—શ્રીનંદીજીમાં તો તમામ જીવને અક્ષરનો અનંતમો ભાગ ઉઘાડો કહ્યો તે અક્ષર શબ્દે તો શ્રુત જ્ઞાન લઈ એટલે ભવ્ય સિદ્ધિ યા જીવનું શ્રુત જ્ઞાન તો આદિ અંત સહિત કહ્યું અને અભવ્ય જીવનું શ્રુત અજ્ઞાન અનાદિ અનંત કહ્યું. તે ઉપરથી એમ જણાય છે કે—તેને જ્ઞાનનો સદાય અભાવજ હોવો જોઈએ. જ્યાં સમકિત નથી ત્યાં જ્ઞાન નથી. એ વાત નિશ્ચય છે. સત્તાએ સમકિત અને જ્ઞાનના અભાવવાળાને ઋદ્ધિએ કરીને કેવળ જ્ઞાનદર્શન રૂપ સિદ્ધિ સ્વરૂપી કહી શકાય નહિ.

અભવીને આઠે કર્મનું જે આવરણ રહેલું છે તે તેના મતિ શ્રુતાદિ અજ્ઞાનરૂપી ઋદ્ધિને આવરણ કર્તા છે તેની પર્યાયને પ્રગટ થવા દે નહિ, વગેરે અધિકાર વિસ્તારથી આગળ પર કહેવાયે.

પ્રશ્ન ૧૬ મું—શ્રીનંદીજી સૂત્રમાં ભવ્ય સિદ્ધિમાં જીવનું શ્રુત આદિ અંત સહિત કહ્યું તો, અભવ્યની હારના ભવ્ય જીવ ત્રણ કાળમાં મોક્ષ નહિ જવાવાળાનું શ્રુત આદિ અંત સહિત કેમ કહેવાય ? જો તે ભાંગે તેને લાગુ થાય તો મોક્ષ જવાવાળાને તેમાં તકાવત ચો સમજવો ?

ઉત્તર—આ પ્રશ્નકારનો તર્ક ખરો છે પણ સૂત્રની રચના જોર છે. સૂત્રમાં જ્યાં જ્યાં ગૌતમીદિકે પૂછેલા પ્રશ્નમાં અને ભગવતે આપેલા ઉત્તરમાં મોક્ષ જવાવાળા ભવ્ય જીવનાજ ઉત્તર આવે છે, અને જ્યાં ભાંગા પડે છે ત્યાં ભવ્યને અભવ્યનાંજ ભાંગા પડે છે, તેમાં સંસારરથ ભવ્ય જીવની વ્યાખ્યા આવતી નથી. શ્રીસમવાયાંગજી સૂત્રમાં પણ ૨૬મા અને ૨૮મા સમવાયાંગમાં અભવ્ય અને ભવ્યનું નામ ખુલ્લું પાડ્યું છે પણ ૨૭મા સમવાયાંગે કહેલા કયા જીવ છે તે. સૂત્રકારે જોવાનામાં રાખી અણીશમા સમવાયાંગે અથે ગણાવું ભવ્ય જીવ કયા તેથી દેટલઁએક

ઉત્તર—નિશ્ચય નયે તો સૂત્ર આખ્યાત ધર્મની કહેલી સોળ કળામાંની એકે કળા કહી શકાય નહિ. પણ વ્યવહારનયે બે કળા ઉઘાડી સંભવે છે.

પ્રશ્ન ૧૯ સુ—તે બે કળા કય? ને તેનું સ્વરૂપ શું?

ઉત્તર—જે અભવ્ય ને અક્ષરનો અનંતમો ભાગ ઉઘાડો છે તે મિથ્યાત્વ શ્રુતનો ઉઘાડો છે તેથી ચૈતન્યપણ—ચૈતન્યની ચૈતના પ્રગટ થાય છે, તે પહેલી અને બીજી કળા—યથા પ્રવૃત્તિકરણની—જે મિથ્યાત્વનું પહેલું શુદ્ધસ્થાન રહેલું છે તે મિથ્યાત્વની શુદ્ધ કરણીના શુભોને અવલંબી ઉચ્ચ ભાવનાની કરણી કરે—અને તેથી આગળ વધે તો સૂત્રાખ્યાત ધર્મનું ચારિત્ર વ્યવહારથી અંગીકાર કરે, શુદ્ધ આચાર પાળે, બેતાંબીશ, સુડતાલીસ છતું દોષ રહિત નિર્દોષ આહારાદિક વહોરે, સિદ્ધાંતમાં કદા પ્રમાણે દેવળ ચરિયા એકંત ચારિત્ર (સમ્યક્ જ્ઞાન દર્શન વિનાનું) અને શ્રીનંદીજી સૂત્રમાં કદા પ્રમાણે ઉલ્લેખ દશ પૂર્વ (નવમા પૂર્વની ત્રીજી આચાર વત્થુ) સુધીનું જ્ઞાન મેળવી, શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં કદા પ્રમાણે “અસંજય ભવિય દવ દેવાણુ” અસંજમપણે વ્યવહાર ચારિત્રની આગધના કરી નવઐવેયક સુધી જાય. અને યથા પ્રવૃત્તિ કરણના યોગે વ્યવહાર ચારિત્રના બળે અકામ નિર્જરાએ કરી કોઈ વખત અંતો કોડાકોડીની હદ સુધી આવી જાય પણ અંતો કોડાકોડ સુધી પહોંચે નહિ, સમ્યક્ જ્ઞાન દર્શન રૂપી ચક્ષુ વિના જેમ આંધળો પુરૂષ નગરીના દરવાજાની નજીક આવી પાડે કરે ને અટવીમાં ભટકે તેમ સંસાર રૂપ અટવીમાં અસવ્ય જીવ પરિભ્રમણ કરે, પણ ગંઠી ભેદ કરવા રૂપ અર્પૂવ કરણની ત્રીજી કળા પ્રગટ કરી શકે નહિ. માત્ર વ્યવહારથી પ્રથમની બે કળા ખુદ્દી કહેલી હોય તો કહી શકાય, અને નિશ્ચયી તો શ્રુત આખ્યાત ધર્મની એકે કળા અભવીને ખુદ્દી નથી એમ સંભવે છે. જે એમ હોય તો સત્તામાં પણ શ્રુત આખ્યાત ધર્મની કળા હોય નહિ મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાન સિવાય અભવીને નથી, મુત્રના ન્યાય પ્રમાણે સત્તામાં પણ એજ છે ને પ્રગટપણે દેવગીની દૃષ્ટિએ પણ એજ છે એમ ઘણા દાખલાથી અનુભવાય છે. તત્ત્વ દેવગી ગમ્ય.

પ્રશ્ન ૨૦ સુ—સૂત્ર આખ્યાત ધર્મની જે સોળ કળા કહી તે અભવીને નથી. માત્ર ભવીનેજ માટે કહી છે એમ જવાબે કહેવામાં આવે છે ત્યારે ભવીમાં અને અભવીમાં કોઈ પ્રમાણનો મેટો તફાવત હોવો જોઈએ

પ્રશ્ન ૨૨ મું—અહિંયાં કોઈ વેદક સમકિતના બંધથી ઉપરાંકનો વેગળાનો અર્થ ક્ષાયક સમકિતનો કરે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—જો ક્ષાયક સમકિત માનીએ તો સાતે પ્રકૃતિનો અભાવ હોય, અને અહિંયાં તો એક સમકિત મોહનીય વરણને સત્તાવીશે પ્રકૃતિ સત્તામાં કહી. માટે અહિંયાં વેદકનો અર્થ બીજો સમજાય છે.

પ્રશ્ન ૨૩ મું—મૂળ પાઠમાં તો વેદક સમકિત કહ્યું છે અને વેદક સમકિત તો ક્ષયોપશમ સમકિતના ઉદ્ભવે સમયે અને ક્ષાયક સમકિતના આગવે સમયે હોય. માટે મૂળ પાઠ વિષે શું સમજવું ?

ઉત્તર—અહિંયાં વેદક સમકિત લેવાનું નથી પણ સમકિતમાં વેદવાનું લેવાનું છે. એટલે સમ્મત વેયણિજનં એવો પાઠ આગળ આવશે એટલે સમ્યક્ત વેદનીય-સમકિતમાં વેદવાપણું જે સમકિત મોહનીય એવો અર્થ વેદક સમકિતનો થાય છે. એટલે સમકિત મોહનીયના બંધ થકી ઉપરાંકો અજગો કે જેને સમકિત મોહનીયનો બંધ નથી. એવા જીવને સમકિત મોહનીય ટળી ૨૭ સત્તાવીશ મોહનીય કર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિ સત્તામાં હોય, એમ સત્તાવીશમું સમવાયંગ સૂચવે છે.

પ્રશ્ન ૨૪ મું—સત્તામાં છઠ્ઠીશ પ્રકૃતિવાળાને તો અભવી ખુલા કહ્યા છે. તો સમકિત મોહનીય વરણને સત્તાવીશ પ્રકૃતિ જેને સત્તામાં હોય તેવા જીવ કયા બંધવા ?

ઉત્તર—અઠ્ઠાવીશમાં સમવાયંગે લગ્ય જીવના સંબંધે જે પાઠ કહ્યો છે તે પાઠનો સંબંધ જોતાં સત્તાવીશમાં સમવાયંગમાં કહેલા જીવ “સંસારસ્થ લગ્ય જીવ સમજાય છે. કારણકે સમકિત મોહનીય અને મિથ્ય મોહનીય વર્જિતને તો અસત્ય જીવ કહ્યા છે તો એક સમકિત મોહનીય વર્જિતનો ભાંગો અસત્યથી જુદો હોવો જોઈએ. કેમકે લગ્ય જીવને અઠ્ઠાવીશમાં સમવાયંગે અઠ્ઠાવીશે પ્રકૃતિ સત્તામાં કહી છે તે ઉપરથી એમ જણાય છે કે-ત્રણ કાળમાં મોક્ષ નહોતો જવાવાળા લગ્ય જીવનો વચલો ભાંગો જણાય છે. અને તે વિષે અઠ્ઠાવીશમું સમવાયંગ વિશેષ સાબીતી કરી આપતું હોય એમ પણ જણાય છે.

પ્રશ્ન ૨૫ મું—ધો અઠ્ઠાવીશમાં સમવાયંગે શું કહ્યું છે ? તે તો જણાવો ?

ઉત્તર—સાંભળો-અઠ્ઠાવીશમાં સમવાયંગે મૂળ પાઠ બાજુવાળા ધારે સમવાયંગે પાઠે ૭૬ મે-

મિશ્ર સમકિતવાળો ચોથે શુભ ઠાણે જઈ શુભ શ્રેણીયે ચડી. છેવટે અર્ધ પુરુષગણમાં અવશ્ય મોક્ષ જાય માટે આ વિષે શું સમજવું ?

ઉત્તર—અભાવ્યને સમકિત મોહનીય કે મિશ્ર મોહનીય બેમાંથી એકે નથી માટે તેને સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન કે કેવળના પર્યવ હોવાનો સંભવ નથી. એમ કેટલાક ન્યાય પરથી જણાય છે તે સંબંધે આગળ પર જણાવવામાં આવશે.

હવે જે પ્રકારના ભવ્ય જીવમાં મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય. ભવ્ય જીવને સત્તામાં સમકિત મોહનીય છે તો સમકિત પણ છે તો કેવળજ્ઞાન અને તેના પર્યાય પણ છે તે પ્રગટ થયે મોક્ષ પણ છે.

સંસારસ્થ ભવ્ય જીવને સત્તામાં સમકિત મોહનીય નથી—એટલે મોહનીયે આવરણું પણ સમકિત નથી એટલે સત્તામાં સમકિત નથી તો કેવળ જ્ઞાન કે તેના પ્રયાય પણ નથી એટલે તેને મોક્ષ પણ નથી. હવે જે મિશ્ર મોહનીય સત્તામાં છે તેના માટે જે પ્રશ્ન ઉઠ્યો છે તે વ્યાજ્ઞી છે. અને તેના ખુલાસો પણ થવોજ જોઈએ.

પ્રશ્ન ૨૭ મું—ઉપરના પ્રશ્નનો ખુલાસો ન્યાય પૂર્વક થાય તો વિશેષ સમજુતીમાં આવે, માટે સંસારસ્થ ભવ્ય જીવને મિશ્ર મોહનીય સત્તામાં છે તેના માટે શું સમજવું ? તેના ખુલાસો સૌ કોઈ સમજી શકે તેમ જણાવશો.

ઉત્તર—સંસારસ્થ ભવ્ય જીવને મિશ્ર મોહનીય સત્તામાં છે તે મિથ્યાત્વ મોહનીયની સહચારી છે. અને મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય જીવને મિશ્ર મોહનીય જે સત્તામાં છે તે સમકિત મોહનીયનો સહચારિણી છે. બન્નેની મિશ્ર મોહનીયમાં આટલો તફાવત છે. મિથ્યાત્વ સહચારિણી મિશ્ર મોહનીયમાંથી મિશ્ર સમકિત કોઈ કાળે થાય નહિ એ તો સત્તામાં મિથ્યાત્વ મોહનીયની સાથે સદાકાળ રહે.

સમકિત સહચારિણી મિશ્ર મોહનીય જે છે તે કોઈ વખત મિથ્યાત્વ મોહનીયના દગ મેળમાં પડવાથી મિશ્ર સમકિત થાય. અને તેમાંથી કોઈ જીવ સમકિત પામે ને મોક્ષ પણ જાય, અને કોઈ જીવ મિશ્ર સમકિત પામી અંતર્મુદ્ધત રહી પાછો પરી મિથ્યાત્વમાં જાય; પણ અર્ધ પુરુષગણમાં અવશ્ય મોક્ષ જાય, એમ થી ભગવતીજ વગેરે સૂત્રમાં કહેલ છે. એટલે સમકિત સહચારિણી મિશ્ર મોહનીય મોક્ષ પ્રાપ્ત ભવ્ય

પણ સત્તામાં છે. અને જ્યાં સમકિત મોહની સત્તામાં નથી ત્યાં જ્ઞાન-દર્શન (દર્શનમાં કેવળ-દર્શન) ને ચારિત્ર પણ સત્તામાં નથી. એમ સિદ્ધાંત શાક્ષી આપે છે.

પ્રશ્ન ૨૯ મું—મિશ્ર સમકિતને માટે સંસારસ્થ ભવ્ય જીવને સાંજની સંજનો દાખલો આપ્યો તે જો કે છે તો ઠીક પણ આમાં સૂર્યનું મિશ્રપણું રહેતું નથી તો મિથ્યાત્વની સાથે મિશ્રપણું કાયમનું હોય તેનું સમકિતનું અંશરૂપ મિશ્રપણું હોવું જોઈએ તો તે વિષે કોઈ દાખલો આપી સમજાવશો?

ઉત્તર—સાંભળો—અહિંયાં અમાવાસ્થ્યાનાં અંધારારૂપ તો અમલી છે, પણે ને દિવસે ચંદ્રની એક કળા ખુલ્લી હોય તે રૂપ સંસારસ્થ ભવ્ય જીવનું મિશ્ર સમકિત લેવું, મિશ્ર ભાગ થોડો અંશ માત્ર ચંદ્રોદયનો દેખાવમાં ન આવે તેવો અને અંધકારનો વિશેષ ભાગ હોવાથી મિથ્યાત્વ સહચારિણી મિશ્ર મોહનીય પ્રકાશમાં કંદિ ન આવે તેવી કળાવાળા જીવ સંસારસ્થ ભવ્ય જીવ લેવા. અને બીજાના ચંદ્રથી પુનમના ચંદ્ર તુલ્ય સમકિત મોહનીય અને મિશ્ર મોહનીયની સત્તાવાળા સુકિત પ્રાપ્ત થવા ચોગ્ય ભવ્ય જીવ લેવા.

પ્રશ્ન ૩૦ મું—શિષ્ય-શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં ખંધકને અધિકારે સૂત્ર પાઠે સર્વ જીવના અનંતા જ્ઞાન પર્યવ, અનંતા દર્શન પર્યવ, અનંતા ચારિત્રના પર્યવ ઇત્યાદિક કહેલ છે તો અમલીને પણ જ્ઞાન, દર્શન ને ચારિત્રના પર્યવ હોવા જોઈએ તેનું કેમ?

ઉત્તર—પ્રથમ એક વાત ધ્યાનમાં રાખવી કે—સૂત્રમાં જ્યાં જ્યાં અધિકાર આપ્યા છે, જ્યાં જ્યાં જ્ઞાતમાદિકે પ્રશ્ન પૂછ્યા છે, જ્યાં જ્યાં ભગવતે ઉત્તર આપ્યા છે ત્યાં ત્યાં ભવ્ય જીવને જ ઉદ્દેશીને કહેવામાં આવેલ છે. કારણકે ભવ્ય જીવની બહુલતાને લઈને અલગ્યને પોણતામાં રાખી ભવ્ય જીવની જ અધિકતા બતાવી છે; તોપણ ટીકાકાર અને ભાષ્ય વાળાંએ આપણી યંત્રાઓના સમાધાન માટે જાણેનું સ્વરૂપ જૂઠા જૂઠા રૂપમાં જેમ ઘટે તેમ જણાવતા ગયા છે. અને દેહટીકે બાબત આપણે સમજાવ્યાં જોઈશું તો સૂત્ર આપણને તરતજ ખુલાસો કરી આપશે તે ક્યારે કે “મતજ્ઞ મૂકી પરી” પોતાનો મમત્વ-જ્ઞ-હકવાદ, પડો મૂકે-અલગ કરે તો, અને સૂત્ર પર ઘડા હોય તો તરતજ ખરી બાબત સમજવામાં આવી જાય. અહિંયાં લોક ભાષા ઉપર કે અન્ય શાસ્ત્રોનાં

માટે ભવ્ય જીવનાજ જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રના પર્યાય કહ્યા હોય એમ જણાય છે.

પ્રશ્ન ૩૨ મું—તો પછી અભવ્ય જીવ પાસે ઉપર કહેલી જ્ઞાનાદિકની પર્યાય શામાટે ન હોય ? તે પણ જીવ છે ને મૂળપાઠમાં જીવની પર્યાય કહી છે તો અનંતા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રના પર્યાય અભવ્ય જીવને પણ હોય એમ કેટલાકનું કહેવું છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—ટીકાકાર એમ જણાવે છે કે—જ્ઞાનની પર્યાયને માટે બુદ્ધિએ કરીને વિલાગ પરિચ્છેદ કરવા એટલે જીવના સંબંધે જ્ઞાનના પર્યાય માટે જેને જ્યાં ઘટે ત્યાં તેની પર્યાય લેવી. એક જીવને સમુચ્ચય જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રના પર્યાય કહ્યા તે ભવ્ય જીવ આશ્રી અને જે સર્વ જીવ આશ્રી કહ્યા હોત તો પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન કહ્યાં હોત. પણ સમુચ્ચય પાઠ જ્ઞાન સંબંધી હોવાથી ભવ્ય કે અભવ્યને જે જે જ્ઞાન લાગતાં હોય તેની પર્યાય તે પ્રમાણે ગણવી.

પ્રશ્ન ૩૩ મું—સર્વ જીવ આશ્રી જ્ઞાન સંબંધે શું કહ્યું છે ? તે સૂત્ર પાઠથી જણાવશો ?

ઉત્તર—શ્રી હાણ્યાંગજી સૂત્રના ઠાણે ૮ મે—આબુવાળા છાપેલ પાને ૫૨૦ મે કહ્યું છે કે—

અઠ્ઠવિહા સવ્વજીવા પળત્તા તં જહા આમિણિવોહિય નાળો જાવ કેવરુ નાળી મહ્વજ્ઞાણી મુયઅજ્ઞાણી વિમંગનાળી.

ભાષા:—આઠ પ્રકારે સર્વ જીવ કહ્યા તે કહે છે. મતિજ્ઞાની ૧, ચાવત કેવળનાણી ૫, મતિ અજ્ઞાની ૬, યુત અજ્ઞાની ૭, વિમંગજ્ઞાની ૮.

અહિંયાં સર્વ જીવ કહ્યા તેમાં ભવી અતત્તી ને સિદ્ધના જીવ મળી તમામનો સમાવેશ થયો. તેમાં પાંચ જ્ઞાન ને ત્રણ અજ્ઞાન કહ્યાં તે ધાંધળપે ઠેકાણે આઠે જોત લાગુ થાય નહિ પણ ઉપર કહેલા ત્રણ ત્રણ સ્થાનમાં જે જોત ઘટે તે લાગુ કરવો. તે એ રીતે કે—ભવ્ય જીવમાં ૫૨ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન જાહે જોત લાભે એ આઠેની ભજના. અભવ્ય જીવમાં જ્ઞાન પાંચ માંહેડું એકે નહિ અને અજ્ઞાન ત્રણમાં બેની મતિ અજ્ઞાન ને યુત અજ્ઞાનની નિયમા અને વિમંગની ભજના. હવે સિદ્ધમાં એક કેવળજ્ઞાનની નિયમા.

પ્રશ્ન ૩૪ મું—શ્રી ભગવતીજીમાં લીલ યાત્રે જીવને સમુચ્ચયે જ્ઞાનના પર્યાય કહ્યા તેમ જ્ઞાન યાત્રામાં અજ્ઞાનનો સમાવેશ થાય એવું

ઉત્તર—અહિંયાં પ્રથમ આંખણું એટલું બાણુંબોધે એ કે—પૂર્વોક્ત પ્રમાણે અલવી ને સમ્યક્ જ્ઞાન, સમ્યક્ દર્શન નથી તો ચારિત્ર કે કેમ ? તે સંબંધી સૂત્ર શો ખુલાસો આપે છે તે પણ ખાસ ! બાણું બોધે,

પ્રશ્ન ૩૭ મું—ચોક્ષુ ચારિત્ર પાળ્યા વિના નવચૈવેયકે જાય નહિ; રત્નનો આરાધક હોય તેજ નવચૈવેયકે જાય એમ જ્યારે સૂત્ર ફરમાવે અને અલવીની ગતિ પણ નવચૈવેયક સુધી કહી છે તો પછી તેમાં રત્ન છે કે નહિ ? એ સવાલ ઉઠેજ શાનો ?

ઉત્તર—તે વિષે થણું લંબાણવાળું લંબાણ છે પણ હાલ તો તજ શબ્દથી જણાવવાની જરૂર છે. તે પણ સૂત્ર પાઠથી સહેલાઈથી જી શકાય તેવી રીતે શ્રી ઉત્તરાધ્યયનજી સૂત્રના ૨૮ મા અધ્યયનની યા ૨૬ મી તેમાં શું જણાવે છે તે સાંભળો—

નસ્થિ ચરિત્તં સમત્તવિહુષ્ણં, દંસળેણ ડમયઙ્ગં;

સમત્ત ચરિતાઈં, જુગવં પુઘ્વ ચ સમત્તં ॥ ૨૯ ॥

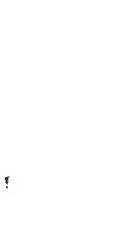
ભાવાર્થ—સમ્યક્ત્વ વિના ચારિત્ર નથી, સમ્યક્ત્વથીજ ચારિત્ર પ્રાપ્ત હાય છે અથવા સમકિત હોય તો પણ ચારિત્ર હોય અને ન પણ હોય એટલે સમ્યક્ત્વમાં ચારિત્રની સજ્જના છે. સમકિત અને ચારિત્ર બન્ને હોય તેમાં પહેલું સમકિત હોય.

હવે વિચારો કે—અલવીને સમકિત તો છેજ નહિ તો પછી ચારિત્ર તો હોયજ ક્યાંથી ? ઉપરનો પાઠ ચોક્ષુ જણાવે છે કે સમકિત વિના ચારિત્ર હોયજ નહિ.

પ્રશ્ન ૩૮ મું—તો પછી અલવી નવચૈવેયક સુધી જાય છે અને ચારિત્રનો આરાધક હોય તેજ જાય છે, તેના માટે શું સમજવું ?

ઉત્તર—તેના માટે શ્રી ભગવત્વીજી સૂત્રના શ્લોક ૧ લે ઉદ્દેશે બીજે શ્લોક બોલતી ઉત્પત્તિની પૃષ્ઠા ચાલી છે તેમાં પહેલાજ બોલમાં મૂળપાઠ તથા ટીકા તથા ભાષામાં બાણુવાળા છાપેક પાને ૫૮ એ તથા ૫૯ ને કહ્યું છે કે—

અમંજય મવિપદસ્ય દેવાનં ચદ્વેજં મવન યાસીતુ ડહોસેનં ડવરિન-
નેરેન્દ્રસુ.

પ્રશ્ન ૩૯ મું—કોઈ ઠેકાણે જ્ઞાન અને અજ્ઞાનના પર્યાવ ભુદા પાડ્યા
જો અજ્ઞાનના પર્યાવ ભુદા ન હોય તો શ્રી ભગવતીજીમાં બીજા શતકે
જો જ્ઞાનના પર્યાવ કદા છે તેમાં અજ્ઞાનના પર્યાવ સમાઈ જાય અને
અજ્ઞાનના પર્યાવ ભુદા પડે તો અભવ્યનો ભાગો પણ ભુદો પડે.
પર્યાવ સંબંધી જ્ઞાન, અજ્ઞાનનો સૂત્રથી ચોકખો ખુલાસો
જોઈએ.

ઉત્તર—સાંભળો—શ્રી ભગવતીજી સૂત્રના શતક ૮ મે ઉદ્દેશે બીજે,
વાળા છાપેલ પાને ૫૬૩ મે સૂત્રપાઠ—

एएसिणं भेतै ? आभिणि बोहिय नाण पज्जवाणं सुयनाण पज्जवाणं,
एनाणपज्जवाणं, मणपज्जवनान पज्जवाणं, केवलनाणपज्जवाणय कयरे कयरे
य विसेसाहिया वा ? गोयमा ? सव्वत्थोवा मणनाणपज्जवा, उहिनाणपज्जवा-
णंतगुणा, सुयनाणपज्जवा अणंतगुणा, आभिणिबोहियनाणपज्जवा अणंतगुणा
एलनाणपज्जवा अणंतगुणा ॥

ભાષા—હવે પર્યાય અર્થ બહુત્વ કહે છે. एएसिणमित्यादि એ
નેણું વાક્યાલંકારે, હે ભગવન્! આભિનિ બોધિક જ્ઞાન (મતિજ્ઞાન)
પર્યાયને, તથા શ્રુતજ્ઞાન પર્યાય, તથા અવધિજ્ઞાન પર્યાયને, તથા મન:પર્યાય
જ્ઞાન પર્યાયને, તથા કેવલજ્ઞાન પર્યાયને (એ પાંચમાં) કુણુ કુણુ થકી થોડા
વે ? ઇતિ. પ્રશ્ન-ઉત્તર-હે ગૌતમ ! ઇહાં પોતાના પર્યાયની અપેક્ષાએ
અર્થ બહુત્વ જાણવો. પણ પરપર્યાયની અપેક્ષાએ સઘગાને તુલ્યપણા
માટે જાણવો * ઇહાં સર્વથી થોડા મન પર્યાવના પર્યાય તેને મનોમાત્ર
વેપપણા થકી, તેથી અવધિ જ્ઞાનના પર્યાય અનન્ત ગુણા, મન:પર્યાય
જ્ઞાન અપેક્ષાએ અવધિ જ્ઞાનને દ્રવ્ય પર્યાય થકી અનન્ત ગુણા વિષય
માટે ૨, તેથી શ્રુતજ્ઞાન પર્યાય અનન્ત ગુણા એને રૂપી અરૂપી દ્રવ્ય વિષય
પણે કરી અનન્તગુણા વિષયપણા માટે ૩, તેથી આલિણ્ણિ બોધિયજ્ઞાન
(મતિજ્ઞાન) પર્યાય અનન્તગુણાં એને કદા અલુકદા દ્રવ્યાદિ વિષયપણે
કરી અનન્તગુણ વિષયપણા માટે ૪, તેથી કેવલજ્ઞાન પર્યાય અનન્ત ગુણા
સર્વ દ્રવ્ય પર્યાય વિષયપણા માટે ૫

* સ્વપર્યાય અને પરપર્યાય વિષે વિસ્તારથી જાણવાને માટે જુઓ
બાણુશરણે છાપેલ ભગવતીજીના પાને ૧૦૭૦ મે તેમાં વિસ્તારથી જણાવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૪૧ મું—અભ્યન્ન અભ્યન્નના જ્ઞાન અજ્ઞાનની સ્થિતિ માટે સૂત્રમાં શો ખુલાશો છે તે જણાવસો ?

ઉત્તર—ભગવતીજી સૂત્રમાં શતકે ૮ મે ઉદ્દેશ બીજો બાણુવાળા છાપેલ પાને ૫૮૯ તથા ૬૦ મે પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનની સ્થિતિ કહી છે તેમાં મતિ અજ્ઞાન અને યુત અજ્ઞાન માટે ટીકામાં કહ્યું છે કે—

અજ્ઞાણી મદઅજ્ઞાણી, સુચઅજ્ઞાણી પુચ્છા ? ગોચમા ? અજ્ઞાણી મદઅજ્ઞાણી સુચઅજ્ઞાણી ય તિવિદે પળંતે તંજહા અજ્ઞાદિ વા અપજ્જવસિદ્ધિ (અમન્યાનાં) ૧ અજ્ઞાદિ વા સપજ્જવસિદ્ધિ (મન્યાનાં) ૨ સાદિ વા સપજ્જવસિદ્ધિ (પ્રતિપતિતસમ્યગ્દર્શનાનાં) ૩.

શ્રી પદ્મવલ્લાજી સૂત્રના ૧૮ મા પદે પણ એ અધિકાર ટીકામાં છે. ભાષા—અજ્ઞાણી મદઅજ્ઞાણી સુચઅજ્ઞાણી પુચ્છા ? ગોચમા અજ્ઞાણી મદઅજ્ઞાણીય સુચઅજ્ઞાણીય તિવિદે પ. તં. અનાદિ અનંત એ ભાગો અલભ્યને હુવે ૧ અનાદિ સાન્ત ભાગો અલભ્યને હુવે ૨ સાદી સાન્ત એ ભાગો સમ્યક્ત પરિવર્ત્યાને હુવે ૩.

આટલા દાખલે લભ્ય અને અલભ્યમાં જ્ઞાન અને જ્ઞાનના પર્યવમાં તદ્દાવત કહ્યો, લભ્યમાં જ્ઞાન અને અજ્ઞાન સત્તામાં અને પ્રગટપણે બન્ને કહ્યાં છે તે અપેક્ષાએ બોલેની પર્યાય લભ્યમાં લાભે અને અલભ્યમાં તો એકલું અજ્ઞાનજ કહેલ છે અને પર્યાય પણ અજ્ઞાનનાજ કહ્યા છે તો પછી કેવળજ્ઞાન કે કેવળ જ્ઞાનના પર્યવ હોયજ કયાંથી ?

શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં બધેકના અધિકારે સિદ્ધને અનંતા નાણુ-પત્તજવા-અનંતા દંચણ પત્તજવા કહ્યા છે તો સિદ્ધમાં કેવળજ્ઞાનને કેવળ-દર્શન છે. તેમ જો અલભ્યમાં જ્ઞાન દર્શનના પર્યવ લાગુ કરીએ તો સૂત્રના ન્યાય પ્રમાણે મતિ યુત અજ્ઞાન અને વિમંગની અપેક્ષાએ અવધિ દર્શન એ રૂપ જ્ઞાન દર્શનના અનંતા પર્યાય કહ્યા છે તે લાગુ થાય.

પ્રશ્ન ૪૨ મું—કદાપિ કોઈ લોક રૂડીએ યા કોઈ અધ્યાદિકના આધારે સર્વ જીવ સરખા છે. સર્વ જીવની પ્રાપ્તિ અનંતા અનંતા જ્ઞાનદર્શનના પર્યવ દત્તા છે, એમ મ્હી સર્વ જીવને સિદ્ધ સમાન માને તે વાત કોઈ અપેક્ષાએ મને ખરી કે કેમ ?

ઉત્તર—કોઈ અપેક્ષાએ ન મને, એમ કોઈ અપેક્ષાએ સર્વ જીવનું સરખાપણું છે એમ કહી કહ્યા.

ઉત્તર—એવી ક્રિયાં તો જૈન વર્ગમાં સંસારી જીવો ધણાએ કરે છે તેને શું મિથ્યાત્વી માની લઈશું? પોતપોતાના અભિપ્રાય પ્રમાણે ક્રિયા કરે તેમાં દૃષ્ટિનો સંબંધ નથી. દૃષ્ટિ તો અંતર ભાવની છે. જાળ તપસ્વી કહેવાનું કારણ અંતરની શ્રદ્ધા ઉપર છે. તેની અંતર્ગત શ્રદ્ધા એવી છે કે—તમામ આત્મા શિવ સ્વરૂપી છે, તમામનો આત્મા સરખો છે, ગદા ઇશ્વર રૂપ છે, બધામાં ઇશ્વરની સત્તા છે. અર્થાત્ સત્તાએ તમામ આત્મા સરખા છે, તેમાં કાંઈ સેદ ભાવ છેજ નહિ. એવી દૃષ્ટિથી તે તમામને પ્રણામ કરતો, ધરતીએ ચાલતા શ્વાન પ્રમુખને અને આકાશમાં ઉડતા કાગડા પ્રમુખને અથવા મનુષ્યાદિક જે સન્મુખ મળે—તેને અર્થાત્ ઉંચા નીચા કે ધરતી પર જે દૃષ્ટિએ પડે તેને નમસ્કાર કરતો અને એમ માનતો કે મારો ને તમારો તમામનો આત્મા સરખો છે. આ દૃષ્ટિને લઈને તેને જાળ તપસ્વી કહ્યો હોય એમ જણાય છે:

જો મહાવીરની શ્રદ્ધા એ પ્રકારની હોય તો તેમના અનુયાયીઓ કેમ તમામને નમસ્કાર કરતા નથી? અરે! કેટલાક સાધુ આર્યા કે શ્રાવક પોતાની માન્યતાથી વિરૂદ્ધ હોય તો પગે પજી લાગતા નથી, ઉલટા વિમુખ વદન કરી ચાલ્યા જાય છે તો તેણે શું આત્મા સરખો નથી માન્યો? મહાવીરે તે જ્ઞાન કેમ આપ્યું નથી કે સર્વનો આત્મા સરખો છે; માટે કોઈથી અક્ષકાઈ રાખવી નહિ. જૈન હો કે અન્ય હો, મનુષ્ય હો કે દેવ હો, પશુ હો કે પક્ષી હો, નર્કના જીવ હો કે સ્વર્ગના જીવ હો, ત્યાગી હો કે ભોગી હો, સિદ્ધ હો કે સંસારી હો, ભવ્ય હો કે અભવ્ય હો, તમામના જીવ સિદ્ધ સ્વરૂપી છે માટે તમામ નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે. એમ કોઈ સૂત્રમાં જોવામાં આવતું નથી, માટે તામડી તાપસની માન્યતા અજ્ઞાનપણની સૂત્ર દ્વારા જણાવી છે.

પ્રશ્ન ૪૭ મું—જૈન ધર્મમાં ઉપર કહેલી માન્યતાવાળા જોવામાં આવે છે તેને શું જૈન ધર્મના શાસ્ત્રનું જ્ઞાન નહિ હોય?

ઉત્તર—જો જૈન ધર્મના શાસ્ત્રનું પૂરતું જ્ઞાન હોય તો તે આત્માના સ્વરૂપને સમજી શકે પણ અન્ય મતનાં શાસ્ત્રો યા અથો કે લોકરૂઢીની ભાષા ઉપર વધારે આધાર હોય તેવાઓનો આત્મા ભ્રમિત બની ઉલટા સત્યથી વિરૂદ્ધ બનતા જોઈએ છીએ. કદાપિ કોઈ જૈન શાસ્ત્રના શ્રદ્ધાળુ હોય પણ કેટલીક બાબતના અમલપણાને લઈને લોકરૂઢીની ભાષા પ્રમાણે પોતાના વિચારોને મજબુત કરી હું કહું છું તેજ ખરું છે એવી પકડ પણ થાય છે કે જેથી સૂત્રોક્ત ખરી બાબતનો પ્રકાશ થઈ શકતો નથી.

બીજો ન્યાય-કુકડી વિના ઇંડું નહિ, અને ઇંડા વિના કુકડી નહિ, એ સિદ્ધાંત અનાદિ સિદ્ધ છે. તેમ જે જીવની પાસે સત્તામાં કેવળજ્ઞાન ને કેવળદર્શન હોય તે જીવને સત્તામાં અવશ્ય સમ્યક્દર્શન પણ હોય. એક હોય ને એક ન હોય એવો કોઈ જીવ હોયજ નહિ. જો હોય તો સત્તામાં બન્ને હોય, અને ન હોય તો સત્તામાં બન્ને ન હોય. માટે જીવી કે અજીવીને જો સત્તામાં સમ્યક્દર્શન નથી તો સત્તામાં કેવળજ્ઞાન ને કેવળદર્શન પણ નથી. જો અજીવીને સત્તામાં કોઈ કેવળજ્ઞાન ને કેવળદર્શન માનવું હોય તો સત્તામાં સમ્યક્દર્શન અવશ્ય માનવું જોઈશે.

પ્રશ્ન ૪૯ મું—ત્યારે કોઈ કહે કે—શ્રી સમવાયંગજી સૂત્રમાં અજીવીને જો પ્રકૃતિઓ સમ્યક્મોહનીય અને મિથ્યમોહનીય હોય નહિ. માટે અજીવીને સમક્ષિત તો ત્રણે કાળમાં ફરશે નહિ, એમ તો સૌ કોઈ કહ્યું જ કરે તેમ છે. અને શ્રી ભગવતીજી સૂત્ર વગેરેના કેટલાક તાખલાથી સિદ્ધ થાય છે પણ કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન રૂપ સર્વનો આત્મા નહો છે. માટે સત્તામાં કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન હોય એમ કેટલાકનું માનવું છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—જો પ્રકારે માનવું સૂત્રના ન્યાયે યુક્ત નથી. સર્વ જીવના આત્મા અસંખ્યાત પ્રદેશે સરખા છે, અક્ષરનો અનંતમો ભાગ દ્યુત જ્ઞાનની અપેક્ષાએ સર્વ જીવનો ઉધારો છે તે અપેક્ષાએ પણ સરખો છે. સર્વ જીવનો અનંતી શક્તિ કહેવામાં આવે છે તે પણ અપેક્ષાવાચી છે. ભવ્ય અને અભવ્ય જીવની શ્રદ્ધિમાં અનંતો તફાવત છે, અભવ્ય નિગોહનું દ્યુત જો હોય તેથી નારકી, તિર્થંચ, મનુષ્ય અને દેવતાનું દ્યુત અનંત ગણું અધિક હોય, તેમજ અજીવીને વિભંગ જ્ઞાન અથવા કેવળ ચરિયાદિ ગુણોન લઈને અજીવીના આત્માની અનંત શક્તિ કહી શકાય તેમાં લઘ્યાદિક ગુણોનો સંભવ નથી.

ભવ્ય જીવના આત્માની અનંત શક્તિના ભેદ પણ અનેક છે, નિગોહમાં રહેલા ભવ્ય જીવ અને તે સિવાયની બીજી ગતિમાં રહેલા ભવ્ય જીવોના દ્યુત જ્ઞાનથી માંડી ત્રણ અજ્ઞાન અને પાંચ જ્ઞાનની અનેક પ્રકરની વર્ણિતોની પ્રાપ્તિના ઉપદેશ કેવળજ્ઞાન ને કેવળદર્શન સુત્રીમાં આત્માની શક્તિના અનેક વિરૂપે થાય છે. માટે આત્માની અનંતી શક્તિના સંબંધમાં ભવ્ય જીવ અને અભવ્ય જીવ વચ્ચે અનંત અંતર છે.

પ્રશ્ન ૫૦ મું—ત્યારે કોઈ કહે કે—તો પછી અજીવીને કેવળ જ્ઞાન-વસ્તુ કેવળ દર્શન-વસ્તુ કેમ જોઈ શકે? જોઈ શકે? દારણ?

બીજો મત એમ પણ જણાવે છે કે-મિથ્યાત્વની કશીમાં વિભંગ જ્ઞાનને કોઈ કોઈ મતવાળા સંપૂર્ણ જ્ઞાન માની કેવળ જ્ઞાન ઠરાવે છે. એમ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રમાં શિવરાજ ઋષિના અધિકારથી જણાઈ આવે છે તો તે કેવળ જ્ઞાનને કેવળ દર્શનરૂપ વિભંગ જ્ઞાનને કેવળ જ્ઞાનાવશણીયાદિકે કર્મના દળનું આવરણ થયેલું તે મિથ્યા ભાવનું માનેલું અથવા અભવીને સત્તામાં રહેલું વિભંગ જ્ઞાનરૂપ કેવળ જ્ઞાનને કેવળ દર્શનનું આવરણ કંદે એટલે તે પ્રગટ થવા દે નહિ. પણ વીતરાગ પ્રણીત કેવળ જ્ઞાન દર્શન અભવીને સૂત્રના ન્યાયે હોવા સંભવ નથી.

સર્વ જીવ કેવળ સ્વરૂપે સરખા છે એ એક જાતની દુનિયાની ભ્રાણવણી છે, અથવા તો જીવનું ચૈતન્ય સ્વરૂપ અસંખ્યાત પ્રદેશમય દ્રવ્યાત્મા ઇત્યાદિક કેટલાંક કારણો લબ્ય અભવ્યના સરખાપણાના લઈને સર્વ આત્મા કેવળ સ્વરૂપી માનેલ છે પરંતુ વીતરાગ પ્રણીત-શુદ્ધ આખ્યાત ધર્મની કહેલી સોળ કળામાંની ભવીને કહેલી કેવળ જ્ઞાન દર્શનરૂપ કળા અભવીને હોય નહિ. તેનું કારણ, કેવળ જ્ઞાન દર્શનનું બીજક સમ્યક્ જ્ઞાન દર્શન અભવીને મૂળ સત્તામાં છેજ નહિ. ‘મૂળો નાસ્તિ કુતઃશાખા’ મૂળ નહિ તો વૃક્ષ કે શાખા હોયજ ક્યાંથી? બીજ નહિ તો વૃક્ષની ઉત્પત્તિ ક્યાંથી હોય? માટે કેવળ જ્ઞાનને કેવળ દર્શનનું મૂળ બીજક સમ્યક્ જ્ઞાનને સમ્યક્ દર્શન છે. તે ન હોય તો કેવળ જ્ઞાનાદિ નજ હોય એમ શ્રી ઉત્તરાધ્યયનજ સૂત્રના ૨૮ મા અધ્યયનમાં જણાવે છે કે—સમક્રિત વિના જ્ઞાન નહિ, જ્ઞાન વિના ચારિત્રનો શુભ નહિ, ચારિત્રના શુભ વિના મોક્ષ નહિ, એટલે જીવન મુક્ત નહિ. અર્થાત કેવળ નહિ-કર્મથી મુકાવાપણું નહિ અને મોક્ષ વિના નિર્વાણ નહિ. તો અભવીને સમક્રિતરૂપ બીજક નથી. એમ જો સૂત્ર સાક્ષી આપતું હોય તો આપણે અવસ્થ કબુલ કરવું પડશે.

પ્રશ્ન પર મું—શ્રી દાણંડજ સૂત્રમાં પહેલુંજ ઠાણું મંડતા પહેલાજ બોલમાં “एगे आया” એકજ આત્મા કહેવ છે. એ ઉપરથી સિદ્ધ અને તે સિવાયના બીજ તમામ જીવોનો આત્મા સરખો ઠરે છે. તેનું કેમ?

ઉત્તર—એ વાત ઠીક છે. સિદ્ધનો દ્રવ્યાત્મા અને સર્વ જીવનો દ્રવ્યાત્મા એકજ સ્વરૂપી છે. સરખો છે, તમામના અસંખ્યાત પ્રદેશ પણ સરખાજ છે. એટલે અસંખ્યાત પ્રદેશમય દ્રવ્યાત્મા તમામ જીવનો સરખો છે તે સરખાપણાને લઈને શ્રી દાણંડજ સૂત્રમાં મંદાગ પહેલાજ બોલે

બીજી મત એમ પણ જણાવે છે કે-મિથ્યાત્વની કસોટીમાં વિભંગ જ્ઞાનને કોઈ કોઈ મતવાળા સંપૂર્ણ જ્ઞાન માની કેવળ જ્ઞાન ઠરાવે છે. એમ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં શિવરાજ ઋષિના અધિકારથી જણાઈ આવે છે તો તે કેવળ જ્ઞાનને કેવળ દર્શનરૂપ વિભંગ જ્ઞાનને કેવળ જ્ઞાનાવશણીયાદિક કર્મના દળનું આવરણ થયેલું તે મિથ્યા ભાવનું માનેલું અથવા અંતર્ધીને સત્તામાં રહેલું વિભંગ જ્ઞાનરૂપ કેવળ જ્ઞાનને કેવળ દર્શનનું આવરણ કંચે એટલે તે પ્રગટ થવા દે નહિ. પણ વીતરાગ પ્રણીત કેવળ જ્ઞાન દર્શન અંતર્ધીને સૂત્રના ન્યાયે હોવા સંભવ નથી.

સર્વ જીવ કેવળ સ્વરૂપે સરખા છે એ એક બાતની દુનિયાની ઘોલાવણી છે, અથવા તો જીવનું ચૈતન્ય સ્વરૂપ અસંખ્યાત પ્રદેશમય દ્રવ્યાત્મા ઇત્યાદિક કેટલાંક કારણો લઘ્ય અસંખ્યના સરખાપણાના લઈને સર્વ આત્મા કેવળ સ્વરૂપી માનેલ છે પરંતુ વીતરાગ પ્રણીત-શુદ્ધ આખ્યાત ધર્મની કહેલી સોજ કળામાંની ભલીને કહેલી કેવળ જ્ઞાન દર્શનરૂપ કળા અંતર્ધીને હોય નહિ. તેનું કારણ, કેવળ જ્ઞાન દર્શનનું બીજક સમ્યક્ જ્ઞાન દર્શન અંતર્ધીને મૂળ સત્તામાં છેજ નહિ. ‘મૂળો નાસ્તિ કુતઃશાખા’ મૂળ નહિ તો વૃક્ષ કે શાખા હોયજ ક્યાંથી? બીજ નહિ તો વૃક્ષની ઉત્પત્તિ ક્યાંથી હોય? માટે કેવળ જ્ઞાનને કેવળ દર્શનનું મૂળ બીજક સમ્યક્ જ્ઞાનને સમ્યક્ દર્શન છે. તે ન હોય તો કેવળ જ્ઞાનાદિ નજ હોય એમ શ્રી ઉત્તરાર્ધયનજી સૂત્રના ૨૮ મા અધ્યયનમાં જણાવે છે કે—સમકિત વિના જ્ઞાન નહિ, જ્ઞાન વિના ચારિત્રનો શુભ નહિ, ચારિત્રના શુભ વિના મોક્ષ નહિ, એટલે જીવન મુક્ત નહિ. અર્થાત કેવળ નહિ-કર્મથી મુક્તિપણું નહિ અને મોક્ષ વિના નિર્વાણ નહિ. તો અંતર્ધીને સમકિતરૂપ બીજક નથી. એમ જો સૂત્ર સાક્ષી આપતું હોય તો આપણે અવશ્ય કણુલ કરવું પડશે.

પ્રશ્ન પર સુ—શ્રી ઠાણંગજી સૂત્રમાં પહેલુંજ ઠાણું મંડતા પહેલાજ બોલમાં “એગે આવા” એકજ આત્મા કહેલ છે. એ ઉપરથી સિદ્ધ અને તે સિવાયના બીજ તમામ જીવોનો આત્મા મરખો ઠરે છે. તેનું કેમ?

ઉત્તર—એ વાત હીક છે. સિદ્ધનો દ્રવ્યાત્મા અને સર્વ જીવનો દ્રવ્યાત્મા એકજ સ્વરૂપી છે. સરખો છે, તમામના અસંખ્યાત પ્રદેશ પદ્મ સરખાજ છે. એટલે અસંખ્યાત પ્રદેશમય દ્રવ્યાત્મા તમામ જીવનો સરખો છે તે સરખાપણાને લઈને શ્રી ઠાણંગજી સૂત્રમાં મંડાત પહેલાજ બોલે

જાણીએ તો તે સર્વ સંસ્કારોને ઉપર જાણીને સંપૂર્ણ પૂર્વજીવિવાર્તામાં વરો. પરંતુ એક હિંચા તો આપણને હોય છે. જો આપણે સર્વ જીવની સમુદયે જાદિ જે કહેવામાં આવી હોય તે બુદ્ધિ બિદા ઉત્તરો પૃથ્વીમાં) જો જીવને જે બિદા લાગુ થયો હોય તેને જો બિદા લાગુ કરવો જોઈએ. એમ કહી હોય તો જો એક જાણીએ (જીવને જો બોલ કહેવા હોય તે જાણીએ જીવને લાગુ થાય એવો જ્યાં સુતનો હોય તે હિંચા હોય તરીકે) જીવ અને સિદ્ધનું સ્વરૂપ જાણ્યા વિના સિદ્ધ સમાત આત્મા છે, એમ માની અભવ્યને સિદ્ધ સમાત જાણી સિદ્ધની બરાબર અભવીને કાયક સમકિત, કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન સ્વસ્તમાર્ગ-માનવાં તે કેમ થયે? આ પ્રશ્નને જ્યાં પ્રદેશાત્મક દ્રવ્ય આત્માની એકતાને લઈને લઘ્ય અલઘ્ય અને સિદ્ધને સિદ્ધિમાં જાદિએ સરખા જણવા અને મોહનોર્થ આવરે એવું પણ સમકિત નેને સસિમાં નથી. એટલે સમવાયંગ સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે અભવીને સમકિત મોહનીય અને મિથ્યાત્વ મોહનીય પ્રકૃતિ મૂળથી જાણતામાં નથી. તેને સંતામાં સમકિત એમ કેવળજ્ઞાન સંતામાં માનો સિદ્ધનો બરાબર અભવી જાણવો. તે સૂત્ર કેમ કણુક કરે? દ્રવ્ય આત્માની સાથે બીજી લખિયો બીજી શબ્દો સંતામાં સરખા હોય તો તે તેને જાણવું જાણુ, એવો સૂત્રનો ન્યાય છે. જેમ શ્રી ઠાણીગણ સૂત્રમાં એક જ આત્મા કહેવા છે તેમ જ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં આઠ આત્મા કહ્યા છે તેના પણ શ્રીતાજનો સાથે વિચાર કરવો ઉચિત છે.

પ્રશ્ન પછી—શ્રી ઠાણીગણમાં એક જ આત્મા કહ્યો અને શ્રી ભગવતીજીમાં આઠ આત્મા કહ્યો છે તેનું જુદું કારણ? હા ૯મી ૧૪

જાણીએ તો શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં કહેવા આઠ આત્મામાં પ્રથમ કહેવા દ્રવ્ય આત્મા અલઘ્યોત પ્રદેશ મય સિદ્ધને અને સર્વ સંસારી જીવોને સરખો ગણીને જો લેઈ ઠાણીગણે સૂત્રમાં કહ્યો. અને શ્રી ભગવતીજી સૂત્રની ૧૨ માં ચતુર્થની ૧૦ માં કહેવા આત્મા કહ્યા તે પહેલાં ૬૦૫ આત્માને આધીને બાકીના સાત આત્મા રૂપ છે એટલે ૬૦૫ આત્મા ને શું કહેવા પ્રવર્તે તે જાણના નામથી જોગવાય છે. ૬૦૫ આત્મા ત્યારે ક્યાપમાં પ્રવર્તે ત્યારે ક્યાપ કહેવાય છે, અને એમાં પ્રવર્તે ત્યારે જોગવા પ્રવર્તે ત્યારે ક્યાપ મળી શકે (જાન ક્યાપ) માં પ્રવર્તે ત્યારે ક્યાપે જાણના નામથી જોગવા, ક્યાપ આત્મા અને વીર આત્મા એટલે જોગવા ક્યાપ આત્મા પ્રવર્તે તે ક્યાપને આત્મા કહેવા

આત્મા બેજ આત્મા લાલે. ત્રીજી અપેક્ષાએ એક દ્રવ્ય આત્માજ લાલે. (કપાય આત્મા ૧ બેજ આત્મા ૨ ઉપયોગનાં ૧૨ બોલે માંહેલાં કેવળ જ્ઞાન કેવળ દર્શન વરણને બાકીના ૧૦ બોલે ઉપયોગ આત્મા ૩, કેવળ જ્ઞાન વરણને ૪ જ્ઞાન સહિત જ્ઞાન આત્મા ૪, કેવળ દર્શન વરણને ૩ દર્શન રૂપ દર્શન આત્મા ૫, ચારિત્ર આત્મા ૬, ને વીર્ય આત્મા ૭. એ પ્રકારના સાત આત્મા ન લાલે. અને સમુચ્ચયે કોઈ પૂછે તો સિદ્ધમાં ચાર આત્મા લાલે. તે સંબંધી તરત સમજી શકાય તેવી રીતે નીચેના યંત્રથી જાણવું.

આદ આત્મા.	દ્રવ્ય આત્મા.	કપાય આત્મા	બેજ આત્મા.	ઉપયોગ આત્મા	જ્ઞાન આત્મા	દંશણ આત્મા.	ચારિત્ર આત્મા.	વીર્ય આત્મા.
સ્વામી.	સર્વ જીવને.	સકાળીને.	સન્નેગીને.	સર્વ જીવને.	સમકિત દષ્ટિને.	સર્વ જીવને.	લાવથી સર્વ વિનંતીને.	સર્વ સંસારીને.
અન્ય જીવમાં.	લાલે.	લાલે.	લાલે.	લાલે.	લાલે.	લાલે.	લાલે.	લાલે.
અન્ય જીવમાં.	લાલે.	લાલે.	લાલે.	૩ અજ્ઞાન ૩ દર્શન લાલે.	•	કેવળ દર્શન નહિ ૩ દર્શન લાલે.	લાવથી •	લાલે.
નોઅન્ય નોઅન્ય સિદ્ધમાં	લાલે.	•	•	કે• જ્ઞા• કે• દર્શ આથી લાલે	કેવળજ્ઞાન લાલે	૧ કેવળ દર્શન લાલે.	•	•

પ્રશ્ન ૫૬ મું—શિષ્ય—આત્મા સો પરમાત્મા અને પરમાત્મા સો આત્મા કહેવાય છે. એ અપેક્ષાએ અભવીનો આત્મા સિદ્ધ સમાન ગણાય કે નહિ ?

ઉત્તર—જા લાયા હુનિયામાં બોડવા રૂપે વરતાય છે ખરી અને આપને પણ બોલીએ છીએ. પરંતુ તેના પરમાર્થે કોઈ પૂછે તો ઉત્તર દેવામાં વિચાર કરવો પડે છે. આવી એકજ લાયા નહિ પણ અનેક લાયા વપરાય છે તે જાણ પર જાણવામાં આવશે. અત્યાર તો ચાલતા પગનો વિચાર કરવો જોઈએ.

જીવો ઉવબોગલક્ષ્ણો ; નાળેનં દંતળે ચેવ, . . .

સુદેણ ચ દુદેણ ચ ॥ ૧૦ ॥ ઉપલા ૩ ૫૬.

નાળેં ચ દંતળેં ચેવ, ચરિત્તં ચ તવો તદ્દા ;

વીરિયં ઉવબોગો ચ, પયં જીવસ્સ લક્ષણેં ॥ ૧૧ ॥

અર્થ—જીવનું લક્ષણ-ઉપયોગ ૧, જ્ઞાન ૨, દર્શન ૩, સુખ ૪, દુઃખ ૫, જ્ઞાન ૬, દર્શન ૭, ચારિત્ર ૮, તપ ૯, વીર્ય ૧૦, ને ઉપયોગ ૧૧, એટલા પ્રકારે જીવનું લક્ષણ કહ્યું.

પ્રશ્ન ૭૦ મું—જીવનું પહેલું લક્ષણ ઉપયોગ કહેવાનું શું કારણ ?

ઉત્તર—સર્વ જીવમાં સાકાર ઉપયોગ અને મણાકાર ઉપયોગ રહ્યો છે, માટે પહેલું ઉપયોગ લક્ષણ કહ્યું.

પ્રશ્ન ૭૧ મું—ખીજીનું જ્ઞાન લક્ષણ કહ્યું તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર—સમ્યક્ જ્ઞાન અને મિથ્યા જ્ઞાન બે પ્રકારનાં જ્ઞાન રહ્યાં છે. માટે સર્વ જીવમાં બે પ્રકારના જ્ઞાનને લઈને ખીજીનું જ્ઞાન લક્ષણ કહ્યું.

પ્રશ્ન ૭૨ મું—ત્રીજીનું દર્શન લક્ષણ કહ્યું તે શી રીતે ?

ઉત્તર—દર્શન બે પ્રકારનાં-સમ્યક્ દર્શનને મિથ્યાદર્શન-આ બે દર્શન સર્વ જીવમાં હોવાને લીધે ત્રીજીનું લક્ષણ દર્શનનું કહ્યું.

પ્રશ્ન ૭૩ મું—ચોથું સુખ લક્ષણ અને પાંચમું દુઃખ લક્ષણ કહ્યું તે શી રીતે ?

ઉત્તર—સર્વ જીવમાં સુખ ને દુઃખ રહેલ છે. માટે સુખ દુઃખ એ પણ જીવનું લક્ષણ છે.

પ્રશ્ન ૭૪ મું—છઠું જ્ઞાન લક્ષણ બીજીવાર કહ્યું તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર—જ્ઞાની પુરૂષે બીજીવાર કહ્યું હશે તેનું સ્વરૂપ પણ બીજીનું જ કહ્યું એટલે એ ઉપરથી એમ જણાય છે કે-સર્વ જીવ પાસે જ્ઞાન લક્ષણ રહ્યું છે, પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન એ આઠ માંહેલા જો જ્ઞાનમાં રહે તે લક્ષણવાળો જીવ કહેવાય.

પ્રશ્ન ૭૫ મું—સાતમું બીજીવાર દર્શન લક્ષણ કહ્યું તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર—ત્રીજી દર્શન ૧, અવ્યક્ત દર્શન ૨, અવધિ દર્શન ૩ અને ચેતન દર્શન ૪. આ ચાર દર્શનમાં સર્વ જીવનો સમાવેશ થઈ જાય છે માટે જીવનો દર્શન લક્ષણ બીજીવાર કહ્યો.

ઉત્તર—અભવ્યમાં ત્રણ દર્શન લક્ષણ લાલે, એક કેવળ દર્શન

લક્ષણ ન લાલે.

પ્રશ્ન ૯૯ મું—આઠમું ચારિત્ર લક્ષણ કહ્યું તે સિદ્ધમાં હોય કે નહિ ?

ઉત્તર—સિદ્ધમાં ચારિત્ર લક્ષણ ન હોય. પાંચ ચારિત્ર માંહેલું એકે ચારિત્ર સિદ્ધમાં ન લાલે.

પ્રશ્ન ૧૦૦ મું—ભવ્ય જીવમાં ચારિત્ર લક્ષણ હોય કે નહિ ?

ઉત્તર—ભવ્ય જીવમાં પાંચે પ્રકારનાં ચારિત્ર લક્ષણ લાલે.

પ્રશ્ન ૧૦૧ મું—અભવ્ય જીવમાં ચારિત્ર લક્ષણ લાલે કે નહિ ?

ઉત્તર—અભવ્ય જીવમાં ચારિત્ર લક્ષણ ન લાલે. અભવ્યમાં પાંચ માંહેલું ભાવથી એકે ચારિત્ર લક્ષણ ન હોય. વ્યવહારથી સામાયિક તથા છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર લાલવા સંભવ હોય પણ પરિણામે ચારિત્ર શૂન્ય કહેલ છે. માટે ચારિત્ર લક્ષણ ન હોય.

પ્રશ્ન ૧૦૨ મું—નવમું તપ લક્ષણ કહ્યું તે સિદ્ધમાં હોય કે નહિ ?

ઉત્તર—સિદ્ધમાં તપ લક્ષણ નથી. બાર પ્રકારનાં તપ માંહેલાં એકે તપ ન લાલે. તથા બાળ તપ, પંડિત તપ, અને બાળ પંડિત તપ ન લાલે.

પ્રશ્ન ૧૦૩ મું—ભવ્ય જીવમાં તપ લક્ષણ હોય કે નહિ ?

ઉત્તર—ભવ્ય જીવમાં બારે પ્રકારનાં તપ લક્ષણ લાલે. તથા બાળ તપ, પંડિત તપ, અને બાળ પંડિત તપ પણ લાલે. સકામ નિર્જરા, અકામ નિર્જરા, બન્ને લાલે તે અપેક્ષાએ.

પ્રશ્ન ૧૦૪ મું—અભવ્યમાં તપ લક્ષણ હોય કે નહિ ?

ઉત્તર—અભવ્યમાં એક બાળ તપ લક્ષણ હોય, બાકીના તપ લક્ષણ ન હોય. વ્યવહારથી પુદ્ગળ મુખની ઇચ્છાએ કદી બારે પ્રકારના તપ કરે પણ નિશ્ચયથી અકામ નિર્જરા હોય. કરણી સમક્રિતના ઘરની હોય પણ મિથ્યા દષ્ટિ હોય તો તે કરણી અકામ નિર્જરામાં જાય.

પ્રશ્ન ૧૦૫ મું—દશમું વીર્ય લક્ષણ સિદ્ધમાં હોય કે નહિ ?

ઉત્તર—સિદ્ધમાં વીર્ય લક્ષણ ન હોય. બાળ વીર્ય, પંડિત વીર્ય, બાળ પંડિત વીર્ય, એ ત્રણ માંહેલું એકે વીર્ય લક્ષણ સિદ્ધમાં ન હોય. અથવા વીર્ય શબ્દે આત્માનો ઉત્સાહ, આત્માની શક્તિ દેવરવી તે લક્ષણ સિદ્ધમાં ન હોય. કાપિ કાપ આત્માની અનંત શક્તિને લઈ આત્મ વીર્ય શક્તિ માનવું હોય તો ના નહિ. પણ દેવરવા રૂપે તો નથી.

શ્રીમદ્ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી ગ્રંથમાળા—મણુકો ૮ મો.

પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી તત્ શિષ્ય
મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત.

શ્રીપ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.
ઉત્તરાર્ધ ભાગ ૭ મો.

શ્રીમદ્ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી ગ્રંથમાળા—મણુકો ૮ મો.

પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી તત્ શિષ્ય

મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત.

શ્રીપ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.

ઉત્તરાર્ધ ભાગ ૭ મો.

સત્તામાં નથી, માટે તે ત્રણ કાળમાં મોક્ષ નહિ ન્વય, એમ કેવળીએ બ્રહ્મ અને ગણધર દેવે સૂત્રમાં દાખલ કર્યું. સૂત્રને કેવળીના વાક્ય માનનારા શ્રદ્ધાળુને તો સૂત્ર વચન અવશ્ય કર્યું કરવું પડશેજ.

પ્રશ્ન ૫ મું—શિષ્ય-કોઈ કોઈ વખત, કોઈના મુખમાંથી એવાં વાક્ય સાંભળીએ છીએ કે-અભવીના લવી થાય અને લવીના અભવી પણ થાય તેનું કેમ?

ઉત્તર—આ વાક્ય આકાશ કુસુમવત છે. કોઈ પ્રકારની ક્રિયાથી કે કોઈ કરણીથી કે કોઈ પ્રકારના પરિણામથી અભવી કે લવીપણું પ્રાપ્ત થતું નથી, પણ શ્રો ભગવતીજ સૂત્રના ૧૨ મા શતકના બીજા ઉદ્દેશે જ્યંતીબાઇએ પૂછેલું પ્રશ્ન કે-મવસિદ્ધિયત્તળં મંતે જીવાળં કિં સમાવ ઓય પરિણામ ઓય ?” ત્યારે બાવંતે ખુલ્લું કહ્યું છે કે-“જયંતી! સમાવઓય જો પરિણામઓય.” એટલે ભવ્ય કે અભવ્ય જીવ પરિણામથી થતા નથી પણ સ્વભાવેજ રહ્યા છે. માટે અભવ્યના ભવ્ય ન થાય અને ભવ્યના અભવ્ય ન થાય-એવો અનાદિ સ્વભાવ છે.

પ્રશ્ન ૬ ઠું—શિષ્ય-અભવીને જ્ઞાન નથી તો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બાંધ કેવી રીતે થાય ? અને બાંધ થાય તો આવરણ કોને કરે ?

ઉત્તર—અભવીને સમકિત નથી એમ તો સૂત્રથી સિદ્ધ થાય છે તો વિચારવાનું કે-તે મોહનીય કર્મ તો બાંધે છે. અને મોહનીય કર્મમાં દર્શન મોહનીય એ સમકિતનું આવરણ છે. તો સમકિત વિના ચેતુ આવરણ કરે ? તે જો આપણા સમજવામાં આવશે તો જ્ઞાનાવરણીયનું ચંદલાઇથી સમજી શકાયો.

પ્રશ્ન ૭ મું—શિષ્ય-તો તે કૃપા કરી સમજાવો કે-અભવીને સમકિત નથી ને તે દર્શન મોહનીય કર્મ બાંધે છે તો તે આવરણ કોને કરે ?

ઉત્તર—દર્શન મોહનીયની ત્રણ પ્રકૃતિમાં અભવીને બે પ્રકૃતિ નથી, પણ એક મિથ્યાત્વ મોહનીય સત્તામાં છે તેને દર્શન મોહનીય કર્મનું વિશેષ આવરણ થાય કે જેથી મિથ્યાત્વને નિર્મળ થવા દે નહિ, પણ વિશેષ મલીન કરે કે જેથી મિથ્યાત્વની નિર્મળ કરણી થવા દે નહિ. મિથ્યાત્વની નિર્મળ કરણી સમકિતને નજીક કરે છે. લામલી લાપસ તથા પૂરણ લાપસના નામે આ કરણી માર્ગાનુસારીની ગણાય છે. તે દર્શન મોહનીયના આવરણે જાડ મિથ્યાત્વ મોહનીયના પ્રભાવે પ્રગટ થવા દે નહિ. જેમ જેમ તે પ્રકૃતિ પાત્રની પડતી બાજ તેમ તેમ સમક્ષિત નહિ.

પ્રશ્ન ૧૦ મું—કદાપિ કોઈ એમ કહે કે-છ પ્રકારે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે તે પાંચ પ્રકારે લોગવે. તેમાં અભવીને પાંચ માંહેલું એકે જ્ઞાન નથી તો તેના આવરણનું કર્મ કેવી રીતે લોગવે ?

ઉત્તર—તેના ઉત્તરમાં કોઈ એમ કહે કે-જ્ઞાનાવરણીય કર્મ જે છ પ્રકારે બાંધેલું હોય તે તેજ પ્રકારે તેજ પ્રમાણે લોગવે એવો નિયમ નથી. એટલે અભવીને કેવળ જ્ઞાન સત્તામાં નથી અને તેને કેવળ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધ્યું તેથી એમ ન કહી શકાય કે કેવળ જ્ઞાન નથી માટે કેવળ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ ન હોય એવો નિયમ નથી. કર્મ તો ગમે તેવા પ્રકારે બાંધે ને ગમે તેવા પ્રકારે લોગવે. શ્રી ભગવતીજ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે-જીવ જે પ્રકારે કર્મ બાંધે તે પ્રકારે લોગવે અને અનેરે પ્રકારે પણ લોગવે. સૂત્રમાં જ્ઞાનીના અવર્ણવાદાદિ બોલવે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે અને લોગવવા આશ્રી પાંચ તથા દશ પ્રકાર કદા. અહિંયાં જ્ઞાનીના અવર્ણવાદ બોલવાદિ છ ધરણ તે ગુન્હો કર્યો કહેવાય. તે દંડરૂપ જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મ વિપાક ઉદયમાં લોગવે ત્યારે તે કર્મથી છૂટયો ગણાય.

અહિંયાં કોઈએ કેવળીની આશાતના કરી કેવળજ્ઞાનાવરણીય કર્મ ઉપાજ્યું તેથી તે કેવળજ્ઞાનનેજ આવરણ કરીને લોગવે અને બીજી રીતે ન લોગવે એવો નિયમ નહિ, પણ જ્ઞાનના આવરણ તરીકે ગમે તે પ્રકારે લોગવે. જેમ વેદનીય કર્મની ઉપરાજણવાળા વેદનીય કર્મ લોગવીને છૂટે અને જપ તપાદિક કષ્ટ સહન કરવે પણ છૂટે. એમ કર્મબંધનાં કારણ, કર્મનો બંધ અને કર્મનું લોગવવું તેના અનેક ભેદ છે.

જેમ ગુન્હો, ગુન્હાનો કરનાર, અને શિક્ષાના અનેક ભેદ છે, તેમ કર્મ સંબંધી પણ ભણવું.

પ્રશ્ન ૧૧ મું—આ સંબંધે કોઈ ન્યાયથી સમજાવશે ?

ઉત્તર—સાંભળો-એ માણસે એક જાતનો ગુન્હો કર્યો, બન્નેને સરખી શિક્ષા કરી, દશ દશ હજાર રૂપિયા દંડ કર્યો. એક માણસ ઋદ્ધિ પાત્ર હોવાથી દંડ બરીને પડ્યો, બીજા માણસની પાસે તો ઋદ્ધિ નથી. (શિક્ષા કરનારને એમ ન હોય કે તેના ઘરમાં ઋદ્ધિ હોય તોજ તે પ્રકારનો દંડ કરવેલો તેણે તો ગુન્હો પ્રમાણેજ દંડ કર્યો પણ દંડ ભરવાની સત્તા નથી તો કાયદા દુરજ જેવું લોગવવી પડે. એટલે અનેરી રીતે પણ શિક્ષા લોગવાય છે.

બંનેને હોવા સંભવ છે. સૂત્રમાં લખ્ય અને અમંવ્યને આઠે કર્મનો બંધ કહ્યો છે.

પ્રશ્ન ૧૩ મું—શિષ્ય કોઈ એમ કહે કે—અજ્ઞાન કોઈ વસ્તુ નથી. પણ જ્ઞાનને કર્મનું આવરણ થયું. જ્ઞાનની સત્તા દબાઈ ગઈ, સત્તામાં જ્ઞાન છે. છતાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ થવા દે નહિ તેનું નામ અજ્ઞાન. અજ્ઞાન ખસે તો જ્ઞાન પ્રગટ થાય, અજ્ઞાન ન ખસે ત્યાંસુધી તે અજ્ઞાની કહેવાય. પણ સત્તા એ તો જ્ઞાન તમામ જીવની પાસે છે. તેથી તમામ જીવ સિદ્ધ સમાન કહેવાય તેનું કેમ?

ઉત્તર—જ્ઞાનનું આવરણ એજ અજ્ઞાન, અજ્ઞાન કોઈ જુદું નથી. એમ કહી અભવીને જ્ઞાન તો છે પણ તેનું આવરણ થવાથી અજ્ઞાન કહેલ છે. પણ સત્તામાં જ્ઞાન છે. તેથી સિદ્ધનો આત્મા ને અભવીનો આત્મા સરખો છે, સિદ્ધ સ્વરૂપી છે. સિદ્ધ સમાન છે. આમ કેટલાકનું બોલવું થાય છે ખરું પણ સૂત્ર શું કહે છે તે ઉપર પુરતું ધ્યાન રાખવું.

આવરણ તે કર્મનું છે અને કર્મ તે તો રૂપી આકાશીયા પુદ્ગલ છે. જ્ઞાન અને અજ્ઞાન અરૂપી છે. સાળ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રના ૧૨ માં શતકનો પાંચમા ઉદેશાની જ્યાં રૂપી અરૂપીનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે ત્યાં આઠ કર્મને રૂપી કહ્યાં છે, અને ઉપયોગના ૧૨ લેઝને અરૂપી કહ્યા છે તેમાં પાંચ જ્ઞાન, ત્રણ અજ્ઞાન, અને ચાર દર્શન એ બારે બોલ અરૂપી કહ્યાં છે. માટે કર્મ અને અજ્ઞાન બંને જૂદાં છે. છતાં કર્મનું આવરણ એજ અજ્ઞાન એમ મોનવું તેજ અજ્ઞાન છે; એટલે અભવીને સત્તામાં અજ્ઞાનજ છે, તેને જ્ઞાન માની, કર્મના આવરણને અજ્ઞાન કરાવવું તે સૂત્ર વચનથી વિરૂદ્ધ વાક્ય છે.

ભવીને જેમ પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનને કર્મ આવરણ કરે છે તેમજ અભવીનાં ત્રણ અજ્ઞાનને કર્મ આવરણ કરે છે. માટે અજ્ઞાન એજ અભવીની મૂળ સત્તા છે.

પ્રશ્ન ૧૪ મું—જીવ પાસે જ્ઞાન ન હોય તો જીવપણું ઉઠી જાય માટે જ્ઞાનદર્શનના પર્વાય સર્વ જીવને સરખા છે.

ઉત્તર—જીવપણું સ્થિત રાખવાને માટે જ્ઞાન, દર્શન કે તેના પર્વાય કદા નથી, પણ અજ્ઞાનો અનંતનો ભાગ ઉપાડે છે, તેથીજ જીવપણું જણાયું છે. એમ શ્રી નંદીજી સૂત્ર સાચી આપે છે. જ્યારે જીવનો અનંતનો ભાગ ઉપાડે તે જ્ઞાનનો, અને અત્યંતનો જ્ઞાન અજ્ઞાનનો

કર્મ. બન્ને જુદાં છે. એમ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર તથા પત્રવણીજ સૂત્ર વગેરે સૂત્રોથી નિર્ણય થાય છે.

સમક્રિતને મોહનીય કર્મનું આવરણ થવાથી મિથ્યાત્વ અને મતિ યુતાદિ પાંચ જ્ઞાનને આવરણ થવાથી અજ્ઞાન વગેરે કરેલા પ્રશ્ન ઉપર પૂરતું ધ્યાન રાખજો.

ઉપરોક્ત કહ્યા પ્રમાણે સમક્રિતને મોહનીય કર્મનું આવરણ થયું તે મિથ્યાત્વ. તો મિથ્યાત્વને કોનું આવરણ લાગ્યું? કે દર્શન મોહનીયની ત્રણ પ્રકૃતિ કહી છે તેમાં પહેલીજ મિથ્યાત્વ મોહનીય કહી ને. પછી સમક્રિત મોહનીયને મિથ્ય મોહનીય કહી. ત્રણેને મોહનીય કર્મનું આવરણ કર્યે તો પ્રશ્નકારના વિચારને ધક્કો લાગ્યે. કારણકે-પ્રશ્નકારે મોહનીયનો અને મિથ્યાત્વનો એકજ અર્થ કર્યો છે. અને સૂત્ર તો ત્રણેને મોહનીયનું આવરણ કહે છે, માટે ત્રણે વસ્તુ જુદી છે; તેમાં. વળી અભવીને જે વસ્તુની નાસ્તિ કહી છે, તો મિથ્યાત્વને પણ મોહનીયનું આવરણ છે અને જુદું પણ છે. સમક્રિતને ને તેને કાંઈ પણ સંબંધ નથી, ત્રણે પ્રકૃતિ જુદીજ છે.

પ્રશ્ન ૧૬ સુ—ત્યારે કોઈ એમ કહે કે-અભવીને સમક્રિત તો નથી. તે વાત કણુલ છે. પણ સત્તામાં પાંચે જ્ઞાન તો છે તેને આવરણ થવાથી અજ્ઞાન કહ્યાં છે, અજ્ઞાન બીજી વસ્તુ નથી. કારણકે-અજ્ઞાનાવરણીય કર્મ જુદું કહ્યું નથી.

ઉત્તર—જ્યારે અભવીને સમક્રિત નથી, એમ જો નિશ્ચય થતું હોય તો પછી જ્ઞાન હોયજ કયાંથી? “ના દંતણીસ નાણં” એ શ્રી ઉત્તરાધ્યયનજ સૂત્રનું વાક્ય છે કે-સમક્રિત વિના જ્ઞાન હોયજ નહિ. વળી શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર તથા શ્રી પત્રવણીજ સૂત્રમાં સાકાર ઉપયોગને જ્ઞાન ઉપયોગ કહ્યો છે, અને જ્ઞાન ઉપયોગમાં પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન મળી-આઠેને જ્ઞાનના ઉપયોગમાં ગણ્યાં છે. તો જ્ઞાનાવરણીય કર્મ તે આઠેને આવરણ કરે છે, ને તે આઠે આત્માનો ગુણ છે, આઠે અરૂપી છે, અને જ્ઞાનાવરણીય કર્મ તે તો રૂપી છે. માટે આવરણ તો આઠે જ્ઞાનનું પણ પાંચ જ્ઞાનનું આવરણ કહેવાથી મતિ યુત અને અવધિ જ્ઞાનના પેટામાં મતિશૂન્ય અને વિભંગનો સમાવેશ થઈ જાય છે. એટલે આવરણના સંબંધે પાંચ જ્ઞાનમાં ત્રણ અજ્ઞાનનો સમાવેશ થઈ જાય છે. એટલે પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન એ આઠે ને જ્ઞાનાવરણીય કર્મનુંજ આવરણ છે. અજ્ઞાનાવરણીય

પ્રશ્ન ૧૮. સુ.—કોઈ કહે કે—અલવીને શ્રીસમવાયાંગજી સૂત્રમાં કયા પ્રમાણે સમકિત મોહનીય અને મિથ્ય મોહનીય સત્તામાં નથી, તેથી તેને સમકિત અને કેવળ જ્ઞાન સત્તામાં છે એમ સિદ્ધ થાય છે. કારણકે સમકિતની પ્રાપ્તિને માટે દર્શન મોહનીયની પ્રકૃતિનો ક્ષયોપશમ તથા ક્ષય યવાધી સમકિત પ્રાપ્ત થાય છે એટલે દર્શન મોહનીયનો નાશ થયે જો સમકિત માનીએ તો અલવીને દર્શન મોહનીયની જે પ્રકૃતિ સમકિત મોહનીય અને મિથ્ય મોહનીય મૂળમાંજ નથી એજ તેનો નાશ. માટે અલવીને સત્તામાં સમકિત છે. અને સમકિત છે તો કેવળજ્ઞાન પણ છે. જો જે વસ્તુ સત્તામાં છે તો તેનો આત્મા પણ સમકિત સંહિત કેવળ સ્વરૂપી છે, માટે તે સિદ્ધ સમાન છે.

ઉત્તર—પ્રશ્નકારે બુદ્ધિની ઘટના તો ભારે દરી છે. આ વિષેનો કેટલોટ ખુલાસો પ્રથમ અપાઈ ગયો છે, તોપણ લગ્ય જીવોને સમજવાને માટે એટલુંજ કહેવું ઠાસું છે કે—અલવીના સંબંધમાં કોઈ જે પ્રકૃતિનો ક્ષય માનતું હોય અને સમકિતની સિદ્ધતા પણ તેજ કારણથી માનતું હોય તો પછી અલવીને મિથ્યાત્વ હોયુંજ ન જોઈએ. કારણકે સમકિત મોહનીયનો અને મિથ્ય મોહનીયનો નાશ યત્તવાગાને પ્રથમ મિથ્યાત્વ મોહનીયનો નાશ થાય છે. મિથ્યાત્વ મોહનીય સામેત રહે અને સમકિત મોહનીયને મિથ્ય મોહનીયનો નાશ થાય એવું ત્રણ કાળમાં કોઈ પણ જીવને બને નહિ. સમકિતની પ્રાપ્તિવાગાને અનંતાનુબંધીની ચોકડી અને મિથ્યાત્વ મોહનીયનો પ્રથમ ક્ષય, ઉપશમ કે ક્ષયોપશમ અવશ્ય થાય. તે સંબંધે વિશેષ સમજુતી બેળવવી હોય તો જીઓ પૂર્વાર્દ્ધ ભાગ પહેલાનું પ્રશ્ન આઠમું જોઈ નિર્ણય કરવો.

સમવાયાંગ સૂત્ર તો ખુલા શબ્દમાં અલવીનું ચોકડું નામ પાડીને સમકિત મોહનીય અને મિથ્ય મોહનીય વચ્ચે મિથ્યાત્વ મોહનીય સંહિત છબીશ પ્રકૃતિ સત્તામાં કહે છે. એટલે મોહનીયના આવરણવાળી પણ જે પ્રકૃતિ સત્તામાં નથી તો પછી સમકિત કે જ્ઞાન સત્તામાં હોયજ ક્યાંથી ? સૂત્રમાં કોઈ કેકાણે અલવીને સમકિત કે જ્ઞાનની વ્યાખ્યા સત્તામાં આવવી નથી તેનું શું કારણ ? અને ત્યાં ત્યાં અલવીની વ્યાખ્યા આવે છે ત્યાં તો મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાન સિવાય સત્તામાં કે તેની પર્યાયમાં બીજી વાત આવવીજ નથી તેમજ સૂત્ર વ્યાખ્યાત પર્મની મેળ કળા માંહેલી એક પણ કળા ત્યારે અલવીને સત્તામાં નથી તો પછી સમકિત કે કેવળની અવશ્ય હોયજ એની ?

અર્પયં વસિતનો અર્થ છંપાણો નથી પણ ભગવતીજીમાં તેજ પ્રકારનાં અધિકારમાં આનાદિ અર્પયં વસિતનો અર્થ અલભ્ય આશ્રી કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૨૩ મું—ભગવતીજીના ૩૦મા શતકમાં લભ્ય અલભ્ય વિષે કાંઈ છે ખરું ?

ઉત્તર—શ્રી ભગવતીજીના ૩૦મા શતકમાં સમોસરણના અધિકારે ૪૭ બોલની વ્યાખ્યા કહી છે તેમાં લેવી અલેવી વિષે ખાસ કરીને બહુવા જેવું છે. સાંભળો:—

સમુચ્ચય જીવમાં બોલ ૪૭ લાલે. તે એ પ્રકારે કે—સમચેજીવને લેંદ ૧, લેશ્યા ૮, પક્ષ ૨, દષ્ટિ ૩, જ્ઞાન ૬, અજ્ઞાન ૪, સંજ્ઞા ૫, વેદ ૫; કષાય ૬, જોગ ૫, ઉપયોગ ૨, સર્વ મળી ૪૭ બોલ સમચે કહ્યા. તેમાં અલેશી ૧, શુક્લપક્ષી ૨, સમદષ્ટિ ૩, સમાભિચ્યાત્વ દષ્ટિ ૪, જ્ઞાન છ ૧૦, નો સના વઉત્તા ૧૧, અવેદી ૧૨, અકષાયી ૧૩ અને અજોગી ૧૪, એ ૧૪ બોલમાં—એકલા સમદષ્ટિ તથા એકલા લભ્ય લાલે.—બાકીના બોલમાં સમદષ્ટિ હોય ત્યાં એકલા લભ્ય લાલે. અને સમદષ્ટિ વિનાનામાં લભ્ય તથા અલભ્ય બેઉ લાલે.

સમદષ્ટિ ૧ અને ૬ જ્ઞાન. એ સાત બોલમાં લભ્ય એકલા લાલે. મિથ્યાદષ્ટિ ૧, કૃષ્ણ પક્ષી ૨ અને અજ્ઞાન ૪-૬. એ ૬ બોલમાં લભ્ય તથા અલભ્ય બેઉ લાલે. આ પ્રમાણે ભગવતીજીમાં કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૨૪ મું—પત્રવજ્રાજી લભ્ય અલભ્ય વિષે શું કહ્યું છે ?

ઉત્તર—શ્રીપત્રવજ્રા સૂત્રના પદ ૧૮ મા કાયસ્થિતિ પદમાં કહ્યું છે કે—લભ્ય સિદ્ધિયાની કાયસ્થિતિ અણુપણે સપત્તજ વસિયે કહી છે. એટલે લભ્ય સિદ્ધિ યા જીવની આદિ નથી પણ અંત છે. તે મોક્ષ પ્રાપ્ત લભ્ય જીવ આશ્રી સમચે બોલમાં કહેલ છે. મોક્ષ લાપ એટલે લભ્યપણું મટી લાપ, નોલભ્ય નોઅભ્યના ભાંગામાં ભળે.—અને અલભ્ય સિદ્ધિયાની કાયસ્થિતિ અણુપણે અપત્તજ વસીયે. એટલે અલભ્યની કાયસ્થિતિ આનાદિ અનંત છે. આદિ અંત રહિત છે.

પ્રશ્ન ૨૫ મું—લભ્ય અભ્યમાં શુદ્ધિવાં કેટલાં લાલે ?

ઉત્તર—નોટા બાકીયામાં કહ્યું છે કે—લભ્ય સિદ્ધિયામાં જીવના લેંદ ૧૪-શુદ્ધિવાં ૧૪-જોગ ૧૫-ઉપયોગ ૧૨-કેરવા ૬-અને અભ્ય સિદ્ધિયામાં-જીવના લેંદ ૧૪-શુદ્ધિવાં ૧ પહેલું-જોગ ૧૩ (આદારકને આદારકને મિશ્ર એ બે નહિ). ઉપયોગ ૬ (૩ અજ્ઞાન ૩ દર્શન)-કેરવા ૬-

મનુષ્ય સરખા કહી શકાય. તેથી સર્વ મનુષ્ય શહેનશાહ બની જાય ખરા ? શહેનશાહ અને બીજાં મનુષ્યોની પુણ્યરૂપ ઋદ્ધિમાં અનંતો તફાવત છે. ક્યાં ચક્રવર્તિની ઋદ્ધિ ને શક્તિ, ને ક્યાં, એક ઠીબડું લઈને માગી ખાનારની ઋદ્ધિ અને શક્તિ.

સિદ્ધ અને નિગોદના જીવ સરખા છે અને બન્નેની અનંતી શક્તિ પણ સરખી છે. તો તે નિગોદનાં હુઝા શા માટે સહન કરે છે ?

પ્રશ્ન ૨૯ મું—ત્યારે કોઈ એમ કહે કે—નિગોદના જીવની અનંત શક્તિ તો છે પણ કર્મે કરીને આવરેલી છે તેથી તેની શક્તિ દબાઈ ગઈ છે. કહું છે કે—

કર્મ સંગ જીવ મુંઢ હૈ, પાવે નાના રૂપ ;

કર્મ રૂપ મળ કે શુદ્ધે, ચૈતન સિદ્ધ સ્વરૂપ. ૧

તે જ્યારે પ્રકાશમાં આવશે ત્યારે તે જીવ પણ સિદ્ધની શક્તિને પ્રાપ્ત થશે. તેમ સર્વ જીવને માટે સત્તામાં શક્તિ અનંતી છે અને તે પ્રગટ થયે પ્રકાશમાં આવશે ત્યારે તે પણ સિદ્ધ સમાન થશે. માટે સર્વ જીવ સત્તાએ સરખા છે.

ઉત્તર—આ શબ્દ બધા ભવ્ય જીવને માટે છે. અને તમામ ઉપદેશ પણ ભવ્ય જીવને લઈનેજ છે. ભવ્ય જીવને માટે સિદ્ધની શક્તિના તમામ બોલ લાગુ થવા સંભવ છે. અને દરેક શાસ્ત્રકારો પણ આત્માને પરમાત્માની ઉપમા આપે છે—સિદ્ધ સમાન ગણે છે તે ભવ્ય જીવની પાસે સિદ્ધ પદ પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ સત્તાએ રહેલી છે તેને લઈનેજ સિદ્ધ અને આત્માની સરખામણી થાય છે. એક દિગંબર મતનો ગ્રંથ હસ્ત લિખિત છે તેમાં સર્વેયા છપ્પા દોહરા વગેરે ઘણી બાબતો કિમતી લખેલી છે. તેમાં ભવ્ય જીવને ઉદ્દેશીનેજ સિદ્ધની શક્તિના તમામ ગુણો લખ્યા છે તેની વાનગી રૂપે યોડું લખાણ નીચે આપવામાં આવે છે. સાંભળો—

છપય છંદ.

જિન ધર્મ વિનુ જીવ, તોહિ શિવ પંથ ન સહે ;
જિન ધર્મ વિનુ જીવ, આપ પર કો નહિ જુહે ;
જિન ધર્મ વિનુ જીવ, મર્મ નિજ કો નહિ પાવે ;
જિન ધર્મ વિનુ જીવ, કર્મ ગતિ દિષ્ટ ન આવે ;
જિન ધર્મ વિનુ જીવ તોહિ, કેવડ પદ કિનુ નંદો ;
અજ દો સંભાવિ ચિર મત. હુ અચિદાનંદ ચેનો કુનો ૧

પ્રશ્ન ૩૦. મું—સર્વ જીવના સમયે મુકાબલામાં અભવી ગણાય કે કેમ?

ઉત્તર—સમયે જીવની પૃથ્ઠામાં ઘણું ભાગે બંદુળતાએ ભરી જાય છે. નીચ વ્યાખ્યાનો સંભવ છે અને અંભવીની વ્યાખ્યા ગૌણતામાં જોવામાં આવે છે. વિચારો કે સર્વ જીવની શક્તિ અને સત્તા સરખી માનીએ તો અભવીને પણ મોક્ષ હોવો જોઈએ. તેમ તો કોઈ સૂત્રમાં જણાવ્યું નથી કે અભવીને મોક્ષ હોય. તો પછી અભવીને મૂળ સત્તામાં મહત્ત્વ તક્ષત છે કે તેને ત્રણ કાળમાં મોક્ષ નથી, તેને સિદ્ધની શક્તિની પંક્તિમાં કેવી રીતે મૂકી શકાય?

પ્રશ્ન ૩૧ મું—શિષ્ય—અભવીને મોક્ષ નથી એમ તો સૌ કણુલ કરે છે. પણ સૂત્રમાં કદા પ્રમાણે લખ્ય જીવને તો મોક્ષ હોય, તો પછી સર્વ લખ્ય જીવને સિદ્ધ સમાન ગણવાને માટે શું સમજવું?

ઉત્તર—મોક્ષના અધિકારી લખ્ય જીવ જ છે, લખ્ય જીવને જ મોક્ષની પ્રાપ્તિ છે અને સિદ્ધ સમાન લખ્ય જીવ જ ગણાય છે. પણ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રમાં—જયંતીગાઢએ પૂછેલા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં સર્વ લખ્ય જીવ મોક્ષ ભયે પણ લખ્યનો વિરહ નહિ પડે, ભગવંતને આમ કહેવાનું કારણ એમ જણાય છે કે—શ્રી સમવાયંગજી સૂત્રમાં કહેલા ત્રણ લેહમાંના અત્યેગવાજં લખ્યને જ મોક્ષની પ્રાપ્તિની શક્તિ અને સત્તા કહી છે. અભવ્ય અને સંસારસ્થ લખ્ય જીવને આત્મ પ્રદેયે શક્તિ કે સત્તા છે જ નહિ. મોક્ષ પ્રાપ્ત થવાની ઋદ્ધિ તેની પાસે છે જ નહિ તો પછી સિદ્ધની સાથે સરખામણી કરવી શા કામની?

હવે ત્યારે આપણે એમ માનીએ કે—જીવ માત્ર કર્મને સંગે જ મૂઠ બની અનેક પ્રકારનાં ભવ ભ્રમણ કરે છે—પણ તે જીવ ત્યારે કર્મ રૂપ મળથી છુટો થાયે—કર્મરૂપ મળની શુદ્ધિને પામયે ત્યારે તે ચૈતન્ય સિદ્ધ સ્વરૂપી છે. આ વાક્ય સૌ કોઈને માન્ય છે, કર્મ મળથી શુદ્ધ થયેલા—કર્મથી દૂર થયેલા તે જ સિદ્ધ સ્વરૂપી કહેવાય, આ વાક્ય મોક્ષ પ્રાપ્ત લખ્ય જીવને જ લાગુ છે. પણ ગાઢ કર્મે કરી લેપાયેલાને ત્રણ કાળમાં કર્મનાં દગ તુટવાનાં નથી—જેની પાસે સત્તાએ પણ મોક્ષનાં સાધનો નથી. ત્રણ કાળમાં મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ કે સત્તા નથી એવા જીવોને ત્યારે સિદ્ધ સ્વરૂપી કહેવા અને અન્ય મતિયોનાં વાક્યો પર લક્ષ જેવી સૂત્ર વચનને બાધક આવે એવી ભાવાઓ બોલવી તે સિદ્ધાંતિકોનું કામ નથી.

પ્રશ્ન ૩૨ મું—શિષ્ય—એમ કહે કે—સિદ્ધ સ્વરૂપી આત્મા છે એ તો એનીઓનું વાક્ય છે તે અન્ય મતિઓને લગતું વાક્ય કેમ કહેવાય?

ભવ્ય જીવ. કોલસાની ખાણમાં રત્ન પાકે નહિ તેમ અભવ્ય જીવમાં સમકિત કે કેવળ રૂપ રત્ન નથી. શુદ્ધ પત્થરની ખાણનાં બે લેહ છે, કોઈ ખાણમાં રત્ન પાકે, કોઈ ખાણમાં રત્ન ન હોય. જે ખાણમાં રત્ન પાકે તે રૂપ તો ભવ્ય સિદ્ધિ યા મોક્ષ પ્રાપ્ત યોગ્ય રત્નવાળી પત્થરની ખાણ અને સંસારસ્થ ભવ્ય જીવ રૂપ (રત્ન વિનાગી) શુદ્ધ પત્થરની ખાણ. સમકિત અને કેવળ જ્ઞાન રૂપ રત્ન, શુદ્ધ પત્થરની ખાણ રૂપ મોક્ષ પ્રાપ્ત યોગ્ય ભવ્ય જીવમાં સત્તાએ રહેલ છે, તે રત્ન સહિત પત્થર અનાદિની ખાણથી જુદો પડ્યે કારીગરના યોગે મેલ સહિત રત્નને સરાણે ચડાવી અનેક પ્રયોગો વડે મૂળ સત્તાએ રહેલા રત્નનું તેજ પ્રગટ કરે કે તેની કિંમત કોઈ કરી શકેજ નહિ, અને તે રત્ન અખજો પતિ સિવાય કોઈ ખરીદી શકે નહિ.

તેમ ભવ્ય જીવની પાસે રહેલું સમકિત, મોહનીય કર્મના આચ્છાદને લેવે કરીને અવરાયેલું-તેજહીણ થયેલું સમકિત રત્ન તે ક્ષયોપશમ ભાવના પ્રયોગ રૂપ સરાણે ચડેલું જેમ જેમ મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિનું આવરણ ખસતું જાય તેમ તેમ સમકિત રત્ન ઉજ્જવળ થતું જાય એટલે સમ્યક્ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રને તપના પ્રયોગ વડે શુદ્ધ ક્ષાયક સમકિત, ક્ષાયક જ્ઞાપ્તિયાત ચારિત્રના પર્યવે આત્મ પ્રદેશની સાથે સત્તામાં હતા તે પ્રગટ થઈ કેવળ જ્ઞાન ને કેવળ દર્શન રૂપે પ્રકાશમાં આવ્યા. તે પ્રકાશ રૂપ લક્ષ્મીને સાથે લઈ અસંખ્યાત પ્રદેશમય દ્રવ્ય આત્મા ક્ષાયક સમકિત, કેવળ જ્ઞાન, કેવળ દર્શન ત્રય રત્નનાં તેજે કરી પ્રકાશિત જીવ દ્રવ્ય રૂપ મહારત્ન, લોકના અગ્ર ભાગે નિવાસની શિવ સુંદરીએ આ રત્નને ખરીદી પોતાના નિવાસના મહેલમાં અનંતા નાના મોટા લોકોલોક પ્રકાશિત રત્નોની સાથે તે પલ્લુ અલોકના તળે-લોકાંત રૂપ સટના હુકમાં-લોકાંતે દાખલ કરી એક સ્વરૂપી બનાવી દે. આ રત્નો બધાં એકજ સ્વરૂપી ભવ્ય જીવ રૂપી એકજ ખાણના, તે જેમ જેમ ભવ્ય જીવો-ભવ્ય જીવ રૂપી ખાણમાંથી નીકળતા જાય તેમ તેમ તે શુદ્ધ થયેલાં મહા તેજસ્વી રત્નો સિદ્ધ સ્વરૂપે મોક્ષ પદે લોકાંતે દાખલ થતાં જાય. આવાં રત્નો બીજી બે પ્રકારની ખાણમાં નથી તેમજ કોઈ કાળે નીકળવા સંભવ પણ નથી.

પ્રશ્ન ૩૪ મું—અવે બીજો કોઈ દાખલો હોય તો તે પણ જન્મ-વયો કે જેથી વિશેષ સમજીવી થાય ?

ઉત્તર—બીજો ન્યાય પણ જાણવા જેવો યાદ આવવાથી કરી સંભ-જાણું છું તે એક ચિતે સંભળો—અભવી રૂપ પુરૂષ, અને ભવી રૂપ સ્ત્રી. પુરૂષ ત્રણ કાળમાં પુત્ર દુગ્ધની પ્રાપ્તિ કરી શકે નહિ, તેમ અભવી ત્રણ

ઉત્તર—હા, હા, સાંભળો-આબુવાળા છાપેલા શ્રી-આચારાંગણ સૂત્રના અધ્યયન પાંચમે-ઉદ્દેશે પાંચમે-ટીકામાં તથા ભાષામાં કહ્યું છે કે-અભવીને એવો વિચાર થાય નહિ કે હું ભવી હોઈશ કે અભવી હોઈશ? એવો વિચાર અભવીને ન હોય.

આ ઉપરથી એમ નિશ્ચય થાય છે કે ભવી અભવીનો જેને વિચાર થાય તે ભવી હોય.

ઇત્યાદિ ભવી અભવીનો પટંતરો અનેક દાખલાથી જણાઈ આવે છે.

પ્રશ્ન ૨૮ મું—શિષ્ય-અભવી નવ પૂર્વનું યા અગ્યાર અંગનું જ્ઞાન મેળવે એમ શાસ્ત્રથી નિર્ણય થાય છે. તો શાસ્ત્રમાં ભવી અભવીની વ્યાખ્યા આવે ત્યાં શી રીતે કરે? ચોતે વ્યાખ્યા કેવી રીતે આવે?

ઉત્તર—એમ વ્યવહારથી સૂત્રજ્ઞાન મેળવે તેમ વ્યવહારથી ભવી અભવીની વ્યાખ્યા પણ આપે પણ નિશ્ચયથી અભવીને એમ ન થાય કે હું ભવી હોઈશ કે અભવી હોઈશ? એવો વિચાર ન થાય. કારણકે-નિશ્ચયમાં મિથ્યાત્વ મોહનીયની આંતરિક પ્રખ્યાતા છે. તેથી તેનું જ્ઞાન તે અજ્ઞાનરૂપે ગણાય છે. એટલે જિનોક્ત વસ્તુનું સ્વરૂપ તદ્દરૂપ જાણી શકે નહિ.

પ્રશ્ન ૩૯ મું—સર્વ જીવ સરખા છે, સર્વ જીવ સિદ્ધ સમાન છે, સર્વ આત્મા જ્ઞાનવાન છે. સર્વ આત્મા ઋદ્ધિ શક્તિએ સરખા છે. એમ ભવ્ય અસભ્યને સિદ્ધના જીવને કોઈ અપેક્ષાએ સરખા કહી શકાય કે કેમ?

ઉત્તર—જેન સૂત્ર અનેકાંત છે, જેમાં અનેક રહસ્યો રહેલાં છે, કોઈ અપેક્ષાએ ભવ્ય અને અસભ્ય સરખા ગણાય, કોઈ અપેક્ષાએ ભવ્ય અને સિદ્ધ સરખા ગણાય, કોઈ અપેક્ષાએ ભવ્ય અસભ્ય અને સિદ્ધના જીવ પણ સરખા ગણાય છે. અને કોઈ અપેક્ષાએ જુદા પણ ગણાય છે. ખરડ.

પ્રશ્ન ૪૦ મું—ભવ્ય અને અસભ્યના જીવ કઈ અપેક્ષાએ સરખા ગણાય?

ઉત્તર—અભવીને ૨૬ પ્રકૃતિ રૂપ અને સંસારસ્થ ભવ્ય જીવને ૨૭ પ્રકૃતિરૂપ મોહનીય કર્મની એટલે જ્ઞાનાવરણીયાદિક આઠે કર્મની નિવડ જાંડને લઈને અસંખ્યાત પ્રદેશમય દ્રવ્ય આત્માની સાથે મતિ અજ્ઞાન, શુદ્ધ અજ્ઞાન અને વિભંગ જ્ઞાન તથા મિથ્યા દૃષ્ટિના અનંતા અનંતા પર્યાયરૂપ અભવી ઋદ્ધિના બળે અનંતી શક્તિવાળા આ જીવ પણ ગણાય છે.

પ્રશ્ન ૪૧ મું—ભવ્ય અને સિદ્ધના જીવ કઈ અપેક્ષાએ સરખા ગણાય?

પ્રશ્ન ૪૩ મું—શિષ્ય-શ્રી ઠાણાંમ સૂત્રના બીજે ઠાણે બે પ્રકારનો ધર્મ કહ્યો છે. એક સૂત્ર ધર્મ, અને બીજો ચારિત્ર ધર્મ. સૂત્ર ધર્મને માટે ઉત્તરાધ્યયનના નવમા અધ્યયનમાં ૧૬ કળા કહી તેમ ચારિત્ર ધર્મને માટે સૂત્રમાં કંઈ કહ્યું છે? હોય તો કૃપાં કરી જણાવયો?

ઉત્તર—જેમ સૂત્ર આખ્યાત ધર્મની ઉત્તરાધ્યયનમાં સોળ કળા કહી તેમ શ્રી સાતાણ સૂત્રના દશમા અધ્યયનમાં યતિ ધર્મ સાધુ ધર્મ એટલે ચારિત્ર ધર્મને બીજના ચંદ્રમાથી પૂનેમના ચંદ્રમા સુધીની ચડતી કળાની પેઠે કહેલ છે. એટલે પૂનેમનો ચંદ્ર સોળે કળાએ પૂર્વ હોય છે. બીજનો ચંદ્રની પેઠે ચારિત્રની કળા શાસ્ત્રકારે પ્રગટ થતી કહી, તે ચારિત્રના પરિણામની ધારાએ ચડતી કળાએ છેવટના ચારિત્રના શુભર્તુ કળ જે મોક્ષ પ્રાપ્ત થતાં સુધીમાં સોળે કળા પ્રગટ થવા જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૪૪ મું—ચારિત્રની સોળ કળાનું સ્વરૂપ શી રીતે છે તે જણાવયો?

ઉત્તર—તે વિષે દિગંબર મતના ગ્રંથમાં એક સર્વેયો છે. તેમાં—સોળે કળાનું સ્વરૂપ આવી જાય છે, તે નીચે પ્રમાણે છે.

સર્વેયા એકત્રીસા.

મિથ્યાગંઠ ભેદ મયો અંધકાર નાસિ ગયૌ,
સમ્યક્ પ્રકાશ લયૌ ગ્યાંનકલા માસી હૈં ;
અનુવ્રત ભાવ ધરે મહાવ્રત અંગી કરે,
શ્રેણિધારા ચડિ કેદ પ્રકૃતિ વિનાસી હૈં ;
મોદકો પસારો ઢારિ પાંતિયા સુકર્મ ટારિ,
લોકાલોકકો નિહારિ મયો સુલ રાસી હૈં ;
સર્વહુ વિનાસ કર્મ મયો મહાદેવ વર્મ,
વંદૌ મવિતાદિનિત લોક અમવાસી હૈં. ૧

મિથ્યાત્વ વિધ્વંસન ચતુર્દશીમાં કહ્યું છે કે—જ્યારે સમકિત સહિત ચારિત્રની કળા પ્રગટ થવાની હોય ત્યારે પ્રથમ અનંતાનુબંધીની ચોકડી સાંદત મિથ્યાત્વનો ગંડો ભેદ થાય. અને જ્યારે ગંડો ભેદ થાય ત્યારે મિથ્યાત્વ રૂપ અંધકારનો નાશ થાય. જ્યારે મિથ્યાત્વ રૂપ અંધકાર ખસે ત્યારે સમાક્રમનો પ્રકાશ અને જ્ઞાનની કળા પ્રગટે. એવા છવને પછી જેમ જેમ ચારિત્રવર્ણીયની મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિઓ ખસતી જાય તેમ તેમ ચારિત્રના શુભ રૂપ કળાઓ ખીલતી જાય, એટલે પ્રથમ સમકિતની પ્રાપ્તિ

કળા ૧૨ મી—આરમી કળાએ, ધનધાતી કર્મનો નાશ કરી આત્મ જ્યોતિ પ્રગટાવે.

કળા ૧૩ મી—તેરમી કળાએ, લોકલોક પ્રકાશક કેવળ જ્ઞાનની જ્યોતિ પ્રગટે.

કળા ૧૪ મી—ચૌદમી કળાએ, શુદ્ધ લાયક જથાખ્યાત ચારિત્રના બળે-શૈલેશી કરણ પ્રગટ કરે, અંકોલવૃત્તિ ધારણ કરે.

કળા ૧૫ મી—પંચમી કળાએ, યોગ રૂંધન શુદ્ધ ધ્યાનની ધારા પ્રગટવે લાવ અયોગી.

કળા ૧૬ મી—સર્વ કર્મનો નાશ કરી મોક્ષપદની પ્રાપ્તિને લોકાત્રે નિવાસ. સંપૂર્ણ સોળે કળાએ અખંડ જ્યોતિ પ્રગટે.

પ્રશ્ન ૪૬ મું—ઉપર કહેલી સોળ કળા માંહેલી ભગ્ય જીવમાં કેટલી કળા લાભે ?

ઉત્તર—ભગ્ય જીવમાં સમચે સોળે કળા લાભે.

પ્રશ્ન ૪૭ મું—અભગ્ય જીવમાં કેટલી કળા લાભે ?

ઉત્તર—સમકિત યુક્ત ચારિત્ર ધર્મની અલવીમાં એકે કળા ન લાભે. કારણકે મિથ્યાત્વ મોહનોય અને ચારિત્ર મોહનોયની ૨૬ પ્રકૃતિ સત્તામાં અવ્યસ્થિત-આદિ અંત રહિત કાળ હોવાને લીધે અભવીને એક પણ કળા પ્રગટ થવા સંભવ નથી. એમ સમવાયાંગ અને નંદી સૂત્રના ન્યાયથી જણાય છે. તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય.

પ્રશ્ન ૪૮ મું—શિષ્ય-તમામ જીવ સિદ્ધ સ્વરૂપી છે તમામ જીવની પાસે સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન છે એમ એક પણ જગ્યાએ કહે છે ત્યારે બીજો પણ એમ જણાવે છે કે-તત્ત્વ જીવનેજ સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન છે. આ બંને પક્ષથી જુદો ત્રીજો પક્ષ કોણ છે કે-ઉપરના બેજ પક્ષની વ્યાખ્યા ભ્રમ છે ?

ઉત્તર—આ પ્રશ્ન ઘણા ગંભીર છે. આમાં ઘણા મતભેદ પડે છે. એક મત એમ જણાવે છે કે-સર્વ જીવની પાસે સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન છે. ત્યારે બીજો મત એમ પ્રકાશે છે કે-અભગ્ય જીવને સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન નથી, મોક્ષ પ્રાપ્ત ભગ્ય જીવની પાસે સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન છે ત્યારે ત્રીજો પક્ષ ધોક્કા કહી જણાવે છે કે-કોઈ પણ જીવની પાસે મૂળ સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન નથી. મૂળ સત્તામાં તો સર્વ જીવ પાસે કર્મ છે પણ જ્ઞાન નથી, જીવ જનારિનો જનારી છે, જ્ઞાન પામ્યો નથી. સાખ ઉત્તરાધ્યવનના ઉર

પ્રોકર અને મારી બુદ્ધિ પ્રમાણે 'શાસ્ત્રોક્ત' તને ખુલાસો કરી આપું તે. નામાં લઈ ભવ્ય જીવોને સમજાવ એટલે બસ.

પ્રશ્ન ૫૧ મું—શિષ્ય-ત્રીજો પુરૂષ કહે છે કે-જો કોઈ સર્વ જીવ-સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન માનતું હોય તો અભવ્યને પણ કેવળ જ્ઞાન ત્તાએ હોય. એમ માનવાવાળાને અભવ્યનો અર્થ જણાવે છે કે-અભવ્ય-એટલે કેવળ જ્ઞાનને અયોગ્ય જે ભણી અભવ્ય જીવને પૂર્વે કેવળ ઉપજ્યું થી, હમણાં ઉપજતું નથી, આગામી કાલે પણ ઉપજશે નહિ તો સત્તાએ વળ જ્ઞાન કહે તે અસત્ય. ભવ્ય જીવ કેવળ જ્ઞાન પામવાને યોગ્ય છે. ભવ્ય જીવ પૂર્વે કેવળ જ્ઞાન પામ્યા, હમણાં પામે છે. ને આગળ પણ ભવ્ય જીવ કેવળ પામશે. તેનું કેમ?

ઉત્તર—આ વાતમાં વાંધો નથી. અભવ્યને માટે તે વાત ઠીક છે, કે તેને સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન નથી એટલે ત્રણે કાળમાં કોઈ પણ અશક્તિને કેવળ યાચજ નહિ. પરંતુ જે ભવ્ય જીવ કેવળ જ્ઞાન પામવાને યોગ્ય છે તે ત્રણ કાળમાં ગમે ત્યારે કેવળ જ્ઞાન પામે, ત્યારે તે કેવળ જ્ઞાન કયાંથી આવ્યું? તે વિચાર કરવો જોઈએ.

ત્યારે ત્રીજો પક્ષ કહે છે કે-કોઈ જીવ પાસે સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન નથી અને અનાદિનું સર્વ જીવ પાસે સત્તામાં મિથ્યાત્વ છે. અજ્ઞાન છે. તો કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું કયાંથી? શું આત્માથી કેવળ જ્ઞાન જુદું છે? અને, જો જુદું હોય તો પછી સૂત્રકારને જીવ દ્રવ્ય પાસે અનંતા જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રાદિકના પર્યંતો કહેવાની શી જરૂર? માટે જેમ સર્વ જીવ પાસે મૂળ સત્તાએ અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વ રહેલ છે તેમ મોક્ષ પ્રાપ્ત ભવ્ય જીવની પાસે મૂળ સત્તામાં કમો અવશ્યેય સમકિત અને જ્ઞાન-કેવળ જ્ઞાન પણ સત્તામાં રહેલ છે, જે વસ્તુ સત્તામાં હોય તે વસ્તુ પ્રગટ થાય પણ ત્રીજા પુરૂષના દઢા પ્રમાણે સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન નથી તો સમકિત પણ નથી, તો સમકિત કયાંથી આવ્યું? કે જેને કેવળ જ્ઞાનનો પ્રાપ્ત ઘર્ષ. માટે જે જીવને સત્તામાં સમકિત છે તેને સત્તામાં કેવળ પણ છે. માટે જે જીવને સમકિતનું આવરણ મિથ્યાત્વ અને કેવળનું આવરણ અજ્ઞાન છે એટલે યાત્રી ઠમ્ છે તે ખસવાથી-દૂર ધરાવી તે વસ્તુ પ્રકાશમાં આવે છે. માટે માનો કે મોક્ષ પ્રાપ્ત ભવ્ય જીવને સત્તામાં સમકિત અને કેવળ જ્ઞાન બન્ન રહ્યાં છે. વિદેષ ખુલાસાને માટે વાંચો આ સંબંધીનો પ્રથમનો અધિકાર.

પ્રશ્ન ૫૨ મું—સર્વ ભવ્ય જીવ કેવળ પામશે તેના ઉત્તરમાં ત્રીજો પક્ષ લખે છે કે-સર્વ ભવ્ય જીવ કેવળ નહિ પામે, જે ભણી ભવ્ય જીવ

કયાંધથી આવતું નથી; એ તો આત્માની ક્ષતિ છે. તે પણ ભવ્ય જીવનેજ સત્તામાં રહી છે, તે જ્યારે આત્મ જાણ ફેરવશે ત્યારે કર્મના આવરણ તૂટ્યે સત્તામાં રહેલી વસ્તુ કેવળ જ્ઞાન પ્રગટ થશે માટે સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન ભવ્ય જીવ-મેક્ષ પ્રાપ્ત થવા યોગ્યતા આત્મપ્રદેશે પર્યાય રૂપે રહેલ છે.

અભવ્યને વંધ્યા સ્ત્રીનું અને ભવ્યને ગર્ભ ધારણ કરવાવાળી સ્ત્રીનું દૃષ્ટાંત આપ્યું તે સામાન્ય રીતે ઠીક છે, પણ અભવ્યને વંધ્યા સ્ત્રીનું દૃષ્ટાંત લાગુ થાય નહિ. વંધ્યા સ્ત્રીનું દૃષ્ટાંત તો સંસારસ્થ ભવ્ય જીવનેજ લાગુ થાય. વળી વંધ્યા રૂપે ગણાતી સ્ત્રીને પણ કોઈ વખતે દવાદિકના પ્રયોગે ઘણા કાળે પણ ગર્ભ ધારણ કરે છે, માટે અભવ્યને વંધ્યા સ્ત્રીના દાખલો લાગુ થવા સંભવ નથી. આ વિષેની વધારે હકીકત જાણવાને માટે જુઓ-આ પહેલાના ભાગનું લખાણ.

પ્રશ્ન ૫૩ મું—શિષ્ય-ત્રીજો પણ કહે છે કે ભવ્ય જીવ સુસાધુનો યોગ મળ્યાથી કેવળજ્ઞાન પામે, પણ સત્તાએ કહે છે તે સૂત્ર વિરુદ્ધ. ભવ્ય જીવ કેવળ પામવાને યોગ્યતા કહીએ છીએ સિદ્ધાંત-આના ઉપર અનુયોગ દ્વારની વૃત્તિને દાખલો આપે છે કે-શ્રી અનુયોગદારે.

ઉપ્પણ નાળ દંસણેત્યાદિ ઉત્તરે શ્યામતા પગમે નાઢાદર્શ મંડલ પ્રભાવ સકલ તદાવરણ પગમાદમિ વક્તિજ્ઞાન દર્શન ધરતિયઃ સ ॥

એ અનુયોગદારની વૃત્તિ મધ્યે કશું છે. કેવળ ઉપજ્યું કેની પરે? આદર્શ મંડળની પરે. જેમ લોહાનો આરસો ઘડીને સરાણે ચડાવે ત્યારે તેજ નીસરે જેમ એ આરસો તેજને યોગ્ય લોહું તે, ભવ્ય જીવ તે લોહાનો આરસો ઘટે ત્યારે તેજ પ્રગટે તેમ ભવ્ય જીવ સમકિત, જ્ઞાન પર્યબાણ તથા તપ તપે કર્મ દાય કરે તો કેવળ જ્ઞાન ઉપજે, પણ કુંભારના ટપકાને સરાણે ચડાવે તો તેજ ન નીસરે તેમ અભવ્ય જીવને કેવળ ન ઉપજે. એ ભવ્ય જીવ કેવળને યોગ્યતા કદા ને લોહાનો આરસો ન થયો, સરાણે ન ચડ્યો તે મંડેળી તેજ ન નીસરે એ આરસો વિના મોટું ન દીસે. કોઈ કહેયે ને લોહામાં તેજની સત્તા હતી તે અસત્ય. ને ભણી તે લોહાના કટકા કદાવે તો તેજ ન દિં, એ તેજને યોગ્યતા છે, પણ સત્તા એ તેજ નથી. શ્રી સૂત્ર મધ્યે ભવ્ય જીવ અભવ્ય જીવ કદા છે. શ્રી સિદ્ધાંતે સર્વ જીવ પાને કેવળ જ્ઞાન સત્તાએ કશું નથી. તો આપણે કયાંથી કદીએ, ભવ્ય

લોહાનો અને સરાણનો જે દાખલો. આપવામાં આવ્યો છે તે સંબંધી એટલુંજ સમજવાનું છે કે-જે લોહાનો આરસો બન્યો અને તેજ નીકળ્યું તે લોહામાંથી નીકળ્યું કે સરાણમાંથી આવ્યું? લોહાના કકડા કર્યે તેમાંથી તેજ ન નીકળે પણ સરાણના ઘસારાથી કાટનો નાશ થઇ અંદરના રહેલા તેજસ્વી પુદ્ગળો ઝગકે.-ઢાખલા તરીકે, અરણીમાં અગ્નિ રહેલી છે પણ અરણીના કકડા કર્યે અગ્નિ નીકળે નહિ, પણ તેનો સરખયો કર્યે અંદરોઅંદર ઘસવાથી અગ્નિ પ્રગટ થાય છે.-ગ્રીજો દાખલો, ચક્રમકમાં અગ્નિ છે, પણ ચક્રમકના કટકા કર્યે અગ્નિ નીકળતી નથી, પરંતુ ચક્રમકને લોહાના કડાના ઘસારે ચક્રમકમાંથી અગ્નિ પ્રગટ થાય છે, તો અરણી તથા ચક્રમકમાં સત્તામાં અગ્નિ ન હોય તો નીકળે ક્યાંથી? માટે માને કે જેમ અરણીમાં અને ચક્રમકમાં અગ્નિ સત્તાએ રહેલી છે, તેમજ લોહામાં પણ આદર્શ બનવાનાં તેજસ્વી પુદ્ગળો રહ્યાં છે. તે ઉપરના ન્યાયે સરાણના ઘસારાથી આદર્શ બને, તેજસ્વી પુદ્ગળોના ઉપરનો કાટ ખસી જવાથી તે ચક્રમકમાં આવે.

તેજ ન્યાયે બન્ધ્ય જીવ પાસે સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન છે, પણ કર્મ રૂપી કાટ ચટલો હોવાથી તે પ્રકાશમાં આવતું નથી પણ જ્યારે આત્મ શક્તિવાન થાય છે ત્યારે આપોઆપ ગંઠી ભેદ કરી-એટલે અનાદિની મિથ્યાત્વની ગંઠીને તોડી સમકિત રતનને પ્રગટ કરે છે તે સમકિત સહિત એટલે-જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રને તપ રૂપ સરાણના પ્રયોગે કર્મ રૂપી કાટને દૂર કરી જીવની પાસે-આત્મ પ્રદેશની સાથે જે રહેલા કેવળ જ્ઞાનના પર્યવે તેને પ્રકાશમાં લાવે એટલે જે કેવળ જ્ઞાન કર્મે કરીને અવરાયેલું તે પ્રકાશમાં આવ્યું.

સમયક જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર અને તપના પ્રયોગથી અને સદ્ગુરુના યોગથી ઠાંઠ નવું કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે એમ નથી પણ જે જીવની પાસે સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન છે. તેને પ્રગટ કરે છે. દાખલા તરીકે પૃથ્વીમાં સોનું તો રહેલું છે. પણ બધી પૃથ્વીમાં સોનું નથી, પણ જે પૃથ્વીમાં સોનું છે. તે પણ માત્ર મિશિન પૃથ્વીનાજ સ્વરૂપે રહેલું હોય છે. તેને તેના ચોખ્ખા અનેક પ્રકારનાં કાવનાં પ્રયોગે અગ્નિની બહુઓ કરી સોનાની સાથે તારૂં મળેલી પૃથ્વીની મહીનતાને બાગી દૂર કરી સોનાને સોનાપણાના રૂપમાં પ્રગટ કરે છે. તે ન્યાયે જીવને લાગેલાં કર્મ વડે કેવળ જ્ઞાનને આચરેલા કર્મ દળને જપ તથાદિ અગ્નિના પ્રયોગ વડે કર્મ રૂપ મેકને બાગી આત્માને નિર્મળ કરી કેવળ જ્ઞાન રૂપ અદિને પ્રગટ કરે છે.

કેટલીકનો ક્ષય કરીને ક્ષાયક ભાવમાં આવે છે તે બારમાં સુચું સ્થાનક સુધીના જીવોને શુદ્ધ ક્ષાયક ભાવ પ્રગટ થયે અંતર સુદૂર્માં ધનદાતિ કર્મનો નાશ કરી કેવળ જ્ઞાનને ઉત્પન્ન કરે છે. તે સર્વ સંસારી જીવ આશ્રી નહિ, પણ મોક્ષ પ્રાપ્ત ભવ્ય જીવ આશ્રીનેજ એ બોલ લાગુ છે.—જ્યારે ત્રીજા પક્ષનું કહેવું એમ થાય છે કે—સર્વ સંસારી જીવને ક્ષાયક ભાવ આવ્યો નથી. તો કેવળ જ્ઞાન ક્યાંથી ? અને ઉપજ્યા વિના સત્તાએ ક્યાંથી ? આ વાક્ય જો માન્ય હોય તો, જેને ક્ષાયક ભાવ આવે તેને કેવળ જ્ઞાન પ્રગટે. અને જેને કેવળ જ્ઞાન ઉપજ્યું તેને ઉપર કહ્યા પ્રમાણે સત્તામાં હવું તો ઉપજ્યું, આ ત્રીજા પક્ષનું લખાણ સાબિતી કરી આપે છે. સર્વ જીવની પાસે સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન નથી એમ તો બીજા પક્ષનું મૂળથીજ કહેવું છે. સર્વ જીવને સત્તાએ કેવળ જ્ઞાન છે તે તો પહેલા પક્ષનું કહેવું છે તેને જો સૂત્ર વિરૂદ્ધ કહેતા હો તો બીજા પક્ષને તે સંબંધી કંઈ વાંધો નથી. બીજો પક્ષ તો મૂળથીજ મોક્ષ પ્રાપ્ત ભવ્ય જીવનેજ કેવળ જ્ઞાન સત્તામાં માને છે. અને જેને સત્તામાં છે તેનેજ કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. અને જેને સત્તામાં હોય છે તેજ ભવ્ય જીવ જેમાં કેવળ જ્ઞાનની ચોગ્યતા છે એટલે તેનેજ કેવળ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે એ વાત સત્ય છે.

પ્રશ્ન ૫૫ સું—શિષ્ય-ત્રીજો પક્ષ લખે છે કે—કેટલાએક શ્રીનંદીજી સૂત્રનો દાખલો આપી સર્વ જીવને અક્ષરનો અનંતમો ભાગ ઉઘાડો માને છે તે કેવળ જ્ઞાનનો અનંતમો ભાગ ઉઘાડો છે, તે માટે જીવને કેવળ જ્ઞાન સત્તાએ છે તે અસત્ય. એમ કહી પોતાનો અભિપ્રાય જણાવતાં કહે છે કે—જીવને અક્ષરનો અનંતમો ભાગ ઉઘાડો તો શ્રુત જ્ઞાનનો છે, એ તો જીવિત પશુ આશ્રી છે પણ કેવળ જ્ઞાન આશ્રી નથી. તેનું કેમ ?

ઉત્તર—એ વાત ઠીક છે. બીજા પક્ષનું પણ એજ પ્રમાણે કહેવું છે ને તે વિષે પૂર્વે ઘણું લખાણ કરવામાં આવ્યું છે. ત્યાંથી વિશેષ ખુલાસો મળી આવશે.

પ્રશ્ન ૫૬ સું—શિષ્ય-ત્રીજો પક્ષ કહે છે કે—શ્રીસિદ્ધાંતે પત્રવણા સૂત્રે ૫૬ ૧૮ મે-કેવળ જ્ઞાન નવું ઉપજતું કહ્યું છે. તે પ્રીછો કેવળ નાનીંગ પુષ્પા સારૂ મરજી સમિર. કેવળ જ્ઞાન તો સાદી કહ્યું છે, અપર્યવચિત આવ્યું ન લાય. તે માટે સર્વ જીવને કેવળ જ્ઞાનની સત્તા કહે છે તે સૂત્ર વિરૂદ્ધ. ॥ શ્રી દયા યુગ ખંધે કેવળ નાના ઘોસે જસનુવજ પુણે મનુવજર. પૂર્વે નામ ઉપજ્યું કેવળ જ્ઞાન તે સમુદ્ર ઉપજે. ચિત્ત સમાપ્તિ શાખનું

સંમક્તિની પ્રાપ્તિનો ઉપાય પહેલાં કર્યો એટલે સંમક્તિ પછી કોઈ કાળે ઉત્પન્ન નહિ થયેલું તે જેમ પહેલું ઉત્પન્ન થાય છે. અને ક્ષાયક સંમક્તિ જેમ આપ્યું જતું નથી તેમ કેવળ જ્ઞાનને માટે પણ લેવું. કશાશ્રુત બાંધનો દાખલો આપ્યો છે, તે પણ ક્ષાયક સંમક્તિની પેઠે કેવળ જ્ઞાન તે પૂર્વે ઉત્પન્ન થયેલા હોતાજ નથી, ત્યારે થાય ત્યારે પહેલાંજ થાય. કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાવાળાને પહેલું ક્ષાયક સંમક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે અને ક્ષાયક સંમક્તિ તેજ કેવળ જ્ઞાનને પ્રગટ કરે છે. કેવળનું બીજક સંમક્તિ છે માટે જો સંમક્તિને સત્તામા માનવામાં આવશે તો કેવળને પણ સત્તામાં માનવું જોઈશે. ભલે મોક્ષ પ્રાપ્ત ભવ્ય જીવને એ જોડા લાગુ થવાને માનતા હોય તો પણ શાસ્ત્રને બાધક નથી. પણ કોઈ જીવને કેવળ જ્ઞાન સત્તામાંજ નથી. કેવળ જ્ઞાન નવું ઉપજે છે. આમ માનનારાને સૂત્ર વચનનો વિરોધ તો નહિ થતો હોય કે ?

પ્રશ્ન ૫૭ મું—શિષ્ય—ત્રીજો પક્ષ કહે છે કે—જીવ તથા કર્મ અનાદિ છે. એમ ન કહેવાય કે જીવ પૂર્વે પછી કર્મ, તથા કર્મ પૂર્વે પછી જીવ એમ નથી, જીવ અને કર્મ અણાણપુઁવી કહ્યા છે, તે પાઠ—

ભગવતીજ સૂત્ર ચતક પહેલે ઉદ્દેશે ૬ કું—રોહિ અણગારે શ્રી અમણ ભગવંત મહાવીરને પૂછ્યું છે કે—

પુર્વિ મેંતે લોએ પછાઅલોએ પુર્વિ બલોએ પછાલોએ ? રોહા લોણ અલોણ પુર્વિપિતે પછાપિતે દોવેતે સાસયામાવા અણાણુ પુર્વિવર સા રોહા. પુર્વિ-મેંતે જીવા પછા અજીવા

પુર્વિ અજીવા પછા જીવા ! જોહવ લોણ અલોણ તહેવ જીવાય 'અજીવાય' એવં કમ્માદં. કુકડી અને ઇંડાનું પ્રશ્ન કર્યું છે, પુર્વિ મેંતે કુકુડો પછા અંદર ! ઇમ પૂછ્યો— અણાણુપુર્વો સાસયામાવા એ મધ્યે ઇમ કર્યું છે કુકડીનો દાંડા માંડ્યો છે. જે ભણી કિમ દેવાય જે કુકડી આગળથી હટી ને પછી ઇંડાં ઉપજે, તે ઇંડું ન હોય તો કુકડી કિમ હોય ત માટે એ ચાસ્વત્તા ભાવ ધી મહાવીરજીએ કહ્યાં છે તે માટે કર્મ અને જીવ એ અનર્થિના છે. અને કેવળ જ્ઞાન તો શ્રી ભગવંતજીએ જીવને સાદિ અપવિત્રવિત્ત રહ્યું છે તે માટે જે કોઈ સર્વ જીવને સત્તાએ કેવળ જ્ઞાન છે તે સર વિરૂદ્ધ ॥ આ પ્રમાણે ત્રીજો પક્ષ લખે છે તેનું કેમ ?

હવે એક લોકના અંત સાથે ૧૩૦ બોલની પૃષ્ઠા કરી છે તેની વિગત.—
 પૂર્વ મંતે લોચંતે પછા સત્તમે ઉવાસંતરે : એમ સાત પૃથિવીના આકાશની
 પૃષ્ઠા ૭-એમ લોકના અંતને સાતેતણુ વાત ૭-લોકાંત ને ધનવાત ૭-
 લોકાંત ને ધનોદધી ૭-લોકાંતને સાતે પૃથિવી ૭ એમ લોકાંતને સર્વ
 દ્વીપ ૧-લોકાંતને સર્વ સંસુદ્ર ૧-લોકાંત ને ભરતક્ષેત્રાદિ સાત પ્રાસ ૭-
 લોકાંત ને દંડક ૨૪-લોકાંત ને અસ્તિકાય ૫-લોકાંત ને સમુદ્રાદિકાળ ૧-
 લોકાંતને કર્મ ૮-લોકાંતને લેક્ષ્યા ૬-લોકાંત ને દૃષ્ટિ ૩-લોકાંત ને દર્શન
 ૪-લોકાંત ને જ્ઞાન ૮ (પાંચ જ્ઞાન ને ત્રણ અજ્ઞાન)-લોકાંત ને સંજ્ઞા ૪-
 લોકાંત ને શરીર ૫-લોકાંત ને જોગ ૩-લોકાંત ને ઉપયોગ ૨-લોકાંત ને
 દ્રવ્ય ૬-લોકાંત ને જીવ અજીવનાં પ્રદેશ ૨-લોકાંત ને જીવ અજીવના પર્યાય
 ૨-લોકાંત ને ત્રણ કાળની પૃષ્ઠા તે અતીત કાળ, અનાગતકાળ, ને
 સંવદ્ધકાળ ૩-એવં ૧૩૦ બોલ લોકના અંત સાથે ગણવા પછી એક
 બોલ મૂકવો ને ૧૨૬ બોલ સાતમીના આકાશ સાથે ગણવા પછી એક
 બોલ મૂકવો ને સાતમીના તણવા સાથે ૧૨૮ બોલ ગણવા પછી એક
 બોલ મૂકવો ૧૨૭ બોલ સાતમીના ધનવા સાથે ગણવા એમ બાવત
 હેડો એક બોલ છોડવો ને ઉપલા સાથે જોડવો એમ બાવત
 પૂર્વિ મંતે અગાગયદ્વા પછા સંવદ્ધા પૂર્વિ સંવદ્ધા પછા અનાગયદ્વા :
 એ પ્રશ્ન શેહે અણુગારે પૂછ્યા તે સર્વનો જવાબ લગવતે આપ્યો
 પૂર્વિ પેતે પછા પેતે દોલિએ સાસયા માવા અણાણુ પુલ્લોપ સારોહા નો અણુ પૂર્વોપ
 પહેલું પણ તે, ને પછે પણ તે, બન્ને શાસ્ત્રતાં ભાવે છે, પહેલું પછી
 શંકા ન કરીએ. હે શાહા ! એ બધા બોલ અણાણુ પૂર્વો છે અણુપૂર્વો નથી.

હવે છયાસીસે બાવન પ્રશ્નની ગણતરી નીચે પ્રમાણે છે-૧૩૦ પ્રશ્ન
 તેમાં એક પહેલો ઉમેરવો એટલે ૧૩૧ થયા. તેને ૬૫ શુભા કરીએ
 ત્યારે ૮૫૧૫ થાય. તેમાં ૧૩૦ અલોકના અંત સાથેના લેગવીએ
 ત્યારે ૮૬૪૫ થાય અને ૭ પ્રશ્ન મૂળના લેગવીએ ત્યારે ૮૬૫૨,
 પ્રશ્ન કુલ થયા. હતિ શાહા અણુગારે પહેલા ૮૬૫૨-છયાસીસે બાવન
 પ્રશ્નની સમજણ.

હવે ચેવીસે દંડકના જીવની સાથે કર્મ, દૃષ્ટિ, દર્શન, જ્ઞાન,
 અજ્ઞાન, ઉપયોગ, પ્રદેશ અને પર્યાયની પૃષ્ઠામાં સર્વ બોલ અનાદિના
 આપડા રહ્યા છે. પહેલાં પછી રહ્યા નથી. તેા દેવન જ્ઞાન પણ સંપાદ્ય
 છે એમ ઉપરના પ્રશ્નની સાબીત થાય છે.

જિન શાસન માંડિ પુણ્ય ઇમજ છે. કિંવા અનેરી પરે? એહવી
પરાશંકા ઉપરે કહે છે. સૂત્ર—જે આયા સે વિજ્ઞાયા જે વિજ્ઞાયા સે જાયા જેને
વિજ્ઞાપસેમાયા. એટલે જે જીવ તે વિજ્ઞાતા, સુખ દુઃખનો જાણુ, અને
જે સુખ દુઃખને જાણે તે આત્મા. એટલે જીવ સુખ દુઃખને જાણે તે માટે
જીવને હજીવો નહિ. જે જાણી સુખ દુઃખનો વેદક છે. જીવ થકી સુખ દુઃખ
વેગળું નથી. જીવ સ્વરૂપ જીવ અસંખ્યાત પ્રદેશી અરૂપી સદા સઉપયોગી
સુખ દુઃખનો વેદક એહવો જીવ જાણીને સંયમ પાળે. એ સૂત્રે તો જીવને
સુખ દુઃખનો જાણુ કહ્યો છે. જેહવું તુજને સુખ વાહલું છે દુઃખ અલખામણું
છે. તિમ સર્વ જીવને સુખ વાહલું છે. દુઃખ અલખામણું છે. ઇમ જાણી
સંયમાનુદાને પ્રવર્તે ઇમ કહ્યું છે. ઇહાં તો સર્વ જીવ પાસે કેવળ જ્ઞાન
કહ્યું નથી. એમ ત્રીજા પક્ષનું કહેવું છે. તેનું કેમ?

ઉત્તર—ત્રીજા પુરૂષનું જે કે કહેવું છે તો ઠીક પણ ચોતાના મત
ઉપર જઈ કોઈ કોઈ લખાણમાં તફાવત રહે છે. અને કોઈ લખાણમાં
બંધનકારક પણ થાય છે. જ્યારે ઉપરના લખાણમાં છેવટ લખે છે કે-ઈહાં
તો સર્વ જીવ પાસે કેવળ જ્ઞાન કહ્યું નથી. તે તો ઠીક પણ અમુક જીવ
પાસે તો હોવું જોઈએ એમ તેઓના લખાણ ઉપરથી જણાય છે. વળી
તેઓ એમ પણ લખે છે કે-જીવ સ્વરૂપ, જીવ અસંખ્યાત પ્રદેશી અરૂપી
સદા સઉપયોગી સુખ દુઃખનો વેદક એહવો જીવ જાણીને સંયમ પાળે
આમ જાણી તો ગયા પણ તેમાં રહસ્ય રહેલું છે તે કાંઈ સમજાયું હોય
એમ જણાતું નથી.

જે જીવ સદા સઉપયોગી છે તો ઉપયોગ તો બે પ્રકારના—એક
સાકાર ઉપયોગ ને બીજો મહાકાર ઉપયોગ એટલે જ્ઞાન અને દર્શનનો
ઉપયોગ જીવને સદાય છે તો સત્તામાં પણ જીવને જ્ઞાન દર્શન પણ છે.

હવે, “ જે આયા સે વિજ્ઞાયા વિજ્ઞાયા સે જાયા જેણુ વિજ્ઞાવુષ્ઠ
સે જાયા ” આ શબ્દ આત્મવાદીને માટે છે એટલે ભવ્ય જીવને માટે છે.
અને આત્મ જ્ઞાન પણ ભવ્ય જીવને જ થાય છે. તેજ આત્માનું સ્વરૂપ જાણી
શકે છે તેજ યથાર્થ સંયમ ધર્મને પાળી શકે છે. અને આચારાંગજી પણ
એમજ જણાવે છે.

જીવો આચારાંગજી સૂત્રનું ભાષાંતર-કૃતમ (૩૨૧ મી)

જે આયા સે વિજ્ઞાયા । જે વિજ્ઞાયા સે જાયા । જેન વિજ્ઞાપતિ સે આયા ।
તં વદુષ્ઠ પરિમંસાવદ્ દમ બાયા આયા વાદી મનિવાર પરિવાય વિદા રિદે
તિવેમિ ॥ ૩૨૧ ॥

એ મધ્યે એમ કહ્યું છે જે જેને દ્રવ્યાત્મા હોય તેને જ્ઞાન આત્માની અજ્ઞાના જે ભણી સમકિત દૃષ્ટિને જ્ઞાન હોય મિથ્યા દૃષ્ટિને જ્ઞાન ન હોય તે માટે, અને સર્વ જીવ સમકિત દૃષ્ટિ નથી તો કેવલ જ્ઞાન સર્વ જીવને કેમ કહીએ. શ્રી સૂત્રે તો જ્ઞાન નવું ઉપજે છે.

આયા મંતે ! જાણે અજ્ઞેજાણે ! ગોયમા ! આયા સિય જાણે સિય અજ્ઞાણે, જાણે પુણ નિયમ આયા. એ સૂત્ર આત્મા જ્ઞાન સમ્યક્ત્વેસતિ.

અજ્ઞાન મિથ્યાત્વીને એ જે આત્માને હોય. સમકિત દૃષ્ટિને જ્ઞાન હોય, મિથ્યા દૃષ્ટિને અજ્ઞાન હોય. -જ્ઞાનના ૩ લેક. ઉપશમ ભાવે જ્ઞાન તે જ્ઞાતિ સ્મરણ જ્ઞાન-ઉવસંત મોહણિજ્ઞો, સરદ પોરાણિયં જાદં. ઇતિ વચનાત જ્ઞાતિ સ્મરણ જ્ઞાન તે ઉપશમ ભાવે કહ્યું છે, શ્રુત જ્ઞાન ક્ષયોપશમ ભાવે છે, કેવળ જ્ઞાન ક્ષાયક ભાવે છે. એ જ્ઞાનાધિકાર : ॥ એટલે જ્ઞાન નવું ઉપજતું કહ્યું છે.

અને સમકિતના ૩ લેક. ઉપશમ સંમકિત ૧, ક્ષયોપશમ સંમકિત ૨, ક્ષાયક સંમકિત ૩, ઉપશમ સંમકિત તે ૭ પ્રકૃતિનો ઉપશમ થાય તિવારે ઉપશમ સંમકિત તે એ સાત પ્રકૃતિ ૪ ચાર કષાય અનંતાણે બંધી કોષ, માન, માયા, લોભ એ ૪ સંમકિત મોહનીય ૫ મિથ્યાત્વ મોહનીય ૬ સમામિથ્યાત્વ મોહનીય એ ૩ એ ૭ પ્રકૃતિનો ઉપશમ થાય તિવારે ઉપશમ સંમકિત પામે, એ ૭ પ્રકૃતિનો ક્ષયોપશમ ક્ષાય તિવારે ક્ષયોપશમ સંમકિત પામે, એ ૭ પ્રકૃતિનો ક્ષાયક ભાવ થાય તિવારે ક્ષાયક સંમકિત પામે એ સંમકિત જીવને નવું હોઈ. સત્તાએ સર્વ જીવને સંમકિત નથી.

તથા ચારિત્ર તે દેશ વિરતિ તથા સર્વ વિરતિ તે ક્ષયોપશમ ભાવે છે. સર્વ જીવ પામે સત્તા એ નથી. જે ભણી ૧૦ ૨૦ ૧૨ ૭૦ ૧૦ એ-

જસ દવિયાયા તસ ચરિતાયા મયજાણતિ । યતઃ સિદ્ધસ્યઽવિરતસ્ય
યા દ્રવ્યાત્મત્વે સતાપિ ચારિત્રાત્મા નાસ્તિ વિરતીનાં અસ્તીતિ મજ્જેતિ જસ પુગ
ચરિણાયા તસ દવિયાયા નિયમં અર્થિતિ ચારિત્રિણાં જીવત્વા વ્યભિચારિ-
ત્વાદિતિ. ॥

જીવ પસે જ્ઞાન સંમકિત ચારિત્ર એ ૩ જીવે નવાં છે. સૂત્રે વિસ્તાર પત્તા છે તેથી ભરજે પણ અનાદિનું જીવ પામે મિથ્યાત્વ દૃષ્ટિને અજ્ઞાન એ સંસારી જીવ પામે અનાદિનાં છે. એ ઔદયિક ભાવે છે પણ ઉચ્ચમ, ક્ષયોપશમ, ક્ષાયક ભાવે નથી તે માટે જીવ પામે સત્તાએ કેવળ જ્ઞાન નથી તે ભણવું સદી આ પ્રમાણે ત્રીજા પક્ષનું લખવું છે તેનું કેમ !

જ્ઞાનના આવરણના ક્ષયોપશમથી ચારે જ્ઞાન નોખાં નોખાં ઉત્પન્ન થવાનું કહ્યું છે. અને કેવળ જ્ઞાનને માટે કેવળ જ્ઞાનાવરણીયનો ક્ષય થયે કેવળ જ્ઞાન ઉપજે એમ કહ્યું છે. તથા જ્ઞાતાણમાં મેધ કુમારને પણ તદાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમે જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન ઉપજ્યું કહ્યું છે. તે પણ મતિ જ્ઞાનના ક્ષયોપશમ ભાવે છે. એમ કેટલાક સૂતના ન્યાયથી જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન ક્ષયોપશમ ભાવે છે પણ ઉપશમ ભાવે સંભવતું નથી.

પ્રશ્ન ૬૧ મું—શિષ્ય—તો પછી નમિ રાજર્ષિના અધિકારે મંડાતાંજ કહ્યું છે કે—ઉવસંત મોહણિજ્ઞો, સરહ પોરાણિયં જાદં. ૧ મોહનીય કર્મનો ઉપશાંત થયે પૂર્વની જાતિ સાંભરી. અહિંયા તો ઉપશમ ભાવે જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન ખુલ્લું જણાય છે. અને આપ ક્ષયોપશમ ભાવે કહેા છો તો આ જે પદ વિષે શું સમજવું?

ઉત્તર—અહિંયાં મોહનીય કર્મનો ઉપશાંત કહ્યો તે વેદ આશ્રી કહ્યો હોય એમ જણાય છે. એટલે એક હજાર રાણીઓના ઉપરથી મોહ ભાવ ઉતરી જવાથી વેદનો ઉપશમ થયે અને તદાવરણી કર્મ એટલે જાતિ સ્મરણને આવરણ કરનાર કર્મ મતિ જ્ઞાનાવરણીય તેનો ક્ષયોપશમ થવાથીજ જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન પ્રગટ થયું. ક્ષયોપશમ ભાવે દૃષ્ટિ ૩ ત્રણ અને જ્ઞાન ૪ ચાર કહ્યાં છે. તો સમક્ષિત અને જ્ઞાન (કેવળ વરણ) સર્વ ક્ષયોપશમ ભાવે છે. માટે નમિરાજ ઋષિને મોહનીયનો ઉપશાંત જે કહ્યો તે વેદ આશ્રી સંભવે છે. દાખલા તરીકે—અનુત્તર વિમાનતા દેવતા ઉપશમ ભાવી છે, ક્ષયોપશમ ભાવી છે. અને ક્ષાયક ભાવો પણ છે છતાં ઉપશાંત મોહી કહ્યા છે. તે વેદ આશ્રી કહેલ છે. તેમ નમીરાજ ઋષીને માટે પણ જાણી લેવું.

પ્રશ્ન ૬૨ મું—શિષ્ય—ત્રીજો પક્ષ કહે છે કે—સમક્ષિત જીવને નવું હોય સત્તાએ સર્વ જીવને સમક્ષિત નથી. તેનું કેમ?

ઉત્તર—ત્રીજો પક્ષ એમ તો લખે છે કે—સાત પ્રકૃતિનો ઉપશમ થાય ત્યારે ઉપશમ સમક્ષિત પામે, ને સાત પ્રકૃતિનો ક્ષયોપશમ થાય ત્યારે ક્ષયોપશમ સમક્ષિત પામે, અને એ સાત પ્રકૃતિના ક્ષાયક ભાવ (ક્ષય) થાય ત્યારે ક્ષાયક સમક્ષિત પામે. તો ક્ષય ઉપશમ કે ક્ષયોપશમ તે સમક્ષિતને લેવો કે સમક્ષિતને આવરણ કરનાર મોહનીયની પ્રકૃતિનો લેવો? ને આવરણ કરનારી પ્રકૃતિનો લેવો? તો તે પ્રકૃતિએ કોને આવરણ કર્યું? ને સમક્ષિતને આવરણ કરનારી તે પ્રકૃતિ કયે તો સમક્ષિત જીવને સત્તામાં છે એમ કયે સમક્ષિતને અનાદિ શાનું આવરણ હતું તેથી તે પ્રશ્નમાં

બીજા શતકે પહેલા ઉદ્દેશે-ખંધકલના અધિકારે દરેક જીવને અનંતા જ્ઞાનના પર્યવ, અનંતા દર્શનના પર્યવ, અનંતા ચારિત્રના પર્યવ, અનંતા ગુરુ લઘુ પર્યવ, અનંતા અગુરુ લઘુ પર્યવ, ભગવંતને કહેવાનું શું કારણ ? સમયે જીવની પાસે સત્તામાં જે વસ્તુ રહી છે તે ભગવંતે ભવ્ય જીવને જાહેર કરેલ છે. એટલે ભવ્ય જીવને ભગવંત એમ જણાવે છે કે-આટલા પ્રકારની ઋદ્ધિ તો તમારી પાસે સત્તામાં છે પણ કર્મે કરીને અવરાયેલી હોવાથી તે પ્રકાશમાં આવી શકતી નથી તેને તમે ઉકાળુ કમ્મ બસ વીર્ય પુરુષાકાર પરાક્રમ વડે પ્રગટ કરો કે તમને જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર સર્વથા નિરાવરણ થશે કે કેવળજ્ઞાનને આવરણ તૂટતાં તરતજ કેવળજ્ઞાનની જ્યોતિ પ્રગટશે અને આઠે કર્મનું સર્વથા આવરણ ખસવાથી આ જીવ નિરાવરણી થઈ મોક્ષને પામશે.

માટે ભવ્ય જીવ પાસે સત્તામાં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને કેવળ જ્ઞાન ને કેવળ દર્શન, અને મોક્ષપદની પ્રાપ્તિનો ઉપાય તે સર્વ ભવ્ય જીવને સત્તામાં રહેલ છે.

પ્રશ્ન ૬૩ મું—શિષ્ય-ત્રીજો પણ કહે છે કે-શ્રી પત્રવણ સૂત્ર ૫૬ ૧૮ અદાર મે-

મિછ દિઠાં મંતે મિછ દિઠીતિ ફાલ ઓ કેવાચરં હોઈ ? ગોયમા મિછદિઠી તિવિદેપત્તે તંજહા અણાદ્દ અપજ્જ વસિણ અણાદ્દ સપજ્જવસિણ સાદ્દવા સપજ્જવસિણ.

એ મધ્યે એમ કહ્યું જે મિથ્યાત્વ દષ્ટિ જીવ અનાદિના છે. પહેલા ભાંગે અભવ્યનો છે. બાકી બે ભાંગે ભવ્યના છે. સમકિત પામ્યાને ફરી મિથ્યાત્વ પામે. સમકિત દષ્ટીને સમકિત નવું છે.

હવે- અણાણીજં મંતે પુચ્છા ગોયમા અણાણી તિવિદે ૫૦ તંજહા અણાદ્દવા અપજ્જ વસિણ અણાદ્દવા સપજ્જ વસિણ સાદ્દવા સપજ્જ વસિણ.

એ અજ્ઞાન, જીવને અનાદિનું છે. જ્ઞાન જીવને નવું ઉપજે છે. एवं મદ્ અણાણી વિ મુષ અગાણી વિ. એ મિથ્યાત્વ તથા અજ્ઞાન જીવને અનાદિ છે.

પાણાં મંતે પાણિતિ કાનખો કેવાચરં ૫૦ પાણી દુવિ દે ૫૦ તંજહા અણાદ્દવા અપજ્જ વસિણ સાદ્દવા સપજ્જ વસિણ.

આદિ કહી છે. એટલે સત્તામાં રહેલી વસ્તુની સ્થિતિ ગણી નથી તેનું કારણ કે જે સમયે જે જીવને જે વસ્તુ પ્રગટ પછે પ્રકાશમાં આવતી હોય-પરિલોગમાં આવતી હોય અને જેના તાબામાં જીવ પ્રવર્તે તો હોય તેજ ખાતાનો તે જીવ ગણાય. અને એકના તાબામાંથી છૂટી ખીજના તાબામાં જાય ત્યારે તેના ઘરનો જીવ ગણાય, માટે દરેક જીવનું માતૃ સ્થાનક-શ્રી ભગવતીજીમાં વનસ્પતિ કહેલ છે. એટલે દરેક જીવનું મૂળ ઘર નિગોદ છે. તો અનાદિ નિગોદ ને અનાદિ અજ્ઞાનનો ભાંગો - સૂત્રમાં કહે તેનું શું આશ્ચર્ય? તેમાંથી પણ ત્યારે અકામ નિર્જરાએ ઉચો આવે ને પોતાની આત્મ શક્તિ-આત્મ ઋદ્ધિ-આત્મ લબ્ધિ જે અવરાઈ ગયેલી-દગાઈ ગયેલી હતી તેને આત્મા પોતે પોતાની સત્તામાં રહેલી વસ્તુને પ્રગટ કરે ત્યારે અજ્ઞાન ખસે એટલે જ્ઞાન પ્રગટ થાય. મિથ્યાત્વ ખસે એટલે સમકિત પ્રગટ થાય. અર્થાત્ જ્ઞાનાવરણીય જે જ્ઞાનને આવરણ કરનાર કર્મ તે ખસે એટલે જ્ઞાન પ્રગટ થાય. અને મોહનીય કર્મનું આવરણ ખસે ત્યારે સમકિત અને ચારિત્ર પ્રગટ થાય. એટલે જીવની પાસે સત્તામાં જ્ઞાન દર્શનને ચારિત્રના પર્યવે રહેલા હોય એવા ભવ્ય જીવનેજ સત્તામાં રહેલી વસ્તુ પ્રગટ થાય છે. માટે ભવ્ય જીવને સત્તામાં જ્ઞાન સમકિત ચારિત્ર કેવળ જ્ઞાનને કેવળ દર્શન અને તેના પર્યવે સત્તામાં છે તે પ્રગટ થાય છે. નવા ક્યાંઈથી આવતા નથી.

પ્રશ્ન ૬૪ સું—શિષ્ય-ત્રીજો પણ લખે છે કે-શ્રી જીવાભિગમે-

एणसिणं भंते आभिणि बोद्धिय णाणीणं, सुयगाणी उद्दीणाणी, मणपज्जवणाणी, केवलणाणी, मद अणाणी, सुयअणाणी, विमंग णाणीणं, कयरे कयरे अप्पा वा बहु यावा तुल्लावा विसेसादी यावा ? गोयमा सव्व थोवा जीवां मण पज्जवणाणी, उद्दिणाणी असंसेज्जगुणा, आभिणि बोद्धिय णाणी, सुयगाणी एण दोवि तुल्ला विसेसादिवा विमंग अणाणी असंसेज्जगुणा, केवल णाणी अणंत गुणा मद अणाणी सुय अणाणीय दोवि तुल्ला अणंतगुणा.

એ અટપ બહુત્વ મધ્યે કેવળજ્ઞાનીથી મતિ થત અજ્ઞાની અનંત ગુણ દદા. તે માટે સર્વ જીવની પાસે કેવળ જ્ઞાન સત્તાએ નથી. જે સર્વ જીવ પાસે કેવળ સત્તાએ હોય તો કેવળીથી અજ્ઞાની અનંત ગુણ કેમ કહે ? કે માટે સર્વ જીવને સત્તાએ કેવળ જ્ઞાન નથી. ભવ્ય જીવ કેવળ જ્ઞાનને યોગ્ય છે અને અમલ જીવ કેવળ જ્ઞાન પામવાને અયોગ્ય જોય. અત્યુત્તમ-આ પ્રમાણે ત્રીજો પણ લખે છે તેનું કેમ ?

હવે આમાં સત્ય વાત કઈ છે? તે તે કેવળી મહારાજ સ્વીકારે તે સત્ય કહેવાય. પણ દરેક પક્ષવાળા પોતપોતાની બુદ્ધિને અનુસાર સૂત્રોના દાખલાથી પોતાનો પક્ષ સાબીત કરતા ગયા છે તે ત્રણે પક્ષના દાખલા દલીલોને ન્યાય બહુજ કાળજીથી આ ચાલતા બંને ભાગમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા છે. તે વાચક વગેરે ત્રણે પક્ષનો અનુભવ કરી જે વાત ન્યાયમાં આવે તેનો સ્વીકાર કરવો જાણીને માટે કેવળી ભગવંતને સમત છે. કેવળી ભગવંત કહે તે સત્ય એમ કહી વિશ્વવું.

પ્રશ્ન ૬૫ સું—શિષ્ય—સૂત્રમાં ચૌદ જીવ કાણું કયાં છે છતાં અંથાકારે શુભસ્થાન કયાં તેનું શું કારણ?

ઉત્તર—હે ભાઈ! પ્રશ્ન ધણું સારું છે. તેનો ખુલાસો સૂત્રકારે તેજ ઠેકાણે આપ્યો છે. અને અંથાકારે પણ તેનાજ આધારે શુભસ્થાન કયાં હોય એમ જણાય છે.

પ્રશ્ન ૬૬ સું—સૂત્ર શું કહે છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—હે ભાઈ? સાંભળ—શ્રીસમવાયાંગજી સૂત્રમાં ચૌદમે સમવાયંગે કહ્યું છે કે—

કમ્મ વિસોદિ મગ્ગણં પડુચ્ચ ચડદય જીવદાણા પ૦ તં૦ મિચ્છ દિટ્ઠી સાસામણ સમ્મદિટ્ઠી, સમ્મા મિચ્છ દિટ્ઠી, અવિરય સમ્મદિટ્ઠી, વિરયાવિરણ, પમત સંજર, અપ્પમત સંજર, નિઅટ્ટી—અનિઅટ્ટી વાયરે, સુદુમસંપરાણ ઉવસમણ વા, સ્વવળય, ઉવસંત મોદેવા સીળ મોદે, સજોગી કેવલી અજોગી કેવલી.

(વાલાજીવાળા છાપેલ સમવાયાંગમાં કહ્યું છે કે)

ભાવાર્થ—જાનાવરણીયાદિ કર્મ વિશુદ્ધિ માર્ગ કે આશ્રી ચઉદહ જીવકે સ્થાનક કહે હેં અર્થાત્ ચઉદહ શુભસ્થાન કહે હેં. ૧ વિપરીત દષ્ટિવાળા સો મિથ્યા દષ્ટિ, ૨ અદ્વય સમ્યક્ત્વ સ્વાદ રૂપ શુભમે પ્રવર્તે સો સાસ્વાદાન દ્વસરા શુભ સ્થાન, ૩ કુચ્છ સમ્યક્ત્વ ઓર કુચ્છ મિથ્યાત્વ સો મિથ શુભ સ્થાન, ૪ વિરતિ રહિત સમ્યક્ દષ્ટિવાલે ચોથે શુભ સ્થાન મેં હે. ૫ કુચ્છ વિરતિ કુચ્છ અવિરતિ સો વિરતા વિરતી, ૬ કુચ્છ પ્રમાદ શુદ્ધ ખિસરી પ્રવૃત્તિ રહી હેં સો પ્રમત સંયત, ૭ પ્રમાદ રહિત સો અપ્રમત સંયત, ૮ અનંતાનુબંધી ચોક વ તીન મેહનીય દંત સાતકા સપ કસ્ય દુરા સપક યેગીમે ચડે વ ઉપચમ ચોગીયે ચડે સો નિર્વદિ જ્ઞાન, ૯ અસ્તિ ચેહનીયરી ૨૧ પ્રવૃત્તિમે કિનનીક પ્રવૃત્તિકા ઉપચમ વ

એવો અંતુર્ગતિ બ્રમણ રૂપ સંસાર તેજ નાણીએ એક ઘોર કાંતાર એટલે
 સ્થાનક અટવી, તેને વિષે મોહનીયાદિક આઠે કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિના
 વિપાક વેદવાના પરવશપણ થકી એ જીવ બ્રમણ કરે છે. સર્વ જીવોની
 મૂળ સ્થિતિ એવી છે કે અનાદિ નિગોદ જે સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાય નતિ
 નિગોદ, તેમાં જાણ સંપન્ન કનકોપલ ન્યાયે અનાદિના રહે છે; એ સર્વ
 જીવોની મૂળ સ્થિતિ છે, તેમાં અંશુલને અસંખ્યાતમે ભાગે શરીર હોય,
 અને બસો છપ્પ આઠલિકાનું આયુ હોય, એટલે રોગ રહિત મનુષ્યના
 એક શ્વાસોદ્વાસ માંહે સત્તર ભવ ઝાઝેરા કરે, એમ કેવળ તુચ્છ આયુષ્ય
 વેદતાં હુલ્લક ભવ રૂપે અનાદિ નિગોદમાં ચય ઉપચય એટલે ત્યાંજ જન્મ
 મરણ કરવા રહે છે, એ રીતે સર્વ સંસારી જીવોને નિગોદમાં ભટકતા
 અનંતાનંત પુદ્ગલ પરાવર્તન વીતી ગયા.

પ્રશ્ન ૬૬ મું—જ્યારે નિગોદમાં અનંતાનંત પુદ્ગલ પરાવર્તનકાળ
 કાઢ્યો ત્યારે જીવને સમકિતની પ્રાપ્તિ થવા યોગ્ય ક્યારે થયો ગણવો ?

ઉત્તર—જ્યારે જીવ નવઘાટી ઓલંઘીને આવે એટલે સૂક્ષ્મ
 નિગોદજીમાંથી અધ્યવસાયની તારતમ્યતાએ કોઈ જીવ કોઈ વખત હલુકમી
 એટલે કર્મે ધસાતો ઓછાં કર્મવાળો થાય, એટલે સૂક્ષ્મ નિગોદમાંથી બાહર
 નિગોદમાં આવે; ત્યાં છેદન લેહનાદિ અકામ નિર્જરાના યોગે પૃથિવ્યાદિ
 પાંચે સ્થાવર કાયમાંથી ભૌરિદ્રેયાદિક વિકલેંદ્રિયાદિકમાં તથા અસંસી
 પંચેન્દ્રિયપણું પ્રાપ્ત થયે અનેક પ્રકારના દુઃખ સંકટો સહન કરતાં અકામ
 નિર્જરાને યોગે ઉપર કહેલી નવ ઘાટી ઓલંઘી સંસી પંચેન્દ્રિયપણું પામે.
 એમ અનેક પ્રકારનાં શુભાશુભ કર્મના યોગે શુભાશુભ ગતિ નારદી,
 તિથેય, મનુષ્ય અને દેવતાના ભવ રૂપ ચાર ગતિ રૂપ ચક્રરાગમાં ભવ
 બ્રમણ કર્યા કરે છે, ને કર્યો પણ સમકિત પ્રાપ્ત થવું મહા દુર્લભ કદું છે.

પ્રશ્ન ૭૦ મું—ચિધ્ન-જ્યારે આપ કહો છો કે જીવ અનંત
 ચક્રિતો ધણી છે તો પછી તેને ભવ બ્રમણ શા માટે કરવા પડે ?

ઉત્તર—હે ભાઈ! તારૂં કહેવું ખરૂં છે અને જીવ અનંત ચક્રિતો
 પાત્રી છે એ વાત પણ સત્ય છે પણ જ્યાં સુધી જીવ રાગદ્વેષના બંધને
 બંધાયેલો છે ત્યાં સુધી તેના ઉપર આઠ કર્મરૂપ યતુઓ દુમડા કર્યા
 કરે છે કે જેથી તેના બંધનથી મુક્ત થવાને ચક્રિતતાન થઈ ચક્રિતો નથી.

પ્રશ્ન ૭૧ મું—અનંત ચક્રિતતાન જીવને કર્મના બંધનમાં આવવાનું
 શું કારણ ?

वे याकौ मानें नही, एहवासीं रस लीन;
सितर कोडा कोडिलौ, बंदीखानें दीन. ४

बंदीवान समान नृप, करि राख्यो उंह ठोर;
याको जोर चले नही, उनही कै सिर मोर. ५

वे जो आग्या देतहें सोई कहैं इह काम;
आप न जाने भूपमें, अैसें हें चित आंम. ६

उनकी चेरी सों रचें, तजि निज नारि निषांन;
कहो स्वामी कौन नृप, जिनको असो ग्यान. ७

कौन देश राजा कवन, को रिपु को कुलनार;
को दासी गुरु कृपा करी, याको कहो विचार. ८

प्रश्न ७३ भुं—आने। उत्तर शुद्धे शे आये।?

उत्तर—शुद्ध वाचः ॥

टोडरा—

गुरु बोले समकित विना, कौंउ पावै नाही;
सबैं रिद्ध इह ठौर हैं, काया नगरी मांही ९

काया नगरी जीव नृप, अष्ट कर्म अरि जोर;
अग्यान भावदासी रचे, पगे विषैकी और. १०

विषै गुप्त जिहां नही, तिहां स्कमतिकौ चाह;
जो स्कमति सो कुलबीया, येह याको निरवाह. ११

आप परापे बसिपरे, आपा मारयो खोय;
आप आप जानें नही, कहीं आपु क्यों होय. १२

आप न जानें आपको, कौन यथावनहार;
तरे सिष्य सनकित लखौ, जान्यो सबैं विचार. १३

यह गुरु सिष्य चतुर्दशी, मुनहु सबैं मन लाय;
कहैं दास भगवंतके, सनका रैं पर आव. १४

अहिंसा शुद्धी सदा पुत्रिनि सने मोहने वध पश्यो, मोह
राखने संसारपी नेउमाने नाथ्ये जेथी पेटानी सदा दयापी, ते

મિત્રાદિક દ્રષ્ટિ પામવાનો અવસર હોય, એને માર્ગાનુસારી કહીએ. 'અહિં' પદ-દર્શનની ભિન્નતા બાજુ, જિનોકત માર્ગે 'વ્યવહારે પ્રવર્તે', 'અહિં'થી મિથ્યાત્વ મંદ પડયું, તેથી વ્યવહારે દ્રવ્ય ધર્મ પણ પામે, પણ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિ ન થાય, અહિં પહેલાં ત્રણ અનુષ્ઠાનની પ્રગલ્ભતા હોય, સર્વ ક્રિયા કરે તે દેખી બીજા અનેક જીવ ધર્મ પામે, પણ પોતાને ન હોય, તે ક્રિયાનું ફળ સ્વર્ગાદિક થાય, પણ નિર્જરા અર્થે ન થાય.

પ્રશ્ન ૭૬ મું—જે જીવને એક પુણ્ય પરાવર્તનકાર સંસાર રહ્યો, ત્યારે તે જીવ માર્ગાનુસારી થયો તે જીવને સમકિતની પ્રાપ્તિ કયારે થાય?

ઉત્તર—સમ્યક્ત્વ સ્વરૂપ-પાને પદપમે કહ્યું છે કે:-

છંદાં ચરસં પુણ્ય પરાવર્તમાં મિથ્યાત્વની મંદતા થાય ત્યારે સમ્યક્ત્વ પામવાના કારણ ત્રણ કરણ છે, તેનાં નામ એકાં યથા પ્રવૃત્તિ કરણ ૧, બીજાં અપૂર્વ કરણ ૨, ત્રીજાં અનિવૃત્તિ કરણ ૩, તેમાં છંદાં પ્રથમ કરણનો અવસર છે તે કહે છે. એ સમ્યક્ત્વ ગુણ પામતાં સુધીમાં સર્વ સાધારણ આઠ દષ્ટાંત કહ્યાં છે તેમાં યથા પ્રવૃત્તિ કરણ કરતાં બે દષ્ટાંત લાગે.

પ્રશ્ન ૭૭ મું—તે આઠ દષ્ટાંત કેવી રીતે કહ્યાં છે તે જણાવ્યો?

ઉત્તર—તે દષ્ટાંતની આવશ્યકોક્ત ગાંધ્યા તે અંધમાં નીચે પ્રમાણે કહી છે.—ગાંધ્યા—

પરંત્ય ગિરિ સરિડવલા, પિવીલિઆ પુરિસપદ્મજંગમહાઆ; કોહવ જઞ્ઞવ છાગેઅ, સામા હયલામ દિઠંઠા. ૧

એ ગાંધ્યાનો અર્થ કહે છે. એક પાલાનું દષ્ટાંત, બીજું પર્વતથી નદી પ્રયાત સ્થાને રહેલા પાપાણનું દષ્ટાંત, ત્રીજું પીપીલિકા તે ડીડીનું દષ્ટાંત. ચોથું ત્રણ પંથી પુરુષનું દષ્ટાંત, પાંચમું જ્વર અદિતનું દષ્ટાંત, છઠું મદન દોહરનું દષ્ટાંત, સાતમું મલિન જલ દષ્ટાંત, આઠમું સમગ્ર વચ દષ્ટાંત. એ આઠ દષ્ટાંત સર્વે સમ્યક્ત્વનો લાભ થતાં સુધીમાં લાગે.

પ્રશ્ન ૭૮ મું—યથા પ્રવૃત્તિ કરણ કેવી રીતે હોય? તે તેનો અર્થ શો?

ઉત્તર—અહિં સમ્યક્ત્વ પામતાં કરણ ત્રણ છે, તેમાં પહેલું યથા પ્રવૃત્તિ કરણ તે 'અનતિ કમ્પ કરોચીતિ' સમા પ્રવૃત્તિ, એ વ્યુત્પત્તિનો અર્થ—યથા કેવળ જેમ અનાદિની વ્યવસ્થા છે તેમની જેમ પ્રવૃત્તિનું કરણ કેવળ જીવ પદિપામનું પ્રવર્તન છે, જ્યાં તેને કયા પ્રવૃત્તિ કરણ કહીયે, એટલે

સાત કર્મની શેષ સ્થિતિ રહી ત્યાં સુધી યથા પ્રવૃત્તિ કરણ કહીએ, આગલે પ્રશ્ન દેશ આવ્યો ખરો પણ એ કરણ યોગ્ય પરિણામે આગળ ન જવાય. ક્ષતિ પ્રથમ કરણ. (જે દષ્ટાંતે કરી કહ્યું.)

પ્રશ્ન ૮૦ મું—બીજું અપૂર્વકરણનું સ્વરૂપ શી રીતે ?

ઉત્તર—બીજું અપૂર્વકરણ તે જે પહેલા સંસાર પરિભ્રમણ કરતાં કદાપી એવું, કરણ જે છવ પરિણામ વિશેષ તે પામ્યો નથી. માટે અપૂર્વ કરણ કહીએ. એ અપૂર્વકરણ પરિણામે ધન નિવડ રાગ દ્વેષ પરિણતીમથી જે ગ્રંથી તેને લેદવા માંડે, જે લેદે તે અધ્યવસાયને અપૂર્વકરણ કહીએ.

પ્રશ્ન ૮૧ મું—ત્રીજું અનિવૃત્તિકરણ કેને કહીએ ?

ઉત્તર—ત્રીજું અનિવૃત્તિકરણ તે જે અધ્યવસાય ક્ષણ પ્રાપ્તિ વિના નિવર્તે પડે નહિ, એટલે પૂર્વે આવ્યો જે અપૂર્વકરણ રૂપ પરિણામ તે પામે જાય નહિ તેને અનિવૃત્તિકરણ કહીએ, તે અનિવૃત્તિકરણ રૂપ પરિણામે કરી છવ સમ્યક્ત્વ પામે તે ત્રીજું કરણ.

પ્રશ્ન ૮૨ મું—ઉપરના કહેલા ત્રણ કરણ વિષે વિશેષ સમજના જેવું હોય તો તે પણ જણાવશો ?

ઉત્તર—સમ્યક્ત્વ સ્વરૂપમાં—પૃષ્ઠ ૫૮૭ મેં—કદપ ભાષ્યની સાખ આપી જણાવે છે કે—

આયુવર્ણને સાતે કર્મની અંતિમ-હેઠ્ઠી કોડકોડી સ્થિતિ પદ્યોપમને અસંખ્યાતમે ભાગે ન્યૂન રહે, બાકી સર્વ ખપી જાય. એ હવે ઇલાં ગંડી કઠણ સ્થાનક છે. તે ગંડી કેવી છે ? તો કે, અત્યંત દુઃખે લેદવા યોગ્ય, કર્કશ, વક્ર, ગૂઢ, સુષ કોદ્ર, ખદિરાદિ ક્કીણ કાષ્ટના ગાંડની પરે જેવી તેવી રીતે લેદાય ઉદાય નહિ; એ ઉપમાએ અનાદિનું જીવને કર્મજનિત ધન-નિવડ રાગદ્વેષ પરિણતિ સંચય રૂપ ગ્રંથી તે વચ્ચે રહેલ છે. જ્યાં ગંડી છે ત્યાંસુધી આવે તેને પ્રથમ યથા પ્રવૃત્તિકરણ હોય. ૥૧૧

પંચી ગ્રંથી સમર્પેન કરતાં સામર્થ્યવંત યજ્ઞ ગ્રંથી લેદતાં બીજું અપૂર્વકરણ હોય. ૥૧૨

તથા વચ્ચી અનિવૃત્તિકરણ તે સમ્યક્ત્વ અવરણ પ્રાપ્ત નવ્યપદ્યે આચર કપું જેણે જીવે, એટલે સમ્યક્ત્વ અવરણ પામવું જેના મુખ આચર રહ્યું છે તે જીવને ત્રીજું કરણ હોય. ૥૧૩

ઉત્તર—અનિવૃત્તિ કરણે ગયો થકો જીવ જે કરે તે કહે છે. તે જીવને ત્યાં અનિવૃત્તિ કરણે અતિ વિશુદ્ધ પરિણામના જોરથી મિથ્યાત્વ મોહનીયના પુંજની સ્થિતિ બે થાય. તેમાં પહેલી સ્થિતિ અંતર્મુદૂર્ત વેદ એટલે એક અંતર્મુદૂર્તમાં ખપી જાય, એટલી સ્થિતિનાં મિથ્યાત્વ મોહનીય નામા કર્મના દલીયાં તે મોટી સ્થિતિ જે કોડાકોડી સાગરોપમમાં પડ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ન્યૂન છે. તે સ્થિતિમાંથી નજીક જેથી લે, એટલે બીજી પડ્યોપમને અસંખ્યાતમે ભાગે ન્યૂન એક કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ હતી તેમાંથી અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ વેદ નીચી જેથીને જૂદી કીધી. બાકી શેષ રહી તેનો મોટો પુંજ અલગો રાખ્યો એટલે ન્હાની સ્થિતિ તથા મોટી સ્થિતિને વચમાં આંતરો પડ્યો તે વારે એ બેક સ્થિતિની વચમાં જે ખાલી જગા રહી તેને અંતર કરણ કહિએ, એમ અહિં અનિવૃત્તિ કરણના જોરથી અંતર કરણ કરે.

પ્રશ્ન ૮૯ મું—અનિવૃત્તિ કરણમાંથી જીવ અંતર કરણમાં આવે ત્યારે શું કરે ?

ઉત્તર—પૃષ્ઠ પદ્મમે—કહ્યું છે કે—પ્રથમ સ્થિતિ ગત દલિયાંને અંતર્મુદૂર્તમાં ખપાવે અને મોટી સ્થિતિમાંથી આવતાં દલિયાંને ઉપશમાવે વિષ્કંભિત ઉદય કરે અંતર્મુદૂર્ત ઉદય ન આવે એવાં કરે.

એટલે અનિવૃત્તિ કરણે બે કાર્ય કરે. એક તો મિથ્યાત્વ સ્થિતિના બે ભાગ કરી અંતર કરણ કરે અને બીજું અંતર્મુદૂર્ત વેદ પ્રથમ લઘુ સ્થિતિને ખપાવે એટલે અનિવૃત્તિ કરણનો કાળ પૂરો થાય તે વારે આગળ અંતર કરણમાં ધસે, દોડી જાય, પ્રવેશ કરે, તે વારે ત્યાં અંતર કરણને પ્રથમ સમયે હેં નાથ ! તમારે પ્રગટે દ્વાયિકાદિકની પરે વિશિષ્ટ તો નહીં પણ સામાન્યપણે અડપકાડીને ઉપશમ નામા સમકિત પામે. તે શી રીતે પામે તેની ઉપમા કહે છે, જેમ સુમટ હોય તે રણને ત્રિયે વેરીને જીતવાથી પરમાનંદ પામે, તેમ અનાદિના જે રાગ દેવ રૂપ મોના યતુ તત્ત્વજનિત શરૂ કર્મ સ્થિતિપાદિ અનંતાનુગંધિયા ચાર વેરીને જીતવાથી પરમાનંદ સરખું સમ્યક્ત્વ જીવ પામે.

એટલે અનાદિ કાળનો અંસાર ચક્રમાં ભમતો થકો જીવ, મિથ્યાત્વ મોહનિયદિક કર્મને ખપાવીને તે યમા પ્રવૃત્તિ કરણે કરીને કર્મો ખપાવે, તેનું દહાંત પૂર્વોક્ત નરીના પ્રચલનો પચાતુ, તેના દહાંતે ખપાવે, પડી પૂર્વે કાર્ય વારે લેલી નથી એવી જે રાગ દેવ પરિવૃત્તિમયી મિથ્યાત્વ-

પ્રશ્ન ૯૧ મું--ત્યારે અનાદિ મિથ્યાત્વનો અંત આવ્યો ત્યારે તે મિથ્યાત્વ કેવા પ્રકારનું સમજવું ?

ઉત્તર--અહિં પૃષ્ઠ પદ્મ-કહ્યું છે કે-અહિં સિદ્ધાંત શૈલીમાં કાળ નિષ્ઠાએ ગુચ્છ દોષ પ્રાપ્તિ તથા વિરહ આશ્રી ચાર ભાંગા કહ્યા છે તેનાં નામ કહે છે. ૧ અનાદિ અનંત, ૨ અનાદિ સાંત, ૩ સાદિ સાંત, ૪ સાદિ અનંત.

એ ચાર ભાંગાનો અર્થ કહે છે, જેને મિથ્યાત્વાદિક અનાદિનું છે અને તે કોઈ દિવસ મટશે પણ નહિ, એવા અભવ્યાદિકને અનાદિ અનંત પ્રથમ ભાંગો છે. ૧, અને જે ભવ્ય જીવે પ્રથમ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કર્યું. તે વારે તે જીવે અનાદિના મિથ્યાત્વનો અંત આવ્યો. તે માટે તેને અનાદિ સાંત બીજો ભાંગો બહુવે ૨ ; તથા જે જીવ સમ્યક્ત્વ પામી વળી સમ્યક્ત્વ વમન કરી મિથ્યાત્વે ગયા તે વારે મિથ્યાત્વની આદિ થઈ, પછી કેટલોક કાળ મિથ્યાત્વે રહી વળી શુભ સામગ્રીના યોગથી ફરી સમ્યક્ત્વ પામ્યો તે વારે મિથ્યાત્વનો અંત થયો એ ત્રીજો સાદિ સાંત નામો ભાંગો થયો ૩, તથા ચોથો સાદિ અનંત નામો ભાંગો તે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વાદિ ક્ષાયક ભાવે જેને જે ગુણ પ્રગટ થયા તે ગુણ તેને હોય પણ મિથ્યાત્વની ન હોય, કેમકે અંતી લેહ કર્યા પછી જે મિથ્યાત્વ હોય, તે તે સાદિ સાંત ભાંગેજ હોય, માટે જેને સમ્યક્ત્વાદિક ક્ષાયક ગુણ પ્રગટયા તે સાદિ, અને તે ગુણ આવ્યા બાદ નહિ તે અનંત, એટલે ભવ્ય મિથ્યાત્વની ત્રણ ભાંગા હોય, અને અભવ્ય મિથ્યાત્વની એકજ અનાદિ અનંત ભાંગેજ હોય. ૪ યદુક્તાં--ગાથા--

મિચ્છત્તમભગ્વાણં, તમજાદ મર્જત યેમુણેવચ્ચં ॥

મજ્ઞાણં તમજાદ, સપર્યવસિયંતુ સમ્મતે ॥ ૧ ॥

અર્થ:-અભવ્યને મિથ્યાત્વ અનાદિ અનંત ભાંગે હોય, અને ભવ્યને અનાદિ સપર્યવસિત ભાંગે મિથ્યાત્વ હોય. ઇતિ.

પ્રશ્ન ૯૨ મું--શિષ્ય-સમકિત કેટલા પ્રકારનાં ?

ઉત્તર--સમ્યક્ત્વ સ્વરૂપમાં સમ્યક્ત્વના ૧૫ લેહ કહ્યા છે. તેનાં નામ. ૧ વત્ત રૂચિ સમ્યક્ત્વ, ૨ દમ્ય સમકિત, ૩ ભાર સમકિત, ૪ નિશ્ચય સમકિત, ૫ વચ્ચે સમકિત, ૬ નિશ્ચય સમકિત, ૭ ઉપદેશ સમકિત, ૮ કારક સમકિત, ૯ દોષક સમકિત, ૧૦ લીપક સમકિત, ૧૧

નિશ્ચય પ્રમુખે સ્વાદ્રાઈ શૈલી પૂર્વકે બાણે સદે ત
 સમ્યક્ત્વ કહીએ. ॥ ૩ ॥

મું—ચાલું નિશ્ચય સમકિતનું સ્વરૂપ શું ?
 જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રરૂપ શુદ્ધ ધ્વજા લાપણુ રમણુતા પૂર્વક
 માનું જે શુભ પરિણામ તેને નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ કહીએ. એટલે
 ય. સમ્યક્ત્વ કહીએ, કેમકે આત્માને આત્માના ગુણ તે
 પરિણામે અનન્ય છે—એક છે ગુણુ ગુણી ભાવે અસેદેજ
 અલેહ પરિણામે પરિણામે જે આત્મા તે તદ્દગુણુ રૂપજ કહેવાય.

પાલે:—

આલેવદર્શનજ્ઞાન, ચારિત્રાણ્યથવાયતે;
 યસ્તદાત્મૈવસ્વગુણૈઃ, શરીર મણિતિષ્ઠતિ. ॥ ૧ ॥
 એ અપ્રમત્ત સાધુને નિશ્ચય નય સમ્યક્ત્વ પૂર્ણ કહેવાય છે કેમકે
 તેવોજ ત્યાગ ભાવ છે, અને ધ્વજા પણુ તદ્દનુ રૂપ છે. માટે
 જી જીવને આત્મા તેજ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર છે. કારણકે આત્મા
 મક અલેહ ભાવે શરીરમાં રહ્યો છે, માટે રત્નત્રયીને શુદ્ધોપયોગે
 જીવને નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ કહીએ. ॥ ૪ ॥

પ્રશ્ન ૯૭ મું—પાંચમું વ્યવહાર સમકિત કોને કહેવું ?

ઉત્તર—વ્યવહાર સમ્યક્ત્વ તે, હે પ્રભુ! તારા વિદ્વાંતને વિષે
 ત્વના હેતુ જે મિથ્યાત્વનું સંસ્તવ પરિચય પ્રમુખ જે અતિચારાદક
 તેના ત્યાગથી થાય. તથા દેવ ગુરુ ભક્તિ બહુમાન યોગે શાસનોન્નતિ
 થાય.

કું ગુણસ્થાન વિચાર પ્રયે:—

દેવે ગુરુચ સંપેચ, સદ્ભક્તિ શાસનોન્નતિ ॥
 અવતો પિ કરોત્યેવ, સ્થિતિસ્તુર્યંગુણાલયે ॥ ૧ ॥

અર્થ:—દેવ ગુરુ તથા ધી સંપ તેની બહુમાન સદ્ભિત ભક્તિ કરે
 શાસનોન્નતિ કરે, અવિરતિ ગુણુ રહ્યો યકો પણુ આગમેજન વિધિ
 નિરંતર સમ્યક્ત્વ પ્રવૃત્તિ સદ્ભિત હોય તેને વ્યવહાર સમ્યક્ત્વ
 કહીએ. ॥ ૫ ॥

પ્રશ્ન ૯૮ મું—૬૬ નિતર્જ સમકિત કોને કહેવું ?

અર્થ:-પૂર્વોક્ત ભવ્ય જીવ જેવારે ગ્રંથી ભેદ કરી સમ્યક્ત્વ પામે ત્યાર પછી અંત કોડાકોડીનો સ્થિતિ બંધ છે, તેમાંથી પૃથક્ત્વ પડ્યોપમ એટલે બેથી માંડીને નવ પડ્યોપમ સુધી ઓછી કરે, એટલે કોઈક બે પડ્યોપમ સ્થિતિ ઓછી કરે, કોઈક ત્રણ એમ યાવત્ કોઈ નવ પડ્યોપમ જેટલી સ્થિતિ અંત કોડાકોડીમાંથી ઓછી કરે, ત્યારે દેશ વિરતિ ગુણુ સ્થાનકનો ક્ષયોપશમ થાય એટલે ભાવથી દેશ વિરતિ ત્યારે થાય.

તથા ચરણુ જે સર્વ વિરતિપણું તેનો ક્ષયોપશમ તો જે સ્થિતિયે દેશ વિરતિ ગુણુ પ્રાપ્ત થયું છે તે સ્થિતિમાંથી પણ સંખ્યાતા સાગરોપમની સ્થિતિ ઓછી કરે, એટલે સર્વ વિરતિવંત સ્થિતિ બાંધે તો અંત કોડાકોડી નવ પડ્યોપમે ન્યૂન જે દેશ વિરતિની સ્થિતિ છે, તેથી પણ સંખ્યાતા સાગરોપમ ઓછી બાંધે, એવા અધ્યવસાયે કયાયની મંદતા હોય ઇતિ તત્ત્વં. ત્યાર પછી સંખ્યાતા સાગરોપમ અપવાથી ઉપશમ શ્રેણી પડી વર્જે. તેવાંર પછી પણ સંખ્યાતા સાગરોપમની સ્થિતિ અપવાથી ક્ષપક શ્રેણી પડી વર્જે. ઇતિ ભાવ.

ઇતિ શ્રી પરમ પુણ્ય શ્રી ગોપાજી સ્વામી. તત્ શિષ્ય મુનિ શ્રી મોહનગાવજી કૃત “શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા” ઉત્તરાર્ધ-૭ મો ભાગ-સમાપ્તઃ

શ્રીમદ્ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી ગ્રંથમાળા—મણુકો ૮ મો.

પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી તત્ શિષ્ય
મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત.

શ્રીપ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા
ઉત્તરાર્ધ ભાગ ૮ મો.

શ્રીમદ્ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી ગ્રંથમાળા—મણુકો ૮ મો.

પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી તત્ શિષ્ય

મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત.

શ્રીપ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા

ઉત્તરાર્ધ ભાગ ૮ મો.

સમકિતને પ્રગટ થતાં અટકાવનારી હતી તેનો નાશ કરી આત્મિક સુખને પ્રગટ કરે અર્થાત્ અપૂર્વ સુખને અનુભવતો હોય અને હૃદયને દર કરે. અત્યાદિ ગુણોવાળા જીવને સમકિતની પ્રાપ્તિ થાય છે. એમ આ છંદમાં જણાવ્યું છે. અને હોમવિજય નામના જૈન મુનિએ પણ સમકિતની પ્રાપ્તિ માટે સારૂ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૨ જી—શિવ-હોમવિજયજીએ સમકિતની પ્રાપ્તિ માટે શું કહ્યું છે તે જણાવશો ?

ઉત્તર—સાંભળો-હોમવિજયજીએ ભાવ પૂતનું સ્તવન કહ્યું છે તેની બીજી ને ત્રીજી ગાથામાં કહ્યું છે કે—

સમકિત દાર ગભારે પેસતાંજી—એ ટેક—

આશુ વર્જિત સાતે કર્મનીજી, સાગર કોડાકોડી હેણજી ;
યિતિ પદમ કરણે કરીજી, વીરજ અપૂરવ મોઘર તેજીજી. સમ૦ ૧
ભુંગળ ભાંગી આદિ કપાયનીજી, મિથ્યા મોહની સાંકળ સાથજી;
બાર ઉઘાડયાં સમ સમવેગનાંજી, અનુભવ ભુવનમાં બેડા નાથજી. સમ૦ ૨
અહિંયાં એમ જણાવે છે કે—આઠબા કર્મ વરજીને સાત કર્મની સ્થિતિ એક કોડાકોડ સાગરની અંદર આવે ત્યારે તે જીવને પહેડું થયા પ્રવૃત્તિ કરવું થયું કહેવાય. એટલે પદમ કરણે અંતો કોડાકોડમાં આવે. ત્યારપછી આત્મિક વીર્ય શક્તિ ફોરવરા અપૂર્વ કરણ પ્રગટ કરી—તે રૂપ મોઘર મુઘાર વડે આઠ કપાય ને અનંતાનુબધીની ચોકડી રૂપ ભુંગળને ભાંગી મિથ્યાત્વ મોહની રૂપ સાંકળને તોડી, સમ સમવેગ રૂપ બાર-કમાડ ઉઘાડી સમકિત રૂપ ગભારામાં પેસી—અર્થાત્ સમકિત પ્રગટ કરી આત્મ સ્વરૂપનો અનુભવ કરે.

એટલે સમકિતની પ્રાપ્તિ થયા પહેલા ઉપર કહેલા ગુણો પ્રાપ્ત થયા એટલે જન દિગ્ગજર મતમાં પણ સમકિતની ઉત્પત્તિ વિષે સારો ખુલાસો આપવામાં આવ્યો છે.

પ્રશ્ન ૩ જી—શિવ-સમકિતની ઉત્પત્તિ વિષે દિગ્ગજર મતમાં શું જણાવે છે તે કૃપા કરી જણાવશો ?

ઉત્તર—સાંભળો—શ્રી “જૈન ગ્રંથ રત્નાકર”—સ્તવ ૩ ચ-સ્વામી કર્તવ્યવાનુપ્રજ્ઞા-અયધમ્માનુપ્રેક્ષા (દિગ્ગજર ગ્રંથ) પાને ૧૧૬મે-સમકિતની ઉત્પત્તિ વિષે કહ્યું છે કે—

કેવલ ભાષિત ધર્મધર, ગુનધાનિક વૃક્ષે મરમ,
મૈયા નિહાર વિવહાર યહ, સમ્યક્ લક્ષન જિન ધરમ. ૧

ધર્માસ્તિ કાયાદિ છ દ્રવ્ય, જીવા જીવાદિ નવ તત્ત્વ, તેના સર્વ
એકને સારી રીતે જાણે; અને અઢાર દોષ રહિત દેવને દેવપણે માને,
સંયમ યુક્ત રાગ દ્રેષ રહિત નિઃશયને સાધુ માને, ધર્મને વિશેષ ન પડે
તેવા ગ્રંથો માને, બાકીનો (ધર્મને વિરુદ્ધ પડે તેવાનો) ત્યાગ કરે, અને
કેવળીએ યજ્ઞપેલા ધર્મનો સ્વીકાર કરે, અને ચૈાદે શુભ સ્થાનના મર્મનો
જાણ હોય. તેને વ્યવહારથી સમકિતનું લક્ષણ જિન ધર્મ સંબંધીનું જાણવું.
ઉપરના લક્ષણે વ્યવહારથી સમકિતી જીવને ઓળખવા.

પ્રશ્ન ૬ કું—ઉપર કહ્યા પ્રમાણે જ્યારે વ્યવહારથી સમ્યક્ત્વે
લક્ષણ કહ્યું ત્યારે નિશ્ચયથી સમકિતી કેમ જાણીએ ? તેનું શું લક્ષણ ?
ઉત્તર—શ્રી દિગમ્બર મતમાં—જિન ધર્મ પચીસીમાં નિશ્ચે સમ્યક્ત્વનું
લક્ષણ નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.

છપ્પૈ: છંદ

રાગ દોષ અરુ મોહ, નાંદિ નિજ માંદિ નિરલત,
દર્શન ગ્યાન ચારિત, સુધ આતમરસ ચલત;
પર દ્રવ્ય સૌં મિત, પિન્દુ ચેતન પદ મંદિત,
વેદત સિદ્ધ સમાન, શુદ્ધ નિજરૂપ અલંકિત;
સુલ અનંત બિદિ પદ વસત, સોનિસચે સમ્યક્ મહત,
મૈયા નિચલન મવિક્ક જન, શ્રી ચિનંદ ફદિં વિધિ કહત. ૧

જેને નિશ્ચયથી સમકિતની પ્રાપ્તિ થઇ હોય એવા જીવો રાગ, દ્રેષ
અને મોહની દૃષ્ટિએ ભેદ નહિ. અર્થાત્ તેનો વાસ પણ પોતાના આત્મામાં
થવા દે નહિ. દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર રત્ન ત્રય પડે શુદ્ધ આત્મ રસને
ચાખે, આત્મ દ્રવ્ય અને પુરુષ દ્રવ્યની તિગત માની જ્ઞાનમય ચેતન્ય
પદને વિષે પોતાની વૃત્તિ એટલી છે. સિદ્ધ સમાન સુખને વેદતાં શુદ્ધ
આત્મ સ્વરૂપની જ્યોતિને અખંડિતપણે પ્રગટાવનાર, જ્યાં અનંત સુખનો
સક છે તે પદને આપનાર મહા મહિમાવાન નિશ્ચય સમકિત તે પોતેજ

ઉત્તર—“જૈને અર્થે રત્નાકર”-રત્ન ડે રા-સ્વામી કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા-
અથ ધર્મભાનુપ્રેક્ષા-(દિગંબર અર્થ) પાને ૧૧૬મે-શ્રાવક સ્વરૂપ-ગીચે
પ્રમાણે કહ્યું છે.

સમ્યગ્દર્શન શુદ્ધ, રહિતઃ મદ્યાદિ સ્થૂઠ દોષૈઃ;
વ્રતધારી સામાયિકઃ, પર્વવ્રતી પ્રાશુકા હારી. ૧

રાત્રિ ભોજન વિરતઃ, મૈથુન સારગ્ધ્ર સર્જીત્વકઃ ચ;
કાર્યાનુમોદ વિરતઃ હ્રિદિષ્ટા હાર વિરતઃ ચ. ૨

ભાવાર્થઃ—સમ્યગ્દર્શન હૈ શુદ્ધ બકે ઐસા ૧, મદ્ય આદિ સ્થૂઠ
દોષ નિર્તે સહિત દર્શન પ્રતિમાકા ધારી ૨, પાંચ અણુવ્રત, ત્રીન શુશ્રુવ્રત,
આર શિશ્યાવ્રત ઐસે બાર વ્રતનિ સહિત વ્રતધારી ૩, તથા સામાયિક
વ્રતી ૪, પર્વવ્રતી ૫, પ્રાશુકાહારી ૬, રાત્રિ ભોજન ત્યાગી ૭, મૈથુન
ત્યાગી ૮, આરંભ ત્યાગી ૯, પરિશ્રુક ત્યાગી ૧૦, કાર્યાનુમોદ વિરત ૧૧,
અરહિ દિષ્ટાહાર વિરત ૧૨, ઇસ પ્રકાર શ્રાવક ધર્મકે ૧૨ લેદ હૈ.

ભાવાર્થઃ—પહુલા લેદ તૌ પચ્ચીસ મલ (મિથ્યાત્વ) દોષ સહિત
શુદ્ધ અવિરત સમ્યગ્દર્શી હૈ. બહુરિ આરહુ લેદ પ્રતિમાનકે વ્રતનિ કરિ
સહિત દોષ સૌ વ્રતી શ્રાવક હૈ.

પ્રશ્ન ૧૦ સુ—આ સંબંધી વિશેષ કાંઈ બહુલા ભેગ છે ?

ઉત્તર—હા, જી, સાંભળો-દિગંબરી ભગવાતીદાસે પુણ્ય પચ્ચીસીમાં
શ્રાવક ધર્મનું વર્ણન કર્યું છે તેમાં કહ્યું છે કે—

સવૈયા-૩૧ સા-

મિથ્યા મત રીત ટારી મયો અનુવ્રત ધારી,

પ્રકા દય મેદ મારી હિરદે વહતુ દે;

સેવા ચિનરાવકો દે ચંદ સિરતાવકો દે,

મહિ મુનિરાવકો દે ચિત્તર્મ વદ તુ દે;

વિષદે નિવારી રીત મોડને મનહ પીતિ,

દંડોનમો ઝોલિ પિતિ પિરતા ગદતુ દે;

દયા માર તરા પેર નિચડા મગામ કરે,

પાર મત પંક હોરે મુનિનો વદતુ દે. ૧

ઉત્તર—“જેન અંથ રતનાકર”-રત્ન ૩ રા-સ્વામી કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષ-
અથ ધર્માનુપ્રેક્ષા-(દિગંબર અંથ) પાને ૧૧૬મે-આવક સ્વરૂપ-નીચે
પ્રમાણે કહ્યું છે.

સમ્યગ્દર્શન શુદ્ધ, રહિતઃ મદ્યાદિ સ્થૂળ દોષૈઃ;

વ્રતધારી સામાયિક, પર્વવ્રતી પ્રાશુકા હારી. ૧

રાત્રિ મોજન વિરતઃ, મૈથુન સારમ્મ સંજ્ઞાયુક્તઃ ચ;

કાર્યાનુમોદ વિરતઃ હ્રદિષ્ટા દ્વાર વિરતઃ ચ. ૨

ભાવાર્થઃ—સમ્યગ્દર્શન હૈ શુદ્ધ બકે એસા ૧, મધ આદિ સ્થૂળ
દોષ નિર્તે રહિત દર્શન પ્રતિમાઝા ધારી ૨, પાંચ અશ્વત્થ, ત્રીન શુશ્રુત, ત્રી
ચાર શિક્ષાવ્રત એસે બાર વ્રતનિ સહિત વ્રતધારી ૩, તથા સામાયિક
વ્રતી ૪, પર્વવ્રતી ૫, પ્રાશુકાહારી ૬, રાત્રિ ભોજન ત્યાગી ૭, મૈથુન
ત્યાગી ૮, આરંભ ત્યાગી ૯, પરિગ્રહ ત્યાગી ૧૦, કાર્યાનુમોદ વિરત ૧૧,
અરઉ દિષ્ટાદ્વાર વિરત ૧૨, ઇસ પ્રકાર આવક ધર્મકે ૧૨ લેઈ હું.

ભાવાર્થઃ—પહલા લેઈ તો પચ્ચીસ મલ (મિથ્યાત્વ) દોષ રહિત
શુદ્ધ અવિરત સમ્યગ્દર્શી હૈ. બહુરિ ગ્યારહ લેઈ પ્રતિમાનકે વ્રતનિ કરિ
સહિત હોય સો વ્રતી આવક હૈ.

પ્રશ્ન ૧૦ મું—આ સંબંધી વિશેષ કંઈ બહુવા નેગ છે ?

ઉત્તર—હા, ૨૭, સાંસળો-દિગંબરી બગોલીદાસે ગુણ્ય પચ્ચીસીમાં
આવક ધર્મનું પર્ણન કર્યું છે તેમાં કહ્યું છે કે—

સવૈયા-૩૧ સા-

મિથ્યા નત રીત ટારી મયો ખનુનત ધારી,

પ્રકા દષ મેદ મારી દિરદે વહવુ દૈ;

સેવા જિનરાવદો દૈ વદે સિરવાજદો દૈ,

મહિ મુનિરાવદો દૈ ચિતમ વદ તુ દૈ;

વિષદે નિવારી રીતિ મોજને મનહ પોતિ,

રંજનદો ખોતિ પિત પિરવા ગહવુ દૈ;

દવા માર તરા પે નિવડા મનમ કરે,

પાત મહ પંક દો મુનિનો કરવુ દૈ. ૧

થકા પછી પોતાનો આત્માન ક્રમે મળી લેવાનો નહિ હતા. આત્માન ૧૨ અલિપ્ત નિર્મળ રાખે છે. નિશ્ચય પરિણામ જે આત્મ સંસ્કૃતિ તેને સાધી જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર રતનત્રય જે આત્માનો. શુભ તેને આરાધી, પોતાની આત્મ સમાધિને વિષેજ પોતાના જોગને જોડયા છે. એના શુદ્ધ ઉપયોગી મુનિ, રાગ અને દ્રેષને દૂર કરી એક આત્મ વિચાર શિવાય બીજામાં નહિ લાગતાં આપે આપમાંજ મગ્ન રહે છે. ઇતિ મુનિ સ્વરૂપ.

પ્રશ્ન ૧૨ મું—કોઈ કહે કે-પંચમ કાળમાં કોઈ સાધુ છેજ નહિ. તેનું કેમ?

ઉત્તર—જો પંચમ કાળમાં કોઈ સાધુ નથી તો શ્રાવક પણ નથી. તે સમક્રિતીને માટે પણ હોય તે ખરું એમ પણ કોઈનું માનવું થાય. પણ આપણે સૂત્ર સામી દ્રષ્ટિ કરીએ તો ભગવતીશ્રીમાં ભગવતે કહ્યું છે કે—મારું શાસન એકવીશ હજાર વર્ષ મુધી ચાલ્યે. તો તે કોના ઉપર ચાલ્યે તેના પહેલો વિચાર કરવો જોઈએ. સૂત્રના ન્યાયે તો પંચમા આરાનાં છેડા મુધી ચારે તીર્થ પ્રવર્તવાં કહેવ છે.

અને દિગંબર મતના અભિપ્રાયે તો પંચમ સમયમાં સાધુપણ સાબીત રાખી શ્રાવકપણાની નાસ્તિ જણાવે છે. તો પછી ઉપરોક્ત ભાષાના જોડવા-વાગા પ્રશ્નકરના પ્રશ્ન વિષે શું સમજવું? તે વિચાર તો શ્રાતાએજ કરવાનો છે.

પ્રશ્ન ૧૩ મું—દિગંબર મતમાં પંચમ સમય માટે શું કહ્યું છે તે તો જણાવો.

ઉત્તર—સાંમજો-દિગંબર મતના-એક લખેલા પુસ્તકમાં-મિથ્યાત વિશ્વંસન ચતુર્દશીમાં-પંચમ સમય વર્ણનમાં-કહ્યું છે કે—

સવૈયા-૩૧ સા-

બીરરાગ દેવતા તો વસત વિદેહ સેત,
તિવ જું કદાચે તિવ લોક નથિ લહિયે;
જાચારિ ઉવનાય દુહુમેં ન કોઝ રહાં,
સાપુ દુવતા મુ રનો રહિન મેં કદીયે;
જાવક પુનિત સોલો વિષવાંન રંદા નાદિ,
ભવક કે સંત કોઝ રીવ સરદ દીયે;

૩. હે આત્મા તારાં પાસેથી નીકળે છે તે શાસ્ત્ર રૂપે છે, અર્થાત્ ઉપરોક્ત
 ગુણમાંથી જે વાણી નીકળે છે તે પોતેજ જ્ઞાની છે. અર્થાત્ ઉપરોક્ત
 નિવાસ કરીને રહે તેા તું પોતેજ જ્ઞાની છે. અર્થાત્ ઉપરોક્ત
 પ્રકાશ કરે તેા હે આત્મા તારી પાસે બધા ગુણો રહેલા છે અને
 ગુણો અધિકારી પણ તુંજ છે. એમ ભવ્ય જીવોને વિચારવાને માટે
 ઉપદેશ છે.

પ્રશ્ન ૧૫ મું—ત્યારે ભવ્ય જીવ, ઉપરના તમામ ગુણો
 અધિકારી છે તેા તે સર્વ ગુણોને પ્રગટ કરી મોક્ષને કેમ મેળવી શકતો નથી ?
 ઉત્તર—તે વિષે હિંગમર મતના વિખિત-મિથ્યાત્વ ચતુર્દશીમાં

મું છે કે:—

સવૈયા—૩૧ સા—

મિથ્યા ભાવ નાસ હોય તર્વે જ્ઞાન માસ હોય,
 મિથ્યા કે મિલાપ સૌં અશ્રુદ્ધતા અનાદિકી ;
 મિથ્યા કે સંજોગ સેવી મોક્ષકો વિજોગ રહે,
 મિથ્યા કે વિજોગ નીત જાને મરજાદિકી ;
 મિથ્યાકી મગનતાસૌં સંકટ અનેક સહૈં,
 મિથ્યાકે નિટાવે મવ માવડ હે જાદિકી ;
 એસી મિથ્યા રીતકી જે પ્રીતકૌં નિવારે સંત,
 કરે નિજ પ્રકટ સકિ તોરી કર્મા દિકી. ૧

અર્થ:—ત્યારે મિથ્યા ભાવનો નાશ થાય ત્યારેજ આત્માને જ્ઞાનને
 જ્ઞાન થાય છે એટલે જીવ પાસે જ્યાં મુખી અનાદિ મિથ્યાત્વ રહેલું છે
 ત્યાં મુખી જ્ઞાનનો પ્રકાશ થઈ શકે નહિ. મિથ્યાત્વનો મેળાપ થવાથી તેનો
 સંય થવાથી આત્મા અનાદિ જ્ઞાનનો અશ્રુદ્ધતાને પામી મઝીન બની ગયો.
 એ અનાદિના મિથ્યાત્વના સંજોગને લઈને આત્માને મોક્ષનો વિજોગ રહે
 એ મિથ્યાત્વનો વિજોગ થાય. તેનો નાશ થાય ત્યારેજ આત્મા પોતાના
 સ્વરૂપની મરજાદ બાણી શકે. પણ જ્યાં મુખી આત્મા મિથ્યાત્વની મગનતામાં
 રહે ત્યાં મુખી જન્મ, જરા ને મરણના-સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવામાં
 જનોડ દુઃખો-અનેક સંકટો સહન કરે છે. સંકટો ક્યારે દૂર થાય કે જ્યારે
 મિથ્યાત્વને દૂર કરે ત્યારે પોતાના બરની આશિનો ભાગ લઈ શકાય છે.
 આ પ્રમાણે મિથ્યાત્વની રીતિને બદલીને તેની પ્રીતિને લઈ-તેનો સંય

આવક છે. હે આત્મા તારો મુખ સ્વભાવ નથી, અને તે તારા
 વારા મુખમાંથી જે વાણી નીકળે છે તે શાસ્ત્ર રૂપન છે, અને તે ઉપરોક્ત
 રૂપમાં નિવાસ કરીને રહે તો તું પોતેજ જ્ઞાની છે. અર્થાત્ ઉપરોક્ત
 શુભને પ્રકાશ કરે તો હે આત્મા તારી પાસે બધા શુભો રહેલા છે અને
 તે શુભનો અધિકારી પણ તુંજ છે. એમ લખ્ય હોવાને વિચારવાને મટે
 નો ઉપદેશ છે.

પ્રશ્ન ૧૫ મું—જ્યારે લખ્ય હવ, ઉપરના તમામ શુભનો
 અધિકારી છે તો તે સર્વ શુભને પ્રગટ કરી મોક્ષને કેમ મેળવી શકતો નથી ?
 ઉત્તર—તે વિષે દિગંબર મતના લિખિત-મિથ્યાત્વ ચતુર્દશીમાં
 સ્પષ્ટ છે કે—

સંવેદ્યા—૩૧ સા—

મિથ્યા ભાવ નાસ હોય ત્યારે જ્ઞાન માસ હોય,
 મિથ્યા કે મિલાપ સૌ અશુદ્ધતા અનાદિકી ;
 મિથ્યા કે સંજોગ સેવી મોક્ષકો વિજોગ રહે,
 મિથ્યા કે વિજોગ નીત જાને મરજાદિકી ;
 મિથ્યાકી મગનતાસૌં સંકટ અનેક સદે,
 મિથ્યાકે મિટાવે મવ ભાવ હે આદિકી ;
 એસી મિથ્યા રીતકી જે પ્રીતકોં નિવારે સંત,
 કરે નિજ પ્રકટ સક્તિ સોરી કર્મો દિકો. ?

અર્થ—જ્યારે મિથ્યા ભાવનો નાશ થાય ત્યારેજ આત્માને જ્ઞાનનો
 ભાગ થાય છે એટલે હવ પાસે જ્યાં મુખી અનાદિ મિથ્યાત્વ રહેલું છે
 ત્યાં મુખી જ્ઞાનનો પ્રકાશ થઇ શકે નહિ. મિથ્યાત્વનો મેળાપ થવાથી તેનો
 સંજ સંવાધી આત્મા અનાદિ કાળનો અશુદ્ધતાને પામી મલીન બની ગયો
 છે. અનાદિના મિથ્યાત્વના સંજોગને લઇને આત્માને મોક્ષનો વિચાર રહે
 છે. મિથ્યાત્વનો વિજોગ થાય. તેના નાશ થાય ત્યારેજ આત્મા પોતાના
 સ્વરૂપની મરજાદ બહારી શકે. પણ જ્યાં મુખી આત્મા મિથ્યાત્વની મગનતામાં
 રહે ત્યાં મુખી જન્મ, વરા ને મરણના-સંસારમાં પરિવ્રજા કરવાનાં
 અનેક દુઃખો-અનેક સંકટો સહન કરે છે. સંકટો ક્યારે દૂર થાય કે જ્યારે
 મિથ્યાત્વને દૂર કરે ત્યારે પોતાના જન્મની આદિનો ભાગ લઇ યથાય છે.
 આ પ્રમાણે મિથ્યાત્વની રીતને બહારીને તેની પ્રીતિને લગે-તેનો સંજ

જાઈંચ વુઠ્ઠિંચ રહજ્જપાસ, મૂતેહિં જાણે પઢિ લેહ સાર્યં ;

તમ્હા તિવિજો પરમંતિ દુચ્છા, સંમત્તદંસી ણકરેતિ પાવં. ૧

અતિ વિવ્રમે-પંડિત જનો-જ્ઞાની પુરૂષો, આ જગતમાં - ઉત્પન્ન થયેલા અને વૃદ્ધિ પામેલા જીવોને જેનીને એમ વિચારે છે કે-સર્વ પ્રાણી જૂત, શાતા-સુખની પ્રતિ લેખણા-ગવેષણા કરે છે. તેટલા માટે સમકિત દૃષ્ટિ જીવ મોક્ષના અર્થ માટે એટલે મુક્તિ મેળવવા માટે કોઈ પણ પ્રકારનું પાપ કરે નહિ. અર્થાત્ અઢાર પ્રકારનાં પાપ માંહેનું કોઈ પણ પાપ સમકિત દૃષ્ટિ મોક્ષને અર્થ કરે નહિ.

પ્રશ્ન ૧૮ મું—આ સંબંધી કાંઈ વિશેષ ખુલાસો છે ખરો ?

ઉત્તર—હા, જી, સાંભળો-આચારાંગ સૂત્રના પહેલા અધ્યયનમાં દરેક ઉદ્દેશે કહ્યું છે કે-આ સંસારમાં રહેલા પ્રાણિઓ છ કારણે હિંસા કરે છે. તે જીવિતવ્ય રાખવા માટે ૧, કીર્તિ પ્રથંસા અર્થે ૨, માન માટે ૩, પૂજા-યા પૂજા સ્ત્રાવા મેળવવા માટે અર્થાત્ પૂજવા માટે ૪, જન્મ અસ્થુધી મુકાવા માટે એટલે મોક્ષ માટે ૫, અને શારીરિક માનસિક દુઃખ ટાળવાને માટે ૬, એ છ કારણ કહ્યાં તેમાં પાંચ કારણ તો સંસાર વ્યવહારનાં રહેલાં છે, અને એક કારણ મોક્ષને માટે-ધર્મ જીવિતવ્ય રહેલ છે. માટે તેજ અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે-તંસે અદિયાણ. તંસે અવોદિણ. એટલે પાંચ કારણે હિંસા કરનારને અહિત જાણી યાય, અને નરકાદિક ગતિ જીવે કહી છે. અને મોક્ષને અર્થે-ધર્મને અર્થે હિંસા કરવાથી સમકિતનો ન્યાય થવા સાથે અજોહિએ એટલે ફરી સમકિત પ્રાપ્ત થવું દુર્લભ કહ્યું છે.

અને પ્રશ્ન વ્યાકરણમાં અર્થ, કામ, ને ધર્મ અર્થે હિંસા કરનારને અપરાધમાં ગણી માણં કૃણ કહ્યાં છે.

અને ભગવતીજીના નવમા ચતુકે ૩૧મા ઉદ્દેશે અયોચ્યાએ વિશંગ સ્થાને કરી પાખંડ ધર્મને સારંભીને સપરિગ્રહી જાણ્યો-(પીતરાગ ધર્મને સ્વતારંભી નિપરિગ્રહી ધર્મ જાણ્યો) તેથી સમકિતની પ્રાપ્તિ સાથે વિશંગમાંથી અર્થપિ સ્થાન અને ઉચેટ કેવળ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થય.

વગેરે દાખલાથી જણાય છે કે-સમકિત દૃષ્ટિ મોક્ષ અર્થે-કે ધર્મ અર્થે અઢારમાંનું એક પણ પાપ કરે નહિ, એમ આચારાંગની ગાથા વિદેરે કરીને સૂચવે છે.

પ્રશ્ન ૧૯ મું—આ વિષે આશ્ચર્ય ધરાવનારો કાંઈ દાખલો છે ખરો ?

અથ તો તે પણ બતાવશે.

જાઈવં વુઢિંવ રહજ્જપાસ, મૂતેહિં જાળે પડે લેહ સાયં ;
તમ્હા તિવિજો પરમંતિ પચ્છા, સંમત્તદંસી જકરોતિ પાવં. ૧

અતિ વિનયો-પંડિત જનો-જાની પુરૂષો, આ જગતમાં ઉત્પન્ન થયેલા અને વૃદ્ધિ પામેલા જીવોને જેમ વિચારે છે કે-સર્વ પ્રાણી જીવ, શાતા-સુખની પ્રતિ લેખણા-ગવેષણા કરે છે. તેટલા માટે સમકિત દષ્ટિ જીવ મોક્ષના અર્થ માટે એટલે મુક્તિ મેળવવા માટે કોઈ પણ પ્રકારનું પાપ કરે નહિ. અર્થાત્ અઢાર પ્રકારનાં પાપ માંહેનું કોઈ પણ પાપ સમકિત દષ્ટિ મોક્ષને અર્થ કરે નહિ.

પ્રશ્ન ૧૮ મું—આ સંબંધી કાંઈ વિશેષ જીવાસો છે ખરો ?

ઉત્તર—હા, જી, સાંભળો—આચારાંગ સૂત્રના પહેલા અધ્યયનમાં દરેક ઉદ્દેશે કહ્યું છે કે—આ સંસારમાં રહેલા પ્રાણિઓ છ કારણે હિંસા કરે છે. તે જીવિતવ્ય રાખવા માટે ૧, કીર્તિ પ્રશંસા અર્થે ૨, માન માટે ૩, પૂજા-પાપૂજા શ્રદ્ધા મેળવવા માટે અર્થાત્ પૂજવા માટે ૪, જન્મ સ્વલ્પથી મુકાવા માટે એટલે મોક્ષ માટે ૫, અને શારીરિક માનસિક દુઃખ ટાળવાને માટે ૬, એ છ કારણ કહ્યાં તેમાં પાંચ કારણ તો સંસાર વ્યવહારનાં રહેલાં છે, અને એક કારણ મોક્ષને માટે-ધર્મ ; ખુદિએ રહેલ છે. માટે તેજ અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે-તંસે અહિયાપ. તંસે અવોદિપ. એટલે પાંચ કારણે હિંસા કરનારને અહિત લાણી થાય, અને નરકાદિક ગતિ જીવ કહી છે. અને મોક્ષને અર્થે-ધર્મને અર્થે હિંસા કરવાથી સમકિતનો ન્યય થવા સાથ અજોહિએ એટલે ફરી સમકિત પ્રાપ્ત થવું હુર્વલ કહ્યું છે. અને પ્રશ્ન વ્યાકરણમાં અર્થ, કામ, ને ધર્મ અર્થે હિંસા કરનારને અપ્રત્યક્ષમાં ગણી માણં કળ કહ્યાં છે.

અને ભગવતીજીના નવમા ચતકે ૭૧મા ઉદ્દેશે અયોચાએ વિભંગ ત્થાને કરી પાખંડ ધર્મને સારંભીને સપરિમંડી બાળ્યો—(પીતરાગ ધર્મને સ્વતરંભી નિપરિમંડી ધર્મ બાળ્યો) તેથી સમકિતની પ્રાપ્તિ સાથ વિભંગમાંથી અર્થ ત્થાન અને ઉપદે કેવળ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થય.

જોરે દાખલાથી જણાય છે કે—સમકિત દષ્ટિ મોક્ષ અર્થે—કે ધર્મ અર્થે અઢારમાંનું એક પણ પાપ કરે નહિ, એમ આચારાંગની ગાથા વિશેષ કરીને સ્પષ્ટ છે.

પ્રશ્ન ૧૯ મું—આ વિષે વ્યક્ત્ય જમનાનો કાંઈ દાખલો છે ખરો ?

પ્રશ્ન ૨૨ મું—આચારંગભામાં છ યોલમાં જીવની ઉત્પત્તિ સંભવ કહી છે. તે છ યોલ કયા ?

ઉત્તર—આચારંગ સૂત્રના બીજા શ્લોક રકંધના પહેલા અધ્યયનના ૮મા ઉદ્દેશમાં કહ્યું છે કે—

સે મિકલૂવા ૨ જાવ સમાણે સેજંજંપુણ જાણેજા આમડાગંવા પૂતિ વિળા ગંવા મહુંવા મજજંવા સપ્પિવા સોલંવા પુરાણં एत्थपाणा अणुप्पसूया एत्थ पाणाजाया एत्थ पाणा संवुद्धा एत्थ पाणा बुक्कंता एत्थ पाणा अजरिणता एत्थ पाणा अविद्धाया णો पडिगाहेज्जा ઇતિ પાઠ-અથ ભાષા—

તે સાધુ જે જાણેછે આમડાગં કહેતાં, કાચાં પાન, અરણિક તંદુલ જે ઇત્યાદિ એ. અઆદ્યા તથા પુષ્પ પિત્તાગ કહ્યો ખલ તથા મધુ, મધ પ્રસિદ્ધ એ અઆદ્ય તથા સર્પિ કહેતાં ઘૃત એ પુરાણો * ચલિત રસ તથા યોલ કહેતાં મધનો નીચલો કીટો એ પુણ્ન પુરાણો. કિલ્લડી કારણે જોઈ તે હુડ તે પુણ્ન ન લેવો. હવે એ પૂર્વોક્ત સઘળાઈ અઆદ્ય કહ્યા તે કિંત્યા ભરૂં અઆદ્ય કહ્યા તે કહે છે, આમડાગં, તથા પૂતિ પિત્તાગ, મધુ, મધ, નવ (નવાન્તાન્ત) પુરાણો ઘૃત અને યોલ એને વિષે પાણુ કહેતાં જીવ આણુપ-સૂયા ઉપના ઇહાં જીવ વૃદ્ધિ પામ્યા, ઇહાં જીવ અન્યુન્કાંત ગયા નથી કિંતુ છે જે ઇહાં જીવ અપરિણ્યા કહેતાં પરિણ્યા નથી. ઉપજતા કહિયે ઇહાં જીવનો વિદ્યત્યા વિણુડા નથી તિણિ કારણે એટલાં વાનાં સાધુને લેવાં ન કહે. ઇતિ ભાષા, પાનું ૬૭ મું-જાણુવાળા છપાયેલમાં-ટીકામાં પણ એમ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૨૩ મું—સાધુને શુદ્ધ એવજિક દોષ રહિત ઉપાગ્રય મળવો સુવ્રત કિંવા ફલ ?

* “શાલિગ્રામ નિષદ્ધુ બ્રુણ્ણમ્” અર્થાત્ બૃહદનિષદ્ધુ રત્નાકરાન્તગતો ૭મો ૮મો ભાગ (વેદકોપયુક્ત સમસ્ત પદાર્થો નામ શુભ કોચ) મુંબઈ-ખેમરાજ શ્રી કૃષ્ણાસે શ્રી વંકટેશ્વર છાપખાનામાં ચા. ૧૯૬૧ માં ૧૨૧૬ પૃષ્ઠનો ગ્રંથ છાપેલો છે તેમાં પાને ૯૯૯ ને છુના થી સંજીવી નીચે પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે.

“અમ ગન્ધવૃક્ષાન્વાદ્ય વર્ષશ્ચિંતૃકન્ઃ જાક્ષામનિનંશનિ, મનુરાનમતઃ વરમ્.”

અર્થ વર્ષે રખા હુવા એક કિમ મંથિતાશ તથા જાન કે રંગકી તમાન લાડ રંગકા એવાડી પીકા પુગાન ૧૧ કહને હ-મત્તનર-
“વર્ષાન્તર નરદામ્, પુરામંતરિશોરનુ” જ્ઞાતિમિત્રમે એક વર્ષે ૧૧ જાન ૫૧ નીકા પુરાના કરા હ

તથા દીકામાં કહ્યું છે કે-વનસ્પતિકાયનો આરંભ ધર્મના ઉપદેશ વડે કરીને આત્માને સુખને અર્થે તથા મોક્ષાર્થે અથવા બીજા હરેક કાર્યને અર્થે થકી વનસ્પતિને હલ્લે તેને પાખંડી તથા અનાય-ધર્મી કહ્યા છે.

તથા ગાથા ૧૨મીમાં-આહારાદિકે તથા શીતઘ્રોહકના ઉપભોગ વડે તથા અગ્નિ પ્રમુખે મોક્ષ માને તેને મૂઢ કહ્યા છે.

ગાથા ૧૩-૧૪-૧૫માં કહ્યું છે કે-ઉદકના સ્નાનથી મોક્ષ હોય તે મચ્છાદિક તમામ મોક્ષ ભય. માટે ઉદકે મોક્ષ માને તે અયુક્ત.

તથા ૧૬-૧૭-૧૮મી ગાથા મધ્યે પણ એ સંબંધી ઘણા અધિકાર છે. પાણીથી મોક્ષ માનવાવાળાને જૂઠા બોલા કહ્યા છે. અને અગ્નિ આરંભથી જો મોક્ષ હોય તો કુંભારાદિકને મોક્ષ હોય, એમ ૧૮મી ગાથામાં કહેલ છે. વગેરે આ અધ્યયનમાં ઘણા અધિકાર છે આ સાતમું અધ્યયન તમામ વાંચવા જેવું છે. વિશેષ કરીને વાંચવું.

પ્રશ્ન ૨૭ સુ-સુ. ૧ અ. ૬મે-ગાથા ૩૪મીમાં કહેલ છે કે-ગૃહસ્થાવાસે કેવળ જ્ઞાન રૂપ હીવાને આબુદેખતાં થકા સંયમ આઢરે એમ કહ્યું, ને પનરે ભેદે જિદ્ધ થયા તેમાં ગૃહસ્થહીને સિદ્ધ થયા કહ્યું તે કેમ

ઉત્તર-ભાવ ચારિત્ર વિના સિદ્ધ ન થાય. ગૃહસ્થાવાસમાં કેવળ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ નથી એ વાત સત્ય છે, અને ગૃહસ્થહીને સિદ્ધ થયા ને વાત સત્ય છે. બન્ને વાત સૂત્રમાં કહી છે. ગૃહસ્થહીને સિદ્ધ થાય તે ભાવ ચારિત્ર પ્રગટ થાય છે તેને કેવળ જ્ઞાન પણ ઉત્પન્ન થાય છે ને મોક્ષ પણ ભય છે. સાખ ડાહ્યાંગ સૂત્રમાં મારૂ દેવા માતાની અંત કિયાની.

પ્રશ્ન ૨૮ સુ-આત્મા કર્મનો કર્તા નથી, આત્મા તો સદાય મોક્ષ રૂપ જ છે એમ કહી આરંભને વિષે પ્રવર્તે તેને માટે સૂત્ર સુ. કહે છે ?

ઉત્તર-સૂયગ્યંત્ર મુ. ૧લે-અ. ૧૦મે-ગાથા ૧૬મીમાં કહ્યું છે કે એમ કહે છે કે-આત્મા કર્મનો કર્તા નથી અને અનેરે પૂછ્યા આત્મા તો સદાય મોક્ષ રૂપ જ છે. એમ કહી આરંભને વિષે પ્રવર્તે ગૃહ છે તેને ભગવંતે ધર્મના અચલને આત્માનો હેતુ જે મોક્ષ તે થકી વિમુક્તિ નામ અવશ્ય છે.

પ્રશ્ન ૨૯ સુ-જ્ઞાન આપનાર ગુરુનું નામ જોગ્યે તેને મુ. ૧૧

ઉત્તર-સુ. ૧લે-અ. ૧૩મે-ગાથા ૪૫મી, તેમાં કહ્યું છે કે ૩૧ સમીપે ભગવાનનાં કોણે પૂછ્યું કે તમે કોની પાસે સૂત્ર ભગ

તથા દીકામાં કહ્યું છે કે—વનસ્પતિકાયનો આરંભ ધર્મના ઉપદેશ કે કરીને આત્માને સુખને અર્થ તથા મોક્ષાર્થે અથવા ખીજા હરેક કાર્યને અર્થ થકી વનસ્પતિને હોય તેને પાખંડી તથા અનાયર્થ ધર્મી કહ્યા છે.

તથા ગાથા ૧૨મીમાં—આહારાદિકે તથા શીતઘોષકના ઉપલોગ વડે તથા અગ્નિ પ્રસુષે મોક્ષ માને તેને મૂઢ કહ્યા છે.

ગાથા ૧૩-૧૪-૧૫માં કહ્યું છે કે—ઉદકના સ્નાનથી મોક્ષ હોય તો મચ્છાદિક તમામ મોક્ષ બાય. માટે ઉદકે મોક્ષ માને તે અયુક્ત.

તથા ૧૬-૧૭-૧૮મી ગાથા મધ્યે પણ એ સંબંધી ઘણો અધિકાર છે. પાણીથી મોક્ષ માનવાવાળાને ગૂઢા બોલા કહ્યા છે. અને અગ્નિના આરંભથી જો મોક્ષ હોય તો કુંભારાદિકને મોક્ષ હોય, એમ ૧૮મી ગાથામાં કહેલ છે. વગેરે આ અધ્યયનમાં ઘણો અધિકાર છે આ સાતમું અધ્યયન તમામ વાંચવા જેવું છે. વિશેષે કરીને વાંચવું.

પ્રશ્ન ૨૭ મું—સુ. ૬૦ ૧ અ. ૯મે—ગાથા ૩૪મીમાં કહેલ છે કે—ગૃહસ્થાવાસે કેવળ જ્ઞાન રૂપ દીવાને અણુદેખતાં થકા સંયમ આદરે એમ કહ્યું, ને પનરે ભેદે તિદ્ધ થયા તેમાં ગૃહસ્થત્વિગે સિદ્ધ થયા કહ્યું તે કેમ?

ઉત્તર—ભાવ ચારિત્ર વિના તિદ્ધ ન થાય. ગૃહસ્થાવાસમાં કેવળ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ નથી એ વાત સત્ય છે, અને ગૃહસ્થત્વિગે સિદ્ધ થયાં એ વાત સત્ય છે. બન્ને વાત સૂત્રમાં કહી છે. ગૃહસ્થત્વિગે સિદ્ધ થાય તેને ભાવ ચારિત્ર પ્રગટ થાય છે તેને કેવળ જ્ઞાન પણ ઉત્પન્ન થાય છે ને મોક્ષ પણ બાય છે. સાખ ડાહ્યાંગ સૂત્રમાં માફ દેવા માતાની અંત કિયાની.

પ્રશ્ન ૨૮ મું—આત્મા કર્મનો કર્તા નથી, આત્મા તો સદાય મોક્ષ રૂપજ છે એમ કહી આરંભને વિષે પ્રવર્તે તેને માટે સૂત્ર મું કહે છે?

ઉત્તર—સૂત્રગ્રંથનું મુ. ૧૩-અ. ૧૦મે—ગાથા ૧૬મીમાં કહ્યું છે કે એમ કહે છે કે—આત્મા કર્મનો કર્તા નથી અને અનેરે પૂછ્યા આત્મા તો સદાય મોક્ષ રૂપજ છે. એમ કહી આરંભને વિષે પ્રવર્તે ગૃહ છતાં તેને ભગવંતે ધર્મના અચલને આત્માને હેતુ ને મોક્ષ ને થકી વિમુક્ત નામ અવગા છે.

પ્રશ્ન ૨૯ મું—જ્ઞાન આપનાર ગુરુનું નામ જોગ્યે તેને મું કન?

ઉત્તર—સુ. ૬૦ ૧૩ે અ. ૧૩મે—ગાથા ૪૫મી, તેમાં કહ્યું છે કે—ગુરુ સમીપે ભગવાનના ઉગાં કોણે પૂછ્યું કે તમે કોની પાસે સૂત્ર ભગવા

તથા ટીકામાં કહ્યું છે કે-વનસ્પતિકાયનો આરંભ ધર્મના ઉપદેશ વડે કરીને આત્માને સુખને અર્થે તથા મોક્ષાર્થે અથવા ખીજા હરેક કાર્યને અર્થે યદી વનસ્પતિને હલ્લે તેને પાખંડી તથા અનાય ધર્મી કહ્યા છે.

તથા ગાથા ૧૨મીમાં-આહારાદિકે તથા શીતસ્રોત્તરના ઉપભોગ વડે તથા અગ્નિ પ્રમુખે મોક્ષ માને તેને મૂઢ કહ્યા છે.

ગાથા ૧૩-૧૪-૧૫માં કહ્યું છે કે-ઉદકના સ્નાનથી મોક્ષ હોય તો મચ્છાદિક તમામ મોક્ષ બળ. માટે ઉદકે મોક્ષ માને તે અયુક્ત.

તથા ૧૬-૧૭-૧૮મી ગાથા મધ્યે પણ એ સંબંધી ઘણો અધિકાર છે. પાણીથી મોક્ષ માનવાવાળાને જૂઠ્ઠા બોલા કહ્યા છે. અને અગ્નિના આરંભથી જો મોક્ષ હોય તો કુંભારાદિકને મોક્ષ હોય, એમ ૧૮મી ગાથામાં કહેલ છે. વગેરે આ અધ્યયનમાં ઘણો અધિકાર છે આ સાતમું અધ્યયન તમામ વાંચવા જેવું છે. વિશેષે કરીને વાંચવું.

પ્રશ્ન ૨૭ મું—સુ. ૧ અ. ૬મે-ગાથા ૩૪મીમાં કહેલ છે કે-ગૃહસ્થાવાસે કેવળ જ્ઞાન રૂપ દીવાને અણુદેખતાં થકા સંયમ આદરે એમ કહ્યું, ને પનરે ભેદે સિદ્ધ થયા તેમાં ગૃહસ્થલીંગે સિદ્ધ થવા કહ્યું તે કેમ?

ઉત્તર—ભાવ ચારિત્ર વિના સિદ્ધ ન થાય. ગૃહસ્થાવાસમાં કેવળ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ નથી એ વાત સત્ય છે, અને ગૃહસ્થલિંગે સિદ્ધ થયા એ વાત સત્ય છે. બન્ને વાત સૂત્રમાં કહી છે. ગૃહસ્થલિંગે સિદ્ધ થાય તેને ભાવ ચારિત્ર પ્રગટ થાય છે તેને કેવળ જ્ઞાન પણ ઉત્પન્ન થાય છે ને મોક્ષ પણ બળ છે. સાળ કાણુંગ સૂત્રમાં મારૂ દેવા માતાની અંત કિયાની.

પ્રશ્ન ૨૮ મું—આત્મા કર્મનો કર્તા નથી, આત્મા તો સદાય મોક્ષ રૂપજ છે એમ કહી આરંભને વિષે પ્રવર્તે તેને માટે સૂત્ર મું કહે છે?

ઉત્તર—સૂત્રગ્રંથ મુ. ૧લે-અ. ૧૦મે-ગાથા ૧૬મીમાં કહ્યું છે કે જે એમ કહે છે કે-આત્મા કર્મનો કર્તા નથી અને અનેરે પૂછયા આત્મા તો સદાય મોક્ષ રૂપજ છે. એમ કહી આરંભને વિષે પ્રવર્તે ગૃહ છતાં તેને ભગવંતે ધર્મના બધાણને આત્માનો હેતુ જે મોક્ષ તે યદી વિમુક્ત નામ અવગત છે.

પ્રશ્ન ૨૯ મું—જ્ઞાન આપનાર ગુરુનું નામ જોગ્યે તેને મુ રૂપ?

ઉત્તર—સુ. ૧ મુ. ૧લે અ. ૧૩મે-ગાથા ૪૫મી, તેમાં કહ્યું છે કે ગુરુ સમીપે ભરપા છતાં કાંઈક પૂછું કે તમે કોની પાસે સુવ

પ્રશ્ન ૩૪ મું—શિષ્ય—પાંચ સમવાયનાં નામોં અને તેનું સ્વરૂપ શું છે તે કૃપા કરી જણાવશો ?

ઉત્તર—અહો મહાતુભાવે ! સાંભળો—પાંચ સમવાયનાં નામોં—૧ કાળવાદી, ૨ સ્વભાવવાદી, ૩ નિયત તે બનીતવ્યવાદી, ૪ કર્મવાદી, ૫ ઉદયમવાદી. એ પાંચ વાદી જાણવા.

પ્રશ્ન ૩૫ મું—પ્રથમ કાળવાદીના મતનું સ્વરૂપ જણાવશો ?

ઉત્તર—સાંભળો—કાળવાદીના મતવાળાઓ એવી પ્રરૂપણા કરે છે કે—આ લોકમાંહી સર્વે પદાર્થો કાળને વશ છે એટલે સર્વ પદાર્થોનો કર્તા કાળ છે જેમકે પ્રથમ જીવ સૃષ્ટીમાં જન્મ લીએ છે ત્યારે બાળક હોય છે પછી કાળ ક્રમે વૃદ્ધિ પામતા યુવાન વૃદ્ધ થાય છે. જેમ સ્ત્રી યોગ્ય ઉમ્મરે ગર્ભ ધારણ કરે છે અને તેજ સ્ત્રી વૃદ્ધ થયે પુરૂષનો સંયોગ છતાં ગર્ભ ધારણ કરી શકતી રથી. વળી જન્મતા કેશ કાળા અને વૃદ્ધ થયે કેશ શ્વેત થાય છે. ઇત્યાદિક કાળ પૂર્ણ થયે મૃત્યુ પ્રાપ્ત કરે છે. જેમ મનુષ્યમાં કાળની સત્તા છે તેમજ સ્થાવરમાં પણ જાણવું. વનસ્પતિનો કાળ પરિપક્વ થયે અંકુર કુટે, પાંદડાં કુલ અને ફળની પ્રાપ્તિ પામે છે અને રસવંત થાય છે અને તેજ ફળાદ કાળ પૂર્ણ થયે સડી જાય છે એ સર્વ કાળની લીલા છે. શીત કાળે તાઢ, ઉષ્ણ કાળે તડકો, વર્ષા કાળે વૃદ્ધિ ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી પ્રવૃત્તિ છે. કાળે તીર્થંકર ચક્રવર્તિ વાણદેવ, બળદેવ નવ વર્ષે થયે જીવ કેવલ જ્ઞાન પામે અને અયોગ્ય કાળે વિઠલ કહેલ છે. કાળ પરિપક્વ થયે મોક્ષ મળે છે, એટલા માટે સર્વમાં ગ્રેહ કાળ છે. માટે કાળજ કર્તા છે. ઇત્યાદિકની પ્રરૂપણા કાળવાદી કરે છે.

પ્રશ્ન ૩૬ મું—સ્વભાવવાદીના મતનું સ્વરૂપ કેવું છે તે જણાવશો ?

ઉત્તર—સ્વભાવવાદીના મતવાળાઓ કહે છે કે—કાળથી કંઈ થતું નથી અને ને થાય છે તે સર્વ સ્વભાવથીજ થાય છે જુઓ કે સીને ઘડી કે મુઠે વાગ ઉમટા નથી, હુયેગીમાં વાગ ઉમટા નથી, વંજાને પુત્ર પ્રાપ્તિ થતી નથી એ સ્વભાવજ છે. વનસ્પતિ અનેક જાતની છે અને વરસાદ જ વરસે છે તેને વનસ્પતિ મહણ કરી પોતપોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે પરિજુમાવે છે. પક્ષી આકાશમાં ઉડે, નીલ જગમાં ચાલે, મોરના પિંછાનો રંગ, કેલવનો મપુર રસ, મૂંઝલનો કચકચ સ્વર, સર્પના મુખમાં ઝેર, મનુષ્ય વિષદાંતક પત્થર છુટે, ઘાડું વરે, સૂર્ય જાળવવમાન, ચંદ્ર શીતળ, ધર્મસ્ત્રી-કવનો ગુણ ચંદ્રવુ લહાય, નધર્મસ્ત્રીનો સ્પર્શ સ્વભાવ, આકાશનો ત્રિકાશ, શાગનો વર્ચન, જીવનો ઉપયોગ, પુત્રવનો મહન મીઠન, બધીનો મોક્ષ

પ્રશ્ન ૩૯ મું—ઉદમવાદીના મતનું સ્વરૂપ શું?

ઉત્તર—ઉદમવાદી ગર્વમાં આવી કર્મવાદીને ધિક્કારી બોલવા લાગ્યા 'કર્મ' તો રંક છે પરંતુ માફ જોર ઠેરફું છે તે તો સાંભળો. સર્વ યંત્રી સિદ્ધિ ઉદમ વડેજ છે. જેમકે પુરૂષની ૭૨ કળા, સ્ત્રીની ૬૪ કળા ઉદમ વડેજ આવડે છે. અન્ન વસ્ત્રાભૂષણ ઉદમથીજ પ્રાપ્ત થાય છે. ઉદમ વડેજ ધરતી માંહેથી હીરા, માણેક, સોનું, રૂપું આદિ નીકળે છે. સોરૂષના સંયોગ રૂપ ઉદમે પુત્ર પ્રાપ્તિ થાય છે અને તે પુત્ર પૃથ્વી પર હેલ પ્રાણીઓનો ઉદમ વડેજ ઉદ્ધાર કરે છે. બિહી ઉદમ કરે તો દૂધ પીએ. ઉદમે ચેટલી વગેરે અન્ન પાકે. ઉદમે રાવણને મારી સીતાજીને મળી લાવ્યા, ઉદમ વડે અર્જુન માગી દ્રુપદ પ્રહારી વીગેરેએ મોક્ષ મેળવ્યું હતું. ઉદમે સ્વર્ગ ઉદમે મોક્ષ માટે દરેક કાર્યમાં ઉદમની પ્રથમજ જરૂર છે.

એ પ્રમાણે પાંચે મતવાળા માંહોમાંહે ઝગડામાં પડી સ્વકૃત્ય ભૂલે છે. અને એ પાંચે એક એક બોલ માનવાવાળા મિથ્યાત્વીજ છે એવો જીન સિદ્ધાંતનો અભિપ્રાય છે.

પ્રશ્ન ૪૦ મું—શિષ્ય-કહિ કોઈ એમ કહે કે-જેનીઓ કર્મનેજ કર્તા માને છે માટે તે કર્મવાદીમાં બળે કે કેમ? તેને શું કહેવું?

ઉત્તર—ચુર-હે વાઇ, જીન શાસ્ત્ર એકાંતવાદી નથી, તે તો અનેકાંત છે, સ્યાદાદ છે, કર્મનો કર્તા પણ આત્મા છે અને આત્મા વડેજ સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે અને મહાવીર પરમાત્માએ પણ ઉઠાણુ, કમ્મ, બળ, વીર્ય, પુરૂષાકારને પ્રાકમ વડેજ સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ કહી છે, જેનીઓ કર્મવાદી નથી પણ પોત પોતાના આત્મ વડે કરેલાં કર્મથી સુખ દુઃખાદિ ફળ લોગવાય છે વગેરે જીન શાસ્ત્રનું જ્ઞાન હોય તો એકાંતવાદમાં નહિ જતા પાંચે સમવાયનું સ્વરૂપ જાણી જ્યારે જ્યાં જેની જરૂર હોય ત્યાં તેની વ્યાખ્યા કરે પણ એકાંતવાદમાં ઉતરે નહિ. એકાંતવાદની પકડ કરે નહિ. સમદર્શિમાં જગત પ્રકારે અનેકાંત સ્યાદાદ અને સત્ય સ્વરૂપજ પ્રકારે. ઇત્યર્થ:—

પ્રશ્ન ૪૧ મું—ક્રિયાવાદીના ૧૮૦ મત છે, તેનું શું સ્વરૂપ?

ઉત્તર—ઉપર મુજબ જે કાળ, સ્વભાવ, નિયત, પૂર્વકર્મ અને ઉપમ એ પાંચ સમવાય કહ્યા તે પાંચ સ્વભાવમાથી અને પાંચ પરભાવમાથી એમ ૧૦ લેદ થયા. જે દશ શાસ્ત્રતા અને દશ અશાસ્ત્રતા એમ ૨૦ જેદ એ વીધને નવ પદાર્થ જે ૧ જીવ, ૨ અજીવ, ૩ પુન્ય, ૪ પાપ ૫ આદ્ય, ૬ સંવર, ૭ નિર્જિત, ૮ બોધ, અને ૯ મોક્ષ એ નવની

પ્રશ્ન ૩૯. સુ—ઉદમવાદીના મતનું સ્વરૂપ શું?

ઉત્તર—ઉદમવાદી ગર્વમાં આવી કર્મવાદીને ધિક્કારી બોલવા લાગ્યા કે કર્મ તો રંક છે પરંતુ મારું જોર કેટલું છે તે તો સાંભળો. સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ ઉદમ વડેજ છે. જેમકે પુરૂષની ૭૨ કળા, સ્ત્રીની ૬૪ કળા ઉદમ વડેજ આવડે છે. અન્ન વસ્ત્રાભૂષણ ઉદમથીજ પ્રાપ્ત થાય છે. ઉદમ વડેજ ધરતી માંહેથી હીરા, માણેક, સોનું, રૂપું આદિ નીકળે છે. સો પુરૂષના સંયોગ રૂપ ઉદમે પુત્ર પ્રાપ્તિ થાય છે અને તે પુત્ર પૃથ્વી પર રહેલ પ્રાણીઓનો ઉદમ વડેજ ઉદ્ધાર કરે છે. બિહી ઉદમ કરે તો દૂધ પીએ. ઉદમે રોટલી વગેરે અન્ન પાકે. ઉદમે શવજીને મારી સીતાણને પાછી લાવ્યા, ઉદમ વડે અર્જુન મારી દ્રુપ પ્રહારી વીગેરેએ મોક્ષ મેળવ્યું હતું. ઉદમે સ્વર્ગ ઉદમે મોક્ષ માટે દરેક કાર્યમાં ઉદમની પ્રથમજ જરૂર છે.

એ પ્રમાણે પાંચે મતવાળા માંહોમાંહે ઝગડામાં પડી સ્વકૃત્ય ભૂલે છે. અને એ પાંચે એક એક બોલ માનવાવાળા મિથ્યાત્વીજ છે એવો જૈન સિદ્ધાંતનો અભિપ્રાય છે.

પ્રશ્ન ૪૦ સુ—શિષ્ય—કદિ કોઇ એમ કહે કે—જૈનીઓ કર્મનેજ કર્તા માને છે માટે તે કર્મવાદીમાં ભળે કે કેમ? તેને શું કહેવું?

ઉત્તર—શુદ્ધ-હો શાઇ, જૈન શાસ્ત્ર એકાંતવાદી નથી, તે તો અનેકાંત છે, સ્યાદાદ છે, કર્મનો કર્તા પણ આત્મા છે અને આત્મા વડેજ સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે અને મહાવીર પરમાત્માએ પણ ઉઠાણ, કન્ન, બળ, વીર્ય, રૂપાકારને પ્રાક્રમ વડેજ સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ કહી છે, જૈનીઓ કર્મવાદી નથી પણ પોત પોતાના આત્મ વડે કરેલાં કર્મથી સુખ દુઃખાદિ ફળ લોગવાય વગેરે જૈન શાસ્ત્રનું જ્ઞાન હોય તો એકાંતવાદમાં નહિ જાતા પાંચે મવાયનું સ્વરૂપ લાગી જ્યારે જ્યાં જૈનો જરૂર હોય ત્યાં તેની વ્યાખ્યા પણ એકાંતવાદમાં ઉતારે નહિ. એકાંતવાદની પકડ કરે નહિ. સમદર્શિમાં પ્રકારે અનેકાંત સ્યાદાદ અને સત્ય સ્વરૂપજ પ્રકાશે. ઇત્યર્થ:—

પ્રશ્ન ૪૧ સુ—કિવાવાદીના ૧૮૦ મત છે, તેનું શું સ્વરૂપ?

ઉત્તર—ઉપર મુજબ જે કાળ, સ્વભાવ, નિયત, પૂર્વકર્મ અને એ પાંચ સમવાય દ્વારા તે પાંચ સ્વભાવમાંથી અને પાંચ પરમાત્માથી ૧૦ જોડ થયા એ દસ આસ્તવા અને દસ અગ્રાસ્તવા એમ ૨૦ એ વીધને નવ પદાર્થો જે ૧ જીર, ૨ અજીર, ૩ પુન્ડ, ૪ પાપ, ૫ પાપ, ૬ સંવર, ૭ નિર્જિતા, ૮ બંધ, અને ૯ મોક્ષ એ નવની

1

2

3

4

પ્રશ્ન ૪૪ મું—વિનયવાદીના ૩૨ મતનું સ્વરૂપ શી રીતે છે ?

ઉત્તર—વિનયવાદી એમ કહે છે કે-૧ સૂર્યનો વિનય, ૨ સજ્જનો વિનય, ૩ જ્ઞાનિનો વિનય, ૪ વૃદ્ધનો વિનય, ૫ માતાનો વિનય, ૬ પિતાનો વિનય, ૭ ગુરુનો વિનય, ૮ ધર્મનો વિનય એ આઠને મનવડે ભલા બાણે ૧, વચનથી શુભાશ્રમ કરે ૨, કાયાથી નમસ્કાર કરે ૩, અને માનપૂર્વક ભક્તિ કરે ૪. એ આઠ થોડાં બંત્રીશ ૩૨ ભેદ વિનયવાદીના બાણવા.

એ વિનયવાદી એમ માને જે સર્વ માંહે વિનયજ શ્રેષ્ઠ છે માટે સર્વને નમતા રહેવું, આપણે તો સર્વ એકજ છીએ, કોઈના પક્ષને નિંદવો નહિ. એહ અનાલિચ્છિક મિથ્યાત્વી જેવો બાણવો. ઇતિ વિનયવાદી મત-

એ પ્રમાણે ક્રિયાવાદીના ૧૮૦ મત અક્રિયાવાદીના ૮૪ મત અને અજ્ઞાનવાદીના ૬૭ મત, ને વિનયવાદીના ૩૨-મત એવં ૩૬૩ મતનું સ્વરૂપ જણાવ્યું.

પ્રશ્ન ૪૫ મું—શિષ્ય-પૂર્વ અને ઉત્તર દિશા પવિત્ર કહી.-ધર્મક્રિયા પણ એ જ દિશા સન્મુખ રહીને કરવા કહેલ છે તેનું શું કારણ ? અને જો દિશા નિષેધવાનું પણ શું કારણ ?

ઉત્તર—કાણાંગકાણે-૨ જે-ઉદેશે ૧ લે-કહ્યું છે કે-પૂર્વ અને ઉત્તર એ જો દિશાએ દીક્ષા દેવાદિક ૧૮ જોલ બતત્ સંચારો પ્રમુખ કરવા કહ્યા છે તે જો દિશા વ્યવહારથી, શુદ્ધ જણાય છે. પણ દક્ષિણ અને પશ્ચિમ એ જો દિશા “ નોકપછ ” એવો પાઠ નથી માટે નજ કડપે એવો નિષેધ જણાતો નથી. પણ વ્યવહાર શુદ્ધિને માટે પૂર્વ અને ઉત્તર એ જો દિશા ત્યારે સૂત્રકારે ધર્મક્રિયાને વિષે શુદ્ધ ગણી સ્વીકારી તેમાં કાંઈ રહસ્ય હોવું જોઈએ. તેનો વિચાર કરતાં એમ હોવું જોઈએ કે-ઈશાન કોણ અને વાયવ્ય કોણમાં તીથંકર મહારાજનો સદાય વાસ હોય છે તેમાં પણ વિશેષ કરીને પૂર્વ અને ઉત્તર દિશાની વચમાં રહેલી ઇશાન કોણ તેને વિશેષ પવિત્ર ગણી છે. લે.ઉત્તર પક્ષમાં ઇશાન કોણે શ્રીમંધરસ્તામીનો વાસ હો છે, અને ઔદિક પક્ષે ઇશાન કોણમાં મહારવેનો વાસ કહેલ છે. ઇત્યાદિ ધાન્વેને લઈને પૂર્વ અને ઉત્તર દિશા ઉત્તમ ગણેલ છે.

પ્રશ્ન ૪૬ મું—૧૦ ૧૦ ૨ જે-ઉં ૩ જે-કાપુને સામાયિક કહી તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર—જે પ્રકારની સામાયિક કહી છે, કાપુની અને ચાવકની તેમાં ૦ પ્રાની સામાયિક સર્વવિદનીની, અને ચાવકની રથ વિદનીની, એ પ્રમાણે કહેલ છે.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

પ્રશ્ન પર મું--હા. હા. ૩જે-૬. ૨જે-શિષ્યને મહાવ્રત આરોપણ ત્રણ ભૂમિ કહી તે ઉત્કૃષ્ટી છ માસ, મધ્યમ ચાર માસ, ને જ્યન્ય સા અહોરાત્રિ-સાત દિન મહાવ્રત આરોપણ કાળ કહ્યો તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર—પહેલા છેલ્લા તિર્થ કરના વારે ઉદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર કહેલ છે. તે શિષ્યને પ્રથમ સામાયિક ચારિત્ર અદરાવે પછી જ્યન્ય સા દિવસે, મધ્યમ ચાર માસે, ઉત્કૃષ્ટી છ માસે ઉદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર અદરાવે. એટલે એ ત્રણ ભૂમિકાએ ઉદોપસ્થાપનીય ચારિત્રનું આરોપણ કરે.

પ્રશ્ન ૫૩ મું--શિષ્ય-આવીશ તિર્થ કરને વારે એ કદપ ખરો કે નહિ ?

ઉત્તર—આવીશ તિર્થ કરનાં વારે તથા મહાવિદેહમાં એ કદપ નથી ત્યાં તો એકલા સામાયિક ચારિત્રનોજ કદપ છે. અને પહેલા છેલ્લા તિર્થ કરના સાધુને પહેલું સામાયિક ચારિત્ર અદરાવી પછી ઉદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર અદરાવે.

પ્રશ્ન ૫૪ મું--શિષ્ય-આમ બે ભેદ થવાનું શું કારણ ?

ઉત્તર—કરણને હેતુ તો કર્તા પુરુષના અંગમાં રહ્યું. પણ પરંપરા ચાલતી પ્રવૃત્તિને અનુસાર વિચાર કરતા એમ જણાય છે કે-આ સ્થિતિ અનાદિની છે. એટલે પહેલા છેલ્લા તિર્થ કરનો કદપ સરખો અને વચ આવીશ તિર્થ કરનો કદપ સરખો. પહેલા તિર્થ કરના સાધુને સરલ જડ કદા છે, આવીશ તિર્થ કરના સાધુને સરલ અને પ્રજાવંત કહેલ અને ચરમ તિર્થ કરના સાધુ વાંકાને જડ હોય છે. એટલા માટે પહેલા છેલ્લા તિર્થ કરના સાધુનો કદપ કાંઈક સખ્તાઈવાળો હોવા સંભવ બેદરકારી મનુષ્યોને માટે કાયદા કલ્પે વગેરેની શક્તિ વવારે હોય સ્વમાયિક છે.

હવે પહેલું સામાયિક ચારિત્ર અદરાવી પછી ત્રણ ભાગે ઉદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર અદરાવાનું કારણ એમ જણાય છે કે- સામાયિક ચારિત્ર અદરાવે જાદ સાધુનું પ્રતિક્રમણ અને આહારાદિક વહેરવાનો આચાર વહેર સામાન્ય રીતે બધે તો તેને સાત દિવસે વડી દોષા આપે એટલે ઉદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર અંગીકાર કરાવે. અને સાત દિવસમાં પ્રતિક્રમણાદિક ન આવડે ત્યાર માટે અને ચાર મહિનામાં પણ ન આવડે તો ઉત્કૃષ્ટ છ માસે ઉદોપસ્થાપનીય ચારિત્રનું આરોપણ કરવુંજ એવું, એક કારણ.

અને બીજું કારણ એમ પણ જણાય છે કે-દિકરાએ પહેલી દોષા લીધી હોય અને બીજા પાછળથી દોષા લીધી હોય તો બાપનું જીવન

•

•

•

•

•

•

•

•

કેવળ જ્ઞાન દર્શન ઉત્પન્ન થાય ત્યારે, ૪ અને અરિહંત દેવ નીર્વાણ થાય ત્યારે. એ ચાર કારણે લોકમાં ઉદ્યોત થાય.

પ્રશ્ન ૫૯ મું—હાં હાં ૪ થે-હાં ૪ થે-ચાર પ્રકારે મનુષ્યનું આવણું બાંધે કહ્યું. તો પૃથ્વી, પાણી, વનસ્પત્યાદિક મનુષ્યનું આવણું બાંધે છે તે ચાર મોંઢેલા કયાં કારણે ?

ઉત્તર—ચારે ગતિને વિષે ઉત્પન્ન થવાના ચાર ચાર જોલ જે કહ્યા છે. તે મનુષ્યને આશ્રીને સંભવે છે.

પ્રશ્ન ૬૦ મું—હાં હાં હાં ૪ થે-ચાર પ્રકારે દેવતાનું આવણું બાંધાય એમ કહ્યું તેમાં સરાગ સંયમથી દેવતાનું આવણું બાંધવું કહ્યું છે તો અગ્યારમે શુભ સ્થાનકે સરાગ સંયમ નથી ત્યાં તો વીતરાગ સંયમ તથા જ્યાખ્યાત ચારિત્ર કહ્યું છે અને અગ્યારમે શુભકાણે કાળ કરી અનુત્તર વિમાને જાય છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—અહિંઆ સરાગ સંજમેણું તે સકપાયનું ચારિત્ર સમજવું. સકપાય તે સરાગ સંયમી કહેવાય, અને ઉપશમ કપાય તથા ક્ષીણ કપાય વીતરાગ સંયમી હોય. વીતરાગ તો આવખાના અગંધક છે-વીતરાગ સંયમીને આરખાનો બંધ નથી. પણ અનુત્તર વિમાનમાં જરાવાળા અગ્યારમાં શુભકાણે કાળ કરનારા વીતરાગ સંયમીને આવખાનો બંધ તો નીચેના શુભકાણે પ્રથમ પડેલો હોય છે, તે કાળ કરી અનુત્તર વિમાને જઈ ઉપજે. પ્રત્યક્.

પ્રશ્ન ૬૧ મું—પ્લેગાદિકના ભયથી સાધુને ચોમાસામાં વિહાર કરવો કેરો કે કેમ ?

ઉત્તર—હાણાંગણના પને કાણે-ગીજે ઉદ્યે-કહ્યું છે કે-ચોમાસામાં સાધુએ વિહાર કરવો નહિ, પણ ભયના કારણથી વિહાર કરવો કહ્યો છે. તો ભય સાત પ્રકારના સાતને કાણે કહ્યો છે તેમાં મરણનો ભય પણ કહ્યો છે તો પ્લેગ જે છે તે મરણનો ભય ઉપજાનાર છે, માટે પ્લેગના કારણથી અથગ બીજા કોઈ પણ પ્રકારના રાજાદિકના ભયથી ચોમાસામાં વિહાર કરવાની ભવંતની આજ્ઞા છે.

પ્રશ્ન ૬૨ મું—વર્ષાકાળનું માન કેટલું અને તેમાં સાધુએ શી રીતે વર્તવાનું ?

ઉત્તર—હાણાંગણના પંચમે કાળે-ગીજે ઉદ્યે એ પ્રકારના વર્ષાકાળ કહ્યો છે. જેમાં પચ પચ કાળે સાધુને વિહાર કરવો કહ્યો છે તેનું

1

2

3

4

5

ઉત્તર—હા. હા. પમે-ઉ. ઝાંચ-ચારિત્રિયાને પાંચ નેત્રાના સ્થાનક-
આધાર ભૂત કહ્યા છે, તે એ કે-છપકાયની નેત્રાએ સાધુને સંયમ પાળે,
એટલે સંયમને છપકાયનો આધાર ૧, બીજો ગચ્છનો આધાર ૨, રાગનો
આધાર ૩, ગૃહસ્થનો આધાર તે ઉપાશ્રયાદિકનો ઠાતાર ૪, શરીર નીરાંગી
હોય તો તે પણ આધાર ૫. એ પાંચની નિશાથી સંયમ શુદ્ધ અને સારી
રીતે પળે છે.

પ્રશ્ન ૬૬ મું—નારકી દેવતાનું અવધિ કેવી રીતે હોય ?

ઉત્તર—હા. હા. દેવે-નારકી, ન્યોતિનીનું અવધી ત્રોણ હોય,
ભવનપતિ અને વ્યંતરનું અવધિ ઉચ્ચ હોય, વૈમાનિકનું અવધિ નીચું
(હિંદુ) હોય. એ ભવ પ્રત્યય આશ્રી બાલુબું.

પ્રશ્ન ૬૭ મું—પ્રતિક્રમણ કેટલા પ્રકારનાં-કયાં કયાં કારણે પ્રતિ-
ક્રમણ કરવું જોઈએ ?

ઉત્તર—હા. હા. દેવે-છ પ્રકારનાં પ્રતિક્રમણ કહ્યાં છે. તે એ કે-
૧ ઉચ્ચાર કાર્ય નીવારીને-પરઠવીને ધરિયાવહીપડિકમવીતે ધરિયાવહીનું
પડિકમણું, ૨ એમ પાસવણનું પડિકમણું, ૩ દેવશીરાઈનું પડિકમણું, તે
સ્વપ્રમાણ, ૪ ભવ જીવનું જે મહામત ઉચ્ચારૂપ સાવચ જોગથી નીવર્તવું
તે પડિકમણું, ૫ જે કાંઈ રિપરીત આચરું તે નિશ્ચય કરવું તે એટલે
નિશ્ચયકૃત દેવું તે પણ પ્રતિક્રમણ, ૬ સુખ ઉચ્ચાર પડી સાધુ ધરીયાવહી
પડિકમે-તયા સ્વમામાંહી આશ્રય સેવાના કાઉસગ ૪ ચાર લોગસનો
કરવો-ત્રીકામા ધરીયાવહી તથા આઉસ માઉસનો કાઉસગ કરવો કહ્યા છે.)

પ્રશ્ન ૬૮ મું—સામાયિક ચારિત્રની અને ઉદ્દેશ્યાપનીયની કદપ
સ્થિતિમા શો વક્ષાવત ?

ઉત્તર—હા. હા. ૬ ઉ-વામાયિક ચારિત્રિયાની કદપ સ્થિતિ એ
કારે કહી છે, તે અવસ્થિત કદપવાગા, અને અનવસ્થિત કદપવાગા તેમાં
સંત્યાતર પિંડ, ૨ ચાર મહામત, ૩ પુરૂષ જોષ્ટ-એટલે સાધની વાંદે,
વંદાન વાંદણા દેવી એ ચાર અવસ્થિત કદપ તે બાળીક ત્રિયંકરના
પુન અન્વય કાવાનો કદપ અને અનવસ્થિત કદપ તે અન્વય તથા
માણુપેત ૧, ઉદેયક ૨, સપડિકમણ ૩, રાજ્યપિંડ ૪, માત્રકદપ ૫,
વપણા ૬. એ ૭ અનવસ્થિત કદપ તે પડેલા ઉદેશ ત્રિયંકરના સાધુને
કદપ અન્વય હોય એમ નહિ. તનો કદપ જ્ય-પ જાત દિનનો, મધ્યમ
માવનો, ને કદુદેશ ૭ માવનો કહ્યા છે, માટે અનવસ્થિત કદપ.

જગ્યાએ એકે જે સંત્રી રહે એ પાંચ કારણે આચાર્યને પ્રવર્તેલા હોય નહિ અનેરાને આજ્ઞા નહિ. વિશેષ ભાવ અધિકાર વાંચવાથી જણાશે. - અને સાતમે કાણે જે વધારી-દેહો અતિશય-ઉપકરણ અતિશય, તે શેષ સાધુથી પ્રધાન અને ઉજળા વસ્ત્ર રાખે, ૭. સાતમો ભક્ત, પાન અતિશય-તે આહાર પાણી સરસ દૂધ સાકરાદિ પ્રધાન આહાર જમાડવો. સુંદર આહારે સૂત્રાર્થ સ્થિર રહે શિષ્યને વિનયકારી ગુરૂની પુજા અને બહુ માન થાય. દાનના દાતારને પણ શ્રદ્ધા વધે આચાર્યને પાંચ બળ બુદ્ધિ વધે, ઈત્યાદિ ગુણ ઉપજે માટે ભક્ત પાન અતિશય સાતમો જણવો. ૭ ॥

પ્રશ્ન ૭૨ મું—આચાર્ય વસ્ત્ર પાત્રાદિકનો સંગ્રહ કરે કે કેમ ?
ઉત્તર—હા. હા. ૭મે-આચાર્ય વસ્ત્ર પાત્ર મેળવે, રક્ષણ કરે, સંગ્રહ કરે, એમ કહ્યું છે. એક વૃદ્ધ સાધુ પાસે સાંભળ્યું છે કે સૂત્રમાં સંગ્રહ સ્થાન કહ્યું છે એટલે સૂત્રમાં એકી સાથે હજારો સાધુના સંચારા આજ્ઞા છે તેના વસ્ત્ર પાત્ર રચકરણ વગેરે હજારો ઉપગરણનું સંગ્રહસ્થાન હોવું જોઈએ, જો સંસારીના હાથ પડે તો તેનો ગેરઉપયોગ થાય. સંચારાવાળા સાધુના બંડ ઉપગરણ ગુરૂ પાસે પાછા લાવી સોંપવાનું સૂત્રમાં આજ્ઞુ છે. માટે ઉપર વિષે કાંઈક હોવું જોઈએ.

પ્રશ્ન ૭૩ મું—ત્રીજા આરાને છેડે ત્રણ હંડ કહ્યા તે હકાર, મકાર, ને ધિક્કાર. તો ઋષભદેવને વારે કયા પ્રકારનો હંડ વર્તેલો હશે ?
ઉત્તર—કાણાંગકાણે ૭ મે-સાત પ્રકારની હંડ નીતિ કહી છે. તેમાં ત્રણ તો હકારાદિક કહી તે. અને ચોથી અપરાધી પ્રત્યે કોપે કરી-મજાણ્ય એમ કહેવું તે જ, અને એટલી જૂમિકા થકી બાહિર મજાણ્ય પ. એ જો ઋષભદેવને વારે હતી. અને છઠી ભાણીમાંહી નાખવું ૬, ને સાતમી કારીકાદિકનું છેવડું ૭. એ જો ભરત મહારાજને વારે હતી.

વગી કોઈ એમ પણ કહે છે કે-પરતર કુલગર યયા તેમાં પહેલાં પાંચ કુલગર મુખી હકાર, બીજા પાંચ મુખી મકાર, ને ત્રીજા પાંચ મુખી ધિક્કાર. ને ચોથીમાં માંડી સાતમી મુખી ભરતને વારે હતી. તરત કેવળી ગમ્ય પ્રશ્ન ૭૪ મું—હા. હા. ૧૦મે હય અરેરા યયા કહ્યું છે તો મહાવીરને વારે કેટલા થયા ?
ઉત્તર—૭ અરેરા મહાવીરને વારે અને ૨૧ અરેરા ૨૩ કરને વારે સંભરે છે.

પ્રશ્ન ૭૫ મું—હા. હા. ૧૦મે હય અરેરા યયા કહ્યું છે તો મહાવીરને વારે કેટલા થયા ?
ઉત્તર—૭ અરેરા મહાવીરને વારે અને ૨૧ અરેરા ૨૩ કરને વારે સંભરે છે.

—
+

—

—

—

—

—
—
—

—

ઉત્તર—એમ કેટલાક કહે છે ખરા. પણ ભગવતીજીમાં તો ૬ નર આંતરામાં કાળિક સૂત્ર વિરોધ ગયાનું કહ્યું છે પણ અસંજતીની પૂજાનું અરોરું કહ્યું નથી.

અસંજતીની પૂજા અનંત કાળે થઈ તેની મેળવણી કરવાને માટે દાખલા તરીકે મહા નશીત સૂત્રના પાંચમાં અધ્યયનમાં કમળ પ્રમા અધિકારે ૭ ચાત અરોરું કહ્યા છે તેમાં છેલ્લું અસંજતીની પૂજાનું સાતમું અરોરું કહ્યું છે તે અનંતી ચોવીસી પહેલા થયેલ છે. એટલે તે છેલ્લા ચોવીસમાં 'ધર્મસીરી' તીર્થ કરના નિર્વાણ પછી તેમના શાસનમાં અસંજતીની પૂજા ચાલી છે. અને અસંજતીપણે જે જે પુનઃજા તે કમલ પ્રભાનું અધ્યયન વાંચવાથી સમજાયે કે અસંજતીની પૂજાનું અરોરું આ પ્રકારે કહ્યું છે.

તેમ આ છેલા તીર્થ કર મહાવીરના શાસનમાં પણ સંયમ યુગ રહિત અસંજમધારી જતીઓ વગેરે પૂજા લગ્યા તે સર્વ દશમાં અરોરુંમાં અસંજતીની પૂજામાં ગણ્યા છે.

ગઈ અનંતી ચોવીસીએ ચરમ તીર્થ કરના શાસને અસંજતીની પૂજા થઈ તેમ આ ચોવીસીએ પણ ચરમ તીર્થ કરના શાસને અસંજતીની પૂજા અનંત કાળે થઈ. જાણેના વખતની અસંજતીની પૂજાનો અધિકાર સરખોજ મળી આવે છે.

પ્રશ્ન ૭૬ મું—આ ચોવીસીમાં મહાવીરને શાસને અસંજતીની પૂજાનો કોઈ પ્રમાણિક દાખલો છે ?

ઉત્તર—હા, ૯, રાંસળો—ખુરેરાપણ સંવેગીએ પોતાના સ્વેત્તં મુદ્ધપતિ ચચા અંચમા અસંજતીની પૂજા પાંચમ કાળે માની છે.

તેમજ સંધ પટ્ટક કર્તા છન વહનસૂરિએ પણ અસંજતીની પૂજા આ પાંચમાં આરામાં પ્રગટ થયેલી છે એમ કહ્યું છે

માટે મહાવીર સ્વામીના વારે અર્ધાત્ર તેમના શાસને ૬ છ અને તે પાલડા ૪ ચાર અરોરું મળી ૧૦ દશ અરોરું આ ચોવીસીમાં કલ્પા છે.

પ્રશ્ન ૮૦ મું—પહેલું અરોરું શ્રીકૃષ્ણમદેવને વારે થયું છે ને મહાવીરનું પહેલું કેમ કહ્યું ?

ઉત્તર—એ તો ગણપત મહાસાજની સુંદરમાં (ગય પદમાં) જેમ પશુ આખું તેમ સુંદર કાં તેમ જનકને ગાયમાં કલ્પા પ્રમાણે વધુ નાંદે પણ સૂત્રના ન્યાયે જેમ અનુક્રમે આવે તેમ કહ્યું

પ્રશ્ન ૮૪ સુ—હા. હા. ૧૦મે-દશ નગરી કહી તેમાં વારંવાર પેથવું નહિ એમ કહ્યું. અને ભગવંતે સાધુને તેજ દેશમાં વિચરવું કહ્યું છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—મૂળ પાઠમાં તથા ટીકામાં એ પ્રમાણે કહ્યું છે. ત્યાં એમ જણાવે છે કે-તરૂણી સ્ત્રીયાદિકનાં જોવામાં આવે માટે વારંવાર પેથે નહિ. ખાગમાંથી જો ત્રણ વાર ૧ એક માસમાં આવે એમ નીશીય ચુલ્હિમાં છે.

પ્રશ્ન ૮૫ સુ—છદ્મસ્ત અને કેવળીમાં શો તફાવત ?

ઉત્તર—હા. હા. ૧૦મે-દશ સ્થાનક છદ્મસ્ત સર્વ ભાવ ન બાલે ન દેખે. ૧ ધર્માસ્તિકાય, ૨ અધર્માસ્તિકાય, ૩ આકાશાસ્તિકાય, ૪ જીવ-શરીર પ્રતિબંધ, ૫ સજ્જ, ૬ ગંધ, ૭ વાયુ, ૮ પરમાણુ, ૯ આ જીવ જિન થાયે કે નહિ થાય, ૧૦ આ જીવ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે અથવા નહિ કરે. એ દશ જોત છદ્મસ્ત ન બાલે ન દેખે, પણ કેવળો મહારાજ બાલે ને દેખે. ઇત્યર્થ—

પ્રશ્ન ૮૬ સુ—હા. હા. ૧૦મે-દશ સ્થાનકે, જીવ આગમીય કાળે ભદ્ર કડ્યાણુકારી કર્મ ઉપરાંતે કહ્યું, તેમાં જોગ વાહિયાએ કહ્યું તે શું ?

ઉત્તર—સિદ્ધાંત, જોગને વહીવે બાલે. તપસ્યા કરે તે-તથા ઉત્સકપણ રહીત જે સમાધી યોગ તેહને કરવે. વળી જિન માર્ગ દીપાવતા કડ્યાણુપણું ઉપરાંતે કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૮૭ સુ—હા. હા. ૧૦મે-દશ પ્રકારના કંટપ વૃક્ષ કહ્યાં છે તેમાં પાંચમે જોલે જ્યોતી તે અગ્નિ કહી, અને ત્યાં અગ્નિનો અભાવ કહ્યો છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—જુગજીયાના ક્ષેત્રમાં અગ્નિનો અભાવ છે માટે અગ્નિની પેરે પ્રકાશ કરવું હાર વૃક્ષ બાલવાં.

પ્રશ્ન ૮૮ સુ—હા. હા. ૭મે પ્રવચનના નીનવ સાત કલા તેમાં પહેલો નીનવ જન્મલીને ગણ્યો છે, ને તેને ઉપજવાનો નગર આવરથી દહી તે કેમ ? તે તો સત્રીકુંડ ગ્રામમાં ઉપન્યો છે.

ઉત્તર—નીનવપણું સાવર્ય નગરીયે પામ્યો માટે સાવર્ય નગરી કહી આનો પણ નીનવપણાને જન્મ થયો માટે નીનવપણાનું જન્મની નગરી સાવર્ય કહી.

પ્રશ્ન ૮૯ સુ—હા. હા. ૫મે-૩યા જનવનીજ સૂ પાંચમે-પાંચ દેવ દહા તેનું સ્વરૂપ થી રીતે ?

ધર્મથી કોઈ પ્રકારે કર્મની નિર્જરા થતી નથી. અને ઉલટા કર્મ બધું છે. એ હેતુના તત્ત્વને સર્જકે તો નથી. સારંભને સપરિગ્રહ રૂપ ધર્મ જાણતરની વૃદ્ધિ થાય છે. અને અજ્ઞાન અપરિગ્રહ રૂપ ધર્મથી ભ ધરીત થાય છે. અથવા મોક્ષ પણ મળે છે. છતાં સારંભને સપરિગ્રહ રૂપ ધર્મમાં મોહ રાખતો થકો અને અજ્ઞાન અપરિગ્રહ રૂપ ધર્મન સન્મુખ નહિ થતાં અજ્ઞાન મરણે મરે છે—છતિ ઠા. ઠા. પમે—એક વચ્ચે પ્રથમ હેતુ સ્વરૂપ કહ્યું.

પ્રશ્ન ૬૨ મું—જહુ વચ્ચને પ્રથમ હેતુ શી રીતે છે તેનું સ્વરૂપ જણાવયો ?

ઉત્તર—જહુ વચ્ચને પ્રથમ હેતુ—તે પાક—

પંચહેડ પં૦ તં૦ હેડળા નજાળદ જાવ હેડળા અજાળ મરણ મરદ. ॥

આ હેતુ જહુ વચ્ચને મિથ્યાત્વી આશ્રી છે. અર્થઃ—ઘણા મિથ્યાત્વી દેવો હેતુને ન બાણે, હેતુને ન દેખે, હેતુના તત્ત્વને ન સર્જકે, હેતુના સન્મુખ ન થાય, એટલે હેતુને ન પહેચે. એ ચારે બોલના અજાણ અજ્ઞાન મરણે મરે. હજાંત એક વચ્ચની પેરે કેવું પણ આંહી ઘણા મિથ્યાત્વી દેવો કવા. દ્વિતીયાર્થમાં પણ એક વચ્ચન પ્રમાણે જહુ વચ્ચને ઘણા મિથ્યાત્વીએ કવા. બાકીનું સર્વે એક વચ્ચન પ્રમાણે બાકુલું. સાખ ઠા. ઠા. પમે—તથા ભ. સ. (૫) મે—

પ્રશ્ન ૬૩ મું—દ્વિતીય હેતુ સ્વરૂપ એક વચ્ચ આશ્રી જણાવયો ?

ઉત્તર—દ્વિતીય હેતુ પાક—

પંચ હેડ પ૦ તં૦ હેડ જાળદ, હેડ પાસદ, હેડ વુસદ, હેડ અમિગવદ હેડવડનમત્યં મરણે મરદ. ॥

અર્થઃ—પાંચ હેતુ પ્રરૂપા ભગવંતે તે જેમ છે તેમ કહે છે. હેતુ બાણક કેતા હેતુને બાણે, હેતુ પાસક કેતા હેતુને દેખે, હેતુ વુસક કેતા હેતુના તત્ત્વને સર્જકે, હેતુ અતીગવક કેતા હેતુના સન્મુખ થાય. અર્થાત્ હેતુને પહેચે, આ ચારે બોલના સ્વરૂપ રૂપ હેતુને જોગબતાં છનો છમસા માંજે મરે આ એક વચ્ચને અર્થ કલા.

પ્રશ્ન ૬૪ મું—દ્વિતીય હેતુ સ્વરૂપ જહુ વચ્ચ આશ્રી જણાવયો ?

ઉત્તર—દ્વિતીય હેતુ પાક—જહુવચ્ચને—

પંચ હેડ પ૦ તં૦ હેડળા જાળદ જાવ હેડળા છડમત્યં મરણે મરદ.

નથી બાણવાની જરૂર જેને, કારણકે અવધિ સાનાદિકે બાણ છે તેને ચિહ્ન કરી બાણવાની જરૂર નથી. પણ જે વસ્તુથી મોક્ષ મળે તે વસ્તુ ન બાણ, તેમજ દર્શને કરી ન દેખે, ખરા તત્ત્વને ન સર્જકે, તેના સન્મુખ ન થાય- એટલે તે સ્વરૂપને ન પહોંચે. એ ચારે બોલને અભાવે છદ્મસ્ત મરણ મરે. એ એકવચને અર્થ કહ્યો.

પ્રશ્ન ૯૮ મું—તૃતીય હેતુ સ્વરૂપ, બહુવચને શી રીતે છે ?
ઉત્તર—તૃતીય હેતુ પાઠ—બહુવચને—

પંચ અહેતુ ૫૦ તં ૦ અહેતુના નયાણા જાવ અહેતુના વડમત્થં મરણં મરદ- આનો અર્થ ઉપર પ્રમાણે લેવો. ઉપર જેમ એકવચને અર્થ કર્યો છે તેમજ બહુવચને એટલે ધણા આશ્રી પણ એજ પ્રમાણે અર્થ બાણવો.
પ્રશ્ન ૯૯ મું—તૃતીય હેતુ સ્વરૂપ, એકવચને તથા બહુવચને વિશેષાર્થથી જણાવવો ?

ઉત્તર—આ પ્રશ્ન એકવચને તથા બહુવચને અવધ્યાદિક સાન-વાણા આશ્રી બાણવો. કોઈ, એક અથવા ઘણા છવો છડા ગુચ્છસ્થાને રહેલા અવધ્યાદિક સાનવાણા જેમ ગૌતમ સ્વામી ભવડાને પુણવી લાવ્યા અને તેજ ભવડાને માર્ગમાં આવતા કેવળ સાન પ્રાપ્ત થયે થકે કેવળીની પ્રખદામાં જતાં ગૌતમ સ્વામીએ પાછો વાળવા માંડ્યો ત્યારે ભગવંતે કહ્યું કે તેમને તેમની પ્રખદામાં જવા દો. ત્યારે ગૌતમે પૂછ્યું કે મું તેને કેવળ સાન થયું ? ભગવંતે હા પાડી. આ વાત સાંભળી ગૌતમને ખેડ થયો કે હું આવા મુર્ખને સમજાવી લાવું તેને કેવળ સાન પ્રાપ્ત થાય. પણ મને કેવળ સાન પ્રાપ્ત થતું નથી. આમ અવધ્યાદિક સાન હોવા છતાં ખેડમાં ઉતર્યા; પણ તેમણે જ્યારે રાગદોષ રાય દીધો ત્યારેજ કેવળ સાન પ્રગટ થયું, એ ભાવને બાણતા નથી. ભગવંતે ઉપર સંગ્રાહ હોવાથી એ ભાવને દેખતા નથી કોઈ ઉપર રાગ રાખવો નહિ એ તત્ત્વને સર્જકતા નથી. દાગદોષરૂપી વૈરીને છતી વીતરાગ દયા પ્રાપ્ત કરી તેના સન્મુખ થતા નથી એ ચારે બોલના અભાવે છદ્મસ્ત મરણ મરે.

પ્રશ્ન ૧૦૦ મું—આ વિષે દ્વિતીયાર્થ હોય તો તે પણ જન્યારયો ?
ઉત્તર—એક વચને અથવા બહુ વચને એટલે એક અથવા ઘણા અવધો સાનાયોને હેતુ એટલે ચિહ્નની જરૂર નથી. કારણકે અવધો સાનવડે એટલે છે. અને અવધી દર્શનવડે દેખે છે. પણ સર્વંથ ન બાણ એટલે કેવળ પધાંપરૂપ ભાવને અવધતા નથી, એજ ભાવને દેખતા નથી, એ ભાવના

તરત્રને ચર્ચાના નથી, એ જાણના ચુમ્બુજ માત્ર નથી એટલે એ જાણે
પરોચના નથી. એ ચારે જાણના અર્થને યાદગર મરણે મરે પણ કેવળ
મરણ ન થાય. આપ ઠા. ઠા. પ, મે. તથા મ. ય. પ, મે.

પ્રશ્ન ૧૦૧ મું—ચતુર્થે હેતુ સ્વરૂપ, એક વચને શી રીતે છે તે
જણાવે ?

ઉત્તર—ચતુર્થે હેતુ પાડ-પંચ હેતુ ૧૦ તંત્ર અદેહ પ્રાણદ, અદેહ રક્ત,
અદેહ નુસદ, અદેહ અભિગમદ, અદેહ કેવળી મરણે મરદ.

અર્થ—પાંચ અદેહ પ્રકારના જમણે તે જેમ છે તેમ કહે કે
અદેહ એટલે ચિદ્ધ વિના કલે, ચિદ્ધ વિના રૂપે, ચિદ્ધ વિના રસે
ચર્ચાંડે, ચિદ્ધ વિના તન્મુખ માત્ર અર્થાત્ પાર પામે, એ ચારે એકે હે
વિના કેવળી મરણે મરે એ એક વચને કેવળી આથી કહું.

પ્રશ્ન ૧૦૨ મું—ચતુર્થે હેતુ સ્વરૂપ, બહુ વચને શી રીતે છે ?

ઉત્તર—બહુ વચને—ચતુર્થે હેતુ પાડ-પંચ અદેહ ૧૦ તંત્ર અદેહ
જાણદ જાવ અદેહના કેવળી મરણે મરદ.

આનો અર્થ ઉપર પ્રમાણે લેવો. ઉપર જેમ એક વચને કેવળી
આથી કહું છે તેમજ બહુ વચને પણ કેવળી જાણવા. આ બંને પ્રશ્ન
એક વચને તથા બહુ વચને કેવળી આથી જાણવા.

પ્રશ્ન ૧૦૩ મું—ચતુર્થે હેતુ સ્વરૂપ, એક વચને તથા બહુ વચને
વિશેષાર્થે શી રીતે છે ?

ઉત્તર—એક તથા બહુ કેવળીને એટલે તેમાં જોડમાં ગુણસ્થાન
વાળા જીવોને ચારે બોલે હેતુ એટલે ચિદ્ધની જરૂરીયાત નથી. જેમકે—
જંબુદ્રીપ એક લાખ જોગનના થાગીને આકારે વાટલા આકારે ગોળ છે
અથવા લવણ સમુદ્ર સુડીને આકારે જંબુદ્રીપને ફરતો છે, તેમજ ધાતકી
ખંડ લવણ સમુદ્રને ફરતો છે, ને ધાતકી ખંડને ફરતો કાળોદ્રી સમુદ્ર
છે, ને તેને ફરતો પુષ્કર દ્રીપ છે. વગેરે દ્રીપ સમુદ્ર અસંખ્યાતાનું સ્વરૂપ
હેતુચાલિક છદ્મસ્ત જીવોને જતાવ્યા છે, પરંતુ કેવળી મહારાજને એ
હેતુની જરૂર નથી. કેમકે કેવળી મહારાજ માપેલું અને અમાપેલું તથા
અને દરનું સર્વ એક સમયમાં જાણે દેખે છે અને કેવળી મરણે મરે છે
આપ ઠા. ઠા. પ, મે-ઉ. ૧લે-તથા લગવલીજ શતક (૫) મે—

પ્રશ્ન ૧૦૪ મું—અહીંમાં હેતુ પાંચ કહ્યા છે ને વ્યાખ્યા ચારની આવે છે તો તે વિષે શું સમજવું? —

ઉત્તર—હેતુ તો મૂળ જે પાંચ કહ્યા છે તેજ છે. પેટા બાબુવાનો ૧, બીજો દેખવાનો ૨, ત્રીજો બુઝવાનો ૩, ચોથો સંસ્કૃષ્ટ થવાનો ૪, ને પાંચમો તત્ત્વ મરણે મરવાનો ૫. આ પાંચ હેતુ, એક વચને ને બહુ વચને ચાર બોલ ઉપર ઉતાર્યા છે, તેમાં પેટા બોલ હેતુના અભિપ્રાયનો-મિથ્યા દૃષ્ટિનો, અજ્ઞાન મરણે મરવાનો ૧, -અને બીજો બોલ હેતુના બાબુનો અવૃત્તિ સમકિત દૃષ્ટિનો છદ્મસ્ત મરણે મરવાનો ૨, -ત્રીજો બોલ છદ્મ સુશુદ્ધિવાળા અવધિ જ્ઞાનીનો તેને ચિહ્નાદિ હેતુએ બાબુવાની જરૂર નહિ પણ મોક્ષ સાધનનું સ્વરૂપ ન બાલે દેખે ઇત્યાદિ છદ્મસ્ત મરણે મરવાનો ૩, -અને ચોથો બોલ હેતુ વિના-ચિન્હ વિના બાબુનારા કેવળી મહારાજનો કેવળી મરણે મરવાનો ૪. એ ચાર બોલ ઉપર પાંચ હેતુની વ્યાખ્યા ભગવંતે બજાવી છે. ઇત્યર્થ:—

પ્રશ્ન ૧૦૫ મું—ઘાવકને ડોઘ ઠેકાણે ધર્માચાર્ય કહ્યા છે ?

ઉત્તર—હા. હા. જયે-ઉ. ઝજે-ચાર પ્રકારના ધર્માચાર્ય કહ્યા છે, તેમાં ટીકાકારે તથા ભાષ્યમાં પ્રતિબોધક ઘાવકને ધર્માચાર્ય કહ્યા છે. બુઝો-બાબુવાળા છાપેલા કાણાંગનાં પાને ૨૮૨માં મધ્યે.—

પ્રશ્ન ૧૦૬ મું—હા. હા. જયે-ઉ. ઝજે-તથા રાયપ્રથેશ્વી સૂત્રમાં કહ્યું છે કે-મનુષ્ય લોકમાંથી મનુષ્યની ગંધ દેવતાને ચારસે પાંચસે જોજન ઉંચી-ભાવ છે; માટે દેવતા આવતા નથી એમ કહ્યું. અને પદ્માણ્ડ પદ ૧૫મે-પ્રાણેન્દ્રિયનો વિષય નવ જોજનનો કહ્યો તેનું કેમ ?

ઉત્તર હા. હા. જયે-ઉ. ઝજે-ટીકામાં નવ જોજનનો વિષય જે કહ્યો છે તે ઉદારીક ધરીર આધી કહ્યો છે-ચળી ધોતેન્દ્રિયનો વિષય ૧૨ જોજનનો છે ને વિમાનને વિષે દેવતા ઘંટાનો નાદ લાખ જોજન છેટેથી સંભળે છે માટે ૧૨ જોજન કહ્યું તે ઉદારીક આશ્રી સંભળે છે.—

પ્રશ્ન ૧૦૭ મું—હા. હા. ૧૦મે-છદ્મસ્ત દશ બોલ સર્વ ભાવે ન બાલે ન દેખે કહ્યું તેમાં દશમે બોલ, આ છવ સર્વ દુઃખનો અંત કર્યો અથવા નહિ કરે એવું ન બાલે ન દેખે કહ્યું. અને ભગવતીય સ. ૧૪મે-ઉ. ઝજે-અનુત્તર વિમાનનું દેવતા ત્યાં રહ્યા યજ્ઞ ભગવંતે તથા ગૌતમનું સિદ્ધ દેવતાં ભાવ બાલે દેખે કહ્યું છે. તે કેમ ?

ઉત્તર—તેજ દેવાલે ભગવતીજમાં કહ્યું છે કે—અનુદર વિદ્યારૂપ દેવતા અથવા જ્ઞાનનાં વિધિદ ભાગ્યે મનોદુષ્કારની વાતે નહીં જે તે વર્તણૂક ન દેખે એટલે એમ જાણે જે એ વિદ્યારૂપ થયા છે. સ્વર્ગ:-

પ્રશ્ન ૧૦૮ થું—જિન જનદિ પવન જિન ચરીખા વગેરે યમ એ ગણપરનેજ વાગ્યુ યાપ કે બીજા સાધુઓને વાગ્યુ યાપ ખરે ?

ઉત્તર—હા. હા. ઉત્તર-હા. જયે—જાપીજમાં ગોમદાદીર ભગવંતે ૩૦૦ ગણે, ચૌદ પૂર્વે જિન નથી પણ જિન ચરીખા-કેવલી સ્ત્રીય (સુત કેવળી), સર્વે અક્ષર સની પાતી-સર્વે અક્ષરના અનુભવના સ્વરૂપ જિન કેવળીની પરે અગિત્ય-સત્ય વ્યાકરણ પ્રમાણ કહેનાર, એટલે ઉદ્ધૃતી ૧૪ ચૌદ પૂર્વધારીની સંપદા થઈ, એમ કહ્યું છે. અને તેમજ ગણપર ૧૧ અગ્યાર કહ્યા છે. આ ઉપરથી ચૌદ પૂર્વેને પણ ગણપર ૧૧ કહ્યા છે.

અને ઉત્તર સૂત્રમાં પણ શ્રીમદ્ભગવંત મદાદીર દેવતા સમર્થવૃદ્ધ અધિકારે પણ અનિજા નિજા સંકાસા વગેરે સર્વે યજ્ઞ કહ્યા છે.

અને હા. હા. જયે—જાપીજમાં અરિષ્ટ નેમિ ભગવંતને ચારણે ૪૦૦ ચૌદ પૂર્વે જિન નથી પણ જિન ચરીખા, સર્વે અક્ષર સનીપાતી વગેરે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે તમામ જોડ સરખા કહ્યા છે.

આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે ગણપરના દરજ્જાના તેજ તટોતટના શુભવાળા જીન સાધુઓ હોય છે ખરા એમ જણાય છે.

ઇતિ શ્રી પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાલજી સ્વામી. તત્ત્વ શિષ્ય સુનિશ્ચી મોહનલાલજી કૃત “શ્રી પશ્ચોત્તર મોહનમાળા”-ઉત્તરાર્ધ-ભાગ ૮ મો સમાપ્ત.

શ્રીમદ્ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી ગ્રંથમાળા—મણુકો ૬ મો.

પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી તત્ શિષ્ય
મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત.

શ્રીપ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.
ઉત્તરાર્ધ ભાગ ૬ મો.

ઉત્તર—તેજ દેવાણે ભગવતીજમાં કહ્યું છે કે—અનુદર વિદ્યા
 દેવતા અવધ જ્ઞાનનાં વિશિષ્ટ ભાગ્યે મનોરૂપની વર્તણૂક દેવે
 વર્તણૂક ન દેવે એટલે એમ જાણે જે એ વિદ્ય યથા ઉદયર્થ:-

પ્રશ્ન ૧૦૮ થું—જિન જંનદિ પવુ જિન સરીખા વગેરે જન એ
 ગણપરનેજ વાણ યાપ કે વીખા ચાલુઆને વાણ યાપ ખરે ?

ઉત્તર—હા. હા. ઉત્તર-હા. જયે—ગાવીજમાં શ્રીમદ્દાદીર સ્વામીને
 ૩૦૦ વ્રજણે, ચૌદ પૂર્વી જિન નથી પવુ જિન સરીખા-કેવલી સરીખા
 (યુત કેવલી), સર્વ અશર સની પાની-સર્વ અશરના અનુચેવના સ્વરૂપ
 જિન કેવલીની પર અપિતય-સત્ય વ્યાકરણ પ્રસન્ના કહેનાર, એકે
 ઉદ્દેશી ૧૪ ચૌદ પૂર્વધારીની સંપદા યદ્ય, એમ કહ્યું છે. અને તેમજ
 ગણપર ૧૧ અગ્યાર કહ્યા છે. આ ઉપરથી ચૌદ પૂર્વીને પવુ સ્વરૂપ
 ચાલુ લાણ છે.

અને ઉચ્ચાર્થ સૂત્રમાં પવુ શ્રીમદ્દાદીર દેવતા સમચેક્ષુદા
 અધિકારે પવુ અનિજા નિજા સંકાસા વગેરે સર્વ ચાલુ કહ્યા છે.

અને હા. હા. જયે—ગાવીજમાં અરિષ્ટ નેમિ ભગવંતને ચારણે ૪૦,
 ચૌદ પૂર્વી જિન નથી પવુ જિન સરીખા, સર્વ અશર સની પાની વગેરે
 ઉપર દક્ષ પ્રમાણે તમામ જોલ સરખા કહ્યા છે.

આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે ગણપરના દરજ્જાના તેજ
 તરોતકના શુભવાળા જીન સાધુઓ હોય છે ખરા એમ જણાય છે.

ઇતિ શ્રી પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાલજી સ્વામી. તત્ત્વ ચિંત્ય મુનિશ્રી
 મોહનલાલજી કૃત “શ્રી પશ્ચોત્તર મોહનમાળા”-ઉત્તરાર્ધ-ભાગ ૮ મો પ્રમાણ:-

શ્રીમદ્ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી ગ્રંથમાળા—મણુકો ૯ મો.

પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી તત્ શિષ્ય
મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત.

શ્રીપ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.
ઉત્તરાર્ધ ભાગ ૯ મો.

ઉત્તર—તેજ કેમલે ભગવાતીશ્રીમાં કહ્યું છે કે—અનુદર વિગતે
 દેવતા અથવા જ્ઞાનનાં વિગિદ્ધ ભારતી મનોદ્વંધની ગર્ભજા બને તે
 વર્ગજા ન રહે એટલે એમ બંને ને એ વિદ્ય થયા હૃદય:-

પ્રશ્ન ૧૦૮ ગું—જિન જિનદિ પવુ જિન સરીખા વગેરે દુઃખ કે
 ગણધરનેજ વાણ થાય કે બીજા સાણુઓને વાણ થાય ખરો ?

ઉત્તર—કા. કા. ૩૨-૩. જયે—જાણીશ્રીમાં શ્રીમદ્વાપીર ભગવંતે
 ૩૦૦ વ્રજસે, ચૌદ પૂર્વી જિન નાધી પવુ જિન સરીખા-કેવગી સરીખ
 (દ્યુત કેવગી), સર્વ અક્ષર સગી પાતી-સર્વ અક્ષરના અનુભવના વધુ
 જિન કેવગીની પરે અવિતત્ય-સત્ય બ્યાકરણ પ્રશ્નનાં કહેનાર, એટલે
 ઉદ્દેશી ૧૪ ચૌદ પૂર્વધારીની સંપદા થઈ, એમ કહ્યું છે. અને તેમજ
 ગણધર ૧૧ અગ્યાર દેશ છે. આ ઉપરથી ચૌદ પૂર્વીને પવુ ગણધર
 ચાલુ છે.

અને ઉપવાઈ સૂત્રમાં પવુ શ્રીમગવંત મદ્વાપીર દેવના સમયે સુધુ
 અધિકારે પવુ અનિજા જિજ્ઞા સંકાસા વગેરે સર્વ ચાલુ કહ્યા છે.

અને કા. કા. ૪થે—જાણીશ્રીમાં અદિષ્ટ નેમિ ભગવંતને ચારસે ૪૩
 ચૌદ પૂર્વી જિન નાધી પવુ જિન સરીખા, સર્વ અક્ષર સગીપાતી વરે
 ઉપર દેશ પ્રમાણે તમામ બોલ સરખા દેશ છે.

આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે ગણધરના દરજ્જાના તે
 તરોતકના ગુણવાળા બીજા સાધુઓ હોય છે ખરા એમ જણાય છે.

ઇતિ શ્રી પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાલજી સ્વામી. તત્ શિષ્ય સુનિશ્ચી
 મોહનલાલજી કૃત “શ્રી પશ્ચોત્તર મોહનમાળા”-ઉત્તરાર્ધ-ભાગ ૮ મો પ્રમાણ:-

શ્રીમદ્ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી ગ્રંથમાળા—મણકો ૯ મો.

પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી તત્ શિષ્ય
મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત.

શ્રીપ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.
ઉત્તરાર્ધ ભાગ ૯ મો.

શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.

૪૪૭૭૯૯૯૯

ઉત્તરાર્ધ ભાગ ૬ માં.

૪૪૯૯૯૯

પ્રશ્ન ૧ પું—સમોચરણ એટલે શું ?

ઉત્તર—સમોચરણનો અર્થ કેટલાક એવા કરે છે કે ત્યારે નિર્ધેર મહારાજને દેવગજન ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે તમણે મદની રચના થય છે એક જોળન પ્રમાણમાં રૂપાનો મદ ને સોનાના કાંગરા સોનાનો મદ ને રત્નના કાંગરા, રત્નનો મદ ને મણિ રત્નના કાંગરા. ચારે દીસે વીણ વીણ હ્રસ્વર પગથીયાં વગેરેની રચના થાય છે. મધ્ય ભાગે ફટક રત્નના શિંડાણ ઉપર ભગવંત ધીરાણ ઉપદેશ આપતા અને વળી કેટલાક તો તંત્રી કહે છે કે ભગવંતને તે વળતે માથે સુચુરાદિ તમામ અલંકારો ઘેરી જાની આવતા. વગેરે વાતો સાંભળીએ છીએ પણ સૂત્રમાં તે પ્રમાણે જોવા આવતું નથી.

પ્રશ્ન ૨ જું—સૂત્રમાં શું કહ્યું છે ? જે વાત સૂત્રમાં હેલ છે સત્ય ગણાય.

ઉત્તર—સૂત્રમાં તો એમ કહ્યું છે કે—જ્યાં જ્યાં સમોચરણ વ્યાખ્યા આલેલ છે ત્યાં ત્યાં તિર્થંકર યા સાધુને ઉતરવા સંબંધીની હકીકત આવે છે. અને ભગવતીજીમાં બંધકના અધિકારે ભગવંતને વજ્ર, સુચુર, આભરણ, શોભા, અલંકાર રહિત ગણધર દેવે સૂત્ર પાઠે કહ્યા છે. માટે ત્રગડાદિકની વાત બંધ બેસતી નથી. પણ જ્યારે તિર્થંકરને કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે અમુક વૃક્ષની નીચે થાય છે તે વૃક્ષને એક વૃક્ષ કહેવામાં આવે છે. સમવાયંગજી સૂત્ર બાળુ તરફથી છપાયેલું છે તેમાં પાને ૨૩૩ મે કહ્યું છે કે—

વત્તીસાઈં ધણૂં, જેઈઅરુ રકોય વહૂંમાણસ્ત; જિચો અગો અલોગો, જોચ્છળો સાલનરકેળં. ॥

તેના અર્થમાં—ભાપામાં લખ્યું છે કે—૩૨ ધનુષ પ્રમાણે એલ વૃક્ષ જે હેઠે પૃથ્વી શિલાપટ્ત તિહાં બેસી ભગવંત વર્ધમાન સ્વામી વ્યાખ્યાન કરે. એટલે નીચે અશોક વૃક્ષ અને ઉપરે સાલવૃક્ષ.—

અચોક લૂક આતંશયના પ્રભાવે બની આવે તો નાચ પડવા
 ૨ એસી ભગવંત ઉપદેશ આપે એમ કહ્યું છે. અને ન્યાય
 ૧ના ઉપદેશનો અધિકાર ચાલ્યો છે ત્યાં પૃથ્વી શિલાપદ ઉપર
 ચાલ્યો છે, તે ન્યાય પૂર્વક છે. બાકીની વાત અધિકારોએ
 કી હોય એમ જણાય છે.

૩ જુ—સૂત્રમાં ભગવંતને બેસવા માટે ફેટક રત્નનું સિંહાસન
 છે એમ કહ્યું છે તે કેમ ?

૨—ઉવવાઈ સૂત્ર તથા સમવાયંગજીમાં અતિશય અધિકારે કહ્યું
 થકે ૧, છત્ર ૨, ચામર ૩, સિંહાસન ફેટક રત્નમય, અથવા
 પેઠે નિર્મળ સફેદ પાદપીઠ સહિત સિંહાસન ૪, અને ધર્મધ્વજ
 વાના સદાય આકાશ ગત-આકાશને વિષે ચાલે છે. એમ કહ્યું
 ભગવંતના પરિભ્રમમાં આવે છે એમ કહ્યું નથી.

૫ ૪ જુ—આ વિષે સૂત્રના મૂળ પાઠમાં જુ કહ્યું છે તે જણાવ્યો ?
 તર—મૂળ પાઠમાં ચોક્કસ આકાશગત કહ્યું છે તે સાંભળો—
 મવાયંગજીમાં ૩૪ અતિશયમાં—

સગયં ચક્રં ૬, આગાસગયં છત્રં ૭, આગાસિયાટ સેયવરચામરાઓ ૮
 હેવાનયં સવાયપીઠ સિંહાસનં ૯.

તથા—આકાશગત વર્તિચક્ર ૬, આકાશગત વર્તિછત્ર ૭, આકાશે
 પ્રધાન ચામર ૮, આકાશને વિષે નિર્મળ સફેદ પાદપીઠ
 સિંહાસન ૯,—આ બધા જોડ આકાશમાં વિશ્વ પુણ્યવર્તન ભગવંતના
 હાથને બની આવે છે. વાદળાની માફક, પણ ચક્ર કોઈને વિદારે
 ચળાયા કરે નહિ, ચામર વિજાય નહિ, અને સિંહાસન ચેપવાને
 નહિ. ભગવંતને બેસવાને તો પૃથ્વી શિલાપદજ કહેવ છે.

પ્રશ્ન ૫ જુ—તિર્થંકરને ત્રે પડખે પણ ચામર વિઝે છે એમ
 જીમાં અતિશય અધિકારે સાંભળ્યું છે તે કેમ ?

ઉત્તર—હમણાના યોગક વર પહેલાં બાપુ તરફથી સમવાયંગ સૂત્ર
 છે તેમા એવો પાડ છે ખરો પણ નસવનું જુનું પત્તા વપરનું
 સમવાયંગ સૂત્ર એમાં તેમા એવો પાડ કે અધિકાર નથી. એ
 એમ જણાય છે કે-કોઈએ એ પાડ નવો દાખલ કર્યો છે.

પ્રશ્ન ૬ હું—એવી શી યાજ્ઞિની મળી આવે છે કે-એ પાઠ નવો દાખલ કર્યો છે ?

ઉત્તર—ભગવંતના ૩૪ અતિશય કદા છે તેમાં ૧૯ એગળીયમે- અને ૨૦ વીચમે-એ એવ અતિશય જુની પ્રતમાં જુદા કદા છે, તે મૂળ પાઠ આ રીતે છે.

અનુજ્ઞાનં સદ્ કરિત રસ રુચ ગંધાનં અદ્યારિતો મયદ્ ૧૨ નનુજ્ઞાનં સદ્ કરિત રસ રુચ ગંધાનં પાઠભાવો મયદ્. ૨૦

એટલે જોટા ચન્દ્ર, સ્પર્શ, રસ, રૂપ, ગંધનો અભાવ હોય, એ ૧૯ મો.-મનોહર, ચન્દ્ર, સ્પર્શ, રસ, રૂપ, ગંધનો પાદુર્ભાવ હોય એટલે પ્રગટ થવા પછું હોય એ ૨૦ મો. એ પ્રમાણે જુની પ્રતમાં જૂદા કદા છે.

પ્રશ્ન ૭ મું—જાણુવાળા છાપેલા સમવાયંગમાં શી રીતે છે ?

ઉત્તર—જાણુવાળા છાપેલા સમવાયંગમાં ઉપર કહેલા એવ અગ્રિય લેખા કરીને ૧૯ એગળીયમે એક અતિશય ડરાવ્યો છે, અને એવો અતિશય નવો દાખલ કર્યો છે તે જણાવીએ છીએ:

ડમઓ પાલિચળં અરહંતાણં ભગવંતાણં દુવે જરકા કડગ તુડિવ ચંચિય મુયા ચામરકેવળં કરંતિ ૨૦ એ નવો પાઠ દાખલ કર્યો છે.

અને ભાષ્યવાળાએ અસલ પ્રમાણે દાખલ કરી, નવા પાઠની સમજ માટે વાચનાંતર કહી સિદ્ધાંતના મતથી નવો પાઠ જુદો પાડ્યો છે. તે એ પ્રમાણે છે કે-જોટા ચન્દ્ર, સ્પર્શ, રસ, રૂપ, ગંધનો અભાવ હોય એ ૧૯મો-મનોહર ચન્દ્ર, સ્પર્શ, રસ, રૂપ, ગંધનો પાદુર્ભાવ હોય. સિદ્ધાંત મૂળ મતિએ—વળી વાંચનાંતરે કૃષ્ણ ગુરુ પ્રમુખ ધૂપ ઉખેવે જિંદું પસે એ યક્ષ ઉભા ચામર ઉખેવે ૨૦ એ પ્રમાણે ભાષ્યમાં કહ્યું છે.

વિચારો કે-ભગવંતની પાસે દેવતા ધૂપ ઉખેવે તથા ચામર વિડે એવી સાવધ ક્રિયા કોઈ કાળે બને જરી કે ? કદિ નહિ. તેટલાજ માટે ભાષ્યવાળાએ બન્ને ભાગ જુદા પાઠી વાચનાંતર કરી એ નવો પાઠ દાખલ કર્યો છે એમ જુદો ભાવ જણાવી દેખાડ્યો.

ઉવવાઈ સૂત્રમાં સમોસરણુનો સંપૂર્ણ અધિકાર છે તેમાં યક્ષ ચામર વિંચવા સંબંધી કે ધૂપ ઉખેવવા સંબંધી તથા સિંહાસને બેસવા સંબંધી વગેરે સૂત્રપાઠે કાંઈપણ અધિકાર છેજ નહિ. પણ ચંપા નગરીના ઇલાન કોણમાં પૂર્ણ ભદ્ર નામના યક્ષ, તે નામના વનમાં અશોક વૃક્ષનું વર્ણન

કર્થો છે અને તે અચોક્ક વૃક્ષની નીચે પૃથ્વી-શિલ્પાપદ્મ સિંહાસનને આકારે વર્ણવેલ છે. આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે, - ભગવંત પૃથ્વી શિલ્પાપદ્મ ઉપર અચોક્ક વૃક્ષની નીચે બેસી ઉપદેશ દેતા હોય એમ જણાય છે.

પ્રશ્ન ૮ મું—એવો કોઇ, સૂત્ર પાઠે ઉઘાડો દાખવો છે કે-ભગવંતે પુઠ્ઠી શિલ્પાપદ્મ ઉપર બેસી ઉપદેશ દિધો ?

ઉત્તર—હા, જી, સાંભળો—શ્રી દશાસુતસ્કંધ સૂત્રના પાંચમાં અધ્યયનમાં શ્રી ગણધર મહારાજે ખુલ્લું જણાવ્યું છે કે—શ્રી ભગવંત મહાવીર દેવ પુઠ્ઠી શિલ્પાપદ્મ ઉપર બેસી ઉપદેશ દેતા. એમ-મૂળ પાઠથી સિદ્ધ થાય છે. બુઝો નીચેનો પાઠ—

વાણીવ્યગ્રામ નગરને ઇયાન કોણે કૃતિપદ્માસ નામા ચૈત્યવંત કહ્યો, છતશત્રુ રાજા તેની ધારણી રાણી કહી.

एवं सर्वं समोसरणं भाणियञ्च जावं पुढ्वी सिखा पट्टणं सामि समो सदे परिता निगाया धम्मो कहिओ.

એમ સર્વ સમોસરણનો અધિકાર કહેતા યાવત્ પૃથ્વી શિલ્પાપદ્મ ઉપર શ્રીમહાવીર સ્વામી સમોસરી-ખીરાજી આવેલી પરિપદા પ્રત્યે ધર્મ-ઉપદેશ કહ્યો.

આ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે—કોઇ પણ અલંકાર વિના પૃથ્વી શિલ્પાપદ્મ ઉપર બેસી ભગવંત મહાવીર દેવ ઉપદેશ દેતા એ વાત સત્ય છે.

પ્રશ્ન ૯ મું—આહંયાં કોઇ એમ કહે કે-ત્રગડાગડ આદિ જે સમોવસરણની રચના તિર્થંકર મહારાજના અતિશયથી થાય છે તે કાયમને માટે નહિ પણ જ્યાં મિથ્યાત્વની જેર હોય ત્યાં જગન્ય ત્રણ વાર, મહામ સ્નાન વાર, અને ઉત્કૃષ્ટ બાર વાર આખી જીંદગીમાં થાય. તેનું કેમ ?

ઉત્તર—આ વાત કોઇ સિદ્ધાંતમાં નથી. ચૌત્રીય અતિશયની વાત સમવાયંજી સૂત્રમાં કહી છે તે તો કાયમને માટે જણાય છે પણ ત્રગડાગડની કે કટક રત્નના સિંહાસન ઉપર બેસવાની કે ભગવંતને માથે મુગટ કાને કુડગ વગેરે અડકારની ચોલા વગેરેની પ્રધરાણા અને તેવી રીતે ભગવંતના મહારાજની વાતો કરે પણ જે વાત સૂત્રમાં ન હોય તે વાત પ્રમાણમાં આવે નહિ. વગી જે આ કુનીઆમાં ઉત્કૃષ્ટ પદે ત્યાંની અધુના હોય તેને અડકારી પડના કચ્છી તે પણ ત્રગડા ન્યાયે તે સિદ્ધિ ૨૫૧૫. માટે સિદ્ધાંત કહે તે સત્ય.

પ્રશ્ન ૧૦ મું—શ્રીમત્પતીજીનાયનાક ઉદેશ કેટલા ?

ઉત્તર—શ્રીમત્પતીજીના મૂળ ચતક ૪૧, અંતર ચતક ૬૩, સર્વ ચતક ૧૩૮.-તેના ઉદેશ પ્રથમ દય દગર હતા તે વિગેહ બતા ૬૧ ૧૬૨૫ રથ.-સર્વ પ્રશ્ન ૩૬૦૦૦ હગર કદા છે.

પ્રશ્ન ૧૧ મું—ભગતીજી સ. ૧૧૦-૩. બીજો-નારડીનો ચંદ્ર સંચીડણ કાળ ત્રણ પ્રકારે કદો તે શી રીતે ?

ઉત્તર—નારડીનો ચંદ્રાર સંચીડણ કાળ ત્રણ પ્રકારે કદો તે-શુન કાળ ૧, અશુનકાળ ૨, મિશ્રકાળ ૩, સંચીડણ તે તેજ ભ્રમમાં રહ્યું-શુનકાળ તે પૂછ્યા સમયના નારડીના છવ તે સર્વ ચથીને ગત્યાંતરે પામ્યા એકે બાકી રહે નહિ તે શુન્યકાળ ૧,-અશુન્યકાળ તે-પૂછ્યા સમાના નારડીમાંથી એકે ચચો નથી તેમજ એકે નવો આવ્યો નથી તે અશુન્યકાળ ૨,-મિશ્રકાળ તે-પૂછ્યા સમાના નારડીમાંથી ચચા માંડા-બીજા આવી ઉપજે છે પરંતુ પૂછ્યા સમય માંહેલો એક પણ રહેત્યુંથી મિશ્રકાળ ૩.

હવે તેહનો અરૂપા બહુત્વ કહે છે.-સર્વથી થોડો અશુન કાળ તે પૂછ્યા સમાના નારડીનાં છવ તેમાંથી ચચો નથી, બીજા નવા ઉપજ્ય નથી એટલે પૂછ્યા સમાના જેટલા હોય તેટલાજ રહે તો ૧૨ સુધી રહે, પછી અવશ્ય ચચે ઉપજે, તે બધી સર્વથી થોડો અશુનકાળ ૧-તેથી મિશ્રકાળ અનંત શુભો તે પૂછ્યા સમા માંહેલો એક નારડી રહ્યો છે ત્યાંસુધીમાં પૂછ્યા સમાના નારડીમાંથી જે ચચેલા તે ગત્યાંતર કરી પણ આવે ત્યાંસુધીમાં અનંત કાળ નીકળે તે આથી અનંત શુભો મિશ્રકાળ કદો ૨-તેથી શુનકાળ અનંત શુભો તે પૂછ્યા સમાના નારડી સર્વથી નીકળી વનસ્પત્યાદિકને વિગે પહોંચ્યા ત્યાં અનંત કાળ રહે, તે બધી શુનકાળ અનંત શુભો. ૩ ॥

પ્રશ્ન ૧૨ મું—કેટલાક કહે છે કે-આકાશમાં જે વાદળને જમાવ થાય છે તે વાનું દગ છે એટલે વાઉકાયનો તે જમાવ છે. તેનું કેમ ?

ઉત્તર—ભગ. સ. ૩૧-૩. ૪થે-તેમાં વાઉકાય અને વાદળા- (બજાહકા) જુદા કદા છે. વાદળને વાયરાનું દગ કહે છે તે જોડું કારણકે-વાનું સ્વરૂપ અરે વાદળનું સ્વરૂપ જુદું કહ્યું છે. વાયરો એક દિશી ચાલે અને બજાહકા-વાદળા સર્વ દિશી ચાલે. અને વાયરો વાઉકાયનો

જીવનો સમુદ્ધ છે. અને બળાહક જે વાદળા તે અપકાયનો. સમુદ્ધ માટે બને જીવ છે, અને બનેની કાય પણ જીવી છે.

પ્રશ્ન ૧૩ મું—પ્રાણાતિપાત-પાપસ્થાનક કયા કર્મને ઉદે હોય

ઉત્તર—પ્રાણાતિપાત મોહની કર્મને ઉદે હોય. સાખ ભ.

૧૨મે-ઉ. પમે-ટીકામાં મંડાતાજ-સમિતિ પાને પૃથ્વી પુંડીમાં છે કે—

‘પાણાદ્વાર્’ ત્તિ પ્રાણાતિપાત જનિતં તજ્જનકંવા ચારિત્ર મોહનીયં કર્મોપ
ચારાત્ પ્રાણાતિપાત એવ.

પ્રાણાતિપાતને ઉત્પન્ન કરનાર ચારિત્ર મોહનીય કર્મ છે. અને ચારિત્ર મોહનીય તે મોહની કર્મનો બીજો ભેદ છે.

પ્રશ્ન ૧૪ મું—કિલ્લિપિપલ્લું કયા પાપને ઉદે પ્રાપ્ત થાય છે ?

ઉત્તર—ભ. સ. ૧૨મે-ઉદેશે (પ)મે-માયાના ૧૫ નામ કહ્યાં છે તેમાં ૧૦મું નામ કિલ્લિસે કહેલ છે. અને તેની ટીકામાં-સમિતિ પાને પૃથ્વી પુંડીમાં કહ્યું છે કે-કિલ્લિપિ-કિલ્લિપિકો મવાતિ સ કિલ્લિપિ એવેતિ.

કિલ્લિપિમાં ઉત્પન્ન થવાનું મૂળ કારણ માયા છે, માયા વડેજ કિલ્લિપિમાં ઉત્પન્ન થવાય છે. એમ ઉપરના પાઠથી જણાય છે.

પ્રશ્ન ૧૫ મું—ધ્રીસગવતીજી તથા ઉત્તરાધ્યયનમાં નિંદા કરવાવાગાને કિલ્લિપિમાં ઉત્પન્ન થવાનું કહ્યું છે તે કેમ ?

ઉત્તર—એ વાત પણ સત્ય છે. ત્યાં પણ બને વાત છે. માયા અને અવર્ણવાદના બોલવાવાગા કિલ્લિપિપણને પામે છે. એનો પરમાર્થ એ છે કે-નિંદાના કરનારને માયા સેવવી પડે છે અને માયા વધતીજ નિંદા બને છે એટલે માયામાં નિંદાનો સમાવેશ કરી માયાનેજ કિલ્લિપિપલ્લું ગણેલ છે.

પ્રશ્ન ૧૬ મું—જગવતીજી સ. પમે-ઉ. ૧લે-૩વલુ સમુદ્ધમાં તથા કાંડોદપી સમુદ્ધમાં દક્ષિણ અને ઉત્તર દિગે ઉત્તરાર્ધિ-પૃષ્ઠી તથા અવતરાર્ધિ-પૃષ્ઠી કાગ વર્તે છે. ને પૂર્વ તથા પશ્ચિમે અવતરાર્ધિ-પૃષ્ઠી-ઉત્તરાર્ધિ-પૃષ્ઠી કાગ નથી ના ઉપરથી જગચર જુગલીયા કરે છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—જુગલીયાનું આવપનું જોડામાં જોડું પાપના અકંપચાટમાં બાવનું છે, ને જગચરનું આવપનું વધુમાં વધુ પૂર્વકાંડીનું જે તે

જગચર જુગધીવા નથી, અને ક્રિયાશ્રિમત સૂત્રમાં પણ જગચર જુગધી નથી એમ કહ્યું છે.

દ્વયે વચ્ચે સમુદ્ર તથા કાંઠાદાનીમાં દક્ષિણ અને ઉત્તર દિગે કાંઈ ધરવતની સનધે ઉત્તરર્ષિપાત્રી તથા અવતરર્ષિપાત્રી કાળ વર્તે છે. અને પૂર્વ અને પાશ્વરે મહા વિદેહ રાજની સનધે તે કાળ નથી, કારણકે મહા નીદેહમાં ઉત્તરર્ષિપાત્રી અવતરર્ષિપાત્રી કાળ નથી માટે તેની સનધે સદેહમાં પણ તે કાળની ના કહી હોય એમ જણાય છે. તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય.

પ્રશ્ન ૧૭ મું—ભગવતીજી સ. ૯મે-૬. ૩૩મે-જમાડીનાં નિધિદમ્ભં જમાડીને કિલ્લિની કહ્યો. ને તેની ગતી પણ કિલ્લિની દેવનીજ કહી-છે. દેવલોકે ૧૩ સાગરની સ્થિતિ કહી. ને ૬૫ ૬૫ ૭મે-જમાડીને પહેલે નીલ્લવ કહ્યો, ને નીલ્લવની ગતી ઉચ્ચાણ્ણના પ્રશ્નમાં નવત્રયેયક સુધીની કહી છે. તેનું કેમ ?

ઉત્તર—સમજવા પ્રમાણે એમ છે કે-ઉચ્ચાણ્ણ સૂત્રમાં જે ગતિ કહી છે તે પ્રવચનના નીલ્લવ આશ્રી કહી છે. અને જમાડી તો સૂત્ર વચ્ચે ઉચ્ચાણ્ણે પ્રવચનનો નીલ્લવ, અને ભગવંતથી વિરુદ્ધ વર્તવે કિલ્લિની જે બન્ને દોષને લઈને જમાડી નિંદક નીલ્લવ હોવાને લીધે તેની ગતિ કિલ્લિની કહી છે.

પ્રશ્ન ૧૮ મું—ભગવતીજી સ. ૫મે-૩. ૮મે-નારદ પુત્ર અણ્ણગારે નીયંડી પુત્ર અણ્ણગારે ભંતે કહીને બોલાવ્યા છે. અને નીયંડી પુત્રે દરદ પુત્રને પ્રશ્ન પૂછ્યા છે. તેનો ખુલાસો નહિ થતાં નીયંડી પુત્રે પોતેજ તેનો ખુલાસો કર્યો છે. ને ત્યાં નારદ પુત્ર નીયંડી પુત્રને પગે લાગ્યા છે. તે અર્હિયાં મોટું કોણ સંભવે ?

ઉત્તર—આ બન્ને ભગવંતના શિષ્ય છે. તેમાં પહેલા નારદ પુત્રને વખાણ્યા છે ને પછી નીયંડી પુત્રને વખાણ્યા. એ બેમાં નારદ પુત્ર મોટા છે. વળી નીયંડી પુત્રે નારદ પુત્રને ભંતે કહીને બોલાવ્યા છે તે પણ વૃદ્ધ મંત્રણ છે, માટે નારદ પુત્ર મોટા છે. પણ આ પ્રશ્ન નીયંડી પુત્ર પાસેથી ધાર્યું માટે જ્ઞાન અપેક્ષાએ નારદ પુત્રે નીયંડી પુત્રને નમસ્કાર કર્યો હોય એમ સંભવે છે.

પ્રશ્ન ૧૯ મું—ભગવતીજી સ. ૮મે-૬. ૯મે-પુદ્ગી કાય એકાદિકિ ચરીર પ્રયોગ ગંધ કાળથી કેટલો કાળ હુવે ?

ઉત્તર—સર્વે બાંધ એક સમયે, કેથે બાંધે બેગેનું પુઠામ ભરે
અહણ ત્રીન સમય ઉણાં ઉત્કૃષ્ટ બાનીસ હામર વર્ષે એક સમયે ઉણા
એમ તિયેયં પંચેદ્રી સુધી કથું. ઉત્કૃષ્ટી સ્થિતિ જે જેની હોય તે કેવી
તેમાં એક સમય ઉણા હોય.

પ્રશ્ન ૨૦ મું—ખુલાક ભવનો અર્થ શું ?

ઉત્તર—ખુલાક ભવ તે એક આસોઆસમાં સાડાસતર ભવ કરે તે
નિગોહના જીવ આશ્રી સંભવે છે. પરંતુ બીજાને માટે બહુ સૂત્રી કહે તે ખરું.

પ્રશ્ન ૨૧ મું—ભગવતીજી સ. ૧લે-ઉ. ૪થે-છંદમસ્થ મનુષ્યને
કેવળ સંજમ, કેવળ સંવર, કેવળ પ્રણયર્થ, કેવળ પ્રવચન કહ્યા તે શું ?

ઉત્તર—કેવળ નામ એકંત-સમજવું, અહિંયાં કેવળ નામ સંપૂર્ણ
સમજવો નહિ-કેવળીનો અર્થ કરવો નહિ. તેની ગતિ ઉત્કૃષ્ટી નવત્રેવેયક
કહી છે.

પ્રશ્ન ૨૨ મું—ભગવતીજી સ. ૧લે-ઉ. ૬ઠે-સ્નેહકાય વરસવા
આશ્રી-ઉર્ધ્વ, અધો, ને ત્રીણો વરસે છે એમ કથું છે તો તે ૧૪ ચોદ
સજલોક આશ્રી સમજવું કે અદી દીપ આશ્રી સમજવું ?

ઉત્તર—તે કંઈ મૂળ પાઠમાં ખુલાસો નથી, પણ અર્થકાર તથા
ટીકાકારના લખાણ ઉપરથી અદી દીપમાં વરસવાનું સમજાય છે.

પ્રશ્ન ૨૩ મું—સ્નેહકાય રાત્રી ને દિવસ સદાય વરસવા કરે છે.
તેથી કેટલાકનું માનવું એમ યાય છે કે-શીત રૂપમાં દિવસનો પડેલો અને
ગ્રીષ્મ પડોર, અને ગ્રીષ્મમાં અરધો અરધો પડોર સાધુજીને માથે
જોડયા વિના બહાર નીકળાય નહિ. એટલે માથે ગરમ લુગડું જોડયા
વિના સાધુ સાધવીથી બહાર નીકળાય નહિ તેનું કેમ ?

ઉત્તર—જે પ્રવૃત્તિ કેટલાક ગરુડમાં છે ખરી પણ સૂતના ન્યાયે
જે પણ વર્તનારને માટે પણ સવાલો ઉભા યાય છે.

(૧) જેમ રાત્રીમાં સ્નેહકાય વરસવાથી બહાર માથે જોડયા વિના
નીકળાવું નથી તેમ જો દિવસને માટે રોય તો ટીકાકારનાં મત પ્રમાણે
દિવસમાં પડેલા અને ગ્રીષ્મ પડોરે આહારાદિક પડોરવા અર્થે નીકળા
નહિ. તેમજ-(૨) સાધુથી પડેલા અને ગ્રીષ્મ પડોરે વિહાર પણ યાય
નહિ. (૩) માથે જોડયાનો પ્રસંગ અપવાદ માર્ગે યાય છે. પણ આહારાદિકનું
સ્નેહવું અને વિહાર કરવો અપવાદ માર્ગે નથી. (૪) ટીકાકારનાં મત

પ્રમાણે તો તેની કેટલીક ક્રિયા દિવસનાં વચગાળે પંદારમાં જ હોવી જોઈએ, પણ તે પ્રમાણે જોવામાં આવતું નથી.

પ્રશ્ન ૨૪ મું—આ સંબંધે કાંઈ સૂચની પુત્રાસા મળે તેમ છે?

ઉત્તર—સૂચનામાં તે વિષે ચારા પુત્રાસા છે. સાંતળો—

(૧) દશવૈકલિક સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—સૂર્ય ઉગ્યા પહેલાં આહારાદિકની ગમ્ભીર કામી નહિ તો પછી સૂર્ય ઉદય થયે આહારાદિક કરવે. (૨) વૃહત્સંહ્યામાં કહ્યું છે કે—સૂર્ય ઉદય થયા પછી સાધુને આહારની વૃત્તિ ખુલે છે (૩) દિવસ ઉગતા વિહાર કરવાનું પણ ચાલ્યું છે—તેમ વેદસવાનું (આહારાદિકનું) પણ ચાલ્યું છે. (૪) આહારાદિક (અર્થે) પ્રમુખ દિવસ ઉગ્યો છે એમ જાણીને વેદચાલ્યું અને પછી બહાર નીકળતાં જળાણું કે એ સૂર્ય ઉદય થયાં પહેલાં વેદોચારણું છે એમ જાણે તો પરકથી કે એમ કહ્યું છે. (૫) દિવસ ઉગ્યા પછી મસ્તકે ઓઠે યા બાંધે તો પ્રાયાશ્વિત કહેવ છે. એમ વિહારમાં પણ કહેવ છે.

આટલા દાખલે એમ જણાય છે કે દિવસ ઉગ્યા પછી સ્નેહકાય કારણે ઓઠાની જરૂર જણાતી નથી. કારણકે રાત્રી દિવસ સ્નેહકાય પડે છે. સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—તજાવ કુવાદિક ન ભરાય, ખાડા ખાતોનીયા ન ભરાય તેવો સૂક્ષ્મ અપકાય જેવો વરસાદ પડે છે પણ પડતાંજ તરતજ વિધ્વંસ (વિનાશ) પામે છે એમ ભગવતીશ્રીમાં મૂળ પાઠમાં કહ્યું છે. તે પછી દિવસ ઉગતાંજ સૂર્યની ગરમીવડે અધરધીજ પડતા વિનાશ પામે એમ સંભવે છે તોજ આહાર વિહારાદિકની ભગવંતે મના કરી નથી.

વળી શ્રી આચારાંગશ્રી તથા શ્રી દશવૈકલિકશ્રી આદિ સૂત્રમાં વરસાદ, ધુંવર, મેઘરવો, પ્રમુખ વરસવાથી સાધુને આહારાદિક અર્થે જતાં વરજેલ છે પણ સ્નેહકાય માટે વરજેલ નથી. અને રાત્રીયે તો સર્વથા વરજેલ છે તેનું કારણકે રાત્રીમાં શુવાદિકની જલ્તા ન થાય માટે, પણ શરીરાદિ કારણે જવું પડે તો માથે ઓઠીને જવું તે સ્નેહકાયનું વરસવું થાય છે, માટે અપવાદે ઓઠીને નીકળવું થાય છે. જોકે ઓઠે અગર ન ઓઠે તોપણ શરીર ઉપર કે વસ્ત્ર ઉપર પડતાંજ વિનાશ પામે. પણ વ્યવહાર ભળવાન કરવા માટે સાધુને વ્યવહાર રાત્રે બહાર નીકળવાનો નથી (એ ચિદ્વૃત્તી) અપવાદ માર્ગે દેહ ચિંતા ટાળવા માટે માથે ઓઠી બહાર નીકળવું એ શુદ્ધ વ્યવહાર છે પણ દિવસને માટે માથે ઓઠીને આહારાદિક અર્થે બહાર નીકળવાનું કાંઈ સૂત્રમાં ચાલ્યું હોય એમ જોવામાં આવતું નથી. તરવકેવળી ગમ્ય—

પ્રશ્ન ૨૫ સુ—પ્રશ્નક ક્યાં સુધી કહીએ ?

ઉત્તર—એથી માંડી નવ સુધીને પ્રથક કહેવ છે. પણ ભગવતીજ સં. ૧૨ મે-ઉં ૯ મે-પ્રશ્નકને એક ઉપરાંત સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા સુધી ગણ્યા છે. તથા સતક ૧૮ મે-ઉં ૧ પહેલે ઘણાને પણ પ્રથક કહ્યા છે.

પ્રશ્ન ૨૬ સુ—નારદી તથા દેવતામાંથી, અવધ લઇને નીકળે તે તિર્થંકરજ નીકળે કે અનેરા પણ નીકળે ખરા ?

ઉત્તર—ભગવતીજ સં. ૧૩ મે-ઉં ૧-૨-અર્થાકારવાળાએ એકલા તિર્થંકરજ કહ્યા છે તેનું કારણ ૧ લી-૨ જી-૩ જી એ ત્રણ નરકમાંથી અવધ લઇને નીકળે ને તિર્થંકર પણ પહેલી ત્રણ નરકનાંજ નીકળ્યા થાય.

૧. વળી સંખ્યાતા વિસ્તારવંત તથા અસંખ્યાતા વિસ્તારવંત નરકાવાસામાંથી પણ સંખ્યાતાજ અવધી નાણી તથા અવધી દર્શની નીકળે એમ કહ્યું છે. તે પણ તિર્થંકર આશ્રીજ કહ્યું છે. એમ દેવતામાં પણ પહેલા દેવલોકથી સર્વાર્થ સિદ્ધ વિમાન સુધીનાજ નીકળ્યા. સંખ્યાતાજ અવધી જ્ઞાની અવધી દર્શની કહ્યા છે તે પણ તિર્થંકર આશ્રીજ કહ્યા છે.

પણ અનેરાનો સંભવ રહે છે, કારણકે અવધી જ્ઞાનની ઉત્કૃષ્ટી સ્થિતિ ૬૬ છાસક સાગરની કહી છે. જે વાર અતુતર વિમાનમાંથી લઇને આવે અથવા ત્રણવાર જારમા દેવલોકમાંથી આવે તે અપેક્ષાએ તિર્થંકર વિના પણ અવધી જ્ઞાન લઇને આવવા સંભવ છે. પરંતુ બહુગતાએ તો તિર્થંકર-નુંજ સ્વાનીત્વ છે અને લાભવા આશ્રી અન્યને સંભવ.

પ્રશ્ન ૨૭ સુ—જીવ ઉપજવા જતા કેટલા સમાની વિવિધ ગતિ કરે ?

ઉત્તર—ભગવતીજ સં. ૧૪ મે-ઉં ૧ લે-એકેન્દ્રીચરજી ૧૯ હંડક-વાળા ૧-૨-૩ સમાની વિવિધ ગતીએ ઉપજે અને એકેન્દ્રી ૪ સમાની વિવિધ ગતિએ ઉપજે એમ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૨૮ સુ—તો પછી ભગવતીજનાં સં. ૭ મે-ઉં ૧ લે-કહ્યું છે કે—જીવને ઉપજવા જતા ત્રણ સમા અણુદારકનાં ધાયે સનેનીવમાં આદાર વિએજ એટલે ૧૯ હંડકવાળા વધારેમા વધારે જે સમા અણુદારક રહે અને એકેન્દ્રીય ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ સમા અણુદારક રહે પણ સાવા સને તો નિયમા આદાર કરે એમ કહ્યું. અને ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ધાયે સને વિવિધ ગતિનો કલો તેનું કેમ ?

ઉત્તર—આમા સગકમાં ત્રીજે સને-ધાયે સને વિવિધ ગતિએ ઉપજવા આપી કહેવ એ અપેક્ષાએ અણુદારકના તો સગમા સગકમા

૩૯૫ પ્રમાણે જ થાય. ૧૬ ઇંડકાળા વિગ્રહ ગતિએ અષ્ટમે ત્રીજે ઉપર તેને, જે સમાની વિગ્રહ ગતિ અને ત્રીજે સુમે અષ્ટાર, જે તેને સમા અષ્ટારિકના થયા. અને એકેંદ્રી ૪ સમાની વિગ્રહ ગતિએ કોને તેને ૩ સમા અષ્ટારિકના થાય.

અહિંમાં વિગ્રહ ગતિએ ઉપજવા આશ્રી કહ્યું છે પણ વિગ્રહ ગતિ સમય ૩ કે ૪ દશા નથી ચૈદમા સતકનો અને સાતમા સતકનો ચક્ર પ્રાય સરળો અને મળતો જણાય છે. પરંતુ મંથવાળા ૪ સમા અષ્ટારિકા એટલે ચાર સમયની વિગ્રહ ગતિ માની પાંચમો સમય ઉપજવાનો કહે છે અને કેટલાક નીકળવાનો પહેલો સમય અને વિગ્રહ ગતિના ત્રણ સમા અષ્ટારિકા પાંચમો સમય ઉપજવાનો કહે છે.

પ્રશ્ન ૨૯ સુ—જગવતીજી સતક ૧૫ મે—ગોશાળાએ પોતાના મનુસારે કાળની દરખાત કહી બતાવી તે શી રીતે છે ?

ઉત્તર—ગોશાળાએ મહાવીર પરમાત્મા પ્રત્યે કહ્યું છે કે—અમારા મતે ત્રણ પ્રકારના કાળનું માન છે તે યથા દર્શાવે—ગંગા નદી નીકળી ત્યાંથી તે સંસુદ્રમાં ભળી ત્યાં મુખીમાં ૫૦૦ જોજનની લાંબી છે, અને અર્ધ જોજનની પહોળી છે, અને ૫૦૦ ધનુષની ઉંડી છે. એવી સાત ગંગાઓ

એક મહા ગંગા થાય. સાત મહા ગંગાએ એક સાદી ગંગા થાય સાત સાદી ગંગાએ એક મૃત્યું ગંગા થાય. સાત મૃત્યું ગંગાએ એક લોહી-તાક્ષ ગંગા થાય. સાત લોહીતાક્ષ ગંગાએ એક એવંતી ગંગા થાય. સાત એવંતી ગંગાએ એક ચરમાવતી ગંગા થાય. એવી સર્વ ગંગા ૧૧૭૬૪૯ નદીઓ થાય. તેની સર્વ

સર્વ ગંગાનું માન	ગંગાના નામ.
મૂળ ગંગા ૭ સાતે	એક મહા ગંગા થાય
૪૯	સાદી ગંગા
૩૪૩	મૃત્યું ગંગા
૨૪૦૧	લોહીતાક્ષ ગંગા
૧૬૮૦૭	એવંતી ગંગા
૧૧૭૬૪૯	ચરમાવતી ગંગા એક થાય

આદર વાલુકા જે છે તે માંહેથી સો વર્ષે એકેંદ્રી ૨૪ કાલના વચારે ઉંડ નદીઓ નિકળે પ થાય તેને કું. “શર” કહ્યું છું. એવા ત્રણ વાપ કું

એક "મહા કટપ" કહું છું. એવા ચોરાશી લાખ મહા કટપે એક "મહા માનસ" એ નામનો કાળ થાય છે. આ પ્રમાણે અમારે કાળનું માન છે. પ્રશ્ન ૩૦ મું—ગોશાળે પોતાના ભવાંતર કેવી રીતે જણાવે છે ?

ઉત્તર—ઉપર કહેલા, એવા કાળમાં અથડાતા સર્વ જીવોના સમુદાય માંહેથી હું પ્રથમ નીકળી (મહા માનસના ત્રણ લેઢ જે ઉપદેશો—મધ્યનો—અને હેઠલો—એવા ત્રણ લેઢ માંહેલા પ્રથમના) ૧. ઉપદેશ : મહા માનસમાં દેવપણે ઉપજ્યો. ત્યાંથી ચવી-૨ બીજા ભવે સંસાર ગર્ભજ મનુષ્ય થયો. ત્યાંથી ચવી-૩ ત્રીજા ભવે વચલા મહા માનસમાં દેવપણે ઉપજ્યો. ત્યાંથી ચવી-૪ ચોથા ભવે સંસાર ગર્ભજ મનુષ્ય થયો. ત્યાંથી ચવી-૫ પાંચમે ભવે હેઠલા મહા માનસમાં દેવપણે ઉપજ્યો. ત્યાંથી ચવી-૬ છઠા ભવે સંસાર ગર્ભજ મનુષ્ય થયો. ત્યાંથી ચવી-૭ સાતમે ભવે પૂનઃ ઉપજા મહા માનસમાં દેવ થયો. ત્યાંથી ચવી-૮ આઠમે ભવે સંસાર ગર્ભજ મનુષ્ય થયો. ત્યાંથી ચવી-૯ નવમે ભવે પૂનઃ વચલા મહા માનસમાં ઉપજ્યો. ત્યાંથી ચવી-૧૦ દશમે ભવે સંસાર મનુષ્ય ગર્ભજ થયો. ત્યાંથી ચવી-૧૧ અગ્યારમે ભવે વળી હેઠલા મહા માનસમાં દેવ થયો. ત્યાંથી ચવી-૧૨ બારમે ભવે સંસાર ગર્ભજ મનુષ્ય થયો. ત્યાંથી ચવી-૧૩ ત્રીસમે ભવે પાંચમા પ્રજા નામના કટપમાં ઉત્પન્ન થયો. અને ત્યાંથી ચવી-૧૪ ચૌદમે ભવે દ્વાત્રીય કુળમાં "ઉદાયનકોડયાયન" નામે કુમાર થયો. ત્યાંથી મેં સાત પ્રેાઢ પ્રહાર કર્યા.

પ્રશ્ન ૩૧ મું—ગોશાળે સાત પ્રેાઢ પ્રહાર કેવી રીતે કર્યા ?

ઉત્તર—ગોશાળે કહે છે કે—મેં ૧ પેલો પ્રેાઢ પ્રહાર કરી એનકના શરીરમાં ૨૨ વર્ષ રહ્યો. ૨ બીજો પ્રેાઢ પ્રહાર—મંદરામના શરીરમાં ૩૧ વર્ષ રહ્યો. ૩ ત્રીજો મંદીવના શરીરમાં ૨૦ વર્ષ રહ્યો. ૪ ચોથો રોહિતા શરીરમાં ૧૬ વર્ષ ૫ પાંચમો ભારદ્વાજના શરીરમાં ૧૮ વર્ષ. ૬ છઠો અર્જુન જાનમ પુત્રના શરીરમાં ૧૭ વર્ષ. અને ત્યાર પછી છેલ્લો ૭ સાતમો પ્રેાઢ પ્રહાર કરી ગોશાળા મખડી પુત્રના શરીરમાં ૧૬ વર્ષ રહ્યો. આમ સર્વ મળી ૧૩૩ વર્ષ સાત પ્રેાઢ પ્રહાર કર્યાં. તે હું પોતે સમજાવે. આ પ્રમાણે ગોશાળાએ પોતાના મતાનુસારે માન, માન વધા પ્રેાઢ પ્રહાર કરેલું ૨૯૨૫ કહેવ છે.

પ્રશ્ન ૩૨ મું—પ્રેાઢ પ્રહારને અર્થ શું ?

ઉત્તર—પ્રૌઢ પ્રહાર એટલે એક શરીરમાંથી નીકળી વીજના મુલક શરીરમાં પ્રવેશ કરી તેમાં રહેલું એમ એક અતિમાં સાત વાર (મુખ્ય અતિમાં) પ્રવેશ કરવાનું ઠરિપત ઠરી ગતાવ્યું. પ્રૌઢ પ્રહાર તો વનસ્પતિમાં જ યાય છે એમ ભગવંત મહાપીરનું કહેવું છે. તે ભગવંતના મુખથી તરબ હોડના સાત પ્રૌઢ પ્રહાર તલના દાણાની ગોશાળે વાત અંતરગો પોતને વિષે ઠરિપત સાત પ્રૌઢ પ્રહાર બેસતા કરી એમ જણાવ્યું કે-તમારે ચેલો જે ગોશાળો મળતી પુત્ર મરી ગયો તેના શરીરમાં મેં સાત પ્રૌઢ પ્રહાર કર્યો છે. એટલે એમ જણાવે છે કે-જે ચરમ તિર્થંકર થાય તે સાત પ્રૌઢ પ્રહાર કરે. અને તે આઠ ચરમનો પ્રરૂપણ કરે, એટલે તેમના વળતમાં આઠ ચરમ યાય.

પ્રશ્ન ૩૩ મું.—ગોશાળે આઠ ચરમ પ્રરૂપ્યાં તે કયા કયા ?

ઉત્તર—ગોશાળે આઠ ચરમ પ્રરૂપ્યા તે એ કે-૧ પહેલું—ચરમપાણી ૨ ણીનું—ચરમગીત, ૩ ત્રીનું—ચરમનાટક, ૪ ચોથું—ચરમઅંજલી કર્મ ૫ અહરથ પ્રત્યે હાથ બેડવા ત, ૬ પાંચમું—ચરમપુષ્કલાવર્ત, ૬ છઠ્ઠું—ચરમ મહામેઘ, ૭ સાતમું—ચરમ સ્ત્રીયાનક ગંધ હસ્તી, ૮ આઠમું—ચરમ મહા સ્ત્રીહા ઠંટક સંગ્રામ. એ પ્રકારના આઠ ચરમ ચોવીશમાં જિનના વારે પ્રવર્તે. એવી પ્રરૂપણ ગોશાળો કરે છે.

પ્રશ્ન ૩૪ મું.—ગોશાળે ચરમપાણી પ્રરૂપ્યા તે શી રીતે ને તેનું સ્વરૂપ શું ?

ઉત્તર—ગોશાળે ચરમપાણીના બે લેદ બતાવ્યા છે. ૧ ચારપાણી ને ૨ ચારઅપાણી. તેમાં ચારપાણી કહ્યા તે ૧-ગાયત્રી પીઠ ઉપરથી પડતું પાણી, ૨ ણીનું—પાણીનું હાથે મધન કર્યું તે પાણી, ૩ ત્રીનું—મુખમાં આતાપથી થયેલું ઉજ્જ પાણી, ૪ ચોથું—પર્વત તથા નીચરણમાંથી પડતું પાણી. આ ચાર જાતના પાણી ગોશાલામતિએને લેવા કહેવે. અને ચાર અપાણી તે-૧ થાળ કળશા તથા માટી વગેરેના ભાજન ધોવાનું પાણી, ૨ આંબા અંગાડાદિકનું ધોવણ પાણી, ૩ ત્રીનું લીટોતરી જે મુખફી- ઉડદફલી વગેરે ફળીયોને પાણીમાં ઝળેલી બાહર કંઠે તે પાણી, અને ૪ ચોથું જે શુદ્ધ પાણી તે છ માસ શુદ્ધ બાહિમ (મેવા) ખાય. તે છ માસ પ્રથમ બે માસ પૃથ્વી સંચારો કરે, પછી બે માસ કાષ્ઠ સંચારો કરે, પછી બે માસ હાલ સંચારો કરે. એમ છ માસ કરતા તેની છેલ્લી રાત્રીને જે દેવતા પ્રગટ થાય તે પૂર્ણભદ્ર અને માણીભદ્ર તે દેવ-શરીરને શીતક-શીત

।યનો સ્પર્શ કરે ને જો તે દેવના સ્પર્શને જાણું જાણું તો આશીર્વાદ
।મે કર્મ ઉપરાંત અને જો જાણે ન જાણું તો તેના શરીરમાં અગ્નિક્રિયા
।ગટે અર્થાત્ તેના શરીરમાં કાલ ઉત્પન્ન થાય. અને તે પીડા સહન કરી
।ધી સિદ્ધ ગતિ પ્રત્યે ગમન કરે. અર્થાત્ મોક્ષ જાય. એને ચોથો અપાણુ
।દ્યો છે. એ ચાર જાતના અપાણુ અકાલપનિદ છે, એમ ગોશાળાનું કહેવું
।કે. આ પ્રમાણે ચાર પાણુ અને ચાર અપાણુની વીધી ગોશાળા મતની
।સમજવી. સાળ સ સ. ૧૫માંની.

પ્રશ્ન ૩૫ મું—ભગવતીજીના ૧૫માં સતકમાં-ગોસાલેનં મંસલિ
।પુત્રેણં રાદ્ધિં પળિય મૂમિણં ડવાસાઈ ॥ ભગવંત ગોશાલા સાથે છ વર્ષ સુધી
।પ્રતિ ભૂમિમાં વિચર્યા કહ્યું છે તો પ્રણીત ભૂમિ કઈ ભૂમિને કહી ?

ઉત્તર—ટીકામાં કહ્યું છે કે-‘પળિય મૂમિણં તિ’ ॥ પ્રણીત ભૂમિશરણ્ય
।પ્રણિત ભૂમૌ વા મનોજ્ઞ ભૂમૌ વિહરત્તવા નિતિ યોગઃ ॥

તેની ભાષા-પ્રણીત ભૂમિને લઇને છ વર્ષ ગોશાલા સાથે વિચર્યા.
।બીજો અર્થ-પ્રણીત ભૂમિ અર્થાત્ મનોજ્ઞ (અહીં) ભૂમિને છ વર્ષ ગોશાલા
।સાથે રહ્યા.

આ પ્રકારે અર્થ “પ્રશ્નોત્તર સંગ્રહમાળા” માં ચોથા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
।પૃષ્ઠ ૧૭મે-આત્મારામજીએ ટીકતર હોર્નલને ઉત્તર આપેલ છે. આ પુસ્તક
।સંવત્ ૧૯૭૨માં છપાયેલ છે. તેમાં આ પ્રમાણે લખ્યું છે.

પ્રશ્ન ૩૬ મું—ભગવતી સં ૧૮ મે-ઉં ૧ લે ભવ્ય સિધકને જીવ
।પદે એક વચને, જાહુવચને ચરીમ કીધા. અને અભવ્ય સિધકને સર્વને
।એકવચને ને જાહુવચને અચરીમ કહ્યા તે કેમ ?

ઉત્તર—ભવ્ય જીવ સુદિત જ્યાં આથી ભવપણું ચરમ એકવચને,
।ને જાહુવચને સદગાઈ ભવ્ય સિધક જીવ સ્ત્રીકથે ઇતિ વચનાત્ જ્યાંતીનાં
।અધિકારે પુછવાસમાના સર્વ ભવ્ય જીવ સિદ્ધ થતા આથી ચરમ કહ્યા.
।અને અભવ્ય ને ભવ્યપણુનાં અભાવથી અભવ્ય જીવ એકવચને ને જાહુ-
।વચને અચરમ કહ્યા.

પ્રશ્ન ૩૭ મું—હાલ જે ચક્રે છે તે પૂર્વે દોણ દ્વાર ને ક્યારે
।થયેલ ?

ઉત્તર—ભગવતીજી સં ૧૮ મે-ઉં ૨ જે વીધમા મુનીમુનિ
।સ્થાનીનાં ૧૨ે દેહીદ્વાપુર નગરે ૩૧૩૩ ચેત્રે જીવ મુનિમુનિ અસિદ્ધ

પાસે એક દહાસ ને આઠ વાગોતર સાથે દિશ્વ લીધી. બાર જઈ શ્વિ
પાળી ચોઠ પૂર્વનું જ્ઞાન મેળવી એક મામ્મનો સંધારો દરી કાગ મી
શોદ્ધ થયા.

પ્રશ્ન ૩૮ મું—ભગવતીજીના ૧૬ મા સ્વતકે—પાંચમા ઉદ્યે કહ્યું :
શકેદ ભગવંત મહાપીરને આઠ પ્રશ્ન પૂછી, સાતમા દેવલોકના મંચર
દેવને આવતા બાળી ભેજાંત યર્ષ એકદમ ભાગ્યા તે ગંગદત કયા ?

ઉત્તર—તે ગંગદત દેવ પણ પૂર્વ જાયે દધીજાપુર નગરમાં મંચર
આયા પતી હતા તેજે પણ મુનિમુનત ત્યાની પાસે દિશ્વ લીધી હતી
ને તે સાતમા દેવલોકે ઉત્પન્ન થયા હતા. કારતક ચેદના ભવમાં મંચર
ગાથાપતી સાથે કોઈ પ્રકારની વીરુદ્ધતાને લગ્નને દેવતાના ભવમાં મંચર
દેવનું તેજ સહન નહિ થઈ શકવાથી શકેદને ભયમાંત યર્ષ ભાનું થયું
તે ઉપર ઠડેલા ગંગદત તેજ પોતે.

પ્રશ્ન ૩૯ મું—ભગવતીજી સં ૧૮ મે—ઉદ્યે ૪ થે એવો પાઠ છે કે—

જાવ દયાણં મંતે વરા અંધગ વળિહ્નો જીવા તાવ દયા પગ વંચ
વળિહ્નો જીવા ! હંતા ગોયમા જાવ દયાવરા અંધગ વળિહ્નો જીવા તાવ દયા
પરા અંધગ વળિહ્નો જીવા સેવં મંતેતિ ॥૨॥
આનો અર્થ શી રીતે સમજવો ?

ઉત્તર—ટીકા—જાવ દ્યેત્યાદિ યાવતઃ વરતિ અર્વાગ્ ભાવવર્તનઃ આક્ર
શ્કાપેક્ષયા અસ્વાયુક્કાદિત્યર્થઃ અંધગ વળિહ્નોતિ અંદિપા વૃક્ષાસ્તેષાં વળ્હયસ્તદાશ્વ
યત્વેનેત્યંદિપ વળ્હયો વાદર તેજસ્કાયિકાદિત્યર્થઃ અન્યેત્વા હુરંધકા અવકાશકા
સૂક્ષ્મ નામકર્મોદયા દ્યે વળ્હયસ્તે અંધક વળ્હયોજીવાઃ તાવદ્યતિ તત્સરિમાણાઃ
પરંતિપરાઃ પ્રકૃષ્ટા સ્થિતિતો દીર્ઘાયુષાદિત્યર્થઃ ઇતિ પ્રશ્નઃ હંતેત્યાદિઉત્તર નિતિ ॥

ભાવાર્થઃ—વરા કેં અથ ભાગવતિ આયુધ્યની અપેક્ષાએ અંધગ
યુષવંત અંધગવંકેં વૃક્ષની આગ્નિના બાહર તેજસ્કાયિક જીવો છે.

વળી કેટલાક આમ પણ કહે છે. અંધવંકેં અપ્રકાશક સૂક્ષ્મ ભૂ
કર્મના ઉદ્યતી જે આગ્નિના જીવ તેના પરિભ્રમણે પરા કેં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ
વાળા તેજસ્કાયિક જીવો છે. અથવા જેટલા સૂક્ષ્મ આગ્નિના જીવ છે તેટલા
ઉત્કૃષ્ટાયુષના ધરણુહાર આગ્નિના જીવ છે એ જન્ન સરળ છે માટે—

અને પ્રશ્નોત્તર મહિ રત્નમાળાના પાંચમા ભાગમાં ૪૫ મા પ્રશ્ન
કહ્યું છે કે—અવરાકેં અવરાજી છે જેનો આયુષ્ય એના અંધ નાયુષ્ય

જીવી, અંધંગ કેં એટલાં આંધળાં વન્દિશો? એટલે અમિકાપનાં જીવોઃ એ અર્થ એનો ભાવાર્થ એમ સમજવો કે-જેટલાં બાહર તેજસ્કાયનાં જીવો અદ્ય આયુષ્યવાળા હોય, તેટલા સૂક્ષ્મ અમિકાપનાં જીવો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાળા હોય? એ પ્રમાણે પૂછતા ભગવંતે હા પાડી કે જેટલા અદ્ય આયુષ્યવાળા બાહર અમિનાં જીવો હોય તેટલાજ સૂક્ષ્મ અમિનાં જીવો ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા હોય એ પ્રમાણે પરમાર્થ સમજવો.

પ્રશ્ન ૪૦ મું—ભગવતીજ સ. ૧૮ મે ઉ. ૫ મે નારકી હે ભગવંત? અનંતરે નીકળીને જે ભવ્ય (પાસ થવા યોગ્ય) પંચેન્દ્રિય તિર્યચ યોનીને વિષે ઉપજે તેહ કિશા આકાશ પ્રતેવેદ?

ઉત્તર—હે જોતમ? નારકીનું આઉંપું વેદે તિર્યચ પંચેન્દ્રિય આઉંપું આગળ કીધું રહે. ઇત્યર્થ—ઈહાં તર્ક નારકી તિર્યચમાં ઉપજે અને નારકીનું આઉંપું કેમ વેદે? સમાધાન વાટે વેહેતા તથા ઉપજતા સમયથી તદ્ભવનું આઉંપું પ્રાણ અપ્રાણ થતાં સુધી વેદક સત્તામાં પૂર્વ ભવનું આયુષ્ય વેદે, ત્યાં સુધી પુર્વલી લેશ્યા અનુભવે ત્યાં સુધી એમ ચોવીયે ઢંઢકની વકતવ્યતા ત્યાંથી સમજવી.

પ્રશ્ન ૪૧ મું—દેવતા લુગડા આભરણાદિકની વિમૂળા કરી ચરીર અલંકૃત કરે તેહને વૈકિય કયું કહેવાય કે નહિ?

ઉત્તર—ભગવતીજ સ. ૧૮મે-ઉ. ૫મે-જે પ્રકારના દેવ કહ્યા છે એક વૈકિયવંત-અને બીજા અકિયવંત તિહાં વૈકિયવંત દેવને અલંકૃત મનુષ્યનું દણવ કહ્યું છે. એટલે વસ્ત્ર આભરણાદિકે ચરીર અલંકૃત કરે તે પણ દેવતાએ વૈકિય કયું કહિયે અને ભવ્ય પારલોચ ચરીરવાળા દેવતા મૂળ સ્વરૂપે હોય તે અવૈકિયવંત કહેવાય.

પ્રશ્ન ૪૨ મું—પૃથ્વીકાયના જીવ પ્રાણાતિપાત્રાદિ પાંપ કરે?

ઉત્તર—ભગવતીજ સ. ૧૯મે-ઉ. ૩મે-જોતમ સ્વામીએ પૂછ્યું કે હે ભગવંત! પૃથ્વીકાય પ્રાણાતિપાત્ર કરે એટલે જીવની હિંસા કરે? મૃત્યુવાદ ભોલો? ભવત્ અદારે પાપસ્થાનક કરે? ભગવંત કહે હંતા જોયમાં પ્રાણાતિપાત્રના કારક કહિયે શ્રમ ભવત્ મિત્રાદયનં સમ્યગ્નાના પલ્લ કારક કહિયે ઇહાં તર્ક-પૃથ્વીના જીવને વચનાદિકેના અભાવ છે છતાં વચનાદિકને અભાવે મૃત્યુવાદ કહ્યું તે કેમ? ઉત્તર-અવિસ્તીને આશ્રીને અદારે પાપ સ્થાનક્ય નેવનાર કહેવાય તેમાં મૃત્યુવાદ પણ આપી શકું.

પ્રશ્ન ૪૩ સુ—પૃથ્વીઆદિકને વિષે એક શરીર કેટલા જીવોને એક સાથે કેટલા આધાર લીધે ?

ઉત્તર—ભગવતીજી સ. ૧૯મે-૩. ૩જે-પૃથ્વીઆદિક ચાર જોડે વિષે એક શરીર એકેક જીવ ઉપર ને એકેક જીવ આધાર કરે, એ વનસ્પતિને વિષે અનંતાં વનસ્પતિ કાઢ્યા એકઠા મળીને સાધારણ શરીર બાંધે એકઠા મળી સાધારણ શરીર બાંધીને ત્યાર પછી આધાર કરે.

પ્રશ્ન ૪૪ સુ—પૃથ્વીકાય જીવનું શરીર કેવું ?

ઉત્તર—ભગવતીજી સ. ૧૯મે-૬. ૩જે-પૃથ્વીકાયના જીવના શરીર માટે કહ્યું છે કે-ચક્રવર્તિ રાજાની ચંદનનો વાટનાર દાસી, તરૂણી બહાવ તે તિલક વજ્રમય સિલાપ્રતે માટીને પિંડ મૂકી તિલક વજ્રમય જોડણ ઉપરવટણો લઈ પીંચી પીંચી એકઠો કરે. ઇમ એકવીચ વાર લગી પીંચે તથા જોયમા ! કેમ એક પૃથ્વી કાયિક સિલા પ્રતે તથા ઉપરવટણ પ્રતે લાગ્યા, કેટલાએક નથી લાગ્યા. કેટલાએક સંઘટ્યા, કેટલાએક નથી સંઘટ્યા. કેટલાએક પરિતાપ પામ્યા, કેટલાએક પરિતાપ નથી પામ્યા, કેટલાએક ઉપદ્રવ્યા, કેટલાએક ઉપદ્રવ્યા નથી. અને કેટલાએક પીંચ્યા (વટાણા). કેટલાએક નથી પીંચ્યા. એહવી પૃથ્વીકાયના જીવનાં શરીરની અવગાહણા સૂક્ષ્મ (ઝીંકી) બાંધવી. એમ ભગવતીજીમાં કહ્યું છે અને તેના દુઃખને માટે પણ એ અધિકારે તથા આચારાંગજીમાં ત્રાસદાયક ન્યાય આપ્યો છે.

પ્રશ્ન ૪૫ સુ—પૃથ્વીકાયનો સ્પર્શ કરવાથી તે કાયને કાંઈ દુઃખ થાય ખરું ?

ઉત્તર—ભગવતીજી સ. ૧૯ મે ૭. ૩ જે કહ્યું છે કે પૃથ્વીકાય આક્રમ્યો-સંઘટ્યો. થકા કેટલી વેદના લોગવે ? તેના ઉત્તરમાં ભગવતે જણાવ્યું છે કે-જેમ કોઈએક પુરૂષ તરૂણો, બહાવતો, જરા જીર્ણ બહારીક પુરૂષને બેહુ હાથની મુઠી ભીડીને-ઉપાડીને જોતી મસ્તકને વિષે આડલે મારે તે જરા જીર્ણ પુરૂષને જેવી વેદના હોવે તેથી અધિક અનિદ્ર લાગે મહા વેદના લોગવે. તેમ અપકાય, તેઉકાય, વાઉકાય, ને વનસ્પતિકાયને સંઘટ્યા થકા પણ જોવીજ વેદના હોવે એમ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૪૬ સુ—મનુષ્યો કોશ કોદાળી પાવશાદિક શસ વડે પૃથ્વીને જાણે ત્યારે પૃથ્વીકાયના જીવને કેટલી વેદના થાતી હશે ?

ઉત્તર—શ્રી આચારાંગજીના પહેલાજ અધ્યયના શરૂઆતમાં કહ્યું છે કે-જેમ કોઈ પુરૂષ આંખે આંધળો, કાને બહેરો, માટે મુંગો, જેના હાથ

મગ વગેરે અવયવો કાંઈ પણ હલાવી ચલાવી શકે તેવા નથી; તેવા પુરુષને એકી સાથે બત્રીશ પુરુષોએ બત્રીશ અંગોપાંગના સંચાનકે ભાંડાએ કરીને લેદે અને બત્રીશ પુરુષો ખડગે કરી છેદે. તેને કેટલી વેદના થાય ? એ દૃષ્ટાંતે પૃથ્વીકાયના જીવને એથી પણ અતિશય અધિક વેદના થતી કહી છે.

પ્રશ્ન-૪૭ મું—અહિં આં કોઈ એવો સવાલ કરે કે : દરેક સૂત્રમાં પહેલી સ્થાવર કાયની દયા બતાવી તેમ પ્રથમ મનુષ્યની દયા કેમ બતાવી નહિ ? સર્વકાયમાં મનુષ્યની કાય બહુજ ઉંચી ને ચડીઆતી છે. છતાં તેનું રક્ષણ નહિ બતાવતાં પહેલું પૃથ્વીયાદક પાંચ સ્થાવરનું રક્ષણ જૈનસૂત્રોમાં ખાખ કર્યું તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર—હે ભાઈ ! સગવડે તો દરેક સૂત્રમાં છએ કાયના જીવની દયા પાળવી, તેનું રક્ષણ કરવું એમ પોકારી પોકારીને કહ્યું છે. પરંતુ હેલા સ્થાવર કાયની દયા પાળવાનું બતાવવાનું કારણ એમ જણાવે છે કે—પ્રાણી પ્રથમ ઝીણા અને નાના જીવોને દયા ઓળખશે તેની દયા પાળવા શીખશે તે મોટા જીવોનું અવશ્ય રક્ષણ કરશેજ. વિચારો કે રાત્રીનું રક્ષણ કરનારા હજારો માણસો નીકળશે પરંતુ કોઈપણ આધાર વિનાના ક-કંગાળ દશાનાં પ્રાણીનું કેટલા રક્ષણ કરનારા નીકળી આવે છે ? મોખ્યાલ કરવેલા દુનિયામાં જેટલા મનુષ્યની રક્ષા કરનારા નીકળશે તેટલા તિર્યંચ જાતિના રક્ષણ કરનારા નાંહ નીકળે, જેટલા પ્રજુ પક્ષી વગેરે પ્રાણી જાતિના રક્ષણ કરનારા નીકળશે તેટલા કિડી મંકોડી માંખી માંકડા વગેરેની રક્ષા કરનારા નહિ નીકળે, અને જેટલા વિગલેદ્રિ જીવની રક્ષા કરનારા નીકળશે તેટલા પૃથ્વી પાણી અગ્નિ વાયુ ને વનસ્પતિનાં જીવની રક્ષા કરનારા તેની દયાના પાળનારા નહિ નીકળે.

માટે મહાવીર પરમાત્માએ પહેલા અનાય પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરવા દયા પાળવાનું બતાવ્યું છે. એ ઉત્તર પ્રાણીઓનું દયા પાળવાનું છે તો મનુષ્યની દયા પાળવા શીખશે.

વિચારો કે-મનુષ્યોની દયા માટે જેની કાયદા કોરટો છે તેની બીજા જાતને માટે કંઈ કોરટ ખેડવામાં આવી છે ? એની જોડે તો બગારો-પરમાત્માએ તો નાના મોટા, સૂક્ષ્મ બાહર, તથા સ્થાવર, મનુષ્ય માંથી એકેદિય મુશીનાં હવેલાયના રક્ષણને માટે આડે પડેલ પુકલી કોરટ ન્યાયમાર્ગની ખડી કરી છે. અને તેના અમરારો પદ, અમરને જોડેલા તમામ પ્રાણીઓના રક્ષણ અને તેના હિતનું અહર્નિય કર્યું કરે છે. અને હવેદ્યારને આઓજ-કાવાં મુજબ—

ન્યાયપૂર્વક, શિક્ષા આપી પાપથી મુક્ત કરે છે. છએકાપના રક્ષણી અને છએકાપના પ્રાણીની દાદ સાંભળનારી અને અદલ છંસાકની આપવારી અને અને સાચી દોરડ તો એક મહાવીર પરમાત્માનીજ છે તે ખરી છે.

પ્રશ્ન ૪૮ મું—કોમ્પ દહે કે—ન્યારે ગોચાગાએ તેજુવેશ્યાથી જે સાધુને ખાળ્યા અને ભગવંત પંડ ઉપર તેજુવેશ્યા મૂકી ત્યારે ભગવંતે તો કેવળી હતા કે તેમનાથી કાંઈ ન થઈ શકે પણ ખીજ સાધુઓ પહેલું તેજુવેશ્યાદિક લલિધ ન હતી કે કાંઈપણ પરાક્રમ ન કરી શક્યા.

ઉત્તર—અધુઓ ! એજ મહાવીર પરમાત્માએ ખતાવેલી-મહાવીરના ધરની દયા. મહાવીર ન્યારે છમ્મસ્થ હતા ત્યારે ગોચાગા ઉપર મૂકેલી વેશ્યાયણ તાપસની તેજુવેશ્યા તેને દૂર કરવાને ભગવંતે ગોચાગાને બચાવ્યા અનુકંપા અર્થે શીતલ વેશ્યા મૂકી અને ગોચાગાને બચાવ્યો. પરંતુ જો પળતે તો ભગવંત કેવળી છે, એમ કહી ભગવંત માટે તો અટકુંજ એછએ, પણ ખીજ છમ્મસ્થ મુનિઓને માટે દુનિયા કંચના કરે કે યુગે ગોચાગા જેટલી પણ શક્તિ ખીજમાં નહોતી ? આ સવાલને માટે તો ભગવંત પોતેજ કહી ગયા છે કે-ગોચાગાને તેજુવેશ્યા છે, તેથી અનંત ગુણી સામાન્ય સાધુને હોય, તેથી અનંત ગુણી સ્થિતર ભગવંતને હોય, તેથી અનંત ગુણી તેજુવેશ્યા અરિહંત ભગવાનને હોય. પણ ત્રણે પદે સંતી ક્ષમા-કહ્યા છે. આ મહાવીરના ધરની દયા. સાખ બ. સ. ૧૫મે.

પ્રશ્ન ૪૯ મું—ભગવતીજી ચતક ૨૫મે-ઉદેચે ૩ જે-તથા કાચુંગદ્દ ૭ મે ઠાણે-સાત શ્રેણી કહી તેનું સ્વરૂપ શી રીતે છે ?

ઉત્તર—સાત શ્રેણી (પ્રદેશની પંક્તિ) આ પ્રમાણે કહી છે.-૧ રૂક આયતા, ૨ એકતોવંકા, ૩ દ્વિધાવંકા, ૪ એકતઃખા, ૫ દ્વીધાખ, ૬ ચક્રવાળા, ૭ અર્ધચક્રવાળા. એ સાતમાં—

૧ રૂક આયતા તે જે વડે કરી છવ ઉર્ધ્વલોકાદિથી અધોલોકાદિ વિશે રૂક ગતિયે ઉપજે તેને રૂક આયતા કહીએ.

૨ એકતોવંકા (વકા) તે જે વડે કરી છવને પુદ્ગલ રૂક ગતિયે કરી વકને કરે બીજી શ્રેણીએ કરી ઉપજે તેને એકતોવંકા કહિયે.

૩ દ્વિધાવંકા (વકા) તે જેને વિશે જે વાર વક કરે એ ઉર્ધ્વક્ષેત્રી અમિતુલ્યનાં અધોક્ષેત્રે વાયવ્ય દિશાએ જઈને ઉપજે તેને હોય તે વક છે. પ્રથમ સમયે અમિતુલ્યથી ત્રીણ નેરત્યકુલે જાય તિહાંથી ત્રીણ વાયવ્ય

દિશાને વિષે જાણ તેથી અધોદિશે વાયવ્ય કુણે ત્રણ સમય ત્રંસનાડી મધ્યે અથવા બહાર પણ હોય.

૪ એક તઃખા તે જે વડે કરી જીવ અથવા પુણ્ય નાડીના વામ પડખાથી નાડીમાં પેઠા તે વડે કરીનેજ જઈએ. વળી તેના વામ પડખાથી ઉપજે તે એક તઃખા વામાદિ પડખા ચિહ્ન છે જેનું એવી દિશીને વિષે લોકનાડી છે લક્ષણ જેનું એવા આકાશના ભાવથી આ બે ત્રણ ચાર વક્રે કરી સહિત છે પણ ક્ષેત્ર વિશેષને આધીન છે માટે ભેદે કરી કહી છે.

૫ દ્વીધાખા તે નાડીનાં વામ પડખાથી નાડીને વિષે પ્રવેશપણે કરીનેજ જઈને એજ નાડીના દક્ષિણ પડખાને વિષે જે વડે કરી ઉપજે તે દ્વીધાખા નાડીનો બહાર ભૂતે વામ દક્ષિણ છે, ચિહ્ન જેનું એવી આકાશની શ્રેણીઓનું સ્પર્શવાપણું છે તેથી.

૬ ચક્રવાળા તે મંડળથી જેણે કરી મંડળે પરિભ્રમણ કરીને પરમાણું આદિ ઉપજે તે ચક્રવાળા.

૭ અર્ધ ચક્રવાળા તે ચક્રવાળાના અર્ધ ચક્રાકાર. ઇતિ ૭ શ્રેણી.

વળી કાણુંચંજીના ૭મે-કાણું પંચ ૭ શ્રેણીઓ કહી છે તેની ટીકામાં-એતાથેકતો વક્રાદ્યા લોક પર્યંત પ્રદેશ પેશાઃ સંભાળ્યતે ચક્રવાળા અર્ધ ચક્રવાળાદિના ગતિ વિશેષેણુ જામણુ યુક્તાન્તિ ઇતિ ૭ શ્રેણી સ્વરૂપઃ—

પ્રશ્ન ૫૦ મું—શ્રીભગવતીજીના ૩૪મા સતકે-ઉદેશે ૧૩૯-વિચક્ર ગતિનો અધિકાર કહ્યો છે તે શી રીતે છે ?

ઉત્તર—એક સમયે ઉપજે તે રૂઝુ ગતિએ ઉપજે જેમકે ભરત દોત્રની પૂર્વ દિશાનો કોઈ જીવ પશ્ચિમ દિશે ઉપજવા જાય તે એક સમયે ઉપજે ત્યાં વિચક્ર ચળક કહેવો નહિ. ૧

બે સમયનો વિચક્ર તે જ્યારે ભરત દોત્રની પૂર્વ દિશાથી નરકને વિષે પશ્ચિમ દિશે ઉપજવા જાય ત્યારે એક સમયે હેઠા જાય બીજે સમયે ઝીણા લપટિ રથાનને પાને. ૨

ત્રણ સમયનો વિચક્ર તે જ્યારે ભરતના અગ્નિ કુતુમાંથી પીકતી કોઈ જીવ નરકને વિષે વાયવ્ય કુતુમાં ઉપજવા જાય ત્યારે યાવ. ૩

ચાર સમયનો વિચક્ર તે-એકેદ્વીપને હેઠા તે બનાવે છે. ત્રવનાડીની બહાર અર્ધ લોકને વિષે વિદિશાથી એક સમયે દિશા પ્રત્યે જાય-બીજે

સમયે લોક મધ્યે ત્રસનાડીમાં પ્રવેશ કરે-ત્રીજે સમયે ઉંચા જાય-ચોથે સમયે ત્રસનાડીમાંથી નીકળીને દિશામાં ઉત્પત્તિ સ્થાનને પામે. ૪

પાંચ સમયનો વિવરણ તે-એક સમયે ત્રસનાડીની બહાર જઈ લોકને ત્રિવિદ્યાથી એક સમયે દિશામાં આવે-બીજે સમયે લોક મધ્યે ત્રસનાડીમાં જાય-ત્રીજે સમયે ઉંચા જાય-ચોથે સમયે ત્રસનાડીમાંથી નીકળીને બહાર દિશામાં જાય-પાંચમે સમયે વિદિશે ઉત્પત્તિ સ્થાનને પામે. ઇત્યર્થ:-

પ્રશ્ન ૫૧ સું—શ્રી ભગવંત મહાત્મીરે ૪૨ વર્ષની પ્રવચ્ચામાં રાજગ્રી નગરીમાં કદપતા ૧૪ ચોમાસા કર્યા કડેવામાં આવે છે ને ચોદાગીયામાં પહેલું ચોમાસું અડી ગામનું ને બીજું ચોમાસું વાણીજ ગામનું કહ્યું છે અપેક્ષાએ ચોદ ચોમાસા મળતા નથી તેનું કેમ ?

ઉત્તર—ભેડવાળાએ એક એક ચોમાસા જુદા પાડીને એક્રી માથે ચોદ ચોમાસા રાજગ્રીના કહ્યા. એ ઉપર ચોદાગીયામાં કહ્યા પ્રમાણે પહેલું અડી ગામનું ને બીજું વાણીજ ગામનું લેવાનું નથી. ત્યારે શી રીતે લેવું ? તેના ખુલાસાને માટે ભગવતીજીના ૧૫ મા સતકમાં કહ્યું છે કે- ભગવંતનું પહેલું ચોમાસું અડી ગામમાં અને બીજું ચોમાસું રાજગ્રીએ કર્યું અને ત્યાંથી ગોશાળાનું મળવું થયું. તો રાજગ્રીનું બીજું ચોમાસું દ્વિજા લીધા પછીનું અને રાજગ્રીના ચોદ ચોમાસામાંનું પહેલું ચોમાસું એ ગણતરીએ નિશાના ૪૧ મા વર્ષનું ચોદસું ચોમાસું રાજગ્રીનું થયું. અને ૪૨ જેતાળીશમા ચોમાસે પાવાપુરીમાં નિર્વાણ થયા. ઇત્યર્થ:-

પ્રશ્ન ૫૨ સું—લોકાંતિક દેવતાના વિમાન સંખ્યાતા યોજનના કે કે અસંખ્યાતા યોજનના છે ?

ઉત્તર—અસંખ્યાતા યોજનના છે, એમ ભગવતીજીમાં કહ્યું છે, સાળ-“જૈન ધર્મ પ્રકાશ.” પુસ્તક ૪૦ સું-અંક ૩ જો.

પ્રશ્ન ૫૩ સું—ભરત ક્ષેત્રથી મેરૂ પર્વત ઉત્તરે છે તેમ ઐશ્વર્ય ક્ષેત્રથી અને પૂર્વ પશ્ચિમ મહાવિદેહથી કઈ દિશાએ છે ?

ઉત્તર—તેની પણ ઉતરે છે. તે સૂર્યના ઉદયાસ્તની અપેક્ષાએ દિશા જાણવી. એમ પંચમાંગમા કહ્યું છે. (સાળ ઉપલા અંકની)

પ્રશ્ન ૫૪ સું—ભરતમાં, ઐશ્વર્યમાં અને પૂર્વ પશ્ચિમ મહાવિદેહમાં રાત્રી સરખા હોય કે નાના મોટા હોય ?

ઉત્તર—દિવસ રાત્રીનું મોત બધે સરખું હોય તે સૂર્યના મંડળની અપેક્ષાએ બાજવું. એમ લગવતીજીમાં કહ્યું છે. (સાંખ-૭૦ અંકની)

પ્રશ્ન ૫૫ મું—પાંચ ઇંદ્રિયોમાં કામી કેટલી છે ને લોગી કેટલી છે ?

ઉત્તર—કાન, આંખ બે કામી છે ને કાયા, જીભ ને નાસિકા એ ત્રણ લોગી છે એમ લગવતીજીમાં કહ્યું છે. (સાંખ ઉપલા અંકની)

પ્રશ્ન ૫૬ મું—શિષ્ય-ઉપરના પાંચ બોલને દામના શુભ કહ્યા છે ને અહિંયાં બે ભેદ પાડ્યા તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર—શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ ને દૂરસ. એ પાંચે દામના શુભ છે. એટલે કામને-વિષયને ઉત્પન્ન કરનારા છે. અને બે ભેદ પાડવાનું કારણકે કાન જે છે તે શબ્દ સાંભળવાને અને આંખ રૂપ જોવાને સન્મુખ થાય છે. માટે બેને કામી કહેવું છે. અને રસ જીભનાશિકાને અને સ્પર્શ કાયાને લોગ આવે છે માટે એ ત્રણને લોગી કહેવું છે. પણ એ પાંચે કામના-વિષયના ઉત્પન્ન કરનારા છે માટે કામ શુભ કહ્યા છે.

પ્રશ્ન ૫૭ મું—શ્રી પત્રવણા પદ ૧ હું તેમાં પલંડુ કંદ, લહસુણ કંદમાં પ્રત્યેક જીવ કહ્યા તેનું શું કારણ ? લોક પ્રસિદ્ધ તે સાધારણ કંદ છે તો અનંતાનો ભેદ ઉઘાડો છે ને પ્રત્યેક કહ્યું તેનું કેમ ?

ઉત્તર—એ બે નામની કોઈ પ્રત્યેક વનસ્પતિ સમજાય છે. એ બે બોલની સાથે બીજા પણ બોલ કહ્યા છે. કુંદળીક નામા વનસ્પતિ ૩, કુશુંબક નામા વનસ્પતિ ૪, એટલે પલંડુ કંદ ૧ ને લહસુણ કંદ ૨ મળી એ ચાર બોલ સાથે કહ્યા છે ને એ સર્વમાંથી પ્રત્યેક જીવ બાજવા એમ કહ્યું છે. તો ઉપરના બે બોલ પણ પ્રત્યેક વનસ્પતિનાંજ સમજાય છે.

૧મી આચારાંગ સૂચના બીજા સુતરકંધમાં અ૦ ૧૬ મે-૭૦ ૨ જે-કલમ (૮૬૮-૮૬૯)માં લહસુણનાં વન કહ્યા છે, તે આંત્રાની પેટે હોદ્યું ઉગ્યું, પનિદ્રા કરેલું સાધુને લહસુણના વનમાં જઈ લહસુણ લેવું-લોગવવું કહેવું કહ્યું છે. તો તે ઉપરથી એમ સંભવે છે જે આંત્રાની પેટે તે પત્ર તેનીજ બાજની કોઈ પ્રત્યેક વનસ્પતિ હોય એમ જણાય છે, જે સાધારણ હોય તો અનંતકાલ કદત

એમ સાંભળ્યું છે કે—દક્ષિણ દેશમાં લહસુણ દ્રવ્ય થાય છે ને તે આંત્રા જેવું હોય છે.

પ્રશ્ન ૫૮ મું—દેવડોડમાં અપશય કયાં મુખી હોય ?

ઉત્તર—પત્રવણા પદ બીજે-ગારમા દેવલોક સુધી અપકાયની કથા કહી છે. એટલે ગારમા દેવલોક સુધી વાવડી હોય અને વાવડીમાં અપકાય હોય.-ટીકામાં નવમેવેયકાદિમાં વાવડી તથા જગનો અભાવ કહ્યો છે.

પ્રશ્ન ૫૯ મું—ગાદર વનસ્પતિકાય ક્યાં ક્યાં ને કયે ઠેકાણે હોય?

ઉત્તર—ગાદર વનસ્પતિકાય અધો લોક આશ્રી ધનોદધી પ્રમુખ કહી, અને ઉર્ધ્વ લોકે ગારમા દેવલોક સુધી કહેવું છે. જત્ય જલં તથ્ય વનં જ્યાં જળ ત્યાં વનસ્પતિકાય હોય એટલે સર્વ ઠેકાણે જગને આશ્રીને વનસ્પતિકાય કહી છે. સાળ પત્રવણા પદ ૧ લે અને ત્રીછા અસંખ્યાતા દ્રોપ સમુદ્રમાં પણ ગાદર વનસ્પતિકાય લાભે.

પ્રશ્ન ૬૦ મું—ત્રણ વિગલેંદ્રી (એકદ્રી ૧ તેરેદ્રી ૨ ને ચૌરેંદ્રી ૩) ક્યાં ક્યાં હોય ?

ઉત્તર—ત્રણ વીગલેંદ્રી, તિર્યંચ પચેંદ્રી એ ચાર આશ્રી ઉર્ધ્વ અને અધો લોકે દેશ ભાગે કહ્યા છે. તે ઉર્ધ્વ મેરુ સુધી. અધો-અધો ગ્રામ્યી વિજય આશ્રી કહેલ છે. અને ત્રીછા અસંખ્યાતા દ્રોપ સમુદ્ર તથા સર્વ જળ સ્થાનક આશ્રી પણ સંભવે.

પ્રશ્ન ૬૧ મું—દેવલોકની વાવડીમાં પોરા પ્રમુખ હોય કે નહિ ?

ઉત્તર—દેવલોકમાં દુદ્ર પ્રાણી ન હોય. માટે દેવલોકની વાવડીમાં પોરાનો સંભવ નહિ.

પ્રશ્ન ૬૨ મું—પત્રવણા પદ બીજે-દેવતાને ધોળા દાંતને કાળા કેશ કીધા છે તો દેવતાને હાડકા હોય નહિ ને દાંત કેમ કહ્યા ?

ઉત્તર—દેવતાને હાડ, માંસ, લોહી હોય નહિ પણ દેવતાને વૈકૃત પુદ્ગલની વસ્તુ બધી હોય, તેનું સર્વત્ર અંગોપાંગ અખંડ અને શોભનિક હોય. દાંત કેશ વિનાના મનુષ્ય પણ શોભતાં નથી. અશોભનિક ગણાય છે, અને દાંત કેશવાળા શોભનિક ગણાય છે, તેમ દેવતામાં જે લાંગા નથી. એક શોભનિકનોજ લાંગો છે. અને સર્વાંગ વૈકૃતના પુદ્ગલનુજ બનેલું હોય છે.

પ્રશ્ન ૬૩ મું—શ્રી પત્રવણા પદ ૩ જે-જીવ આશ્રી સર્વથી કેશ અણાહારી, તેથી આહારિક અસંજેજ શુણ્ઘ કહ્યા તો વનસ્પતિના જીવ તો સિદ્ધ થઈ અનંતા છે. તો અનંત શુણ્ઘ આહારિક કેમ ન કહ્યા ?

ઉત્તર—૧ એક, વીચક ગતિવાળા, ૨ બીજા કેવળ સમુદ્યાતના ૩ ત્રીજા અતેગી, અને સિદ્ધ એ અણાહારિક હોય. હવે વનસ્પતિમાં

ય સમય ચેવે ને સમય સમય ઉપજે, અનંતા ચેવે ને અનંતા ઉપજે.
 ને વાટે વેહેતા વનસ્પતિનાં જીવ હોય તેથી અસંખ્યાત ગુણ જીવ
 થાજે હોય તે આહારિક હોય માટે અસંખેજ ગુણ કહ્યા.

પ્રશ્ન ૬૪ મું—શ્રી પત્રવણા પદ (૫) મે—જઘન્ય અવગાહના અને
 મ અવગાહનાના બેઈદ્રિને જે જ્ઞાનને જે અજ્ઞાન કહ્યા, અને ઉત્કૃષ્ટિ
 ગાહનામાં જ્ઞાન નથી એમ કહ્યું. ને સ્થિતિ આશ્રી જઘન્ય સ્થિતિનાં
 દ્રિને ફક્ત જે અજ્ઞાનજ કહ્યા, અને મજમને ઉત્કૃષ્ટી સ્થિતિવાળાને જે
 નને જે અજ્ઞાન કહ્યા તે કેમ? અહિંયાં જઘન્ય અવગાહનામાં જે જ્ઞાન કહ્યા,
 જઘન્ય સ્થિતિમાં જ્ઞાન ન કહ્યા તેનું શું કારણ?

ઉત્તર—જઘન્ય સ્થિતિવાળા બેઈદ્રિ અપર્યાપ્તામાં મરે તેને જ્ઞાન
 હોય, ને મજમ તથા ઉત્કૃષ્ટિ સ્થિતિવાળા અપર્યાપ્તામાંથી પર્યાપ્તા અવસ્થ
 યજ તેને અપર્યાપ્તા વેલાયે કોઈ કોઈ જીવને જે જ્ઞાન લાલે. અને એક
 મયથી ઉપરાંતનાં ને ઉત્કૃષ્ટિ સ્થિતિના નીચેનાં તે મજમ સ્થિતિવાળા
 જીવા. અને જઘન્ય તથા મજમ અવગાહના અપ્રયાપ્તા વખતે હોય પણ
 પર્યાપ્તા વખતે ન હોય તે લણી જે જોલમાં જે જ્ઞાન કહ્યા છે. ને એક
 મયજ સ્થિતિ ઉપરાંતના મજમ અવગાહનાવાળા જીવા. પર્યાપ્તો યવાવાળા
 અપર્યાપ્તાને સમકિત હોય, પણ અપર્યાપ્તોજ મરે તેને સમકિત ન હોય.
 ત્વર્ય:—

પ્રશ્ન ૬૫ મું—જુગતીયા તિર્યંચ મનુષ્યને સમકિત ત્રીશ દ્વેજ
 પહેલા કેટલા દ્વેજમાં લાલે?

ઉત્તર—આ પ્રશ્નનો ઉત્તર પૂર્વાર્દના પહેલા ભાગમાં પાંત્રીયમા
 પ્રશ્નમાં આવી ગયો છે તોપણ વિશેષ સમજીનીને માટે સાંભળો—

શ્રી પત્રવણા પદ ૫ મે ઉત્કૃષ્ટિ સ્થિતિના તિર્યંચ મનુષ્યને જે જ્ઞાન
 ને જે અજ્ઞાન કહ્યા છે. તે આશ્રી ટટલાકનું કહેવું એમ છે કે—પાંચ દેવ
 દુરં, પાંચ ઉત્તર દુરંના પ્રયાપ્તામાંજ સમકિત લાલે. કારણકે તિર્યંચ,
 મનુષ્યની ઉત્કૃષ્ટી સ્થિતિ ત્રણ પદ્યની કહી છે. ને ત્રણ પદ્યની સ્થિતિ તે
 એજ દેવમાં છે માટે ત્યારે બીજે પણ એમ કહે છે કે—

ધી મગવતીજ તતક ૨૪ મે—પ્રમાનાં અધિકારે દેવતામાં દેમાનિક
 દેવનું આઉપું બાંધવાવાળા જુગતીયાને જે જ્ઞાન અને જે અજ્ઞાન કહ્યા છે,
 ને ત્રીયે દેવતાં જુગતીયાની ગતી દેમાનિકમાં બીજા દેવલોક સુધીની કહી
 છે, માટે ત્રીયેના પર્યાપ્તામાં સમકિત લાલે. વળી પત્રવણા પદ ૫ મે મજમ

ઉત્તર—પત્રવણા પદ બીજે-જારમા દેવલોક સુધી અપકાયની ક્ષતિ
કહી છે. એટલે જારમા દેવલોક સુધી વાવડી હોય અને વાવડીમાં અપકાય
હોય.-ટીકામાં નવમૈયેયકાદિમાં વાવડી તથા જળનો અભાવ કહ્યો છે.

પ્રશ્ન ૫૬ મું—જાદર વનસ્પતિકાય કયાં કયાં ને કયે ઠેકાણે હોય?

ઉત્તર—જાદર વનસ્પતિકાય અધો લોક આશ્રી ધનોદધી પ્રમુખમાં
હી, અને ઉર્ધ્વ લોકે જારમા દેવલોક સુધી કહેલ છે. જત્ય જલં તત્ત્વ વર્ણ
ત્યાં જળ ત્યાં વનસ્પતિકાય હોય એટલે સર્વ ઠેકાણે જળને આશ્રીને વન-
સ્પતિકાય કહી છે. સાખ પત્રવણા પદ ૧ લે અને ત્રીછા અસંખ્યાતા દ્રોપ
સુદ્રમાં પણ જાદર વનસ્પતિકાય લાભે.

પ્રશ્ન ૬૦ મું—ત્રણ વિગલેંદ્રી (બેઇદ્રી ૧ તેરેંદ્રિ ૨ ને ચૈરેંદ્રી ૩)
કયાં હોય ?

ઉત્તર—ત્રણ વીગલેંદ્રી, તિર્યચ પચેંદ્રી એ ચાર આશ્રી ઉર્ધ્વ અને
ધો લોકે દેશ ભાગે કહ્યા છે. તે ઉર્ધ્વ મેરૂ સુધી. અધો-અધો જારમા
જય આશ્રી કહેલ છે. અને ત્રીછા અસંખ્યાતા દ્રોપ સમુદ્ર તથા સર્વ
સ્થાનક આશ્રી પણ સંભવે.

પ્રશ્ન ૬૧ મું—દેવલોકની વાવડીમાં પોરા પ્રમુખ હોય કે નહિ ?

ઉત્તર—દેવલોકમાં દુદ્ર પ્રાણી ન હોય. માટે દેવલોકની વાવડીમાં
નો સંભવ નહિ.

પ્રશ્ન ૬૨ મું—પત્રવણા પદ બીજે-દેવતાને ધોળાં દાંતને કાળા કેશ
છે તો દેવતાને હાડકા હોય નહિ ને દાંત કેમ કહ્યા ?

ઉત્તર—દેવતાને હાડ, માંસ, લોહી હોય નહિ પણ દેવતાને વૈકર
ની વસ્તુ બધી હોય, તેનું સર્વત્ર અંગોપાંગ અખંડ અને શોભનિક
દાંત કેશ વિનાના મનુષ્ય પણ શોભતાં નથી. અશોભનિક ગણાય છે.
દાંત કેશવાળા શોભનિક ગણાય છે, તેમ દેવતામાં જે લાંગા નથી.
શોભનિકનોજ લાંગો છે. અને સર્વત્ર વૈકરના પુદ્ગળનુંજ બનેલું હોય છે.

પ્રશ્ન ૬૩ મું—શ્રી પત્રવણા પદ ૩ ને-જીવ આશ્રી સર્વધી શેઠ
દારી, તેથી અહારિક અસખેજ શુણ્ણ કહ્યા તો વનસ્પતિના છા
પદ થકી અનંતા છે. તો અનંત શુણ્ણ આહારિક કેમ ન કહ્યા ?

ઉત્તર—૧ એક, વીત્રક ગતિવાળા, ૨ બીજા કેવળ સમુદ્યાતવાળા
અને ત્રીજા એ અહ્યુહારિક હોય. હવે વનસ્પતિ

બીજે વર્ગે ૧૬. એમ ત્રીજે વર્ગે ૨૫૬. એમ ચોથા વર્ગ કરી, પંચમે વર્ગ કરવો, ને છઠા વર્ગ પણ કરવો, ને છઠાને પાંચમા વર્ગ સાથે ગુણ્ય એમણત્રોશ આંક આવે. (એ આમના લીંબડી સંપ્રદાયના હીરાજી મહારાજ કૃત પત્રવણાના યંત્રમાં છે.)

પ્રશ્ન ૭૩ સુ--શ્રી પત્રવણાજી સૂત્રના બીજા સ્થાન પદમાં તે- ઉકાયના અધિકારે લોકમાં ઉપજવા આશ્રી દોમુ ઉત્ક્રવાડેમુતિરિયોર ઉદેવ, નો શો અર્થ ?

ઉત્તર--આ વિષે દલપતના પ્રશ્નમાં કહ્યું છે કે--તેઉકાયના ૩ પ્રકારે છે. ભવિકા ૧ બદ્ધાયુ ૨ અભિમુખ ૩. ભવિકા તે વિદ્યમાન તેઉકાયપણે જરૂર છે તે ૧ અભિમુખ નામ ગોત્ર તે સમુદ્ધાત કરવાં તેઉકાયપણે ઉપનામથી પણ ઉપજવા સાહુમા થયા તે ૨ બદ્ધાઉપ તે અન્નેરી ગત કાયમે છે પણ તેઉકાયનું આઉપું બાંધ્યું છે તે ૩ એહવા ઠામ કયાં છે ? અત્રી. કીપમાં ૩ પ્રકારના તેઉ ૧ ચ્યાર કપાટ લોકાંત લગે ઉચા નીચા તિચ્છા ૪૫ લાખ જોજન પહોળા તેમાં ૨ જાતના તેઉ તે બદ્ધાઉપ તે ૧ અભિમુખ નામ ગોત્ર એ ૨ હુવે, શેપ કપાટાંતરા રહ્યા તેમાં ૧ બદ્ધાઉપહીજ હોવે એ પર-માર્થ જાણવો. ઇતિ--

બદ્ધાઉપ ૧	બદ્ધાઉપ ૧. અભિમુખ નામ ગોત્ર ૨	બદ્ધાઉપ ૧
બદ્ધાઉપ ૧ અભિમુખ નામ ગોત્ર ૨	ભવિકા ૧ બદ્ધાઉપ ૨ અભિમુખ નામ ગોત્ર ૩ હુવે.	બદ્ધાઉપ ૧ અભિમુખ નામ ગોત્ર ૩ એ બે તેઉકાય
બદ્ધાઉપ ૧	બદ્ધાઉપ ૧ અભિમુખ નામ ગોત્ર ૨	બદ્ધાઉપ ૧

પ્રશ્ન ૭૪ સુ--ઉપરના અ-ધિકારને માટે વિશેષ સમજ શકીએ તેવું કાંઈ છે ?

ઉત્તર--લાલાજીવાળા છાપેલ પાને ૧૧૪-૧૧૫ મે- ઠાણ પદમાં નીચે કુટનોટમાં લખ્યું છે કે-યહાં પર જાદર તેઉકાયા અપર્યાસ કે તીલ લેલ કહે હું જોસે ૧ એક ભવિ ૨ બદ્ધાયુ ૩ અભિમુખ. ઇસમેં જો એ વિવક્ષિત ભવ સે અનંતર જાદર અપર્યાસ તેઉકાયાપને ઉત્પત્તિ હુવા ઉમે એક ભવી કહના. ૨ જો પૂર્વ ભવ વિલાગાદિ જાદર અપર્યાસ તેઉકાયાપને આયુષ્ય બંધ ડીયા તૈ ઉસે બન્ધાયુષ્ય કહના. જોર જો પૂર્વ ભવકા ત્યાર કરકે જાદર અપર્યાસ તેઉકાયોકા આયુષ્ય નામ વા ગોત્ર સાક્ષાતપન વદનાંક ઉસે અભિમુખ કહના. ઇસમેં એક ભવી જોર બન્ધાયુષ્ય દ્રવ્ય સે જાદર અપર્યાસ તેઉકાય હું પરંતુ જાવસે નહિ હું ઇસ વિષે ઉન્હ યહાં અહરુ નહિ

કીચે હે. પરંતુ અભિમુખ. અપના. પૂર્વ ભવકા આયુષ્ય છોડકરં અપર્યાપ્ત તેઉકાયામે આવે વે પૂર્વોક્ત ઉર્ધ્વ કપાટમે તથા તિર્યક-લોકમે આવે હુવે તેઉકાયાપને કહના. ઇનોને પૂર્વ ભવકા આયુષ્ય છોડા હે. પરંતુ જહાંલગ દોનો ઉર્ધ્વકપાટ વ તીર્યક લોકમે પ્રવેશ નહી કીયા. હે વહાં લગ ઉનકો પૂર્વ ભવપનાહી કહના.

પ્રશ્ન ૭૫ મું—પરિત અને અપરિતનો શો અર્થ ?

ઉત્તર—પરિતના ૨ લેહ-સંસાર પરિત અને કાય પરિત. તે માંહી જે જીવને અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્તન સંસાર સીલવે. રહ્યો તે તો સંસાર પરિત અને અર્ધપુદ્ગલ થકી સાધિક સંસાર તે અપરિત કહીયે. તથા કાય પરિત તે પૃથ્વીઆદિક પાંચ કાયનાજ ભવ કરે પણ વનસ્પતિના ભવ ન કરે તે તો કાય પરિત કહીયે. અને જેહને હજી લગે વનસ્પતિના ભવ કરવા છે તેહને કાય અપરિત કહીયે. પત્રવણા પદ ૧૮ મે છે એમ દલપતના પ્રશ્નમાં કહ્યું છે. તથા પત્રવણા પદ ૩ જે-અર્થાકારે પરિત જે પ્રકારના કહ્યા છે-૧ એક ભવપરિત તે દેશે ઉજો અર્ધપુદ્ગલમાં આવે તે. ૨ અને બીજો કાય પરિત તે પ્રત્યેક શરીરી જીવ જાણવો.

પ્રશ્ન ૭૬ મું—પાંચે ઇન્દ્રિયોનો જઘન્ય ને ઉત્કૃષ્ઠો વિષય કેટલો હોય ?

ઉત્તર—પત્રવણા પદ ૧૧ માં કહ્યું છે કે-પાંચે ઇન્દ્રિયોનો જઘન્ય વિષય અંગુલના અસંખ્યાતમાં ભાગનો હોય. અને ઉત્કૃષ્ઠ-શ્રોતેન્દ્રિયનો ૧૨ બાર લેજનનો, ચક્ષુ ઇન્દ્રિયનો લાખ લેજન. ઝાઝેરો, માણેન્દ્રિયનો, રસેન્દ્રિયનો અને સ્પર્શેન્દ્રિયનો એ ત્રણનો નવ લેજનનો હોય. એમ પત્રવણાજમાં કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૭૭ મું—સી અનુત્તર વિમાને બાય કે નહિ ?

ઉત્તર—સી અનુત્તર વિમાને બાય. સાખ પત્રવણા પદ ૧૩ માની.

પ્રશ્ન ૭૮ મું—પુન્કર દ્વીપમાં વસતા મનુષ્યો કેટલે દ્રવ્યી સૂર્યને દેખે ?

ઉત્તર—પુન્કર દ્વીપના મનુષ્યો ૨૧૩૪૫૩૦ યોજનથી સૂર્યને દેખે. સૂર્ય પણ એટલો પ્રકાશ કરે. પત્રવણા પદ ૧૫ મામાં કહેવ છે.

પ્રશ્ન ૭૯ મું—તિર્યક વૈકિય શરીર કરે તો કેવડું કરે ?

ઉત્તર—તિર્યક વૈકિય શરીર કરે તો યત પૃથક્ત્વ યોજનનું કરે યત પૃથક્ત્વ એટલે બસેથી નવસો સમજવા. સાખ પત્રવણા પદ ૧૨ માની.

પ્રશ્ન ૮૦ મું—ચક્રવર્તીનું સ્ત્રી રત્ન કેટલા દંડકમાંથી આવીને થાય ?
 ઉત્તર—સાતમી નરક, તેઉ, વાઉ, પાંચ અનુત્તર વિમાદના દેવ
 અને યુગલિક મનુષ્યને તિર્યચ સિવાય બધા દંડકમાંથી આવીને થાય
 એમ પત્રવણાની ટીકામાં કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૮૧ મું—વિદ્યાધર તીર્થ ક્યાં મુધી જાય ?

ઉત્તર—વિદ્યાધર તીર્થ નંદીશ્વર દ્વીપ મુધી જાય, એમ પત્રવણા
 જીની ટીકામાં કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૮૨ મું—કુંથુઆની જીભ કેવડી હોય ?

ઉત્તર—કુંથુઆની જીભ પૃથક્ત્વ અંગુલની લાંબી હોય તે અંગુલ
 તેનાં જણવા. (પત્રવણા).

પ્રશ્ન ૮૩ મું—મનરૂપી કે અરૂપી ?

ઉત્તર—દ્રવ્ય મન રૂપી છે, ભાવ મન અરૂપી છે. (પત્રવણા).

પ્રશ્ન ૮૪ મું—આશાલિક જીવ જે પૃથ્વીમાં બાર યોજનનો ઉચ્ચ
 થાય છે અને જેના મૃત્યુ પામવાથી તેની ઉપરની ચક્રવર્તિની સેના તેના
 શરીરના પડેલા ખાડામાં પડીને દટાઈ જાય છે તે જીવ કેટલી ઇન્દ્રિયવાળો
 થાય છે ?

ઉત્તર—આશાલિક સર્પ પચેન્દ્રિય હોય એમ પત્રવણામાં કહ્યું
 છે. (ઉપરના નવ પ્રશ્ન “ શ્રી જૈનધર્મ પ્રકાશ ” પુસ્તક ૪૦ મું-અંક ૩ જે
 જેઠ-સંવત ૧૬૮૦ ના અંકમાંથી ઉતાર્યા છે.)

પ્રશ્ન ૮૫ મું—જમાલીના અધિકારમાં જમાલીએ કાલાતિકાંત આ-
 હારાદિક કરવાથી ખીમાર થવાનું કહ્યું છે તો કાલાતિકાંત આહાર કેવો
 સમજવો ?

ઉત્તર—આનો અર્થ એમ જણાય છે કે-કુધાનો કાળ અતિકાંત
 થયા પછી તથા વસ્તુ વિણશવાથી વસ્તુનો કાળ અતિકાંત થયા પછી
 આહારાદિક કરવામાં આવે તો વિષમપણે પ્રગમે તો ખીમાર થવાનો સંભવ

પ્રશ્ન ૮૬ મું—ઉવવાઈજી સૂત્રમાં કહ્યું છે કે-જઘન્ય સાત હાથની
 અવગાહનાવાળો સિદ્ધ થાય. અને સિદ્ધની જઘન્ય અવગાહના એક હાથને
 આઠ આંગુલની કહી તેનું કેમ ?

ઉત્તર—સાત હાથવાળો બેઠો સીઝે તો બે હાથની અવગાહના
 જણાય અને ત્રીજો ભાગ એકે ધન પડે તો એક હાથ ને આઠ આંગુલનો
 પડે. કારણ—

પ્રશ્ન ૮૭ મું--શ્રી નંદીજીમાં મતિ જ્ઞાનનાં ચાર લેહ કહ્યા. તે ૧ દ્રવ્યથી, ૨ ક્ષેત્રથી, ૩ કાળથી ને ૪ ભાવથી. એ ચારે બોલે મતિ જ્ઞાન ઉપદેશે કરીને બહુ, પણ દેખે નહિ, એમ કહ્યું. અને શ્રુત જ્ઞાન એ ચારે લેહ ઉપયોગ યુક્તે બહુ દેખે એમ કહ્યું. તેનું કેમ ?

ઉત્તર--તે પરાક્ષ દેખે છે--એમ ધર્મ રૂચી અણુગારને સૂત્ર જ્ઞાનથી પરાક્ષ લીધા તેમ.

પ્રશ્ન ૮૮ મું--ત્રીજા દેવલોકના દેવતાની જઘન્ય સ્થિતિ બે સાગરની ઉત્કૃષ્ટિ અધ્યયનના ૩૬ મા અધ્યયનમાં કહી છે. અને ત્રીજા દેવલોકે એક પદમ-લેશા છે. એટલે ત્રીજા, ચોથા ને પાંચમા દેવલોકે એક પદમલેશા કહી છે. અને ૩૪ અધ્યયનમાં લેશાની સ્થિતિમાં એમ કહ્યું છે કે--તેજુલેશાની ઉત્કૃષ્ટિ સ્થિતિ હોય તેથી એક સમય અધિક પદમલેશાની જઘન્ય સ્થિતિ હોય. તો તેજુલેશાની ઉત્કૃષ્ટિ સ્થિતિ બે સાગર ને પદ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ અધિક કહી છે. તો ત્રીજા દેવલોકે પદમલેશાની જઘન્ય સ્થિતિ બે સાગરને પદ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને એક સમય અધિક હોય, અને સ્થિતિ જઘન્ય બે સાગરની ને ઉત્કૃષ્ટિ સાત સાગરની કહી છે. તો જઘન્ય સ્થિતિના દેવતા અને તેની લેશામાં તક્ષવત રહે છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર--ત્રીજા દેવલોકે લેશા તો પદમ કહેવી. પણ તેજુલેશાની ઉત્કૃષ્ટિ સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રીજા દેવલોકના પહેલા પ્રતરમાં બે સાગરને પદ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ અધિક સુધીની સ્થિતિ તેજુલેશાની હોવાને સંભવ છે. પહેલા પ્રતરે જઘન્ય સ્થિતિ બે સાગરની ને ઉત્કૃષ્ટિ બે સાગરની અને એક સાગરના ૧૨ ભાગ કરીએ તેમાંનાં પાંચ ભાગની અધિક કહી છે. તે અપેક્ષાએ બે સાગર આગેરી જઘન્ય સ્થિતિવાળા પહેલા પ્રતરે બહુજ યોગ હોવાને લીધે ત્રીજા દેવલોકે તેજુલેશા ગવેલી નથી એમ જણાય છે.

પ્રશ્ન ૮૯ મું--ત્રીજા દેવલોકે--પ્રતર કેટલા ? અને દરેક પ્રતરમાં રહેલા દેવોના આયુષ્યની સ્થિતિનું પ્રમાણ કેવી રીતે છે ?

ઉત્તર--ત્રીજા દેવલોકે પ્રતર ૧૨ બાર છે. તેમાં પહેલા પ્રતરના દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ બે સાગરની ને ઉત્કૃષ્ટિ બે સાગર ઉપરાંત એક સાગરના ૧૨ ભાગમાંના પાંચ ભાગની એમ દરેક પ્રતરે પાંચ પાંચ ભાગ વધારા ૧૨ બારમા પ્રતરે સાત સાગરની ત્રીજા દેવલોકે ઉત્કૃષ્ટિ સ્થિતિ કહી છે.

પ્રશ્ન ૬૦ મું—જાંઘકજીએ બારમી પડિમા આઠરી તેને ત્રણ ગુણ માંહેલો. ગુણ ઉત્પન્ન ન થયો તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર—ઉત્કૃષ્ટ પરીસદ્ધ સહે તેહને ત્રણ ગુણ માંહેથી એક પણ ગુણ ઉત્પન્ન થવા કહ્યું છે—મઝમને ત્રણ ગુણ માંહેલી ભજના છે. જાંઘકજીને કદાપી કોઈ ગુણ ઉત્પન્ન થયો હશે પણ તે સંબંધે કાંઈ સિદ્ધાંતમાં કંઈ નથી. પણ અનંત કર્મની નિર્જરા થઈ એજ મોટો ગુણ બલુવો. જો આરાધિક થયા એથી વિશેષ ગુણ ચો લેવો ? એજ મોટો ગુણ છે.

પ્રશ્ન ૬૧ મું—સૂક્ષ્મ માર્યા મરે નહિ તો તેની ક્રિયા કેમ થશે ?

ઉત્તર—સૂક્ષ્મ માર્યા મરે નહિ પણ તેના પરચખાણ ન હોય તો તેની અવ્રતની અપેક્ષાએ તથા ઔદારિક શરીરની પાંચ ક્રિયા લાગે તે અપેક્ષાએ પ્રાણાતીપાતની ક્રિયા લાગવા સંભવ છે. અને દેવતા નારાજીને પણ એજ પ્રમાણે ભગવતીજી શતક ૮ મે—ઉદ્દેશે ૬ ઠે—તથા સુયગચંચળા પીળા શ્રુતસ્કંધમાં દરેક જીવને અવ્રતની ક્રિયા લાગવી કહી છે.

પ્રશ્ન ૬૨ મું—ચક્રવર્તિ તમિશ્વ ગુફામાં ને ખંડ પ્રયાત ગુફામાં ૪૯—ઓગણ પચાસ—માંડલા ૫૦૦. પાંચસે ધનુષ્ય પ્રમાણ કરે છે તે મા આંગુલના ધનુષ્ય સમજવા ?

ઉત્તર—“ શ્રી જૈન ધર્મપ્રકાશ ” પુસ્તક ૪૦ મું—અંક ૩ ને—એ સંવત્ ૧૯૮૦—પૃષ્ઠ ૮૦ મેથી પ્રશ્નોત્તર લખ્યા છે. તેમાં ઉપરના પ્રશ્ન ઉત્તરમાં લખ્યું છે કે—ચક્રવર્તિ ઉત્સેધાંગુળના ૫૦૦ ધનુષ્ય પ્રમાણ માંડ કરે એમ ક્ષેત્ર સમાસમાં કહ્યું છે. ઇતિ

પ્રશ્ન ૬૩ મું—રાત્રિનું પ્રતિક્રમણ કરનારને છઠો આવશ્યક ને પરચખાણો દહો તો તે ઠેકાણે ચેના પરચખાણ કરવા ?

ઉત્તર—રાત્રિનું પ્રતિક્રમણ કરનાર (શ્રાવક) ને પરચખાણો ઉચ્ચાર કરતાં પહેલાં સચિત્તાદિ ચૌદ નિયમ લેવા જોઈએ. (શ્રાદ્ધવિધિ)

પ્રશ્ન ૬૪ મું—રાત્રિના પ્રતિક્રમણમાં હેવટનો કાઉસગ્ગ ચેના કરવો ?

ઉત્તર—આર પ્રકારના તપની ચિંતવણનો કાઉસગ્ગ કરવો.

પ્રશ્ન ૬૫ મું—કાઉસગ્ગમાં તપની ચિંતવણ કેવી રીતે કરવી ?

ઉત્તર—ઉપર કહેલા “ શ્રી જૈન ધર્મપ્રકાશ ” માં પ્રશ્નોત્તરમાં લખ્યું છે કે—સવારના રાઈ પડિક્રમણમાં છઠા આવશ્યકનો પ્રારંભના ને કાઉસગ્ગ કરવાનો છે તેમાં તે દિવસે શું તપ કરવો તે ચિંતવવાનું છે તે ચિંતવ

વાંની રીત ને આવડવાથી ઘણાં ભાઈઓ ને બહેનો તો ચાર લોગરસનો કુલિયગ કરે છે; પરંતુ એ ચિંતવન કાંઈ કઠુણ નથી. માત્ર તે બંધુવા તરફ લક્ષ્ય અપાતું નથી. તે ચિંતવન શી રીતે કરવું તે આ નીચે જણાવવામાં આવેલ છે.

“શ્રી મહાવીર ભગવંતના શાસનમાં ઉત્કૃષ્ટ છ માસ તપ થઈ શકે છે. ભગવાન મહાવીરે તેટલો તપ કરેલો છે. હે ચેતન? તું કરી શકીશ?” એનો જવાબ મનમાં જ ચિંતવવો કે ‘તેટલી શક્તિ નથી.’ પછી એક દિવસ ઉભો છ માસી તપ કરીશ? જે દિવસ ઉભો છ માસી તપ કરીશ? એમ એકેક દિવસ ઉભો ચાવત પાંચ માસનો તપ કરીશ? ત્યાંસુધી ચિંતવવું ને તેનો જવાબ પણ ઉપર પ્રમાણે જ ‘શક્તિ નથી’ એમ ચિંતવવો. પછી ચાર માસી તપ કરીશ? ત્રણ માસી તપ કરીશ? બે માસી તપ કરીશ? આસ ખમણ કરીશ? એમ ચિંતવી જવાબમાં પણ પૂર્વ પ્રમાણે જ ‘શક્તિ નથી’ એવો ચિંતવવો.

પછી એક દિવસ ઉભું માસખમણ કરીશ? બે દિવસ ઉભું માસ-ખમણ કરીશ? એમ ચિંતવવું. એનો જવાબ ‘શક્તિ નથી’ એમ ચિંતવવો. પછી ૧૪ દિવસ ઉભા માસખમણને બદલે ૧૬ ઉપવાસની ૩૪ ભક્તની સંજ્ઞા છે, તેથી ૩૪ ભક્ત કરીશ? ૩૨ ભક્ત કરીશ? એમ બે ભક્ત એટલે એક એક ઉપવાસ પ્રારબ્ધ થાય ભક્ત (એક ઉપવાસ) મુખી આવવું. જવાબમાં પોતે અગાઉ વધારેમાં વધારે નેટલો તપ કર્યો હોય ત્યાંથી ‘શક્તિ છે, પ્રજ્ઞા નથી’ એમ ચિંતવવું. અને ત્યાં સુધી ‘શક્તિ નથી’ એમ પ્રથમ પ્રમાણે જ ચિંતવવું.

ત્યાર પછી ‘આંગેલ કરીશ? નીચી કરીશ? એકાસલું કરીશ? બેઆસલું કરીશ?’ એમ ચિંતવી જવાબમાં શક્તિ છે, પ્રજ્ઞા નથી એમ ચિંતવવું. ત્યાર પછી ‘અવટું કરીશ? પુનિમકું કરીશ? આઠ પોરસી કરીશ? પોરસી કરીશ? નવસાસી કરીશ? એમ ચિંતવવું. તેમાં તે દિવસ જે તપ કરવો હોય તેની અગાઉ ‘શક્તિ છે, પ્રજ્ઞા નથી’ એમ કહેવું. અને કરવો હોય તે તપ વખતે ‘શક્તિ છે, પ્રજ્ઞા પણ છે’ એમ ચિંતવી ધર્મસૂત્ર પાત્રેલ ઉપર નવસાસીમાં તો એવો જવાબ ચિંતવીને જ ઠાકરજી પ્રાપ્ત થયો છે. આ બધા જવાબ વિચરી રખાય તો તેટલું ચિંતવન કર્યાં ચાર લોગરસથી વધારે જમન થાયતો નથી. દિ—

પ્રશ્ન ૯૬ મું--માણસો પરચખાણ નહિ કરતા ડેટલાક અવિરતિ પંચામાંજ લાભ માને છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર--જેટલું પરચખાણ છે તેટલું ચારિત્ર છે. ચારિત્રનું ફજ ઘણું મોટું છે. મન વચન કાયાના વ્યાપાર ચાલતા ન હોય, તોપણ અવિરતિથી નિગોદિયા વગેરે જીવની પેઠે ઘણો કર્મબંધ અને બીજા મહા દોષ થાય છે.

એકેન્દ્રિય જીવો બીજકુલ આહાર કરતા નથી, તોપણ તેમને જીવાસનું ફજ મળતું નથી, એ અવિરતિનું ફજ જાણવું. એકેન્દ્રિય જીવો મન વચન કાયાથી સાવધ વ્યાપાર કરતા નથી, તોપણ તેમને ઉત્કૃષ્ટથી અવંત કાળ સુધી તે કાયામાં રહેવું પડે છે, એનું કારણ અવિરતિ જાણવું.

પ્રશ્ન ૯૭ મું--શુવાદિકની હાજરી હોય તો વંદના કરવી તે છે (શ્રાદ્ધ વિધિ) ઠીક પણ તેમની ગેરહાજરીએ શી રીતે કરવું ?

ઉત્તર--શ્રાદ્ધ વિધિમાં કહ્યું છે કે-જો જોગવાઈ હોય તો સદ્ગુણે મોટી અથવા ન્હાની વંદના કરવી. જોગવાઈ ન હોય તો સદ્ગુણનું નામ અહણ કરીને નિત્ય વંદના કરવી.

પ્રશ્ન ૯૮ મું--શ્રાવકને સંજઝાય કરવાનો કાંઈ નિયમ હોયો જોયો કે-કેમ ?

ઉત્તર--શ્રાદ્ધ વિધિમાં કહ્યું છે કે-શ્રાવકને નિત્ય ત્રણસે ગાયત્રી સંજઝાય અવશ્ય કરવી.

પ્રશ્ન ૯૯ મું--પ્રજ્ઞચારીને નાગરવેલનાં પાન ખવાય કે કેમ ?

ઉત્તર--શ્રાદ્ધવિધિમાં તો કહ્યું છે કે-પ્રજ્ઞચારી શ્રાવકે તો તે મર્વ વિધારની વૃદ્ધિ કરનારા હોવાથી-નાગરવેલના પાન જરૂર ખાવાં નહિ જોડે તો પછી ત્યાગી-પ્રજ્ઞચારીને તો ખવાયજ કયાંથી ? અર્થાત્ નજ ખવાય.

પ્રશ્ન ૧૦૦ મું--સોળ કપાય, ને નવ નોકપાય મળી ૨૫ કપાય કદી. તેમાં નવ નોકપાય કદી તેનું શું કારણ ? તેમાં કપાય ચૃદ કેમ કદી ?

ઉત્તર--નવ, કપાય નથી પણ કપાય ઉત્પન્ન થવાના નવે કારણ છે. માટે તેને નોકપાય કદી પણ અકપાય ન કહેવાય. ઇત્યથા:—

પ્રશ્ન ૧૦૧ મું--ચંદ્રમાને રાહનું આવરણ થવાથી ચંદ્રગૃહકુ ધ્રુવ તો સૂર્યગૃહકુ ધ્રુવ રાહનું આવરણ કેવી રીતે થઈ શકે ? ચંદ્ર અને

સૂર્યને એથી જોજનનું આંતરું છે સૂર્ય નીચો અને ચંદ્ર ઉંચો છે. વળી ચંદ્રવિમાનથી રાહુનું વિમાન ચાર આંગુલ નીચું છે એમ સાંભળ્યું છે. તો સૂર્યને કોના આવરણથી ગૂઢલુ થાય ?

ઉત્તર—ચંદ્રમાના વિમાનને એટલે ચંદ્રમાને રાહુ એટલે રાહુનું વિમાન આવરે છે એટલે તેની નીચે આકું આવે છે એટલે ચંદ્રગૂઢલુ કહેવાય છે. તેમ સૂર્યને કેતુ નામનો ગૂઢ આવરે છે એટલે સૂર્યગૂઢલુ થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૦૨ મું—ઈરિયાવહીના મિચ્છામિ હુક્કડં કેટલા ?

ઉત્તર—ઈરિયાવહીના મિચ્છામિ હુક્કડં ૧૮ ૨૪ ૧ ૨૦ શ્રી આવ-
શ્યક સૂત્રમાં કહ્યા છે. તે વિષે એક ક્વીએ કહ્યું છે કે—

સવૈયો એકતીસો.

પાંચસે તેસઠ ભેદ જીવતાં કહ્યા જીવુંદ,
તેને અભીહયાદિક દશ ગુણા કહીયે;
રાગ દ્વેષ ગુણા કરી કર્ણ જોગ ગુણાખરી,
અતિતાદિ કાળ ત્રણ ગુણા અનુચરીયે.
લાધા અંક તેને સિદ્ધ આદિ પદ થાખ ગુણા,
કરત અવશ્ય મુનિ પાપ પરહરીયે;
અદા દશ લક્ષપર ચૌવીશ હજાર ધર,
એકસો ને વીશ મિછા હુમ્મત ઉચરીએ.—૧

પ્રશ્ન ૧૦૩ મું—જીવને જયન્ય ઉપયોગ કેટલાને કઈ વખતે હોય ?

ઉત્તર—જીવને જયન્ય ઉપયોગ એક હોય—સાકારોપયોગે ત્રીકે ત્યારે
સી ઉવવાળ ઉપાંગમાં કહેવ છે. (સાખ-જીનધર્મ પ્રકાશ-પુન ૪૦ અં ૩ નો)

પ્રશ્ન ૧૦૪ મું—દેવતાને નિદ્રા આવે કે નહિ ?

ઉત્તર—દેવતાને નિદ્રા ન આવે. સાખ રામપદ્મની ટીકા
(સાખ-જીનં).

પ્રશ્ન ૧૦૫ મું—જીવ ઉપજતી વખત પ્રથમ સમયે કયા યોગથી
અદાર હેય ?

ઉત્તર—જીવ પ્રથમ સમયે કાર્મણ કાય યોગથી આહાર લેય, પછી શરીર ખંધાતાં સુધી ઔદારિક મિશ્ર અથવા વૈક્રિય મિશ્ર કાય યોગથી આહાર લેય. (સાખ-જૈનધર્મ પ્રકાશ-પુસ્તક ૪૦ મું-અંક ૩ ને)

પ્રશ્ન ૧૦૬ મું—પાંચ સમ્યક્ત્વ કયાં કદ્યાં છે ?

ઉત્તર—અનુયોગ દ્વારમાં ત્રણ સમ્યક્ત્વ કદ્યા છે ને બીજા બે સમવાયંગમાં કદ્યા છે. (સાખ-જૈનધર્મ પ્રકાશની ઉપલા અંકની.)

પ્રશ્ન ૧૦૭ મું—સમૂર્ણમ મનુષ્ય એક સમયે કેટલા ઉપને ?

ઉત્તર—એક સમયે એક પળ ઉપને, અને અસંખ્યાતા પલ ઉપને એમ શ્રી અનુયોગદ્વારમાં કહ્યું છે. (સાખ-જૈન ૦ ધ૦ પ્ર૦ ઉપલા અંકની)

પ્રશ્ન ૧૦૮ મું—જીવ ગર્ભમાં મરે તો શુભ ભાવે મરે તો કેટલું દેવલોક સુધી જાય, અને અશુભ ભાવે મરે તો કેટલી નરક સુધી જાય ?

ઉત્તર—જીવ ગર્ભમાં શુભ ભાવે મરે તો આકાશ દેવલોક સુધી જાય અને અશુભ ભાવે મરે તો ત્રીજી નરક સુધી જાય. એમ શ્રી જીવાભિગમમાં કહ્યું છે. (સાખ-જૈનધર્મ પ્ર૦ ની ઉપલા અંકની.)

ઇતિ શ્રી પરમપૂજ્ય શ્રી ગોપાલજી સ્વામી તત્ શિષ્ય મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત શ્રી “પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા”-ઉત્તરાર્દ-ભાગ ૬ મો સમાપ્ત

શ્રીમદ્ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી ગ્રંથમાળા—મણુકો ૧૦ મો.

પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી તત્ શિષ્ય
મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત.

શ્રીપ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા
ઉત્તરાર્ધ ભાગ ૧૦ મો.

શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.

૪૪૭૭૯૫૫૦

ઉત્તરાર્ધ ભાગ ૧૦ મો.

૪૪૭૯

પ્રશ્ન ૧૭—શિષ્ય-કોઇ કોઇ લોકો એવી થંકાઓ કરે છે કે
જીન સૂત્રોમાં એવા લેખો છે કે-જીનના સાધુઓ આગળ માંદાકારી
કમળો જો કે તે પ્રવૃત્તિ નથી પણ કેટલાક સૂત્રના પાઠ કરીને
જાણ્યા છે કે કેમ બાલે જીનના સાધુઓને તે ખાવાની છુટ આપે તે
એમ માંચનારાઓને શંકા ઉત્પન્ન થાય છે ખરું?

ઉત્તર--હે શાણ! જીન સૂત્રના પાઠની તો અનેક છટકો છે
જાણ્ય કે માર્ગ તો બાધનારાજ માલ્લી થકે; પરંતુ સૂત્રકર્તા
બાધ્યા વિના સૂત્રના અર્થને અને અર્થદ્વંધ-અધકચરો અર્થ
કે અવગણના હાથમાં સૂત્રો જવાબી તેઓનાં વાંચવામાં એવા
કે તેઓ અર્થનો અર્થ કરી નાખે. પણ સાધુનો આચાર સ્વેચ્છા
કેવળ માર્ગનું સ્વરૂપ બાધ્યા વિના-જૈન ધર્મ અને તેમના
પ્રવચનનું સ્વરૂપ તેમજના વિના માત્ર પાઠ વાંચતાં જ હોય
વિચાર કર્યા વિના માત્ર પોતાનીજ બુદ્ધિને આગળ દોડાવી એક
પર વાજા હિમત ધરાવે અને બોલી ઉઠે કે-આગળના સાધુઓ
હાલે કેવળ જોમ ફરવાક દ્વિધા સ્થાનવાળા-ગુરુ ગમ્ય વિદ્યા
પરંતુ એ જોમ પોતાની માન્યતા સિદ્ધ કરી બતાવે. પણ એ
પરંતુ એ જોમ પોતાની માન્યતા સિદ્ધ કરી બતાવે. પણ એ
પરંતુ એ જોમ પોતાની માન્યતા સિદ્ધ કરી બતાવે. પણ એ

પ્રશ્ન ૨—જોમ પોતાની માન્યતા સિદ્ધ કરી બતાવે. પણ એ

ઉત્તર--જોમ પોતાની માન્યતા સિદ્ધ કરી બતાવે. પણ એ

જોમ પોતાની માન્યતા સિદ્ધ કરી બતાવે. પણ એ

કદપ નથી. કારણકે મનુષ્યના મૃત્યુ શરીરમાં (મડામાં) આઠ પરાણના ઘણી અસંખ્ય સમુદ્ધિ મનુષ્યની ઉત્પત્તિ સૂત્રમાં કહી છે. અને તિર્યચના કલેવરમાં તદ્વરણા માંસ જેવા અસંખ્ય જીવોની ઉત્પત્તિનો સંભવ છે. માટે તેને અડકવાનો અધિકાર નહિ તો તેના માંસ ખાવાનો અધિકાર હોયજ કયાંથી ? અર્થાત્ નજ હોય. માટે અહિં આં એકેદ્રિયના અચીત અને કાશુક પુદ્ગળના લોભ-લોભી-જમવાવાળા કહ્યા છે. અને ભગવતીજીમાં પણ સોમિલના અધિકારે એજ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૩ જી—ભગવતીજીમાં સોમિલના અધિકારે શું કહ્યું છે તે પણ જાણવું જોઈએ ?

ઉત્તર—જીઓ, ભગવતીજી શતક ૧૮ મે-ઉં ૧૦ મે—મહાવીરને સોમિલે પ્રશ્ન પૂછ્યા તેના ઉત્તરમાં તથા નિરાવલિકા પુકીયા ઉપાંગે પાશ્વ-નાથને સોમિલ ગ્રાહ્યણે પ્રશ્ન પૂછ્યા તેના ઉત્તરમાં તથા સાતાજીના ૫ મે અધ્યયને થાવરયા અણુગારને શુકદેવ સન્યાસીએ પૂછેલા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં એ ત્રણ સૂત્રની સામે—

સરિસવા તે મંતે ? કિં મક્ષેયા અમક્ષેયા ? સોમિલા ! સરિસવા મક્ષેયાવિ અમક્ષેયાવિ ॥ સેકેળદ્વેષં મંતે ! एवं वुचद् सरिसवा मक्षेयावि अमक्षेयावि ! से शुणं ते सोमिल ! धंमएणणएसु दुविहा सरिसवा पणत्ता, तंजहा भित्तसरिसवाय, धण्ण सरिसवाय, तत्थणं जेतुं भित्त सरिसवा त तिविहा पणत्ता तंजहा—सहजायया, सहवट्ठिया, सहपंसुकीडिया, तेणं समणाणं निगं-धाणं अनक्खेया ॥ तत्थणं जेतुं धण्ण सरिसवा ते दुविहा पणत्ता, तंजहा—सत्थ परिणयाय, असत्थ परिणयाय; तत्थणं जेतुं असत्थ परिणया तेणं समणाणं निगंधाण अमक्खेया, तत्थणं जेतुं सत्थ परिणया ते दुविहा पणत्ता, तंजहा—एसजिज्जाय अणेसजिज्जाय ॥ तत्थणं जेतुं अणेसजिज्जा तेणं समणाणं निगंधाणं अनक्खेया ॥ तत्थणं जेतुं एसजिज्जा ते दुविहा पणत्ता, तंजहा—जातियाय अजातियाय ॥ तत्थणं जेतुं अजादया तेणं समणाणं निगंधाणं अमक्खेया ॥ तत्थणं जेतुं जादया ते दुविहा पणत्ता, तंजहा—अज्जाय अज्जाय, तत्थणं जेतुं अज्जा तेणं समणाणं निगंधाणं अनक्खेया, तत्थणं जेतुं अज्जा तेणं समणाणं निगं-धाणं अमक्खेया, से तेजद्वેષं सोमिळा ! एवं वुचद् याव अमक्खेयावि ॥ १ ॥ एवं नासागरे पवरे इमं नाम तं—नासा तिरिहा पणत्ता तंजहा—काउ नासाय, अत्थ

શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.

ઉત્તરાર્ધ ભાગ ૧૦ મો.

પ્રશ્ન ૧ હું—શિષ્ય—કોઈ કોઈ લોકો એવી શંકાઓ કરે છે કે-
જૈન સૂત્રોમાં એવા લેખો છે કે-જૈનના સાધુઓ આગળ માંસાહારી હતા.
હમણાં જો કે તે પ્રવૃત્તિ નથી પણ કેટલાક સૂત્રના પાઠ ઉપરથી એમ
જણાય છે કે કેમ જાણે જૈનના સાધુઓને તે ખાવાની છુટ આપી હોય,
એમ વાંચનારાઓને શંકા ઉદ્ભવે એવું કાંઈ કારણ છે ખરું?

ઉત્તર—હે ભાઈ! જૈન સૂત્રના પાઠની તો અનેક ઘટના છે. તેનું
રહસ્ય કે મર્મ તો જાણનારાજ જાણી શકે; પરંતુ સૂત્રકારનો અભિપ્રાય
જાણ્યા વિના સૂત્રના અર્થાણુ અને અર્ધદૂધ-અધકચરા અથવા નાસ્તિકો
કે અશ્રદ્ધાળુના હાથમાં સૂત્રો જવાથી તેઓનાં વાંચવામાં એવા શબ્દો આવે
કે તેઓ અર્થનો અનર્થ કરી નાખે, પણ સાધુનો આચાર વહેવાર કે તેના
કર્મ અકર્મનું સ્વરૂપ જાણ્યા વિના-જૈન ધર્મ અને તેમના સૂત્ર અને
તત્ત્વજ્ઞાનનું રહસ્ય સમજ્યા વિના માત્ર પાઠ વાંચતાંજ હેતુ કારણો
વિચાર કર્યા વિના માત્ર પોતાનીજ બુદ્ધિને આગળ દોડાવી એકદમ અભિ-
પ્રાય આપવા હિંમત ધરાવે અને જોલી ઉઠે કે-આગળના સાધુઓ માંસ-
હારી હતા; એમ કેટલાક ઇંગ્લિશ જ્ઞાનવાળા-યુરૂ ગમ્ય વિના, માત્ર અંગ્રેજી
તરજુમા ઉપરથી પોતાની માન્યતા સિદ્ધ કરી બતાવે. પણ એમ જાણના
નથી કે-જૈનના સાધુને તો માત્ર એકેન્દ્રિયના અચેત પુદ્ગળનોજ આહાર છે.

પ્રશ્ન ૨ હું—એવો કોઈ દાખલો છે કે જૈન સાધુઓ એકેન્દ્રિયના
અચેત પુદ્ગળનોજ આહાર કરે છે?

ઉત્તર—મગવતીજી સુ. ૨ જે-ઉ. ૧ લે-મહાદ્વજ નિર્ગંધે-એકેન્દ્રિયના
મગનો આહાર કરવાવાળા એવા નિર્ગંધ-જૈનના સાધુ એટલે નિર્ગંધ એવેજ
એકેન્દ્રિયના જે પુદ્ગળ-શાક-ભાજી-પાણી-અનાજ વગેરે સંધાએજા મુકેજાને
અર્થે બનેલા જે આહારાદિક તે એકેન્દ્રિયના પુદ્ગળ-તે, એકેન્દ્રિયના મગ
કહેવાય. તેવા નિર્દોષ આહારના કરવાવાળા નહિ કે મનુષ્યાદિકના મગનો
ખાંધો. મનુષ્યાદિકના મગને અંતર સુદૃઢને આંતરે અડવાનો પદ જ

માસાય, ધણમાસાય, તત્થળં જેતે કાલ માસા તેળં સાવળાદીયા આસાદ પન્ન-
વસાળા દુવાલસ પળગ્ગા તંજહા-સાવળે જાવ આસાદ્દે. તેળં સમળાળં ળિમ્મંથાળં
અમક્કલેયા. ॥ તત્થળં જેતે અત્થમાસા તે + સુવળળ માસાય, રુપ્પમાસાય, તેળં
સમળાળં ળિમ્મંથાળં અમક્કલેયા; ॥ તત્થળં જેતે ધળળ માસા તે દુવિહા પળગ્ગા,
તંજહા સત્થ પરિણયાય અસત્થ પરિણયાય, एवं જહા ધળળ સરિસવા જાવલે તે
હેળં જાવ અમક્કલેયાવિ ॥૨॥ एवं કુલત્થાવિ માળિયન્ના. ળવરં ઇમળાળત્તં ॥
ઈત્થિ કુલત્થાય ધળળકુલત્થાય. ઇત્થિકુલત્થા તિવિહા પળગ્ગા તંજહા કુઠ્ઠ કળિ-
યાહ્યા (કુલ્લપહુ), કુલમાડ્યાહ્યા, કુલધૂયાહ્યા. ॥ તે સમળાળં ળિમ્મંથાળં
અમક્કલેયા ॥ તત્થળં જેતે ધળળ કુલત્થા एवं જહા ધળળ સરિસવા । સે તેનહે
જાવ અમક્કલેયાવિ. ॥ ૩ ॥

પ્રશ્ન ૪ થું—ઉપલા પાઠનો પરમાર્થ થું છે ?

ઉત્તર—ઉપરનો પાઠ ત્રણ સૂત્રના દાખલે એમ જણાવે છે કે-ધાન
સરસવ, ધાન માસા (અડદ) ધાન કળથી. (વગેરે ધાનની ખતિ) કુલ્લ
નિર્દોષ સાધુને લેવા ભોગ કલ્પતિ વસ્તુ એકેન્દ્રિયના અચિત થયેલા પુણ્ય
તે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ભક્ત્યેવા તે ખાવા કલ્પે. બાકીના ભોક્ષનો નિરોધ
ખાવા કલ્પે નહિ. તો માંસ ખાવો કલ્પેજ ક્યાંથી ? અર્થાત્ નજ કલ્પે

પ્રશ્ન ૫ થું—કોઈ અહિંઆં તર્ક કરે કે-સાધુને મિત્ર સરિસવા અને
તેના ત્રણ લેદ અભખ્યેવા ઉપરના પાઠમાં કહ્યા, તો તે સિવાયના ક્ષેત્ર
કેતા ખાવા કલ્પે કે કેમ ?

ઉત્તર—સાધુને તો સર્વ જીવ મિત્ર છે. ‘આત્મવત્ સર્વજીવતી’
સર્વ જીવને પોતાના આત્મા બરાબર માને છે તેને પોતાના શરીરના અદ્ય
સંયમ ધર્મના રક્ષણાર્થે એકેન્દ્રિયના અચિત પુણ્ય તે પણ અડાક
તહાનુત્તં-જેવો લધ્યો તેવો અરસનિરસ-પ્રારો નરસો જેવો મળે તેવો
જાણને ઉગલુ દેવાની માફક, શરીરરૂપ ગાડીમાં સંયમાદિક ગુણોનો નિત્ય
કરવા શુદ્ધ કાચુક નિર્દોષ આહારરૂપ ઉગલુ દળ મોક્ષ સાધન કરવારૂ
સાધુઓ તે વળી માંસાહારી હોય ખરા કે-ના ના કહિ હોય નહિ. જો
સાધુ તે વળી એવો અત્યંત આહાર કરે ? કહિ કરે નહિ.

પ્રશ્ન ૬ થું—મિત્ર સરિસવાના ત્રણ લેદ જે કહ્યા કે-સાથે જનન
સાથે જિહ પામ્યા અને સાથે કિડા કરી એ ત્રણે મિત્ર સરિસવા કહે

આવા યોગ્ય નહિ તો તે સિવાય માટે 'શુ' સમજવું? તેનો ખુલાસો થયે નથી. પરંતુ ઉપલા કહેલા ત્રણ અલાવામાં રહસ્યો રહેલાં છે; માટે તેનો ખુલાસો થવો જોઈએ?

ઉત્તર—તેનો ખુલાસો એ છે કે—માતાનાં ત્રણ અંગ સહિત સરખા વાયા-જનમ્યાનો સ્વભાવ છે, જેહનો તે સહજાયવા. એટલાં અંગ અહિત સરખા જનમ્યા, વૃદ્ધિ પામ્યા, ને કિડાનો સ્વભાવ તે મિત્ર સરિસવા. એટલે સર્વ ગર્ભજ તિર્યંચ મનુષ્યને અડી ૧ અડી મીઝા ૨ કેસ રોમ નગ ૩ એ ૩ અંગ બાપના, માંસ ૧ લોહી ૨ મત્થલિંગે—માથાનો લેયો ૩. એ ૩ અંગ માતાના. તેમાં અમલ સક્ષીને ખાવા યોગ્ય માંસ ને લોહી ૨ તે તે સાધુને અમલ કહેવાય ખાવા યોગ્ય નહિ. એણે સૂત્રે ગર્ભજ મનુષ્ય તિર્યંચનો માંસ રૂધિરનો નિપેદ કર્યો—સર્વથા વરજ્યો.

પ્રશ્ન ૭ મું—એણે સૂત્રે સહજાયાદિ ત્રણ જોલ કહ્યા છે તેના રૂધિર માંસ વળ્યા એમ કહે તો તે સિવાયના સર્વત્રને માટે 'શુ' સમજવું?

ઉત્તર—તેનો ખુલાસો ઉપર આવી તો ગયો છે. તોપણ એમ જાણો? સાથે જન્મેલા, સાથે વૃદ્ધિ પામેલા, સાથે કિડા કરેલા અમલ કહ્યા તો તેનો ભક્ષ કેવી રીતે થાતો હશે? અને તે સિવાયનાનો ભક્ષ ખુલે રહ્યો? એમ પણ કહિ હોય નહિ. માટે એનો અર્થ એમ સમજો જે—સહજાય તે ઔદારિક શરીર મધ્યે, માંસ અને રૂધિરાદિક સહ કરેલા સંધાતે, વાયા કહેતા જનમ્યા ૧ તે જે જોલ સહિત વૃદ્ધિ પામ્યા ૨ તે જે જોલ સહિત કિડા કીધી ૩ એ ત્રિહુપણે માંસ રૂધિરાદિકે સહિત જનમાદિક ત્રણ વાના પામ્યો. અને બીજા પજુ એ જે સહિત જન્મ પામ્યા—ઉપનાં, વૃદ્ધિ પામ્યાં. તે માટે સર્વ તિર્યંચ મનુષ્યની એક સરખી અવસ્થા તે માટે એ સર્વ મિત્ર સરિસવા તે અમલખેયા-ન ભખતા એટલે સર્વ માંસ ખાવાનો નિપેદ કહ્યા.

પ્રશ્ન ૮ મું—અહીંયા કોણ એવો અર્થ કરે જે, સાધુને એવી પતિતા હોય કે—મુજ સંપાદન જન્મ હોય તેહને ન ખાતા તે ત્રિવાપન્ય પોકળા રહ્યા; તેનું કેમ?

ઉત્તર—સાધુને તો આગલા પાછલા ને સાથે જન્મેલા કોણ મિત્ર નથી, સર્વ મિત્રજ છે. સાથે જન્મેલા તે ન ખાતા એમ કહ્યો ને પરમાય? સંધાતે જન્મ્યાની પત્રક કેમ પામીયે? સંધાને જન્મ્યા ન ખાતા તો સંધાતે ન જન્મ્યાં તેનું માંસદિક ખાતું અને એવ તો

કદિ ન હોય તે માટે એ અર્થ ખોટો. માંસ રૂધિર સહિત જન્મ્યાં-ઉપન્યાં વૃદ્ધિ પામ્યાં તે સર્વ મિત્ર લાખવા નહિ એટલે ત્રસજીવનો માંસાદિ વર્જવો એ સુદ્ધ સૂત્રાર્થ જાણવો.

પ્રશ્ન ૯ મું—એણે સૂત્રે સર્વથા દઢાવ કીધો જે સાધુને સર્વથા માંસનો નિષેદ્ધ તો તેને વિષે દ્વધાદિકનું શું સમજવું ?

ઉત્તર—દ્વધાદિક તે પછી ઉપન્યા પછી લોંહી માંસની પેઠે સહજવા માંહી ન કહેવાય, માટે દ્વધનો નિષેદ્ધ નહિ. લોંહી માંસનો સર્વથા નિષેદ્ધ ધાન સરસવાદિક સચિત અચિતાદિ ઘણા જોલનો ટાળો કીધો વનસ્પતિ માંહી પણ કાચી સચીતાદિકને ટાળી પણ માંસનો તો સર્વથા નિષેધ કર્યો.

કુલથા પણ ન ખાવા સરસવની પેરે. ધાન કુલથા (કળથી) ને ધાન સરસવની પરે લખેવા અલખેવા કહેવું. અને સર્વથા કુલથા અલખેરામાં મનુષ્ય તિર્યંચનો ભાંગો સરસવા મિત્રની પેઠે કહેવું. તિર્યંચ જાતિમાં પણ ગાય પ્રમુખના કુલ (ગોકુલ) કહ્યા છે ને તેમાં સર્વ પશુજાતિને સમાવેશ થઈ જાય છે; માટે ધાન કુલથા સિવાય અલખેવા કુલથામાં મનુષ્ય તિર્યંચના કુલથાનો માંસ સર્વથા નિષેદ્ધ કહ્યો.

માસામાં, ધાન માસાના લખેવા અલખેવાના ભાંગા જણાવ્યા. અને જીલ લેદે માસા તે જાર માસ તથા સોના રૂપાના તોલા તે પણ અલખેવા કહ્યા છે. તેમ ઉપલબ્ધથી માસીના પતિ માસા તે પણ અલખેવા જાણ્યું.

ઉપરનો અધિકાર લગવંત મહાવીરે બ્રાહ્મણના મતને—તેના શાસ્ત્રનાયકને આગળ કરીને સોમિલને ઉત્તર આપેલ છે. પણ લગવંતના મતે તો ધાન જાતિ-એકેન્દ્રિયના વનસ્પત્યાદિકના અચેત પુદ્ગલ-કાશુક નિર્દોષ સુનિને લેવા યોગ્યજ્ઞ કંડપતિ વસ્તુનો આહાર કરવો કંડપે; તે જણાવ્યું અને બાકીના અકંડપનિક વસ્તુનો નિષેદ્ધ પણ જણાવ્યો.

પ્રશ્ન ૧૦ મું—કોઈ કહે કે જીનના સાધુને મદીરા માંસ આગળ તેમના શાસ્ત્રમાં આજ્ઞા આપી છે; એમ અંગ્રેજ આચારાંગના તર્જુમાદ વાંચનારા આશ્ચર્ય પામી રહે છે, તથા અરૂપ બુદ્ધિવાળા પણ આચારાંગાદિના બાષાંતરો વાંચીને પણ એજ પ્રમાણે બોલે છે તો તેને માટે કાંઈ દુર પાઠથી ખુલાસા છે ? જો આવા પ્રકારના જીન સૂત્રથી તથા અન્ય શાસ્ત્રથી ખુલાસા કરવામાં આવશે તો એટો ઉપકાર થશે અને ઘણા લોકો સંકાએ દૂર થશે.

ઉત્તર—આ ત્રિપે ઉપરે સૂત્ર પાઠથી જણાવી ગયો છીએ કે સ્ત્રી સાધુને ધાનની ભત્તિના અથેત્ર પુદ્ગલ સિવાયનો આહાર નિષેદ છે; તો પણ ખુદ્દી રીતે મહિરા માંસનો સાધુને નિષેદ છે; એમ જાણવાની ઇચ્છા ધરાવનારા માટે નીચેના દાખલા ટાંકવામાં આવ્યા છે સાંભળો—

જાણુવાળા છાપેલા સૂત્રગણંગ સૂત્રના બીજા શ્રુતસ્કંધે—બીજા અધ્યયને—પાને ૭૫૬ મે—બોલ ૭૨ મે—સાધુના અધિકારમાં—સાધુ કેના હોય? તે શુભ જણાવતા મૂળ પાઠમાં કહ્યું છે કે—

“અમઝ મંસા સસીળો” ઇતિ મૂળ પાઠ—અથ ॥ દીપિકા ॥—
અમય માંસા શિનઃ મયમાંસં નાશંતીતિ ॥ (પાને ૭૬૫ મે) તથા પાને ૭૬૩ મે—અર્થ—માં કહ્યું છે કે—(અમઝમંસા સસીળો કે) માંસ માંસના પરિત્યાગી હોય.

વળી, સાધુને માટે—શ્રી પ્રશ્નભ્યાસકરણમાં—ચોથા સંવરદારની પાંચમી ભાવનામાં—સાધુએ પ્રણીત સ્ત્રિન્ધ-ગદીષ્ટ-વિષયવિકાર વધે તેવો આહાર કરવો નહિ તેમાં પણ કહ્યું છે કે—મહુ મજ્જં મંસલજ્જગ વિગદ પરિચ્છ-એટલે મધુ, મધ, માંસ વગેરે વિગયનો ત્યાગ કરે. અહિંયાં પણ મધ માંસનો ત્યાગ કરવો કહ્યો છે.

પ્રશ્ન ૧૧ સુ—અહિંયાં કોઈ કહે કે—ચોથા મહાનતની પાંચમી ભાવનામાં મધ માંસ નિષેધ તમજૂ રૂપ, દહીં, ઘૂત, નવનીત (માખણ), તેલ, ગેલ, ખાડ, સાકર, મધુ, મધ, માસ, ખજક, એ સર્વે બોલ વરજ્યા છે. તેનું કેમ?

ઉત્તર—તેના માટે સૂત્રકરે જાગ્યા જણાવ્યા છે. ઉપર કહેલા બોલમાં ચાર બોલનો તો સર્વથા નિષેદ છે બાકીના બોલને માટે જાગ્યા પછેલા તેજ અધિકારે મૂળ પાઠથી જણાવ્યા છે.

૧. પ્રથમ બોલે—પ્રણીત સ્ત્રિન્ધ લોચન વરજ્યો કહ્યો તે વિશેષ કરીને પ્રણીત તે ચાર પ્રકારની મહા વિગય તે તો સાધુ જમેજ નહિ, સાધુને લેવા કરખજ નહિ. એ પ્રથમ અધિકાર બતાવે.

૨. બીજા બોલે—કોઈ ધના અજુગારની પરે તપ વિશેષ વસગવડેના તરે ખીર્તારક ખજક પ્રતુપ બારે વિગયનો ત્યાગ કરીને આહાર કરે; એટલે ચાર મહા વિગયનો તો ખુદોબીજ સર્વથા ત્યાગ હોય, બાકીનો ૮૫ વિદેવ જણવે એ બીજો અધિકાર.

૩. ત્રીજે બોલે—સાધુ કદપતી વિગય લીએ તો નદપણં. કહેતા કંદર્પાદિક વધારવાને અર્થે ન લીએ, નવહુસોં કહેતા અતિ ઘણા ન કિએ, નસાહં સુપ્પાહોકં કહેતા સાંક સૂપાદિકે (ઉકારાદિકે) કરી અધિક ન લીએ, નસ્વર્ધં કહેતા ઘણા ઘણા ઠાંસી ઠાંસી ન જમે માટે તદ્દા મોતજં જહાવે જાતિ માતાદ મવતિ. કહેતા જેમ સંયમની યાત્રાનો નિર્વાહ થાય તેહને નર્થે મર્યાદાએ લીએ. એ ત્રીજે અધિકારે એમ કહ્યું.

પ્રશ્ન ૧૨ મું—અહિંયાં કોઇ કદી એમ સમજે છે કે—જે મતિદિક ચાર મહા વિગય છે પણ તે માંહેથી થોડી થોડી લેવાતી હોયે તો શું? મતિ શંકા—

ઉત્તર—તેહ સંદેહ નિવારવાને અર્થે—નિર્ણય નિમિત્તે અહિંયાં અધિકાર તીર્થેકર મહારાજ કહે છે.

૪. ચોથે બોલે—નય મવતિ વિષ્ણમો મંસણાય ધમ્મસ્સનયં ન લીએજ સર્વથા મવદ્ કહેતા હોય થાય જે થદી વિષ્ણમોં કહેતા વિષ્ણમ વિકલતા પણ મંસણાય ધમ્મસ્સં કહેતા વીતરાગની આજ્ઞાનો તથા ધર્મનો વિષ્ણવ થાય ભંગ થાય, તો વિગય કેમ લીએ? અર્થાત્ એમ હોય તો શું સર્વથા ન લીએ. એ ચોથો અધિકાર કહ્યો.

પ્રશ્ન ૧૩ મું—ઉપર કહેલી વિગયમાં એવી કઇ કઇ વિગય છે જે વિગય લોગવવાથી વિષ્ણમ વિકલતાપણું પામે?

ઉત્તર—ચાર મહા વિગય મધ્યે વિષ્ણમ વિકલતાપણું તથા વિગય બહિષ્કરણું ઉપજાયે. તેમાં પણ મદિરા અને માંસ તો પ્રત્યક્ષ પ્રસિદ્ધ હોયે છે. વળી સૂત્રની સાથે પણ ના કહી. મુરંવા મેરગંવાલી ઇત્યાદિ ૧૦ ચાલે એ મદિરા વારયું. મદિરા પીધે ઉન્માદપણું વધે ૧, લુલ્લતા ૨, મૃપા ૩, વિકલતા, અહિંસાપણું વધે ૪, તથા આચાર્યાદિકને આરાધિ ન શકે ૬, ગૃહસ્થાદિક બંને તો હિલેનદે ૭, વળી શ્રી ભગવંતે તીર્થેકરની આજ્ઞાનો ભંગ થાય ૮, સર્વથા પણ પશુ આરાધિ ન શકે ૯ ઇત્યાદિ ઘણા અવગુણ મદિરાના સૂચક કહ્યા છે. ૧ અથવા માંસ છે તે નરકના આઉપાનો હેતુ છે, તથા સદાચર મિત્ર સરિસવા અભયેયવા, તથા ઉત્તરાધ્યયનમાં—તથા આદ્રકુમારના અથ વનમાં માંસ ખાવાવાગાને મહિંસક, અજ્ઞાની મૃપાવાદિ તથા અસાધુ કહે

પ્રશ્ન ૧૪ મું—ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં માંસના ખાવાવાગાને કેય કહે છે ને તેને શું કળ કહ્યું છે તે જણાવયો?

ઉત્તર—સાંભળો—ઉત્તરાધ્યયન અધ્યયન ૫ મે-ગાથા ૯-૧૦ મી.

હિંસે બાલે મુસાવાદ, માફલે પિસુણે સદે;
 મુંજમાણે મુરં મંસં, સેય મયંતિ મંજઈ ॥ ૯ ॥
 કાયસા વયસા મત્તે, વિત્તે ગિદ્દેવ રથિસુ;
 દુહઓ મલં સંચિણઈ, સિસુનાં ગોઘ મઠિયં ॥ ૧૦ ॥

અજ્ઞાની માણસ હિંસા કરે છે, મૃષાવાદ (જુઠું) બોલે છે, કપટ
 બદરે છે, પારડી નિંદા કરે છે, ઠગબાજી રમે છે, મધ માંસ સેવે છે—
 ગાયે છે—ખાય છે, અને એમ માને છે કે આ બધું હું બહુ સાફ કરું
 છું. ॥૯॥ એવો માણસ મન, વચન અને કાયાથી ઉન્મત્ત બન્યો થકો
 સ્ત્રીઓમાં ગૃહ રહી જેમ અણસીઆં માટી ખાય છે, માટીમાં રહે છે અને
 માટીમાંજ સૂકાઈને મરે છે. તેમ રાગ દેવ કરીને બંને પ્રકારે (મનથી
 અને કાયાથી) પાપ બાંધે છે—કર્મ મળે એકંદ્રું કરે છે.

મહિરા માંસ ખાતાવાળાને ઉપર પ્રમાણે કહેલ છે. તેમજ સાતમા
 અધ્યયનમાં માંસાહારીને બોલકાના દૃષ્ટાંતે નરક ગતિનું ફળ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૧૫ મું—સાતમા અધ્યયનમાં માંસાહારીને માટે શું કહ્યું છે
 તે સંવિસ્તર જણાવ્યો ?

ઉત્તર—સાંભળો—ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૭ મા અધ્યયનની ગાથા ૬ થી
 તથા ૭ મી—તેમાં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે. ગાથા—

રથી વિસય ગિદ્દેય, મહારંમ પરિગદે;
 મુંજમાણે મુરં મંસં, પરિવૂટે પરં દમે. ॥ ૬ ॥
 અચક્રાર મોદય, તું દિલે ચિયસોમિષ;
 બાઝયં નરપ કંસે, જહા પર્મે વ પલર. ॥ ૭ ॥

સ્ત્રીઓમાં અને ખાગ પીવામાં ફ્રી પડેલો, મહા આરંભ અને
 મહા પરિવ્રહમાં મૂંઝાયેલો, મહિરા માંસ વાપરનાર—ખાનાર, બીજાઓપર
 જીવમ ગુહરનાર, અપયશરથક આહાર કરનાર, પેટમરૂ અને કોપથી
 લાલચોળ બનતો માણસ કહાઈખાનામાં કાપચા માટે મચાવેલા બજારની
 માફકની માફક નરકે જવાનીજ તૈયારી કરે છે.

પ્રશ્ન ૧૬ મું—મહિરા માંસના લેખી શું નરકમાં જાય છે ? એવો
 નરકમાં જવાનો દાખલો સૂત્ર ૧૬ થી જણાવ્યો ?

ઉત્તર—સાંસળો—ઉત્તરાધ્યયન અધ્યયન ૧૯ મે—ગાથા ૧૯-૭૦-૭૧
માં મદિરા માંસના લોગવાવાળા નરકે ગયેલા ને પરમાધામિએ કેવ
હુઃખ આપે છે ? તે નિચેની ગાથાઓમાં જણાવે છે.

તચાઈં તંવ લોહાઈં, તઓવાઈં સીસગાણિય;
પાહડ કલકલંતાઈં, આરસંતોલુ મેલં. ॥ ૬૯ ॥
તુહંપિયાઈં મંસાઈં, સંડાઈં સોલગાણિય;
સ્વાવિડમિસ મંસાઈ, અગિવત્ત્રા ઇંગેગસો. ॥ ૭૦ ॥
તુહંપિયા મુરાસીહ, મેર ઓય મહુણિય;
પાહઓમિ જલંતીઓ, વસાઓ રહિરાણિય. ॥ ૭૧ ॥

માંસ મદિરા વાપરનારને નરકમાં આવી શિક્ષા થાય છે.—પરમાધામિએ
જોલે છે કે તને માંસ, માંસના કટકા તથા માંસના તળેલાં સોટા (સાંસ)
પચંદ પડતાં હતાં (તને તળેલું—સેકેલું—જૂંજેલું—સંસ્કારેલું માંસ (પૂર્વજો)
પ્રિય હતું કેમ ? એમ કહી કહીને—ઉદ્દરીને કહેતા કે—) માટે હવે તેને
બદલો લે—એમ કહીને તેઓ તે નરકમાં પડેલા જીવના શરીરમાંથી
માંસના કડકાં કાપીને આગમાં સેકી લાલચોળ બનાવીને તેને ખવડાવે છે.
અથવા તેા તાંબાનું, લોહાનું, ઢલાઈનું, કે સીંચાનું તપાવેલ અને ધમધમ
રસ જોર વાપરીને બલાતકારે પીવડાવે છે, એ વખતે નરકનો જીવ ભય
ચીસો પાટે છે ત્યારે તેને (પરમાધામિએ તરફથી) કહેવામાં આવે છે કે
તને લાલ લાલંગી મદિરા તથા મધ પચંદ પડતાં હતાં, માટે તેના નરક
લામાં લે, તારૂંજ લોહી તપાવીને તને પીવડાવીએ છીએ, એમ કહીને
તેમ કરવામાં આવે છે.

ઉપર દેશ પ્રમાણે મદિરા માંસ અને મધના લોગવાવાળાને
નરકાદિક ગતિના મહા હુઃખ પ્રાપ્ત થવાનું કહ્યું. તેમજ મુવંગગ્રંથ દર્શ
માંસના ખાવાવાળા આધુને અસાધુ તથા અજોષી (સમકિત સ્ત્રી) ના
સાક્ષસ ગુણ દર્શા છે.

પ્રશ્ન ૧૭ મું—મુવંગગ્રંથ સૂત્રમાં, માંસ ખાવાવાળાને ઉત્તર
પ્રમાણે દોષ કયે ઠેકાણે કહેલ છે તે જણાવયો ?

ઉત્તર—સાંસળો—મુવંગગ્રંથ શુતરકંઠ બીજે અધ્યયન ૬ કે અ
કુમારના અધિકારે કહ્યું છે કે ગાથા ૩૦ ની—

અજોગરૂઢં રહ સંજયાળં, પાવંતુ પાળા ણય સંજકાઠં;
અવોરિણ દોરહવિતં અસાહુ, વયંતિ જૈયા વિપાઢિસ્તુળંતિ ॥૨૦॥

અર્થ:—ઐશ્વર્યની પોતાના ધર્મનું રહસ્ય, આર્દ્રકુમાર પ્રત્યે દેખાડીને તેને કહેવા લાગ્યા કે, અહો આર્દ્રકુમાર! તું અમારો ધર્મ માન્ય કર? એહવું કહે થકે, હવે આર્દ્રકુમાર તેમને કહે છે કે, અહો શાક્ય દર્શનીઓ! (અજોગરૂઢં રહ સંજયાળં કે) અહીં તમારા દર્શનને વિષે જે પૂર્વે લોજન આશ્રી વચન કહ્યું તે, સંયતપણાને અયોગ્ય છે કારણકે, અહિંસાને અર્થે પ્રવર્તમાન, સમિતિ અને શુભિયે કરી સહિત, એવા યાદુ હોય, તેને ભાવ શુદ્ધિ ક્ષણદાયિની થાય એ વાત ખરી છે, પરંતુ મારી વક્તવ્યતાયે, ખલ અને પુરુષની વ્યક્તિ પણ જે ન જાણે તેનેજ યાવ શુદ્ધિ કહી. એ કારણેજ ઐશ્વર્ય મતિઓ ખતપિંડીની બુદ્ધિયે પુરુષનો નાશ કરીને તેના શુરને માંસ ભક્ષણ કરાવે; તે અત્યંત અયુક્ત છે, જ કહે છે. (પાવંતુ પાળાણય સંજકાઠં કે) પ્રાણી એટલે જીવ, તેના વિનાશરૂપ પાપ કરીને, પ્રકર્યે રસ ગૃહ થકા વડી તેનેજ પુણ્ય બોલે માટે (અવોરિણ દોરહ વિતં અસાહુ કે) એ પાપ, અબોધીનું કારણ છે તેથી તે બેહુને અસાધુ બાલુવા, તે બેહ કાણુ? તે કહે છે. (વયંતિ જૈયા વિપાઢિ સ્તુળંતિ કે) એક તો જે ખતપિંડીની બુદ્ધિએ પુરુષને પચાવે, અને તે માટે પાપ નથી એમ કહે, અને બીજો જે તેમનું એવું વચન અંગીકાર કરે, એ બેહુને ભડું નથી. એવી ભાવ શુદ્ધિએ મોક્ષ નથી.

યે एवं पूर्वोक्तं वदन्ति येच तेभ्यः शृण्वन्ति तयोर्द्वयोरापि असाध्वेतत्
अज्ञानावृत मूढजन भावशुद्धया शुद्धिर्नश्यदित्यर्थः ॥२०॥ छत्रि दीपिकायां.
(બાણુરાજા છાત્રેવ પાને ૯૨૯-૩૦ ને.)

પ્રશ્ન ૧૮ નું—માંસહાર નિષેદ વિષે શુચંગમંત્રીનો બીજો દાખલો છે? હોય તો તે પણ જણાવો?

ઉત્તર—હા, જી, સાંભળો—માંસતક્ષીને માટે મદ્યાપીર પરમતમાના શિષ્ય આર્દ્રકુમાર શું કહે છે. ગાથા—

મૂતં ઝરમં રહ મારિગમં, ઝદિઠ મતં ચ વગવરણા;
તં લોભ લેલેય ઝવરકદેવા, સનિવ્વકીયં વગરંતિમંથં ॥૨૦॥

તં મુંડનાના નિષેવંનૂતં, વડકડેવ્વામો વયં રણં;
રુચેર મારંતુ અનતવમ્બં, અનારિયા મત રમેતુ નિઝ ॥૨૧॥

અર્થ:—વંળી પણ આર્દ્રકુમાર તે કુમતિના મતની વાત કહે છે કે, (થૂલં કે૦) મહોટી કાયાએ ઉપચિત માંસ યોજિત યુક્ત એવો, (અર્મં કે૦) ઉંરણી (ખરો-ઘેરો) તેને (ફૂલ કે૦) આ શાક્યના શાસનને વિષે સંધ્ય શક્તિને અર્થે (મારિયાળં કે૦) વિનાશીને મારીને (ઉદિઠ મતં ચ પગપરણ કે૦) ઉદિષ્ટ લોજન કશ્પીને (તં લોણ તેલેણ ઉવરક્રહેત્તા કે૦) તે માંસને લુક અને તેલ સાથે પચાવીને, (સપિપ્પલીયં પગરંતિ મંસં કે૦) પિપ્પલી સહિત માંસ કરે ॥ ૩૭ ॥ એવું માંસ કરીને પછી શું કરે ? તે કહે છે, (તં મુંજ માળાપિ સિતંપમૂતં કે૦) તે માંસ, પ્રભુત એટલે ઘણું જમતાં થકાં લોગવાં થકાં એમ કહે છે કે, (ખડવલિપ્પામોવયં રણં કે૦) અમે એની પાપરૂપ રહે કરી લેખાતા નથી. (ફલ્લેવમાહંસુ અણ્ણધમ્મં કે૦) એવું વચન કહે, તે અનાર્થ ધર્મી જાણવા, કારણ કે, તે કૃષ્ટપણું આદરે છે. (અણારિયાવાલ રસેસુગિદ્ધા કે૦) તે અનાચારી જાલ, એટલે અસાની રસ ગૃહી થકાં એવાં વચન કહે છે. ॥ ૩૮ ॥

અહિંયાં તે માંસ ભક્ષીને અનાર્થ, જાળ, અસાની, ગૃહી, અનાચારી વગેરે કહીને જોલાવ્યા અને એવા ધર્મને પણ અનાર્થ ધર્મ કહ્યો.

પ્રશ્ન ૧૯ મું—માંસ ભક્ષી વિષે વિશેષ કાંઈ જાણવા જેવું છે ?

ઉત્તર—તેજ ચાલતા અધિકારે ૩૯ મી આધામાં કહ્યું છે કે—

જે યાવિ મુંજંતિ તદ્દપ્પગારં, સેવતિ તે પાવમજાણ માળા;

મળં ન એયં કુસલા કરેત્તી, વાયાવિ એસા વુર્યાટ મિહા. ॥ ૩૯ ॥

અર્થ:—હવે તે માંસાશીને એનો વિષાક કહે છે. (જેવાવિ મુંજંતિ તદ્દપ્પગારં કે૦) જે રસ ગૃહી છતાં તથા પ્રકારે માંસને જમે, (સેવતિ તે પાવમજાણ માળા કે૦) તે અસાની પુરૂષો નિઃકેવળ પાપનું સેવન કરે છે (મળં ન એયં કુસલા કરેત્તી કે૦) જે કુથળ એટલે પંડિત હોય તે માંસ ભક્ષણ કરીએ એવું મન પણ ન કરે. તથા (વાયાવિ એસા વુર્યાટ મિહા કે૦) માંસ ભક્ષણથી દોષ નથી એવી અસત્ય વાણી પણ જોલે નહિ કે જે વધારે શું કહીએ ॥ ૩૯ ॥ (જાણુત્રાજા છાપેલ પાને ૯૩૬ મે)

પ્રશ્ન ૨૦ મું—માંસાહાર વિષે ધિક્કાર કાંઈ જણાવે છે ?

ઉત્તર—ધિક્કાર તથા ધિક્કારમાં નીચ પ્રમાણે કહ્યું છે. સાંસાર-સંસાર

જાણા છાપેલ સુપંચસંન પાને ૯૩૭ મે કહ્યું છે કે—

ટીકા—હવેતેવંચ તેણે મહત્તેડનચીયેતિ (જિયોવીલ્યાંદિ) યેંચાપિ રંસ ગૌરવ
ગુદ્ધાઃ શાકયોપદેશવર્તિનસ્તથા પ્રકારં સ્થૂંગેરમ્ સંસ્કૃતં ઘૃતં લવણં માર્ચાદિ
સંસ્કૃતં વિશિતં મુંજતેડન્તિ તેડનાર્યાઃ પાપં કરમપમજાના નિર્વિવેકિનઃ સેવંતે
આદરતે તથા ચોક્કં । હિંસામૂલમધ્યમાસ્પદમલં ધ્યાનસ્ય રૌદ્રસ્યયદ્.

વીમત્સં રુધિરાવિલં કૃમિગૃહં દુર્ગમિ પૂયાદિકં ॥

શુક્રા સુક્રમભવં નિતાંત મલિનં સમિઃ સદા નિંદિતં,

કો મુંકે નરકાય રાક્ષસસમો માંસં તદાત્મદુદ્ ॥ ૧ ॥

હિંસાના મૂળ હેતુભૂત, અપવિત્ર, રૌદ્ર ધ્યાનના ખાસ સ્થાનકરૂપ,
અનિજનક, લોહીથી ખરડાએલા, ક્રીડાથી ભરપુર, દુર્ગંધી, પડવાળા, વીર્ય
અને લોહીથી ઉત્પન્ન થતા, અત્યંત મલિન અને સારા માણસોએ
હુમેય નિંદિત કરેલા, એવા માંસને રાક્ષસ સરખો કુર થઇને તેમાં વસેલા
જીવનો દ્રોહી બની જે નરક જવા આહુતો હોય તેજ ખાય, બીજો કોણ
આરો? વળી—

॥ અપિચ ॥ માંસ મહાયિતાડમુત્ર, यस્ય માંસ મિહાકવહં ।

પતન્માંસસ્ય માંસત્વં, પ્રવદંતિ મનીષિણઃ ॥ ૨ ॥

હું અહીં જેનું માંસ ખાઉ છું; તે મને પહેલા લોકમાં ભક્ષણ કર-
નાર છે, એ રીતે બુદ્ધિવાનો માંસ શબ્દના એ અક્ષરોનો અર્થ કરે છે.
(માંસ મને તે ખાનાર છે) તથા—

યોગ્યે यस્ય ચ તન્માંસ, મુમયોઃ પદ્યતાંતરં;

પ્રકસ્ય ક્ષણિકા રુષિ, રન્યઃ પ્રાણે વિવુગ્યતે ॥ ૩ ॥

જે માંસ ખાય છે, અને જેનું માંસ ખરાય છે, એ બેની સ્થિતિમાં
જે તફાવત છે તે જુએ. ત્યારે ખાનારને માંસ ખાતાં ક્ષણિક-પ્રાણ વખતની
રુષિ મળે છે, ત્યારે બીજો હમેયને માટે પ્રાણ વિમુક્ત થાય છે. (અર્થ ટીકાર્થઃ—)

આ રીતે માંસ ભક્ષણમાં પણ દોષ રહેલા છે, એમ બદ્ધીને શું
કરવું તે સવચાર બતાવે છે કે માંસ ભક્ષણથી થતાં ખરાબ વિપાક અને
તેથી અવ્યય રહેતાં થતાં શ્યાવાને બહુતાલ નિપુણ પુરો મનથી માંસ
ખાધાની આંતર્યાયા પત્તુ કરેજ નહિ.

માંસ ખાવું તે દૂર રહું, પણ “માંસ ભક્ષણમાં દોષ નથી” એવું
ચરને બોલવું પણ હાલમાં જોડ છે.

માંસ ભક્ષણથી અજગા રહેતાં આ દુનિયામાં આપણી પ્રશંસા થાય છે, અને પેલી દુનિયામાં સ્વર્ગ અને મુક્તિ મેળવી શકાય છે.

પ્રશ્ન ૨૧ મું—કોઈ કહે કે—માંસ ભક્ષી તૈયાર મળેલા માંસને ખાવ તેને દોષ જણાતો નથી કારણકે પાપ તો હિંસાના કરનારને લાગે છે. તૈયાર મળેલું ખાનારને દોષ શાનો ?

ઉત્તર—શ્રી આચારંગ સૂત્રના લાપાંતરમાં (પરિહાર્ય નીમાંસાનું લાપાંતર. તેમાં પાને ૨૬ મે થી ૩૨ મા પૃષ્ઠ સુધી માંસાહાર સંબંધીના કેટલાક ખુલાસા લખ્યા છે. તેમાં ઉપરની બાબત માટે લખ્યું છે કે—

સૂયંગડાંગ સૂત્રના પહેલા અધ્યયનના બીજા ઉદ્દેશાની ટીકામાં એવું લખ્યું છે કે—

“કેટલાએક એવું કહે છે કે જેમ બીજાની મારફત (અથવા મુશ્કેલી થઈયાર મારફત) અગ્નિ પકડી મગાવતાં આપણે બળી બતા નથી; તેમ બીજાએ જીવને મારીને તૈયાર કરેલા માંસને ખાતાં કશો દોષ નથી.

પરંતુ આ તેમની ઘેલાઈ ભરેલી વાત સાંભળવા લાયક નથી કારણકે બીજાએ જીવને મારીને તૈયાર કરેલું માંસ ખાતાં પણ તેમાં ખાનારની અનુમતિ (મંજૂરી) કાયમ ઠરે છે, અને તેના લીધેજ તેથી કર્મ બંધ થાય છે. જે માટે લોકમાં પણ એવું કહેવાય છે કે—

અનુમંતા વિશ સિતા, સંહર્ષા કય વિક્રયો;

સંસ્કર્ષા ચોપ મોક્ષાચ, ઘાતક શ્વાષ્ટ ઘાતકા: ૧.

મંજૂર રાખનાર, મારનાર, સાચવનાર, ખરીદનાર, વેચનાર, સંબંધી, ખાનાર, મરાવનાર એ આઠે જણ ઘાતક છે.

એજ મુજબ સ્થાનાંગ સૂત્રના દશમા ઠાણામાં એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે ત્યાં માંસ વગેરે પટેલાં હોય ત્યાં સ્વાધ્યાય (સૂત્ર પાઠ) નહિ કર્યે ત્યાં દશ પ્રકારના ઔદારિક અસ્વાધ્યાય જણાવ્યા છે તે એ કે—હામાં માંસ, લોહી, અગ્નિ (મગ્નમૂત્ર) મૃશાણુભૂમિ, ચંદ્ર ચંદુલ, સૂર્ય ગ્રહ ઉત્કાપાત, રાજ વિગ્રહ અને ઉપાશ્રયના અંદર પટેલું (પર્યદ્રિયનું) ૫૧ કલેવર.

એ વગેરે અનેક પ્રકારના સિદ્ધાંતમાં રહેલાં વચનો વાંચવાથી જેટલો થકા પવિત્ર થઈ હશે તે પુરૂષ એવુંજ માન્ય છે કે “માંસાદિકનું ભક્ષણ કરવું” એજ વાત સિદ્ધાંતને અનુસરતી છે, તેમા લગારે થક નથી. (પરિહાર્ય નીમાંસાપાં)

પ્રશ્ન ૨૨ નું—ઉપર કહેલાં તમામ પ્રશ્નોના ઉત્તરથી એમ તો નિર્ણય થાય છે કે—જૈન સાધુઓને મદિરા માંસ ખાવાનો નિષેધ છે એ વાત તો ચોક્કસ છે. પણ આચાર્ય સૂત્રના બીજા શ્લોકધના પહેલા પિંડપણા અધ્યયનમાં કેટલાંક સૂત્રો સાધુને “માંસ અને મજ્જા ખાવાનાં શંકાળા શબ્દો હોવાથી હરમન જેકોળી જેવા વિદ્વાને પણ પોતાના કરેલા આચાર્ય સૂત્રના અંગ્રેજી તર્જુમામાં એજ વાત દાખલ કરી છે કે આગળપર જૈનનાં સાધુ માંસાહારી હતા. એમ ઘણાં લોકોને આશંકાળા પાઠ ઉપરથી શંકાઓ ઉદ્ભવે છે. તેના નિર્ણયને માટે “પરિહાર્ય મિમાંસા” માં કેટલુંક તો લખાણ થઈ ગયું છે; તોપણ હજી વિશેષ ખુલાસા માટે અને સૂત્રોનાજ આધારથી જો ખુલાસો કરવામાં આવે તો મોટો ઉપકાર થાય. માટે આવા શંકાળા પાઠ માટે વિશેષ લખવા યોગ્ય અને થવી શંકાઓનું સમાધાન થાય તેવું પ્રયત્નમાં લાવશો ?

ઉત્તર—જૈનના સાધુ માંસાહારી નથી એમ ઉપરના લખાણ સૂત્રોના મૂળપાઠથી બેધડક કહી બતાવેલ છે. મહાવીર પરમાત્માએ માંસાહારીને માટે—અનાર્ય, બાળ, અજ્ઞાની, ગૃહા, અનાચારી વગેરે શબ્દોથી જ્યારે ઘેલાવ્યા ત્યારે તેમના સાધુને માસાદિક ખાવાની આજ્ઞા કરમાવેજ કયાંથી ? એટલે પણ વિચાર કર્યા વિના—હા. હર્મન જેકોળીએ પોતાના કરેલા સુચર્યંગ સૂત્રના અંગ્રેજી ભાષાંતરના ૩૭૬ મા “પેજમાં અમગ્ગ મંસાસિજો” આ પાઠથી સર્વથા ખુદ્દી રીતે મયમાંસ બહુજનો નિષેધ પાડવામાં આવેલો છે. છતાં પણ કેવી ભૂલ થઈ લાય છે કે—“પ્રાચીન મુનિઓ માંસાહારી હતા.”

શ્રી નંદીજી સૂત્રમાં બમ્બરંત મહાવીરે ચોકખું કહ્યું છે કે—સમયુત મિત્થાદિના હાથમાં આવે—મિત્થાદિ વાંચે તેને મિત્થાધુત થઈ પ્રગમે; એમ ઉપરનો દાખલો સાચીવી કરી આપે છે. તેમજ—ટેકટર હોતંહે પણ ઉપાયક દયામળા અંગ્રેજી તર્જુમામાં—સગવલીજી સૂત્રના પંદરમાં ચતકમા બમ્બરંત મહાવીરને દેવવી ગયા પગનીએ વેરાવેલા પાડના અર્થમાં પણ ચોટી ભૂલ ખાધી છે. તે આગળના લખાણ ઉપરથી જનુ. ૪ નાવશે.

પ્રશ્ન ૨૩ નું—કે.ઈ એમ કહે કે—પિંડેવળા અધ્યયનમાં વાંચે ઉદ્દેશે ૩૫૫ છે કે—જ્યાં માસ મજ્જાદિકના જમણવાર હોય ત્યાં સાધુ વેરાવને માટે લાય તનું કેમ ?

ઉત્તર—અધ્યાયન સૂત્રના પિંડેવળા અધ્યયનના વે.થા ઉદ્દેશને મૂળ પાઠ ના પ્રમાણે છે—

સે ભિવલૂ વા (૨) જાવ પવિત્રે સમાળે સેજ્જં પુળ જાળેજ્જા મંસદાં
વા, મચ્છાદયં વા, મંસલં વા, મચ્છલં વા, આદેણં વા, પદેણં વા, દિગેલં
વા, સમેલં વા, હીરમાણં સંપેદાદ, અંતરાસેમગ્ગા વહુપાણા વહુબીયા વહુહારિયા
વહુઓસા વહુઉદયા વહુઉત્તિંગ પળગ-દગમદ્વિય-મકકડાસંતાળગા, વહેવે સ્વ
સમળ-માહળ-અતિહિ-કિવળ-વળોમગા ઉવાગતા ઉવાગમિ સ્સંતિ, તત્થાદ્ધા
વિત્તી, ણો પળ્લસસ ણિક્કલમળ પવેસાદ, વાયળ પુચ્છળ પરિવટ્ટણાણુપેદાદ ધમ્મા-
ણુઓગ ચિંતાદ, સેવંણચ્ચા તહપ્પગારં પુરેસંસ્વડિંવા પચ્છાસંસ્વડિંવા સંસદિં-
દિયાણો અભિસંધારેજ્જા ગમણાદ. ॥ ૫૬૧ ॥

(મુનિએ જમણુવારમાં ન જવું) આ નામના હેડિંગ નીચે ભાષાંતરમાં
લખે છે કે—

મુનિએ ગૃહસ્થના ઘરે (ગૃહસ્થમાં તમામ ધર્મવાળાનો સમાવેશ
ચાય છે). શિક્ષાર્થે જતાં તેને ત્યાં એવું જણાય કે અહિં માંસ, મત્સ્ય
કે મધનાળું વિવાહ લોજન, મૃતક લોજન, યા પ્રીતિ લોજન છે અને તેને
ત્યાં કોઈ લઈ જતું હોય, તોપણ જે માર્ગમાં બીજ, વનસ્પતિ, ઠાર, પાણી,
કે ઝીણા છવજંતુ ધણા હોય અથવા ત્યાં ઘણાએક (સાકયાદિક) શ્રમણો,
પ્રાણીઓ, વટેમાર્ગીઓ, રંક શિક્ષુકો કે ભાટ ચારણો આવેલા કે આવવા
હોય અને તેથી ત્યાં બહુ બીડ થવાની હોય જેથી ચતુર મુનિને ત્યાં જવું
વળવું મુશ્કેલી ભરેલું થઈ પડે અને પઠન પાઠન કે ધર્મોપદેશ અટકી
પડવાના જણાય; તો તેવા સ્થળે તે મુનિએ જવાનો ઇરાદો નહિ કરવો. (૫૬૧)

અહિયાં માંસાદિકની સંખ્યાને વિષે યા તે રસ્તે જવાની ભગવે
સાધુને ના કહી છે.

પ્રશ્ન ૨૪ મું—શિષ્ય—ઉપરના અધિકારને માટે તો વાંધો નથી;
વાંધો તો (૫૬૨ ની કલમ વગેરે) છ કલમનો છે.

ઉત્તર—કઈ કલમનો વાંધો છે ને છ કલમો કઈ છે? તે કહે.

પ્રશ્ન ૨૫ મું—શિષ્ય—આચારાંગ સૂત્રના ભાષાંતરમાં પરિહાર
મીમાંસા-એટલે-શકિત સૂત્રની વિચારણા. (ઉપોદ્યાન) ની શરૂઆતમાં
“પિટેયણા” નામના પડેલા અધ્યયનમાં (કલમ-૫૬૨-૫૬૫-૬૦૭-૬૧૬-
૬૩૦-અને ૬૩૧) એ ૬ કલમને વકરાની ગણી તેમાં વાંધો ઉદ્ભવે છે,
તેનું અનુક્રમે અભાષાન થવું જોઈએ?

ઉત્તર—પદર મી કલમમાં શો વાંધો જણાવે છે ?

પ્રશ્ન ૨૬ સુ—શિષ્ય-પદર મી કલમમાં કેટલાક એવો વાંધો
રાવે છે કે-જ્યાં માંસ મદિરાદિક વપરાતા હોય એવી સંખડીમાં-એવા
જમણવારમાં સાધુએ સિદ્ધાર્થે જવું પણ ખરું માટે આ સંખડી શું સમજવું ?

ઉત્તર—અહો જંધુઓ ! સમદૃષ્ટિથી વિચાર કરશો તો તરતજ સમજી
શકશો કે-જ્યારે સાધારણ અને સાદી સંખડીમાં ભગવંતે સાધુને તે રસ્તે
પણ જવાનો નિયત કર્યો છે. તો પછી જ્યાં માંસ મદિરાદિક વપરાતા હોય
તેવી સંખડીમાં જવાની આજ્ઞા કેમ કરે ? તે પ્રથમ વિચાર કરવો જોઈએ.
માટે પદર મી કલમનો અર્થ એવો જોઈએ તેવો સમજી શક્યા હોય એમ
જણાતું નથી.

પ્રશ્ન ૨૭ સુ—સાદી સંખડીમાં ભગવંતે શું ફરમાવ્યું છે ?

ઉત્તર—સાંભળો-જ્યાં સંખડી હોય એટલે જ્યાં જમણવાર હોય ત્યાં
સાધુને ઇરાદાપૂર્વક જાવું નહિ તેના સૂત્રા નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) કલમ (૫૪૫ મે) જે ગાઉની હકમાં પણ સંખડી-જમણવાર
હોય તો તે ગામમાં ઇરાદાપૂર્વક લોજન લેવા માટે ન જાવું.

(૨) કલમ (૫૪૬ મે) જે દિથે સંખડી હોય તે દિથાએ સાધુએ
નહિ જતાં એથી ઉઘટી દિથાએ આહારાદિક વહોરવા જવું.

(૩) કલમ (૫૪૭ મે) ગ્રામ, નગર, પુરપાટલાદિકને વિષે સંખડી
હોય તો સંખડીને મનમાં ધારીને તે નિમીત્તે ત્યાં જવું નહિ. કારણકે
કેવળી ભગવાને કહ્યું છે કે-“સંખડીમાં જવાથી કર્મ જંપાય છે.”

(૪) કલમ (૫૪૮ મે) જે મુનિ સંખડીમાંથી લોજન લેવા માટે
સંખડી તરફ જશે તો આધાર્મિકાદિ દોષ-યુક્ત હોય આહારમાં ફેરા
પડશે તે સિવાય જગ્યા વગેરેના ઘણા દોષો ઉત્પન્ન થતા કહ્યું છે.

ઉપર કહેલા ચાર સૂત્ર-ચાર કલમો પિંડેણા અધ્યયનના બીજા
ઉદ્દેશ્યમાં-સાધુ-ચરમાં કહેલ છે.

(૫) કલમ (૫૫૦ મે) જે મુનિ સંખડી લોજન કરશે તો કોણ
વપત્ત તે આહારની વિક્રોધ ઉપજાવવાથી શુદ્ધિકરે એનાદિતિ વગેરે કરશે
એવો વચન માટે કેવળી ભગવાને જણાવે છે કે સંખડી લોજન કર્મ
જંપાવે છે.

(૬) કલમ (૫૫૨ મે) સંખડીમાં ઘણું સ્ત્રી પુરુષો ગૃહસ્થોના તથા અન્ય ત્યાગીઓના મેળાવડા મળેલા હોય છે તે સાથે મુનિ એકઠો મળી જવાથી કદાચ મદિરા પાનમાં ફસાઈ પડે-ઉન્મત બને-સ્ત્રીઓ પર તે મુર્છાય અથવા સ્ત્રીઓ તેના પર મુર્છાય, વળતે તેમાં ફસાઈ પડ્યું બધું વગેરે ઘણું દોષો ઉત્પન્ન થવા સંભવ છે; માટે નિર્જન સંજતિએ પૂર્વ સંખડી કે પશ્ચાત સંખડીમાં લોજનાથે-લિક્ષાથે જવાનો ઇરાદો નહિ કરવો.

(૭) કલમ (૫૫૨ મે) કોઈ મુનિ પૂર્વ સંખડી કે પશ્ચાત સંખડી ચલી સાંભળીને ત્યાં ઉત્સુકતા ધરી આવ્યો જશે તો ત્યાં નિર્દોષ આહાર તે વાપરી શકવાનો નથી, કિંતુ ત્યાં દૂષિત આહાર વાપરીને દોષપાત્ર થાશે. માટે મુનિએ સંખડીમાં નહિ જવું. કિંતુ લિક્ષાના સમયે જુદા જુદા કુલોમાં જઈને પવિત્ર આહાર મેળવી તે વાપરવો.

(૮) કલમ (૫૫૩ મે) જે ગામ કે રાજધાનીમાં સંખડી થતી હોય ત્યાં તેના માટે મુનિએ જવાનો ઇરાદો ન કરવો. કેમકે કેવળાનીએ બોલ્યા છે કે તેમ કરતાં કર્મબંધ થાય છે.

(૯) કલમ (૫૫૪ મે) સંખડીમાં ઘણું માણસની લીડાલીડમાં સાંધી બધાં તો એક જીભના અંગોપાંગને તથા ઉપગરણને આફળે કોઈ લાકડી, હાડકા, મૂષ્ટિ, પત્થર, કાંકરા વગેરેથી પ્રહાર કરે. અથવા કોઈ મુનિના શરીર પર ટાઢું પાણી ફેંકે અથવા કોઈ ધુળ નાખે, કદાપી આહાર મળે તોપણ અશુદ્ધ મળે, દાતાર જીભને દેતા-જીભને મળવાનું છતાં વચગાળેથી મુનિ તે આહાર ઝુટાવી લે વગેરે અનેક દોષ સંભવે છે. માટે નિર્જન મુનિએ તેવી સંખડીમાં લોજન લેવાના ઇરાદાથી કદિ નહિ જવું.

ઉપરના પાંચ સૂત્રા-પાંચ કલમો પિટેપણુ અધ્યયનના ત્રીજા કોશમાં કહેલ છે. જીજ્ઞાસુને ત્રીજા ઉદ્દેશના મળી સંખડીના ૯ સૂત્રા-૯ કલમોમાં જવાનું નિર્દેશ્યું. સાદા જમણમાં પણ સાધુ બધાં નહિ.

(૧૦) કલમ (૫૬૧ મે) ચોથા ઉદ્દેશે કહ્યું છે કે-સાધુ આયાં ગેયતી ગયાં થકા રસ્તામાં એવા પ્રકારની સંખડી આવે કે-જ્યાં માંસ મત્સ્ય કે અદિ શબ્દથી મદિરા પ્રસુખ હોય માંસના તથા મત્સ્યના ખજા હોય કે સુકવેડા હોય તથા માંસ મદિરાદિક લઈ જતા લાવતા રસ્તામાં વેલો હોય તથા ઇત્યાદિકને લીધે રસ્તામાં ઘણું જીવજંતુઓ તેની ગંધને લગત વધ હોય તથા બીજા, વનસ્પતિ વગેરે વેલવેડા હોય, કાચા પાણી, માટી વગેરે રસ્તામાં આવતા હોય તથા ધમધુ માદણ (અન્યતિર્થિના) તિહુક વગેરે

ઘણા માણસોનું સંકિરણ-ભીડ ઘણી હોય. સાધુને જવા આવવામાં ઘણી સુફકેલી ભરેલું થઈ પડે અને પઠન પાઠનાદિક ધર્મ ઉપદેશ તથા ધ્યાનાદિ અટકી પડવાના જણાય તેવા સ્થળે-તેવા સંખડીવાળા રસ્તે મુનિએ જવાનો ઇરાદો નહિ કરવો.

પૂર્વે કહેલી ૯ સાદી સંખડી અને ૧૦ મીમાંસાદિકવાળી અયોગ સંખડીમાં તથા તેવા સંખડીવાળા રસ્તે પણ મુનિને જવાનો નિષેદ ભગવંતે કર્યો છે.

પ્રશ્ન ૨૮ મું—શિષ્ય—કોઈ કોઈ (૫૬૨ મી કલમ ઉપરથી) માંસ મત્સ્યાદિક વપરાતા હોય તેવી સંખડીમાં સાધુ ગોચરી ભય એવો ભાવ જણાવેલ છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—પ્રથમના પાઠનો અને ૫૬૨ મી કલમના પાઠનો વિચાર કર્યો તો તેમાં અનેક રહસ્યો રહેલા છે. અયોગ્ય સંખડીમાં જવાની ભગવંતે ચોક્કસી મના કરી છે; તેવી સંખડીમાં જવાની આજ્ઞા કેમ આપે ? તે ખાસ વિચાર કરવા જેવું છે. તે મૂળ પાઠ ઉપરથી વિચાર કરવામાં આવશે તો તથા આગળ પાછળ સંબંધનો વિચાર સાથે કરવામાં આવશે તો ઉપર કહેલા ૧૦ બોલની પેઠે આ ૧૧ મો બોલ તેની સાથે મળતોજ છે.

પ્રશ્ન ૨૯ મું—આ પાઠ કેવી રીતનો છે ને ભાષાન્તરમાં શું કહ્યું છે તે જણાવશો ?

ઉત્તર—બુદ્ધો મૂળ પાઠ અને ભાષાન્તર નીચે પ્રમાણે છે—

સે મિકલ્લુ વા [૨] ગાદ્દા વદ કુલ્લું વિંડવાય પાડેવાય પવિઠ્ઠેસમા જેસેજ્ઞં. પુજ જાણેજ્ઞા, મંસાદયં જાવ સંમેલં વા હોરમાણં પેદાણ અંતરાસે મમ્મા અપ્પંડા જાવ અપ્પસંતાજના, જો વત્થ વદ્ધવે સમજ માહના જાવ ઉવાગમિસ્સંતિ, અપ્પા-રુપ્પા વિત્તી, પણ્ણસ જિકલ્લમણ પવેસાણ પણ્ણસા વાયજ પુચ્છણ પરિયટ્ઠના પુપેદાણ પમ્માણુ ઓગ ચિંતાણ, સેવં જયા તદ્દ પ્પગારં પુરેસંસાદિવા વચ્છા સંસ-દિવા સંસાદિપડિવાણ અમિસંધારેજ્ઞ ગમનાણ [૫૬૨]

પણ જો તેવા માંસ મત્સ્ય કે મધપ્રધાન, વિષાદ ભોજન, મૃતક ભોજન યા મ્રીતિ ભોજનમાં મુનિને કોઈ તેડી જતું દેાય, અને મુનિને માર્ગમાં કચ્છી વનસ્પતિ, જંગલ કે અવગતું નહિ જણાય તેમજ ત્યાં ધમલુ-ખાસડાદિકની બહુ ભીડ પણ નહિ હોય જેથી મુનિને ત્યાં જતું આવતું સુવત્ત દે.ય, અને પઠન પાઠનાદિક પણ થઈ શકે, તો તવા સ્થળે (કારણ એનો) મુનિએ જિજ્ઞાસે જવું પણ ખરું. (૫૬૨)

ભાવાન્તરવાળો નીચે કુટનોટમાં લખે છે-૬-૧ - મુનિ રસ્તે ચાલી ચાક્યો હોય या માંદગીથી ઉઠ્યો હોય या દુર્લિંક્ષ હોય વીગેરે કારણોએ માંસાદિક ત્યાગ કરવા સમર્થ મુનિએ ત્યાં જવું એમ ટીકાકારે જણાવ્યું છે. અને પરંપરાના ટખામાં એમ જણાવે છે કે-અમિસંધારેજ ગમળાણ કેમ મનમાં ચિંતવે ન્તવા લણી, નિર્દોષ સંખડી ન્દણીને ન્તય પણ તથા કાંઈપણ આહાર લીએ. ઇંહાં મંસાદિક લેવા નથી કહ્યા. ઇત્યર્થ:

પ્રશ્ન ૩૦ સુ—આ કલમમાં સંખડીમાં જવું જણાવે છે તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર—અહિંયાં સંખડીનો અર્થ એમ થાય છે કે-જ્યાં જમણાર હોય ત્યાં સંખડી ગણાય. પંકાને પણ સંખડી ગણાય અને સરીયામ રસ્તામાં જ્યાં માણસો જમવા બેસતા હોય ત્યાં પણ સંખડી ગણાય. જ્યાં માંસાદિકના પકવાન થતા હોય એટલે જ્યાં પંકો હોય તેનાથી અંતરાસેનના એટલે પંકાના અંતરે-પંકાથી ભુદો જે માર્ગ એટલે પંકાથી મગજ માણસોને હાલવા ચાલવાના રસ્તે-એટલે રાજ રસ્તે-માંસ મદિરાદિક ન પડ્યા હોય, માંસ મચ્છના ખજા ન હોય, રસ્તામાં પાણી છંટાણું ન હોય, કાચી માટી પથરાણી ન હોય, તેમ બીજા જીવજંતુઓનું (ખરાબ વસ્તુ ન અસાવે તેની ગંધ વિના) આવડું ન થયું હોય, તેમજ ઘણાં શ્રમક માહણાદિક રાંકા, લિખારા પ્રમુખની લીડ પણ ન હોય, અર્થાત્ રસ્તાને વિશે જમણાર પણ ન હોય. તેવી સંખડીના માર્ગે થઇને સાધુ ભિક્ષાર્થે જાય, તંથા અન્ય સ્થળે બીજા કોઈ સાધુ ઉતર્યા હોય તેની પાસે વાંચણી લેઈ તથા પ્રત્યાહ પૂછવા, તથા લીધેલી વાંચના સંલગાવવા-પરિચરન કરવા તથા સુવાચ્ય વિચારવા, અથવા ધર્મ ધ્યાનની ચિંતવના કરવા, અથવા યોગ સાધન કરવા કે ધ્યાન ધરવા જવાને ભગવંતે આજ્ઞા આપી છે કે ઉપર કહેલી સંખડીના માર્ગે થઇને ગમન કરે.

પ્રશ્ન ૩૧ સુ—શું સંખડીમાં વહોરવા ન જાય ?

ઉત્તર—ના છ, સંખડીમાં વહોરવા નજ ન્તય. તાલી સંખડીમાં વહોરવા ન જાય તો જ્યાં માંસ મત્સ્ય મદિરાદિક વપરાતા હોય તેવી સંખડીમાં જવાનું હોય ક્યાંથી ? અને ભગવંતે આજ્ઞા આપે પણ કેમ ? હિં ન આપે. અરે સંખડીની દિશા તરફ જે જવાની મના કરે તે આજ્ઞા અયોગ્ય સંખડીમાં જવાની આજ્ઞા આપે ખરા ? ના, ના, કદિ આજ્ઞા ન આપે.

પ્રશ્ન ૩૨ મું—તો પછી સંખડીના રસ્તે થઈને જવાનું કેમ :
તે દિશા જવાની તો લગવંતે ના કંઠી છે અને પ૪૬ મી કલમમાં એ
કહ્યું છે કે-પૂર્વ દિશા સંખડી હોય તો સાધુએ પશ્ચિમ દિશા લિ
જવું, પશ્ચિમ દિશા સંખડી હોય તો પૂર્વ દિશાએ જવું, દક્ષિણ દિશા
તો ઉત્તર દિશા જવું અને ઉત્તર દિશા સંખડી હોય તો દક્ષિણ
લિદ્યાર્થે સાધુએ જવું. આમ ચોક્કસ કહ્યું છે છતાં માંસાદિ વપરાતા
સંખડીના રસ્તે થઈને જવાનું કેમ કહ્યું ?

ઉત્તર—તે કહેવાનું કારણ એમ જણાય છે કે-સાધુને ગૌતરી વં
ઉપર કહેલા કારણે આ રસ્તા સિવાય બીજો રસ્તો નથી, અગર બી
રસ્તો બહુ-દેશમાં હોય અને સંખડિવાળો રસ્તો સરલ ને નજીકનો હોય
અથવા બીજો રસ્તો કોઇપણ કારણે જવા ભોગ ન હોય ત્યારે ઉપર કહેલ
અયોગ્ય સંખડિવાળો રસ્તો જવાની લગવંતે આજ્ઞા આપી હોય એ
સમજવું. પણ સંખડિમાં લિદ્યાર્થે જવાની તો ઉપર કહેલી ૧૧ રે કલ
ચોક્કસી ના કહી છે.

પ્રશ્ન ૩૩ મું—ઉપરની સંખડિની ઉપટની કલમમાં ટીકાવાળાની
તથા ટીકાવાળાની માન્યતા મુજબ માંસાદિકની સંખડિમાં સાધુ વહેારવા
બાય પણ માંસાદિ વહેારે નહિ-કીએ નહિ. પણ ખીજ વસ્તુ લેવાને શો
બાધ આવે ?

ઉત્તર—જો બાધ આવતો હોય તોજ લગવંતે બધી કલમોમાં મના
કરી છે. લગવંતે તો સાદિ સંખડિ અને અયોગ્ય સંખડિમાં જવાની ના
કહી છે. એવો પાઠ આ છેલ્લી કલમમાં નીકળી આવે છે કે-તે સંખડિમાં
જવાનો-પ્રવેશ કરવાનો ને નીકળવાનો પાઠ નથી, પણ સાધુએ પોતાના
ઉપાધ્યયની સંખડિવાળો રસ્તો નીકળવાનો ને પાછો વળી તે રસ્તે પ્રવેશ
કરવાનો પાઠ છે. ‘વગ્ગસ્સ ણિવત્તમણ પવેસાણ’-પ્રત્યાવાન સાધુએ નીકળવું અને
પ્રવેશ કરવો. આ પાઠ પંડાવાની સંખડિને લાગુ ન થાય; કારણ કે પંડાની
અંદર પેણ વિના નીકળવું ક્યાંથી ? અહિં તો પહેલું નીકળવું કહ્યું અને
પછી પ્રવેશ કરવો કહ્યો, તે તો રસ્તાને માટે લાગુ થાય છે.

૧૧, એવી અયોગ્ય સંખડિ કે જેમાં માંસ મરંજાદિ રંધાત્મ હોય,
વપરાત્મ હોય, જ્યાં મૂલ્ય મત્સ્યનાં ખજાં હોય, જ્યાં દુર્ગંધ છુટી રહેલી
હોય એવી સંખડિમાં વાસના, પુલ્લં, પરિવટ્ટા, અલ્પેદા, પર્મકયા કે
પર્મધ્યાનની ચિદવણા કેવી રીતે મળી શકે ? સૂત્રની વંચનાદિ પાંચ પ્રકારની

સહાય કરવાનું આ સ્થળ ગણાય કે કેમ? તેનો વિચાર પહેલાં કરવો જોઈએ. ઠાણાંગણના દશમે ઠાણે ઔદારિક શરીર સંબંધી દશ પ્રકારની અસહાય કહી છે તેમાં લોહી, માંસ વગેરેની અસહાય કહી છે. માટે અચોચ સંખડિમાં સૂત્રની વાંચનાદિ પાંચ પ્રકારની સહાય માહેલું કાંઈ પણ કાર્ય કરવા યોગ્ય આ સ્થળ નથી. માટે એ પાંચે કારણ માટે સંખડિના માર્ગે થઈને—તે રસ્તે થઈને “પ્રત્નસ્ત વાયળ, પુછળ, પરિયટ્ટગા, અણુપેદાણ, ધ્મનાણુ જોગ વિંતાણ” પ્રજ્ઞાવાન સાધુ, પ્રજ્ઞાવાન સાધુ પાસે વાંચના લેવાદિ પાંચ કારણે જાય. અને તે કામથી નિર્વર્તન થયે પાછા તેજ સંખડિના રસ્તે પ્રવેશ કરી—તે રસ્તે થઈને ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશ કરે. ઇત્યર્થ:—

આનો પરમાર્થ એ છે કે—૧૧ કલમેએ, જ્યાં સંખડિ એકે જમણુવાર હોય તે સંખડિમાં અને પ્રથમની ૧૦ કલમેમાં તે રસ્તે પવ જવાનો નિષેદ કર્યો છે. અને છેવટની ૧૧ મી એક કલમે ઉપર કહેતા કારણે તે રસ્તે જવા આવવાની ભગવંતે આજ્ઞા આપી. સીવાયનો નિષેદ (આટલા દાખલે ૫૬૨ મી કલમનું સમાધાન થયું કે જૈન સાધુ મંત્ર મત્સ્ય કે મદિશાદિ વાપરે નહિ, અને એવા જમણુવાર હોય ત્યાં તિશ્તાર્થે જાય પણ નહિ.)

પ્રશ્ન ૩૪ મું—કોઈ કહે છે કે—આચારાંગ સૂત્રના પિંડેપણા અધ્યયનમાં ચોથે ઉદ્દેશે—ઉવટના અધિકારે ભાષાંતરમાં—કલમ (૫૬૫) મી તેમાં કહ્યું છે કે—સાધુએ માંસાદિક વહોરીને ખાધું તેનું કેમ?

ઉત્તર—આ ઠેકાણે એવો પાઠ જણાતો નથી કે કોઈ સાધુએ મંત્ર વહોરીને ખાધું; પરંતુ કોઈ સાધુ આ પ્રકારનો સંકલ્પ કરે તેને દોષાત્ત ચણ્યો છે. સૂત્રપાઠે માયાનું સ્થાનક સેવે માટે સાધુને એમ કરવું જોઈએ ભગવંતે કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૩૫ મું—આ વિષે સૂત્રપાઠ શું કહે છે તે જણાવો?

ઉત્તર—સાંભળો—સૂત્રપાઠ—

નિસ્ત્રાગા જામેમે ણ્વ માર્હનુ સમાણે વા વસમાણે વા, ગાનાનુ ન્વં વુદ્ગ્ગ્ગમાને, “વુદ્ગ્ગ્ગ સ્વુ અયં ગામે સંણિરુદ્ધાણ જો મદ્દાલણ, મેંદનાનંદે”
 વાહિરગાનિ ગામાણિ નિસ્ત્રાવરિયાણ વવદ ” [૫૬૪]

વૃદ્ધપણથી નિસ્ત્રાગ્ય કરનારા કે માસકલ્પથી કરનારા મુનિઓ જવા આવા મુનિઓને એમ કહે કે “હે પૂજ્ય મુનિઓ, આ ગ્રામ ને

ચાનકડું છે, અને અહિં (શ્રુતકાલિકથી) ઘણાં ઘરો રોકાયેલાં છે. માટે આપ
બીજા ગામે નિક્ષા માટે પધારો." તો મુનિએ તેમ સાંભળી આમાંતરે
ચાલ્યા જવું. (૫૬૪) પછી પોતે શું ચિંતવે? તે કહે છે.

संति तत्थेगातियस्स मिक्खुस्स पुरेसंथुया वा पच्छासंथु या वा परिव-
 संति, संजहा, गाहावति वा, गाहावतिणओ वा, गाहावतिपुत्ता वा, गाहाव-
 तिधूयाओ वा, गाहावति सुएशाओ वा, धार्ह वा, दासीओ वा, कम्मकरा
 वा, कम्मकरीओ वा, तहप्पगाराइं कुलाइं पुरेसंथुयाणि वा पच्छा संथुयाणि वा
 पुवामेव मिक्खायरियाए अणुपविसिस्सामि, अविय इत्थ लभिस्सामि पिंडं वा,
 लोयं वा, खीरंवा, दधिवा, नवणीयं वा, धयंवा, गुलंवा, तेल्लंवा महुंवा, मज्जं
 मा, मंसंवा, संकुलिंवा, फाणियं वा, पूयंवा, सिहरिणिं वा, तंपुब्बामेव मुच्चापेच्चा,
 पडिग्गहं संलिहिय सपमज्जिय, ततोपच्छा भिक्खूहिं सद्धिं गाहावतिकुलं पिंड-
 याय पडियाए पविसिस्सामि निक्ख मिस्सामि वा । माइठानं फासे । णो एवं
 करेज्जा । से तत्थ भिक्खू हिं सद्धिं कालेण अणुपविसित्ता तत्थियरे तियरे हिं
 कुत्ते हिं सामुदाणियं एसियं वित्तियं पिंडवायं पडिगाहेत्ता आहारं आहारेज्जा ५६५

કોઈ ગામમાં મુનિના પૂર્વપરિચિત તથા પશ્ચાત્પરિચિત સગા વહોલા
સ્ટેતા હોય તોવા કે;-ગૃહસ્થો, ગૃહસ્થનાતુઓ, ગૃહસ્થપુત્રો, ગૃહસ્થપુત્રીઓ,
ગૃહસ્થ પુત્રવધુઓ, ધાઈઓ, દાસ, દાસીઓ અને ચાકરો કે ચાકરીઓ; તેવા
ગામમાં જતાં જો તે મુનિ એવો વિચાર કરે કે હું એકવાર ગધાથી પહેલાં
(જે બીજે ગામ વહોરવા ગયા છે તે આવ્યા પહેલાં) મારા સગાઓમાં
નિશ્ચય જઈશ, અને ત્યાં મને આમ, પાન, રૂધ, દહીં, માખણ, ઘી, ગોળ,
તેલ, મધુ, મધ માંસ, તિલપાપટ્ટી, ગોળવાળું પાણી, ખુંદી કે શીખંડ
મગચે તે હું સર્વથી પહેલાં ખાઈ પાત્રો સાફ કરી પછી બીજા (આવેલા
એમના) મુનિઓ સાથે ગૃહસ્થના ઘરે નિશા લેવા જઈશ, તો તે મુનિ
રોષ પાત્ર થાય છે, માટે મુનિએ એમ નહિ કરવું, કિંતુ બીજા મુનિઓ
સાથે વખતસર જુદા જુદા કુળોમાં નિશા નિમિત્તે જઈ કરી ભાગમાં મળેલો
નિર્દુષ્ટ આહાર લઈ વાપરવો. ૫૬૫

આનો પરમાર્થ એ છે કે-શ્રમણમાં વસ્ત્ર એકલા કાપુની એ
ચિત્રવજ્રા જણાય છે. આના કાપુ હોય તો નવા શ્રમણમાં વધાર (એક
તે દિવસ ગુણાંત) રહે નહિ, અથવા તો સિદ્ધરાત્ર રહે નહિ, તેમ શુદ્ધ
કાપુનો એવો વિચાર દ્વય નહિ કે-વિહાર કરીને આવેલા મુનિને છત્ર કરીને

શીજે ગામ મોકલે, અને પોતે અયોગ્ય વસ્તુ લેવા કે લોગવવાનો સંકલ્પ કરે, એવો સંભવ હોય નહિ. માટે ઉપરનો અધિકાર સ્વેચ્છાચારિનો જણાયે.

પ્રશ્ન ૩૬ મું—આ અધિકાર વિષે ટીકાકારનો શો અભિપ્રાય પડે છે? તે જણાવશો?

ઉત્તર—આ ઉપરના કહેલા અધિકારમાં મધ્ય માંસના સંબંધે ભાષ્ય-અંતરમાં-કુટનોટમાં જણાવ્યું કે-વખતે કોઈ અતિપ્રમાદિ ગૃહ હોવાથી મધ્ય માંસ પણ ખાવા ચાહે માટે તે લીધા છે એમ ટીકાકાર લખે છે.

સૂત્રના મૂલ પાઠે તો એવા પ્રકારની ચિંતવણા કરી હોય એમ જણાય છે તથાપી ટીકાકારના મત પ્રમાણે હોય તો પણ એ આચાર ગૃહ સાધુનો તો નથી, અને ટીકાકારના અભિપ્રાયે પણ તે સાધુ એકે કરે છે, વળી તેને અતિ પ્રમાદિને ગૃહિ કહ્યો. અને મૂળ પાઠમાં તે તેને ચોકળો માયાના સ્થાનને સેવનારો અને તે કૃતવ્ય કરવા યોગ્ય નથી; એમ ભગવંતે ખુદલા શબ્દોમાં કહ્યું છે; માટે તેની ચિંતવણા હો કે ઉપર કહેલા પત્રર બોલમાંના ગમે તે પ્રકારના આહાર માંડેલા આહાર કરેલા હોય તોપણ તે દોષને પાત્ર છે; કારણકે-એ કૃતવ્ય હીણાચારિનો છે. અયોગ્ય આચારના ધણીનેજ અયોગ્ય ચિંતવણા અને અયોગ્ય વિચાર થાય. તેના માટે આ ચાલતા અધિકારમાં ટળાવાળાએ હીણાચારીના ૪ લક્ષણ જણાવ્યાં છે.

પ્રશ્ન ૩૭ મું—આ સંબંધે હીણાચારીના ૪ લક્ષણ કેવી રીતે જણાવ્યાં છે?

ઉત્તર—પરંપરાના આચારાંગના ટળામાં ઉપર કહેલા અધિકાર સંબંધે એમ જણાવે છે કે-એક સાધુ, જંગલદિક બહુખીલપણે એકિન્દ્રિય રોગને વિષે રહેતાં ત્યાં માંસકરૂપ વિહારી એવા બીજા સાધુએ વિદ્યાર્થી પ્રાદુર્યા દરીકે આવ્યા, તે પ્રત્યે માયાવિદ્યા બિખાગો રચનો લોકપીઠે તેને વિપ્રતારવા બહુ તે એમ કહે.

(૧) હીણાચારીનાં ૪ લક્ષણમાં પ્રથમ તો સાધુને વિપ્રતારના-વચન એવરવાને ત્યાં આહાર ન મળે ત્યાં મોકલે, બીજો ગામ બહુકરે.
(૨) પૂરે સંધ્યા પછા સંધ્યાને ધરે જાવો ચિંતનીને તત્ત્વ માંસાદિક ચાર મહાવિષય લીએ.

(૩) તે વળી દોઝવે-રસડોઝપીપણે, ગૃહીપણે ગૃહ માંસાદિક પણ દુઃખ આહાર ન જાય.

(૪) પછે તે સાધુ લાટકીને પાછા ફરી આવ્યા પછી તે માયાવ માયા કરી-કપટ કરી-પોતાની માયા હાંકવા માટે ગામ મધ્યે તેડી બાંધ

એ ૪ મોટા અંબશુભ માટે હીણાચારીના કર્તવ્ય સર્વ સાધુને માટે ન ધટે; નવનીત, મધુ, મદિરા, માંસ, એ ચારે એણે લેવા ચિંતવ્યા તે રસલોહપીપણે, તેમ સુસાધુને એ સર્વ નિષેધ ૨. માયાવીપણે-માયા કેળવી સાધુ સંઘાતે વિપ્રતારણી કરી સાધુને વંચ્યા ૩ ઇત્યાદિક કર્તવ્ય વીતરાગના સાધુને ન હોય એ તેા હીણાચારીનું કર્તવ્ય.

માંસાહારને માટે ને (૫૬૫) મી કલમ જૈનના સાધુને માટે લાશ કરવામાં આવી છે તે કોઈ વાતે ઘટીત નથી. કોઈ હીણાચારીનું અયોગ્ય કર્તવ્ય હોય તે આખી સમાજને લાશ કરવા ધારે તે કેમ કબુલ થાય? માટે એ કલમની શંકા તદ્દન ખોટી છે.

પ્રશ્ન ૩૮ મું—શિષ્ય-આચારાંગજીના ભાષાન્તરમાં શંકાવાળી કલમમાં (૧૦૭) મી કલમ દાખલ કરી છે તો તેમાં શું કહ્યું છે?

ઉત્તર—તે કલમમાં છ બોલમાં સદાય જીવની ઉત્પત્તિ સંબંધી અધિકાર છે. તેના પુલાસો-સાતમા ભાગના ૨૨ મા પ્રશ્નમાં આવી ગયો છે અને મધ ને મદિરા વિષે વધારે સમજુતી આગળ પર કહેવામાં આવશે ત્યાંથી સમજી લેવું.

પ્રશ્ન ૩૯ મું—શિષ્ય-આચારાંગજીના ભાષાન્તરમાં-‘પરિહાર્ય મીમાંસા’ શકિત સૂત્રની વિચારણામાં-કલમ (૬૧૯) મીમાં શું કહ્યું છે કે જેને શકિત (તકતારી) કલમમાં ટાંકવી પડી છે?

ઉત્તર—અહિંમાં એ સૂત્રના એ કલમના અધિકારે કેટલાક એવી ઇંદા પદાર્થ છે કે માંસ માત્ર ગિલાવના અર્થે સાધુએ માગ્યા છે; માટે તે વસ્તુ ખપતી ટોલી ભેડવે એમ કેટલાક શંકા કરે છે.

પ્રશ્ન ૪૦ મું—આ શંકા ખરી છે કે ખોટી? સૂત્ર પાઠ શું જણાવે? અને જો શકિત પાઠ હોય તો તેના પુલાસો સૂત્રના આધારથી થવો જોઈએ.

ઉત્તર—જલજો-સૂત્ર પાઠ-અને ભાષાન્તર-નીચે પ્રમાણે છે.

સે નિહારૂં વા (૨) જાવ સમાજે સેગ્રંતુન જાનેગ્ગા મંચં ના નરંછં વા

નિગ્રંતુનવાં પેદાર વેસ્ત્રૂવયં વા આપસાર ઉવસદિગ્રંતુનવાં પેદાર જોસદ્દં

બીજે ગામ મોકલે, અને પોતે અયોગ્ય વસ્તુ લેવા કે લોગવવાનો સંકલ્પ કરે, એવો સંલવ હોય નહિ. માટે ઉપરનો અધિકાર સ્વેચ્છાચારિનો જણાયે.

પ્રશ્ન ૩૬ મું—આ અધિકાર વિષે ટીકાકારનો શો અભિપ્રાય પડે છે? તે જણાવશો?

ઉત્તર—આ ઉપરના કહેલા અધિકારમાં મધ માંસના સંબંધે ભાષ્ય-પ્રત્યક્ષમાં—કુટનોટમાં જણાવ્યું કે—વખતે કોઈ અતિપ્રમાદિ ગૃહ હોવાથી મધ માંસ પણ ખાવા ચાહે માટે તે લીધા છે એમ ટીકાકાર લખે છે.

સૂત્રના મૂલ પાઠે તો એવા પ્રકારની ચિંતવણા કરી હોય એમ જણાય છે તથાપી ટીકાકારના મત પ્રમાણે હોય તો પણ એ આચાર શુદ્ધ સાધુનો તો નથી, અને ટીકાકારના અભિપ્રાયે પણ તે સાધુ એકેકે કરે છે, વળી તેને અતિ પ્રમાદિને ગૃહિ કહ્યો. અને મૂળ પાઠમાં તો તેને ચોકજો માયાના સ્થાનને સેવનારો અને તે કૃતવ્ય કરવા યોગ્ય નથી; એમ ભગવંતે ખુદલા શબ્દોમાં કહ્યું છે; માટે તેની ચિંતવણા હો કે ઉપર કહેલા પત્ર જોલમાંના ગમે તે પ્રકારના આહાર માંડેલો આહાર કરેલો હોય તોપણ તે દોષને પાત્ર છે; કારણકે—એ કૃતવ્ય હીણાચારિનો છે. અયોગ્ય આચારના ધણીનેજ અયોગ્ય ચિંતવણા અને અયોગ્ય વિચાર ચાય. તેના માટે આ ચાલતા અધિકારમાં ટળાવાળાએ હીણાચારીના ૪ લક્ષણ જણાવ્યાં છે.

પ્રશ્ન ૩૭ મું—આ સંબંધે હીણાચારીના ૪ લક્ષણ કેવી રીતે જણાવ્યાં છે?

ઉત્તર—પરંપરાના આચારાંગના ટળામાં ઉપર કહેલા અધિકાર સંબંધે એમ જણાવે છે કે—એક સાધુ, જંગાદિક બલખીલુપણે એકિન્દ્રિયોત્તરને વિષે રહેતાં ત્યાં માસકરૂપ વિહારી એવા ધીન સાધુઓ વિહારમાં પ્રાદુર્ય દરીકે આવ્યા, તે પ્રત્યે માયાવિયો ભિખાગો રચનો લોકો તેને વિપ્રતારવા બહી તે એમ કહે.

(૧) હીણાચારીનાં ૪ લક્ષણમાં પ્રથમ તો સાધુને વિપ્રતારવા-વંચવા એવરવાને ત્યાં આહાર ન મળે ત્યાં મોકલે, બીજો ગામ બટકાવે

(૨) પૂરે સંસાર પછા સંસારને ઘરે જાયો ચિંતનીને ત્યાર અસાધિક ચાર મહાવિગય લીધા.

(૩) તે વડી લોગવે-ચલકોટપીપણે, ગૃહીપણે શુદ્ધ મનસા જે પણ ૬૩ આહારન જણાવ.

(૪) પછે તે સાધુ ભટકીને પાછા ફરી આવ્યા પછી તે માયા કરી-કપટ કરી-પોતાની માયા હાંકવા માટે ગામ મધ્યે તેડી ન

એ ૪ મોટા અંબુજી માટે હીજાચારીના કર્તવ્ય સર્વ સાધુને માન ધટે; નવનીત, મધુ, મહિરા, માંસ, એ ચારે એણે લેવા ચિંતવ્યા રસબોલુપીપણે, તેમ સુસાધુને એ સર્વ નિષેધ ર. માયાવીપણે-નાંચા કેળવી સાધુ સંઘાતે વિપતારણી કરી સાધુને વંચ્યા ૩ ઇત્યાદિક કર્તવ્ય વીતરાગના સાધુને ન હોય એ તેા હીજાચારીનું કર્તવ્ય.

માંસાહારને માટે જે (૫૬૫) મી કલમ જૈનના સાધુને માટે લાગુ કરવામાં આવી છે તે કોઈ વાતે ધરીત નથી. કોઈ હીજાચારીનું અયોગ્ય કર્તવ્ય હોય તે આખી સમાજને લાગુ કરવા ધારે તે કેમ કળુવ થાય? માટે એ કલમની ચંકા તદ્દન ખોટી છે.

પ્રશ્ન ૩૮ મું—શિષ્ય-આચારાંગજીના ભાષાન્તરમાં ચંકાવાળી કલમમાં (૧૦૭) મી કલમ કાબલ કરી છે તો તેમાં શું કહ્યું છે?

ઉત્તર—તે કલમમાં છ બોલમાં સદાય જીવની ઉત્પત્તિ સંબંધી અધિકાર છે. તેનો ખુલાસો-સાતમા ભાગના ૨૨ મા પ્રશ્નમાં આવી ગયો છે અને મધ ને મહિરા ત્રિપે વધારે સમજીતી આગળ પર કહેવામાં આવશે ત્યાંથી સમજી લેવું.

પ્રશ્ન ૩૯ મું—શિષ્ય-આચારાંગજીના ભાષાન્તરમાં-‘પરિહાર્ય મીમાંસા’ શંકિત સૂત્રની વિચારણામાં-કલમ (૬૧૯) મીમાં શું કહ્યું છે કે જેને શંકિત (તકતારી) કલમમાં ટાંકવી પડી છે?

ઉત્તર—અહિંયાં એ સૂત્રના એ કલમના અધિકારે કેટલાક એવી ચંકા ધરાવે છે કે માંસ માત્ર નિવાળુના અર્થે સાધુએ માગ્યા છે; માટે તે વસ્તુ ખપતી ટાંકી નેહએ એમ કેટલાક ચંકા કરે છે.

પ્રશ્ન ૪૦ મું—આ ચંકા ખરી છે કે ખોટી? સૂત્ર પાઠ શું જણાવે છે અને એ શંકિત પાઠ હોય તો તેનો ખુલાસો સૂત્રના આધારથી થવો.

ઉત્તર—અહિંયાં-સૂત્ર પાઠ-અને ભાષાન્તર-નીચે પ્રમ.જે છે. સે નિકમ્મ વા (૨) ઝાવ સમાપે સેગ્ગંતુન જાનેગ્ગા નંનં વા નરું વા ઉગ્ગનાવં વેદાર તેસ્સુવવં વા ખાવસાર ઉવસસિગ્ગનાવં વેદાર નોસદ્દં ઉવસં દનિપું ખોસોગ્ગા । નરુપ્પ મિઝાવનાંદાર । (૬૧૮)

મુનિએ માંસ કે મત્સ્ય ભુંગતા જોઈ અથવા પડોણાને માટે પૂરીએ તેલમાં તળાતી જોઈ તેના સાડું ગૂઢસ્થ પાસે ઉતાવળા ઉતાવળા દોડી તે ચીજો ભાગવી નહિ અગર માંદગી લોગવનાર મુનિના સાડું (ગરમ પૂરીઓ) ખપતી હોય તો જુદા વાત છે. (૬૧૯)

અહિંયાં ભાષાન્તરવાળાએ માંસ મત્સ્યનો કાંઈ ખુલાસો કર્યો નથી; તેથી ભાષાન્તર વાંચવાવાળાને ઝ્રમણામાં પડવું થાય તે સ્વાભાવિક છે અને ઘણાં લોકો શંકાશિલ થાય; માટે અહિંયાં જણાવવા જરૂર પડે છે કે—માંસ શબ્દે કોઈ પંચેન્દ્રિય જીવનો માંસ ન લેવો; તેમજ મન્ય શબ્દે મત્સ્ય-માંછવા પણ ન લેવા, પણ બન્ને વનસ્પતિનીજ જાતી છે એમ પરંપરાના આચારાંગજીના ટખામાં ખુદ્દલી રીતે જણાવે છે અને બીજા સૂત્રો પણ તે વિષે પુરતી સાક્ષી આપે છે.

પ્રશ્ન ૪૧ મું—પરંપરાનો ટખો તો ઘણું કરી પાયથંદ્ર સરિથનો કહેલો છે ને તે તો મહા વિદ્વાન તરિકે ગણાઈ ગયા છે ને તેમનો કહેલો ટખો પણ પ્રામાણિક ગણાય છે; માટે તેમણે મંસંવા મચ્છંવા શબ્દનો એ અર્થ કર્યો છે ને તે વિષે કાંઈ વિશેષ ખુલાસો જણાવે છે?

ઉત્તર—સાંભળો—ઉપર કહેલા નવમા ઉદ્દેશમાં મંસંવા કહેતાં—મંસંવે ગીર-વનસ્પતિનો ગીર અને મચ્છંવા કહેતાં—મન્ય ને આકારે વનસ્પતિ કહેતા દોડી પ્રમુખ. પયતા તળતા દેખીને તથા તેલમાં પુડવા પ્રમુખ તળતા પયતા દેખીને સ્વપુ ઉતાવળો ઉતાવળો આવીને જાણે નહિ—માગે નહિ એ ઉત્તર માગે જાણવા, અને અંપવાદ માગે એટલો વિશેષ જંગિલાનાદિકને અંધ જોઈએ તો કદાચિત્ત માગે અન્યથા માગે નહિ. અહિંયાં માંસ મન્ય શબ્દે વનસ્પતિ જાણવી. લોક પ્રસિદ્ધ નામ કહેતાં તેવો અર્થ કરવા નહિ મું મંચે નહિ. સાધતો ‘અમલમાંસી અમલરિયા’ ઇતિ વચનાત્. આ પ્રમાણે પરંપરાના ટખામાં કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૪૨ મું—આ વિષે કાંઈ અધિક જાણવા જેવું છે? હા કે નહિ તે પણ જણાવશો?

ઉત્તર—જે મંસ મન્ય ગિલાનું ને અર્થે માગ્યા એવો સંદેહ કોઈ અંધ. તેનો પ્રત્યુત્તર—સૂત્રની આપે તો મંસ શબ્દે વનસ્પતિનો ગીર-વનસ્પતિ પ્રમુખ તળતા હોય તે. મન્ય શબ્દે તંદુલ પર્ણાંય નામ, તંદુલ ચાખાનું નામ છે. અનુષ્ટોત્તર મંચે જુજ તંદુલ જેવ તંદુલ મન્ય પરંપરા પર. ચાખાની વડી પાપડી તે પણ તળાય છે. મંસંવા ૦ કહેવા ૦

દળ તથા ગીર તે મંસ-ગીર કહીયે. સાખં પંત્રવણા પદ પહેલે બિંદ મંસં
કઢાઈં યાદુ હવંતિ યદ જીવસ્સ. મચ્છન્નાં મચ્છને આકારે કારેલા ડોડી
પ્રમુખ તથા મચ્છને નામે વનસ્પતિ મુદ્ગિજ્જમાણં તળતાં પેહાણં દેખીને
અથવા તેલપૂર્ણવાં તેલ પ્રધાન પુડલો આણસાણં પ્રાહુણાને અર્થે એટલે એ
પ્રકારની વનસ્પતિ ત્રીજી પુડલો એ ૩ ઉવલહિંજ્જમાણં તળતા-પથતા
પેહાણં દેખીને ગોલધં ૨ ઉતાવળો ઉતાવળો ઉવસં કમિત્તું આવીને સહેજ
લાવે-સ્વાદે ઉમાસેજ્જાળ માગે નહિ. જળતથ ગિલાણ ગીસાણં ગિલાણના
પ્રયોગ માટે એટલે ગિલાણ મંદવાડિયાને અર્થે તળયું તાળ્યું માગે એ
ત્રણે ગિરાદિક હલુણં તળ્યાં મોઢે લાગે તે માટે પણ ગિલાણ મંદવાડિયાને
માંસ માછિલા સંદે નહિ-પચ્ચે નહિ; માટે અહિંયાં માંસ માછલાને અર્થે
લાયુ થાય નહિ. જે માંસ, માછલાનો અર્થ કરે છે તે એકાંત સૂત્ર વિરુદ્ધ
બોલે છે. મંસ મત્સ્યનો અર્થ વનસ્પતિનોજ કરવો, એ તળતાં દેખી
ગિલાણાદિક માટે માગવાનો સંભવ; પરંતુ માંસ તો પુરથીજ નિષેદ છે.
અને મત્સ્ય તે અત્તનું નામ હોય એટલે મત્સ્યને નામે અત્ત હોય. તંદુલ
મચ્છ તથા મત્સ્યને આકારે વનસ્પતિ પણ હોય તે કંટોલા કંટોડા પ્રમુખ
ખીજ પણ કંટાવાળી વનસ્પતિ મત્સ્યને આકારે હોય તે તળી તાલી નીલી
તથા સૂડી વનસ્પતિ તથા પુડલો ગિલાણ ધરણ મંદવાડિયાને અર્થે માગી
લીએ એ અર્થ શુદ્ધ છે. એ (૬૧૯) ની કલમનો ખુલાસો કર્યો.

પ્રશ્ન ૪૩ મું—શિષ્ય-શ્રી આચારંગ સૂત્રના ભાષાન્તરમાં ‘પરિહાર્ય
નીમાંસા’ માં-શકિત સૂત્રની વિચારણામાં-શંકાવાળી કલમોમાં (૬૩૦) ની
કલમ જે શંકાવાળી મૂકી છે કે-જેની અંદર એવો પાડ છે કે-મંસયં મચ્છન્નં
મોષા અટ્ટિવાદં કંટણ મહાપસેતં જાવ પરિઠ્ઠવેજ્જા એટલે માંસ માંસ જાળેજ
અહિં અહિં પડેજ એમ કહેવામાં આવે છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—અહિંયાં પ્રથમના અપિકાર ઉપર નિચાર કરતાં વનસ્પતિની
અતિમાં યાદી વસ્તુ નાખી દેવા યોગ્ય હોય અને યોદી વસ્તુ ખાવા યોગ્ય
હોય તેવી વસ્તુ સાપુકે લેવી નહિ. તે વાત (૬૨૮) ની કલમમાં જણાવેલ
છે. તેમજ આચારંગજી સૂત્રની ખીજ આગતિમાં-(૬૨૬) ની કલમમાં એજ
જાણ જણાવેલ છે કે—

જે વિરત્ત રા (૨) સેવ્યં પુન યામેજ્જા, વદુ અટ્ટિયં મંસં, મચ્છન્નં
વદુ કંટગં;—મસિ સત્ત રદિગદિયંતિ અને વિના નોદન વાત, વદુ ઉચ્ચિવ

ધમ્મિણ્—તહપ્પગારં વહુ અટ્ઠિયં મંસં મચ્છંવા વહુ કંટગં લાભે સંતે જાવ નો પડિગાહેજ્જા । ૬૨૯

વળી બહુ ઠગિયાવાળું (પતસ વીગેરે ફોનોનું દળ) ગર્ભે યા બહુ ઠાંટાવાળી મત્સ્યાકારની વનસ્પતિ જે દેવાથી થોડું ખાવાનું બને અને બહુ છાંડવું પડે છે તે પણ અહણુ નહિ કરવા. (૬૨૯)

હવે ઉપર કહેલી વસ્તુ સાધુ ગોચરીયે ગયા છતાં ને કોઇ નિમંત્રણ કરે તે સંબંધે નીચેના પાઠમાં જણાવે છે.

સે મિક્ખૂ વા (૨) જાવ સમાણે સિયાણં પરો વહુ અટ્ઠિણ મંસેમ મચ્છેણ ઉવણિમંતેજ્જા “આડસંતો સમણા, અમિકંસસિ વહુ અટ્ઠિયં મંસં પડિગાહેચ્છ?” એવપ્પગારં ણિમ્મોસં સોચ્ચા ણિસન્નમ સે પુગ્ગા મેવ આલેણ્ણ, “આડસો—તિવા મણિતિવા, નો સ્થલુ મે કપ્પઈ સે વહુ અટ્ઠિયં મંસં પડિગાહેચ્છ । અમિકંસસિ મે દાડં, જાવહયં તાવહયં પોગ્ગલં દલવાહિ, મા અટ્ઠિયાઈ ।” સે સેવં વદંતસ્સ પરો અભિદ્દુ અંતો પડિગાહગંસિ વહુ અટ્ઠિયં મંસં પરિભરણ ણિદ્દુ દલણ્ણ; તહપ્પગારં પડિગાહગં પરહત્થંસિવા પર પાયંસિવા અણ્ણુ અણેસણિજ્જં લાભે સંતે જાવ નો પડિગાહેજ્જા । સે આહચ્ચ પડિગાદિ પિયા, સંણો “દિ” ચિ વણ્ણ, નો “અણહિ” ચિ વણ્ણ । સે—ત માયાણ્ણ એવં મવકમેજ્જા, (૨) અહે આરામંસિવા અહે ઉવસ્સયંસિવા અપ્પંડણ્ણ જાવ મંસં સંતાણ્ણ મંસગં મચ્છગં મોચ્ચા અટ્ઠિયાઈ કંટણ્ણ મહાય સે ત માયાણ્ણ એવં મવકમેજ્જા । અહેજ્જામથંડિલંસિવા જાવ પમજ્જય (૨) પરિટ્ટવેજ્જા । ૬૩૦

કદાચ મુનિને કોઇ નિમંત્રણ કરે કે “હે આયુષ્મન ધ્રમ્મ, તને ઠગિયાવાળું પુગ્ગલ જેણે લીધે?” આડું વાક્ય સાંભળી મુનિએ તરત જવાબ આપ્યો કે “હે આયુષ્મન યા બહેન ! મને બહુ ઠગિયાવાળું પુગ્ગલ—ગર્ભ નથી જોઈતું; અગર તમે મને તે દેવા ચડાતા હો તો મને તેના અંદર પુગ્ગલ—ગર્ભ છે તેટલું આપો, ઠગિયા નહિ આપો” એમ કહ્યા છતાં પણ ચૂકત્ય પોતાના વાસુદુમાંથી તેણે બહુ ઠગિયાવાળું પુગ્ગલ ગર્ભ લાવીને આપવા માંડે તો તે મુનિએ તેનાજ હાથમાં કે વડકમાં રહેવા દેવું, ચૂકત્ય નહિ કરવું. અગર કદાચ ચૂકત્ય તે મુનિએ પાસે ૪૮ નાખી દે તો મુનિએ તે ચૂકત્યને કશું નહિ કરેવું, કિંતુ તે જગત ૨૭ ને ૨૮ નીચેના અધ્યયનમાં જણાવેલું વિશેષથી સંકુલ બાબ છે કે ૩૦ નીચેના અંદર લેખીને તે લેખની ઠગિયા અને ઠાંટા નિમંત્રણ સ્વરૂપે ૩૧ નીચેના પાઠથી આવવા (૩૩૦)

અહિંયાં મૂળ પાઠ ઉપરથી કે મૂળ ભાષાન્તર ઉપરથી દોષનિ-
રૂપકતા જેવું કે ભડકવા જેવું નથી તેમજ એકદમ કોઇએ અભિપ્રાય પણ
આપી દેવા જેવું નથી. પાઠમાં કહેલા શબ્દનો અર્થ લોક પ્રસિદ્ધ ભાષામાં
વપરાતો જે છે તે પ્રમાણે ગ્રંથનું નહિ કરતાં વનસ્પતિની જાતિમાંજ તે
શબ્દો સહિત લાગુ થાય છે.

પ્રશ્ન ૪૪ મું—શિષ્ય—અહિંયાં મૂળ પાઠ પ્રમાણે સાધુના પાત્રમાં
આવેલી વસ્તુ તેમાંથી જાધી શું ને પરંતુ દીધી શું તેનો ખુલાસો તો
થયો જોઈએ ?

ઉત્તર—તેનો ખુલાસો બહુ સારો છે સાંભળો—સાધુ ગૃહસ્થના ઘરે
વહોરવા ગયા, દાતારે શાક, અથાણું કે મોરખાનું આમંત્રણ કર્યું. તેમાં
દોષ કાંટા કુળીયા કે ઠંજીયા—ગોટલા કે છોડીયા વગેરે ખાતાં ચવાય તેવા
ન હોય અને ગળે અટકે તેવા પદાર્થો હોય તે સહિત દાતાર વેરાવે તો
પ્રથમ સાધુ ના પાડે કે તે ચીજ લેવા ભ્રમ નથી; પરંતુ જો તમારે મને
તે વસ્તુ દેવી હોય તો તેમાંથી ઠંજીયા, ગોટલા, છોડીયા કે કાંટા વગેરે
આવામાં—ચાવવામાં ન આવે તેવા પદાર્થો કાઢી નાખીને બકાત રહેલો મંચ
શબ્દો તેનો ગીર-દગ-ગર્લ વેરાવે. તેમ કહેવા છતાં કોઇ દાતાર ઉતારજો
અથ જોમને એમ સાધુના પાત્રમાં નાખી દે તો ગૃહસ્થને તિરસ્કાર નહિ
કરતાં—કમકો નહિ દેતાં સાધુ પોતે ગોટલા છોડીયા—ઠંજીયા વગેરે કાઢી નાખી
ખાવા ચોચ કુણી વસ્તુને ખાઈ જાય અને બાકીની વસ્તુ પરિડવે. દાખલા
તરીકે—કેરીના અથાણામાં ગોટલા—છોડીયાં હોય, ખારેક, હાંટના અથાણામાં
ઠંજીયા હોય અને કોઇ એવી ચીજ હોય કે—જેમાં કાંટા પણ હોય
તેમાંથી ખાવા ચોચ વસ્તુને ખાય અને પરિડવવા ચોચ વસ્તુને પરિડવે;
એવો અપિકાર હોવા છતાં તેને અવગણી રૂપમાં અર્થ કરી સાધુને અભદા
વસ્તુ ખાવાનો આરોપ મૂક્યા તે મદા તુકચાનીનું કર્તવ્ય છે.

પ્રશ્ન ૪૫ મું—શ્રીમંતે મૂળ પાઠે અહિં, નંબ ને નચ્છ એ વસ્તુ
શબ્દો લેવા છે તેનો અર્થ તો પાંચદ્રિયના શરીર સંબંધીમાં જાય તે
ઉપરથી પણ દોષો અવગણ વિચાર ઉપર જાય અને ચંકાસિલ બને તેના
અભાષાને માટે ઉત્તર જણાવ્યા સુચન વનસ્પતિના સંબંધમાં એ વસ્તુ
જાલ જો સંયોજન દાખલાથી સાચીની કરી જાણે તો વસ્તુની ચંકાનું
અભાષાન થાય માટે તે પ્રગટ કરવા જરૂર છે.

ઉત્તર—સાંભળો—પ્રથમ ‘અદ્વિયં’ શબ્દનો અર્થ કરીએ છીએ. અદ્વિયંનો અર્થ હાડકા થાતો નથી પણ ઠળીયા થાય છે. જુઓ શ્રી વૈકલિક સૂત્રનું પાંચમું અધ્યયન—તેની ગાથા ૭૩ મી.

વહુ અદ્વિયં પુમ્મલં, અણ મિસં વા વહુ કંદર્યં;

અત્થિયં તિંદુયં વિલં, ઉવુ સંહંવ સિંવાલિં. ॥ ૭૨ ॥

ભાવાર્થ:—જે ફળને વિષે ઘણા ઠળીયા હોય તે પોગળ વૃક્ષનું તથા સીતાફળ પ્રમુખ, અણમીસનામાં વૃક્ષનું ફળ, જેને ઘણા કાંટા હોય તે, અગથીયાના ફળ, ટીંબરૂના ફળ, ઘીલીના ફળ, શેરડીના ફળ, સામં વેલાના ફળ તથા તુરાની પાપડી. ॥ ૭૩ ॥

અપ્પેસિયા મોયળ જાણ, વહુ ઉક્કિય ધમ્મિણ;

દિતિયં પહિ આહક્સે, નમે કપ્પહ તારિસં. ॥ ૭૪ ॥

ભાવાર્થ:—એ પૂર્વોક્ત ફળ (ઘણા ઠળીયા તથા કાંટાવાળા) ખવાય તેવો ભાગ થોડો હોય અને નાખી દેવા જેવો ભાગ ઘણો હોય તેથી તે દાતાર દીએ તે વારે સાધુ કહે તેવો સદોષ આહાર મુજબ કહેવો. ૭૪

ઉપર કહેલા આચારંગની (૬૩૦) મી કલમને આ દશ વૈકલિક સૂત્રની બન્ને ગાથા વિશેષ આશીર્જીત થાય છે કે—અદ્વિયં શબ્દનો અર્થ હાડકા નથી પણ ઠળીયા છે.

તેમજ શ્રી પદ્મવદ્વાજ સૂત્રના પહેલા પદમાં વૃક્ષના અધિકારે કહ્યું છે કે—

સે કિંતં રુક્ષા ? રુક્ષા દુવિદા પળ્લતા, તંજહાણગટ્ટિઆય, વહુ રૂંદા ગાય ॥ ને કિંતં ણગટ્ટિયા ? ણગટ્ટિયા અણેગવિદા પળ્લતા તંજહા—વિં જંવુ રૂંદાદિ.

અદ્વિયાં એગટ્ટિયા—એક ઠળીયાવાળા વૃક્ષ નિંજ—કીંચિ, એ વંજુ વગેરે ૩૧ જાતના વૃક્ષ કહ્યા છે.

એગટ્ટિયા એટલે એગ અટ્ટિયા. આનો અર્થ એક હાડકાવાળું વૃક્ષ છે એમ ન થાય પણ એક ઠળીયાવાળા ઘણાં વૃક્ષ છે એવો અર્થ થાય.

પ્રશ્ન ૪૬ મું—અદ્વિયનો અર્થ જંમ ઠળીયાનો સાત્રીય કરી તેમ વનરૂપિણા ગીતને તેના જગને કે ગતને ‘મંચ’ કહીને કહ્યું છે કેણ પુરંદો ૫૩ છે ? એ તે પ્રમાણે વનરૂપિણા ગતને મંચ કહ્યું છે. એટલે આચારંગની વકતરી કલમનું વનરૂપિણા ગતને મંચ કહ્યું છે. એટલે આચારંગની ૫૩ દર ય.ય.

ઉત્તર—સાંભળો-પત્રવણાણ સૂત્રમાં પહેલા અધ્યયને-લાલાવાળા પેઢ પાને (૫૧, મે-૧૧ મી-૧૨ મી-ગાથામાં કહ્યું છે કે—

પુસ્તકલં કાલિંગ, તુંવ તડ મેલુ વાલુકં;
 ઘોસાલયં પગોલં, તિંદુયં ચેવ તિંદૂસં. ॥ ૧૧ ॥
 બિંટ મંસ કઢાહં, પ્યાહ હવંતિ ઇગ જીવસ્સ;
 પતેય પતાહંસ, કેસર મકેસરં મિંજા. ॥ ૧૨ ॥

અર્થો:—પુષ્પ ફળ (કોહલા) કાલિંગડા (તરણુજ) તુન્ના, તુન્ડે, ભસડે, (ખરણુજ) ઘાસડે, (તોસા) પટોલ, તિંદુક-ટાંબરૂ, ટીકસા ઇનકા રંટ, મંસ-ગિરા-(ઢળ-ગર્જ) વડપર કે કડકા-છાલ, ઇનમે તીનોકા એક જ કહા હું. ઇનકે પાન કેસર વૈસેહી કેસરા વિના મિંજ ઇનમે પ્રત્યેક ૭૪ જાનના ॥ ૧૧ ॥ ॥ ૧૨ ॥

હ્યો, અહિયાં તો વનસ્પતિના ઠગીયાને અહિયં; તેમજ વનસ્પતિના ધીર-ઢળ કે ગર્જને મંસ કહિને સૂત્રકારે ખુલ્લી રીતે જણાવ્યું છે-તેમજ શક શાસ્ત્ર “શાલિંગામ નિધંદુ ભૂષણામ્” માં પાને ૮૭૩ માં કાલિંગાને ખુશ્તિમાં-તડખુચ ને-માંસ ફળ કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૪૭ મું—જેમ ઉપરની જે જાણતો ખુલાસો કર્યો તેમ જો મન્દ-મત્સ્ય ત્રિપેનો ખુલાસો થાય તો વધારે સારું; કારણકે કેટલાકનું કહેવું જોમ થાય છે કે-મન્દ શબ્દનો અર્થ મત્સ્ય સિવાય બીજો કોઈ થાતો નથી અને કોઈ કોપમાં પણ બીજો અર્થ નીકળતો નથી; માટે મન્દનો અર્થ કોઈ સૂત્રમાંથી વનસ્પતિમાં નીકળી આવે તો ઘણું લોકોને તત્ સંબંધી ચંકા ફર થાય.

ઉત્તર—જો કોઈ જોમ કહેતું હોય કે-કોઈ કોપમાં મન્દનો અર્થ બીજો થતો નથી તો શ્રીમાન હેમચંદ્રાચાર્યના પ્રસિદ્ધ કોપમાં-અમુક ભવની વનસ્પતિનાં નામ છે તેમાં નીચે મુજબ નામો આપવામાં આવ્યાં છે. “તિલ્કા રિશ કટુર્મત્સવા ચક્રાંગી શકુલાદનો.” આ છ નામોની અંદર યોગ્ય નામ મત્સ્ય એવું છે. (પરિહાર મિમાંસા.)

જેમ આચાર્યમાં કહેલા જે શબ્દમાં મંસ ને મદિયં, ને મન્દ ને કંટણ શબ્દ લાગુ છે, એટલે મંસ, તે વનસ્પતિના ઇનમાં જેમ ઠગીયાનો સંતવ વડ મન્દ શબ્દ તેથી ભવની-તેણ આશરની પણ કાટાણી વનસ્પતિ રસ વૈશલિમાં કહી છે.

તેમજ “શબ્દ ચિંતામણી” (સંસ્કૃત-ગુજરાતી શબ્દકોષ) માં એકલા મચ્છ કે મત્સ્ય શબ્દનો અર્થ માંછલું મત્સ્ય થાય છે, પણ તે શબ્દને અંગે બીજાં નામો પણ લેવામાં આવે છે. જેમકે—

મત્સ્ય ગંધા-વનસ્પતિ જળપીપર.

મત્સ્યંડી-એક જાતનો ગોળનો ચિકાર. (સાકર).

મત્સ્ય પિસા-વનસ્પતિ કટુ રોહિણી, કટુ.

મત્સ્યાક્ષી-૧ એક જાતની ધ્રો, ૨ વનસ્પતિ મરાઠી, ૩ વનસ્પતિ પ્રાચીન.

મત્સ્યાંગી-એક જાતની વનસ્પતિ.

મત્સ્યાદની-જળપીપર.

અને ગુજરાતી શબ્દકોષમાં મચ્છનો અર્થ માંછલું, ૨ માંછલું જે ધનુષ જેવું થાય છે તે મચ્છ તણાયો એમ કહેવાય છે, ૩ દશ અંગના માંનો એક.

એમ મત્સ્યને અંગે લેણેલા બીજા ઘણા શબ્દો લેવામાં આવે છે. વૈદક શાસ્ત્રમાં પણ મનુષ્ય તિર્યંચ-પશુ, પક્ષી. અને જળચરના બધે વનસ્પતિના ઔષધીઓનાં ઘણાં નામો લેવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૪૮ સું—આ વિષે ટીકાકાર શું જણાવે છે?

ઉત્તર—આચાર્યશ્રીના બાપાન્તરમાં પૃષ્ઠ ૧૩૫ મે-(૬૩૦) મી ૩૩મી કુટનોટમાં એમ જણાવે છે કે—

અહીં ટીકાકાર લખે છે કે મુનિને કોઈ તેવી જાતની વ્યાધી થયેલી હોય તેને મટાડવા વૈદના કલ્યાણી મુનિ કદાચ માંસ કે મત્સ્યને ધરી પર રાખીને તે વ્યાધીને મટાડે તેના માટે આ સૂત્ર છે અને અહીં મુનિ માંસનો અર્થ ખાતું નહિ દરતાં શરીર પર લગાડવું એવો કરવો; અગર છેલ્લે અભિપ્રાયે આ મૂલ્યનું વ્યાખ્યાન કરવું. દશ વૈકલ્પિકની ટીકામાં દર્શાવેલ સ્વસ્તિ માંસ અને મત્સ્ય શબ્દો તે નામની વનસ્પતિ સમજાવી એવી આજીવન પણ ધરી છે.

પ્રશ્ન ૪૯ સું—આ વિષે બાપાવજીયમાં શું જણાવે છે?

ઉત્તર—આચાર્યશ્રી મૂલના મૂળ બાપાન્તરમાં એક ગીટી ૬. ૩૩ ની છે તેમાં ૬૨૯-૬૩૦ પંક્તિ જરૂરી પુસ્તકો એ હિંદુઓમાં ૬૩૩ ની—

અહીં બાપાવજીયકાર જણાવે છે કે—આ ઉલ્લેખ મૂલ્ય છે એ ઉલ્લેખ મૂલ્ય નાદ-મત્સ્ય શબ્દોનો અર્થ વૈદક પ્રતિદ્વ નહિ કેવો નથી

શબ્દોનો અર્થ વનસ્પતિ રૂપે કરવો જોઈએ. એમ જણાવીને તેમણે મુજૂ ધાતુનો ખાવાનો અર્થ કાયમ રાખી ખાકીના શક ભરેલા શબ્દોના નીચે મુજબ અર્થ આપ્યા છે.

માંસ-(પનસ વગેરે) ફોનું ગર્ભ.

મત્સ્ય-એ નામની વનસ્પતિ.

અસ્થિ-ફળના અંદર રહેલાં ગોટલાં કે કળિયા.

પુર્જીલ-ગર્ભ ગાલો કે ગર.

કંટક-ફળમાં રહેલાં કાંટા.

ટીકાકારે આ સૂત્રને અપવાદ તરીકે ગણીને સદરહુ શબ્દોનો લોક પ્રસિદ્ધ અર્થ કાયમ રાખી મુજૂ ધાતુનો અર્થ ખાવાનો નહિ પણ ખાંદ પરિભ્રામનો કરવો છે. (ભાષાન્તર કર્તા પોતાનો અભિપ્રાય જણાવે છે કે—)

અમે ભાષાન્તરમાં ટીકાને અનુસરતો અર્થ આપ્યો છે; છતાં બાળાવ-બોધકારના અર્થ સાથે પણ અમારે વાંધા જેવું નથી. વધુ ખુલાસા માટે જુઓ શબ્દાર્થ વિવેક.

પ્રશ્ન ૫૦ મું—શબ્દાર્થ વિવેકમાં શું કહ્યું છે? તે જણાવશો?

ઉત્તર—પ્રસ્તાવના વગેરે પૃષ્ઠ (૪૦)મે-શબ્દાર્થ વિવેકમાં કહ્યું છે કે—

જે વાક્ય સંબંધે આ ચર્ચા ઉડેલી છે તેને માટે ટીકાકાર એમ જણાવે છે કે—માંસ શબ્દનો ઉત્સર્ગમાં-ગર્ભ અથવા દળ અર્થ સમજવો. પરંતુ કોઈ આપત્ત કાળમાં અત્ર, પાણીનો અભાવ હોય અને કોઈ સાધુ રોગીય થયો હોય, સંવર માર્ગમાં સ્થિર ન રહી શકતો હોય, ધર્મની ટેવના ચતી હોય, પોતાની સારી રિતિ ઉપર ઉત્તતિને આધાર હોય અને પોતાના રોગનું નિવારણ કરવા કોઈ મદદાન વૈદનો આગ્રહ હોય, તેવે પ્રસંગે ખાંદ વિવેકન અર્થે જેમ વાથ આદિના તેજ વપરાય છે, તે પ્રમાણે અપવાદ માર્ગે વાપરવાનું ટીકાકાર કહે છે. આ જગોએ કોઈ એમ પ્રશ્ન કરે કે જાન પુસ્તકના ભાષાન્તરમાં ત્યારે મત્સ્ય-માંસના અર્થમાં વનસ્પતિ તથા ગર્ભ જેવા શબ્દો શા માટે નથી વાપરવામાં આવ્યા? તેનું સમાધાન એ છે કે-પ્રથમ તો આ વાત લાગે વખત થયા ચર્ચાય છે, તેમજ ટીકા-કારના બાદ ઉપરોક્ત અર્થ, અનુક સંજોગોએ વાપરવાના અભિપ્રાયને અનુ-સરી આ બાબત ખાત પૂરતી દાખલ કરવાની હોવાથી અમે એ પાકમાં દત્ત તેજા મુજૂ શબ્દોજ સંમેલ છે, માટે માત્ર તે ઉપરથીજ વાંચનારે કશું વિચારવું જોઈ નથી. આશોમાં કહેવું છે કે—

શક્તિ ગ્રંથો વ્યાકરણોપમાન-કોશાસવાક્યાંદ વ્યવહારતથા.

અર્થ—વ્યાકરણથી, ઉપમાનથી, કોષથી, આસવાક્યથી અને વ્યવ-

હારથી અર્થ મનાય છે માટે વર્તમાનકાળના જીન વૃદ્ધ વ્યવહારીઓ એ અર્થ કહે તે માન્ય રાખવો; એ ભવ્ય જીવનું કર્તવ્ય છે. મત્સ્ય મંત્રનો બાહ્ય પરિભોગને અર્થે પણ પરંપરાથી નિષેધ આપ્યો આવે છે, માટે પરંપરા અને વૃદ્ધ વાક્યોને માન આપી અર્થ ગ્રહણ કરવો એ આસ્તિક પુરોહિતું કર્તવ્ય છે. એક શબ્દના અનેક અર્થ થાય છે તે આજ્ઞાકરો કેળવાયેલા તેમજ અભણ વર્ગે જાણી સારી રીતે સમજે છે. શ્રી ભગવદ્ગીતા સૂત્રમાં વનસ્પતિનાં વિચિત્ર નામો આવે છે—અશ્વત્થી અશ્વકર્ણી, તિલકર્ણી, મંડુકી, ઐશવણી વીગેરે ઘણાં નામો બીજા લીધેલાં નામને મળ્યાં આવે છે. વગેરે વગેરે (શબ્દાર્થ વિવેક.)

પ્રશ્ન પર સુ—અહિયાં એક સવાલ ઉઠે છે કે અહિયાં શબ્દ હાડકાને બદલે ઇજિયાનો અર્થ લાગુ કર્યો તે સૂત્રપાઠથી જેમ મંત્ર છડે વનસ્પતિનું દળ-ગીરા-ગર્ભ સાબીત કરી આપ્યું તેમ અહિયાં શબ્દ હાડકા નહિ પણ ઇજિયા છે એમ સૂત્રપાઠથી નિર્ણય કરી આપો તેમ છતાં

ઉત્તર—હા, જી, સાંભળો—અહિ શબ્દ હાડકા, અને અહિયાં છડે ઇજિયા સૂત્રપાઠથી જણાવીએ છીએ.

(૧) ભગવદ્ગીતા સ. ૨ જે-ઉ. ૫ મેં—તુંગીયા નગરીના દ્રાવક કેચાએ અટ્ટિ મિત્ર પેન્નાણુ રાગ રવા. હાડ અને હાડનીમિંત ધાર્મના ઉપર પ્રેમ રાગે કરીને રંગાણા છે.

(૨) ભગવદ્ગીતા સ. ૨ જે-ઉ. ૧ લે—ખંધકજનુ ચરીર કેતું કુંડે નિમ્મંસે અટ્ટિ ચન્ના વજદે. માંસ વિનાના અસ્થિ-હાડકાને ચર્મ તે બંધાયેલું.

(૩) સાતા અ. ૧ લે—મેયકુમારનું ચરીર-અટ્ટિ ચન્ના વજદે. કેડે માંસ રહીત કંકરી જુવા હાડકા વ ચર્મથી બદા.

(૪) અનુરાધાવવાઈમાં—ત્રીજા વર્ગના પેલે કુટ્ટે-ધના અત્યંત ચરીર-નિમ્મંસે અટ્ટિ ચન્ન ઊરવાળ. માંસ રહિત અસ્થિ-હાડકા ને કંકરી કહી વડાયેલ છે.

(૫) ૩૮ ૩ જે-ઉ. ૪ લે—ત્યો વિનિયંમા વજ્રતા વંડ ની વિંડ, કેડ મનુસંનનદે-અટ્ટિ કંકરી હાડકા, હાડકાની મિંત ને કેડ મિંત વજુ નાવના અત્યંત હલકા છે.

(૬) ઠાણાંગઠાણે ૪ થે-ઉ. ૨ જે—ચત્તારિ થંમા ૫૦ તં૦ સેલ થંમે, અઠ્ઠિ થંમે, દારુ થંમે, તિણિ સલયા થંમે.—તેમાં હાડકાના થંભ સમાન માન કર્યું.

(૭) ઠાણાંગઠાણે ૧૦ મે—દશવિદે ઓરાલિય અસજ્જાદ્દ પળત્તે:—અઠ્ઠિ^૧, મંસે^૨, સોણિય^૩ ઇત્યાદિ.

દશ પ્રકારે ઔદારિકની અસજ્જા કહી છે તે એ કે—હાડકાં ૧, માંસ ૨, લોહી ૩, અશુચિ (મળમૂત્ર) ૪, મશાણભૂમિ^૫, ચંદ્ર ગ્રહણ ૬, સૂર્ય ગ્રહણ ૭, ઉડકાપાત ૮, રાજ વિગ્રહ ૯, અને ઉપાશ્રયના અંદર પડેલું મૃત-કલેવર ૧૦. આ દશ બોલમાં પહેલો બોલ અઠ્ઠિ ચપ્પે હાડકા કહે છે.

(૮) પ્રશ્ન વ્યાકરણના પહેલા અધ્યયનમાં—આશ્રવદ્વારમાં—વિવિધ ઠારણે હિંસા કરે છે તેમાં અઠ્ઠિ મિંજા હડી-હાડ ને હાડની મીંજા અર્થે હિંસા કરનારા કહેલ છે.

(૯) તથા તેજ પ્રશ્ન વ્યાકરણ સૂત્રના પહેલા અધ્યયને—નારકીને—અઠ્ઠિ પહારુ નદ રોમ વજિજય, હાડકા, સ્નાયુ, નખ, રોમ રહિત કહેલ છે.

(૧૦) શ્રી આચારાંગ સૂત્રના ભાષાન્તરમાં ૬૪મા અધ્યયનમાં (બીજા સુતસ્કંધના પહેલા અધ્યયનમાં) પિંડેપણુ અધ્યયને ચરુઆતમાં—કલમ (પર ૪ મી) તેમાં કહ્યું છે કે—સાધુને કહિ કોઈ જીવજંતુવાળો આહાર મળે ને તે શુદ્ધ ન થાય તેવું હોય તો પરિઠવવાના પાંચ સ્થાનક કહ્યાં છે તેમાં બીજું સ્થાનક અઠ્ઠિ રાસિ સિવા, હાડકાની રાસિ-હાડકાના ઢગલામાં પરિઠવે કહેલ છે.

એ દશ દાખલે સૂત્રની સાક્ષીએ—સૂત્રના મૂળ પાઠે અઠ્ઠિ ચપ્પે હાડકા કહ્યા.

પ્રશ્ન પર મું—અઠ્ઠિ ચપ્પે હાડકા કહ્યા; એટલે અઠિનો અર્થ નેમ હાડકા બતાવ્યા તેમ અઠિયનો અર્થ કળિયા થાય છે, એવો દાખલો કોઈ સૂત્ર પાઠથી જણાવે તેમ છે? નો અઠિયનો અર્થ કળિયા સૂત્ર પાઠથી સાબીત થાય તો (૬૩૦) મી કલમની ચંકા દૂર થાય.

ઉત્તર—સાંતળો-ફગાજિકના ધોવણમાં ‘અઠિય’ ચપ્પે કળિયા હોય તો તે પાછી સાધુને લેવું કરે નહિ. તે સૂત્ર પાઠ—

શ્રી આચારાંગ સૂત્રના પિંડેપણુ અધ્યયનના નાડમા ઉદ્યે ૬૩મ (૫૬૬ મી) તેમાં કહ્યું છે કે—

સે ભિક્ષુ વા (૨) જાવ પવિટ્ટે સમાણે સેઝંજં પુર્ણ પાણગ જાતં જાણેજા
તંજહા; અંત્ર પાણગં વા અંત્રાડ પાણગં વા, કવિટ્ટ પાણગં વા, માતુલિંગ પાણગં
વા, મુદિયા પાણગં વા, દાહિમ પાણગં વા, સ્વજ્જૂર પાણગં વા જાલિયર પાણગં
વા, કરીર પાણગં વા, કોલ પાણગં વા, આમલગ પાણગં વા, ચિંચા પાણગં વા,
અણ્ણતરં વા તહ્પગારં પાણગ જાતં સ અટ્ટિયં સકળુયં સચીયગં અસંસંપ્પ ભિક્ષુ
પંડિયાણ હઙ્ગેણ વા, દૂસેણ વા, વાલમેણ વા, આવીલિયાણ પવીલિયાણ આદિ
દલપ્પજા, તહ્પગારં પાણગ જાતં અફાસુયં લાભે સંતે જો પંડિગાદેજ્ઞા । ૫૧૯

આંખાના ધોવણુનું પાણી તે આંખાનું પાણી, અંબાડગ તે બહેડા
ધોવણુનું પાણી, કેઠના ધોવણુનું પાણી, બીજેરાના ધોવણુનું પાણી, દાડમ
પાણી, દાડમનું પાણી, ખજૂરનું પાણી, નાળિયેરનું પાણી, કેળાનું પાણી,
બોરનું પાણી, આંખાનું પાણી, આંખડીનું પાણી, તથા એવીજ બીજી
બીજી હરેક પાણી, અટિયં-કુલિયા-કળિયા સહિત, છાવ કે બીજી સહિત
હોવાથી ગૃહસ્થ સાધુને માટે વાંસની છાખડી કે કપડાં તથા વાગાથી બનેલું
વાસણ (ચારણી) કે સુધરીનાથર તેમાં ગળીને કુલિયા બીજાદિક ટાળીને ડુબિયે
આપવા માટે તેા મુનિએ તેવું પાણી અગ્રાસુક બાણીને ન લેવું.

દ્વિગાદિક ધોવાથી પાણી તેા અચેત છે, સાધુને કહ્યે તેવું છે, ૫૨
કળિયા કે બીજી વગેરે તેમાં હોવાથી તે અકાદ્ધપનિક છે, માટે તે પાણી ન
કહ્યે. અટિયં અટિયં શબ્દે કળિયાજી કહે. ઉપર કહેલા ૧૨ પ્રકારનાં કળિયા
કળિયા કે બીજીજી હોય તેમાં હાડકા ન હોય, દ્વિગ ધોતા-દ્વિગના ધોવાથી
પાણીમાં અટિયં શબ્દે કળિયા બાણુવા એ પ્રથમ દાખલો.

(૨) બીજે દાખલો—દશ વૈકલ્પિક સૂત્રના પાંચમા અપરખ
પહેલા ઉદ્દેશાનો-વધુ અટિયં પુગલં થણા કળિયાવાળાં દ્વિગ કહ્યાં છે.

(૩) ત્રીજે દાખલો—શ્રી પદ્મવત્સાળના પેલા પદમાં વૃક્ષના અવિરોધ
પુગટિયા, વધુ પાવનાવ. ॥ સે હિતં પુગટિયા ! પુગટિયા અગેગ વિશ ન
નિરં જંતુ વેતુ વગેરે.

અટિયં એક કળિયાવાળા અને બહુ બીજવાળાં અનેક ૧૫
અને એક કળિયાવાળા વૃક્ષ હોવાથી, આંખા, જાંબુ વગેરે થણાં કળિયા

ઉપરના ૩ વધુ દાખલે વનસ્પતિની ક્ષતિમાં અટિયં શબ્દે
કળિયા વધુ નવની સામે દર્શાવવા

પ્રશ્ન પત્ર મું—અહિયાં એક સવાલ ઉઠે છે કે જ્યારે ફળતા ધોયેલાં પાણીમાં ઠંજિયા હોવાથી તે પાણી કંદે નહિ તેમજ ગાળીને ઠંજિયા પ્રમુખ કાઢી નાળીને પાણી વોરાવે તો તે પણ સાધુને કંદે નહિ. તો ૬૩૦ મી. કલમનો અર્થ વનસ્પતિના ફળતા ગીરનો કે ગર્લનો ઠરાવીએ તો સાધુ એમ કેમ કહે કે મને ઠંજિયા કાઢી નાળી આપો. સાધુના કહેવાથી અગર સાધુની નજરે કોઈ ઠંજિયાવાળી ચીજમાંથી ઠંજિયા પ્રમુખ કાઢીને વોરાવે તો ખરે કે કેમ ?

ઉત્તર—અહિયાં તો એટલુંજ સમજવું બસ છે કે—કોઈ પણ ઠંજિયા બીજ વગેરે સચેત વસ્તુને સંગે ગમે તે ચીજ હોય તે સાધુને લેવી કંદે નહિ. માંસાદિકનો તો સર્વથા નિવેધન છે માટે ૬૩૦ મી. કલમનો જ્યાં પ્રશ્ન ઉઠ્યો છે; ત્યાં તેનાં ઉત્તરમાં અમોએ ચોકખું જણાવ્યું છે કે—શાક, અથાણું કે મુરખો કોઈ ફળવાળી—ગર્લવાળી ચીજનું નિરપત્ત થયેલું હોય તે પણ વનસ્પતિની જાતિનું હોય તેમાં કદી અક્રિય શબ્દે ઠંજિયા પ્રમુખ હોય પણ તે વસ્તુ અચેત—સાધુને ખરે તેવું લેવા યોગ્ય હોય પણ ઠંજિયા પ્રમુખ પરિવર્તનની ઉપાધી વધવાના સબબે અથાણું પ્રમુખ વોરાવનાર દાતારને સાધુ ચોકખા શબ્દમાં કહે કે—હે ભાઈ! હે ખડેન! જો તમારે તે વસ્તુ વોરાવવા ઇચ્છા હોય તો તેમાંથી ગોટલાં, છોડીયા, ઠંજિયા કે કાંટા વગેરે કાઢીને મને પુદ્ગલ વોરાવો એવો ચોકખો પાઠ છે (એજ મુનિની ભાષા સુમતિ.)

હુનિયાની બોડાવણીમાં કદી અયોગ્ય શબ્દ હોય તો તે શબ્દ સાધુ નહિ વાપરતા યોગતાવાળો શુદ્ધ ને સ્વચ્છ શબ્દ વાપરે. દાખલા તરીકે છઠિયાવાડમાં એક જાતની વનસ્પતિનું શાક થાય છે તેનું નામ એવું વિચિત્ર છે કે જો નીચ વરણમાં કે મ્હેરજી જાતિમાં તે નામનું શાક સાંભળ્યું હોય તો ઉત્તમ સાતિ તો તે નામનો વિરરકારજ કરે; પરંતુ જ્યારે આવકનાંજ ધરે તે નામનું શાક સાધુને વોરાવવા આમંત્રણ કરે અને સાધુ વોરે પણ ખરડા પણ ઉપયોગવંત સાધુ હોય તો એમ કહે નહિ કે—એટલે તેનું નામ લઈ મારે નહિ. એવું શાક કયું ? તે જાલજો—નોગકોળનું શાક. જો માનેલેલ પ્રસિદ્ધ અર્થ કરીએ તો ‘નોગ’ એટલે નોગીયો અને ‘કોળ’ એટલે પુંલ (ઉલ્લીની જાતિમાં નોગિયા જેવી પુંલ થાય છે.) એ જોને પંચદ્રિની જાતિ છે, તેનું શાક સાધુને લીડકુડ ખરે નહિ—રત્તુ તે જોને નામની નોગકોળ એ નામની વનસ્પતિનું શાક કાઢિવાચારમ વપરાય છે ને સાધુ પણ ખાય છે. જ્યારે ૬૩૦ મી. કલમમાં વસ્તુવેદનાં શબ્દનું સમજ તેવું.

પ્રશ્ન ૫૪ સુ—ઉપરના લખાણથી ૬૩૦ મી કલમના જે શબ્દનો અર્થ તો ખરાખર સમજાણો પરંતુ એક મત્સ્ય શબ્દના અર્થ માટે કેટલુંક તો સમજાયું છે તો પણ કાંઈ વિશેષ જાણવા જેવું હોય તો તે પણ જરાવણો!

ઉત્તર—મત્સ્ય એટલે મત્સ્યનો અર્થ જળચર પંચેન્દ્રિય જીવનો થાય છે, અને એ નામની કે એવા આકારની વનસ્પતિનો પણ અર્થ થાય છે. સાધુને પંચેન્દ્રિય જાતિના માંસનો તો સર્વ નિષેદજ્ઞ હોય છે તો પત્ની મત્સ્યના લોગી હોયજ્ઞ ક્યાંથી? મત્સ્યના ખાનારા તો ડોળી, નાગી, લીંક ચોરી, વાઘરી વગેરે અનાર્થ પ્રજાજ્ઞ હોય છે. સાધુને તો માંસ મત્સ્ય વપરાતા હોય તેવા રસ્તે નિકળવાની મના છે તો તેનો ભક્ષ કરવાનું તો હોયજ્ઞ ક્યાંથી? પણ મત્સ્ય શબ્દ સાધુના પરિભોગમાં વપરાણો છે તે વનસ્પતિને આશ્રીને વપરાણો છે. જેમ મત્સ્યને કાંટા કહ્યા છે તેમ વનસ્પતિના કેટલીક જાતના ફળને પણ કાંટા થાય છે, કેટલાક ફળને અંદર કાંટા થાય છે ને કેટલાક ફળને બાહર કાંટા થાય છે. બ્રહ્મદેશમાં ‘હુરજન’ નામના ફળ થાય છે ને તે નાગીયેર જેવડા મોટા ને ઘણા કાંટાવાળા થાય છે દશરથેશ્વર સૂત્રના પાંચમાં, અધ્યયનમાં અણુમીસનામાં વૃક્ષના ફળને ઘણા કાંટા કહ્યા છે જેમ ઘણા કાંટાવાળા ફળની જાતિ હોય છે, તેમાં કેટલાક ફળ મત્સ્યને નામે યા મત્સ્યને આકારે પણ હોય છે અને તેવા પ્રકારના શબ્દો ખુ સૂત્રમાં તથા અન્ય શાસ્ત્રોમાં વપરાય છે. દાખલા તરીકે—

(૧) શ્રી પ્રશ્નવ્યાકરણ સૂત્રના ચોથા સંવરદ્વારમાં મચ્છંડો કહી છે. તો શું મચ્છંડી કહી તે ક’ડું સમજવું? સૂત્રમાં તો મત્સ્યંડી શબ્દ વાપરે કહી છે. તેમ “શબ્દ ચિંતામણિ” (સંસ્કૃત—ગુજરાતી શબ્દકોશ) માં મત્સ્યંડી આ શબ્દનો અર્થ એક જાતનો ગોળનો વિકાર કહ્યો છે.

મચ્છંડી તે કાંઈ માછલાથી ઉત્પન્ન થયેલી નથી. પણ વનસ્પતિની વ્યવસ્થામાં ઘનુ ચેરડીથી નિપજેલી, અને ચેરડી તે લાંબી મચ્છંડને આપે છે એ મચ્છંડના ચરીખું પૂછડું તેમાં જળી કાંટા પણ હોય : એ ચેરડીને ઉપમા વચ્ચે મચ્છંડ કહીએ તે મચ્છંડી કહી કહેવા : એ તે મચ્છંડી વાગે તે હું તથા શુદ્ધ ઉચ્ચત્ત્વ આકારનું નામ મચ્છંડ : એ ચેરડીના રસથી ગોળાકાર હોવાથી તેને મચ્છંડી કહી છે. તે માછલાના ચેરડી નથી, એ વાત સ્પષ્ટ છે.

(૨) મત્સ્યગંધા—વનસ્પતિ, જલપીપર અનેવૈષક શાસ્ત્રમાં માછલી જેવી ગંધવાળી વનસ્પતિ કહી છે.

(૩) મત્સ્ય પિતા—વનસ્પતિ કટુરોડિલી, કટુ કહેલ છે. પરંતુ શબ્દ પ્રમાણે અર્થ કરીએ તો મત્સ્યનો પિતા તે પણ મત્સ્યજ કહેવાય, તે નહિ કહેતાં વનસ્પતિની જાતિ કહી.

(૪) મત્સ્યાક્ષી—૧ એક જાતની ધો ૨ વનસ્પતિ મરાઠી ૩ વનસ્પતિ બ્રાહ્મી ૪ સોમલતા કહેલ છે, પણ મત્સ્યની આંખ કહેલ નથી. મત્સ્યાક્ષી શબ્દ વનસ્પતિની જાત કહેલ છે.

(૫) મત્સ્યાંગી—એક જાતની વનસ્પતિ કહેલ છે.

આચારાંગજીની ૬૩૦ મી કલમમાં કહેલા અક્રિયં તે હાડકાં નહિ પણ કળિયા, માંસ શબ્દે પંચેન્દ્રિય તો માંસ નહિ પણ વનસ્પતિનો ગીર-દળ-ગર્ભ વગેરે દેહની અંદરનો કુલો લાગ અને મરુ શબ્દે તેવા નામની કે તેવા આકારની કે તેવા શુભ્રવાળી વનસ્પતિની જાત કહી.

મરુને આકારે વનસ્પતિ હોય તેનું નામ પણ મત્સ્ય કહેવાય ઉપમાવાચક શબ્દ ઉત્તરાધ્યયન અધ્યયન ત્રેવીશમે ગાથા ૧૯ મે સમા ગયા વહુ તત્થ, પાસંઢા કોઝગા મિયા; ઘણું પાખંડી કોતક જોવાને આવ્યા મિયા૦ મૃગ સરખા. મૃગ દ્વ મૃગા: તે કાંઈ મૃગ નથી પણ મૃગ સરખા અવિનય-વંત અને ધર્મના અભાવ માટે મૃગ કહીને જોવાવ્યા તેમ અત્ર પણ મરુને આકારે તથા વર્ણે તથા નામે વનસ્પતિ હોય તેને મરુ કહેવામાં આવે એવો શાસ્ત્રનો નિયમ છે. તેનો વિશેષ ખુલાસો આગળ પર આવશે.

પ્રથમ પૃષ્ઠ મું—શિષ્ય-કેટલાક લોકો એવી ચંકા ધરાવે છે કે-જગતન મહાવીરન મેરી ગામમાં લોહીખંડવાટો થયો વિશેષ વ્યાપીને વપને ચિહ્ન અજુગારને ગુરુભક્તિએ દિવનીર યવાની તેને શાંત કરવા દેવની ગાથા પઠિને ત્યાં મોકલ્યા ને જગતન જળાન્યું કે-તે કપોત સરીરને પાક માન માટે કરેલા છે તે વર્ણ નહિ, આધામિ માટે અને મંચ્ચર કહેલ કટુમલન નરકે કુકળના માંસનો પાક તે માટે તેને, અથા ત પાક જગત વાપ્યા ને નાસામ નાવ્યેલ આ પ્રકારે દુનિયામાં વાત નહે છે ને કેટલાક લોકો નાસેપે પણ કરે છે, માટે આ ચંકાથી

કાંઈ જીન શાસ્ત્રથી યા અન્ય શાસ્ત્રથી એવો ખુલાસો થવો જોઈએ કે-યજ્ઞ વર્ગને તરતજ શંકાનું સમાધાન થઈ જાય. માટે કૃપા કરી-મારી નરક ધ્યાનમાં લઈ ઉપરની શંકાનું સમાધાન કરવા તસ્તી લેશે.

ઉત્તર—હે ભાઈ ! આ પ્રશ્ન ઘણો ગંભીર છે. શ્રદ્ધાવાનને તો જ શંકા કદિ થાય નહિ કે મારા ભગવાન કુકડાના માંસનો પાક ખાય; પરંતુ શબ્દ છળને-લઈને સૂત્રમાં કોઈ કોઈ એવા શબ્દો રહેલા જોવામાં આવે. સૂત્રના રહસ્યને નહિ જાણનારા અજ્ઞાત જનોને શંકા ઉત્પન્ન થાય. સ્વાભાવિક છે; પરંતુ વાચક વર્ગને એક બાબ જોવાનું નથી તેનો હેતુ પ્રસંગ વસ્તુને સ્વભાવ તમામ વિચારવાનું છે. જેમ આચારાંગ સૂત્રના મૂળ પદ્ય અઠિયં મંસ મચ્છ-(૬૩૦) મી કલમનો મૂળ પાઠનો અર્થ સૂત્રના ન્યાય વનસ્પતિનેજ લાગુ થયો છે તેમજ આ શબ્દને માટે પણ તેજ રીતે સમજાવેલાનું છે. જે શબ્દ તદાકાળે વનસ્પતિના સ્વરૂપમાં વપરાતો હતો તે જ આ કાળે પંચેન્દ્રિયના શબ્દમાં વપરાતો જાણીને શંકા ઉત્પન્ન થાય છે. જીન ધર્મના સાધુ માંસભક્ષી નથી એ સંબંધે પ્રથમ ચોક્કસો ખુલાસો કરાયો છે તો પછી ખુદ અરિહંત ભગવંત પોતે તેવો અયોગ્ય વસ્તુ પાક જમીને કેમ ? કદિ ન જમે.

પ્રશ્ન ૫૬ મું—આ વિષે મૂળ પાઠમાં શી રીતે કહ્યું છે ?

ઉત્તર—સાંસળો-ભગવતીજી સતક ૧૫ મું-મૂળ પાઠ-આ રીતે જીન ભગવંત મહાવીર કહે છે કે—

તં મચ્છદ્દણં તુમં સીદા ! મિંદિય ગામં જયરં રેવતીં ગાદાવર્ણીં તિ
તત્થણં રેવતીં ગાદાવર્ણં નન અટ્ટાણં તુવે કવોય સરીસા ઉવસસડિયા
અટ્ટો અતિય ॥ ને અળ્લે પારિયાસિ મગ્ગાર કટણં કુહુટ મંસણ તનાતિ
તેજં અટ્ટો ॥ ૧૪૨ ॥

શ્રી ભગવત કહે—અહો સીદા ! તું મિંદિય ગામ નરને રાખી
આથ પતિની કે મુઠા જા, વડા પર રેવતી ગાથા પતિનીને કે
ચરીર નેરે રિયે નનાવે કે, ઇચ્છા વડા મગ્ગાર નહિ કે અટ્ટો
મગ્ગાર પરતુ ને અન્ય કે રિયે માન્દર (વાયુ વિદ્યે) કે
કે રિયે કુકુડ નાચ જનાવ કે ઉંન અન. ૧૪૨.

આ પ્રશ્નને સ્વચ્છેદન નીચેના ઉપાયેજ ભગવતીજીને કહે
જને ને સંકલિત કુલ્લેજ આગળજે સ્વભાવમાં આવશે.

પ્રશ્ન ૫૭ મું—આ વિષે ટીકાકાર શું જણાવે છે ?

ઉત્તર—ટીકાકાર આ પ્રમાણે જણાવે છે કે—

દુવે કવોયા इत्यादि श्रूयमानमेवार्थं के चिन्मन्यते । अन्येत्वाहुः ।
 कपोतकः पक्षि विशेषः तद्व द्वीकले वर्णसाम्यात् । ते कपोते कृष्णान्दे जस्वेकपोतके
 तेचते शरीरे वनस्पति जीव देहत्वात् कपोतक शरीरे अथवा कपोतक शरीरे इव
 घूसर वर्ण साधर्म्यात् एते कपोतक शरीरे २ कुष्माण्ड फले एवते उपस्कृते संस्कृते
 ॥ तेहिंनो अठोचि । बहु पापत्वात् । परिआसिणचि । परिवासिण हस्तजन मित्यर्थः ।
 मज्जार कडण इत्यादि रपि केचित् श्रूयमाण मेवार्थं मन्यंते ॥ अन्येत्वाहुः मार्जा
 रोवायु विशेषः तदुप शमनाय कृतं संस्कृतं माज्जार कृतं अपरेत्वाहु माज्जारी विरा-
 लिकामिधानो वनस्पति विशेष स्तेन कृतं भावितं यत् तथा किं तदित्याह । कुकुट
 मांसकं बीजमूरकं कटाहं ॥ आहरादिति । निरवचत्वादिति ।

અહિંયાં ટીકામાં એમ જણાવે છે કે—જે કપોતક શરીર સરીખા એટલે
 કપોત પંખીના શરીર સરખા વરણુવાળા જે કુષ્માંડ ફળ તે કોળાના ફળ-
 એટલે ભુરા કોળાના ફળનો પાક મારા માટે કરેલો છે તે મારે ન કડપે
 તે લઈશ નહિ, અને તેમના ઘરને વિષે અન્યને માટે વાયુ હઠાવવાને
 બીજોરાનો પાક કર્યો છે તે મારા માટે લાવજે એમ સિંહા અણગારને
 ભગવંતે કહ્યું છે; એવો ભાવ ટીકામાં જણાય છે, તથા એમ પણ જણાય
 છે કે—બિરાલિકા નામની વનસ્પતિ અને બીજોરાના ગર્ભ સાથે કરેલો
 ઔષધીનો પાક તે નિર્વંચ હોવાથી મારે આહાર કરવા યોગ્ય છે તે લાવજે.
 હત્યર્થ—

પ્રશ્ન ૫૮ મું—આ ઉપરના શંકાવાળાં વાક્ય માટે—કપોત—માંજ્જારી-
 ને કુકુટ માંસ અ. તથા ચળક માટે કોષ્ટ વિપરીત અર્થ તો કરતું નથી
 ના ? અને જો કરતું હોય તો કેવી રીતે કરે છે ? અને તેનો ખુલાસો કેવી
 રીતે સમજવો ? તે તમામ પ્રગટ કરવા જરૂર છે.

ઉત્તર—તો સાંજો—સૂત્રનું સ્વરૂપ તો સ્પષ્ટદિશ્ન બાજી. બાકીને
 તો જંબુ ભાસે તેનું ઉપે તે ઉપર લાંબો વિચાર નહિ કરતાં થી નંદી ડના
 વાડવનું સ્વરૂપ કર્યું.

સાચર હોતને ઉપાનક દર્શન સૂત્રનું દર્શનમાં બાબતર કયું છે
 તેમાં એવાના અધિકાર માટે થી બનવનીજ સૂત્રનું ૧૫ પત્રનું સત્ત
 અપુ દર્શનમાં સામવ કયું છે, તેમાં ઉપરની ત્રણ બાબતમાં એમ

જળાબુ' છે કે-દેવતીએ એ કપોત પક્ષીનો કરેલો પાક તે મહાવીર
મારે ન કહ્યે પણ બિલાડીએ મારેલા કુકડાનો જે પાક કરેલો છે તે
કહ્યે. આવો અર્થ કર્યો છે.

સંવત ૧૯૭૪ ની સાલનું અમારું ૭ સાત ઠાંણનું ચોમાસું
પાલણપુર હતું, ત્યારે ત્યાંના ન્યાયાધીશ પાસેથી ઇંગ્લિશ ઉપાસક દયા
તરબુમો વંચાવતાં ભગવતીજીના પત્રરમા સતકમાં ઉપરની બીના આ
ન્યાયાધીશ હુંગરશી ભાઇને શંકા ઉત્પન્ન થવાથી તે વાકયના સમાપ્ત
માટે જુની ડીક્ષનેરીમાંથી શોધન કરતાં 'જળાબુ' કે-કપોતનો અર્થ બીજો
અને કુકડનો અર્થ ભુરૂં કોણું થાય છે; માટે બીજો પાક ભગવંત મા
બનાવેલો ન લેવો અને કોળા પાક લેવો, તે નિર્દોષ છે; માટે આ
ગરાબર છે; એમ તેમનું કહેવું થયું હતું. આ સૂત્ર જ્ઞાનની ખુબી ડીક્ષનેરી
ચળદો તે જુકની અંદર પડ્યો માર્જનમાં ટાંકી લીધેલા છે કે જેથી તે પુ
વાંચનારાને શંકા ઉત્પન્ન થાય નહિ. વિશેષ સમજુતિને માટે જુ
લાલાજીવાળા ભગવતીજીના પાને ૨૧૨૩ મે x ચોકડીવાળી કુટનોટ

પ્રશ્ન ૫૬ મું—લાલાજીવાળા ભગવતીજીમાં કુટનોટમાં શું કહ્યું છે
તે જણાવશો ?

ઉત્તર—ઉપરના ચાલતા અધિકારની કુટનોટમાં એમ જણાવે છે કે-
યહાં પર કપોતકા અર્થે, કપોત જેણે આકારવાલે બીજોરકા કુટ અર્થ
કયોંકિ વર્ણુ રવધર્મ પનાસે ઇસે પ્રહલુ કિયા હૈ. ઐર કુકડકા મંદ
અર્થ કોલેકા ગિર જાનના. માંજીરકા કિતનેક વાયુ વિશેષ અર્થ કરે
ઉસકા ઉપચમ કે કિયે બનાયા હુવા; ઐર કિતનેક માંજીર એક વતારકા
વિશેષ માનતે હું ઇસકિયે ઇમ વનરપતિ વિશેષ હે બનાયા હુવા

અહિંયાં કપોતનો અર્થ બીજોર, અને કુકડનો અર્થ કહેજી અને
માંજીનો અર્થ તેનો ગિર-દગ-ગસો-અને માંજીરનો અર્થ વાયુનો
તથા વનરપતિની ક્ષતિ જણાવી છે.

પ્રશ્ન ૬૦ મું—અહિંયાં કોણ એમ કહે કે-માગવા દેયક ત
કનુતરને કોડકા કહે છે અને ચળદ કોડમાં કનુતર કપોતનું નામ છે, એક
કોડ ચળદ કનુતર અને કનુતર ચળદ કોડકા કહેવા કોડા પાને કોડ
ચળદ ચાલુ તો નહિ થાય ?

ઉત્તર—માગવામાં જેમ મુલ કનુતરને કોડકા કહે છે, તેમ કોડ
જરની વનરપતિ પદુ એક એકા રૂગને નામે પ્રવિદ છે અને

પણ એજ જણાવ્યું છે કે-કપોત શબ્દ-ભુરા કબુતરના વરણે એટલે ધૂસર વર્ણે કુખમાં ફળ-ભુર કોહણું કહ્યું છે. કહેવત પ્રમાણે-ખાર કોપી ભાષા બદલે, તરુવર બદલે શાખા; કોઈ દેશમાં કોઈ વસ્તુને કેના રૂપમાં બોલાવે ને કોઈ દેશમાં તેની તે વસ્તુને બીજા શબ્દમાં બોલાવે; માટે નામ ઉપર આધાર નહિ રાખતાં વસ્તુ ઉપર વિચાર કરવો જઈએ.

કેટલાક કપોત વર્ણે બીજોગને કહે છે, અને કેટલાક કપોત વર્ણે કોહણને કહે છે પણ એટલું તો ચોક્કસ છે કે ભગવંતના અર્થે કરેલો પાક તો લેવો નિષેદ છે. હવે માંજર કુકુડ માંસને માટે તે પાક લેવાનો નિષેદ નથી. ભગવંતે તે પાક લેવાની આજ્ઞા આપી છે અને તે પાક ભગવંતે આહાર્યો પણ છે; પરંતુ આ બે શબ્દને માટે ઉપરના તમામના અગિ-પ્રાયથી કાંઈક બીજુંજ સ્વરૂપ ભેરામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૬૧ સુ—માંજર કડએ કુકુડ માંસનો દેવતી ગાથા પાતીએ જે પાક કરેલો તે પાક ભગવંતને કષ્ટતો કહ્યો તે સંબંધે પૂર્વે કરેલા નોખા નોખા અર્થ, નોખા નોખા અભિપ્રાય જે કહેવામાં આવ્યા છે તેથી જુદો અર્થ કાંઈ થાય છે ખરો ? તો તે પણ જણાવો ?

ઉત્તર—માંજર કડએ-માંજર નામ બીડલી-બીડલીનામની વનસ્પતિના ફળ-બીડલીના ફળમાં રહેલા ગર્ભને બીડલીનો ગર્ભ કહેવામાં આવે છે, ને તે ઉદરની ઔષધીમાં વપરાય છે તે, અને કુકુડ એટલે કુકુડવેલ વનસ્પતિની જાતિમાં કહેલ છે તેના ફળનો ગર્ભ તે પણ ઉદરના રોગપર ઔષધીમાં વપરાય છે, એટલે બીડલીના ને કુકુડવેલના ફળના ગર્ભનો કડએ નામ કરેલો પાક તે દેવતીએ પ્રથમ ઘોડા માટે કરેલો (એ વૃદ્ધ વાક્ય છે) તે પાક મારે કષ્ટે એમ ભગવંતે કહ્યું.

વૃદ્ધો પૂર્વાપર કહેતા આવ્યા છે કે-ભગવંતે સિંહા અવગારને કહ્યું કે-મારા અર્થે કરેલો પાક જે દો કપોત ફળનો તે ન લઈશ. બીડલી અને કુકુડવેલના ફળનો ગર્ભ (માંસ) નો પાક જે તેના ઘોડા માટે કરેલો છે; તે લાગશે. સિંહા અવગારે તે પાક આગતા દેવતીએ કહ્યું કે, મહાનાજ તે પાક ચર્પે રહ્યો છે. ત્યારે સિંહા અવગારને ભગવંતે ધરાવ્યા પ્રમાણે કહ્યું કે-ને પાક પડના પડએ ચાટ્યો છે તે ભગવંતને કષ્ટે છે, માટે તે વે.સાવેલ દેવતીને આજ્ઞા કર્યો કે એક તો ભગવંતના અર્થે કરેલા પાકનું સ્વસ્થ હુંજ લાવું છું, બીજું પડમાં રહેલો પાક હું અવગારી નથી, આ બંને વાત વચ્ચે કઈ અર્થ ? અને સ્વસ્થ વડે લાવું કે વપના પ્રત્યે કોઈ દેવના

કહેવાથી જાણી છે? સિંહાએ કહ્યું કે ભગવંતના કહેવાથી જાણું છું. દેવતાએ તે પાક શુદ્ધ નિર્દોષ વહોરાવ્યો તે વખતે દેવતાનું આઉપું મંત્ર પરીત સંસાર કર્યા. વિજયગાથા પતિની પેરે.

ઉપર પ્રમાણે વૃદ્ધોનું કથન ચાલ્યું આવે છે ને તે વાત ન્યાયમ પણ આવે છે. વૈદ્ય લોકોને પૂછતાં ઉપરની જે ચીજો ઉદરના રોગ ઉપર અકસીર દવા છે, ઝાડાની વ્યાધિ, લોમખંડવાટો, દાઘંજવર વગેરે ઘણા રોગોને મટાડનાર છે, અને જઠરાને પ્રદિપ્ત કરનાર છે ને વાયુને હઠાડનાર છે. એટલે તેના પાક ઘોડાના ઉપયોગમાં પણ વધારે આવે છે, એમ વૈદ્ય લોકોનો મત લેતા મહાવીર ભગવાનને માટે આ પાક સાખીત થાય છે.

પ્રશ્ન ૬૨ મું—જેમ માંતર કડએ અને કુકકુડ માંસનો અર્થ વનસ્પતિની જાતિમાં બીજીનો અને કુકકુડવેલનો ઔષધીનો કર્યો તેમ કપોત શબ્દ વનસ્પતિમાં ઔષધીના અધિકારમાં કોઈ ઠેકાણે નીકળે છે?

ઉત્તર—હા, જી, સાંભળો—“શાલિગ્રામ નિધંતુ ભૂપવમ” એ નામનાં વૈદ્યક શાસ્ત્રમાં પાને ૪૪૭ મે-ખડભરામી નામની ઔષધીમાં-૨૩ નામ કહ્યાં છે તેમાં-કપોત વેગા, અને કપોત વંકા, એ જે નામની વનસ્પતિની ઔષધી કહી છે.

માટે કપોત શબ્દે કપોત પક્ષી, માંતર શબ્દે બિલાડી, અને કુકકુડ શબ્દે કુકરો પક્ષી એ અર્થ નહિ લેતાં; એ ત્રણે વસ્તુ ઔષધીની વનસ્પતિની જાતિમાં વૈદ્યક શાસ્ત્રમાં કહેલી છે, માટે સૂત્રમાં આવા શંકાસ્પદ શબ્દો ઉપરથી કોઈએ ખરી તપાસ કર્યા વિના અભિપ્રાય આપી દેશે નહિ.

પ્રશ્ન ૬૩ મું—માંતર અને બિલાડીનો એકજ અર્થ થાય છે તે નામની ઔષધી વનસ્પતિની જાતિમાં કોઈ વૈદ્યક શાસ્ત્રમાં કહી નથી? એવો તો બતાવો?

ઉત્તર—સાંભળો—“શાલિગ્રામ નિધંતુ ભૂપવમ” વૈદ્યક ગ્રંથમાં અને ૧૧ મે-ગંધ માંતર વીધ-કપૂર વર્ગમાં એ એક ઔષધીનું નામ છે.

પાને ૧૨૧ મે-ચિના નામની વનસ્પતિને-માંતર-કહેવું છે.

પાને ૭૨૧ મે-અપકને-ખટ-કહેવું છે.

પાને ૮૦૮ મે-કેડને-અલિ-કહેવું છે.

પાને ૬૨૫ મે-ગુજરાતીમાં-માંતરની બહી-તેના નામમાં નોંધેલું છે.

પ્રશ્ન ૬૪ મું—કુકકુડ શબ્દ વનસ્પતિની જાતિમાં ઔષધીમાં વૈદક શાસ્ત્રમાં કહ્યો હોય તો તે પણ જણાવશો ?

ઉત્તર—સાંભળો—ઉપર કહેલા વૈદક ગ્રંથમાં નિચે પ્રમાણે છે—

પાને ૪૫૬ મે—ગુજરાતીમાં—કુકકુડેવ કહી છે.

પાને ૪૬૫ મે—વનસ્પતિની જાતિમાં—(લાલ મુગી) કહેલ છે. હિંદીમે—

પાને ૫૫૧ મે—હિંદી ભાષામે—લાલમુરગા—એ એક જાતની ઔષધી છે. (વનસ્પતિની જાતિ છે.)

પાને ૬૫૫ મે—ગુજરાતીમાં—અરિઠા—તૈલંગ ભાષામાં કુકકુડ કહેલ છે.

પાને ૮૫૦ મે—ઓટીગણુ નામની શાકની વનસ્પતિમાં—કુકુટ, કુકુટ—નામ કહેલ છે.

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે કપોત, માંજીર અને કુકકુડ ત્રણે તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયનાં નામે વનસ્પતિની જાતિમાં ઔષધીરૂપે વૈદક શાસ્ત્રમાં કહેલ છે. તે ઉપરાંત વૈદક શાસ્ત્રમાં મનુષ્ય તિર્યંચનાં નામની ઔષધીઓ વનસ્પતિની જાતિમાં પુષ્કળ કહેલ છે; તેમજ શ્રી પત્રવણાજી સૂત્રમાં પણ વનસ્પતિના અધિકારે મનુષ્ય તિર્યંચ અને બીજા હાલતા ચાલતા ત્રણ જીવોનાં નામે વનસ્પતિઓ કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૬૫ મું—પત્રવણાજી સૂત્રમાં મનુષ્ય તિર્યંચ અને ત્રણ જીવોનાં નામે વનસ્પતિ કહી કહી કહી છે તે જણાવશો ?

ઉત્તર—સાંભળો—શ્રી પત્રવણાજી સૂત્રમાં ૫૬ પહેલે વનસ્પતિના અધિકારે મનુષ્ય તિર્યંચ વગેરે ત્રણ જીવોનાં નામ કહ્યા છે તે.

(૧) વૃક્ષની જાતિમાં—પુત્રં જીવ—પુત્રં જીવ તો—પુત્રનો જીવ કહેતાય અને પુત્ર શબ્દ મનુષ્યની જાતિમાં હોય.

(૨) જાગરુક્ષ—નામ વૃક્ષ—નામ તો સર્પ જાતિમાં હોય છે. એ એકાંડિયાની જાતિમાં કપુ—હવે બહુ બીયાની જાતિમાં કહે છે.

(૩) નાટલિંગ—ખજેરાને કહેલ છે ને માલ્ય તો મનુષ્ય તિર્યંચને હોય.

(૪) રિસ્તેવ—નિઃડાને કહેલ છે ને તેનો અર્થ નિઠાડી પણ થાય એ વૃક્ષની જાતિમાં ચાર નામ કહ્યાં—હવે ગુચ્છાની જાતિ કહે છે.

(૫) ગુરુડા—ગુરુલી—વનસ્પતિ છે અને પુરુષનું નામ પણ હોય છે.

(૬) નાટલિંગવ—ખટુલિંગી—વનસ્પતિ બાકી પૂર્વવત્—

- (૩) કુંત્યુંભરિ-કોથમીર-કુંત્યું તે હાલતા ચાલતાં ઝીણું જીવે
 (૪) વિવ્વલિઆ-પિંપલીય વનસ્પતિ પિપિલિકા કિડીને પણ
 (૫) વિલ્લી-બદ્લી-વનસ્પતિ બિલાડીને પણ બદ્લી કહે છે.
 (૬) પરાવળ-વનસ્પતિ છે ને એરાવળ ઈંદ્રના હાથીનું નામ
 (૭) ગય મારિણિ-વનસ્પતિ છે-ગજ નામ હાથીનું છે.

શુદ્ધમની જાતિમાં—(૧) વંદ્યુ જીવ-વનસ્પતિનું નામ-અને રસ
 રાતા મમોલા હાલતા ચાલતા ત્રસ જાતિમાં પણ થાય છે.

વેલડીની જાતિમાં વનસ્પતિનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે:—

- (૧) વાગલીયા-વાગલિકા-વાડવાંશુલિકા આડમાં અધર લાડ
 છે તે પક્ષીની જાતનું નામ છે. અહીં વનસ્પતિની જાત કહી.
 (૨) વલ્લીય-વનસ્પતિ બિદલી-બીલાડીનું નામ છે.
 (૩) ચિરાલી-વનસ્પતિ-ચિરાલી-શબ્દે બીલાડી પણ થાય.
 (૪) ગોવાલી-ગોપાળી, વનસ્પતિ-અને ગોવાલણીનું નામ પણ
 (૫) કાગલિ-વનસ્પતિ-અને કાગડીનું નામ પણ થાય.

તથા જાતની વનસ્પતિમાં (૧) અર્જુન-અર્જુન-વનસ્પતિનું
 છે અને અર્જુન એ પાંડુ પુત્ર-પાંડવનું નામ છે.

હરી જાતની વનસ્પતિના અધિકારે નીચે પ્રમાણે નામ છે:—

- (૧) મજ્જાર-માંજર-એ નામની વનસ્પતિ છે અને માંજર
 બીલાડી પણ થાય છે. (૨) મંડુકી-મંડુકી નામની વનસ્પતિ છે
 મંડુકી-દેડકીનું નામ પણ છે. (૩) પાંચક દયાંગ સૂત્રમાં-આવૃંશ
 ત્રવ આદરતા મંડુકીનું શાક ખાવાનો આગાર રાખ્યો છે. તે તે
 વનસ્પતિનું શાક આવકે ખાય, પણ દેડકીનું શાક ખાવજ નહિ (એ
 જણવું). (૩) જાંબુ-એ નામની વનસ્પતિ છે. અને અર્જુન
 બોકડો-બેટો પણ છે.

હવે સાધ: વનસ્પતિમાં (૧) અમરદગ્ગી-અમરદગ્ગી
 -ચિંદકર્ણી-આ... કંદમૂળની જાતિ-કાંધારનું વનસ્પતિ
 અસ્વના કે ચિંદકર્ણી નું જો નામની વનસ્પતિ છે.

ચિરાલિ-ચિરાલી, એવા નામની સાધારણ વનસ્પતિ છે. અને ચિરાલીને અર્થે બિલાડી પણ થાય છે.

તેમજ શ્રી આચારાંગે સૂત્રમાં પિંડેપણા અધ્યયને-આડમે ઉદ્દેશે-ફળના ધોવણ કહ્યા છે તેમાં કોલ પાળગંવા-કહેવ છે, એટલે કોલ નામના ફળ કહ્યાં છે. અને કોલ શબ્દ ઉદરની જાતિમાં ધુંસ થાય છે. તેમ નોજનેલ એ નામની વનસ્પતિ પણ થાય છે. અને નોજ, કોજ એ નામનાં ભુજપર પચેદ્રિય જીવ છે. અને તે નામની વનસ્પતિ પણ કહેવ છે. તે વનસ્પતિનું એટલે નોજકોજ નામની વનસ્પતિનું શાક હાલ કાઠિયાવાડમાં વપરાય છે.

આ પ્રમાણે વનસ્પતિની જાતિમાં મનુષ્ય તિર્યંચ નામ રહ્યાં છે તે સૂત્રપાઠથી જણાવ્યાં. તેમજ વૈદક શાસ્ત્રમાં વનસ્પતિની ઔષધીઓનાં નામ આપ્યાં છે, ત્યાં પણ મનુષ્ય તિર્યંચ અને દેવોનાં નામ પણ આપ્યાં છે.

પ્રશ્ન ૬૬ સું—વૈદક શાસ્ત્રમાં મનુષ્ય તિર્યંચાદિકનાં નામે ઔષધીઓ કેવી રીતે ને કઈ કઈ ને કયા શાસ્ત્રમાં કહેવ છે તે તમામ સ્વરૂપ જણાવશો ?

ઉત્તર—સાંભળો-વૈદક શાસ્ત્ર “શાલિશ્રામ નિધંદુ ભૂપણમ્” અર્થાત્ બૃહનિષંદુ રત્નાકરાન્તર્ગતો-૭ મો ૮ મો ભાગ (વૈદકોપયુક્ત સમસ્ત પદાર્થો નામ ગુણ કોષઃ) સુંબાઇ-એમરાજ શ્રી કૃષ્ણદાસે વેંકટેશ્વર છાપખાનામાં સંવત ૧૯૬૧ માં એ ગ્રંથ ૧૨૧૬ પૃષ્ઠો છપાએલો છે તેમાંનું કેટલુંક ઔષધીના શબ્દનું ટાંચણ કરેલ છે, તે ગ્રંથમાં આટલા પ્રકારની ભાષામાં ઔષધીઓનાં નામ દાખલ કર્યાં છે.

(૧) હિન્દી ભાષા, (૨) બંગાળી ભાષા, (૩) મહારાષ્ટ્ર ભાષા, (૪) ગુજરાતી ભાષા, (૫) કર્ણાટકી ભાષા, (૬) તૈલંગ ભાષા, (૭) અંગ્રેજી ભાષા, (૮) લેટીન ભાષા, (૯) ફારસી ભાષા, (૧૦) અરબી ભાષા. એ દસ ભાષામાંનું કેટલાક શબ્દનું ટાંચણ નિચે પ્રમાણે આપવામાં આવ્યું છે.

પાને ૬ ૩-૭ ને-કસ્તુરીનાં નામ-મૂગ નાસિકા, અંડન, મૂગ નાલી, મૂગ, મૂગી, નાનિ, માર્જરી, રયામા, કામાન્ધા, મૂગાંડન, કુરંગ-પાનિ, ગુજરાતી ભાષાને કસ્તુરી-ગંગા ભાષાને મૂગ નાલી.

પાને ૧૧ ને-ગંગા માર્જરી પીપ્પ-કપૂર વર્જમાં, એ એક ઔષધીનું નામ છે.

પાને ૨૮ ને-ગંગાનું નામ હસ્તિ કહેવ છે.

પાને ૪૦ મે—શેલારસને—કપિનામા, કપિતૈલ, કપિથ, સિદ્ધ, ક્રિ, કપિજ, કપિ ચંચલ કહેલ છે. (કપિને અર્થ પાંદરો પણ થાય છે.)

પાને ૪૨ મે—લ્લીંગને દેવકુસુમ કહેલ છે.

પાને ૪૮ મે—એલચીને મહિલા, કન્યા-કુમારી, કુમારિકા પૃથ્વી કાન્તા, ગર્ભસમ્ભવા, બાળા, બળવતી, ગન્ધાળી ગર્ભ ઔર મહેલ (આટલાં નામ એલચીનાં કહેલ છે.)

પાને ૫૧ મે—ચલુકબાવાને કોલ કહેલ છે. (અને કોલ પુરને પણ કહે છે.)

પાને ૫૩ મે—નાગકેસરને-નાગ કહેલ છે.

પાને ૬૭ મે—ગુજરાતી ભાષામાં-ગોરો ચંદન-હીંદી ભાષામાં-ગોલોચન (એ ગાયના મસ્તકનું પિત છે.) ઔષધી છે, એમ કહ્યું છે.

પાને ૮૫ મે—ગુજરાતી ભાષામાં-મોરમાંસી એ એક ઔષધી છે.

પાને ૧૦૬ મે-ગુજરાતી ભાષામાં-આંબળા-તામિલ ભાષામાં-મંદ્ર કહેલ છે.

પાને ૧૧૭ મે—ચવકને કોળ કહેલ છે.

પાને ૧૧૮ મે—ગુજરાતી ભાષામાં-ગજપીપર-અને મરાઠી ભાષામાં-મોરવેલી કહેલ છે.

પાને ૧૧૯ મે—સર્પદંડા, સર્પાંગી, પાર્વતી, લંબદંતા, શાનેચ એ ઔષધીનાં નામ છે.

પાને ૧૨૧ મે—ગુજરાતીમાં-ચિત્રો, સંસ્કૃતમાં-ચિત્રક, રજવિષ દિંદી ભાષામાં ચીતા લાલચીત્ર-બંગ ભાષામાં-ચિતા એ એક વનસ્પતિની ઔષધી કહી છે. તેજ પાને ચિતા નામની વનસ્પતિ-માર્મર-કહેલ છે.

પાને ૧૨૩ મે—ગુજરાતીમાં-શુભાદાજી-કાશ્મી ભાષામાં-શુભ કહેલ છે.

પાને ૧૮૭ મે—માહકાંચ્છીને-ત્રાક્ષી-કહેલ છે.

પાને ૧૮૯ મે—ગુજરાતીમાં-લટ્ટી-દિંદી-સલ્વાના-કહેલ છે.

પાને ૨૨૪ મે—ગુજરાતીમાં-અગ્રીયુ-સંસ્કૃતમાં-અદિત્ય-પુષ્પવેદ-કહેલ છે.

પાને ૨૨૭ મે—ગુજરાતીમાં-નાનરવેદ-પાદ-મરાઠી ભાષામાં-નાનર-કહેલ છે.

પાને ૨૫૩ મેં—ગુજરાતીમેં—ખિલે—ખિલું—હિંદીમેં—એવ ખંગાલમેં
બેલ કહેલ છે.

પાને ૩૨૦ મેં—ગુજરાતીમેં—ગરણી—હિંદીમેં—સફેદ કોયલ, નીલી
કોયલ—મરાઠીમેં—ગોકર્ણી—તેના વિવરણમાં—પાને ૩૨૧ માં કહ્યું છે કે—કોયલ
સફેદ ઓર નીલે ફૂલોંકે લેદસે હો પ્રકારકી હૈ. યહ ખેત, બાગ ઓર
ઉપવનોંમે હોતી હૈ પતે છોટે શુભાખકી સમાન હોતે હૈ ઇસપર ફૂગી
લંબી આતી હૈ.

પાને ૩૨૨ મેં—ઈંદ્રાણી, શકાણી—એ નામની વનસ્પતિની ઓપધી છે.

પાને ૩૩૩ મેં—ગુજરાતીમેં—કલ્પેશ, ભેરવની શીંગના બી સંસ્કૃતમેં—
કપિ કચ્છુ, આત્મ શુભા, મર્કટી, શૂકા, ગાત્ર ભંગા, વાનરી, લાંગડી,
બઢરી, ગુરૂ, વરાહિકા, વનશુકરી ઇત્યાદિ નામ છે.

પાને ૩૩૫ મેં—માંસ રોહિણી—એ વનસ્પતિનું નામ છે.

પાને ૩૬૫ મેં—ગુજરાતીમેં—કાંસડો,—મરાઠીમેં—કસઈ કહેલ છે.

પાને ૩૭૬ મેં—શતાવરીનાં નામ—મહારાષ્ટ્રીના, બહુચુતા, નારાયણી,
મહાપુરુષ દંતા, શતપદી, વૈષ્ણવી, વાસુદેવ પ્રિયકરી, મહોદરી, ફૂગીજિહવા,
બહુપુત્રીકા. (એટલા શતાવરી વનસ્પતિનાં નામ છે.)

પાને ૪૦૬ મેં—ગુજરાતીમેં—એખરો—સંસ્કૃતમેં—કોકિલાસ.—તે માંપલુ
લાલ કોકિલાસ અને એના કોકિલાસ—એખરાને કહેલ છે.

પાને ૪૧૬ મેં—પ્રસારણ વેદ્યને (નારી) કહેલ છે.

પાને ૪૧૭ મેં—સંસ્કૃતમેં—સારીવા—ગુજરાતીમેં—કપરી, કાળી વેદ્ય—
તેનું નામ જિહવા કહેલ છે.

પાને ૪૨૬ મેં—ચિત્રવિંબી, ઇંધરી, સ્વયંબૂ, રેવી, ચંડા, ચિત્રવટી
એ એક ભાતની વેલીનું નામ છે.

પાને ૪૨૭ મેં—રેવી, ગોકર્ણી, મરાઠીમેં—ભોરવેલ, કહેલ છે.

પાને ૪૨૮ મેં—ગુજરાતીમેં—પીપુડી—સંસ્કૃતમેં—કાકમાળી—તેનાં નામ
વાયળી, કામ, વાયલા હરા, કાકમાળા, મુંદરી, કાકિની. એ વનસ્પતિની
ભાત છે.

પાને ૪૩૦ મેં—ગુજરાતીમેં—અરેવી—સંસ્કૃતમેં—કાકજંવા, કાકનાચિડા,
કાક, કાકનાચા, કાકજંબ, કાલી, નવીનાન્ડ, કાલી,

પાને ૪૩૪ મેં-ગુજરાતીમેં-હંસરાજ કાળી ડાંડવીને-સંસ્કૃતમેં-હંસપાદી, ગોધાપદી, -હિંદીમેં-હંસપગી-તેનાં નામમાં કીરમાત્રા.

પાને ૪૩૬ મેં-મત્સ્યાક્ષી વાલિકા મત્સ્યગન્ધા મત્સ્યાદનીતિવ ॥ અર્થ:-મત્સ્યાક્ષી, વાલિકા, મત્સ્યગન્ધા, મત્સ્યાદની વિવરણમાં કહ્યું છે કે-મત્સ્યાક્ષી અર્થાત્ મછેલી કે કુપ છોટે છોટે હોતે હૈ, પતે ઉડતે કે પતે કે સમત હોતે હૈ, કૂચ-સફેદ ઓર પીલે રંગ કે હોતે હૈ, ઇસમેં મછલી કે સમાન ગંધ આતિ હૈ.

પાને ૪૪૦ મેં-સર્પાક્ષી-એક જાતની વનસ્પતિ છે.

પાને ૪૪૭ મેં-બ્રાહ્મી વયસ્થા મત્સ્યાક્ષી સુરસા બ્રહ્મચારિણી ॥ અર્થ:-બ્રહ્મી, વયસ્થા, મત્સ્યાક્ષી, સુરસા, બ્રહ્મચારિણી (મત્સ્યાક્ષી, સરસ્વતી, મુક્તિ, શ્રેયા કપોતવેગા, દિવ્યતેજ, મહોપધિ, સ્વાયંભુવી, સૌમ્યવ્રતા, મુરદા, બ્રહ્મકનકા, મંડુકમાતા, મંડુકી, મેઘ્યા, વીરા, ભારતી, વરા, પરમેશ્વરી, દિવ્યા, ચારદા, કપોતવંકા; સૌમ્યવ્રતી) એ ખડ ભરામીનાં નામ છે-ગુજરાતીમાં-બ્રાહ્મી-ખડભરામી-સંસ્કૃતમાં બ્રાહ્મી, બ્રહ્મમાંડુકી-હિંદીમેં-બ્રાહ્મી-ખંગાગમેં-બ્રહ્મીચાક-મરાઠીમેં-બ્રાહ્મી. (આ પ્રમાણે ખડભરામીનાં નામ કહ્યા છે.)

પાને ૪૪૮ મેં-“બ્રાહ્મી” ના શબ્દમાં-ગુજરાતિ ભાષામાં-ખડભરામી બ્રાહ્મી-વિદ્યા બ્રાહ્મી કહેલ છે.-

પાને ૪૫૬ મેં-ગુજરાતીમેં કુકુલેશ્વર-(વનસ્પતિ છે)

પાને ૪૫૬ મેં-ગુજરાતીમેં-તોપાથારી-સંસ્કૃતમેં-તોપાથારી

પાને ૪૬૪ મેં-ગુજરાતીમેં-ઉદરકાની-સંસ્કૃતમેં-મૂલાકાદી-નામની નૃસિંહાની-ખંગાગમેં-ઉદરકાનીપાના-મરાઠીમેં-ઉદરકાની (એ પણ વનસ્પતિ કહેલ છે.)

પાને ૪૬૫ મેં-ગુજરાતીમેં-તોપાથારી-સંસ્કૃતમેં-મૂલાકાદી-હિંદીમેં-તોપાથારી (અગ્રનું) ખંગાગમેં-મૂલાકાદી-મરાઠીમેં-તોપાથારી એક જાતની વનસ્પતિની જગ્યામાં આપી છે.)

પાને ૪૭૧ મેં-હિંદી ભાષામેં-અગ્રનું-એ એક જાતની વનસ્પતિ

પાને ૪૮૭ મેં-તોપાથારી-કાવિજન, કહેલ છે.

પાને ૪૮૭ મેં-ગુજરાતીમેં-અગ્રનું કહેલ છે.

પાને ૪૯૧ મેં-અગ્રનું-ગાદીની, કહેલ છે.

પાને ૬૨૫ મેં-કાન્તકલિયાને-પાર્વતી, કહેલ છે.

પાને ૬૩૧ મેં-પીપળાને-અશ્વત્થ, ગજશન, ચૈત્યદુમ, બોધિતરુ, કૃષ્ણાવાસ, ચૈત્યવૃક્ષ, નાગબન્ધુ, દેવાદમા, કપીતન, બોધિદુમ, કુંજરાશન, પવિત્રક, બોધિવૃક્ષ, યાત્રિક, વિપ્ર, મંગલ્ય, સત્ય, શુચિદુમ, ધનુર્વૃક્ષ, એવા એવા પીપળાનાં નામ કહેલ છે.

પાને ૬૩૨ મેં-શુજરાતીમેં-પારસપીપળા-તેને-હિંદીમેં-ગજદંડ-બંગાળી ભાષામેં-ગજશુકી-કહેલ છે.

પાને ૬૪૨-૬૪૩ મેં-અશ્વકર્ણુ-અશ્વકર્ણુ-એ નામનાં વૃક્ષ કહ્યાં છે.

પાને ૬૪૪ મેં-અશ્વપુત્રી-ગજવલ્લભા-એવા નામનાં વૃક્ષ કહ્યાં છે.

પાને ૬૪૫ મેં-શુજરાતીમેં-કુડાયો-સંસ્કૃતમેં-અર્જુન-તેને પાર્થ, પાંડવ, કૌન્તેય, કૃષ્ણ સારથિ, વીર, વીરવૃક્ષ, અર્જુન વૃક્ષનાં એ નામ.

પાને ૬૫૩ મેં-બાવળને-ગોશૃંગ, કહેલ છે.

પાને ૬૫૫ મેં-શુજરાતીમેં-અરિકા-તૈલંગ ભાષામેં-કુકુડ કહેલ છે.

પાને ૬૫૬ મેં-પુત્ર જીવ-એવું વૃક્ષનું નામ છે.

પાને ૬૬૩ મેં-બાખરાને-પ્રભવૃક્ષ કહેલ છે.

પાને ૬૭૩ મેં-સાગને-કોલકુલ કહેલ છે.

પાને ૬૮૦ મેં-ખીજડાનાં વૃક્ષને-મંગલ્યાં, સુમરા, લક્ષ્મી, પવિત્રા, પાપ નાશિની, (એવાં એવાં નામથી બોલાવેલ છે).

પાને ૬૯૬ મેં-ધાતુની બલમાં-શુજરાતી ભાષામાં-સીમુ-તેને-સંસ્કૃતમાં-નામ, સીસક કહેલ છે.

પાને ૭૧૨ મેં-મોરપુષાને-મયુર ગ્રીવક, મયુર કહેલ છે.

પાને ૭૧૭ મેં-બોદારને-સંસ્કૃતમાં-નાગસત્વ કહેલ છે.

પાને ૭૨૧ મેં-ગંધકને-અતિ, બલરંચ, કહેલ છે-અને લેટિન ભાષામેં-સક્રર કહેલ છે.

પાને ૭૨૪ મેં-મન્નુસડને-સંસ્કૃતમાં-મનાશિઝા, નાગર્ચિક્ષા, નામ માલા, કહેલ છે.

પાને ૭૩૮ મેં-ધાનની બલમાં-ભુવારને-ડેવીન ત્રાતામાં-કોલકુલ બલનેરી, કહેલ છે.

પાને ૮૦૪ મેં-ડોડને-અતિ કહેલ છે.

પાને ૮૫૦ મેં—હિલમોથી નામની વનસ્પતિમાં—મલ્સ્યાંગી—મલ્સ્યણી
જળપ્રાણી, પ્રાણી—હિંદીમેં—હુરહુલ—તેનાં કુલાદિ કહેલ છે.

પાને ૮૫૦ મેં—ઓટીગણ નામની શાકની વનસ્પતિમાં—કુકુંટ, કુકું-
એવું પણ નામ છે.

પાને ૮૫૫ મેં—ગોળીકા શાકને—ગોઝિહવા કહેલ છે. (શ્લોકમાં)

પાને ૮૬૪ મેં—ગુજરાતીમાં—કઠવી તુંબડી—તેને રાજપુત્રી, નૃપાલય
કહેલ છે.

પાને ૮૬૬ મેં—ગુજરાતીમાં—તાંસતિ—એ નામની વનસ્પતિ યાત્રી
તેને બંગ લાપામાં થંથા કહેલ છે.

પાને ૮૭૦ મેં—ગુજરાતીમાં—ચિલડાં, રાજગરાં, કોઠીબા—કંમે-
ટમાં—મૃગેર્વાર, મૃગાક્ષી, મૃગાદની, કપિલાક્ષી, મૃગેક્ષણ, ચિત્રા, મૃ-
ચિર્મિટા, દેવી એવાં નામ શ્લોકમાં કહ્યાં છે.

પાને ૮૭૩ મેં—કાલિંગાને—ગુજરાતીમાં—તંડુલુચને—માંકર-
કહેલ છે.

પાને ૮૮૬ મેં—ભીંડાને—ચતુષ્પદ કહેલ છે.

પાને ૮૯૩ મેં—ગુજરાતીમાં—ગુવાર—સંસ્કૃતમેં—ગોરાળી કહેડે.

પાને ૯૦૦ મેં—વસણને—મ્હેચકન્દ કહેલ છે.

પાને ૯૧૦ મેં—રતાળુને—લોહિત, લોહિતાડુ કહેલ છે.

પાને ૯૧૧ મેં—હસ્તિકર્ણ—ગજકર્ણ—એ કંદનાં નામ છે.

પાને ૯૧૩ મેં—મહિયકન્દ, લેંસકન્દ—કહેલ છે.

પાને ૯૧૪ મેં—હસ્તિકન્દ, ગજકન્દ, નાગકન્દ, કોળકન્દ, કહેડે.

પાને ૧૫ મેં—ગુજરાતીમેં—ચારાડી કન્દ—સંસ્કૃતમેં—ચારાડી
ચારાડીમેં—કુકરકન્દ—ગુજરાતીમાં ગુજરીયા—તેનાં નામમાં—ચારાડી
કોળકન્દ, વિષકલેન કાંચા, ચારાડી, કોમારી, ત્રિનેત્રા, પ્રદ્યુમ્ની, મ-
નુષકન્દ, ચન્દ્રકન્દ, પ્રાણીકન્દ, ચારાડીકન્દ, મુકકન્દ (એ બધાં કન્દ
નામ છે.)

પાને ૯૧૬ મેં—વિષ્ણુકન્દ, પદ્મીકન્દ કહેલ છે.

પાને ૯૧૮ મેં—ચન્દ્રકન્દ કહેલ છે.

પાને ૯૨૦ મેં—કરકન્દ, પુષ્પકન્દ, પુષ્પા, નાગીકન્દ કહેલ છે.

પાને ૯૨૫ મેં—ચુજસાતીમેં—મીંદાની બતી—તેના નામેમાં ભૂ
છત્ર કહેલ છે.

પાને ૧૦૧૧ મેં—એરંડના તેલને—અંડકા તેલ, અંડીકા તેલ કહ્યા છે.

પાને ૧૦૨૮ મેં—એલકા અર્ક, કહ્યા છે તે વનસ્પતિ છે.

પાને ૧૦૨૯--૧૦૩૦ મેં—સફેદ અંડકા અર્ક, લાલઅંડકા અર્ક—
એ વનસ્પતિની ભાતિ છે. (એરંડ જણાય છે.)

પાને ૧૦૩૨ મેં—કોયલીકા અર્ક—એ વનસ્પતિની ભાત છે—ધુધુ-
ચીકા અર્ક—એ ગુજાયા ચણાડીકા અર્ક, સફેદ ધુધુચીકા અર્ક કહ્યા છે.

પાને ૧૦૩૬ મેં—કાકનાસાકા અર્ક—વનસ્પતિની ભાતિનો એ અર્ક.

પાને ૧૦૩૭ મેં—મરંડેછીકા અર્ક—એવી વનસ્પતિના નામનો અર્ક.

પાને ૧૦૩૮ મેં—પ્રાક્ષીકા અર્ક—બુદ્ધિ વર્ધક, ઈસકો છ મહીને
તન કરનેસે કવિ હો ભાતા હૈ. ૧૧.

પાને ૧૦૫૧ મેં—ગાંડ દેશમેં—મત્સ્યંડીકો શુક કહેતે હૈ.

પાને ૧૦૫૪ મેં—સાકરને—મીનાંડી, મત્સ્યંડિકા કહેલ છે.

પાને ૧૧૦૮ મેં—વૃક્ષાદિકેમેં સ્ત્રી, પુરુષ ઐર નપુંસક. યે ત્રીન
લેલ હૈ.

પાને ૧૧૧૨ મેં—ઐષધી ઉષ્ણ વીર્ય, શીત વીર્ય, કઢી છે.
(બૂની આથી.)

પાને ૧૧૮૮ મેં—અંધપુષ્પી નામની વનસ્પતિનું નામ-પેનુ જિલ્લા
છે. ચુજસાતીમાં અંધાકુલી કહી છે.

પાને ૧૧૯૬ મેં—એકવીર, મહાવીર, સદૃવીર, વીર એને ચુજસાતીમાં
—એકલકટો—એ નામનું વૃક્ષ કહેલ છે.

પાને ૧૧૯૮ મેં—નમરણાત્ય—વંસ્તમેં—નમરણાલી, હિંદીમેં—
નમણાલી—એ નામનું વૃક્ષ કહેલ છે.

પાને ૧૧૯૮ મેં—અજનંધા, ખરપુષ્પા, કાખરી, પૂનિમપૂષ્પિકા,
અજનંધા, પ્રાક્ષી, તેને ચુજસાતીમેં—૧૩૧૮—વંસ્તમાં—અજનંધા,—
—હિંદીમેં—નિરજન—મરાઠીમેં—અનરેલી, કહેલ છે.

પાને ૧૨૦૪ મેં—ઐષધી, સર્પવૃક્ષ, ઐષધી તેને ચુજસાતીમેં—
—કહેલ છે.

પાને ૮૫૦ મેં—હિલમોચી નામની વનસ્પતિમાં—મત્સ્યાંગી—મત્સ્ય
જળપ્રાક્ષી, પ્રાક્ષી—હિંદીમેં—હુરહુલ—તેનાં કુલાદિ કહેલ છે.

પાને ૮૫૦ મેં—ઓટીગણ નામની શાકની વનસ્પતિમાં—કુકુંડ, કુકુંડ—
એવું પણ નામ છે.

પાને ૮૫૫ મેં—ગોબીકા શાકને—ગોઝિહવા કહેલ છે. (સ્વોકમાં)

પાને ૮૬૪ મેં—ગુજરાતીમાં—કકરી તુંબડી—તેને રાજપુત્રી, નૃપાધ્યક્ષ
કહેલ છે.

પાને ૮૬૬ મેં—ગુજરાતીમાં—તાંસતિ—એ નામની વનસ્પતિ યાત્રી
તેને બંગ લાપામાં ચંશા કહેલ છે.

પાને ૮૭૦ મેં—ગુજરાતીમાં—ચિલકાં, રાજગરાં, કોઠીઆ—સંધે
તમાં—મૃગેન્વાર. મૃગાક્ષી, મૃગાદની, કપિલાક્ષી, મૃગેક્ષણા, ચિત્રા, મૃ
ચિર્લિટા, દેવી એવાં નામ સ્વોકમાં કહ્યાં છે.

પાને ૮૭૩ મેં—કાલિંગાને—ગુજરાતીમાં—તડબુચને—માંસકંડ
કહેલ છે.

પાને ૮૮૬ મેં—ભીંડાને—ચતુષ્પદ કહેલ છે.

પાને ૮૯૩ મેં—ગુજરાતીમાં—ગુવાર—સંસ્કૃતમેં—ગોરાળી કહેડે

પાને ૯૦૦ મેં—લસણને—મ્હેરછકંદ કહેલ છે.

પાને ૯૧૦ મેં—રતાળુને—લોહિત, લોહિતાત્રુ કહેડ છે.

પાને ૯૧૧ મેં—હસ્તિકંડ—ગજકર્ણ—એ કંદના નામ છે.

પાને ૯૧૩ મેં—મદિપકંદ, ભેંસકંદ—કહેલ છે.

પાને ૯૧૪ મેં—હસ્તિકંદ, ગજકંદ, નાગકંદ, કોળકંદ, કહેડ છે

પાને ૧૫ મેં—ગુજરાતીમેં—વારાડી કંદ—ચંદ્રદૃગમેં—વા.ડી.ન
મરાડીમેં—ફકરકંદ—ગુજરાતીમાં ગુજરીયા—તેનાં નામમાં—વારાડી, વારા
કોડકંદ, વિષકસેન કાંડા, વરાડી, કોમારી, ત્રિનેવા, પ્રદ્યુતી, કંદ
વારાડકંદ, ચંદ્રકાંદ, વારાડીકંદ, વરાડકંદ, ગુજકંદ (એ બધા કાંદ
નામ છે.)

પાને ૯૧૬ મેં—વિષ્ણુકંદ, પરાડીકંદ કહેડ છે.

પાને ૯૧૬ મેં—ચંદ્રકાંદ કહેડ છે.

પાને ૯૨૦ મેં—ચંદ્રકાંદ, ગુજકંદ, ગુજરા, નાગિકંદ કહેડ છે.

પાને ૬૨૫ મેં—ગુજરાતીમેં—મીંદાની બતી—તેના નામમાં ભૂમિ
છત્ર કહેલ છે.

પાને ૧૦૧૧ મેં—એરંડના તેલને—અંડકા તેલ, અંડીકા તેલ કહ્યા છે.

પાને ૧૦૨૮ મેં—બેલકા અર્ક, કહ્યા છે તે વનસ્પતિ છે.

પાને ૧૦૨૯-૧૦૩૦ મેં—સફેદ અંડકા અર્ક, લાલઅંડકા અર્ક—
એ વનસ્પતિની ભાતિ છે. (એરંડ જણાય છે.)

પાને ૧૦૩૨ મેં—કોયલીકા અર્ક—એ વનસ્પતિની ભાત છે—ધુધુ-
ચીકા અર્ક—એ ગુજાયા ચણાડીકા અર્ક, સફેદ ધુધુચીકા અર્ક કહ્યા છે.

પાને ૧૦૩૬ મેં—કાકનાસાકા અર્ક—વનસ્પતિની ભાતિનો એ અર્ક.

પાને ૧૦૩૭ મેં—મરહેછીકા અર્ક—એવી વનસ્પતિના નામનો અર્ક.

પાને ૧૦૩૮ મેં—પ્રાણીકા અર્ક—બુદ્ધિ વર્દક, ઈસકો છ મડીને
લેવન કરનેસે કવિ હો ભાતા હૈ. ૥.

પાને ૧૦૫૧ મેં—ગાંડ દેશમેં—મત્સ્યંડીકા શુક કહેતે હૈ.

પાને ૧૦૫૪ મેં—સાકરને—મીનાંડી, મત્સ્યંડિકા કહેલ છે.

પાને ૧૧૦૮ મેં—વૃક્ષાદિકામેં શ્રી, પુરુષ ઐર નપુંસક. એ ત્રીન
લેલ હૈ.

પાને ૧૧૧૨ મેં—ઔષધી ઉત્તુ વીર, શીત વીર, કહી છે.
(બૂની આથી)

પાને ૧૧૮૮ મેં—અંધપુષ્પી નામની વનસ્પતિનું નામ-પેનુ જિહ્વા
છે. ગુજરાતીમાં અંધાકુલી કહી છે.

પાને ૧૧૯૬ મેં—એકવીર, મહાવીર, સદૃવીર, વીર એને ગુજરાતીમાં
—અંધકટો—એ નામનું વણ કહેલ છે.

પાને ૧૧૯૮ મેં—નમરછાડ્ય—વંસ્ત્રતમેં—નમરછાડી, દિંદીમેં—
—નમરછાડી—એ નામનાં વૃક્ષ કહેલ છે.

પાને ૧૧૯૮ મેં—અજનંધા, ખરપુષ્પા, કાજરી, પૂનિમપૂરિકા,
—અજનંધા, પ્રાણી, તેને ગુજરાતીમેં—વરણી—વંસ્ત્રતમાં—અજનંધા,—
—વરણી—વિવરણ—મરાઠીમેં—કાનરેલી, કહેલ છે.

પાને ૧૨૦૪ મેં—ગાંધી, ચર્મંદી, ગાંધી તેને ગુજરાતીમેં—
—ગાંધી—કહેલ છે.

પાને ૮૫૦ મેં—હિલમોચી નામની વનસ્પતિમાં—મત્સ્યાંગી—મત્સ્યકી
જળપ્રાક્ષી, પ્રાક્ષી—હિંદીમેં—હુરહુલ—તેનાં કુલાદિ કહેલ છે.

પાને ૮૫૦ મેં—ઓટીગણુ નામની શાકની વનસ્પતિમાં—કુર્કુટ, કુર્કુ-
એવું પણ નામ છે.

પાને ૮૫૫ મેં—ગોલીકા શાકને—ગોઝિહવા કહેલ છે. (સ્ત્રોતમાં)

પાને ૮૬૪ મેં—ગુજરાતીમાં—કઠડી તુંબડી—તેને રાજપુત્રી, નૃપાલય
કહેલ છે.

પાને ૮૬૬ મેં—ગુજરાતીમાં—તાંસતિ—એ નામની વનસ્પતિ યાદી
તેને બંગ લાપામાં ચંચા કહેલ છે.

પાને ૮૭૦ મેં—ગુજરાતીમાં—ચિલડાં, રાજગરાં, કોડીબા—કંપે-
દમાં—મૃગેન્વાર. મૃગાક્ષી, મૃગાદની, કપિલાક્ષી, મૃગેશલા, ચિત્રા, મૃ-
ચિર્લિટા, દેવી એવાં નામ સ્ત્રોતમાં કહ્યાં છે.

પાને ૮૭૩ મેં—કાલિંગાને—ગુજરાતીમાં—તણુચને—માંચા
કહેલ છે.

પાને ૮૮૬ મેં—જીડાને—ચતુષ્પદ કહેલ છે.

પાને ૮૯૩ મેં—ગુજરાતીમાં—ગુવાર—સંસ્કૃતમેં—ગોરાળી કહેતે

પાને ૯૦૦ મેં—લસણને—સ્વેચ્છકન્દ કહેલ છે.

પાને ૯૧૦ મેં—રતાણુને—લોહિત, લોહિતાણુ કહેલ છે.

પાને ૯૧૧ મેં—હસ્તિકર્ણ—ગજકર્ણ—એ દંદનાં નામ છે.

પાને ૯૧૩ મેં—મદિપકન્દ, લેંચકન્દ—કહેલ છે.

પાને ૯૧૪ મેં—હસ્તિકન્દ, ગજકન્દ, નાગકન્દ, કોમકન્દ, કોકમે

પાને ૧૫ મેં—ગુજરાતીમેં—વારાટી કન્દ—સંસ્કૃતમેં—વાટીના
મરહીમેં—હરકન્દ—ગુજરાતીમાં ગુનરીયા—તેનાં નામમાં—વાસી, વા-
કોડકન્દ, વિષકન્દન કાંતા, વસાટી, કોમાટી, ચિનેચા, પ્રજાપુટી, કમ-
નાસકન્દ, અન્નકન્દ, પ્રાક્ષીકન્દ, વસાકન્દ, મુકકન્દ (એ બધાં કન્દ
નામ છે.)

પાને ૯૧૬ મેં—વિષ્ણુકન્દ, ધરણીકન્દ કહેલ છે.

પાને ૯૧૮ મેં—ચણકન્દ કહેલ છે.

પાને ૯૨૦ મેં—અન્નકન્દ, પુષ્કન્દ, પુષ્કા, નાગિકન્દ કન્દ કન્દ
નામ કહેલ છે.

અહિંયાં આર્ય કર્મને માટે માંસાહિકનો ત્યાગ ગર્ભિતપણે જણાવે છે. જ્યાંસુધી માંસાહારમાં ગૃહિપણું હોય-જેને માંસાહારની ટેવ પડેલ હોય છે તેના કોઠામાં ઘ્યાનો વાસ થઈ શકતો નથી તેમજ ત્યાંસુધી સમકિતની પ્રાપ્તિ પણ થાતી નથી તોપણી ધર્મનું તો પ્રતિપાલન કરે શકેજ ક્યાંથી ? માંસાહારીને બધા ગુણોની નાસ્તિ છે.

પ્રશ્ન ૬૮ મું—સમકિતી હવે માંસાહારી ન હોય એવે કોઈ દાખલો છે ?

ઉત્તર—હા, હા, સાંભળો—“ જૈન ગ્રંથ રતનાકર ”—રત્ન ૩ રા—સ્વામી-કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા અથ ધર્માનુપ્રેક્ષા-પાને ૧૧૬ મેં કહ્યું છે કે—

સમ્યગ્દર્શન શુદ્ધઃ, રહિતઃ મલાદિ સ્થૂલ દોષૈઃ ;

સમ્યક્દર્શન હે શુદ્ધ બહે એસા મલમાંસાદિ સ્થૂલ દોષ રહિત હોતે હે. એટલે સમકિતદષ્ટિ હવે હોય તે મદિરા માંસાદિ મોટા મોટા દોષોથી રહિત હોય. એટલે મદિરા માંસ ખાય નહિ, પરદારા ગમન કરે નહિ, અર્થાત્ સાત વ્યસન માહેલું કોઈ વ્યસન સેવે નહિ. હુનિયામાં નિંદાય તેવું કાર્ય સમકિતી કરે નહિ. માંસાહારથી થતી નુકસાની તેનું સ્વરૂપ જાણનારા સમદષ્ટિ હવે તેનું સેવન કદિ કરે નહિ. તોપણી સાધુને માટે સવાલ ઉઠેજ યાનો ? સાધુને તો જ્યાં મદિરામાંસ વપરાતો હોય તેવે રસ્તે પણ જ્યાંની ભગવંતની આત્મા નથી.

પ્રશ્ન ૬૯ મું—માંસાહારથી શું નુકસાન થાય છે તે જણાવશો ?

ઉત્તર—સાંભળો—‘હિતચિન્તા’ પૃષ્ઠ ૪૭ મેં—લખ્યું છે કે—માંસ ખોરાકથી જે ભયંકર બગાડ થાય છે. તે ધ્યાનમાં લેવા જોગ છે. ડા, ટી, એવ, નીકોટીન, એન્ડ ટી. કહે છે કે—“ માંસ ખોરાક કૃત્રિમ જુસ્સો બ્રુપત કરે છે, એ કૃત્રિમ જુસ્સાના પરિણામે માણસ વિવિધ લુપ્થ બને છે એથી યાક ઉપત થાય છે. યાક દૂર કરવા જુસ્સાની જરૂર પડે છે અને જુસ્સા માટે તે માણસ પાછો માંસ ખાય છે, અને પરિણામે જોગ કૃત્રિમતામાં દુર્વાજ કરે છે, અને વિનાશનું કામ ચાલ્યાં કરે છે. ” આ પ્રમાણે માણસને તામચી વૃત્તિનો બનાવનાર એ (માંસ) ખોરાક મનુષ્યનું મનુષ્યપણું ઝીનવી લે છે અને નિર્દયતાને ત્રીજી કુલ્લ જેવી બનાવી દે છે.

એવે વધારે—માંસ ખોરાક (૧) યત્ન કરેલો ઉત્પાદ કરે છે, (૨) માણસને તામચી વૃત્તિનો બનાવી નીનિ પ્રદ કરે છે, (૩) અને યાત્રાચાર્યને ગતિનો પણ બિચાર કરે છે.

પાને ૧૨૦૪ મેં—ગુજરાતીમાં પાતાળ તુંબડી—સંસ્કૃતમેં—પાતાળ તુંબી,—મરાઠીમેં—નાગ તુંબી—તથા દેવી, દિવ્ય તુંબી, કહેલ છે.

પાને ૧૨૧૦ મેં—ગુજરાતીમેં—મામેજવો—સંસ્કૃત તથા બંગાલી બાષામેં—નાગજિહ્વા કહેલ છે.

પાને ૧૨૧૩ મેં—ગુજરાતીમેં—ઝુમખડાં—સંસ્કૃતમેં—સપ્તપુત્રી-હિંદીમેં—સતપુત્રી તોરણ,—બંગાલમેં તથા મરાઠીમેં—સાતપુત્રી કહેલ છે.

શ્રી આચારંગ સૂત્રના પિંડેપણુ અધ્યયમાં 'મંસ મત્સ્ય' વિષે શંકાશિલ કલ્પો તથા શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં કપોત, માર્ગર, અને શુદ્ધ શબ્દ માટે ખોટી શંકાઓ જે ઉદ્ભવેલી છે તેને દૂર કરવાને પ્રથમ પુણ્ય લખાણ થઈ ગયું છે. તથાપિ આ છેવટના ચાલતા પ્રશ્નમાં વૈશક ચાત્રાન્ય નિયમ પ્રમાણે જેટલા તકરારી શબ્દો છે તેનું સમાધાન આજ પ્રશ્ન ઉત્તરમાં થઈ જાય છે. કારણ કે જે શબ્દો સૂત્રમાં કહ્યા છે તેજ શબ્દો વનસ્પતિની જાતિમાંથી નીકળી આવે છે, માટે શંકાશિલ જનોએ ઉપરના તમામ લખાણ મનન કરીને વાંચવું અને શંકાને દૂર કરવી. શુદ્ધ પદ્ધતિ આત્મા જીનના સાધુ ઉપર ખોટો આશ્રેય મુકવાના અધોર પાપના (કર્મ-બંધના) બોજમાંથી બચાવવાને માટે ખાસ કરીને આ ઉદ્દેશ કરાવી જરૂર પડી છે.

આટલા લખાણ ઉપરથી એમ તો ખાતરીજ થઈ હશે કે—જીનના સાધુ પૂર્વે માંસાહારી હતા નહિ, અને અત્યારે પણ નથી આ વાત યોગ્ય છે.

જીનના સાધુ જે માંસાહારી હોય અને સૂત્ર તેનું ફરમાન કર્યું હોય તે પછી તેજ સૂત્રો તેજ ધર્મના મુનિઓ તેનો નિરોધ કેમ કરી શકે?

પ્રશ્ન ૬૭ મું—કયા સૂત્રમાં, અને કોણ મુનિએ માંસનો નિરોધ કરેલો છે એવો નામચર કોઈ દાખવેલો છે?

ઉત્તર—હા, જી, સાંતળો ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૧૩ મા અધ્યયનમાં ૩૨ ની ગાથામાં ચિત્તમુનિએ 'વ્રજાદત્ત ચક્રર્ષિને કહ્યું છે કે—હે વ્રજાદત્ત! જે તું કામ લેવા છાંડવાને અન્નમય' હો તો, અગાદ કમાઈ કો દિવસે અર્ધ કર્મ કર એટલે મહિના માંસનો ત્યાગ કર. મહિના મધ્યમાં ૧૦ દિવસ તો હે ચક્રર્ષિ! તને સમજિતની પ્રાપ્તિ થશે, અને સુમહિતની પ્રાપ્તિ થશે પર્વને વિષે ૬૦ દિવસે સર્વે જીવ ઉપર અનુકંપા લાવી (પ્રાણી-હતિ કરેલ તો) તુ જ્યાં જ્યાં જાણીશ તો મનુષ્યરોડ મુકાય જાશે તે જગત્માં, સંતોષાન ભરેલ દેવતા થાશે એમ મુનિએ કહ્યું છે.

અહિંયાં આર્ય કર્મને માટે માંસાહિકનો ત્યાગ ગર્ભિતપણે જણાવ્યો છે. ત્યાંસુધી માંસાહારમાં ગૃહિપણું હોય-જેને માંસાહારની ટેવ પડેલી હોય છે તેના કોઠામાં દયાનો વાસ થઈ શકતો નથી તેમજ ત્યાંસુધી સમકિતની પ્રાપ્તિ પણ થાતી નથી તેપછી ધર્મનું તો પ્રતિપાલન કરી શકેજ કયાંથી ? માંસાહારીને બધા ગુણોની નાસ્તિ છે.

પ્રશ્ન ૬૮ મું—સમકિતી જીવ માંસાહારી ન હોય એવે કોઈ જાણેલો છે ?

ઉત્તર—હા, જી, સાંભળો—“તૈન ગ્રંથ રત્નાકર”-રત્ન ૩ રા-સ્વામી-કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા અથ ધર્માનુપ્રેક્ષા-પાને ૧૧૬ મેં કહ્યું છે કે—

સમ્યગ્વર્ણન શુદ્ધઃ, રહિતઃ મદ્યાદિ સ્થૂલ દોષૈઃ ;

સમ્યક્વર્ણન હૈ શુદ્ધ જાકે એસા મધમાંસાહિ સ્થૂલ દોષ રહિત હોતે એટલે સમકિતઠણિ જીવ હોય તે મદિરા માંસાહિ મોટા મોટા દોષોથી રહિત હોય. એટલે મદિરા માંસ ખાય નહિ, પરદારા ગમન કરે નહિ, અર્થાત્ સાત વ્યસન માહેણું કોઈ વ્યસન સેવે નહિ. દુનિયામાં નિંદાય તેવું કાર્ય સમકિતી કરે નહિ. માંસાહારથી થતી નુકસાની તેનું સ્વરૂપ જાણનારા સમઠણિ જીવો તેનું સેવન કદિ કરે નહિ. તેપછી સાધુને માટે સવાલ ઉઠેજ થાનો ? સાધુને તો જ્યાં મદિરામાંસ વપરાતો હોય તેવે રસ્તે પણ જવાની ભગવંતની આજ્ઞા નથી.

પ્રશ્ન ૬૯ મું—માંસાહારથી શું નુકસાન થાય છે તે જણાવયો ?

ઉત્તર—સાંભળો—‘હિતચિન્તા’ પૃષ્ઠ ૪૭ મેં—લખ્યું છે કે—માંસ ખોતાકથી જે ભયંકર બગાડ થાય છે. તે ધ્યાનમાં લેતા જોગ છે. ટા, ટી, એલ, નીકોટીન, એન્ડ ટી કહે છે કે—“માંસ ખોરાક કૃત્રિમ જીવસ્થો જીવન કરે છે, એ કૃત્રિમ જીવસ્થાના પરિણામે માણસ વિવિધ લુપ્થ અને છે-એથી યાક ઉપત્ત થાય છે. યાક દૂર કરવા જીવસ્થાની જરૂર પડે છે. અને જીવસ્થા માટે તે માણસ પાછો માંસ ખાય છે, અને પરિણામે જોગ કુંડળામાં દુર્વાજ કરે છે, અને વિનાશનું કામ ચાલ્યું કરે છે.” આ પ્રમાણે માણસને તામસી વૃત્તિનો બનાવનાર એ (માંસ) ખોરાક મનુષ્યનું મનુષ્યપણું હીનથી લે છે અને નિર્ધવવાને ત્રીજી કુલ્લ જેવી બનાવી દે છે.

એથી વધારે—માંસ ખોરાક (૧) ઘટ્ટા દરદો કલપત કરે છે, (૨) માણસને તામસી વૃત્તિનો બનાવી નીનિ પ્રદ કરે છે, (૩) અને સાચા જીવને એવનો પત્તુ બિચાર કરે છે.

પ્રશ્ન ૭૦ મું—માંસાહારીની ગતિ કયું થાય? આ વિષે શું કંઈ જણાવે છે?

ઉત્તર—હા, છ, સાંભળો— શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનું આડમું શ્લોક નવમો ઉદ્દેશો—તેમાં ગૌતમ ગણધરે નૈરિક (નારકીનું) આયુ તથા તેના કાર્મણ શરીર પ્રયોગબંધ—બાંધવાનું કારણ પૂછતાં શ્રી મહાવીર ભગવાને માંસાહારને પણ તેનાં કારણ તરીકે ખુલ્લી રીતે જણાવેલ છે, તે સંબંધમાં આ રીતે છે:—મૂલપાઠ—

જેરહ્યાઽય કમ્મા સરિરપ્પઓગ વંધેણ મંતે ॥ પુચ્છા ॥ ગોયમા, ના-
રંમયાણ, મહાપરિગ્ગહયાણ, પંચિદિય વહેણ, કુણિમાહારેણ, જેરહ્યાઽય કમ્મા
સરિરપ્પઓગ ણામાણ કમ્મસ્સ ઉદયેણ જેરહ્યાઽય કમ્મા સરિરજાવ પઓગ વંતે.

ગૌતમ પૂછે છે કે હે ભગવન, નરક યોગ્ય આયુ તથા કાર્મણ શરીર પ્રયોગ શી રીતે બંધાય?

એના ઉત્તરમાં ભગવાન કહે છે કે હે ગૌતમ, મહાઆરંભ, મહા પરિગ્રહ, પંચેન્દ્રિય જીવેનો વધ, અને માંસાહાર. એ ચાર કારણોથી જ નરકનું આયુષ્ય તથા કાર્મણ શરીર પ્રયોગ બાંધે છે. અને તેના ઉપર નરકમાં જાય છે.

અહિંયાં ભગવતીજમાં ચાકણું કહ્યું છે કે—માંસનો આહાર કરનાર મરી નરકમાં જાય છે. તેમજ કાણાંજ સૂત્ર પણ એજ જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૭૧ મું—કાણાંજ સૂત્રમાં માંસાહાર વિષે શું કહ્યું છે? તે પણ જણાવશો?

ઉત્તર—સાંભળો—કાણાંજ સૂત્ર—કાણે ચાહે—માંસ ભક્ષીને નારક રહ્યું છે તે સૂચવેલ—

‘વગ્ગદિ ટાનેદિ ઝીસ જેરહ્યાણ કમ્મં વઘરેતિ વંતદા મહાંવરં
મહાસરિગ્ગહવાર પંચિદિય વહેણ કુણિમાહારેણ’ इति.

॥ इति नन्दमु मांसाहारेः मखिद एव ॥

આર હ્યાનકે જી નરકને વિષે ઉપજવાનું કમ્મ ઉત્પન્ન થાય છે. તે મહા આરંભ કરનાર મરી, મહા પરિગ્રહ કરનાર મરી, પંચેન્દ્રિય જીવેનો વધ કરનાર, અને માંસ ભક્ષી કરનાર. એ ચાર કારણોથી જ નરકનું આયુષ્ય કમ્મ ઉત્પન્ન થાય છે. તેમજ કાણાંજ સૂત્ર પણ એજ જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૭૨ સુ.—માંસાહારી, વિષે ઉવવાઈ સૂત્ર, શું જણાવે છે ?

ઉત્તર—ઉવવાઈ સૂત્રમાં પણ માંસ ભક્ષણ કરનારને નરક ગતિની પ્રાપ્તિનું વર્ણન કરેલું છે તે સાંભળો—સૂત્રપાઠ—

ચત્વર્હ ઝાળેહિ જીવા ણેરદયત્તાણ કમ્મં પકરેતિ, ણેરદયત્તાણ કમ્મં પ્રકરેતા, ણેરદયસુ ઉવવજ્જેતિ તંજહા મહારંભયાણ મહાપરિગ્રહયાણ પંચિન્દ્રિય વહેણં કુણિમહારેણં ॥ इति.

આ સ્થાનકે જીવ નરકમાં જવાનું કર્મ ઉપશાન્તે છે; નરકમાં જવાનું કર્મ કરીને નરકમાં ઉપજે છે તે કર્મ કયાં ? તે કહે છે. મોટા આરબના કરનાર મોટા આરબે કરી મહા પરિગ્રહના મેળવનાર, પંચિન્દ્રિય જીવના વધના કરનાર, અને માંસ ભક્ષણના કરનાર.

ઉપર કહેલા ત્રણ સૂત્રમાં નરકે જવાના ચાર કારણોમાં ચોથું કારણ માંસ ભક્ષણનું જણાવ્યું છે.

જેન સૂત્રોના પાઠક જેન સાધુ યા ધ્રાવક, ભગવંત મહાવીરના વચનાનુસાર વર્તનારા પોતે સારી રીતે જાણનારા, સૂત્ર વચનને આગળ કરી ચાલનારા ચારે ગતિના ઉત્પત્તિના સ્થાનકના તથા મોક્ષ ગતિની પ્રાપ્તિના તમામ ઉપાયોના જાણુ પુરૂષો મહિરા માંસનું સેવન કરી નરક ગતિનો સ્વીકાર કેમ કરે ? અર્થાત્ કહી ન કરે. સાધુની ગતિ તો મોક્ષની કે દેવલોકનીજ હોય છે અને ધ્રાવકની ગતિ પણ દેવલોકની કહી છે; માટે જેન ધર્મના સાધુ ત્રણ કાળમાં પણ માંસાહારી હોયજ નહિ, આ વાત સિદ્ધાંત છે.

મધ માંસાદિ અયોગ્ય વસ્તુના ભક્ષણના નિષેધક વચનામૃતથી જેમનું અંતઃકરણ સંત્યાયિત હોય છે તેવા નરકાદિ દુર્ગતિમાં નહિ જનાર મોક્ષાર્થી જીવો મધ માંસ ભક્ષણ કર્યા વગરજ નિર્દોષ સાદા અને સાત્ત્વિક ખોરાકથી જ પોતાના જીવનનો નિર્વાહ કરી લે છે. બાકી જેઓ જીમની વાતચાના દાસ થઈને તેનું (ખસતું) ભક્ષણ કરે છે તેઓ લે બાળુની કર્મબંધ કરીને નરકમાં પડી પરમાપાત્રીના હાથે બળકેર દુઃખો ભોગવે છે.

પ્રશ્ન ૭૩ સુ.—કોઈ જેમ કહે કે જનાજની અતિમાંથી બનાવેલા ખોરાકને માટે અનેક જીવોના વિનાશ કરવો પડે છે તેના પરિમાણમાં એક મોટા જીવનો વિનાશ કરી પણ જીવને ખોરાકના કામમાં આવે તેમાં પણ એકાં પાપ વાગે આ અનિશ્ચય અમારો પરા છે કે ખોટો ?

ઉત્તર—આ અભિપ્રાય તમારો તેદન ખોટો છે. મોટા જીવોને હવ નારના હૃદયમાં કોઈ પણ જીવની દયા રહેતી નથી, તેનું હૃદય કઠોર બને નિર્દય બને છે. માંસાહારીઓ પોતાના ખોરાક માટે ચિકારી બને છે ત્યારે તે હિંસકોને દેખી ધણા જીવો ભયભ્રાંત થઈ ત્રાસ પામી નાશ ભાગ કરે છે. પોતાના બાળ બચ્ચાથી પણ વિખુટા પડે છે. કોઈ જીવ વધકોને હવ પડે તે તે વખતે તે જીવ કંપી ચાલે છે. હિંસકોને એટલો વિચાર થયે નથી કે—ત્યારે હું પ્રાણ જવાના કદમાં આવી પડું ત્યારે મારા પ્રાણ બચાવવાને જેટલો હું પ્રયત્ન કરું અને હું જેમ મરણના ભયથી ત્રાસ પામું છું તેમ તેવીજ રીતે બીજા જીવોને કેમ ન હોય? એટલો વિચાર પણ ધાતકી જનોને આવે નહિ. એક એ—અને બીજું એ કે—માંસનો ખોરાક લાગણી ઉત્કેરનાર, હુદ્દ વિચાર ઉત્પન્ન કરનાર અને ગંદો તથા ઘણી વખત જેરી હોય છે. માંસાહારી લોકોને તાવ, મરટા વગેરે રોગો વારંવાર થાય છે. પ્રાણીખોરાક વિકાર ઉત્પન્ન કરે છે; તેથી તે ખાનાર—માંસાહારી ત્રાસ હુબ્બ અને દુરાચરણી બને છે વગેરે માંસ લોગીને ધણા દોષો ઉત્પન્ન થાય છે. માંસ ભક્ષીઓ અજ્ઞાનતાને લઈને દર્દા ઉદ્ધમાં બકવાની પેઠે જોડે । અમને એકજ જીવનું પાપ લાગે તેવાઓને કાઈ પણ ચાંચનું જ્ઞાન હોય એમ જણાતું નથી. ચાંચમાં તો ચોકખું કંઈ છે કે—માંસની અંદર અ-સંખ્યાસંખ્ય જીવની ઉપસ્તિ થાય છે.

પ્રશ્ન ૭૪ મું—એવું વળી કયા ચાંચમાં કંઈ છે તેનો જવાબ !

ઉત્તર—સાંતજો—સંજોધ સતરિ આદિ જૈન ચાંચમાં કંઈ છે કે—

આમાનુય પક્કાનુય, વિવચ્ય માળાનુ મંસ પેલીનુ;

સયયં ચિય ઉવવાયો, મણિયોય નિગોય ત્રીવાળં ॥ ૧ ॥

અર્થ—અગ્નિથી નહિ પકવેલા—કાચા તથા પકવેલા—પાકા માંસ તે અગ્નિથી પચતા માંસ—માસના પિંડમાં સત્રા અંતર સદિત જ્યાં મુખી નહ રહે ત્યાં મુખી તેમાં નિગોદિયા (ઝીજામાં ઝીજા—અગ્નિ—પ્રજ્જા—અગ્નિ—અગ્નિ) જીવ ઉપજે છે એમ કહેતું છે, આ પ્રમાણે જૈન મત અને બીજા મતના ચાંચમાં પણ કંઈ છે કે—મર્યાદાવારે જીવમાં જીવની ઉપસ્તિ કહેવા

પ્રશ્ન ૭૫ મું—જૈન મત અને અન્ય મતના ચાંચમાં શી તીવ્રતા છે તે જણાવો ?

ઉત્તર—અવચન લાગનાર નયમા ચાર જાતમાં જીવની ઉપસ્તિ કહેવાય છે તે જણાવ્યું છે.

મગ્જે મહું મિમંસંમિ, નવળીયંમિય ચઠધ્યપ્;
 ઉવ વગ્જંતિ અસંસા; તવ્વજ્ઞા તત્થ જંતુળો. ॥ ૧. ॥

અર્થ:—દાર, મધ, માંસ ને માખણમાં તે વર્ણુ અસંખ્યાતા જીવ ઉપજે છે. સૂક્ષ્મ શરીરવાળા છે માટે દેખાય નહિ અને અન્ય મતના નગ-પકલ અંથમાં કહ્યું છે કે—મધ માંસ મધુનિ ચ, નવનીત વહિકૃતે; ઉત્પદ્યંતે વીપવંતે, સૂક્ષ્માજંતુ રાસય. ॥ ૧ ॥

અર્થ:—મધ, માંસ ને મધુ (મધ) એ ત્રણેને વિષે નિત્ય કહેતાં સદાયે અને નવનીત તે માખણ છાશથી અળગું કર્યા પછી એ ચારે પદાર્થને વિષે સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ (તદ્વરણા) જીવોની રાસી ઉત્પન્ન થાય છે અને વિનાશ પામે છે. અર્થાત્ જ્યાં સુધી તે પદાર્થ રહે ત્યાં સુધી તેમાં અસંખ્યાસંખ્ય જીવોની ઉત્પત્તિ અને વિનાશ-ચય ઉપચય થયા કરે છે (એમ પુરાણ સારમાં કહ્યું છે).

અહિંયાં માંસને વિષે પણ અસંખ્યાસંખ્ય જીવની ઉત્પત્તિ કહી છે. અનાજના જીવની સંખ્યા કરતાં માંસમાં ઉત્પન્ન થતા જીવોની સંખ્યા, ઉપર કહેલા શાસ્ત્રોના ન્યાયે વધી જવાથી માંસ ભક્ષણમાં વિશેષાવિશેષ પાપ રહેલું છે. વળી માંસનો ખોરાક નીચમાં નીચ ગણાય છે, કનિષ્ઠમાં કનિષ્ઠ કહેવાય છે. સર્વ ધર્મવાળાએ માંસ ભક્ષણને નિદેશ છે. આ ખોરાક નીચ સાધુને સર્વથા નિપેદ છે. અને ઉત્તમ વર્ગના મનુષ્યો પણ આવા અભક્ષ્યાભક્ષથી વિમુખ રહે છે. આવા અયોગ્ય ખોરાકના અધિકારી તો નરકગામી અનાય વૃત્તિવાળાજ હોય છે. આ વિષે નીચ સિદ્ધાંતોના પુષ્કળ દાખલા અપાઈ ગયા છે. તેમજ અન્ય યાત્રમાં પણ માંસ ભક્ષણના કરવા વાળાને મહા માડાં ફગા કહ્યાં છે.

પ્રશ્ન ૭૬ મું—અન્ય યાત્રમાં માંસ ભક્ષણ વિષે શું કહ્યું છે? તે જણાવશો?

ઉત્તર—શાંભળો—માંસ ભક્ષણના કરવાવાળાને—મહામારતમાં કહ્યું છે કે યાવંતિ વનુરોનામિ, વનુગાગ્રેજ મારતઃ

તાવદ્વર્ષ સદ્ગામિ, વચ્ચંતે નરકે નરઃ ॥ ૧ ॥

શ્રી કૃષ્ણાચાર્ય-હે ભાત! જે માંસાહારી પશુનો વપ કરે છે, તે પશુનાં શરીરમાં જેટલાં રૂપાં હોય તેટલાં સદચર વપ અને તે પશુવપકારને વિષે પણ છે, એટલે પશુનાં જેટલાં રૂપાં હોય તેટલાં દહાર વપની નરકના મહાદુઃખને લોકવે.

પ્રશ્ન ૭૭ સુ—કોણે એમ કહે કે એમ પશુવંધ કર્યા વિના તૈયાર
મળેલા માંસને ખાઈએ, તેને તો નરકમાં જવું ન થાય કે ના ?

ઉત્તર—ઉપર કહેલા ચાલતા અધિકારમાં તે પણ જલાયું છે કે-

તિલ સર્પ મારંતુ, યો માંસં મક્ષતે નરઃ;

તે યાંતિ નરકં ધોરં, યાવદ્દ્રવીવાકરૌ. ॥ ૨ ॥

તિલ અને સરસવ જેટલું પણ માંસ કદાપિ કોઈ નર ખાય તો તે
ખાનાર મનુષ્ય ધોર નરકને વિષે જાય, અને જ્યાં સુધી ચંદ્રમા અને સૂર્ય
તપે અર્થાત્ જ્યાંસુધી ચંદ્રમા સૂર્ય રહે ત્યાંસુધી તે માંસાહારી નરકના કાળ
લોગવે. એમ મહાભારતમાં કહ્યું છે. (પુરાણ સાર.)

અને માંસાહારી ઘણા કાળ સુધી નરકના દુઃખ લોગવીને કહી મનુષ્ય
ખાતરમાં આવે તો કેવો થાય ? તે જણાવે છે.

જ્વલાયુષો દરીદ્રશ્ચ, પરકર્મોપ જીવિનઃ;

કુકુટેષ્વેવ જાયંતે, યે નરા માંસ મક્ષકા. ॥ ૩ ॥

અર્થ—માંસાહારી જીવ નરકનાં દુઃખ લોગવીને કહી મનુષ્ય
ખાતે તો તે અદ્ય આયુષ્ય પામે, દારદ્ર થાય, પારકા કર્મે જીવન પામે
અને નીચ કુળમાં ઉત્પન્ન થાય; જે નર માંસનું બક્ષય કરે તે નરક
નરકનાં દુઃખ ઉપરાંત મનુષ્યનો ભવ પામે તોપણ દુઃખી સ્થિતિને પડે
અને તે ઉપરાંત જીવના વધ કરનારને ત્રિશેષ ફળ કયું છે.

સાંભળો પ્રાણી જીવના વધ કરનારને પૂર્વે કહ્યા ઉપનાં શિલે
ફળ નીચે પ્રમાણે અતિદાસ પુરાણમાં કહ્યું છે.

સ્વચ્છાપુ ત્રિકલા રોગી, વિચતુર્વિધિ સતઃ;

વાનનઃ પાનન પંદ્રો, જાયંતે સ મયોમયે. ॥ ૪ ॥

અર્થ—થોડું આડધું પામે, ત્રિકલ તે પંદ્રો-નરક-જાતિ
સદાય રોગી રહે, આંધળો થાય, જહેરો થાય, ખત થાય, પુત્રી-કોટીયો થાય, નપુંસક થાય. એટલાં વાતો જીવના વધ
વધો લગતાં જ્યાં જ્યાં ઉત્પન્ન થાય ત્યાં ત્યાં તે પ્રમાણે
માંસાહારી પ્રાણીઓને ઉપર પ્રમાણે ફળ પ્રાપ્ત થાય
જાય છે. (ઉત્તર સાર.)

ઉત્તર—સાંભળો—મહાભારતમાં માંસનો ત્યાગીને માટે નીચે પ્રમાણે
કૃષ્ણ કહ્યું છે.

યાવં જીવં ચ યો માંસં, વિપવત્ પરીવર્જયત્;

વિસીદ્યો મગવાનાહ, સ્વર્ગલોકેષ્ય સંસ્થિતિઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન વિચિત્ર પ્રત્યે કહે છે કે—હું વિચિત્ર! જે
મનુષ્ય જીવિતપર્યંત માંસ ને વિષ સમાન જાણી તેનો ત્યાગ કરે તે મનુષ્ય
સ્વર્ગલોકમાં જાય છે અર્થાત્ તે પુરુષનો વાંસ સ્વર્ગમાં થાય છે. એ માંસ
ત્યાગનું કૃષ્ણ કહ્યું. (પુરાણ સાર.)

પ્રશ્ન ૭૨ મું—કોઈએ પેકું માંસ ખાધું હોય અને પછી ત્યાગ
કરે તેને કંઈ કૃષ્ણ ખરું કે કેમ?

ઉત્તર—એજ અધિકારે નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે. સાંભળો—

યો મહાયિત્વા માંસાનિ, પશ્ચાદપિ નિવર્તતે;

યમસ્વામિ હવાચેદં, સ્તોપિ સ્વર્ગતિ નામ્ન્યાત્ ॥૨॥

અર્થ—અસાનપણે કોઈએ પેકું માંસ ખાધું હોય અને પછી તે
સંસારી નિવર્તે તો યમ સ્વામી જે વિષ્ણુ ભગવાન એમ કહે છે કે—તેહ
પણ સ્વર્ગને પામે. (પુરાણસાર.)

માંસ ભક્ષણથી અગમાં રહેતાં આ દુનિયામાં આપણી પ્રયત્ના થાય
છે. અને પહેલી દુનિયામાં સ્વર્ગ અને મુક્તિ મેળવી શકાય છે; એમ
શાસ્ત્રકાર જણાવે છે.—

આચારાંગ સ્વના સાપાંતરમાં—પરિહાર્ય મિમાંસામાં પાને (૩૧) મે—
કહ્યું છે કે—

શ્રુત્વા દુઃસ પરંપરા નરિષ્ટાનાં માંસાદિનાં દુર્ગતિ,

યે કુર્વંતિ શુભોદયેન વિરતિ માંસાદન સ્પાદયાત્;

સદીર્ઘાંશુ સ્વપિતં ગદરુજા સંભાવ્ય યાસ્મંતિરે,

મલ્લેદ્ધદ મોગ ધર્મગતિસુ સ્વર્ગાવર્ગેષુ ચ.

માન આકેશીની દુઃખપ્રપ અને કહ્યું જતક દુર્ગતિ (દુઃસ્વસ્થ તથા
નરક પ્રાપ્તિ) વગી સાંભળીને જે ભાગ્યશાળી પુરુષો દિગ્ગત પડી માંસ
ભક્ષણને ત્યાગ કરે છે, તેઓ નીચેની રીતેનાં શંકુ આધાર પુરું કરી
જમના જન્મમાં મુખી ધર્મદ અને બુદ્ધિશાળી પુરુષમાં જન્મરસ અને
જનુકને સ્વર્ગ તથા મેષુ મેળવે.

પ્રશ્ન ૭૭ મું—કોણે એમ કહે કે એમને પરચુંવંધ કર્યા વિના તોય મળેલા માંસને ખાઈએ તો નરકમાં જવું ન થાય કે ના ?

ઉત્તર—ઉપર દહેલા ચાલતા અધિકારમાં તે પણ જણાવ્યું છે કે-

तिल सर्पय मात्रंतु, यो मांसं भक्षते नरः;

ते यांति नरकं घोरं, यावच्चंद्रदीवाकरौ. ॥ २ ॥

તીવ્ર અને સરસ જોટલું પશુ માંસ કદાપિ ડોણ નર ખાય તે વે
ખાનાર મનુષ્ય ઘોર નરકને વિષે જાય, અને જ્યાં સુધી ચંદ્રમા અને સૂર્ય
તપે અર્થાત્ જ્યાંસુધી ચંદ્રમા સૂર્ય રહે ત્યાંસુધી તે માંસાહારી નરકજન્ય
લોગયે. એમ મહાત્મારતમાં કહ્યું છે. (પુરાણ સાર.)

અને માંસાહારી ઘણા કાળ સુધી નરકના દુઃખ ભોગવીને હો મન
પ્રત્રમાં આવે તો કેવો થાય? તે જણાવે છે.

अल्पायूषो दरीद्रश्च, परकर्मोप जीविनः;

कुकुलेष्वेव जायन्ते, ये नरा मांस भक्षकाः ॥ ३ ॥

અર્થ—માંસાહારી હવ નરકનાં દુઃખ લોભાવીને કહો મનુષ્ય પામે તો તે અદ્ય આયુષ્ય પામે, દારદ્ર થાય, પારકા કર્મે હવન થાય અને નીચ કુળમાં ઉત્પન્ન થાય; જે નર માંસનું ભક્ષન કરે તે નરા નરકનાં દુઃખ ઉપરાંત મનુષ્યનો ભવ પામે તોપણ દુઃખી સ્થિતિને પડે અને તે ઉપરાંત હવના વધ કરનારને ત્રિશેષ ક્ષય કર્યું છે.

શાંતજો પ્રાણી ઝવના વધ કરનારને પૂર્વે કહ્યા ઉપાંગ ૧ વિંદી
દશ નીચે પ્રમાણે અતિદાસ પુરાણમાં કહ્યું છે.

सङ्ख्यायु निद्विधा रोगी, विचित्रु रंषिर लभः;

वाननः वानन पंथो, जायते स भगोभवे. ॥ ४ ॥

અર્થ—ધાતું આઉતું પાને, વિદ્ય તે ધેવો-ગોવો-જાવો ૨૫
 ઘડ્ય ધેવો રહે, અંધધો યાય, જડિયો યાય, ખડ યાય, ચમડ ૨૬
 પુરી-કોડિયો યાય, નપુંનક યાય, એટલાં વાચં છત્રીકાંચા પ્રમાણે ૨૭
 જાણો જાણતવ જાણં જાણ ઉપત યાય ત્યા ત્યા ને પ્રમાણે પાને ૨૮
 જાણારી ૨૯. ફેરપડોને ઉતર પ્રમાણે ફેર પ્રાપ્ત યાય ૩૦
 જાણોને ઉ. (પુણ્ય, જાણ)

[illegible]

ઉત્તર—સાંભળો—મંડાલારતમાં માંસના ત્યાગીને માટે નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.

યાવ જીવં ચ યો માંસં, વિષવત્ પરીવર્જયેત્ ;

વિસીદ્યો મગવાનાહ, સ્વર્ગલોકેસ્ય સંસ્થિતિ. ॥ ૧ ॥

અર્થ—શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન વિશિષ્ટ પ્રત્યે કહે છે કે—હો વિશિષ્ટ ! મનુષ્ય જીવિતપર્યંત માંસ ને વિષ સમાન જાણી તેનો ત્યાગ કરે તે મનુષ્ય સ્વર્ગલોકમાં જાય છે અર્થાત્ તે પુરુષનો વાસ સ્વર્ગમાં થાય છે. એ માંસ ત્યાગનું ફળ કહ્યું. (પુરાણ સાર.)

પ્રશ્ન ૭૬ મું—કોઈએ પેકું માંસ ખાધું હોય અને પછી ત્યાગ કરે તેને કંઈ ફળ ખરું કે કેમ ?

ઉત્તર—એજ અધિકારે નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે. સાંભળો—

યો મક્ષયિત્વા માંસાનિ, પથ્યાદપિ નિવર્તેત્ ;

યમસ્વામિ રુચાન્વેદં, સ્તોપિ સ્વર્ગતિ નામુચ્યત્. ॥૨॥

અર્થ—અજ્ઞાનપણે કોઈએ પેકું માંસ ખાધું હોય અને પછી માંસથી નિવર્તે તો યમ સ્વામી ને વિષ્ણુ ભગવાન એમ કહે છે કે—તારું પણ સ્વર્ગને પામે. (પુરાણસાર.)

માંસ ભક્ષણથી અગ્રગાં રહેતાં આ દુનિયામાં આપણી પ્રયાસ થાય છે. અને પહેલી દુનિયામાં સ્વર્ગ અને મુક્તિ મેળવી શકાય છે, એ શાસ્ત્રકાર જણાવે છે.—

આચાર્ય સૂત્રના સાપ્તાતરમાં—પરિહાર્ય મિમાંસામાં પાને (૩૧) ને કહ્યું છે કે—

ધૃત્વા દુઃસ પરંપરા નવિચૃણાં માંસાધિનાં દુર્ગતિ,

યે કુર્વતિ શુભોદયેન વિરતિ માંસાદન સ્વાદરાત્ ;

સદીર્ણાણુ રત્નપિત્તં ગદરુચ્ચા સંભાગ્ય યાસ્મંતિતે,

મર્ત્યેદ્રદ મોગ પર્વનતિતુ સ્વર્ગાવર્ગોણુ ચ.

માંસ ખાધેથી દુઃખપ્રપ અને કરુણા જનક દુર્ગતિ (દુરવસ્થા તથા નરક પ્રાપ્તિ) થતી સાંભળીને જે વાગવાથી પુરુષો હિંમત પરી મહાકૃત્યો ત્યાગ કરે છે, તેઓ નીચેની રીતે ઘાંતુ આપુષ્પ પુરું કરી શકે. જન્મમાં મુખી પર્વિટ અને જુદિયાનો પુરુષમાં અવશ્યે જન્મને સ્વર્ગ તથા મોક્ષ મેળવે.

પ્રશ્ન ૮૦ સુ—કદાપિ કોઈ એમ કહે કે—યજ્ઞાદિ અર્થે પશુવધ તથા માંસાદિક ભક્ષણ કરવાનો નિષેધ નથી. તેનું કેમ ?

ઉત્તર—દરેક ધર્મ દયાનો ઉપદેશ કરે છે-હિંસાનો નિષેધ કરે છે-હિંસા માટે તિરસ્કાર બતાવે છે. હિંદુ ધર્મમાં દયા દાન ને દમન એ સુસલમાન ધર્મમાં ખેર-મેર ને બંદગી, કહેલ છે. એમ સૌ કોઈ બહે છે છતાં તેજ ધર્મના ઉપદેશકો અમુક અમુક નિમિત્ત બતાવીને હિંસાની પુઃ આપે અરે! હિંસાનો આદેશ કરે તે કેવી સંતાપજનક વાત? આ કેવળ સ્વધર્મની હલકાઈ કરાવવાનું કામ નહિ તો બીજું શું? અહિંસાના પદ ઉપર ચલાયલા ધર્મો ધર્મ ખાતરજ હિંસા કરવાનું ફરમાવે એવું શું કોઈ વિચારવાન મનુષ્ય માની શકશે? શું એવા ફરમાન કાઢી બતાવનાર બનેલે શુભ સ્વાર્થ છાનો રહેશે.

બન્યું છે એમ કે-કેટલાંક ઉપદેશકોએ અજ્ઞાનતાથી, ધર્મ પુસ્તકોને મર્મ બરાબર નહિ સમજવાથી, અર્થનો અનર્થ કયો છે અને કેટલાં ઉપદેશકોએ માંસ મદિરાની લાલચથી બીજાઓ તે ખાય અને શુદ્ધ ખા તેથી પોતાની હલકાઈ કહેવાય-નિંદા થાય અને માન-દ્રવ્ય આદિ મળું બંધ થાય તેમ સમજીને-ધર્મપુસ્તકોમાં પાછળથી અમુક શબ્દો ઉમેરી પા ડાય તો ના કેન કહી શકાય?

ધર્મ અર્થે હિંસા (દાખલા તરીકે યજ્ઞ, બકરી ઇંદ આદિ) કયા સંબંધમાં તે ધર્મો પુદ પોતે શું મત આપે છે તે હું તમને કહીશ. આપણા કેટલાક પ્રાણી બંધુઓ અશ્વમેધ, ગોમેધ, અગ્નિમેધ વિશે યજ્ઞની હિમાયત કરે છે તે સંબંધમાં શ્રીમદ્ ભાગવત કે જે તેમનું પવિત્ર પુસ્તક ગણાય છે, અને માતૃસુ મરી ગયા પછી તેના કડવાનું નોંં પુત્રક વંચાવવામાં આવે છે, તેમાં જે હરીકત છે તે ખાસ જાણવા જેવું.

પ્રશ્ન ૮૧ સુ—ભાગવતમાં શું કહ્યું છે? તે જણાવો!

ઉત્તર—શ્રીમદ્ ભાગવત પુનઃ કે જે પ્રમાણુત પુસ્તક ગણાય છે તેના ૪ સંધના ૨૫ મા અધ્યયનના ૭-૮મા શ્લોકમાં કહ્યું છે કે:-
અહીં જર્હી નામના રાજાને પોતાની પુત્રી પરિપૂર્ણ કાન્ધારી થઈ કરી દબારા પશુએને માર્યાં ને એજ તે પ્રમાણુ ન કાન્ધારીએ તે રાજાને કહ્યું કે:-

નો નો વચનને રમત, વગ્ન વરણવાનાર;
મદા વિદ્યુ મદમંવાર, નિદેનેન હદયમ્.

“एते त्वां समीक्षन्ति, स्मरन्ति वैशेषं तव;”
સપરેત મયઃ કૂટૈઃ, હિંદુચુલિત મન્યવઃ.

ભાવાર્થ—“હે રાજા! તે યજ્ઞમાં હજારો પશુઓને માર્યા છે, તે સઘળાં તારી વાટ જોઈ રહ્યાં છે, અને તને વારંવાર સંભાળે છે સઘળાં તું મરી જઈશ ત્યારે તેઓ તને તેવાંજ હુકિયારો વડે કાપશે.” આ પ્રમાણે કહી નારદજીએ પ્રાચીન બહોં રાજાને પશુઓ નજરે દેખાડ્યાં, તે જોઈ એ રાજાએ ભયભિત થઈ કહ્યું કે “હવેથી હું તે પ્રમાણે નહિ કરું.”
(હિતશિક્ષા.)

આ પ્રમાણે હિંદુ ધર્મ શાસ્ત્રનાં મોટામાં મોટાં પુસ્તક શ્રીમદ્ ભાગવતમાં કહેલું છે તો તેનું ઉલ્લેખ કરી યજ્ઞ નિમિત્તે તથા બીજી કોઈપણ પ્રકારની દેવ નિમિત્તે હિંસા કરવી એ કોઈપણ સમજી માણસને યોગ્ય નથી. આ વિષે શિવ પુરાણમાં પણ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૮૨ સુ—શિવ પુરાણમાં શું કહ્યું છે? તે જાણવું જોઈએ.

ઉત્તર—સાંસળો-ઉપરના ચાલતા અધિકારે કહ્યું છે કે—આ ઉપરાંત શિવપુરાણ નામનો ગ્રંથ ધીમદ્ ભાગવત તથા ભારતના વારણરૂપે છે. તેમાં યજ્ઞ અર્થે થતી હિંસા તથા માંસ ભક્ષણ સંબંધે, તેમજ હરકોઈ પ્રકારની જીવ હિંસા સંબંધે, પદેપદે નિયેષ કરેલો છે. તે ટાંકવાથી અત્રે વિશેષ વંબાણ થવાનો ભય રહે છે.
(આચાર્ય સાંસળો-ઉપરના ચાલતા અધિકારે વિવેક)

સ્વામીનારાયણની શિક્ષાપત્રીમાં પણ ધી સહેજનંદજીએ તે વિષે સારી શિક્ષા આપી છે.

પ્રશ્ન ૮૩ સુ—સહેજનંદજીની શિક્ષાપત્રીમાં શું કહ્યું છે? તે પણ જાણવો?

ઉત્તર—સાંસળો-ધીમદ્ સહેજનંદજી પોતાની શિક્ષાપત્રી સંવત્ર ૧૯૫૫ માં ઉપાજેલી છે તેમાં શ્લોક ૧૧ ને—કહ્યું છે કે—

वस्वानि प्राणिनो हिंसा, नैव चास्माकं मानसैः;
सूक्ष्म वृद्धा ननु कृपा दे, परि वृद्धया वदचन. ૧૧

અર્થ—હવે તે વર્તમાની રીત કહિયે ને—જમણા જે વસ્તુની મધે કોઈ જીવ પ્રાણીમાત્રની પણ હિંસા ન કરવી અને જાતીને તાણા જેવા જીવ, મનુષ્ય, સાંસળ, આદિક જીવ તેમજ પશુ હિંસા કરનાર જીવ તેમજ શ્લોક ૧૨ ને—કહિયે અર્થે પણ હિંસાને નિયેષ કર્યો છે.

સહભાનંદજી પોતાની શિક્ષાપત્રીમાં કહે છે કે-^૨લોક-

देवता पितृयागार्थं, मप्यजादेश्च हिंसनम् ;

नकर्त्तव्यमहिंसैव, धर्मः प्रोक्तोऽस्ति यन्महान्. ॥ १२ ॥

અર્થ—અને દેવતાને, પિતૃ તેનાં યજ્ઞને અર્થે પણ બકરા મૂકી ચશલાં માછલાં આદિક ઠોણ જીવની હિંસા ન કરવી. કેમ જે અહિં છે તેજ મોટો ધર્મ છે. એમ સર્વ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે. તેમજ પદ્મ શ્લોકમાં માંસનો પણ સર્વથા નિષેધ કર્યો છે.

સહબંધુ પોતાની શિક્ષાપત્રીમાં કહે છે કે-^૧૩૦૫-

न भक्ष्यं सर्वथा मांसं, यन्न शिष्टमपि कश्चित्;

न पेयंच सुरा मद्य, मपि देव निवेदितम्. ॥ १५ ॥

અર્થ—માંસ સર્વથા ખાવું નહિ, અને જે માંસ યજ્ઞનું થયે છે તેપણ અથવા આપતકાળમાં પણ ક્યારેય ખાવું નહિ. અને ત્રણ પ્રાણીઓનાં અગિયાર પ્રકારનું મધ તે દેવતાનું નૈવેદ્ય હોય તેપણ ન ખીજું. ૧
શ્લોક ૨૨ મે-કહે છે કે-

देवतायै भवेद्यस्यै, मुरा मांस निवेदनम् ;

यत्पुरुषादि हिंसाच, न भक्ष्यं तन्निवेदितम्. ॥ २२ ॥

અર્થ:—અને જે દેવતાને મુરા માંસનું નૈવેદ્ય યાત્રું હોય અને જે દેવતાની આગળ બકરા આદિક છવની દિંયા થતી હોય તે નૈવેદ્ય ન ખાવું. (ઇતિ ાચક્ષાપત્રી.)

પ્રાણીવધ અને માંસાહાર-માંસ ખોરાક નિષેધના હિંદુ ધર્મ
પવિત્ર પુસ્તકોમાંથી પુષ્ટકા નીકળી આવે છે તેમજ મુશ્કેલીમાં, પાન
અથવા વગેરેના ધર્મ પુસ્તકોમાં પણ પ્રાણી હિંસા ને માંસ ખોરાક
વિરુદ્ધ મનાઈ કરેલી જોવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૮૪ તું—મુશ્કેલના જાણીના ધર્મ પુરવઠામાં કયો છે
જને મહાનુભાવો નિરોધ કેવી રીતે કર્યો છે તે જણાવ્યે?

ઉત્તર-વજ્ર-મુગ્ધમાનોના "આપ્તિ અમરી"ના ઉત્તર-
અમરી આપ્તિ ૧૨ સુકાપથી સિવારે, મહાગુને દિવને, દી ૬૦
અમરીને દિવને, અને આના ફરવરીન તથા આના મામુમાં બેઠી
પાને પડી તેવી રીતે આજ ૧૫ કેળ મુગ્ધમાન "સુકાપ" રીતે
મહા "૧૨૫૦" ના રીતે ઉત્તર-મુગ્ધમાન માં આજુ ઉત્તર રીતે

વળી રાવજી વોરા જેઓ લોટીઆ વોરા-કહેવાય છે, તેઓ બીલકુલ માંસ ખાતા નથી; તેથી તેઓ-નગોસીઆ અથવા નમાંસીઆ-કહેવાય છે. તેઓની વસ્તી વડોદરામાં પણ છે; તેમજ તેમના ધર્મ પુસ્તકમાં ફરમાવેલું છે કે-ફળ તજ અલ્લુ વુત્તુન કુમ મકાવરલ હયવાનાત ॥ અર્થ-તું પશુ-પક્ષી-ઓની કબર તારા પેટમાં કરીશ નહિ અર્થાત્ તેમને મારીને ખાઈશ નહિ.

કુરાને સરીફતા-સુરાઅન-આમ-ની આયત ૧૪૨ માં-અલ્લા-તાલાએ સાફ ફરમાવેલું છે કે-વ મિનલ અન આમે હમ્ લતં વ ફસાં । કુલૂમિમા રજક કુમુલ્લા હો ॥

અર્થ:-અલ્લાએ ચોપગાં લતવરોમાંથી કેટલાંક ભાર ઉપાડવા માટે પેદા દીધાં છે અને આવા માટે જમીનને લગતી વનસ્પતિ તથા અનાજ ઉત્પન્ન થયું છે તે તમે ખાઓ-વળી તેજ સૂસા-અન-આમમાં લખેલું છે. કે-તમે ન ખાઓ-લોહી અને હુકરનું માંસ, ઘાથી મારવામાં આવે તેનું માંસ અથવા બીજા કોઈ પ્રાણીના મારવાથી મરે તેનું માંસ.

બકરી ઇંદને દિવસે બકરી ન મારવા વિષે હુથનમાં સુરાહહજની ૩૬ થી આયાતમાં અલ્લાતાલાએ ખુબ ફરમાવેલું છે કે-માંસ અગર લોહી મને પહોંચશે નહિ પણ એક પરહેજગારી પહોંચશે. (આયાતંગના બાપાન્તરમાં શબ્દાર્થ વિવેક પાને ૩૮ મેં).

અક્ષ ૮૫ મું-ઉપરની હકીકત માટે બીજા કોઈ દાખલા છે ?

ઉત્તર-‘હિત શિક્ષા’ માં-પૃષ્ઠ ૨૪-૨૫ મેં-કહ્યું છે કે-

કુરાન કહે છે કે-“માંસ અગર લોહી મને પહોંચશે નહિ; પર-હેજગારીજ માત્ર મને પહોંચશે.” (સુરાહ હજ)

बनामिन् दाज्जविन् फिल अर्देवला तैरुन

यतीरोवजनाहीमे ईस्लाउममूनजमसालाकुन

“અને જે પશુ પૃથ્વી ઉપર આવે છે-અને જે ધણી પોતાની પાછે ૧૨ હટ છે તે બીજું કંઈજ નહિ પણ તમારા જેવા લોકો છે.”— (કુરાન-સુરેઅન આમ)

માટે જેનંબર દરમિયાન મહમદ નબીસાહેબના પક્ષીશા દરરતઅઝલી સાહેબે ફરમાવ્યું છે કે-“તું પશુ કે પક્ષીની કબર તારા પેટમાં કરીશ નહિ”

સુલુઅમન બાઈઓ બકરી ઇંદ કહે છે. તેમજ માટે દિવશિક્ષા પૃષ્ઠ ૩૩-૩૪-મે-૧૫ છે કે-

મુસલમાનભાઈઓ બકરી ઇંદ કરે છે પણ વાઘ ઇંદ કોઈ કરું નથી. રાંક બીચારાં બકરાં ! આટલાં બધાં પશુ-પક્ષીઓ અને માનવોમાંથી દયાળુ અલ્લાતાલ્લાએ તમનેજ પોતાના લક્ષ મારે ચોખી કહાડ્યાં ? નહિ, નહિ, એ દયાળુ દેવનાં નામ ઉપર હે ! મુસલમાનભાઈઓ તમે ખોટું ! કો ચડાવશે નહિ. તમે તે સાહેબનો હુકમ બરાબર સમજવા કોશીલ કરો.

ઇબ્રાહીમ પેગમ્બર ત્યારે ઇમાનમાં આવ્યા ત્યારે તેમના ઇશ્વરની મરીફા કરવા સારૂ અલ્લાએ તેમને કહ્યું કે—“તારી વહાવામાં વસી ચીજનો લોગ આપ.” તે ઉપરથી ઇબ્રાહીમ પેગમ્બરે પોતાના એકાનો છોકરા ઇસ્માઈલને મારવા તૈયાર કર્યો અને જ્યો તે પોતાની આંખે પોતે બાંધી તેને છરી વડે મારવા જાય છે તેવોજ અલ્લાએ તે છોકરાની જગે પેટું (હમ્મે) લાવી મૂક્યું. આમાં હકીકત એવી છે કે, અલ્લાનો વિચાર ઘેરાનો લોગ લેવાનો ન હતો પણ ઇબ્રાહીમનો પોતા ઉપરનો પ્રેમ કેટલો દરજ્જો છે તે જોવાનો હતો, તેણે તો ઘેરાને પણ સજીવન કર્યું હતું.

હિંદુ ભાઈઓમાં પણ એવીજ કથા આવે છે કે, સગાઈ થી કેટલા કુંવરને ખાંચ્છીઆમાં ઘાલી ખાંચ્યો હતો, પણ ઇશ્વરે તેને રક્ષા કર્યો હતો. આ સર્વ દાખલામાં ઇશ્વરનો હેતુ માંસ ખાવાનો નહિ પણ બક્ષોની કસોટી કરવાનોજ હોયો જોઈએ.

ઇંદ કરનારા ભાઈઓએ મન સાથે એટલોજ વિચાર કર્યો જો છે કે ત્યારે આપણું ઇંદના તાંડવાર ઉપર કહેવા બતાવને લીધે કરીએ તો ત્યારે ઘેરાનો નહિ પણ ઇબ્રાહીમની માફક પોતાની વહાવામાં પશુ-પક્ષીનો જોગ આપવો જોઈએ. મું તે આપણાથી બની શકે ?

કુરાનમાં જુના ઉલમાયદ સિપારા ૪, મંજલ ૨, આયત ૩૪ વચ્ચું છે કે—“મઝામાં તેની હદ પુષીમાં કોઈએ જનના મંજૂ કરી અને કે.ઈ નુકસાન મારે તો તેને બચે પોતાનું પશુનું જનના મંજૂ કરી જલસા તો જે મઝા માનુસ જે કીમત કરાવે નહીં નિમત ને નહીંજોને જરૂરનું.” એ કીમત જે નાફક ન હોય ન પશુ ન પક્ષી તેને નહીં જનના મંજૂ કરે કોઈ શકે ? (ફિત્તિ વિશ્લેષ)

૧૬૬ મું—મુસલમાન કાને કીમતે તેના જલસા,

૧૬૭—મુસલમાન કાને કરો, માન મુનકે નીક, ૧૪ મું—

કરો—૧૬૮ મું—તેને મુસલમાન કહીએ.

પ્રશ્ન ૮૭ સું—પીર કેને કહીયે, પીરનો અર્થ શું ?

ઉત્તર—પીર તાકો જાણીએ, જાને પરકો પીંડ. જે પારડી પીડા જાણે તેને પીર કહીએ. કિસનશાવનીમાં કહ્યું છે કે—કહા પીર જોપે પર પોર ન વેચારી હૈ. ॥ જે પારડી પીડાનો વિચાર ન કરે તેને પીર કેમ કહીએ ? અર્થાત્ જે દુનિયામાં પીરપણે પૂજ્ય તે પરપીડાના જાણુ હોય. કોઇ પણ જીવને દુઃખી દેખી જેનું હૃદય કંપી જાય તે પીરપણાની પદવીને લાયક હોય અને સર્વ જીવ ઉપર દયાવાન હોય તેજ પીર કહેવાય.

પ્રશ્ન ૮૮ સું—અદલા કેને કહીએ ?

ઉત્તર—અદલા લાહ તુલાવતા, જન્મ જરા બૌર મરણ, આ દુનિયામાં જન્મ જરા ને મરણની લા લાગી રહી છે તે પલીતાને ખુઝાવી જન્મ જરા ને મરણના દાહમાંથી નીકળી અખંડ સુખની પ્રાપ્તિ મેળવે તેને અદલા કહીએ.

પ્રશ્ન ૮૯ સું—ખુદા કેને કહીએ ?

ઉત્તર—ખુદા સુનથી ઉઘરે, દાદ તુને દીંણ સરણ. દયાહિન એવા અંધર્મીઓના હાથથી કપાતા પ્રાણીઓનો ઉદ્ધાર કરે—તેને મરણના ભયથી બચાવે, તથા નિરપરાધિ પ્રાણીઓની દાદ સૂણે—તેનો અરજ સાંભળે, અને તેને અભય પદનું સરણ આપે એવા દયાળુ દેવને ખુદા કહીએ.

પ્રશ્ન ૯૦ સું—ફરીર કેને કહીયે અને ફરીરનું લક્ષણ શું ?

ઉત્તર—ફરીર અને ફરીરનું લક્ષણ નીચે પ્રમાણે કહેલ છે.

ફરીર ફરીરી કડન હેં, નેશી ફર ખજુર;
ચડે તો આખે પ્રેમ રસ, પડે તો ચકના ચુર. ૧
ફાકા ફત ફાક ફિલ, આશન દદ ગંજીર;
ફિફીરી ફારી કફની કરે, તિસકો દહી ફરીર ૨
મન મારે વન વચ કરે, ખોળે સકડ ચરીર;
દયારૂપ દયની કયે, તાકો વામ ફરીર. ૩

પ્રશ્ન ૯૧ સું—શાજને કહમા શું કહે છે ?

ઉત્તર—શાજ, એ, ઉપરેશક પર્મ ચુર કહમાના વાચન—કહમાના પદનાર તેને કહમા કહે છે કે—

શાજ કહમા મલ પડો, કહમા વમકુ બોડે;
વડેજ દાતવુશ દિસાવ માને, દો શા મારે કયું પોડે. ૧

અશ્વ દરે 'શુ'—અત્તનો 'શુ' ઉપદેશ છે ?

વિતર-અન્ન-બકરા-મુસલમાનને ઉપદેશ કરે છે કે-

અગા મુસલમાન અવલકા, આપ કરે ઉપદેશ;
શીર કાટયા સો કટાઉંગા, દેખો દાદી કેશ. ૧

પ્રશ્ન ૯૩ મું—મુસલમાન અને કાફરમાં શો તફાવત?

ઉત્તર—મુસલમાન અને કાશ્મીરવચ્ચે હૃદયના દિલનો તફાવત હોય તે જણાવે છે.

મોંમ દીલ મુસલમાન, ધંણ દીલ કાફર;
કાફર મારે જીવકું, એ સખ ખુદાકા મુસાફર. ૧

મુસલમાનનું દીવ મોંઝ કેતા મીલુ જેવું નરમ હોય, અને કાશનું દીવ ટકન હોય. જીવને મારે તે કાફર કહેવાય. ખરો મુસલમાન હોય તે તે સર્વ જીવ ખુદાના મુસાફર છે એમ માને. અર્થાત્ દુનિયા પર રહેલ તમામ પ્રાણી માત્ર ખુદાની ઓલાદ છે, ખુદાના બાલકમાં છે એમ માને તેનું રક્ષણ કરવું.

પ્રશ્ન ૯૪ મું—મકરી ઇંદને દિવસે કેવી રીતે વર્તવું ?

ઉત્તર—મકરી ઇંદને દિવસે સુમત્રમાન બાઈએને કેદી રીતે વાંં
એળે કે તે દિવસે ખેરીયાદ કરવી એળે એટલે ખેરીયાદનો અર્થ ન
રેસનો કહેવાય, અને દાનમાં એટ દાન તે નમયદાન કહેવાય છે માટે વાં
અવને અતવદાન આપવું તેજ ખરી ખેરીયાદ છે માટે બકરી ઇંદને કેદી
કેદી રીતે વર્તવું તે તે કહેવ છે.

જકરી ઇને દદાપત્રે, રૂબે ગરીબ કંઠાગ;
આપ તમ બલે બલ, તે પુરાકા બાગ. ૧

[illegible]

તક્ષી-તેનું રક્ષણ કરવું-સર્વ. જીવને અસહ્યદાન દેવું તેજ ખુદાની ખરી ઘાંટી કરી કહેવાય. અને આ પ્રમાણે વર્તે તેજ ખરો મુસલમાન કહેવાય એમ કુરાનનું ફરમાન છે. અને દાહનું વાક્ય પણ ખાસ કરીને ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે.

પ્રશ્ન ૯૫ મું—દાહનું વાક્ય શું છે તે પણ જણાવશો ?

ઉત્તર—દાહ એક જખરો નેતા ગણાઈ ગયો છે તેના કેટલાક વાક્યો અનુભવીઓ ગૃહણ કરે છે. તે એમ જણાવે છે કે—

દાહ એક દયા વિના, બત્રીથ લક્ષણ બહાર;

સરોવરમાં નીર નહિ, પછી મર ઉચી બાંધે પાળ. ૧

દયા વિના લક્ષણ, ગુણ, ચાતુરી કે જ્ઞાન અથવા કોઈ પ્રકારની ક્રિયા વગેરે કાંઈ પણ ફગીભૂત થતાં નથી. ભલે ઉચી ને મજબૂત પાળનું તળાવ હોય પણ તેમાં પાણી ન હોય તો તે તળાવ નકામુંજ ગણાય, તેમ દયા વિના સર્વ નકામુંજ બાલુવું.

સર્વ ધર્મ સત્ય અને અહિંસાના બોધનેજ મોખરે મૂકે છે અને તે ઉપદેશની સફળતા ઉપરજ પોતાના ધર્મના વિશ્વસનો આધાર માને છે. તેમાં પણ સર્વ ધર્મ દયાને પ્રધાન પદ આપે છે. તેમાં પણ વિશેષે કરીને જૈન ધર્મનો મૂળપાયો દયા ઉપરનોજ છે. અને શાસ્ત્રકાર પણ સુખ્યત્વે કરીને જ્ઞાની પ્રરૂપોને જ્ઞાનનો સાર પણ દયાજ જણાવી છે.

પ્રશ્ન ૯૬ મું—જૈન સૂત્રોમા દયા માટે જ્ઞાનીને શું કવું છે ?

ઉત્તર—સાંભળો—સુધંજગંજી સૂચના અધ્યયન પહેલે-ઉદેશે ૪ થે આયા ૧૦ થી-તમાં કહ્યું છે કે—

પરં તુ નામિણો સારં, જનં હિસર્ફં ણિવર્ણં;

અહિંસા સમયં પેવ, વતાવત્તં વિયાબિવા. ॥ ૧૦ ॥

“જ્ઞાની પ્રરૂપના જ્ઞાનનો સાર એ છે કે—કોણ પણ જીવને હાનિ પહોંચાડે અને જીવ દયા એજ પ્રધાન એવું નિવેશવત હોય તે જાણે.” અને વેદ પણ એજ જણાવે છે કે—

અહિંસા વરનો ધર્મ, સ્ત્રીના દિના પામોદન;

અહિંસા વરનં જ્ઞાન, અહિંસા વરનં વરઃ ॥ ૧ ॥

“અહિંસા એજ મોટો ધર્મ છે, એજ ભૂત છે, એજ મોટું જ્ઞાન છે અને એજ મોટો વપ છે.” (હિતવિશ્લેષ)

આ પ્રમાણે હિંદુ ધર્મ અને મુસલમાન ધર્મમાં પ્રાણી હિંસા અને માંસાહારના નિષેધ સાથે અહિંસા ધર્મનું સ્વરૂપ બતાવ્યું. તેમજ પારસી ધર્મમાં પણ પ્રાણી વધ તથા માંસાહારનો નિષેધ કરવા સાથે તેમના ધર્મ પુસ્તકમાં સખ્ત મનાઈ કહેલી જોવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૯૭ સું—પારસી બાઈબોના ધર્મ પુસ્તકમાં શું કંઈ છે તે જણાવશો ?

ઉત્તર—સાંભળો—પારસી બાઈબોના ‘શાહનામા’ નામનાં પુસ્તકમાં લખેલું છે કે—

એત.

નીસ્ત અંદ ખુરોને જાનવર જી,
અનીન અસ્તદીને અર દુસ્તનેકુ.

અમારો જરથોસ્તી ધર્મ એવો નેક છે કે પશુઓને મારીને ખાંદ નહિ, અને જનાવરોના શિકાર કરવો નહિ. પારસીઓના ધર્મ પુસ્તક મજસ્તેના ૨૨ માં તથા ૩૩ માં હામાં લખેલું છે કે— (અવસ્થા બા.)

મમદાઓ ખદામરોર દેઓ મેઓશ મરે દાન ઓહ આસથ બેતંગે
જોઓતુમ ॥

ખર્ચોઅ મનજીવા ન દેન તો મેઓજીવા વાગતરાદ ખોગતન મરે
દેઅગતે વિગેવ—વેગતેન શરાગમ જગીયા અડ અંવાનો ॥

જેઓ મેરપદો (ચાપમાં જનાવર) ને ખરાબી આપવામાં—જે
માનવામાં ખુશી બરેલી છંદની કહે છે, અથવા કાપવાને કે ખાવાને કારણે
મારે છે તેઓને રોગમજદે (પારસીઓના પરમેશ્વર) મારવા કહેવું છે
(અથવા તેમણે પુનઃ જીવોને ૩૨ રાખવા કહેવું છે) જે માંસને
ફરમાવેલે કપુડ નહિ જાળવે, મેરપદો (ચાપમાં જનાવર) ની પાછળે
(અથવા તેમણે જનાવર નહિ કામ પુનઃ) ને જનાવરોને કાપી મારવા
વિનય કરે છે તેઓ કરવા મનને પુનઃ પાપના ખનગરોને વિનય કરે
જેઓને જનાવર નહિ એવો મનદો પાંચે રાદ માનવા રહેલો
મેરપદો નહિ રહેલો એવો એ નીચા જમીયાદવાનના પાંચ
કેસ ને મનજીવા નહિ દેવે તેઓને ધર્મપુત્રીમાં ૪૦, ૪૧
કેસમાં ૪૨, ૪૩ નંબરે જનાવર નહિ કહેલી છે, જેઓ પાંચ
જનાવર ને ૪૨, ૪૩ નંબરે જનાવર નહિ કહેલી છે, જેઓ પાંચ

આપણે સાંભળીએ છીએ. કુરસ, એન્ડ ફેરીનેશીયા નામનાં પુસ્તકમાં લખેલું છે કે પારસીઓના કદીમ (અસલી) ધર્મગુરુઓ પોતપોતાનો ખોરાક હંમેશાં હંમેશાં ફળફળાદિકનોજ રાખતા. ખેડેલી નામનો પ્રખ્યાત તત્ત્વજ્ઞાની પોતાના ૧૧ માં પુસ્તકમાં લખે છે કે જરથોસ્ત અઘ્રગ્રગ્ર પહાડની શુક્રમાં ખુદા તાદલાની બંદગી અને મોન જાનને સારૂ વીશ વર્ષ સુધી ગુંથાએલો હતો, અને પોતાનું ગુજરાત માત્ર પનીર દૂધનો ખોરાક ખાઈને કરતો. વધારે જુના વયતની વાતો ન શોધતાં હાલ તુસ્તજ સુંબઈ સમાચારના તા. ૨૫ જુલાઈ સને ૧૯૦૨ ના અંકમાં છપાએલો એક ફકરો જે લાજ પાઠના ખોરાક સંબંધેજ છે તે વાંચવાની અને લલામણુ કરીએ છીએ. (આચારંગજીના ભાષાંતરમાં-શબ્દાર્થ વિવેક-પાને ૩૬ મેં.)

પ્રશ્ન ૯૮ મું—પારસી ભાઈઓના ધર્મપુસ્તક સંબંધે વિશેષ કાંઈ બાજુવા જેવી બીના છે ?

ઉત્તર—હા, સાંભળો—‘હિતશિક્ષા’ નામનાં પુસ્તકમાં પાને ૨૫-૨૬ મેં ત્રિયે પ્રમાણુ કહ્યું છે

પારસી ભાઈઓનાં ધર્મપુસ્તક ઇજરને મધ્યે કહ્યું છે કે:—

“જેઓ દુનિયાની પેઢાથ ઉપર દયા લાવતા નથી તેઓ વગર ક્યાના ‘દેવો’ તથા દોઝબી આદમીઓ છે.”

તેમજ વળી તે ભાઈઓનાં જરથોસ્તનામામાં લખ્યું છે કે—

ચકુ શતન નીવારંદ ફસકુ દરેદ ।

ન આગુસ ફંદા ફે વાસદ વરેદ ॥

“કદી કોઇપણ જાનવર મોટું અથવા વૃદ્ધ થયું હોય તેને અથવા નાનાં બચ્ચાંને અથવા કોઇ પ્રકારના જીવતા પ્રાણીને મારવાની તાક મનાઇ છે.

જેમ દીનધર્મના શાસ્ત્રમાં જીવ જરથોસ્તી ઉડી વડીએ સપાવના આગમનાં નિશાન છે તેમ પારસીના પર્મદાસમા પણ તે પ્રમાણે મારી આગરાનું કહેડ છે

‘હિતશિક્ષા’ પાને ૩૫ મેંની ૬૭ સુધીમાં કહ્યું છે કે:—

પારસી ધર્મમાં આપણા હિંદુભાઈઓને વાળી બાજનમા અચાર વિચારના મગતા નાંચે જ. તો પણ હિંદુધર્મ જેના નેક પર્મ છે. દીન ધર્મમા ભાઈક તમા તો નેકડ સુધી કહેડ છે કે, “જો જરથોસ્ત! તારા ૯૫ જ્વાની ઉડી પન આસી લાને તારે જી મને આસપર્શ! નનં તે

સાથે વળી મારી તમામ પેઠાશને આરાધ્યો ! તે સાથે વળી તમામ ગોસ્પદોને, પાણીમાં રહેનારાં તમામ પ્રાણીઓને, જમીન પર વસતાં તમામ પ્રાણીઓને હવામાં ઉડતાં તમામ પ્રાણીઓને તથા ખરીવાળાં તમામ પ્રાણીઓને આરાધ્યો. (શ્રમાપના માગ્યો) તો હું તને દોજખ (નર્ક) થી બચાવીશ.” આવા નેક ધર્મમાં હિંસાની હીમાયત કે પરવાનગી હોયને સંભવજ કેમ હોય ? અસોજરથોસ્તે અમુક કામો કરવાં માટે અવતાર લીધે હતો કે જે કામોમાં પશુ રક્ષા એ એક હતું. અને એ કારણથી “પશુરક્ષ જરથોસ્તી દીન” એમ કહેવાયું. પારસી ધર્મશાસ્ત્રોને હિંસા અને મંડ બલજની તર્કોમાં હોત તો દર મહીનાના બમન, મોહોર, ગોષ અને રામ એ ચાર દિવસોમાં, બમન માસના જસલુના દિવસમાં અને સગવ મૃત્યુથી ૩ દિવસ મુધી પારસી બાઈઓ માંસથી ખાસ દૂર રહે છે તે કારણ શું ? જરથોસ્તનાજ વળતમાં શુદ્ધતારુપ બાદશાહનો પૌત્ર બક્રમ અગ-ફગ અને શાક સિવાય બીજું કંઈજ ખાતો નહિ, અને ઇત્તે પરદેજગારોની બુઝરગી જોઈને ડાચોજનીસ, પીથોગોરાસ, ખેટો, ખુર્ગ, આદિ મહાપુરુષો પણ માંસ ખોરાક ખાતા નહિ. ઇરાનનો પ્રખ્યાત મુશ્કાર સર જહોન માટકમ લખે છે કે, “મેં ડાહ્યા અને પરદેજગાર કેટલાં સરોસથી ઓળખ્યું છે કે, જરથોસ્તના બાપ પાસે એક ગાય હતી, તે ઓટો ઉપરથી ખરી પટેલાં પાંદડાં સિવાય બીજું કંઈજ ખાતી નહિ અને આ ગાય જે દૂધ આપતી તે સિવાય બીજો ખોરાક જરથોસ્તનો આ કંઈજ લેતો નહિ.

આ ઉપરથી જણાયે કે, પારસી ધર્મ નેટીના રસ્તે છે; પાર્સી પાછળથી કોઈએ ખોટી બેંતો પુસ્તકોમાં ઉમેરી અને ખોટો ઉપદેશ આપ્યો. આવા પુત્રાગી રીથેરો. વિદ્વાન પારસી જુદરથો આ મત કબુલ તથેરો
(દિન દિલ)

પ્રશ્ન ૬૬ થું—પારસી હિંસા અને માંસ ખોરાક વિરોધ વિશે નોંધ લેના ‘જાહનગર’ મા કંઈ હતું છે ?

ઉત્તર—૭ જોડો—જાહેરના ‘જાહનગર’ ના પ્રકરણ ૨૦ માં આ વિશે છે કે ૧૭ હજાર કોનો નહ—પ્રકરણ ૨૨ માં આ કહેવું છે કે—

અને ૩ - ૧૧ નાં પર્વ પર્વ રહેજ—જાહેરના પશુને માંસ દેવું કે પશુ ખાવું નહ—પર્વ નહિ.

પરંતુ ૨૨ નો નોંધ—અને ૩ થું—

પૃથ્વી ઉપર જે માણ પાવે તથા કળ તને મેં આપેલાં છે તેને
તું ખોરાક તરીકે ઉપયોગ કરજે. વળી હુસીયા અધ્યાય ૮ આયત. ૧૫
મામાં પણ કહેલું છે કે—

જ્યારે તમે તમારા હાથ (પ્રાર્થના માટે) લાંબા કરશો ત્યારે
હું (ઇશ્વર) મારી આંખો તમારા તરફથી ખીલ બાલુ ફેરવીશ અને
તમે પ્રાર્થના ઉપર પ્રાર્થના કરશો તો પણ હું ધ્યાન નહિ આપું; કારણકે
તમારા હાથ (પ્રાણીને મારવાથી) લોહીડોહાણું છે. (આચારાંગનું ભાષાંતરમાં
શબ્દાર્થવિવેક પાને ૩૭ મેં) (તથા હિત શિક્ષામાં પણ પ્રાણી હિંસા અને
માંસાહારના નિપેદ વિષે ઘણું લખાણ છે)

“દયા” એ જૈન લોકોનો મુદ્રા લેખ છે. આવા પત્ર માર્ગને
વિષે-જ્યાં ઝીણાં જીવને પણ સહેજ કિલ્લામના થાય ત્યાં જૈનીપણું યોગ્ય
નથી; એવું જૈનોના આગમોનું પ્રમાણ છે, તો પછી તે માર્ગમાં પ્રવર્તતા
સાધુ સુનિરાજ પોતાના દેહને અર્થે મત્સ્ય માંસના આહાર ગૃહ્ય કરે
એવી માન્યતા કરવી એ જૈન સિદ્ધાંતો પર પગ મૂકવા જેવું છે અને જૈન
સાધુને મોટું કલંક આપવા જેવું છે.

ઉપર જણાવેલા હિંદુ ધર્મના તેમજ મુસલમાન, પારસી અને
અંગ્રેજ ધર્મના અને તેમના ધર્મ શાસ્ત્રના દાખલા આપી, પ્રથમ આપેલા
જૈન ધર્મના સૂત્રોના માંસાહાર નિપેદના દાખલાને આ બધા દાખલા ખરી
રીતે માંસાહાર નિપેદને પુછી કરતા થવા સાથે જૈન ધર્મના સૂત્રના દાખ-
લાને ટેકો આપનારા થાય છે અને આ ઉપરથી વાચક વર્ગને ખાસ કરીને
ધરો લેવાનો છે કે—આવા સાધારણ ધર્મમાં જ્યારે માંસાહારનો
નિપેદ કારકાર જણાવે છે ત્યારે દયાના મોખરે રહેલો એવો જૈન ધર્મ કે
તેમાં વળી માંસાહારની સાધુ કે ધાવકને છુટ હોયજ ક્યાંથી? અર્થાત્
સ્વપ્નામાં પણ નજ હોય એ વાત ચોક્કસ માનવી.

જ્યાં માંસનો ત્યાગ ત્યાં મદિરાનો ત્યાગ નો સાથેજ સમજ લેવો.
જૈન સૂત્રોમાં મદિરા ને માંસ બન્નેનો સાથેજ નિપેદ કર્યો છે. આ બન્ને
વસ્તુ શાસ્ત્રમાં અયોગ્ય અને અપવિત્ર ગણેલ છે; તેમજ લોક વ્યવહારમાં
પણ તે વસ્તુનો કારકાર નિપેદ કરવામાં આવે છે. તેમાં પણ જૈન સૂત્રોમાં
મદિરા માવના લોન્ડીને નરકની માહી મતિ પુરવી રીતે કહી છે અને તેના
ત્યાગના કલ્પના ઉત્તમ સંનિષ્ઠ અધિભારી થાય છે એમ પણ દરેક શાસ્ત્ર
જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૧૦૦ મું—અહિંયાં એક સવાલ ઉભો થાય છે કે—જેનું ધર્મના સાધુને માટે જૈન સૂત્રોમાં (પર) બાવન બોલ અનાચીર્ણ—અન—આચરણીય કહેલ છે તેમાં મદિરા માંસ વગેરે કેટલાક ચખ્ખા જોવામાં આવતા નથી તેા તે વિષે શું સમજવું ?

ઉત્તર—શ્રી દશવૈકલિક સૂત્રમાં ૩ જા અધ્યયનને વિષે સપ્તમે અનાચીર્ણ બાવન બોલ આચરવા જોઈએ નહિતે અનાચીર્ણ કહેલ છે તેમાં ત્રીજી ગાથાના બીજા પદને વિષે “રાજપિંડે” કહેલ છે. તે રાજપિંડમાં—મદિરા, માંસ, મધ અને માખણ આ ચાર જોવાનો સમાવેશ થાય છે. કારણ કે પિંડ ચખ્ખા આહાર અને આહારમાં જે આહાર રાજ સમાવે એટલે પ્રધાન આહાર તે ‘રાજપિંડ.’ “પિંડાનાં મધ્યે રાજ ઈતિ રાજપિંડ.” જો કે આ ઠેકાણે રાજપિંડ ચખ્ખા દ્રવ્યો છે તેના ઘણાં અર્થ થાય છે પણ બીજા અર્થ કરતાં આ ચાર જોલ સાધુને આચરણીય કરે તેા ઘણા જોલમાં વાંધો ઉઠે. બાવન જોલમાં કોઈ કોઈ સાધારણ જોલને જ્યારે આચરણીય જગતની મનાઈ હોય ત્યારે આવા મહાન દોષવાળા મદિરા માંસ દિક અનાચીર્ણ કેમ ન હોય ? અર્થાત્ હોવાજ જોઈએ. માટે આ જોલ જોલ કે જે ‘રાજપિંડ’ અનાચીર્ણ કહેવામાં આવ્યો છે તે મદિરા, મધ, મધ, અને માખણને માટેજ સંબંધે છે. અને આ ચાર જોલને તરખં મદાવિગય કહેલ છે, મદાવિગય સાધુને વાપરવાનો નિષેધ છે.

પ્રશ્ન ૧૦૧ મું—રાજપિંડને કેટલાક રાજનો પિંડ કાચે છે એવા રાજનો પિંડ આચાર્યશાસ્ત્રિક સૂત્રમાં લેવાની જગતે ના કરી છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—રાજપિંડના ઘણા અર્થ થાય છે એવું ઉપર જણાવ્યું છે પરંતુ જાણના અનાચીર્ણમાં ‘રાજપિંડ’ લેવો નહિ તે જઈ નિર્ણય સાધુને એકજ આચાર વરખો હોવો જોઈએ. સર્વ સાધુને જાણનાં વરખજ હોય માટે મદાવિગય જે મદિરા, માંસ, મધ અને માખણ ‘રાજપિંડ’ જઈ સાધુને અનાચીર્ણ—આચરણીય જોવા નથી હોત તેવા અર્થ સ્પષ્ટ થાય છે.

(૧) પહેલે જાણના—૩૦ યા. ૪ થી—કેટલી મદાવિગય મદિરા, મધ, માંસ, માખણ આ ચાર જોલ પિંડના પ્રધાન પિંડ હોવાને કારણે કહેલ છે, તે જઈ સાધુને અનાચીર્ણ.

(૨) જોઈ જાણના—અવગણના પિંડના અર્થમાં—કેટલી મદાવિગય ૧૦૦ મું. ના જાણના કહ્યું છે કે—

મુનિએ ચક્રવર્તિ પ્રમુખ ક્ષત્રિયો, રાજાઓ, કાંકોરો, સરદારો, કે રાજવંશી લોકો, જેઓ શહેરમાં કે શહેર બાહર રહેતા હોય या રસ્તે પ્રયાણ કરતા હોય તેમને ત્યાંથી નિમંત્રણ છતાં या નહિ છતાં આહાર અહણ ન કરવો. (૫૬૦) આ પણ રાજપિંડ સાધુને લેવો ન કંચે.

ત્રીજે ભાંગે-રાજાનો અભિષેક થતો હોય તે અર્થે આહાર નિષ્પન્ન થતો હોય તે પણ રાજપિંડ સાધુને લેવો ન કંચે.

ચોથે ભાંગે-દશ વૈકાલિકમાં રાજપિંડના અર્થમાં રાજા ચક્રવર્તિ વાસુદેવાદિકને જમવાને. અર્થે ક્રીધા તે આહાર પણ રાજપિંડ કહ્યો. એવે બલિષ્ઠ આહાર મહાવીરના સાધુને લેવો કંચે નહિ, પણ વચલા તિર્થંકરના સાધુને લેવો નિપેદ જણાતો નથી. કારણકે-નેમનાથ ભગવાનના સાધુ છ અણગારે શ્રીકૃષ્ણ મહારાજને જમવાના સિંહકેશરીઆં લાડુ વડોયાં છે. આ અપેક્ષાએ અનાચીર્ણ રાજપિંડ મહા વિગય કરે છે. અને મદિરા માંસાદિક મહા વિગય સર્વ તિર્થંકરના સાધુને નિપેદજ હોય, કારણકે-તે ચારે મદિરા, માંસ, મધ અને માખણ. મહા વિકારના કર્મોવાળા માટે નવ વિગયમાં ચાર મહા વિગય પ્રધાન વિગય હોવાથી તેને રા પિંડમાં ગણેલ છે.

હવે નવ વિગય કઇ કહી છે તે જણાવે છે. ઠાણંગણના નવમાં ઠાણુને વિપે નવ વિગય કહી છે, નવ વિગયીઓ પંજરાતંત્રહા સ્તરં ૧, દર્દિ ૨, જવળીયં ૩, સર્પિ ૪, તિલ્લં ૫, ગુલં ૬, મહુ ૭, મહં ૮, મંસં ૯. એ નવમે ઠાણે નવ વિગય કહી તે મધ્યે ચાર વિગય તો મહા વિગય તે મદિરા ૧, માંસ ૨, મધુ ૩, ને માખણ ૪. તે મહા વિગય તે મહા વિપ્રતિ મહા વિકારની કર્મહારી તે માટે ન લેવી. વહી મદિરા માંસ અદિત ચાર વિગય કહી તેણે કરીને મહા વિગય માટે રાજપિંડ તે માટે તે પણ અનાદ્યા-અનાચીર્ણ. વળી બીજા પણ આચાર્ય હશે તે તો વિવરાજ બલે. પણ આ ચાર વસ્તુનો નિપેદ જણાય છે.

પ્રથ ૧૦૨ મું-માંસના નિપેદની તો પુષ્કળ વ્યાખ્યા કહી તેમ મદિરાના નિપેદ વિપે સૂત્રમાં કાંઈ જણાવ્યું છે.

ઉત્તર--સૂત્રમાં જ્યાં જ્યાં માંસનો નિપેદ ચાર્યો છે ત્યાં ચાચે મદિરાનો પણ નિપેદ કર્યો છે. અને મદિરા ન પીરા માટે સાધુને નોખે બેપ થી દસ વૈકલિક સૂત્રના (૫)માં અપ્યવનના બીજા ઉદેશની ૩૮ ત્રી આયાથી ૪૩ ત્રી આયા સુધીમાં આપેલ છે. તે નૃસે પ્રમાણે છે.

सुरं वा मेरुं वावि, अन्नं वा मल्लं रसं; सत्सरस्त्रं न पिबे भिक्षु, जसं सारस्त्रं मण्णो.	३८
पीया एगइउ तेणो, नमे कोइ वियाणई; तस्स पस्सह दोसाहं, नियडिं च सुणेहमे	३९
वड्ढई सुंढिया तस्स, माया मोसं च भिक्षुणो; अयसोयं अनिध्वाणं, सययं च असाहुया	४०
निच्चु विग्गो जहा तेणो, अत्त कम्मैहिं दुम्मई; तारिसो मरणं तेवि, नाराहेइ संवरं.	४१
आयरिप्प नाराहेइ, समणे आवि तारिसो; गिदित्था विणं गरहंति, जेण जाणंति तारिसं.	४२
एवं नु अगुण प्पेक्षी. गुणाणं च विवज्जउ ; तारिसो मरणं तेवी, नाराहेइ संवरं.	४३

બાવાચાર્ય:- પોતાનો આત્મા વચ્ચે કરીને, જે સંજ્ઞાના રાખવું હોય
વિતરણની ચિખામળના માનવાવાળા સાધુ, દાસનો દારૂ, આટનો દારૂ
મધુડનો દારૂ, તે સ્ત્રીચાપ ખચ્ચુરીના રસ તાડ વડનો રસ (તાપ્રી) કેરો
સાધીએ કરી છાનો તથા પ્રગટ પલુ એવો દારૂ પીએ
॥ ૧૫ ॥ બીજા કોણ સાધુ મુજને બાજુના નાળી, એમ જાણીને પૂરોજા
પીએ તો તેને ચાર કરીએ (કેમકે મહિત પોતાની નિર્ધારની આત્મા ને
આટો નિર્ધારનો ચાર કરીએ.) તે મરી । પીનારને કેરડા પ્રમાણના દો પ્રાપ્ત
થાય તે દેખા !!! ને હું હું હું તે જાંનજે !!! પ્રથમ તો નિઃશ્વા
(જોડે ન યાગ તોડુ જાડ) કરે ॥ ૨ ॥ વડી લોડુમા લૂંટા લૂંટી
થાય મુડુ જાડે, પર્મણે જટ થાય, કરીતા પીએ તેને મુશાય કરીએ
જોડે વિરખની મુશુડી ફુટીઆના આપણીને ચાપ ને તેને મુશુડી
જેનું ને તેને જોડા તે દેખોજા ચાપુ જાંનજે આત્મા ને
આત્મા જોડે નેડે જાડ માનુસ નુતો વિજય વિજય વડે કરી મન
જાડ પર્મણે જોડે જાડ નેડીને જાડોડા યોડે નિજા જાડે જાડોડા
જાડે જોડોડીને જોડે વિજય જાડે કરી જોડે જોડે જાડો
જાડે જોડે જોડે જોડે જોડે જોડે જોડે જોડે જોડે જોડે

સાધુને આરાધે નહિ, તેહની શિખામિલ પલ્લુ માને નહિ. તેહવો મહિરાનો પીનાર દુષ્ટ આચારનો ધણી લાણીને ગૃહસ્થી પલ્લુ તેહનો નિંદો કરે. ॥ ૫ ॥ એ પૂર્વોક્ત પ્રમાદાદિક અવશુભના સ્થાનકનો સેવણ હાર, અનેરાના ધીદ્રરૂપ અવશુભનો દેખણ હાર વિનયાદિક શુભનો વર્જણ હાર તેહવો વેષ ધારી સાધુ મરણાંત લંગે પણ સાધુપણને આરાધે નહિ. (એ પૂર્વોક્ત મહિરાના અવશુભ લાણીને સાધુ પીએ નહિ. ॥ ૬ ॥

પ્રશ્ન ૧૦૩. સુ-અહિયાં કોઈ કહે કે-શ્રી જ્ઞાતાજ્ઞના પાંચમાં અધ્યયનમાં સેવગરાજ ઋષીએ માંદગી વખતમાં મહિરાપાન પેઢની દવારૂપે વાપરેલ છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર-સેવગરાજ ઋષીને શરીરે પિત્તજ્વરની વ્યાધી કહી છે. અને તેને માટે વૈદ્યે નિચે પ્રમાણે ઉપચાર કરવા કહ્યું છે.

उसह भेसज्जेणं भत्तपाणेषिं तिगिच्छ आउटेइ, मज्ज पाणयंच से उवदिसंति अहिंयां औषध ते एक वस्तु, लेषह ते धण्णी वस्तु लेखनीने निपजयेवी. तथा लात पाणी हुणवो आहार पाणीये करी वैडुं करे. च पुनः मज्ज पाननो औषधीना पाणीनो भर्जन करव.नुं कहे. तथा मज्ज शण्डे दीवे भर्जन करवानुं. औषधवानुं, भक्षणवानुं અને પણુ શબ્દે પીવાનું ઔષધીનું પાણી તે બતાવે તેમ કરવા કહે. એટલે શરીરમાં તથા દીવે પિત્તજ્વરનો થતો દાહ તે ટાળવાને માફક આરે એહવો એટલે ઉપરની ત્વચાની થતી બળતરા ટાળવાને માટે મરદન કરવાની દવા-ઔષધી. અને અર્યંતરનો-દેહાનો દાહ-બળતરા-મટે તેના માટે પીવાની દવા. એહવો ઔષધ લેષધ કાદપનિક તે વૈદ્યે કહ્યો. પણ મજ્જ પાણંગ તે મહિરાપાન અહિ લેવો નહિ. મહિરાપાનથી તો ઉલટી બળતરા વધે-દાહ-પીત જ્વરને વિશેષ બળવાન કરે પણ મટાડે નહિ. વળી સૂત્રમાં સાધુને ઠારદાર મહિરા પીવાનો નિયેષ છે. મહિરા સાધુને અકાદપનિક કહેલ છે.

૧. શ્રી દયવૈકલિક સૂત્રના પાંચમા અધ્યયનના પીઞ ઉદ્યે ગ્રાથા ઉત્તરીયાં ૪૩ સપ્તીમા એકંત મહિરા પીવાનો સાધુને નિયેષ કર્યો છે.

૨ શ્રી દયવૈકલિકના ત્રીજા અધ્યયને રાજપિંડ અનાચીર્જ કહેલ છે અને રાજપિંડ તે મહાવિષયમાં મહિરા કહેલ ૭, તે સાધુને અનાચીર્જ.

૩. શ્રી અચારામણનાં પિટેશ્વરા અધ્યયનમાં ૮ ને ઉદ્યે મહિરામાં કદાચ અવની ઉત્પતિ થી છે માટે પણ સાધુને લેવું કાર્ય નહિ.

૪ શ્રી ઠાણંગણના પાંચમે ઠાણે-ઉદ્યેષે ખીજે-રાજપિંડ લોગવતિ
અનુદ્વાતિમ દોષ તે મોટો લાગવો કહ્યો છે. એટલે મહિરાદિક મહાવિરજ
લોગવતા મહાદોષ કહ્યો.

૫. સૂત્રમાં ઘણે ઠેકાણે માંસની બરાબર મહિરાને ગણી મતિ
માંસના સરખા દોષ ગણ્યા છે અને મહિરા માંસના લોગવવાવાગાને માં
ગતિ પણ સરખીજ કહી છે તેના દાખલા પૂર્વે ઘણા લખાઈ ગયા છે.

આ વખતે ન્યારે વૈયે દવાનું કહ્યું ત્યારે તો મહા વૈરાગ્યવાન દ્વા
વળી પાંચમે મુનિઓ પણ મહા વૈરાગ્યવાન સાથેજ છે તો કદિ વૈય લો
મહિરા પાન બતાવે તો તે કષુલ કદિ કરેજ નહિ મંડુક રાજ્યે ૧૩
વૈયને પ્રયમથીજ જણાવ્યું છે કે કાશુક નિર્દોષ મુનિને કદપે તેવી દ
કસ્વી, અને મુનિએ પણ નિર્દોષ જાણી દવા શરૂ કરી છે, માટે મહિરાપ
નિર્દોષમાં ન ગણાય તે તો સદોષજ છે મુનિને સદાય અકલ્પનીય છે માટે
મજજ પાણ શબ્દે મહિરા પાન કદિ સમજવું નહિ પણ મર્દન કરવા
દવાનું પાણી અથવા મર્દન કરવાની તથા પીવાની દવા વૈયે બતાવી.

મજજ શબ્દનો અર્થ સ્નાન મંજન પણ થાય છે. જુઓ આજ
સાત સૂત્રના પહેલા અધ્યયનમાં મેઘ પુમારની માતા વરસાક માથે ડેહડે
પુરો કરવા ચાલી તિહાં મજ્જમાળી એવો પાક છે. તેના અર્થમાં સ્નાન
કરતી હતી. એમ કહેવ છે. એટલે મજ્જ શબ્દનો અર્થ સ્નાન મંજન-
મર્દન ચરીરે કરવાનો થાય છે. એટલે સેવક રાજજગીને ચરીરે તથા
મર્દન કરવાની દવા સૂત્રના ન્યાયથી સાબિત થાય છે. આ ઉપરાંત તે
રાજ જગીએ મહિરાપાન કર્યું નથી એમ સૂત્ર સાચી આપે છે.

પ્રશ્ન ૧૦૮ નું—મહિરા માંસને નિરોધ તો તમામ શાસ્ત્રમાં નહ
ધર્મમાં કયો છે એ વાત તો ત્રી કોણ કષુલ કરી ચકે પણ મધ એ
માખનુ તે નિરોધ કરવામાં આવે છે તેનું શું કારણ?

ઉત્તર—મધ અને માખનુને નિરોધ કરવામાં આવે છે તેનું નહ
કારણ કે મધનું નાશનું રહ્યું એટલે જેન શાસ્ત્રમાં જેમ નિરોધ કરવા
માખનુ તે તેન નિરોધ કરવામાં પણ નિરોધ કરવામાં આવે છે કે
એટલે મધનું નિરોધ અને માખનુને નિરોધ મધ અને માખનુને નિરોધ

૧. ઉપરના. મધ, માખનુ, મહિરા, માંસ, મધ, અને નિરોધ

નિરોધ નુંકે છે.

૨. ચારે મહાવિગયને રાજપિંડમાં ગણી દશવૈકાલિક સૂત્રમાં રાજપિંડ અનાચીર્ણ કહેલ છે.

૩. શ્રી સમવાયંગજીસૂત્ર તથા દશાસુતસ્કંધ સૂત્રમાં સખજો દોષમાં કહ્યું છે કે-રાયપિંડ મુંજ માળે સમલે ૫ તેના અર્થમાં રાજપિંડ તે ચાર મહાવિગય લોગવે તો સખજો મોટો દોષ લાગે એમ કહ્યું છે, અને ડાણાંગજીમાં અણુધાતિમ મોટો દોષ કહેલ છે.

૪. લાલાવાળા છાપેલા દશાસુતસ્કંધમાં પાને ૪થે લખ્યું છે કે-રાયપિંડ મહાપરાક્રમી આહાર માંસ મદીરાદિ (અદિ ચખ્દે મધ, માખણ) લોગવે તો સખલ દોષ લાગે એમ કહ્યું છે.

૫. અચારાંગ સૂત્રમાં પિંડેષણા અધ્યયનમાં-ઉદ્દેશે ૮ મે-મધ અને મદિરામાં સદાય ત્રસ જીવની ઉત્પત્તિ મુળેથીજ-તે વસ્તુ ઉત્પત્તિ યર્થ ત્યાંથીજ તદ્વસ્થા ત્રસ જીવની ઉત્પત્તિ કહી છે તે વસ્તુ સાધુને સેવા યોગ્ય નથી.

પ્રશ્ન ૧૦૫ સુ—અહિંયાં કોઈ એમ કહે કે-તે સૂત્રે તો એમ કહ્યું છે કે-મધ, મદિરા, જૂત અને ખોળા એ ચાર જીના થયે ત્રસ જીવની ઉત્પત્તિ યવા કહેલ છે માટે તાજી- નવું મધ હોય તેમાં જીવ ॥ ઉત્પત્તિ ક્યાંથી હોય? અથવા ઉત્તુ કરેલું મધ તો નરોજન કરે તે ખાત્રામાં દોષ નથી એમ કહિ કોઈ કહે તેનું કેમ?

ઉત્તર—એમ કહે તેને કહેવું કે—તો પણ મદિરામાં જીવની ઉત્પત્તિ વાજમાં માનયો કે જીનામાં? મધને મદિરા બેસે બોલ સહચારી છે, અને બેસે મુળથીજ ચલિત રસ છે, મુળથીજ વિલુકા છે, મુળથીજ ત્રસ જીવની ઉત્પત્તિ કહી છે તેમાં જીવ વિલુકાજ નથી એમ મુળપાડમાંજલાય છે. અને જૂત તથા ખોળા એ બે જોડમાં પુરાણ ચખ્દ ઉખેડ છે. અને જૂત પુરાણને માટે પેલક શાસ્ત્રમાં “શાલીમામ નિપંદુ ભૂપલમ” અર્થાત્ ભૂદનિપંદુ નેત્રાકચન્તર્જતો-૭ મે ૮ મે બામ (વેષકોપયુક્ત સમસ્ત પદાર્થ નામ સુવ કોષઃ) આ મંથ ૧૨૧૬ પૃષ્ઠને છપાયેલો છે. તેના પાને ૬૬૬ મે કહ્યું છે કે—

ઉમગન્ધ પુરાન્તરા, દગ વર્ધ દિપતં પૃદ્યુઃ

ગદ્ગારસ નિર્નંદીતં, મનુષ્યન વતઃ ૧૨૫ ॥

દશ વર્ષકારખા હુવા ઔર ઉચ ગંધવાળા તથા લાખ કે રંધે
સમાન લાલ રંગના એસેહી ધીકો પુરાના ધૂત કહતે હૈ । દશ વર્ષસે અધી
રખે હુવે ધીકો પ્રપુરાના ધૂત કહતે હૈ.—માતાન્તરે-વર્ષા દૂર્વ મરેશન,
પુરાણ સન્નિ દોષનુત્-ભાવ મિશ્રમે એક વર્ષ બીત જાને પર ધીકો પુરાના
કહા હૈ.

જૈન સૂત્ર—‘ઉપાશક દશાંગ’ માં—આલુંદલ શ્રાવકે શ્રી મહાદેવ
દેવ પાસે વૃત આદરતા-સારદેણ ગોષય મેડેજ અવસેસં પય વિદિં પચસત્તી.
ચરદ ઋતુ-આશ્વિન-આસો કાર્તિક માસનું નિષ્પત્ત થયેલું ગાયનું ૧૧-વે
અપે, ઉપરત ધૃતના પંચેખાલું-આ ઉપરથી એમ નિશ્ચય થાય છે કે-જો
૧૧ ઉપગતનું ધી પુરાણું ગણાય છે અને તેમાં લાલ રંગની છાંયાપડે તારે
તે ધી વિલુકું-ચલિત રસ થયેલું ગણાય, તેમાં ત્રસ જીવની ઉત્પત્તિ
શાસ્ત્રકારે કહી. એટલે જુના ધીમાં અને જુના જોગમાં ત્રસ જીવની
ઉત્પત્તિ કહી છે, તેમ મધ અને મદિરામાં પુરાણાનો ચણ લાગુ થયે
નથી. તેમાં તો મુજેથીજ ત્રસ જીવની ઉત્પત્તિ કહી છે.

અને નગપટલ ગ્રંથમાં તો ખુબી રીતે જીવની ઉત્પત્તિ જણાવે છે-

મધ માંસં મધુનિચ, નયનાંતં પદિકૃતે ;

ઉત્પન્ને ચીવંતે, સૂક્ષ્મા જેનુ રાસય. ૧

મધ માંસ અને મધને વિષે નિત્ય નામ મૂળમાંથીજ કરારે અને
નવનીત એટલે માખણમાં છાસથી બાકીર નિકળ્યા પછી (મોટા પનાર
અંતર્ગતને અંતરે) સૂક્ષ્મ તાલરણાજાની રાસીનું નયનજનન
જીવની ઉત્પત્તિ અને વિનાશ એટલે ઉત્પત્ત થયું અને ચરણું એમ ના
ઉપચય થયો કરે તે વચ્ચે રહે જ્યાં મુખી-અદિયાં તો મધ માંસ ને ના
એકજ દ્રવ્યજનના મૂળથીજ કહા છે.

એટલે જ મટે મધના પાવાર, અને માવે મધ પાવ મૂળ

મધ માંસેનુ વચના, નદિના નામ માફ દતે ;

તરત રાસે રસે, નદુ વિદુષ મધને. ૨

મધના નવનામ નામે અર્જુને મધ રસ કે મધ નવનામ ને
મધ રસ ને મધના નવનામ ને અર્જુને મધ રસ ને
મધના નવનામ ને અર્જુને મધ રસ ને

પાપ લાગે તેટલું પાપ મધના એક બિંદુનું ભક્ષણ કરે તેને લાગે. એટલું પાપ મધ ભક્ષણમાં કહ્યું છે. માટે પ્રાદાણે તો મધ ખાવું જ નહિ. કારણકે તેની ઉત્પત્તિ પણ કનિષ્ઠ પદાર્થથી જ થાય છે.

મેદ મુત્ર પુરિષા ઘૈઃ, રસાઘૈં વૈદિતં મધુઃ

હૃદિં લાલા મુત્ર શ્રાવૈઃ, ન મક્ષં વ્રાક્ષણૈ મધુઃ

ચર્મી, મુત્ર, વિશ આદિ અપવિત્ર રસ, તથા રસવાળો અને પ્રવાહી દરેક ચીજ, ઉલટી-વમન થયેલી વસ્તુ અને મુખની લાળ વગેરે અશુભ અને અપવિત્ર કનિષ્ઠ વસ્તુને માખીઓ મુખમાં લહી મધનો વધારો કરે છે મધના પુડાને વધારે છે અર્થાત્ અપવિત્ર વસ્તુથીજ મધ બને છે માટે પ્રાદાણોએ મધ ખાવું નહિ.

અહિંયાં પ્રાદાણ શબ્દે જૈનના સાધુ અને યાવક પણ ગણાય છે, માટે જૈનધર્મમાં મધ ખાવાનો નિષેધ છે.

પ્રશ્ન ૧૦૬ મું—જૈનધર્મમાં જો મધુ શબ્દે મધ ખાવાનો નિષેધ હોય તો ભગવતીજમાં શ્રી મહાવીર મધરાણું લોજન જમ્યા છે અને શ્રી દશવૈકલિકમાં તેવું લોજન જમવાની સાધુને છૂટ આપી છે, એમ કાઇ કહે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—એ સમજીતિ વિનાનું બેલવું છે, શાસ્ત્રમાં તે પ્રમાણે છેજ નહિ શ્રી ભગવતીજના ચતુઃ ૧૫ મે-ભગવંત મહાવીરની દિક્ષાના બીજા ચોમાસે રાજગ્રહી નગરીમાં ચાંદા માસખમણે ચોમાસું પુરું થયે કાર્તીકી પુનમના પડયે વિહાર કરી કોદલાગ સન્નિવેશમાં ગયા ત્યાં બટુક પ્રાદાણને ત્યાં દાર્તિક ચોમાસીની પ્રતિપદા-પડવાને દિન એતસ્યવને કારણે પ્રાદાણોને જમવા માટે-મહુદય સંજુતેયં પરમણેજં-મધુગૃન સ્થિત (એટલે ખાંડ, ઘી નહિત) વિપુત્ર પરમ અષ (હીર) કરીને પ્રાદાણોને જમાવ્યા બાદ ભગવંતનું ત્યાં પધારવું થયું અને ભગવંતને પણ મધુ ગૃન ચુક્ત હીર પ્રતિગાતી વગેરે.

અહિંયાં મધુ શબ્દે મધ નહિ પણ મગપણવાની ચીજ ખાંડ-કાંકર અને ઘી સ્થિત હીર સમજવી. ખીજમાં મધ હોય નહિ પણ ખાંડ હોય એટલે ખીરમાં ખાંડ ઘી નાખવાનો વિવાજ હોય છે.

અહિંયાં કાંઈ કહે કે-હીર શબ્દ ક્યાંથી નિર્ગમ્ય ? તેનો ઉત્તર એ કે-ભગવતીજની ઉપેક્ષ યોગ્ય કહ્યું છે કે-જેન ચરિત્તેનંતિ । પરિનામૈવ ધીરસા એટલે પરમ અષ હીરને કહેવું છે.

મધુ-૧ મધ, ૨ મધ, ૩ પુષ્પનો રસ, ૪ મીઠો રસ, ૫ પાણી, ૬ પ્રાણીનું શુભાશુભ કર્મ, ૭ દૂધ.

મધુ-૧ વિષ્ણુના કાનના મેલમાંથી પેદા થયેલો એક રાક્ષસ, ૨ તેનામનો એક દૈત્ય, ૩ વસંત ઋતુ, ૪ ચૈત્ર માસ, ૫ એક જાતનું ઝાડ, મહુડાનું ઝાડ, ૬ અથોક વૃક્ષ, ૭ જેઠીમધ, ૮ એક જાતનું પંખી, ૯ બાંદિ લેહ.

મધુ-મીઠું, મધુર-મધુ-જીવતી ઔષધિ. (નર્મ કોષ) -શુકરાવી શબ્દ કોષમાં મધુ વિષે કહ્યું છે કે—

મધુ-૧ મધપૂડાનું મધ, ૨ ફૂલનું મધ, મકરન્દ, ૩ અમૃત, ૪ મીઠાનું ઝાડ.

મધુ-૧ મધ, દારૂ, ૨ વસન્ત ઋતુ.

મધુ-મીઠું, ગળ્યું.

ઉપર કહેલી તમામ વસ્તુનો સમાવેશ મધુ શબ્દમાં થાય છે; માટે મધુ શબ્દના ઉપર કહેલા અર્થમાં જૈનના સાધુને મધ, મધ-દારૂ વગેરે વસ્તુ અકલ્પનીય છે અને કેટલીક વસ્તુ કલ્પનીય છે; પરંતુ માંસ, મદિરા, મધ અને માખણ (છાસથી અલગ થયેલું). આ ચારે પદાર્થનો તો સૂત્રમાં સર્વથા નિરોધ છે, જૈન મુનિને આશ્રાય છે, ખાવા જોગ નથી.

પ્રશ્ન ૧૦૮ મું—એક વાત યાદ આવે છે કે—ઉત્તમ દેવ દેવીના ઉપાશકો ઉત્તમ દોષમાં ઉત્પન્ન થયેલા-આર્ય નામ ધરાવનારા, દેવ દેવીને નામે ઘેરાં બોલકાનો લોગ આપી પોતે હચ્છીત વસ્તુની માગણી કરે છે, તો શું દેવ દેવી તેવો લોગ માગતા હશે? અને તેવો લોગ આપનારને હચ્છીત વસ્તુ મળતી હશે?

ઉત્તર—હે માથ! એ તો એક જાતની પ્રમથ્વા છે. દુનિયામાં એવી એક જાતની અજ્ઞાનતા છે. ઉત્તમ દેવ દેવી કાંઈ નિર્દોષ પ્રજાની હોય નહિ કે ગરીબ અને સંક બિચારા પેટાં બોલકાનો લોગ માને અને કદાપિ નીચ જાતના દેવતા એવો નીચ લોગ માને એમ કદાપિ કોણ માને તો તે વાત પણ ખોટી છે. શું પોતાનો જણ લેવાને પોતે અચ્છાદિચ્છાદન છે કે બીજા પાસે લોગ માને? એ તો માંસાદારીએ જિતાવાજ જણ માટે દેવ દેવીનાં નામને આજગ કરી દેવાં બહારનો વધ હકી દેના દેવ પોતે જ લીધે છે.

એ એમ ન હોય તો કેમ કોઇ દેવ દેવીએ સિંહ, વાઘ કે ચિત્રા દીપકને
લોગ ન માગ્યો? એવો લોગ કોઇ દેવ માગનાર નીકળ્યો હોત તો લોકના
આપનારને ખચર પડત કે કેટલી વીસીએ સોં ધાયું છે? વાઘનો દેવ
આપતા પોતાનો લોગ અંપાઇ જાય એમ સૌ કોઇ સારી રીતે બાધી થો
છે; માટે રાંક ધીચારા ઘેરાં બોલવાને નામે દેવતા દેવી કમ્પાય છે અને તેણ
અધર્મિ-પાપિષ્ઠના આશ્રય રહેલા દેવ દેવી પણ નિંદાને પાત્ર યજ્ઞવેદીય
છે ને તે પણ દુર્જંગના ધાતરી ગણાય છે. ભુઓ અતિત્ય પુરાણમાં કહ્યું છે—

ન સિંહો નચ શાર્દૂલો, ન વ્યાધ્ર શરમો નચ;

અજા પુત્રો વર્તિ દયાત્, દેવો દુર્વચ્છ ઘાતકઃ ?

કોઇ સિંહનું, શાર્દૂલનું, વાઘનું, અષ્ટાપદનું, ચ શબ્દે કોઇ દીપકનું
ચિત્રાનું બહીદાન આપતું નથી અને દેવ પણ તેનું બહીદાન માગતા નથી.
બહીદાનના દેવાવાળા અન્તપુત્ર-ઘેરાં બોલવાનું બહીદાન દે છે અને દેવ દેવે
પણ તેવા ગરીબનું બહીદાન માગે છે. આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે,
દેવો પણ દુર્જંગની ધાતને હચાં છે.

એમ સુચવમાન લાઇએ બકરી ઇંક કરે છે પણ કોઇ વાર કો
કનું નથી; તેમ સિંહ કોમમાં દેવ દેવીને ઘેરાં બકરાનું બહીદાન દેતા
પણ સિંહ વાઘનું બહીદાન કોઇ માગતું નથી કે દેવું નથી. આના પો
એમ જણાય છે કે—માંચાડારી એકાએ પોતાના મૂલોપદાને હર્ષન ને
દર્દીને નામે-અનુક દેવી અનુક લોગ માગે છે એમ પાતપાતથી જા
મારક ગરીબ જિયારા ઘેરાં બોલવાનો વધ કરી વા તેના જવાબ હામ ન
જવાનું માંડ પરિવ્રજી મળે માંચાડારીએ પોતાના મૂલોપદાને હર્ષને દેવા
છે-છે ને તુલિ કરે છે, પણ તેનું દુઃખ તો કનિષ્ઠજ સમજવું. અત્યંત ક
કે તેને પર્મ અધર્મ-પૂજા કે પાત્રું જાન ધાતુ નથી તેવાના પણ
પુર હાલે જાણના કે કોઇ શરીર મુનર્મ છંડાને પણ પર્મોદક છંડા
પર કોઈ પુરહિત મુનર્મ નામે જ. અહીંદુડ!!! કેવી અત્યંત

એવો દુર્લભ મુનર્મ, અત્યંત વધારે અધર્મ કરનાર

કેટલો પાત્રું ના. ૬—ને ૬૦

જેવો જાણે એ જાણે, અત્યંત મુનર્મ ના. ૬,

—જેવો જાણે —જેવો જાણે, અત્યંત મુનર્મ ના. ૬, જેવો જાણે

જેવો જાણે —જેવો જાણે, અત્યંત મુનર્મ ના. ૬,

—જેવો જાણે —જેવો જાણે, અત્યંત મુનર્મ ના. ૬ —જેવો જાણે

શરીર સુખને કારણે કોઇ, કરે પ્રાણીનો નાશ;
 સુખ તો મળવું દૂર રહ્યું, પણ હોય નરકમાં વાસ.—જોજો ૩
 શેર અનાજની ઓજરી માટે, કરે અનેક જીવ હાણ;
 ગરીબ વનચર કેરા ત્રાસે, પડે નરકની ખાણ.—જોજો ૪

છપયછંદ.

મારેગા ગરીબકું તો આપ માર ખાવેગા,
 ખાયગા હરામકા તો હેરાની મિલેગા;
 ચંદા ઓર સૂઝા સો તો સાહેબસેં હરતા હેં,
 તેરી કહાં ગુન્જાય ગળે ખાંધ કે જોડાવેગા.
 કહે હરદાશ હસો ન હિસાબ કરો,
 જમકે હજુર કહુ જોલ ખીન પાવેગા.—૧

ઇતિ શ્રી પરમપૂજ્ય શ્રી ગોપાલજી સ્વામી તત્ શિષ્ય મુનિ શ્રી
 મોહનલાલજી કૃત શ્રી “પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા”-ઉત્તરાર્દ-ભાગ ૧૦ મો
 અમાસ: ॥

શ્રીમદ્ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી ગ્રંથમાળા—મણિકો ૧૧ મો.

પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી તત્ શિષ્ય
મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત.

શ્રીપ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.
ઉત્તરાર્ધ ભાગ ૧૧ મો.

શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનભાણા.

五、

उत्तरार्द्ध भाग ११ मे.

પ્રશ્ન ૧૭—કેટલાક કહે છે કે-જૈન ધર્મ વેદ ધર્મમાંથી નીકળે છે. કેટલાક કહે કે ગૌડ ધર્મમાંથી જૈન ધર્મ નીકળ્યો છે. અને કેટલાક એમ પણ કહે છે કે-જૈન ધર્મ ગૌતમે ચલાવ્યો છે. આ વિષે શું સમજાવું?

ઉત્તર—જૈનધર્મ અનાદિ છે કોઈ પણ ધર્મમાંથી જૈનધર્મ નીકળેલી કલ્પના કરવી તે આકાશ પુષ્પવત્ છે. વેદ વગેરે દરેક ધર્મ શાસ્ત્રોમાં જૈનધર્મની શાશ્વત મળી આવે છે. આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે વેદ વગેરે સ્વાયેકાં શાસ્ત્રોથી પહેલાનો જૈનધર્મ અનાદિથી શાશ્વત છે એમ પણ પ્રકારની સાબીતી મળી આવે છે.

પ્રશ્ન ૨ જી—વેદ પહેલાનો ધર્મ છે એવી શાસ્ત્રી વેદની કહી આવે તો વેદ પહેલાનો ધર્મ છે એમ એકે અચાજે શુદ્ધ પડે મારે એવો કોઈ વેદ ધર્મનો દાખલો હોય તો પ્રગટ કરી બતાવો.

ઉત્તર-સાંતળો-જેનપર્વની પ્રાચીનતાની સાક્ષી “ચત્રાન”
 કેવડ ૧ કું-પીરબેગ ૧૯૦૫-અંક ૫ મો-જેનની પ્રાચીનતા અને
 નીનનાં અંગે, અન્ય દર્શનોનાં સાચોપરથી કેટલીક સાક્ષ્યો-
 મુદ્રિત છે.

શ્રી ગણેશ—૧૧ પ્રશ્ન ૩૩ ઉ.

॥ 'येनैव प्रतिष्ठितानां, न पूर्ववन्ति त्रीन्वसानां;

• इमं हि चर्द्धनाजान्गना, मिश्रुनां ग्रहणं प्रये. ॥

૧૯૬૧ - ૧૯૬૨ ના સરકારી વર્ષના પાંચાં નાં દિવસો નિર્ધારિત નથી.
 (૧૯૬૧ નાં ૧૯, ૨૦, ૨૧, ૨૨, ૨૩, ૨૪, ૨૫, ૨૬, ૨૭, ૨૮, ૨૯, ૩૦, ૩૧ નાં દિવસો
 ૧૯૬૨ નાં ૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૫, ૧૬, ૧૭, ૧૮, ૧૯, ૨૦, ૨૧, ૨૨, ૨૩, ૨૪, ૨૫, ૨૬, ૨૭, ૨૮, ૨૯, ૩૦, ૩૧ નાં દિવસો

[illegible]

પ્રશ્ન ૩ જી—વ્યાખ્યા વિલાસમાં શી રીતે કહ્યું છે ?

ઉત્તર—વ્યાખ્યા વિલાસ ગ્રંથ-વીર સંવત ૨૪૪૫ માં છપાયું છે તેમાં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.

ૐ પવિત્રં નમ્નુપ વિપ્રસામહે ણા નમ્ના (નમ્નયે) જાતિર્યેષાં વીરાઃ ઇત્યાદિ વળી વ્યાખ્યા વિલાસમાં યજુર્વેદનો દાખલો આપ્યો છે તેમાં ઋષભદેવ અરિહંતનું નામ છે.

પ્રશ્ન ૪ થું—યજુર્વેદમાં શી રીતે કહ્યું છે.

ઉત્તર—યજુર્વેદ ૨૫ અધ્યાય ૧૯ મો મંત્ર—

ૐ નમો અર્હતો ઋષભો ૐ ઋષભ પવિત્રં પુરુહૂત મધ્વરં યજ્ઞેષુ નમં પરમં માહ સંસ્તુતં વરં શત્રું જયંતં પશુરિદ્ર માહુ રિતિ સ્વાહા દીર્ઘાયુસ્તાયુ વ્રણાયુર્વા શુભ જાતયુઃ ॥ (વ્યાખ્યા વિલાસ.)

તેમજ યજુર્વેદમાં-અરિષ્ટનેમીનું નામ પણ જણાવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૫ મું—યજુર્વેદમાં અરિષ્ટનેમિનું નામ કેવી રીતે જણાવવામાં આવ્યું છે ?

ઉત્તર—યજુર્વેદના ઉપર કહેલા ૨૫ મા અધ્યયનમાં—

ૐ રક્ષ રક્ષ અરિષ્ટનેમિઃ સ્વાહાઃ વામદેવ શાન્ત્યર્થમનુ વિધીયતે । સોઽસ્માકં અરિષ્ટનેમિઃ સ્વાહાઃ (આ અરિષ્ટનેમી જૈનધર્મમાં બાવીસમાં તીર્થંકર થઇ ગયા છે. (વ્યાખ્યા વિલાસ.)

વળી ઋગ્વેદમાં પણ અરિષ્ટનેમિનું નામ જણાય છે.

પ્રશ્ન ૬ હું—ઋગ્વેદમાં અરિષ્ટ નેમિ વિશે શું કહ્યું છે ?

ઉત્તર—ઋગ્વેદ અટક ૧ અ. ૬ વર્ગ ૭૬—

ૐ સ્વસ્તિ ન રંદ્રો વૃદ્ધ મવા સ્વસ્તિ નઃ પૂષા વિધેવેદાઃ સ્વસ્તિ નસ્તા દ્યૌર્ અરિષ્ટનેમિઃ સ્વસ્તિનો પૃથ્સ્વતિર્દેવાનુ ઇત્યાદિ.

(વ્યાખ્યા વિલાસ.)

ઉપરનાં વેદના દાખલાથી નિશ્ચય થાય છે કે વેદ સ્વાધ્યાય પહેલા જૈનધર્મ મે.જી. હોના તોજ જૈનધર્મના તીર્થંકરોનાં નામ તમામ નિહાળે છે, તેમજ પુરાણમાં પણ જૈનના તીર્થંકરોનાં નામ મળી આવે છે.

પ્રશ્ન ૭ મું—પુરાણમાં તીર્થંકરોનાં નામ કેવી રીતે મળી આવે છે ?

ઉત્તર—“અનાંતન જૈન” પુસ્તક ૧-૬-અંક ૫ મો-૨૧
પ્રાચીનતા વિષે-પ્રથમ વેદના દાખલાથી જણાવ્યું હવે પુરાણના દાખલો
જણાવે છે. પ્રજાસ પુનઃજન્મે વિષે કહ્યું છે કે-

रैवताद्रो जिनो नेमिः युगादि विमलाचले;

ऋषीणा श्रमा देव, मुक्ति मार्गस्य कारणम् ॥

અર્થ:-શુદ્ધ દેવતા નામના પર્વતમાં યુગના આદિભૂત નેમિના નામવાળા જિનદેવ ઋષિઓના આશ્રમથી મુક્તિ માર્ગ (રીતિ) નો રસ્તાનો યોગારણ્ય છે. વજેરે તેમજ વજી યોગવાશિષ્ઠમાં પણ સમયોપદેશવારે જિનદેવ સંબંધી જાણવા જેવા છે.

પ્રશ્ન ૮ મું—રામચંદ્રજીએ યોગવાધિષ્ઠમાં શું કહ્યું છે?

ઉત્તર—છત્રીચહુત્તરી સ્ત્રોતવાળા યોગવાશિષ્ઠમાં પ્રથમ પૈરાગ્ય ૩૦
૯. તેમાં અહંકાર નિવેધાદિ વિષે વશિષ્ઠ અને રામ સંબંધમાં આવર્તી

રામ ઉવાચ.-

नाहं रानो नमे वाच्छा, भायेतु च नमे मनः॥

ज्ञानविमास्यान् मिच्छामि, चात्म न्येव जितो यथा.

અર્થ:-રામે કુતુ-નથી હું રામ કે નથી માદી કર્મક્રિયામાં જ
જનમ મરુતું મન જાગ પડાયોમ નથી. જિન દેવની પેડ પેતાના આન
શાન્તિ પામવા કનકું ૧૩.

(રામચંદ્રજી દેવના પીઠમા લીધેલના આલનમાં યત છે.
તમનુ જિન દેવ જેમણે વિદ્યા પાત્રનું કરી ભોજન લીધું છે) ૧૧
આલે ૫૩ વાંચેલ યાત્રે છે કે-રામચંદ્રજીના વનવાસ ૫૩
દિવસ, અને નવર ગુણમાં ૫૩ અઢત્ર નુનિ વિશે લખ્યું છે.

226 6 21-248 31.3.44 23 201 137

201-111 21.44 1/2 0 1-21:-

[illegible]

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

1945-1946 年 12 月 1 日 至 1946 年 12 月 31 日
 1947 年 1 月 1 日 至 1947 年 12 月 31 日
 1948 年 1 月 1 日 至 1948 年 12 月 31 日

પ્રશ્ન ૧૦ મું—પ્રભાસ પુરાણમાં જૈન સંબંધી શું લેખ છે ?

ઉત્તર—પ્રભાસ પુરાણમાં—વ્યાસકૃત સૂત્રને વિષે કહ્યું છે કે—

જૈના એકસ્મિન્નૈવ વસ્તુનિ ઉભયે નિરૂપયન્તિ ।

અર્થ:—જૈની લોક એક જ વસ્તુ (ઈશ્વર) માં કૃતત્વ લોકતાત્વનું નિરૂપણ કરે છે અર્થાત્ એક પરમાત્માને કર્તા અને લોકતા માને છે:—
વળી હનુમાન નાટકમાં પણ જૈનશાસ્ત્રનામાં અર્હંત વિષે કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૧૧ મું—હનુમાન નાટકમાં અર્હંત વિષે શું કહ્યું છે ?

ઉત્તર—હનુમાન નાટકમાં જૈન શાસ્ત્રનામાં અર્હંત વિષે નીચેનાં લખાણમાં ૫૬ દર્શનનું સ્વરૂપ જણાવતા કહે છે કે—

યથૈવ: સમુપાસતે શિવ, इति ब्रह्मेति वेदान्तिनो;

बौद्धा बुद्ध इति प्रमाण पटवः कर्त्ताति नैयायिकाः ॥

अर्हन्तिस्त्वंથ जैन शासने रताः कर्म्मैति मीमांसकाः;

सोयं वो वि विदधातु वांच्छित फलं त्रैलोक्य नाथः प्रभुः ॥

અર્થ:—જેવી રીતે શૈવ લોક શિવ (મહાદેવ) બાણી ઉપાસે છે, વેદાન્તિ લોક જૈને બ્રહ્મ (વ્યાપક પરમેશ્વર) બાણી ધ્યાવે છે, બૌદ્ધદેવ બાણી જૈને પૂજે છે, પુનઃ પ્રમાણ (યુક્તિ શાસ્ત્ર) માં ચતુર નૈયાયિક લોક જૈને કર્તા કહે છે, તથા જૈનશાસ્ત્રના પ્રેમવાળા લોક જૈને અર્હંત માને છે; અને મિમાંસક જેથી કર્મરૂપ પર્જન કરે છે. તે ત્રણ લોકના સ્વામી પ્રભુ ઈશ્વર તમારા લોકોના વાંછીત ફળ (કામના સિદ્ધિ) તે પુરે—વળી મનુસ્મૃતિમાં યુગની આદિના કરનાર પંડેડા જિન કહ્યા છે

પ્રશ્ન ૧૨ મું—મનુસ્મૃતિમાં શી રીતે કહ્યું છે.

ઉત્તર—મનુસ્મૃતિમાં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે કે—લોક—

दर्शन बर्त्त ब्रह्मज्ञानं नुरागुर ननस्तुतः;

नोति त्रिविध कर्त्तव्यो, युगः दी प्रपनो विनः ॥

અર્થ:—બ્રહ્મજ્ઞાનના માર્ગને કાર્યાવના હતા, દેવ અને દેવતાને નમસ્કાર પામવાવાળા અને યુગની આદિમાં ત્રણ પ્રકારની નીતિના કરનાર પંડેડા જિન કહ્યા

જનૂંદરિયે પણ જિનદેવ માટે ઉચ્ચ નાંતરનો અભિપ્રાય જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૧૩ મું—ભર્તૃહરિએ જિનદેવ માટે શું કહ્યું છે ?

ઉત્તર—ભર્તૃહરિએ વૈરાગ્ય પ્રકરણમાં કહ્યું છે કે—

एकौ रागिषु राजते प्रियातमा, देहाद्धधारी हरी;

निरागेषु जिनो विमुक्तललना, संगीन यस्मात्परः ॥

અર્થ:—રાગી પુરૂષોમાં પ્રિયતમા (સ્રી) નું અર્ધા શરીરને ધરાવતા (જેનું વામાંગ ગૌરી સ્રી છે એવા) શિવજી થોભે છે. વિરક્તો (વીતરાગીએ) માં જેવો ત્યાગ્યો છે સ્રીઓનો સંગ એવા જિનદેવથી વિશેષ કોઈ નથી.

‘પ્રસાંડ પુરાણમાં’ ઋષભદેવ ભગવાને લૈનધર્મ ચતાવતા સંબંધે જણાવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૧૪ મું—‘પ્રસાંડ પુરાણમાં’ ઋષભદેવ ભગવાન માટે શું કહ્યું છે ?

ઉત્તર—“તત્ત્વનિર્ણય પ્રસાદ”-પૃષ્ઠ ૫૦૧ મે-કહ્યું છે કે-પ્રસાંડ પુરાણમાં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે કે—

नानिस्तु जनयेत्पुत्रं मरु देव्यां महावृत्ति;

दपनं क्षत्रिय ज्येष्ठं, सर्वक्षत्रिस्त्य पूर्वजं. ૧

दपमाद्रासतो ब्रजे, योर पुत्र शताम्रजः;

अभिषिच्य भरतंराज्ये, महावम्रज्य माश्रितः ૨

દશદિ દશાકુ કુલ વંશોદ્ભવેન નાનિપુત્રેન મરુદેવ્યા નંદનં મહત્તે
તપનેન દપ મદારો યનઃ મયનેસા પીઠઃ કેવલ જ્ઞાન લાભાય પ્રવર્તિતઃ ॥

જનન શિવ પુત્રાનુભઃ પત્ન્ય ઋષભદેવ ભગવાન માટે કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૧૫ મું—શિવ પુત્રાનુભ ઋષભદેવ ભગવાન માટે શું કહ્યું છે ?

ઉત્તર—‘વૈરાગ્ય નિબંધ’-શિવ પુત્રાનુભ નીચે પ્રમાણે જણાવે છે.

हेतुर्न विवेकः, इत्यनेन निनेयः;

यस्य मया वदन्, संयः संयः विरः ॥ ૧ ॥

જેનું કારણ વિવેક નથી, તેથી તેને નિનેય;

જેનું મેં મને વદ્યું, તેથી તેને સંયમ, સંયમ વિરઃ ॥ ૧ ॥

ઉત્તર—‘વૈરાગ્ય નિબંધ’-શિવ પુત્રાનુભ નીચે પ્રમાણે જણાવે છે.

૧૦૦૦ ૧૦૦૦ ૧૦૦૦ ૧૦૦૦ ૧૦૦૦ ૧૦૦૦ ૧૦૦૦ ૧૦૦૦ ૧૦૦૦ ૧૦૦૦

પરમાત્માન માત્મનં, લસત્કેવલં નિર્મલમ્ ;

નિરંજનં નિરાકારં, ઋષભંતુ મહા ઋષિમ્. ૧

અને નાગ પુરાણમાં ઋષભદેવ સ્વામી માટેનું લખાણ છે.

પ્રશ્ન ૧૭ સું—નાગ પુરાણમાં ઋષભદેવ સ્વામી માટે શું કશું છે ?

ઉત્તર—ઋષભદેવ ભગવાન (આદિનાથ ભગવાન માટે નીચે પ્રમાણે
હું છે. સાંભળો.

અષ્ટ પટિયુ તીર્થેષુ, યાત્રાયાં યત્કલં મંવેત્ ;

આદિનાથસ્ય દેવસ્ય, સ્મરણે નાપિ તદ્ભવેત્. ॥ ૧ ॥

અડધક તીર્થની યાત્રામાં જેટલું કળ પ્રાપ્ત થાય છે તેટલું કળ
આદિનાથદેવ-ઋષભદેવ ભગવાનના સ્મરણથી થાય છે. (ઇતિ તત્તર નિર્ણય
પ્રાસાદ.)

પ્રશ્ન ૧૮ સું—શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનથી જૈન ધર્મની પ્રવૃત્તિ થઇ
છે એવો કેાઇ દાખલો છે ?

ઉત્તર—હા, છ, સાંભળો—શ્રી માતૃપુરાણમાં અધ્યાય ૭૩ મે-ગાથા
૧૧ મી-૧૨ મીમાં—કહ્યું છે કે—

પ્રથમં ઋષભો દેવો, જૈન ધર્મ પ્રવર્તકઃ. ॥ ૧૧ ॥

एकादश सहस्राणि, शिष्याणां पारितो मुनिः ;

जैन धर्मस्य विस्तारो, करोति जगत्सिद्धे. ॥ १२ ॥

અર્થઃ—પ્રથમ ઋષભદેવ જૈન ધર્મને પ્રવર્તવનાર અગિયાર હજાર
શિષ્યો સાથે જગતમાં જૈન ધર્મને ફેલાવ્યો.

આટલા દાખલે પેદ અને પુરાણમાં જૈન ધર્મ થી ઋષભદેવ ભગ-
વાનથી તે અથાપી ચાલ્યો આવે છે; એટલે શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીથી માંડી
શ્રી મહાવીર સ્વામી ગુપ્તીમાં ચાલીયા તીર્થેશ્વરી પ્રવૃત્તિ અનુક્રમે-નમો
ચરમોત્તમ વિવેકરાજં ઉત્તમાદ મહાવીર પદ્મવક્ત્રાણં ઇત્યાદિ જૈન ધર્મ
પ્રવર્તવનારા કહ્યા છે; એટલે જે પ્રમાણે જૈન સૂત્રમાં શ્રી ઋષભદેવ
ભગવાનથી શ્રી મહાવીર દેવ પધર્મ જૈન ધર્મના પ્રવર્તક કહેવ છે તેનજ
પેદ પુરાણમાં પણ કહેવ છે.

પ્રશ્ન ૧૯ સું—કેટલાક એમ કહે છે કે—જૈન ધર્મ ગ્રામને ચલાવ્યો
છે. એટલે ગ્રામમાંથી જૈન ધર્મ પ્રવર્ત્યો છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—વાંચક વર્ગોને ઉપરના વેદ પુરાણના દાખલાથી ખાત્રી થઈ હશે કે-જૈન ધર્મ શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનથી ચાલ્યો આવે છે અને ગૌતમે જૈન ધર્મ ચલાવ્યો નથી પણ જૈન ધર્મના ચોવીશમા તીર્થંકર શ્રી મહાવીર સ્વામીની પાસે દિશા લઈ ગોત્તમ શ્રી મહાવીરના શિષ્ય થયા છે એમ જી માલપુરાણ સાક્ષી આવે છે.

પ્રશ્ન ૨૦ મું—શ્રીમાદ પુરાણમાં ગૌતમ મહાવીરના શિષ્ય યા
તે સંબંધે શું લખ્યું છે તે જણાવો ?

ઉત્તર—સાંભળો-શ્રીમાલ પુનાણના અધ્યાય ૭૩ માં-શ્લોક ૧૨૧ને
કવું છે કે-

गोतमो पिततो राजन्, गतो काश्मिर केततः;

महार्थारा दीक्षया च, धत्ते जैनं मने प्सितम्. ॥१२१॥

અર્થ:—હે રાજન! ગૌતમ પણ કાશિમર ગયો અને મહાત્મા પાતેશી દીક્ષા લઇ મનનો પારેવો તૈનધર્મે પારણ દુર્યો.

પ્રશ્ન ૨૧ મું—ગોત્રમે મહાવીર ખાસે કયારે દિક્ષા લીધી ?

ઉત્તર—તે વિશે અંધારા હદ મેન્દ્રિને પ્રમાણે પુછા મરી ડ
ચાંદળો—શ્લોક—

हि दुने च मडा बाँसे, निन पमै च काहः

गौतमस्य कदा नम्राह, दोषा नम्राह वाडय. १

નર્મ-મોખના વિગિહ પ્રત્યે કંઈ છે-હો મદારાજ! કયા ગુપ્ત
મદારી-લેનખમ કાનો દરો બને જોનમ તેની પાસેથી ક્યારે વિગ
નનુ કરશે દરો!

ନିମ୍ନ ଗଣନା ଉପରେ ଉକ୍ତ ପ୍ର. ୫ ଓ ୬ ଉପରେ ଗଣନା ୫

ସିନେମା ମଧ୍ୟ ମଧ୍ୟ, ଯଦ୍ୟା ବିଦିତା ସମାଜ

१९११-१२ = १९१०-११. ३००० रु. ३००० रु. ३००० रु.

... 1947 ...

... and the ...

1. The first part of the document is a list of names and addresses, which appears to be a directory or a list of contacts. The names are written in a cursive script, and the addresses are listed below them.

કરવું જોતમ પણ તે વખતે લક્ષ્મીજીના વાક્યથી સંતુષ્ટ થઈ શ્રીમાલ્ય
ત્યાં ગયો.

પ્રશ્ન ૨૨ મું--મહાવીર પાસે જઈને જોતમે શું કહ્યું ?

ઉત્તર--શ્રી મહાવીર પાસે જોતમ જઈને નીચે પ્રમાણે કહે છે.

મો મો સ્વામિન્મહાવીર, દીક્ષા દેહિ મમ પ્રભો;

જૈન ધર્મસંગૃહ્યતુ, માગત સ્તવ સંનિધૌ. ॥૬॥

અર્થ:--જોતમ કહે, હે સ્વામી મહાવીર મને દીક્ષા આપે. હું
જૈનધર્મ ગૃહ્ય કરવા તમારી પાસે આવ્યો છું.

ગૌતમો ડહિલ્યયાસાકં, જૈન દીક્ષા દધે નૃન;

ગૌતમોઘ મહેત્ સાધુ, રહિલ્યા આર્યકા મવત્. ॥૨૨॥

ગૌતમો વત્તરા રાજન્, દ્રધિકા નવતિ સ્તદા;

સાધુરુપેણ મુહ્નવાચ, ઘન્ટે મુક્તિ નવામુયાત્. ॥૨૩॥

અર્થ:--વસિષ્ઠ કહે-હે રાજા જોતમ અહિલ્યા સાથે જૈન દીક્ષા
ધારણ કરતો હતો અને જોતમ સાધુ થયો તથા અહિલ્યા આર્યા થઈ.
હે રાજા જોતમ બાણ વડે જૈન ધર્મ લોગવી અંતે મોક્ષને પામ્યો.

પ્રશ્ન ૨૩ મું--જોતમે મહાવીર પાસે દીક્ષા લીધી ત્યાર તેણે કેવો
વેળ ધારણ કર્યો અને કેવી રીતે વિચર્યા ?

ઉત્તર--તે પણ નીચેના બે શ્લોકથી જણાવ છે સાંભળો--

ચિષ્ણે સદ્ગતે: સદિતો, જૈન ધર્મે: પ્રવર્તકઃ;

આર્યયા સંતો રાજન્, દયા પર્વેજ સંયુતઃ ॥૨૪॥

દયાનો મુમતિ મુસે, વિભાગો દણ્ડ કંઠરે;

ચિરસો મુણ્ડનં કૃત્વા, કુઝી ચ કુઝિકાં દપન્. ॥૨૫॥

અર્થ:--વસિષ્ઠ-હે રાજા ત્યારપછી દહાર ચિષ્ણે સાથે તથા આર્યા
અહિલ્યા સાથે ત્યાં ધર્મ શુક્લ થઈ જૈન ધર્મને પ્રચારવાનાર જોતમ પણ
પ્રમાદ નગરમાં આવ્યો. મોઢે મુસુચી બાપનાર હાથમાં દંડ ધારણ કરનાર
અધાનુ મુડન કરાવનાર કામમાં પીડી ધારણ કરનાર-જોતમ હયા) પ્રતિ
ન પ્રમાણે શ્રીમાલ્ય પુરાણમાં-મૂળ શ્લોક અને તત્ત્વ અર્થમાં કહ્યું છે.

ચિવ પુરાણમાં પણ જોતમ વિશે નિર્ધારિત છે તરો પણ તેમાં પાંચ
વ્યાખ્યાને લેવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૨૪ મું—શિવ પુરાણમાં ગૌતમ વિષે શું કહ્યું છે? શ્રીયુગ્મ પુરાણમાં અને શિવ પુરાણમાં કહેલા ગૌતમ તે એક છે કે બુદ્ધ છે?

ઉત્તર—શ્રી માલપુરાણમાં કહેલા ગૌતમ તે અહર્યાવાળા અને પ્રાણજોએ તેને ગૌ હત્યારો ઠરાવવાથી તેનો—તિરસ્કાર કરવાથી તે અહર્યા અહર્યા સહિત મહાવીર પાસે દિક્ષા લીધી એમ શ્રી માલપુરાણમાં કહ્યું છે; તેમજ શિવપુરાણમાં અહર્યાવાળા ગૌતમને ઋષિયોએ ગૌ હત્યારો ઠરાવ્યો છે ખરો પણ મહાવીર પાસે દિક્ષા લીધાનો કે-જેન ધર્મ સ્વીકારવાનો કાંઈ પણ હેવાલ છેજ નહિ તો આ બેમાં કંઈ વાત સત્ય માનવી તે તો વાંચક વર્ગનું કામ છે. અમે તો જે વસ્તુ બોવામાં આવે તે રજૂ કરી વાંચક વર્ગની પાસે મૂકીએ અને તેનો વિચાર પણ તેમનેજ કરાવ્યો છે. શ્રી માલપુરાણમાં ઉપરની હકીકત છે; તેમ શિવપુરાણમાં પણ તાન સંહિતામાં—અધ્યાય ૫૩ મે-૫૪ મે-ગંગા મહાત્મ્યમાં જુઓ.

પ્રશ્ન ૨૫ મું—શિવપુરાણમાં જેન ધર્મ વિષે કંઈ કહ્યું છે.

ઉત્તર—શિવપુરાણ તાન સંહિતા અધ્યાય ૨૧ મો-તેમાં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.

મુષ્ટં મહિન વચ્ચં ચ, કુંડિ પાત્ર સમન્વિતં;
દગ્ધનં પુષ્પિઠ દાઢે, ચાલયન્તે પદે પદે. ॥ ૨ ॥
વચ્ચં મુષ્ટં તથા દક્ષતં, શિળમાળં મુષ્ણે સદા;
પર્મ્મંતિ મ્પાદ્યન્તં, નમસ્ત્યસ્થિતં દ્વરે. ॥ ૩ ॥

અર્થ—ઉપરના બે કોડોનો અર્થ શિવપુરાણના જાણનારમાં પ્રમાણે વર્ણવે છે. માથે મુષ્ટા જેને, મહિન વચ્ચવાળો, કાષ્ઠમય પાત્રમાં દાઢમાં પુષ્પિઠે હાથ તેને વચ્ચે રાખીને દગ્ધ કરીને મુષ્ણે ઉપર વચ્ચે આપેલું, પર્મ્મંતિ એ રીતે જાણ કરીને એકો મહાત્મન પર્મ્મંતિ, યતિ, અર્ચક તથા ઉપાધ્યક્ષ એ રીતે એ નામ પ્રતિષ્ઠા છે.

૪૭૯ તેજ આશ્રમના શ્લોક ૨૫ મે—કોડોમાં હાથેથી પાને રાખે તેજ પ્રમાણે વર્ણવે છે.

દક્ષિણે ચાલ્યે દક્ષિણે, કુંડે રમ્યાવ પાદદાઢા;
વચ્ચં મુષ્ટં તથા દક્ષતં, પર્મ્મંતિ નમસ્ત્યસ્થિતઃ ॥ ૨૫ ॥

અર્થ—૬૫૦ પાના ૬૦૯ મે—કોડોમાં જાણનારમાં પ્રમાણે વર્ણવે છે. માથે મુષ્ટા જેને, મહિન વચ્ચવાળો, કાષ્ઠમય પાત્રમાં દાઢમાં પુષ્પિઠે હાથ તેને વચ્ચે રાખીને દગ્ધ કરીને મુષ્ણે ઉપર વચ્ચે આપેલું, પર્મ્મંતિ એ રીતે જાણ કરીને એકો મહાત્મન પર્મ્મંતિ, યતિ, અર્ચક તથા ઉપાધ્યક્ષ એ રીતે એ નામ પ્રતિષ્ઠા છે.

શિવપુરાણમાં ઉપર પ્રમાણે જૈન ધર્મની વ્યાખ્યા છે ખરી અને જૈન ધર્મને સનાતન ધર્મ માન્યો છે :

પ્રશ્ન ૨૬ મું—શિવપુરાણ અને શ્રી માલપુરાણમાં કહેલા ગૌતમ અને જૈનધર્મમાં કહેલા ગૌતમ એક છે કે જૂઠા છે ?

ઉત્તર—પુરાણે પુરાણના ગૌતમની વ્યાખ્યા મળતી નથી તો પછી જૈનધર્મના ગૌતમની વ્યાખ્યા પુરાણ સાથે મળેજ ક્યાંથી ? પુંગવવાળાએ ગાયના વધનો આરોપ મૂકેલો અને અહુડ્યા સ્ત્રીવાળો ગૌતમ કહ્યો છે, અને જૈનધર્મના ગૌતમ વિષે શાસ્ત્રમાં એથી બીજીજ વ્યાખ્યા છે. આ ગૌતમ તો શંકરાચાર્ય એટલે શ્રીપાદ પદવીના ધણી હતા, તે સ્ત્રી પરણ્યા હતાજ નહિ. સન્યાસવ્રત પાળતા હતા, અખંડ બ્રહ્મચારી હતા, પોતે ત્રણ ભાઈ સહિત અચ્ચાર શ્રીપાદ પદવીવાળા—અપાપા નગરીમાં યજ્ઞાર્થે મળેલા તેમણે મહાવીરને કેવળ ઉત્પન્ન થયાને બીજે દિવસે તેજ નગરીના પરિર આવ્યા બાણીને તેમની સાથે વિગદ કરતા તથા તેમના દરેકના હૃદયનો શંસય દૂર થતા વેદવાક્ય પ્રમાણે જૈને અહીં તે જાણી અચ્ચારે જણા પોતપોતાના શિષ્યોના સુમાલીસેના પરિવાર સહિત મહાવીરની પાસે દિક્ષા લીધી તેમાં પહેલા શિષ્ય ઇંદ્રભૂતિ, કે જે ગૌતમનાં નામથી ઓળખાય છે અને મહાવીરના ચાદ હજાર શિષ્યોના પરિવારમાં જેમણે અત્યપદ લોગવ્યું અને છેવટે મોક્ષપદ મેળવ્યું તે ગૌતમ જૂઠા અને પુરાણમાં કહેલા ગૌતમ પણ જૂઠા.

ઉપરના વેદ અને પુરાણના દાખલાથી એટલું તો સિદ્ધ થયું કે—જૈનધર્મ કયમદેવ ભગવાનથી ચાલ્યો આવે છે, અને પુરાણમાં કહેલા ગૌતમે પણ મહાવીરની પાસે દિક્ષા લીધી છે ને આ શાસન પણ મહાવીરનું ચાલે છે, માટે જૈનધર્મ ગૌતમે ચલાવ્યો આ વાત કદિપત છે.

પ્રશ્ન ૨૭ મું—કોણ એવી કલ્પના કરે છે કે—જૈન ધર્મ બૌદ્ધ ધર્મમાંથી નીકળ્યો છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—એ વાત તો કલ્પના માત્ર છે. પ્રથમ વેદ પુત્રવ્રતા દાખલાથી સિદ્ધ થી આવ્યું છે કે—જૈન ધર્મ શ્રી કલમદેવ ભગવાનના વખતથી ચાલ્યો આવે છે; પરંતુ તીર્થંકર મહાતામ્યાના અંધારા પ્રમાણે દરેક તીર્થંકર ચાર તીર્થંકર સ્થાપન કરનારા હોવાથી પાંચમી જાતના કરનાર કહેવાય છે; એટલે ૨૪ ત્રણેય તીર્થંકરના સ્થાપનમાં તો ૨૪ થી ૫૫ દેવદાર ૫૫ અગ્નિ હોય છે અચરે તીર્થંકરને કેવળ જ્ઞાન કલ્પના દ્વારા ૨૪

જયેલા તીર્થંકરની મૂળ પ્રવૃત્તિ પ્રમાણે પોતાનાં શાસનને પ્રચલીત કરી
તમામ ધોરણ ન્યું સ્થાપન કરે. મહાવીર તીર્થંકરે ઋષભદેવ ભગવાન
નકલ લઈને પૂર્વે થઈ ગયેલા બાવીશ તીર્થંકરનાં બાંધેલા ધોરણમાં-અર્થાત્
ત્રેવીશમા પાર્શ્વનાથ તીર્થંકરના ચાલતા શાસનમાં જે પ્રવૃત્તિ ચાલતી હતી
તેમાં કાંઈક સુધારો વધારો કરી પોતાનું શાસન મજબુત કર્યું; તેથી તે
ધર્મની આદિના કરનારા કહેવાય પણ જૈન ધર્મ તો ઋષભદેવ ભગવાન
વર્ણતથીજ આદ્યો આવે છે તેને ને જોઈ ધર્મને કાંઈ પણ સંબંધ નથી

પ્રશ્ન ૨૮ મું—જોઈશ ધર્મ મહાવીર પહેલાંના તો ખરો ના!

ઉત્તર—મહાવીર પહેલાંને કહિ કોણ કહેતું હોય તો મહાવીર
કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પહેલાંને કહિ હોય થકે પણ ઘણું કરી તને
ચાહતા સમયમાં યોગદ આપે એક બીજાની હૈયાતિમાં થયા હોય તેમ
જણાય છે. જેમ જોયાએ મહાવીરના કેવળ પહેલાં બે વર્ષ અગાઉ કેમ
પદ ધારણ કરી ચર્મ જિન થયો તેમ જોતમ બુદ્ધ એથી પણ મહાવીર
થયો હોય તો તેમ બનવા સંભવ છે. એટલે જોદ્ધ ધર્મનું સ્થાપન મહાવીર
આર નીચેનું સ્થાપન કર્યા પહેલાં થયું હોય એમ કહિ કહેતું હોય તો તે
અસંભવ અને જ્યારે મહાવીરને કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું ત્યારે તેમને
નીચેનું સ્થાપન થયું અને જૈન ધર્મની મૂળ પ્રવૃત્તિ ચત્રાવી; તેથી
જોધમાંથી નીકળ્યો કે જોદ્ધ ધર્મનો કાટો મનવા ત કલ્પિત છે.

પ્રશ્ન રજુ સુ—મહાદેવને પુત્ર એક અરણ્યામાં જુના એમ માની
ચંદ્રેશ્વર છે?

[illegible]

જૈન અને જૌદ વિષે) સારા ખુલાસા આપ્યા છે, તેપુસ્તક આખું વાંચવા જેવું છે.

પ્રશ્ન ૩૦ મું—તે પુસ્તક કયારે અને કેના તરફથી બહાર પડ્યું છે. અને તેમાં શી શી હુકીકત છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—“જૈનેત્તર દૃષ્ટિએ જૈન”—આ પુસ્તક અમારું વિજયજી તરફથી રચવામાં આવ્યું છે. છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર શાહ-ડાહ્યાભાઈ (વપતંભાઈ-મરૂચવાળાએ)—મંપત ૧૯૭૯ માં છપાવી બહાર પાડ્યું છે. તેની ‘પ્રસ્તાવના’ માં પ્રૃષ્ઠ ૧૭ મે-પ્રથમ જૈન ધર્મની પ્રાચીનતા જણાવ્યા બાદ જૈન અને જૌદ ધર્મની તારતમ્યતા જણાવી છે. અને તે સંબંધે મોટા મોટા વિદ્વાનોના અસિપ્રાય દાખલ કરવામાં આવ્યા છે.

પ્રશ્ન ૩૧ મું—પ્રથમ જૈન ધર્મની પ્રાચીનતા વિષે શું લખ્યું છે, તે તો જણાવો?

ઉત્તર—ઉપરોક્ત પુસ્તક-પૃષ્ઠ ૧૩ મે-મિઠ કસુલાવજી લેખપુરી-મોઢે ડિસંબર-સને ૧૯૦૬ અને જાન્યુવારી સને ૧૯૦૫ (ધી ચિએસોફિસ્ટ) પત્રના અંકમાં લખે છે કે—“જૈનધર્મ” એક એસા પ્રાચીન ધર્મ હૈ કિ-જિસકી ઉત્પત્તિ તથા ઇતિહાસકા પત્તા લગાના એક બહુતડી ફર્વજ વાત હૈ ઇત્યાદિ.

પ્રશ્ન ૩૨ મું—જૈન અને જૌદ વિષે શું લખ્યું છે?

ઉત્તર—જર્મનીના-ડો. લેહનસ હર્ટલ તા. ૧૭-૬-૧૯૦૮ ના પત્રમાં કહે છે કે—“મેં અપને દેશવાસિયોડો દિખાડગા કિ-કૈસે ઉત્તમ નિયમ, ઔર ઉચે વિચાર, જૈન ધર્મ ઔર જૈન આચાર્યોમેં હૈ. જૈનકા સાહિત્ય જૌદોસેં બહુત બડકર હૈ ઔર જ્યેં જ્યેં મેં જન ધર્મ ઔર ઉસકે સાહિત્યકો સમજતા હું ત્યેં ત્યેં મેં ઉનકો અધિક પસંદ કરતા હું.” ઇત્યાદિ

પ્રશ્ન ૩૩ મું—ના વિષે બીના દોર્જ અનિસાય છે ખરા? હાથ તો તે પણ બતાવશે.

ઉત્તર—ઉપરોક્ત પુસ્તકમાં-પાને ૧૩ મે-પૃષ્ઠે છે કે-પેરિય (ક્રાંસની સંબંધાળી) ના ડો. એ ત્રિપ્તાટ પોનાના પત્ર તા. ૩-૧૨-૧૯૧૧ માં લખે છે કે—“મનુષ્યેરી તરફકે વિષે જૈન ધર્મકા ચરિત્ર બહુત લાભકારી હૈ. યદ ધર્મ બહુતડી અનેચી સ્વતંત્ર સારા બહુત મુલ્યવાન વસ્તુ ‘સાહિત્યકે મતોસે’ જિમ્મ હૈ તથા યદ પે હૈ કે સમાન જરિયક નહીં હૈ.” ઇત્યાદિ. વચી નીચેના લેખ જાનુવા લેખો હૈ.

પ્રશ્ન ૩૪ મું—નીચેના લેખમાં મું કહ્યું છે ?

ઉત્તર—ઉપરોક્ત અંથ પૃષ્ઠ ૧૪ મે-લખે છે કે—

શ્રીયુત નથુરામ પ્રેમીદાસ અનુવાદિત હિન્દી લેખથી—

૧ “જૈન ધર્મ હિંદુ ધર્મને સર્વથા સ્વતંત્ર છે. ઉસડી શાખ પ રૂપાંતર નહીં છે.

૨ પાર્શ્વનાથજી જનધર્મકે આદ પ્રચારક નહિ થા, પરંતુ ઇંદ્ર પ્રથમ પ્રચાર કાપત્તદેવજીને ક્રિયા થા. ઇસવી પણીકે પ્રમાણેંકા અભાર નહિ.

૩ જોડલોગ મહાવીરજીને નિમ્નચોક્કા (જી.નિયોક્કા) નામક મહા
દહતે હું, સ્થાપક નહિ દહતે હું. ઇત્યાદિ.

વગી પૃષ્ઠ ૧૮ મે-ઉપરોક્ત અંશમાં પણ જાણવા જેવું છે.

પ્રશ્ન ૩૫ મું—શા વિશે બાલુચા જેવું મું છે? તે જણાવો.

ઉત્તર—ઉત્તર ગ્રંથ પાને ૧૮ ને-નીચે પ્રમાણે લખે છે.

અગ્રજાણ સરકાર એમ. એ. બી. એલ. વિખિત "જેન ૧૮૪
જેન ધર્મ" જેન દિનેલી જાગ ૧૨ અંક ૬-૧૦ માં છપાયેલ છે તેમાં
વળ્યું છે કે—

૧ “પદ અંદી તરફ પ્રમાણ પ્રમાણિક હો તુકા ફેકિ મનપદ
જોડ પર્મડી આખા નહિ ને ઉન્હોને કેવળ પ્રાચીન પર્મકા પ્રચાર વિધા”

૨ જેનચાંનને અતલપત્રી મેલી વિસ્તૃત આગેયતા કે જેની એ
પિતૃતી યાંનને નહિ કે ઇત્યાદિ”

૧૫૧ બેઝ નંબરના પાને ૨૦ મે-ગ્રેન અને પ્રાથ વિષે: ૫૦૦
પરી રંગે ૧૨૦૦૦ છે.

સાન ૩૬ ગુ—જેન અને પિત્ર વિષે એ પદ્ધતિ મળ્યાં છે।

575-374 44m 22 15 4 11 40 44m 24 5 15

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

આને હાથે પાલિકાના નામની જમીનમાંથી જમીન મળે છે
જેના પર પાલિકાના નામની જમીન મળે છે

[illegible]

... ..
... ..

પૃષ્ઠ ૨૫ મેથી—વાસુદેવ નરહર ઉપાધ્યાયના બીજા લેખમાં જૈન અને જૈન સંબંધી કેટલીક હકીકત લખેલી છે. તે તેમાં જાને ધર્મની ભિન્નતા જણાવી છે.

પ્રશ્ન ૩૭ મું—ઉપાધ્યાયશ્રી શું જણાવે છે ?

ઉત્તર—ઉપાધ્યાયશ્રી પોતાના બીજા લેખમાં સાર રૂપે પ્રસ્તાવના પૃષ્ઠ ૨૫ મેથી ૨૮ માં સુધીમાં નીચે પ્રમાણે લખ્યું છે કે—

ઘણા પંડિતો સાથે લેખો લખતા રહ્યા છે, એમ કરવાને બીલકુલ કારણ નથી. કારણ જૈનશ્રદ્ધાની યોગ્યતા જોતાં તેના ઉપર અભિવિશ્વાસ રાખવાને બીલકુલ કારણ જણાતું નથી. સાધારણપણે સંસ્કૃત ભાષાના શ્રદ્ધા પ્રાચીન હોય છે. જૈનધર્મના શ્રદ્ધા તેનાથી પણ પ્રાચીન છે. જૌહના શ્રદ્ધા નિવિવાહપણે સાધન મનાય છે, ત્યારે જૌહના શ્રદ્ધા કરતાં વિશેષ કરી ઉત્તરીય જૌહ શ્રદ્ધા કરતાં જૈનશ્રદ્ધાનું ધોરણ ઘણું જ જુદું જણાય છે. જૈનધર્મના શ્રદ્ધાની જે વાસ્તવિક યોગ્યતા છે તેનું તેવા પ્રકારનું સ્વરૂપ લેકોના સમક્ષ મૂકવું અગત્યનું છે. (તે વિષે પૃષ્ઠ ૨૬ મે-વિશેષ જણવા જેથી બીના છે.

પ્રશ્ન ૩૮ મું—પૃષ્ઠ ૨૬ મે-જણવા યોગ્ય શી બીના છે ?

ઉત્તર—ઉપરના ચાલતા લખાણમાં ઉપાધ્યાયશ્રી લખે છે કે—એ સંબંધી શોધખોળ કરતાં જૈનધર્મના સંસ્થાપક હેત્વા તીર્થંકર “મહાવીર” નામની ખરેખર કાંઈ વ્યક્તિ નથી પણ જૈનધર્મના અનુયાયીઓમાંની આ એક વ્યક્તિ છે. તેનું નિરાકરણ સચુક્તિય થઈ શકે તેવી માહિતી ઉપલબ્ધ થઈ છે આ પ્રમાણે અનેક યુક્તિ પ્રયુક્તિ બતાવી જૈનધર્મના નાયક મહાવીરની અને જૌહધર્મના નાયક ગાંતમની સર્વેયા પ્રકારથી ભિન્નતા બતાવી અંતમાં લખ્યું છે કે મહાવીરના ચરિત્રનું વિનયન કરવાનું કારણ એટલું જ કે જૈનધર્મની ઉત્પત્તિ જુદા ધર્મમાંથી ન હોઈને બીલકુલ સ્વતંત્ર છે. અને નિઃશય કરતી વખતે ઉપયોગી થયો, દર્યાદિ દેશીને પ્રેક્ષકર લેખરનો જૌહની યાજ્ઞ તરીકેનો મત, અનેક પ્રમાણોથી અપેક્ષા થએલા જણાવ્યો છે. પ્રો. લેલન પણ જોને કરતાં જોડને પ્રાચીન દર્શના પ્રમાણ આપ્યાં છે તે યોગ્ય થએલા નથી. + + +

પ્રશ્ન ૩૯ મું—આ લેખે વિશેષ હાંધે જનુઆરી ૧૯૧૭ નું છે ?

ઉત્તર—ઉપરના ચાલતા અભિપ્રાયમાં પૃષ્ઠ ૨૭ માં લખે છે કે—

પ્રશ્ન ૪૨ સું—હર્મનજેકોબી આ સંખ્યા કાંઈ વિશેષ જણાવે છે?

ઉત્તર—ઉપરોક્ત અંકમાં પ્રસ્તાવનામાં પૃષ્ઠ ૪૨ થી-૪૬ સુધીમાં-
નીચે પ્રમાણે જણાવે છે કે-

પૃષ્ઠ ૩૦ થી-૩૦ હર્મનજેકોબીની જૈન સૂત્રો પરની પ્રસ્તાવનાના
બીજા ભાગનો સાર-(તેમાં ૩૦ હર્મનજેકોબી લખે છે કે-)

જૈન સૂત્રોના મારા ભાષાંતરના પ્રથમ ભાગને પ્રગટ થયે દશ વર્ષ
યાં. તે દરમ્યાન-ગ્રોં દ્યુમન, ગ્રોં હોર્નલ, હોપ્રેટયુન્કર, ડોં કુહરર,
એમ. એ. બાર્થ. મિ. લેવીસ રાઇસ, આદિ યુરોપિયન અનેક વિદ્વાનોદ્વારા
જૈન સૂત્રોનાં ભાષાંતર શિલાલેખો વિગેરે બહાર પડવાથી, જૈન ધર્મ અને
તેના ઇતિહાસ વિષયક આપણા જ્ઞાનમાં ઘણા મહત્વનો વધારો થયો છે.
હવે માત્ર કંપનાને-આ વિષયમાં થોડોજ અવકાશ રહેશે.

અહીં કેટલાક વિવાદ અસ્ત મુદ્દાઓનું સ્પષ્ટીકરણ કરવા ઇચ્છું છું.

જેઓ જૈન અથવા આહીંતના નામથી પ્રસિદ્ધ છે. તેઓ જ્યારે
બૈદ્ધ ધર્મ સ્વપાઇ રહ્યો હતો, ત્યારે એક મહત્વશાલી સંપ્રદાય તરીકે
કચારનાએ પ્રસિદ્ધ થઇ ચૂક્યા હતા. આ વિષયની શ્રદ્ધિમાં બૈદ્ધનાજ
પ્રાચીનમા પ્રાચીન ગણાતા ૧ અંશુત્તરનિકાય, ૨ મહાવગ્ગ, ૩ દીધનીકાય,
૪ સુદધોપની ટીકા આદિ અનેક અંધોના ઉદાહરણો આપી, સર્વ પ્રકારથી
સિદ્ધ કરીને બતાવ્યું છે. જેમકે બૈદ્ધ અંધોમાં લખ્યું છે કે 'નાતપુત-
સર્વ જ્ઞાન અને સર્વ દર્શન પ્રાપ્ત કરવાનો દાવો કરે છે' એ પ્રકારનું જે
દાવન છે. તેને પ્રમાણ આપવાની જરૂર નથી. કારણ કે-આતો જૈન ધર્મનું
જ્ઞાન એક મૌલિક મંતવ્યજ છે.

પાપ આચરનાર બૈદ્ધના આચાર વિશે જૈનોનો અતિપ્રાય ડોં
હર્મનજેકોબીએ સારો આપ્યો છે.

પ્રશ્ન ૪૩ સું—પાપ આચરનાર બૈદ્ધ વિશે શું કહ્યું છે?

ઉત્તર—બીજા ભાગના પૃ. ૪૧ માં લખ્યું છે કે-"પાપ" એ
આચરનારના આચાર ઉપર આધાર રાખે છે. બૈદ્ધના આ એક મદાન
સિદ્ધાંતને લેનારો મિત્થા કલિપત અને મૂર્ખતા પૂર્ણ ઉદાહરણ સાથે
જેવો ઉપદાસ્યપાત્ર બનાવી દીધો છે.

અને પાને (૪૩) અંકકર્તાએ કુદનેટમાં પાપ લેવાથી જણાવ્યું છે કે-

જેન ધર્મ જોડા ધર્મમાંથી નીકળ્યો એમ કહેવાને જિલ્લુક કલ્પ
મળતું નથી. જુઓ કે હિંદુ તત્ત્વજ્ઞાનમાં જ્ઞાનની સંપૂર્ણ અવસ્થા મુખીનું
જુદાં જુદાં પગથીયાં માનેલાં છે, પણ એ વિષે જોનોનો મત સ્વતંત્ર છે
તેઓની પરિભાષા ગ્રામ્યભણે કરતાં અને જોડો કરતાં જિલ્લુક જુદીય છે
જોનોના મત પ્રમાણે યથાર્થ જ્ઞાનના પાંચ પ્રકાર છે. તે આ પ્રકારે—

૧ મતિ જ્ઞાન, ૨ શ્રુત જ્ઞાન, ૩ અવધિ જ્ઞાન, ૪ મનઃ પર્યય જ્ઞાન અને ૫ કૃત્ય જ્ઞાન, એવા પ્રકારનું સામ્ય દર્શાવનારું વર્ણન જોડોત્તર અધ્યાત્મ ગ્રંથોમાં કંઈ પણ દેખાતું નથી. આગળ જતાં જોત અને જોડોત્તર કેટલાક વિચારો પ્રાદ્યુષીની સાથે મળતા છે તે જતાવ્યા છે. જેમકે-પૂર્વ જન્મ, પૂર્વ જન્મનાં કરેલાં કર્મ ઇત્યાદિ પુનઃ જોડોત્તર તીર્થંતરો એવાં તે જોડોત્તર પચીસ, આમાં પણ ચોવીસની કલ્પનાજ પ્રાચીન ઠાક જોડોત્તર પ્રાચીન ઠરાવ્યા છે.

આમ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે કેટલીક વાતો નીન ધર્મવાદી
જોડોળી અને પ્રાણજોળી સરખી અને કેટલીક જોનોળી સ્વતંત્ર બતાવે
છે. તેમાં નિકાત કરતા જણાવવામાં આવ્યું છે કે નીન ધર્મ એ જોડ
ધર્મમાંથી નીકળેલો નથી. તેને ઉત્તર સ્વતંત્ર હોવાથી જોડ ધર્મમાં
પિગેર લીધું પણ નથી કહ્યાદિ—(પૃષ્ઠ ૩૦ ને-સામમિત્ર સાગ્રીને ઉપર
જણાવેલા મુક્યો છે).

મત્ર ૪૦ મું—સામમિત્ર યાગ્રોત્ર મું જગ્યાએ છે ?

ઉત્તર—વામમિથ આરવીજના બ્યાબ્યાનનો સાર—

ମିଳି ମନ ବୁଝିବି ଆସିବି ପଦାମ୍ବର ନବିନିତନ ସଜା ଆସା ଦେ

આજેકે અલગ અલગ જાતનાં મનનાં આદર્શો અને માર્ગો છે.
અને તેને પદ મળી શકે.

અને જો—તેના અને તેના વિષે તે સમજાવે છે

$$3.19-21 \quad 3.19 \quad 3.19 \quad 3.19 \quad 3.19 \quad 3.19 \quad 3.19 \quad 3.19 \quad 3.19 \quad 3.19$$

1. 1945년 10월 1일 이후에 출생한 자는 본 국적을 취득한 것으로 본다.
 2. 1945년 10월 1일 이전에 출생한 자는 본 국적을 취득한 것으로 본다.
 3. 1945년 10월 1일 이전에 출생한 자는 본 국적을 취득한 것으로 본다.
 4. 1945년 10월 1일 이전에 출생한 자는 본 국적을 취득한 것으로 본다.
 5. 1945년 10월 1일 이전에 출생한 자는 본 국적을 취득한 것으로 본다.
 6. 1945년 10월 1일 이전에 출생한 자는 본 국적을 취득한 것으로 본다.
 7. 1945년 10월 1일 이전에 출생한 자는 본 국적을 취득한 것으로 본다.
 8. 1945년 10월 1일 이전에 출생한 자는 본 국적을 취득한 것으로 본다.
 9. 1945년 10월 1일 이전에 출생한 자는 본 국적을 취득한 것으로 본다.
 10. 1945년 10월 1일 이전에 출생한 자는 본 국적을 취득한 것으로 본다.

પ્રશ્ન ૪૨ સુ—હર્મનજેકોબી આ સંખ્યા કાંઈ વિશેષ જણાવે છે ?

ઉત્તર—ઉપરોક્ત અંકમાં પ્રસ્તાવનામાં પૃષ્ઠ ૪૨ થી-૪૬ સુધીમાં-
નીચે પ્રમાણે જણાવે છે કે-

પૃષ્ઠ ૩૦ થી-૩૦ હર્મનજેકોબીની જૈન સૂત્રો પરની પ્રસ્તાવનાના
બીજા ભાગનો સાર-(તેમાં ૩૦ હર્મનજેકોબી લખે છે કે-)

જૈન સૂત્રોના મારા ભાષાંતરના પ્રથમ ભાગને પ્રગટ થયે દશ વર્ષ
થયાં. તે દરમ્યાન-ગ્રેાં લ્યુમન, ગ્રેાં હોર્નલ, હોપ્રેટબુહર, ડોં કુહરર,
એમ. એ. બાર્થ. મિ. લેવીસ રાઇસ, આદિ યુરોપિયન અનેક વિદ્વાનોદ્વારા
જૈન સૂત્રોનાં ભાષાંતર ચિલાલેખો વિગેરે બહાર પડ્યાં, જૈન ધર્મ અને
તેના ઇતિહાસ વિષયક આપણા જ્ઞાનમાં ઘણા મહત્ત્વનો વધારો થયો છે.
હવે માત્ર કંઈપણ-આ વિષયમાં થોડોજ અવકાશ રહેશે.

અહીં કેટલાક વિવાદ અસ્ત મુદ્દાઓનું સ્પષ્ટીકરણ કરવા ઇચ્છું છું.

જેઓ જૈન અથવા આહીંતના નામથી પ્રસિદ્ધ છે. તેઓ જ્યારે
જૈન ધર્મ સ્થપાઈ રહ્યો હતો, ત્યારે એક મહત્ત્વચાલી સંપ્રદાય તરીકે
ક્યારનાએ પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂક્યા હતા. આ વિષયની સિદ્ધિમાં જૈનનાજ
પ્રાચીનમા પ્રાચીન ગણાતા ૧ અંગુત્તરનિકાય, ૨ મહાવગ્ગ, ૩ દીધનીકાય,
૪ ભુદ્ધધોયની ટીકા આદિ અનેક ગ્રંથોના ઉદ્ઘાટનથી આપી, સર્વ પ્રકારથી
સિદ્ધ કરીને બતાવ્યું છે. જેમકે જૈન ગ્રંથોમાં લખ્યું છે કે 'નાતપુત્ત-
સર્વ જ્ઞાન અને સર્વ દર્શન પ્રાપ્ત કરવાનો દાવો કરે છે' એ પ્રકારનું જો
દેવન છે. તેને પ્રમાણ આપવાની જરૂર નથી. ડાર્જુ કે-આતો જૈન ધર્મનું
ખાસ એક મૌલિક મંતવ્યજ છે.

પાપ આચરનાર જૈનના આશય વિષે જૈનોનો અભિપ્રાય ડોં
હર્મનજેકોબીએ સારો આપ્યો છે.

પ્રશ્ન ૪૩ સુ—પાપ આચરનાર જૈન વિશે શું કહ્યું છે ?

ઉત્તર—બીજા ભાગના પૃ. ૪૧ માં લખ્યું છે કે-"પાપ" એ
આચરનારના આશય ઉપર આધાર રાખે છે. જૈનના આ એક મહાન
સિદ્ધાંતને જૈનોએ મિથ્યા કલ્પિત અને મૂર્ખતા પૂર્વે ઉદ્ઘાટન કર્યું
એવી ઉપદેશપાત્ર બતાવી દીધી છે.

અને પાને (૪૩) અંકકર્તાએ કુટુંબમાં પાપ લેવાની જતાવ્યું છે કે-

૧ જોનાના સંકેત (પાપ વિષે) અસત્ય નિરૂપણ કરેલું નથી પણ સત્યરૂપેજ થયેલું છે કેમકે-સૂક્ષ્મ નિગોદના, પૃથ્વી, જળ, આદિ પંચ રચાવરના, બેઈદ્રિય, તેરેદ્રિય, ચારેદ્રિય અને છેવટ સન્મૂર્છન પંચેદ્રિય જીવોને મન હોતું નથી, છતાં પાપનો બંધ તો થાય છે; તેથી પાપનું બંધન કેવળ આશયથીજ થાય છે તેમ નથી, પણ મિથ્યાત્વ આદિ આદિના યોગે આશય વિના પણ પાપ બંધાય છે; તેથી તે વિષયનું પાપ અયોગ્યપણે થયેલું નથી, એમ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે. સંપ્રદાય (ઇતિ કુટનોટનું ટાંચણ).

વગી જૈન વિષે જાણોએ કરેલી મૂલ્ય પણ હર્મન જોડાણીએ ખુસી મીડે

પ્રશ્ન ૪૪ સુ—જોડોએ જેન વિષે કયા પ્રકારે ભૂલ કરેલી છે?

ઉત્તર—તેન વિષયે બોલોએ કરેલી બૂલ પૃ. ૪૭ માં—“સાનુકામ”
પાર્શ્વનાથને લાગુ પડે છે તેને મદાવીર ઉપર આરોપિત કરવામાં ન
કરેલી છે. બોલોની આ બૂલ દ્વારા મદાવીરના સમયમાં પણ પાર્શ્વનાથ
શયો વિરમાન હતા.

વળી બીજી જુલ-પૃ. ૪૮ માં-નાતપુત્રને અગ્નિવેચન કરેલ છે બ્ર
મદાવીરનો એક મુખ્ય શિષ્ય જે મુખર્મા હતો તે અગ્નિવેચનાવન હતો તે
આવનું જાત્રું કરીને વગાડી બેસી જુલ થવાથી મદાવીરના શિષ્ય મુખર્મા
વાળી બાજે છે.

આ યા ત્રિ-વિદ્યા પદ્ધતિ એક બાજી આપેલો માટે તે એક
કેવળે જાણેલા એક યાત્રા છે, પણ વિદ્યા દાખલા મળી માટે તે એક
અનુભવે માટે મળેલો?

374-2 400 12000 17000 20000 25000 30000 35000 40000 45000 50000 55000 60000 65000 70000 75000 80000 85000 90000 95000 100000 105000 110000 115000 120000 125000 130000 135000 140000 145000 150000 155000 160000 165000 170000 175000 180000 185000 190000 195000 200000 205000 210000 215000 220000 225000 230000 235000 240000 245000 250000 255000 260000 265000 270000 275000 280000 285000 290000 295000 300000 305000 310000 315000 320000 325000 330000 335000 340000 345000 350000 355000 360000 365000 370000 375000 380000 385000 390000 395000 400000 405000 410000 415000 420000 425000 430000 435000 440000 445000 450000 455000 460000 465000 470000 475000 480000 485000 490000 495000 500000 505000 510000 515000 520000 525000 530000 535000 540000 545000 550000 555000 560000 565000 570000 575000 580000 585000 590000 595000 600000 605000 610000 615000 620000 625000 630000 635000 640000 645000 650000 655000 660000 665000 670000 675000 680000 685000 690000 695000 700000 705000 710000 715000 720000 725000 730000 735000 740000 745000 750000 755000 760000 765000 770000 775000 780000 785000 790000 795000 800000 805000 810000 815000 820000 825000 830000 835000 840000 845000 850000 855000 860000 865000 870000 875000 880000 885000 890000 895000 900000 905000 910000 915000 920000 925000 930000 935000 940000 945000 950000 955000 960000 965000 970000 975000 980000 985000 990000 995000 1000000 1005000 1010000 1015000 1020000 1025000 1030000 1035000 1040000 1045000 1050000 1055000 1060000 1065000 1070000 1075000 1080000 1085000 1090000 1095000 1100000 1105000 1110000 1115000 1120000 1125000 1130000 1135000 1140000 1145000 1150000 1155000 1160000 1165000 1170000 1175000 1180000 1185000 1190000 1195000 1200000 1205000 1210000 1215000 1220000 1225000 1230000 1235000 1240000 1245000 1250000 1255000 1260000 1265000 1270000 1275000 1280000 1285000 1290000 1295000 1300000 1305000 1310000 1315000 1320000 1325000 1330000 1335000 1340000 1345000 1350000 1355000 1360000 1365000 1370000 1375000 1380000 1385000 1390000 1395000 1400000 1405000 1410000 1415000 1420000 1425000 1430000 1435000 1440000 1445000 1450000 1455000 1460000 1465000 1470000 1475000 1480000 1485000 1490000 1495000 1500000 1505000 1510000 1515000 1520000 1525000 1530000 1535000 1540000 1545000 1550000 1555000 1560000 1565000 1570000 1575000 1580000 1585000 1590000 1595000 1600000 1605000 1610000 1615000 1620000 1625000 1630000 1635000 1640000 1645000 1650000 1655000 1660000 1665000 1670000 1675000 1680000 1685000 1690000 1695000 1700000 1705000 1710000 1715000 1720000 1725000 1730000 1735000 1740000 1745000 1750000 1755000 1760000 1765000 1770000 1775000 1780000 1785000 1790000 1795000 1800000 1805000 1810000 1815000 1820000 1825000 1830000 1835000 1840000 1845000 1850000 1855000 1860000 1865000 1870000 1875000 1880000 1885000 1890000 1895000 1900000 1905000 1910000 1915000 1920000 1925000 1930000 1935000 1940000 1945000 1950000 1955000 1960000 1965000 1970000 1975000 1980000 1985000 1990000 1995000 2000000 2005000 2010000 2015000 2020000 2025000 2030000 2035000 2040000 2045000 2050000 2055000 2060000 2065000 2070000 2075000 2080000 2085000 2090000 2095000 2100000 2105000 2110000 2115000 2120000 2125000 2130000 2135000 2140000 2145000 2150000 2155000 2160000 2165000 2170000 2175000 2180000 2185000 2190000 2195000 2200000 2205000 2210000 2215000 2220000 2225000 2230000 2235000 2240000 2245000 2250000 2255000 2260000 2265000 2270000 2275000 2280000 2285000 2290000 2295000 2300000 2305000 2310000 2315000 2320000 2325000 2330000 2335000 2340000 2345000 2350000 2355000 2360000 2365000 2370000 2375000 2380000 2385000 2390000 2395000 2400000 2405000 2410000 2415000 2420000 2425000 2430000 2435000 2440000 2445000 2450000 2455000 2460000 2465000 2470000 2475000 2480000 2485000 2490000 2495000 2500000 2505000 2510000 2515000 2520000 2525000 2530000 2535000 2540000 2545000 2550000 2555000 2560000 2565000 2570000 2575000 2580000 2585000 2590000 2595000 2600000 2605000 2610000 2615000 2620000 2625000 2630000 2635000 2640000 2645000 2650000 2655000 2660000 2665000 2670000 2675000 2680000 2685000 2690000 2695

[illegible]

પુનઃ પૃ૦ ૫૨ માં—મન્નિઝનિકાપથી સત્યકનો દાખલો આપી જણાવવામાં આવ્યું છે કે—નિઝંથોનો સંપ્રદાય જુદના સમયમાં સ્થાપિત થયો હોય તેમ ભાગ્યેજ માની શકાય.

પૃ૦ ૭૨ થી—જૈનધર્મ એ એક પ્રાચીન કાળથી ચાલતો આવેલો ધર્મ હોય, મહાવીર જુદ કરતાં વધારે જુનો છે. કેમકે—સવગી વસ્તુ ચૈતન્ય-મુક્ત છે એમ ખતાવતો સચેતન વાદ છે.

ઉપરની હકીકત “જૈનેત્તર દ્રષ્ટિએ જૈન” ની પ્રસ્તાવના મુનિ શ્રી. અમરવિજયજીની લખેલી તેમાંથી સાર સાર રૂપે જોડતી અત્ર ટાંકવામાં આવી છે.

હવે “જૈનેત્તર દ્રષ્ટિએ જૈન” પ્રથમ ભાગ—હિંદુ વિદ્વાનોના અભિપ્રાયો માંથી જોડતા દાખલા પ્રશ્ન રૂપે આની નીચે લેવામાં આવ્યા છે.

પ્રશ્ન ૪૬ મું—મહાવીર અને જુદ એક છે કે બંને જુદા છે ?

ઉત્તર—પ્રથમ ભાગમાં—વાસુદેવ નરહર ઉપાધ્યાયજીએ—“જૈન ધર્મની ઉત્પત્તિ”ના સંબંધે—કેટલુંક લખાણ લખ્યા બાદ પૃષ્ઠ ૩૪ મેં—કહે છે કે—

જૈન ગ્રંથો સિવાય મહાવીરના ચરિત્રની માહીતી જૌદ્ધોના ગ્રંથોમાં પણ મળી આવે છે. જૌદ્ધ લોકોએ તેને નટ પુત્ર એવું નામ આપીને તે નિઝંથોનો મુખ્ય અને જુદનો પ્રતિસ્પર્ધી હતો એવું વર્ણન કર્યું છે. જૌદ્ધ ગ્રંથોમાં મહાવીરનું ગોત્ર અગ્નિવૈશ્યાવન એમ આપ્યું છે. તો હવે ખરું જોતાં તેમના ચિપ્પ જે મુધર્મા તેનું તે ગોત્ર હતું. મહાવીર અને જુદ બંને સમ-કાલીન હોવાથી ઝિંજિસાર અને તેના અમલકુમાર, અમલગણ, ટિખિરામઝ, ગોધાવ (મંખડી પુત્ર) વિગેરે રાજપુતો પણ તેઓનાજ સમકાલીન હતા. જૈન લોકો તેની જન્મભૂમિ વિશાલીની આસપાસ હતી એમજ કહે છે. તેનો તેની સાથે સરી રીતે મેળ ખાય છે. ઉદક સર્વ હરમય છે. વગેરે જૈન ધર્મના મતનો અનુવાદ જૌદ્ધ ગ્રંથોમાં કરેલો મળી આવે છે. જૌદ્ધ લોકોએ નટ પુત્રના મૃત્યુનું પંખા (પાંચપુરી) નામનું જે સ્થાન નામ્યું છે તે અત્યંત ભરખર છે. મહાવીરની જુદની સાથે સરખામટી કરીએ તો જુદના અને મહાવીરના આયુષ્ય ક્રમમાં જે વિચલન સ્પષ્ટપણે મળી આવે છે તેનું પ્રાકૃતિક કારણ એવું હતું કે તે બંને સંન્યસીઓ હતા.

પ્રશ્ન ૪૭ મું—ઉપરના લેખની અચૂંક તો રસતાયે છે તો જુદા પણ મહાવીરના અને જુદના કેટલાક ચર્ચો મળતા આવે છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—ઉપરના ચાલતી નધિકારે પૃ૦ ૩૫ મેં—કહ્યું છે કે

મહાવીરના કેટલાક આત્મ સંબંધીઓનાં નામો જુદના અક્ષર સંબંધીઓની સાથે સારી રીતે મેળ ખાય છે. મહાવીરની સ્ત્રીનું નામ યથોદ્યા ત્યારે જુદની સ્ત્રીનું નામ યથોદયરા હતું. મહાવીરના જેટ બંધુનું નામ નંદિવર્ધન હતું ત્યારે જુદના સાવકા ભાઈનું નામ નંદ. એ જુદ રાવ હતો તે વખતે તેનું નામ સિદ્ધાર્થ હતું. ત્યારે મહાવીરના પીતાનું નામ સિદ્ધાર્થ હતું. નામોમાં સામ્ય હોવાનું કારણ એટલું જ કે તે વખતે એક પ્રકારનાં નામો રાખવાનો વિશેષ રિવાજ હતો. બહોં ક્ષત્રિય પુરોએ પ્રાક્ષણોના ધર્મ વિરૂદ્ધ ધર્મ સ્થાપન કર્યો એમાં આશ્ચર્ય માનવાને લીક કુલ કારણ નથી. પ્રાક્ષણો જેમને મિથ્યા સંન્યાસીઓ માનતા હતા તે એ બોદોજ હતા.

પ્રશ્ન ૪૮ મું—ઉપરના લખાણથી મહાવીર અને જુદ કેમ કેમ શબ્દથી એકઠરે છે અને કેમ શબ્દથી જુદા ઠરે છે. જો કે છે તો શું પણ તે બંનેનો વફાવત ખુલ્લી રીત સમજાવવો જોઈએ?

ઉત્તર—ઉપરના ચાલતા અધિકારમાં તે પણ જણાવ્યું છે કે—

બંનેમાંનો વફાવત ખોળી કાઢવા માટે હવે આપણે જુદ અને મહાવીરના જીવન ક્રમમાંની કેટલીક બાબતોનો વિચાર કરીશું.

૧ જુદનો જન્મ કપિલેશ્વરનું શહેરમાં થયો.	૧ મહાવીરનો જન્મ વિશાલી નગરીમાં પાલે થયો.
૨ જુદની માતા તેનો જન્મ થતાં જ મૃત્યુ પાતી.	૨ મહાવીરના મા બાપ યોગેશ્વરે થતાં મૃત્યુ રેવાન હતા.
૩ જુદે પેતાના વડીલોની પરચાનગી ન હોઈ અને તેમની રેવાની છતાં અન્ધારા હોઈ.	૩ મહાવીરે પેતાના વડીલોની પરચાનગી હોઈ તેમની વચ્ચે વચ્ચે હોઈ.
૪ જુદે ૧૬ વર્ષ વયેમાં કરી.	૪ મહાવીરે ૧૨ વર્ષ વયેમાં કરી.
૫ વચ્ચેમાં કોઈ દોષ્ટ છે એમ જુદને માન હતું.	૫ વચ્ચેમાં જુદની છે એમ માન હોતો. મગ દોષ્ટ માટે જુદે ૧૬ વર્ષ વયેમાં કરી અને ૧૬ વર્ષ વયેમાં કરી.
૬ જુદને ૧૬ વર્ષ વયેમાં કરી.	૬ મહાવીરે ૧૨ વર્ષ વયેમાં કરી.

૭ મહાવીરે ૧૨ વર્ષ વયેમાં કરી.

મહાવીરના ચરિત્રનું એટલું વિવેચન કરવાનું મારણ એટલે જ નહીં ધર્મની ઉત્પત્તિ બુદ્ધ ધર્મમાંથી ન હોઈને ખ્રીસ્તી સ્વતંત્ર નહિ એનો નિકાલ કરતી વખતે તેમાંની ઘણી બાબતો ઉપયોગી થા કેટલાક પંડિતો મહાવીર અને બુદ્ધ એ બન્ને જુદા જુદા મહા હતા એમ તો માને છે.

આ સંબંધે આ પુસ્તકના ચાલતા લખાણના બન્ને ભાગમાં લખાણ છે; પરંતુ જે વિષયની જરૂર છે તેનો કેટલોક વિભાગ પ્રસ્તાવન મળી આવ્યો, એટલે પીછપેચણ કરવું ઠીક નહિ લાગવાથી જરૂરની જાહેર કરી છેવટનો સારરૂપે દ્વિતીય ભાગમાંનો એક યુરોપીયન વિદ્યાલોક આપી પીરમું છું.

પ્રશ્ન ૪૯ મું—તે દાખલો કેવા પ્રકારનો છે તે જણાવ્યો ?

ઉત્તર—તે દાખલો મહાવીર અને બુદ્ધના સંબંધનોજ છે. તે-ઓ. પરોટાદક એમ. એ. પી. એચ. ડી. સાહેબે ધુલિયા મુકામે તા. ૨૧-૮ ના રોજ આપેલું (લાખ) કેટલુંક લખાઈ ગયા બાદ પૃષ્ઠ ૯૭ મેં-લખે છે કે—

આ વિચારને અધિક સ્પષ્ટ કરવા સારૂ આ વિષયના સંબંધે અં-મતો એકત્ર કરવાની જરૂર છે. યુરોપીય પંડિતો પૈકી જુની સાબા-વિદ્યાન લોકો એવું માનતા હતા કે મહાવીર એ ગૌતમ બુદ્ધ કરતાં જરા ઉમરથી મોટા સમકાલીન હતા અને તેમણે જ જૈન ધર્મની સ્થાપના કરી પરંતુ આજકાલમાં આ મત જૂઠ બરેલો છે એમ સિદ્ધ થયેલો છે હાલમ યુરોપીયન પંડિતોમાં પ્રચલિત થયેલો આ વિષયનો મત એવો છે કે, જૈન ધર્મનો સંસ્થાપક પાર્શ્વનાથ હોઈને મહાવીર એ એક તે ધર્મની લશ્ચરિ કરનાર પુરૂષ હોતો, પણ બુદ્ધ જૈન ધર્મિઓના પરંપરાગતનો મત એથી જુદો છે. તેઓના મત પ્રમાણે જૈન ધર્મ અનાદિ હોઈને તે ધર્મને જે અનેક વ્યક્તિઓ તરફથી લશ્ચરિ મળી છે તેજ ચોવીસ તીર્થંકરો અથવા જિનો છે. આ જૈનોનો પરંપરાગત મત હજારો વર્ષો જોયો હોઈને તેને નિઃસંશય અચલ દિલ્હાસનો આધાર મળે છે અને મને એમ પણ જણાઈ આવ્યું છે કે દિ હુસ્તાનમાન પ્રત્યેક પ્રત્યેક સાપ્રદાયિક મનોને ઐતિહાસિક આધાર દોષ છે. હવે જૈન ધર્મના સંબંધે આ મતને કયો અપર છે એ કહેવું અત્યારે હજી કઠિન છે, કારણકે, આ સંબંધનો દોષ નેં હમણુંજ સરૂ કર્યો છે, તેપણ જૈન ધર્મ અને નહિ એ વિષય ઉપાન્ય દર્શનનો અં-

ઉત્તર—સાંસળો—પ્રથમના પ્રશ્નોત્તરમાં વેદ અને પુરાણના દાખલ સાબીત તો કરી આપ્યું છે. હવે વિશેષ સાબીતીને માટે—“જેને તંત્ર દ્રષ્ટિ નેન” આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવનામાં પૃષ્ઠ ૧૪ મે—લખ્યું છે કે—

શ્રીયુત્ત તુકારામકૃષ્ણ શર્મા લઈ બી. એ. પી. એચ. ડી. એમ. આ એ. એસ. એમ. એ. એસ. બી. એ. એમ. પ્રેક્ટિસર-સંસ્કૃત શિક્ષાવૈજ્ઞાનિક વિષયના અધ્યાપક કીંગ્સ કોલેજ બનારસ કાશીના દશમ વાર્ષિકોત્સવ ઉપર આપેલા વ્યાખ્યાનમાંથી—“સગસે પહેલે ઇસ ભારત વર્ષમે” અષમદેવ નામ મહર્ષિ હુએ, વે દયાવાન, ભદ્રપરિણામી, પહેલે તીર્થંકર હુએ. જિન્હોન મિથ્યાત્વ અવસ્થાકો દેખકર-સમ્યગદર્શન, સમ્યગજ્ઞાન, ઐર સમ્યગચારિત્રી મોક્ષશાસ્ત્રકા ઉપદેશ કિયા. ઇસ ચહહી જિનદર્શન ઇસ કલ્પમે” હુવા ઇસકે પશ્ચાત્ અજિતનાથસે લેકર મહાવીર તક તેઇસ તીર્થંકર અપને અપને સમયમે” અજ્ઞાની જીવાંકા મોહ અંધકાર નાશ કરતે રહે.”

ઉપરની હકીકતને લગતો એક બંગાળી જોરિંદરનો લેખ છે.

પ્રશ્ન ૫૧ સુ—બંગાળી જોરિંદરનો લેખ કેવા પ્રકારનો છે ?

ઉત્તર—પ્રસ્તાવના પૃષ્ઠ ૧૭ મે—નીચે પ્રમાણે લખ્યું છે કે—એક બંગાળી જોરિંદર “પ્રેક્ટિકલ પાવ” નામક ગ્રંથ બનાવેલ છે તેમાં એક સ્થાન ઉપર લખ્યું છે કે—“અષમદેવકા નાલી મરીચી પ્રકૃતિવાદી થા ઐર વેદ ઉસકે તત્ત્વાનુસાર હોનેકે કારણ હી અગવેદાદિ ગ્રંથોદી ખ્યાતિ ઉસકે જ્ઞાનદાતા હુઇ હૈ. ક્ષત્રતઃ મરીચી અપિકે સ્તોત્ર, વેદપુરાણાદિક ગ્રંથોમે” હૈ. યદિ સ્થાન સ્થાનપર જૈન તીર્થંકરોંકા ઉદ્દેશ પાયા બાતા હૈ તો કોઇ કારણ નહીં કિ હમ વૈદિક કાલમે જૈન ધર્મકા અસ્તિત્વ ન માને.

સામાંચ યહ હૈ કિ ઇન સબ પ્રમાણોસે જૈનધર્મકા ઉદ્દેશ હિંદુઓકે પૂન્ય વેદોંલી મિલવા હૈ.

ઇન પ્રકાર વેદોંમે જૈનધર્મકા અસ્તિત્વ ચિત્ત કરનેવાલે ગુનુસે મંત્ર હૈ. વેદકે સિવાય અન્ય ગ્રંથોંલી જૈનધર્મકે પ્રતિ ચહાનુમૂનિ યનદ કરનેવાલ ઉદ્દેશ પાપે બાતે હૈ. સ્વામીજીને ઇન લેખમે મેઠ, ચિત્રપુરાનાતિક કઇ સ્થળોંકે મુખ સ્થાનક દેકર ઉત્તર પર જાણના બી દી દે.

જાનવચ્ચદિ મહાપુરુષોંમે જનતદેવકે ચિત્તમે” મેરાપુત્ર ઉદ્દેશ મિત્ર રહ્યા હૈ. ઇત્યાદિ—

હંસમાં ઇજાવેચાં પુસ્તાન્ય લેખ પદુ બાદ્ય નંચો. ઇ.

પ્રશ્ન ૫૨ મું—લંડનમાં છપાયેલ પુસ્તકમાં મું લખ્યું છે।

ઉત્તર—પ્રસ્તાવના પૃષ્ઠ ૧૯ મે-નીચે પ્રમાણે લખ્યું છે કે-

મિ. આવે. જે. એ. ડાહ્યા (ડિરેક્ટીશન ઓફ ધી કેરેક્ટર મેનર ઓફ કસ્ટમ્સ ઓફ ધી પીપલ ઓફ ઇન્ડિયા ઓન્ડ ઓફ ધેર ઇન્સ્ટીટ્યુશન ઓન્ડ સીરીઝ) આ નામના પુસ્તકમાં જે સન ૧૮૬૭માં લંડનમાં છપાયેલ છે તેમાં એમણે જૈનધર્મને ઘણાજ પ્રાચીન જણાવેલ છે, અને જૈનોના ચાર વેદ ૧ પ્રથમાનુયોગ, ૨ ચરણાનુયોગ, ૩ કરણાનુયોગ અને ૪ દ્વયાનુયોગને આદીત્થર ભગવાને રચ્યા એમ કહ્યું છે અને આદીત્થરને જૈનીઓમાં ૫૫ પ્રાચીન અને પ્રસિદ્ધ પુરૂષ જૈનીઓના ૨૪ તીર્થંકરોમાં સહુથી પહેલા યથેચ્છા જણાવ્યા છે.

વળી એક પરમદંતે જૈનધર્મ વિશે સારા ઉદગારો કાઢ્યા છે.

પ્રશ્ન ૫૩ મું—પરમદંતે જૈનધર્મ વિશે કેવા ઉદગારો કાઢ્યા છે।

ઉત્તર—સાંભળો-પ્રસ્તાવના પ્રૃષ્ઠ ૩૦ મે-પ્રથમ ભાગ પૃષ્ઠ ૮૨ મે-યોગ છતાં પરમદંતે કહ્યું છે કે-પ્રાચીન ધર્મ, પરમ ધર્મ, સત્ ધર્મ, રહ્યા હો તો જૈનધર્મ યા.

ઉપરના લેખો-“જૈનેતર દ્રષ્ટિએ જૈન” પુસ્તકમાંથી લીધેલ છે. આ પુસ્તક જૈનધર્મની પ્રાચીનતાને માટે બહુજ ઉપયોગી છે અને હરે જે આ પુસ્તકનું વચન કરવા લાડામનુ છે.

પ્રશ્ન ૫૪ મું—ત્યારે શ્રી નિરૂત્તિ પામવાને અનુભવ થયેલ નથી તે કોઈ પણ પ્રકારના પરિવ્રમણ થકે છે ત્યારે જનકને જાણ થયેલ કે જાણેલા જામને વાદ કરે છે તો જનકને મેટા ઉત્તરથી કેવું જવાબ મળેલ છે જનકને! એવા અર્થ કહે છે તો જનકને જાણ થયેલ છે.

ઉત્તર—હા જાણેલા જામને વાદ કરે છે ત્યારે જનકને મેટા ઉત્તરથી કેવું જવાબ મળેલ છે જનકને! એવા અર્થ કહે છે તો જનકને જાણ થયેલ છે.

પ્રશ્ન ૫૫ મું—જિનના જાણેલા જામને વાદ કરે છે ત્યારે જનકને મેટા ઉત્તરથી કેવું જવાબ મળેલ છે જનકને!

ઉત્તર—હા જાણેલા જામને વાદ કરે છે ત્યારે જનકને મેટા ઉત્તરથી કેવું જવાબ મળેલ છે જનકને! એવા અર્થ કહે છે તો જનકને જાણ થયેલ છે.

પ્રશ્ન ૫૬ મું—જિનના જાણેલા જામને વાદ કરે છે ત્યારે જનકને મેટા ઉત્તરથી કેવું જવાબ મળેલ છે જનકને!

ઉત્તર—હે અલબ! એટલે જેનું સ્વરૂપ કોઇ પ્રકારે લખ્યામાં આવે નહિ તેને અલબ કહિયે. ૩

પ્રશ્ન ૫૭ મું—ચિદ્ધન કોને કહીયે ?

ઉત્તર—હે ચિદ્ધન! એટલે ચિદ્ કહેતાં જ્ઞાન તેનો ધન કહેતાં સમૂહ એવું જેનું સ્વરૂપ તેને ચિદ્ધન કહીએ. ૪

પ્રશ્ન ૫૮ મું—ચિદાનંદ કોને કહીએ ?

ઉત્તર—હે ચિદાનંદ! ત્યાં ચિદ્ એટલે જ્ઞાન અને આનંદ એટલે ચારિત્ર; એટલે જ્ઞાન અને ચારિત્રમય જેનું સ્વરૂપ છે તેને ચિદાનંદ કહીયે. ૫

પ્રશ્ન ૫૯ મું—નિરંજન એટલે શું ?

ઉત્તર—હે નિરંજન ! એટલે જેના આત્મ પ્રદેશને વિષે કર્મરૂપ અંજન નથી તેને નિરંજન કહીયે. ૬

પ્રશ્ન ૬૦ મું—વીતરાગ કોને કહીયે ?

ઉત્તર—હે વીતરાગ ! એટલે વીત કહેતાં વીત્યા છે રાગ અને દ્રેષ જેના તેને વીતરાગ કહિયે. ૭

પ્રશ્ન ૬૧ મું—સત્ચિદાનંદ કોને કહેવા ?

ઉત્તર—હે સત્ચિદાનંદ ! એટલે (સત્ કે૦) દર્શન અને (ચિદ્ કે૦) જ્ઞાન તથા (આનંદ કે૦) ચારિત્ર એટલે દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રમય એકનું સ્વરૂપ છે તેને સત્ચિદાનંદ કહિયે. ૮

પ્રશ્ન ૬૨ મું—અરિહંત કોને કહિયે ?

ઉત્તર—હે અરિહંત ! એટલે (અરિ કે૦) કર્મરૂપ ધેરી તેને દ્રવ્ય ધરી અને બાવ ધરી જેણે (હંત કે૦) હણ્યા છે તેને અરિહંત કહિયે. ૯

પ્રશ્ન ૬૩ મું—તીર્થંકર કોને કહિયે ?

ઉત્તર—હે તીર્થંકર ! એટલે (તીર્થ કે૦) સાધુ, સાધવી, ધ્યાયક અને ધ્યાવિકા રૂપ ચતુર્વિધ સંપ્રદાય, તેની સ્થાપનાના (કર કે૦) કરનાર તેને તીર્થંકર કહિયે. ૧૦

પ્રશ્ન ૬૪ મું—પરમાત્મા કોને કહિયે ?

ઉત્તર—હે પરમાત્મા ! એટલે (પરમ કે૦) ક્રમુદ વસ્તુ જગત્તને પૂર્વ પોતા છે આત્મા જેને (અપરમ પરમ ત્મા ક્રમુદ કેવળ જ્ઞાન કેવળ દર્શનમય આત્મા છે જેને) તેને પરમાત્મા કહીએ. ૧૧

પ્રશ્ન ૬૮ મું—અરિહંતનો અર્થ પ્રથમ જણાવ્યો છે કે-કર્મજીવેરી તેને દ્રવ્ય થકી અને ભાવ થકી જેણે હણ્યા છે તેને અરિહંત કહીએ તે તો ઠીક પણ પોતપોતાના થતુને હણે તે અરિહંત કેમ ન કહેવાય ?

ઉત્તર—આત્માનો થતુ કોઈ હેજ નહિ, આત્માનો થતુ તો કર્મજ છે. જે દ્રવ્ય થતુ છે તે પણ કર્મે કરીને થાય છે. દ્રવ્ય થતુ હોય તે કોઈ વખત મિત્ર પણ થાય છે ને મિત્ર હોય તે થતુ પણ થાય છે; એ શુભાશુભ કર્મની ઘટના છે; માટે ખરો થતુ, ખરો હરમન, ખરો વૈરી તો કર્મજ છે. તે કર્મ આઠ પ્રકારના કહ્યા છે. તે વિષે ભગવતીજીની ટીકામાં કહ્યું છે કે—

અઠ વિહંપિ કમ્મં, અરિ મૂયં દોહસવ્વ જીવાણં;
તં કમ્મમરિહંતા, અરિહંતા તેણ વુચંતિ. ૧

આઠ પ્રકારના જે કર્મ રહ્યા છે તે સર્વ જીવને વૈરી સમાન છે તે કર્મને હણનારા તેને અરિહંત કહીએ.

પ્રશ્ન ૬૯ મું—આઠ કર્મનો સર્વથા નાશ કેવી રીતે થાય ?

ઉત્તર—આઠ કર્મનો નાશ સર્વથા કેવી રીતે થાય તે ઉપર દષ્ટાંત. શ્રી ભગવતીજીની ટીકામાં કહેવ છે કે—

દમ્બે વીજે યયાત્યંતં, પ્રાદુર્ભવતિ નાંકુરઃ ;
કર્મ્મ વીજે તથા દમ્બે, નરોહંતિ મવાંકુરઃ ૨

યથા દષ્ટાંતે જે જે પ્રકારના બીજો રહેલા છે તેને અગ્નિ વડે દગ્ધ કરે અર્થાત્ બાળી નાખે તે બીજનો અંકુરો પણ પ્રગટ થાય નહિ અર્થાત્ ઉગે નહિ. તેમ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ વડે કર્મનાં બીજોને દગ્ધ કરેલા એવા અરિહંત ભગવંતને ફરી ભવજીવી અંકુરો ઉત્પન્ન થાય નહિ. અર્થાત્ કર્મજીવી અંકુરો કુટે નહિ તો ભવંકુર થાયજ કયાંથી અર્થાત્ નાશ થાય એમ સૂત્ર ફરમાવે છે. વળી બીજો દષ્ટાંત કહે છે કે—

અગ્નિ અરણીથી નીકળી, બાળે અરણી જેમ;
રેલથી જ્ઞાન પ્રગટ કરી, દગ્ધ બીજ કરે તેમ. ૧

પ્રશ્ન ૭૦ મું—પ્રજ્ઞા કેને રહીએ ને તેનું સ્વરૂપ મું ?

ઉત્તર—પ્રજ્ઞાનું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે કહેવ છે.—

જમ જ્ઞાનને છ.૫૧, તલ્લો સંજાર ભવદૂષ,
પ્રજ્ઞ જ્ઞાનને પાનીયા, તેહ પ્રજ્ઞા સ્વરૂપ. ૧

પ્રશ્ન ૭૧ મું—વિષ્ણુ કોને કહીએ ને તેનું સ્વરૂપ શું?

ઉત્તર—વિષ્ણુ (વચનવ) નું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે છે.

ઈદ્રિ વિષય ચાડે કપાય, જાને વિષ સમાન;
મન વચ કાયાએ તજે, તે વિશ્વ ભગવાન.

પ્રશ્ન ૭૨ મું—મહેશ્વર સ્વરૂપ કેને કહીએ ?

હિતાર—મહેશ્વર સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે કહેવ છે.-

महत्वादां धरत्वाद्य, यो महेश्वर तांगतः ;
राग द्वेष विनिर्मुक्तं, वंदंऽद्वंदं महेश्वरम्.

ઉપર કદા પ્રપાલે શ્રદ્ધા, વિપ્લુ, અને મહેતરનું સ્વરૂપ જનમાં.

પ્રશ્ન ૭૩ સુ—કેટલાક કહે છે કે જ્ઞાના, વિશ્વ તે મહાશયી સીધા મૂર્તિ છે એકજ સ્વરૂપ છે અને સદાકાળ ત્રણે સદ્ગુણી છે તેનું નામ! ઉત્તર—તે વિષે શાસ્ત્રકાર એમ જણાવે છે કે—નૃસિં-

कृते जातो भवेद् मत्ता, प्रेतायां च मदेधरा;
 द्वापरे जनिनो विन्ध्यु, रेक मूर्तिः कथं भवेत्. १

૬૧ ગુજમાં પ્રમા થયા, ત્રેતા ગુજમાં મહેશ્વર થયા, અને કાલ
ગુજમાં વિષ્ણુ થયા. એ ત્રણે એક મૂર્તિરૂપે એકજ શરીરે (મૂળ શરીર)
અચારીપણે કેવી રીતે થઈ શકે? માટે આત્મા પરમાત્મા બીજો છે.

२५ ७४ पुं—जानो पदार्थं यो उ ते ज्ञायते ।

કચ્છ—બીજા ૧૧૫૫૬ પ્રતિજ્ઞાઓ ૭ અને ૭—

मूढ मूर्ति-वसो भद्रा, मद्रा विष्णु मद्रा-
 मद्रा मद्रा-मद्रा, मद्रा मद्रा मद्रा मद्रा-
 मद्रा मद्रा मद्रा मद्रा, मद्रा मद्रा मद्रा मद्रा-
 मद्रा मद्रा मद्रा मद्रा, मद्रा मद्रा मद्रा मद्रा-
 मद्रा मद्रा मद्रा मद्रा, मद्रा मद्रा मद्रा मद्रा-

[illegible]

“જ્ઞૈન તત્ત્વસાર”માં લખ્યું છે કે—આત્માને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે સર્વ લોકલોકેતુ સ્વરૂપ બનેા જાણવામાં આવે છે. અર્થાત્ જ્ઞાન એજ આત્મા તે વડે સર્વત્ર વ્યાપવાથી આત્માજ વિધ્ય છે. નિજ શુદ્ધ આત્મભાવ જેને પરબ્રહ્મ એવી સંજ્ઞા આપવામાં આવે છે તેની ભાવના ભાવવાથી આત્માજ બ્રહ્મા છે, શિવ-નિર્વાણ-મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાથી અને શિવનું કારણ હોવાથી આત્માજ શિવ છે. (આ ત્રણે શબ્દ અહર્નિત પદનેજ લાગુ છે.)

પ્રશ્ન ૭૫ સુ—મહાદેવ કોને કહીએ ને તેનું સ્વરૂપ શું?

ઉત્તર—મહાદેવનું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.—

મહા જ્ઞાનં મેવેવમ્, લોકાલોક પ્રકાશકમ્;
મહા દયા દમોધ્યાનં, મહાદેવઃ સત્ત્વયતે. ૧
રાગ દ્વેષો મહા મલ્લો, દુર્જયો યેન નિર્જિતૌ;
મહાદેવં તુ તં મન્યં, શેષાવૈ નામ ધારકાઃ. ૨

અર્થ—મહા જ્ઞાન એવું કેવળ જ્ઞાન જેને પ્રાપ્ત થયેલું છે કે જે વડે કરીને લોક અને પરલોકમાં બેના પ્રકાશ પ્રસરી રહ્યો છે અર્થાત્ લોકલોક પ્રકાશીતએવા મહા દયાના સિંધુ, છદ્ધિયોને ઢમનારા, મહાધ્યાની હોય તે મહાદેવ કહેવાય. કે જેણે રાગ અને દેવ રૂપી મહા મલ્લ કે જેને છતવા ફળ્ય મહા કઠીન તેને છતીને જેણે જય મેળવ્યો છે તેજ મહાદેવ કહેવાય. બાકી તો નામ માત્ર જાણવા.

પ્રશ્ન ૭૬ સુ—સ્વયંભૂ કોને કહીએ ને તેનું સ્વરૂપ શું?

ઉત્તર—સ્વયંભૂ સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે. આંખો—

સ્વયંભૂતં યતો જ્ઞાનં, લોકાલોક પ્રકાશકમ્;
અનન્તં વીર્યં ચારિત્રં, સ્વયંભૂઃ સો નિષીધતે. ૧

અર્થ—સ્વયં—પોતાના આત્મજ્ઞાન વડે કરીને જૂત એવા પ્રાણી-જીવના સ્વરૂપને જાણનારા, અથવા પોતાનાજ આત્મ જાને અનંતજ્ઞાન-કેવળ જ્ઞાન નેરવી લોકલોક પ્રકાશીત અનંત આત્મશક્તિવાના અને ક્ષણક વધાખ્યાન ચરિત્રવંત હોય તે સ્વયંભૂ કહેવાય.

પ્રશ્ન ૭૭ સુ—શિવ કોને કહીએ ને તેનું સ્વરૂપ શું?

ઉત્તર—શિવનું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે—

પ્રશાંતં દર્શનં વસ્ય, સર્વં મૂતાઽભયપદં;

માંગલ્યં ચ પ્રગૃસ્તંચ, શિવસ્તેન વિભાવ્યતે. ૧

અર્થ—પ્રશાંત જેનું દર્શન છે અર્થાત જેની શાંત મૂર્તિ રહી છે એવા, અને સર્વ પ્રાણી ભૂત છવ સત્ત્વને અભયપદાનના દેવાવાળા, શાં માંગલ્યમાં શ્રેષ્ઠ મંગલ-આત્મ કૃષ્ણાણના કરવાવાળા ઉપદ્રવ્ય રહિત પ્રશાંત શુભ પ્રગટ કરી શિવ પદને પામેલા અર્થાત અચલ પદને પામેલા તે શિવ કહેવાય.

પ્રશ્ન ૭૮ મું—ત્રિવિધ શિવ સ્વરૂપ કહ્યું છે તે કેવી રીતે?

ઉત્તર—ત્રિવિધ શિવ સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે—

પરમાત્મા સિદ્ધિ સંપ્રાપ્તો, વાગ્યાત્મા તુ મવાન્તરે

અન્તરાત્મા મહેદેહ, હત્યેષ, ત્રિવિધઃ શિવઃ ૧

અર્થ—શિવ પદની પ્રાપ્તિ થનાર છવને વ્રજ સ્વરૂપ યાત્રે પ્રથમ (શિવપદ પ્રાપ્ત થયા પહેલાં) જવના આંતરે બાહ્યાત્મા-અસિદ્ધિ પ્રાપ્ત હોય છે, અને નોક્ષ પ્રાપ્ત થવાવાળા છવને તદ્દશ્યે રહેલા રહેને ત્રિ રહેલા આત્મા તે અંતરાત્મા કહેવાય છે, અને કેવળ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ પો સિદ્ધિ મહિ-સિદ્ધ પદ પ્રાપ્ત થાય ત્યાંજુપી પરમાત્મા કહેવાય છે. અર્થાત સિદ્ધિ પદ પ્રાપ્ત થયે પછી પરમાત્મા કહેવાય છે. એ પ્રકારે શિવ સ્વરૂપ ત્રિવિધ શિવ કહેવાય છે.

પ્રશ્ન ૭૯ મું—છવ અને શિવમાં તફાવત કેટલો?

ઉત્તર—છવ અને શિવના તફાવત નીચે પ્રમાણે કહેવા છે—

ત્રિવિધઃ શિવઃ શિવઃ, નાન્તરં ત્રિવિધઃ શિવઃ;

અર્થ—છવ અને શિવ એ બંને ત્રિવિધ શિવ છે, છવ શિવ અને શિવ શિવ. એ બંને ત્રિવિધ શિવ છે, નાન્તરં ત્રિવિધ શિવ; એટલે કે એ બંને ત્રિવિધ શિવ છે, નાન્તરં ત્રિવિધ શિવ.

અર્થ—છવ અને શિવ એ બંને ત્રિવિધ શિવ છે, છવ શિવ અને શિવ શિવ. એ બંને ત્રિવિધ શિવ છે, નાન્તરં ત્રિવિધ શિવ; એટલે કે એ બંને ત્રિવિધ શિવ છે, નાન્તરં ત્રિવિધ શિવ.

અર્થ—છવ અને શિવ એ બંને ત્રિવિધ શિવ છે, છવ શિવ અને શિવ શિવ. એ બંને ત્રિવિધ શિવ છે, નાન્તરં ત્રિવિધ શિવ.

અર્થ—છવ અને શિવ એ બંને ત્રિવિધ શિવ છે, છવ શિવ અને શિવ શિવ. એ બંને ત્રિવિધ શિવ છે, નાન્તરં ત્રિવિધ શિવ.

અર્થ—છવ અને શિવ એ બંને ત્રિવિધ શિવ છે, છવ શિવ અને શિવ શિવ. એ બંને ત્રિવિધ શિવ છે, નાન્તરં ત્રિવિધ શિવ.

અર્થ—છવ અને શિવ એ બંને ત્રિવિધ શિવ છે, છવ શિવ અને શિવ શિવ. એ બંને ત્રિવિધ શિવ છે, નાન્તરં ત્રિવિધ શિવ.

અર્થ—કૈવળ જ્ઞાન અને કૈવળ દર્શનના યોગે રહેલો જે આત્મ-
તેને શાસ્ત્રમાં પરમ નામ ઉત્કૃષ્ટો આત્મા કહેવાય છે. તે પરમ જ્ઞાન્તિ
એટલે ઉત્કૃષ્ટો જ્ઞાન્તિ કે જેણે સોળ કષાય અને નવનોકષાય એ પચીસ
ચારિત્ર મોહનીની પ્રકૃતિનો સર્વથા ત્યાગ કરી ઉત્કૃષ્ટો જ્ઞાન્તિ નામ ક્ષમા
પ્રાપ્ત કરી પરમ અહિંસા રૂપ ક્ષાયક યથાખ્યાત ચારિત્રને પ્રાપ્ત કરે તેજ
પરમાત્મા કહેવાય છે. અર્થાત્ તેમનેજ પરમાત્મા કહેલ છે. ઇત્યર્થ:-

પ્રશ્ન ૮૧ મું—કૈવળ જ્ઞાનનું સ્વરૂપ કેવી રીતે બાબુનું ?

ઉત્તર—કૈવળજ્ઞાનનું સ્વરૂપ—“આત્મસિદ્ધિ” માં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.

કૈવળ નિજ સ્વભાવનું, અખંડ વર્તે જ્ઞાન;

કહિયે કૈવળ જ્ઞાન તે, દેહ છતાં નિર્વાણ. ૧

પ્રશ્ન ૮૨ મું—જ્ઞાની કોને કહિયે ને જ્ઞાનીનું સ્વરૂપ શું ?

ઉત્તર—જ્ઞાનીનું સ્વરૂપ “આત્મસિદ્ધિ” માં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.

કોટિ વર્ષનું સ્વપ્ન પણ, બાંધત થતાં સમાય;

તેમ વિભાવ અનાદિનો, જ્ઞાન થતાં દૂર થાય. ૧

પ્રશ્ન ૮૩ મું—જ્ઞાનીની દશા કેવી હોય ?

ઉત્તર—જ્ઞાનીની દશા નીચે પ્રમાણે કહી છે. સાંસરો-

મોહ ભાવ હાય હોય જ્યાં, અથવા હોય પ્રયાંત;

તે કહિયે જ્ઞાની દશા, બાકી કહિયે બ્રાંત. ૧

સકળ જગત્ તે એકવત, અથવા સ્વપ્ન સમાન;

તે કહિયે જ્ઞાની દશા, બાકી વાચા જ્ઞાન. ૨

(આત્મસિદ્ધિ.)

પ્રશ્ન ૮૪ મું—જ્ઞાનીનું લક્ષણ શું ?

ઉત્તર—શ્રી ઉપદેશ સાગરમાં-પાને ૧૦૧ મે-ઉપદેશ ચતુર્થમાં-શ્લોક
૭૭ મે-જ્ઞાનીનાં દસ લક્ષણ ધીરે પ્રમાણે કહ્યાં છે. શ્લોક-

અક્રોધ વૈરાગ્ય ચિત્તેદિયત્વમ્, ક્ષમા દયા સર્વ જનઃ નિવૃત્તમ્;

નિર્ભય દાતા મય શોક દર્શી, જ્ઞાનિ નરાનાન્ દય સમ્પન્નો. ૧

જાણ્યું—ક્રોધ રહિત હોય, વૈરાગ્યવાન હોય, ચિત્તેદિય હોય,
ક્ષમાવાન હોય, દયાળુ હોય, સર્વને પ્રીતકારી હોય, નિર્ભયો હોય, દાતા
હોય, બધા રહિત હોય, અને શોક રહિત હોય એ દસ લક્ષણે કરીને
જ્ઞાની પુરૂષ સમજવા.

પ્રશ્ન ૮૧ મું—સમકિતનું સ્વરૂપ શું?

ઉત્તર—સમકિતની પ્રાપ્તિનું સ્વરૂપ ઉત્તરાધ્યયના ૨૮ માં અધ્યયન
આથ ૧૪ મી-૧૫ મી માં કહ્યું છે કે—

જીવા જીવાય વંધોય, પુત્રં પાવા સવો તહા:

સંવરો નિજરા મોક્ષો, સંતિષ્ઠ એ તદિયા નવ ૧૪

તદિયાજં તુ ભવાજં, સંશાયે ડવ ઇસજં;

ભાવેજં સદૃદં તસ્ય, સમતં તં વિયા દિય. ૧૫

અર્થ:—૧ જીવ, ૨ અજીવ, ૩ બન્ધ, ૪ પુત્ર, ૫ પાપ, ૬
આયર, ૭ સંવર, ૮ નિર્જરા અને ૯ મોક્ષ એ નવ તર નવ પદાર્થો.
તે નવે પદાર્થને શુદ્ધ આત્મ બાવે—આત્મ સ્વભાવે અથવા અગુરતા ઉપર
શુદ્ધ બાવથી સદૃદે તેને સમકિતની પ્રાપ્તિ હોય એમ ભગવતે કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૮૨ મું—કોણ એમ કહે કે શુદ્ધ દેવ ગુરુને ધર્મની જાગૃત્તી
તેને પણ સમકિત કહિયે તેનું કેમ?

ઉત્તર—એ વાત પણ સત્ય છે તે વિષે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

દિસા રદિઓ પમ્નો, અટારસ્ય દોમ તિરદિઓ દેમો;

નિમ્મેયે પાવનો, મદદને દોદ સમ્મતં. ?

દિસા રદિઓ એટલે અદિષ્ટામય ધર્મ, અટાર દોમ રદિઓ એ
અને નિમ્મેય પ્રવચન શુદ્ધ બાવે સદૃદે તેને સમકિત હોય.

પ્રશ્ન ૮૩ મું—મામાં નિમ્મેય જગદાર સમકિત વિષે માંડ બાધ
એનું છે?

ઉત્તર—ઉપરોક્ત એ બધાના જગદિ તેમ જ બન્ને તો રહેમ ન
હોય જા હોય ના પાડે તેને સમજાવે એટલે આત્મભાવે પણ એ
સમાવૃત્તિ, નમ્મો નિમ્મેય કહેવાય તે શુદ્ધ આત્મભાવે જોડે એ
વર્ણના કરે છે. તેમ જ એટલું જણાવ્યું છે કે—નિમ્મેયને બોલે તો તે
નિમ્મેય વર્ણના અને નમ્મો ના બોલે તો તેનું અવગણન કરાવે.

—પણ શુદ્ધ દેવ તેને જગતે આત્મભાવે જોડે પાડેલ વર્ણના
એ એવું જણાવે છે કે—તેને જગતે આત્મભાવે જોડે પાડેલ વર્ણના
સદૃદે તેને સમકિત કહેવાય તે જણાવે છે.

—પણ તે જગતે આત્મભાવે જોડે પાડેલ વર્ણના
જોડે પાડેલ વર્ણના.

ઉત્તર—સમકિત કહો કે દર્શન કહો કે શ્રદ્ધા કહો. એ ત્રણ એક છે. તે પણ નિશ્ચયને વ્યવહારના લેદથી બાબુવું.

જે જ્ઞાને કરીને બાબુયું, તેની વર્તે છે શુદ્ધ પ્રતિત; ૧
કહ્યું ભગવતે દર્શન તેહને, જેનું બીજું નામ સમકિત.
વર્તે નિજ સ્વભાવનો, અતુલવ લક્ષ પ્રતિત; ૨
વૃત્તિ વહે નિજ ભાવમાં, પરમાર્થે સમકિત.

પ્રશ્ન ૮૯ મું—શ્રદ્ધા સમાધાન કોને કહિયે ?

ઉત્તર—શ્રદ્ધા સમાધાનનું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.
સત્ય દેવ શુર વાક્ય હું, શ્રદ્ધા શાસ્ત્ર વિશ્વાસ; ૧
સમાધાન તાકો કહત, મત્ત વિદ્યેપકો નાશ.

પ્રશ્ન ૯૦ મું—મુમુક્ષુ કોને કહિયે ને તેનું સ્વરૂપ શું ?

ઉત્તર—નિચેના શુભવાળાને મુમુક્ષુ કહેવ છે.
દયા, શાંતિ, સમતા, ક્ષમા, સત્ય, ત્યાગ, પૈરાગ્ય; ૧
હોય મુમુક્ષુ ઘટ વિષે, એહ સદાય સુખગ્ય.
જન્મ મૃત્યુ સંસારતે, કૈંસે છુટિયે નિત; ૨
સો મુમુક્ષુ કહિયે સદા, યહે વિચારે ચિત્ત.

પ્રશ્ન ૯૧ મું—જિજ્ઞાસુ કોને કહિયે ને તેનું લક્ષણ શું ?

ઉત્તર—જિજ્ઞાસુ નીચેના શુભવાળાને કહ્યા છે.
કપાયની ઉપચાંતતા, માત્ર મોક્ષ અભિગમ; ૧
બવે એહ અંતર દયા, તે કહિયે જિજ્ઞાસુ.
તે જિજ્ઞાસુ જીવને, થાય સફળર બોધ; ૨
તો પામે સમકિતને, વર્તે અંતર શોધ,
(આત્મસિદ્ધિ)

પ્રશ્ન ૯૨ મું—આત્માર્થો જીવ કોને કહિયે ?

ઉત્તર—આત્મસિદ્ધિમાં આત્માર્થો નીચે પ્રમાણે કહેવ છે.
જ્યાં જ્યાં જે જે ચોખ્ય છે, ત્યાં સમજવું તેહ; ૧
ત્યાં ત્યાં તે તે આચરે, આત્માર્થો જન એહ.
કપાયની ઉપચાંતતા, માત્ર મોક્ષ અભિગમ; ૨
બવે એહ, પ્રાપ્તી દયા, ત્યાં આત્માર્થો જિજ્ઞાસુ.

પ્રશ્ન ૯૩ મું—સફળરું લક્ષણ શું ?

ઉત્તર—આત્મ સિદ્ધિમાં સદ્ગુરનું લક્ષણ નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.

આત્મ જ્ઞાન સમઘર્ષિતા, વિચરે ઉદય પ્રયોગ;
અપૂર્વ વાણી, પરમશ્રુત, સદ્ગુર લક્ષણ યોગ્ય. ૧
પ્રથમ મૂળ પ્રાણી દયા, ભુક ન જોવે જેહ;
ચોરી પ્રિયા પર હરે, દામ ન રાખે એહ. ૧
ક્રોધ માન માયા તજે, લોભને છોડે જેહ;
પાંચે દંદ્રિ વચ કરે, સદ્ગુર કહિએ તેહ. ૨

પ્રશ્ન ૯૪ મું—સુક્તિનો ઉપાય શું?

ઉત્તર—સુક્તિનો ઉપાય નીચે પ્રમાણે કહ્યો છે.—

સુક્તિ ચહો જો તાર, વિષયનકો ત્યજી વિષ સરિસ;
દયા સરવતી યોગ્ય, ક્ષમા સત્ય પ્રિય અમિય સમ. ૧

પ્રશ્ન ૯૫ મું—રામ કેટલા પ્રકારના?

ઉત્તર—રામ ચાર પ્રકારના કહ્યા છે તે નીચે પ્રમાણે છે.

એક રામ દયારથ પર ટોવે, એક રામ પટોપટ જોવે;
એક રામ તો જગત પચાસ, એક રામ જગતસેં ન્યારા. ૧
દેવ રામ દયારથ પર ટોવે, ચિતન્ય રામ પટોપટ જોવે;
તેજ રામ તો જગત પચાસ, નીરંજન રામ જગતસેં ન્યારા. ૨

પ્રશ્ન ૯૬ મું—સમદમનું લક્ષણ શું?

ઉત્તર—સમદમનું લક્ષણ નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે કે—

મન વિજયન ને રોકનો, ગમનિહિ કંઠન મુધીર,
દંડિત નનુંડા રોકનો, દમ જાગત મુખ પીર. ૧

પ્રશ્ન ૯૭ મું—વિવેકનું લક્ષણ શું?

ઉત્તર—વિવેકનું લક્ષણ નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.—

દેહ નરક અનિયત, આત્મ મિત્ર જનનિ,
વગરના હિ અનિયત, પદ વિવેક સમનિ. ૧

પ્રશ્ન ૯૮ મું—વર્તમાનનું લક્ષણ શું?

ઉત્તર—વર્તમાનનું લક્ષણ નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.—

અનિયત ને કંઈ નયન, દંડિત નેય મિત્રન,
વગરના નેય અનિયત, પદ વર્તમાન સમન. ૧

પ્રશ્ન ૯૯ મું—વિદ્યુત્તનું લક્ષણ શું?

ઉત્તર—નિચેના ગુણવાગાને હિંદુ કહિએ-

હિંસાથી જે દુર રહે, હથે ન પરના પ્રાણ;
અલશાં ભક્ષ જે ના ભાષે, આર્ય હિંદુ તસ બાધુ. ૧

પ્રશ્ન ૧૦૦ મું—મુસલમાન કોને કહીએ ?

ઉત્તર—નિચેના ગુણવાગાને મુસલમાન કહીએ-

મુકે સદ્ય ને માન ઇમ, દેહાત્મ અભિમાન;
હૃદય સદાય સરલતા, તે ચોકખો મુસલમાન. ૧

પ્રશ્ન ૧૦૧ મું—રહિમાન કોને કહીએ ?

ઉત્તર—રહિમાન નિચેના ગુણયુક્તને કહીએ-

રાખે રહેમ-દયા સદા, સર્વ જીવ આત્મ સમાન;
મહેર દિલ દમ દોનતા, તે કહીએ રહિમાન. ૧

પ્રશ્ન ૧૦૨ મું—પીર કોને કહીએ ?

ઉત્તર—નિચેના ગુણ જેમાં હોય તે પીર કહેવાય છે-

દયા રહેમ અરૂ દીનતા, મોમ દિલ ફરીર;
પીડા બાણે પર તણી, તેહ હમારો પીર. ૧

કિસનખાવનીમાં કશું છે કે-કહા પીર જોયે પર પીર ન ગિચારી છે.
જેવે જે પરની પીડા બાણે નહિ-પર પીડા વિચારે નહિ તે પીર ચાનો ?
અર્થાત્ પરની પીડા બાણે-વિચારે તેજ પીર કહીએ.

પ્રશ્ન ૧૦૩ મું—અઢા-ખુદા-કોને કહીએ ?

ઉત્તર—અઢા-ખુદાનું સ્વરૂપ નિચે પ્રમાણે કહ્યું છે-

અઢા લાહ ખુદાવતા, જન્મજરા ઓર મરણ;

ખુદા ખુદાથી ઓધરે, દાદ સુને દીએ યરણ. ૧

પ્રશ્ન ૧૦૪ મું—ફરીર કોને કહીએ ને ફરીરનું વક્તવ્ય શું ?

ઉત્તર—નિચેના ગુણવાગાને ફરીર કહેવ છે. સાંનજો-

ફરીરા ફરીરી કડન હે, જેથી ફર ખજુર;
ચડે તો ચાખે પ્રેમ રમ, પડે તો ચડના સુર. ૧

શકા ફર ફતક દિલ, આયન દદ મંબીર;
ફિકિરી ફરી ફરી ફરે, વિશ્વો કહી ફરીર. ૨

મન મારે તન વચ કહે, જોડે સકલ યતીર;
દયા ફર ફરની કહે, વડો નામ ફરીર. ૩

પ્રશ્ન ૧૦૫ મું—મલને કવમા શું કહે છે.

ઉત્તર—મલને કવમા નીચે પ્રમાણે કહે છે ૧-

ઉત્તર—આત્મ સિદ્ધિમાં સદ્ગુરુનું લક્ષણ નીચે પ્રમાણે મળે છે.

આત્મ જ્ઞાન સમદર્શિતા, વિચરે ઉદય પ્રયોગ;
અપૂર્વ વાણી, પરમશુભ, સદ્ગુરુ લક્ષણ યોગ્ય. ૧
પ્રથમ મૂળ પ્રાણી હયા, ભુક ન જોવે જેહ;
ચારી ત્રિયા પર હરે, દામ ન રાખે એહ. ૧
ક્રોધ માન માયા તને, લોભને છડે જેહ;
પાંચે દંદ્રિ વશ કરે, સદ્ગુરુ કહિએ તેહ. ૨

પ્રશ્ન ૯૪ મું—મુક્તિનો ઉપાય શું?

ઉત્તર—મુક્તિનો ઉપાય નીચે પ્રમાણે કહ્યો છે.—

મુક્તિ ચહો જે તાર, વિષયનકો ત્યજી વિષ સરિસ;
હવા ચરણા ચોંચ, કામા સત્ય પ્રિય અમિય સમ. ૧

પ્રશ્ન ૯૫ મું—રામ કેટલા પ્રકારના?

ઉત્તર—રામ ચાર પ્રકારના કહ્યા છે તે નીચે પ્રમાણે છે.

એક રામ હયરથ પર ટોવે, એક રામ ઘટોપટ જોવે;
એક રામ તો જગત પચાસ, એક રામ જગતસેં ન્યાસ. ૧
દેવ રામ હયરથ પર ટોવે, ચૈતન્ય રામ ઘટોપટ જોવે;
તેજ રામ તો જગત પચાસ, નીરંજન રામ જગતસેં ન્યાસ. ૨

પ્રશ્ન ૯૬ મું—યમદમનું લક્ષણ શું?

ઉત્તર—યમદમનું લક્ષણ નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે કે—

મન વિરાગ તે રોકનો, યમનિહિં કહત મુખીય;
દંદ્રિય નહોત રોકનો, દમ જાગત પુષ્પ વીર. ૧

પ્રશ્ન ૯૭ મું—વિરાગનું લક્ષણ શું?

ઉત્તર—વિરાગનું લક્ષણ નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.—

રોગ નાશ જનિત રો, અસમ નિત મનનિ;
ચાલતો રો જનિતો, પદ વિરોધ યમનિ. ૧

પ્રશ્ન ૯૮ મું—વૈરાગ્યનું લક્ષણ શું?

ઉત્તર—વૈરાગ્યનું લક્ષણ નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.—

અર્થિક કામ કરતો નહોત, દંદ્રિય નહોત મિલત;
વૈરાગ્ય તે જાણતો, પદ પદ નહોત મિલત. ૧

પ્રશ્ન ૯૯ મું—કૌંટીલ્યનું લક્ષણ શું?

દોહરા.

અન્ય અંથ દોહન કરી, જૈન સૂત્ર અનુસાર;
 પ્રશ્નોત્તરના રૂપમાં, ગુંથી મોહન માળ.
 ઝોગણીશસો એંશિયેં, રાજકોટ ચૌમાસ;
 પૂર્વાર્ધ પ્રકાશમાં, પ્રીતે કર્યો પ્રયાસ.
 ઉત્તરાર્ધ રચના તણી, હતી હોંસ અપાર;
 ઝોગણીશસો ખંડાસીમાં, ઉત્તરાર્ધ તૈયાર.
 અગ્યારસો ઇઠ્ઠાસી છે, પ્રશ્નો અતિ રસાળ;
 અગ્યાર ભાગે ગોઠવી, મનહર મોહનમાળ.
 જૈનેતરના શંસયો, તર્ક વિતર્ક અપાર;
 દૂર કર્યા આ અંથથી, લબ્ય જીવ હિતકાર.
 ભર્યું સરોવર જ્ઞાન નીર, અખૂટ ઝરણું એક;
 પિપાસુ જનને પોષવા, મોહનમાળ વિશેષ.
 ગુરૂ ગોપાળજી સ્વામીના, મુશિષ્ય મોહનઝાલ;
 જ્ઞાન દાન દેવા રચી, સુંદર મોહનમાળ.
 જ્ઞાન દાન મહાન છે, શુભગંભીર રસાળ;
 પીએ પીવાટે પ્રીતથી, મુનીશ્રી મોહનઝાલ.
 અધિક ઝોધું વિપરિત કદી, ને ભંખાયું હોય;
 અજપણે ઉત્સૂત્રને, મિથ્યા દુષ્ટત મોય.
 અરિહંત સિદ્ધની સાક્ષીએ, દામા યાગના હોય;
 દોષ જણાયે ને કદી, મિથ્યા દુષ્ટત મોય.
 દોષ હણિને પંહરી, વાંચા પરીને જાવ;
 સાત સાર સમજી લઈ, ગુન મહો તત્તાવ.
 મનહર મોહનમાળનો, કરો તમા અન્યાય;
 મોહનઝાલ મુની દોહ, યાવ વડે પ્રયાન.

ભાગ્ય છટો.

ભાગ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨	ખાસ્યે	ખસ્યે
૮	અર્ધ પુકાલ	અર્ધ પુકાલ
	કમ	કમ
	તો ભવ્યનો અભવ્ય	નોતર નોતર
	ભાવ	લેડ ભાવ
	મોહનીય	મિષ્ટ મોહનીય

અને તે.

કે.

બહુ.

આપ

પ્રશ્ન ૧૦૮

ઉત્તર—૬૬

હાડ એક ૬

સરેવશમાં નં.

પ્રશ્ન ૨૧૫ પૂર્વ

મિત્રનાથજી પૂર્વ થો પ્રશ્ન

વખાત: ૫ સંવત ૧૯૮૨ માત્ર

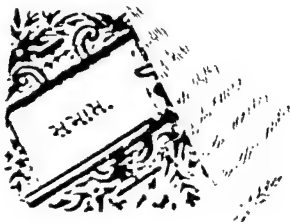
અત્યંત ટાપું મેંડે

જ્યોત્સના

કીર્તિ

અસ્થિતિની રૂઢિ

પ્રત્યક્ષ રૂઢિ

ભાગ ચોથો.

પૃષ્ઠ	ઓળ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૫૫	૨૩	અર્ધ રૂપે	અર્ધ રૂપે
૧૫૬	૫	સુયગમો	સુયગડો
૧૫૬	૯	દહિવંદસુ	વિશ્વદસુ
૧૫૯	૧૬	આચારે	આચારે
૧૬૦	૨૬	મિથમામાના	મિથમાના
૧૬૬	૨	ભવંતને	ભગવંતને
૧૬૬	૩	શિષ્યોતે	શિષ્યોને
૧૭૫	૭	અલુગારે	અલુગારને
૧૮૦	૧૫	મૂત્ર	સૂત્ર

ભાગ પાંચમો.

૧૯૫	૨૫	દુપહિકંતં	દુપહિકંતં
૧૯૬	૧૭	ચોથા	ચોથા
૧૯૬	૨૧	ળદે	ળરે
૨૦૫	૧૧	પટ્ટિમં	પટ્ટિમં
૨૦૫	૨૮	દેવતા	દેવતા
૨૦૮	૩	નિમચ એવા	નિસમીત
૨૦૮	૯	આચાર્ય	આચાર્ય
૨૦૯	૨૪	અન્યડ	અન્યડ
૨૧૦	૪	ઉપને પુત્રે	ઉપને પુત્રે
૨૧૦	૭	આપલે	આમલે
૨૧૦	૨૪	ધારકનું	ધારક પુત્ર
૨૧૨	૧૭	સાત નીતર	સાત નીતર
૨૧૨	૨૪	પણ	પણે
૨૧૪	૭	મરી	મરી
૨૮	૧	સાધીત	સાધીત

શુદ્ધિ પત્ર.

૫૪૮

ભાગ પહેલો.

પૃષ્ઠ	ઓળ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૨	૧૧	સંસાર તથા	સંસારતથા
૧૨	૧૨	સંસાર તથા	સંસારતથા
૨૭	૨૭	ગાયોદી	ગાયોદી
૨૭	૨૭	મહર્ષ	મહર્ષ
૨૮	૧	જય	જય
૨૯	૧૭	મુત્તદા	મુત્તદા
૩૦	૨	સ્વામીને માટે	સ્વામીને માટે
૩૦	૧૯	મનુસાચિ	મનુસાચિ
૩૨	૧૮	સંતારીયા	સંતારીયા

જાન ળીને.

૬૨	૧૭	૩૨	૬૨
૬૨	૨૮	તિનુભનકારિવં	તિનુભનકારિવં
૬૩	૧૮	૬૬	૬૬
૬૩	૧૮	જાનર નિ	જાનર નિ
૬૩	૧૩	જાનર નિ	જાનર નિ
૬૬	૩૧	૨૭ ૨૭ નેન જ	૨૭ ૨૭ નેન જ
૭૪	૭	૭ ૭ ૭	૭ ૭ ૭
૭૬	૧૧	૭ ૭	૭ ૭
૭૭	૧૦	૭ ૭	૭ ૭
૭૭	૧૧	૭ ૭	૭ ૭
૭૭	૧૧	૭ ૭	૭ ૭

ભાગ ચોથો.

પૃષ્ઠ	ઓળ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૫૫	૨૩	અર્ધ રૂપે	અર્ધ રૂપે
૧૫૬	૫	સુયગમો	સુયગડો
૧૫૬	૯	દશિવંદસુ	વિશ્વદસુ
૧૫૯	૧૬	આચારે	આચાર્યે
૧૬૦	૨૬	મિચમામાના	મિચમાના
૧૬૬	૨	ભવંતને	ભગવંતને
૧૬૬	૩	શિષ્યોતે	શિષ્યોને
૧૭૫	૭	અલુગારે	અલુગારને
૧૮૦	૧૫	મૂત્ર	સૂત્ર

ભાગ પાંચમો.

૧૯૫	૨૫	દુપટિકંતં	દુપટિકંતં
૧૯૬	૧૭	ચોથા	ચોથા
૧૯૬	૨૧	ળદે	ળરે
૨૦૫	૧૧	પટ્ટિમં	પટ્ટીમં
૨૦૫	૨૮	દેવતા	દેવતા
૨૦૮	૩	નિમત્ત એવા	નિમત્તનીત એવા
૨૦૮	૬	આચાર્ય	આચાર્ય
૨૦૯	૨૪	સલજડ	અજડ
૨૧૦	૪	ઉપને પુઠે	ઉપને પુઠે
૨૧૦	૭	આપણે	આપણે
૨૧૦	૨૪	ધાવકનું	ધાવક પુ'
૨૧૨	૧૭	સાત નીનવ	સાત નીલવ
૨૧૨	૨૪	પણ	પણે
૨૧૫	૭	મગ્ને	મરી
૨૧૮	૧	ચોપીત	ચોપીત

ભાગ છઠો.

પૃષ્ઠ	બીજા	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૩૦	૨	ખાસ્યે	ખરચે
૨૩૧	૨૮	અર્ધ પુકાલ	અર્ધ પુલગ
૨૩૬	૧૧	કમ	કર્મ
૨૪૪	૨૨	તો ભવ્યનો અભવ્ય	નોભવ્ય નોઅભવ
૨૫૧	૭	લેદ ભાવ	લેદ ભાવ
૨૫૭	૧૩	મિથ્યાત્વ મોહનીય	મિથ મોહનીય

ભાગ સાતમો.

૨૮૦	૧૦	અજ્ઞાન ન હોયું ભોળાએ	અજ્ઞાન હોયું ભોળાએ
૩૧૪	૧૧	નજોસેનં	ઝજોસેનં
૩૨૦	૨૭	વિતરણો	ઈતરણો
૩૨૬	૧૫	અરિહંતની શુધિ	અરિહંતની શુદ્ધિ
૩૨૬	૬૫	પુલક શુધિની	પુલકશુદ્ધિ શુદ્ધિની

ભાગ આઠમો.

૩૬૧	૧૨	બેપર લેનુજી	બેનાર લેનુજી
૩૬૭	૨૮	નાવક	ધાવક
૩૫૭	૧૮	વઢેર રાઈ	નઢેરરાઈ
૩૭૭	૨૫	હાન કેમ	ન ન કેમ
૩૮૭	૧૬	તેમતેમ	તેમતેમ

અન્ય નવના.

૩૯૧	૩	૩૯૧ ફ	૩૯૧ ફ
૩૯૮	૧૦	૩૯૮	૩૯૮

અન્ય દરેકના.

૪૧૦	૧૭	૪૧૦	૪૧૦
૪૧૧	૪	૪૧૧	૪૧૧

પૃષ્ઠ	ઓળ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૪૩૬	૧૬	વસ્તુન	વસ્તુના
૪૩૮	૩૦	આવા	આવતા
૪૪૧	૧૫	સાતેમા	આડમા
૪૪૧	૩૦	૬૧૮	૬૧૯
૪૪૪	૩૧	૩૩૦	૬૩૦
૪૫૯	૧૫	જણાશે	જણાવશે
૪૬૧	૬	૫૫૧	૫૦૧
૪૭૮	૧૪	તે ખાય	તેનખાય
૪૮૧	૧૦	આવા માટે	ખાવા માટે
૪૯૧	૧૭	સ્વરં	સ્વીરં
૪૯૪	૨૪	માખણતો	માખણનો
૫૦૧	૮	હરતાહે	હરતાહે

ભાગ અગ્યારમો.

૫૦૫	૧૫	અધ્યયનમાં	અધ્યાયમાં
૫૦૮	૩	પ્રિયાતમા	પ્રિયતમા
૫૧૧	૬	સંગૃહીતુ	સંગૃહીતુ
--	--	૧/૬૧૦	૧/૧૧૦

ઉપકાર પત્ર.

- ૫૧ યા. વસ્તુનાઈ નામછ, હા. દલીયંદનાઈ તપા નાયાઝાવનાઈ,
સા. પોલેસા જંદર.
- ૧૫ બ.પ્ર કમકમાઈ તે પોસા મોર્જોઈ લાગછની વીપમા, હા. કર્યાનુછ
મોર્જોઈ સા. પોલેસાંદર.
- ૧૦ મેના વાયછ રાઈ સા. સજકોટ.
- ૧૦ શી બીવીનાઈ રજનાચાની ચંપ સા. બીવીનાઈ.
- ૧૦ હા. નધાવાઈ મોર્જોનાઈ સા. લાગ્યાનાઈ.
- ૧૦ હા. ઝાનાઈ પરમાઈ હા. પોરછનાઈ સા. રોનાઈ.

૧૬૬
૧૦૦ મે. રજનાઈ પીરપાઈ સા. રોનાઈ.

ભાગ છઠો.

પૃષ્ઠ	ઓળ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૩૦	૨	ખાસ્યે	ખરથે
૨૩૧	૨૮	અર્ધ પુકાલ	અર્ધ પુલગ
૨૩૬	૧૧	કમ	કર્મ
૨૪૪	૨૨	તો ભવ્યનો અભવ્ય	નોભવ્ય નોઅભવ્ય
૨૫૧	૭	લેહ ભાવ	લેહ ભાવ
૨૫૭	૧૩	મિથ્યાત્વ મોહનીય	મિથ્ર મોહનીય

ભાગ સાતમો.

૨૮૦	૧૦	અજ્ઞાન ન હોયું જોઈએ	અજ્ઞાન હોયું જોઈએ
૩૧૪	૧૧	નમોસેનં	ઝમોસેનં
૩૨૦	૨૭	નિત્તવો	હીત્તવો
૩૨૬	૧૫	અરિહંતની ગુપિ	અરિહંતની રૂઢિ
૩૨૬	૬૫	પુરુષક ગુપિની	પુરુષવિક રૂઢિની

ભાગ આઠમો.

૩૬૧	૧૨	મેપર તેજુ	મેપર તેજુ
૩૬૭	૨૨		

પૃષ્ઠ	ઓળ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૪૩૬	૧૬	વસ્તુન	વસ્તુના
૪૩૮	૩૦	આવા	આવતા
૪૪૧	૧૫	સાતમા	આઠમા
૪૪૧	૩૦	૬૧૮	૬૧૬
૪૪૪	૩૧	૩૩૦	૬૩૦
૪૫૬	૧૫	જણાશે	જણાવશે
૪૬૧	૬	૫૫૧	૫૦૧
૪૭૮	૧૪	તે ખાય	તેનખાય
૪૮૧	૧૦	આવા માટે	ખાવા માટે
૪૯૧	૧૭	ત્રિં	ત્રીં
૪૯૪	૨૪	માખણુતો	માખણુનો
૫૦૧	૮	હરતાહે	હરતાહે

ભાગ અગ્યારમો.

૫૦૫	૧૫	અધ્યયનમાં	અધ્યાયમાં
૫૦૮	૩	પ્રિયતમા	પ્રિયતમા
૫૧૧	૬	સંગૃહ્યુ	સંગૃહીતુ
૫૨૬	૫	૧૮૬૭	૧૮૧૭
૫૨૮	૨૦	સ્થિતિ	સ્થિત

ઉપકાર.

માસ્તર ઝવેરચંદ બદવણ આ પુસ્તકમાં મને અવારનવાર ફીમની સૂચનાઓ આપતા રહ્યા છે માટે તેમનો પલ્લુ હું આભાર માનું છું.

મદદ.

૨૯ ૧૫ પોરબંદર વાળા બાઇ ડક્ટરબાઇ (યોરા ગોર્વાદણ લાવણની બીપના)
૬૮ કન્યાલુણ ગોર્વાદણ.

શ્રી સંઘ સેવક,

ભાવસાર ખીમચંદ ખોડીદાસ.

ભાગ છઠો.

પૃષ્ઠ	સ્રોત	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૩૦	૨	ખાસ્યે	ખરયે
૨૩૧	૨૮	અર્ધ પુકાલ	અર્ધ પુલંગ
૨૩૬	૧૧	કમ	કર્મ
૨૪૪	૨૨	તો ભવ્યનો અભવ્ય	નોભવ્ય નોઅભવ્ય
૨૫૧	૭	સેદ ભાવ	લેદ ભાવ
૨૫૭	૧૩	મિથ્યાત્વ મોહનીય	મિથ મોહનીય

ભાગ સાતમો.

૨૮૦	૧૦	અજ્ઞાન ન હોતું જોઇએ	અજ્ઞાન હોતું જોઇએ
૩૧૪	૧૧	નમોસેનં	ઉમ્મોસેનં
૩૨૦	૨૭	નિતરણો	ઈતરણો
૩૨૬	૧૪	અરિહંતની શુધિ	અરિહંતની રૂઢિ
૩૨૬	૬૪	પુલંગક શુધિની	પુલંગક રૂઢિની

ભાગ આઠમો.

૩૬૧	૧૨	સેપર તેમજ	સેપર ૨
૩૬૭	૨૦		

